॥ अथ श्रीवाल्मीकिरामायणे बालकांडप्रारंभः ॥

GDF
[illegible] Digital Foundation

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

बालकांडम्

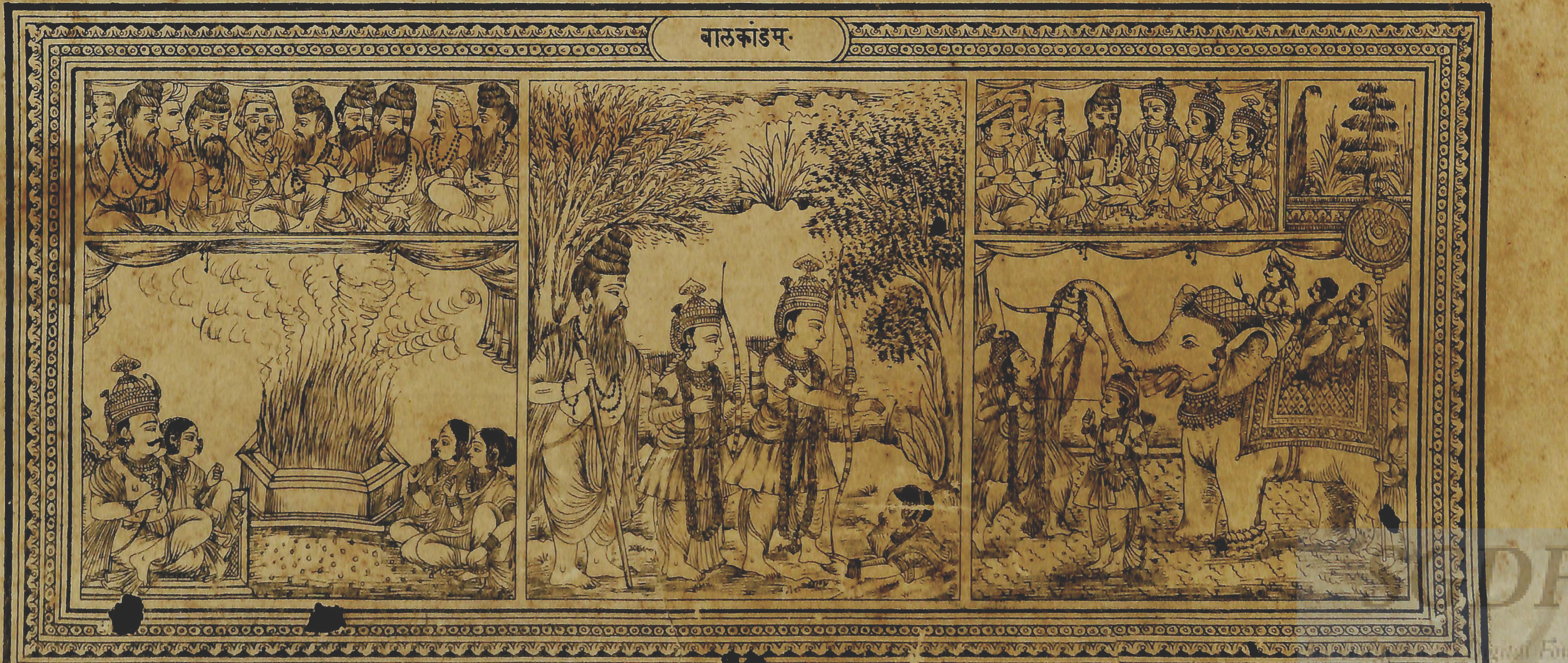

SGDF

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

श्रीगणेशायनमः श्रीसीतारामचंद्रायनमः श्रीमद्राघवपादपद्मयुगलंपद्मार्चितंपद्मयापद्मस्थेनतुपद्मजेनविनुतंपद्माश्रयस्याप्तये यद्वेदैश्चनुतंसुखैकनिलयंसर्वाश्रयंनिष्क्रियंशश्वच्छंकरशंकरंमुहुरहोसन्नौमितल्लब्धये ॥१॥ श्रीमद्ब्रह्मतदेवबीजममलंयस्यांकुरश्चिन्मयःकांडैःसप्तभिरन्वितोतिविततोऋष्यालवालोदितः पत्रैस्तत्त्वसहस्रकैःसुविलसच्छाखाशतैःपंचभिश्चात्मप्राप्तिफलप्रदोविजयतेरामायणस्वस्तरुः ॥२॥ वाल्मीकिगिरिसंभूतारामांभोनिधिसंगता श्रीमद्रामायणीगंगापुनातिभुवनत्रयम् ॥३॥ वेदवेद्येपरेपुंसिजातेदशरथात्मजे वेदःप्राचेतसादासीत्साक्षाद्रामायणात्मना ॥४॥ रामंरामानुजंसीतांभरतंभरतानुजम् सुग्रीवंवायुसूनुंचप्रणमामिपुनःपुनः ॥५॥ कूजंतंरामरामेतिमधुरंमधुराक्षरम् आरुह्यकविताशाखांवंदेवाल्मीकिकोकिलम् ॥६॥ वाल्मीकेर्मुनिसिंहस्यकवितावनचारिणः शृण्वन्रामकथानादंकोनयातिपरांगतिम् ॥७॥ यःपिबन्सततंरामचरितामृतसागरम् अतृप्तस्तंमुनिंवंदेप्राचेतसमकल्मषम् ॥८॥ गोष्पदीकृतवारीशंमशकीकृतराक्षसम् रामायणमहामालारत्नंवंदेऽनिलात्मजम् ॥९॥ अंजनानंदनंवीरंजानकीशोकनाशनम् कपीशमक्षहंतारंवंदेलंकाभयंकरम् ॥१०॥ उल्लंघ्यसिंधोःसलिलंसलीलंयःशोकवह्निंजनकात्मजायाः आदायतेनैवददाहलंकांनमामितंप्राजलिरांजनेयम् ॥११॥ मनोजवंमारुततुल्यवेगंजितेंद्रियंबुद्धिमतांवरिष्ठम् वातात्मजंवानरयूथमुख्यंश्रीरामदूतंशिरसानमामि ॥१२॥ रामायरामभद्रायरामचंद्रायवेधसे रघुनाथायनाथायसीतायाःपतयेनमः ॥१३॥ जयतिरघुवंशतिलकःकौसल्याहृदयनंदनोरामः दशवदननिधनकारीदाशरथिःपुंडरीकाक्षः ॥१४॥ जितंभगवतातेनहरिणालोकधारिणा अजेनविश्वरूपेणनिर्गुणेनगुणात्मना ॥१५॥ नत्वारामंशिवंसांबंरामोरामप्रवर्तकः रामायणस्यतिलकंकुरुतेरामतुष्टये ॥१६॥ ननुरामायणस्यैहिकामुष्मिकफलदत्वेमानाभावात्किंतद्व्याख्यानेनेतिचेन्न इदंपवित्रंपापघ्नमित्यादिजनश्चशूद्रोपिमहत्त्वमीयादित्यंतश्लोकैरैहिकार्थसाधकत्वस्यस्पष्टमेवश्रूयमाणत्वात् शृण्वन्रामायणंभक्त्यायःपादंपदमेववा सयातिब्रह्मणःस्थानंब्रह्मणापूज्यतेसदेतिमूलरामायणवचनेनब्रह्मलोकावाप्तेःफलस्यस्पष्टमुक्तत्वाच्च अपिचगायत्र्याब्रह्मानुसंधानाद्ब्रह्मलोकावाप्तिवत्तत्प्रतिपाद्यस्यलीलावताररूपतयारामस्यविभववैभवानुसंधानेनब्रह्मलोकावाप्तिरुचितैव नचकाव्यालापांश्चवर्जयेदितिनिषेधप्रसक्तिः तस्यअनृषिप्रणीतपुरुषार्थासाधनकाव्यविषयत्वात् यत्रास्याध्ययनेत्रैवर्णिकस्याधिकारः गायत्रीप्रतिपाद्यार्थप्रतिपादकत्वात् श्रवणेतुस्त्रीशूद्रादीनामप्यधिकारः अथादिकविर्वाल्मीकिःसर्वोत्तमवस्तुवर्णनायकृतसंकल्पोदिव्यतत्काव्यकृतिशक्तिलाभायतादृशवस्तुज्ञानायचकृतकष्टसमाधिसाधितपरमपुण्यचयस्तत्पुण्यचयसुप्रीतभगवन्नियोगसमुपागतंदेवर्षिनारदमभ्यर्च्यकोन्वस्मिन्नित्यादिपप्रच्छ सचदेवर्षीरामकथामुदितमनारामचरितमनुस्मृत्यसंक्षेपतउपदिश्ययथागतंजगाम ततस्तदनुग्रहलब्धरामचरितरहस्यंनिरवशेषंतत्प्रसादादेवसम्यग्विज्ञायभूलोकवर्तिनांचतुर्णांवर्णानांतापत्रयविमोचनायब्रह्मांशभूतएवभगवान्प्राचेतसोवाल्मीकिःस्वकृतशतकोटिरामायणसारभूतंचतुर्विंशत्यक्षरगायत्र्याख्यपरमब्रह्मविद्याविलासभूतंरामायणंचतुर्विंशतिसहस्रश्लोकरूपंकुशलवाभ्यामग्राहयत् तस्यास्यदिव्यकाव्यस्यआद्यःसर्गोवाल्मीकेर्नारदस्योपदेशरूपः तत्रनापृष्टःकस्यचिद्ब्रूयादितिन्यायेनापेक्षितप्रश्नोपक्षेपः तपःस्वाध्यायेत्यादिश्रुत्वाचैतदित्यंतेनसंबंधः तपस्त्वेनश्रुतःस्वाध्यायः तपःस्वाध्यायः तपःस्वाध्यायइतिब्राह्मणमित्यापस्तंबोक्तेः स्वाध्यायशब्देनाप्रायत्यानध्ययनकालदेशपरिहारादिनियमोपेततयाफलवदर्थावबोधपर्यंतंस्वशाखाध्ययनमुच्यते तस्मिन्निरतःतदभ्यासनिरतइतियावत् यत्तुतपश्चस्वाध्यायश्चतपःस्वाध्यायौतयोर्निरतः तपःशब्देनचित्तप्रसादहेतुभूतंव्रतनियमादिकर्मोच्यते यद्वा यस्यज्ञानमयंतपइतिश्रुतेस्तपःशब्देनब्रह्मविषयज्ञानमुच्यतइतितन्न तपोविशिष्टपुंवि

SGDF

शेषप्रसिद्धमुनिपुंगवशब्देनैव उक्ततपःसंपत्तेःसिद्धत्वादितिकतककृतः एवंहितपोरतमित्येवसिद्धेस्वाध्यायपदवैयर्थ्यापत्तिस्तस्मात्तपःशब्देननिदिध्यासनजन्यपरिपाकवद्ब्रह्मज्ञान
मुच्यते मुनिपुंगवशब्देनमननजन्यपरिपाकवत्त्वमेवोच्यतइतिनतेनगतार्थतेत्यन्ये वाग्विदांस्वरूपतोर्थतश्चशब्दब्रह्मतत्त्वविदांपाणिनिपतंजल्यादीनांमध्येवरंश्रेष्ठम् मुनिशब्द उ
क्तार्थः तेषुपुंगवंश्रेष्ठंएवंविशिष्टंनारदम् तपस्वीकृच्छ्रैकादश्युपवासादिलक्षणंमुख्यंतपः तपोनानशनात्परमितिश्रुतेः स्वाध्यायरूपंचतपःसमनस्कैंद्रियाणामैकाग्र्यरूपंचतपः तद्वा
न्वाल्मीकिःवल्मीकस्यापत्यम् वल्मीकप्रभवोयस्मात्तस्माद्वाल्मीकिरित्यसावितिब्रह्मवैवर्तोक्तेः वल्मीकप्रभवत्वेनगोणीपुत्रादिवत्गौणमस्यवल्मीकापत्यत्वंगृहीत्वेञ्साधुरपत्यार्थः
यद्वा वल्मीकइतिऋषिविशेषस्यसंज्ञेत्याहुःनारदंनराणामिदंनारंअज्ञानंतत्द्यतिखंडयतिज्ञानोपदेशेनेतिनारदः गायन्नारायणकथांसदापापभयापहाम् नारदोनाशयन्नेतिनृणामज्ञा
नजंतमइतिनारदीयोक्तेः तंपप्रच्छेत्यन्वयः अत्रप्रष्टुरुक्तविशेषणेनादिव्यार्थविषयश्रवणाधिकारसंपदुक्ता वक्तुरपिउक्तविशेषणैःसार्वज्ञ्यादिप्रतिपादितम् ग्रहणधारणहेतुशिष्यानु
ग्रहशक्तिमत्त्वंचप्रतिपादितम्॥ १॥अथप्रश्नमभिनयति कोन्विति नुशब्दोवितर्के सांप्रतंवर्तमानकालेअस्मिन्लोकेभूलक्षणेकोनुगुणवान् प्रशस्तबहुगुणवानित्यर्थः भूमप्रशंसादौ

ॐतपःस्वाध्यायनिरतंतपस्वीवाग्विदांवरम् ॥ नारदंपरिपप्रच्छवाल्मीकिर्मुनिपुंगवम् ॥१॥ कोन्वस्मिन्सांप्रतंलोकेगुणवान्कश्चवीर्यवान् ॥
धर्मज्ञश्चकृतज्ञश्चसत्यवाक्योदृढव्रतः ॥ २ ॥ चारित्रेणचकोयुक्तःसर्वभूतेषुकोहितः ॥ विद्वान्कःकःसमर्थश्चकश्चैकप्रियदर्शनः ॥ ३ ॥
आत्मवान्कोजितक्रोधोद्युतिमान्कोनसूयकः ॥ कस्यबिभ्यतिदेवाश्चजातरोषस्यसंयुगे ॥ ४ ॥

मतुप् अस्यैवप्रपंचःकश्चवीर्यवानित्यादि दिव्यास्त्रबलादिजशक्तिविशेषेणपराभिभवसामर्थ्यंवीर्यंतद्वान् कश्चश्रौतस्मार्तसकलधर्मरहस्यज्ञः बह्वीमप्यपकृतिमुपेक्ष्यैकामप्युपकृ
तिंबह्वीमन्यतेइतिकृतज्ञः सत्यवाक्यःसर्वावस्थास्वपियथाश्रुतदृष्टतत्त्वार्थवक्ता दृढव्रतःआपद्यपिधर्मायपरिगृहीतव्रतविशेषस्यत्यागरहितः ॥ २ ॥ चारित्रेणेति चरित्रमेवचारित्रं
स्वार्थिकोण् वृत्तसंपदनेनोच्यते सर्वभूतेषुसर्वप्राणिषुमध्येकःपुमान्हितःऐहिकामुष्मिकहितवहःअशत्रुभ्यः यत्तुसर्वप्राणिषुसापराधिष्वपिहितकरणशीलइतिव्याचक्षते तत्तुहितयो
गेचतुर्थ्यापत्तेरयुक्तं विद्वान्आत्मानात्मसकलपदार्थतत्त्वज्ञः समर्थःलौकिकव्यवहारेप्रजारंजनादौचातुर्यसामर्थ्यंतद्वान् कामाधिकसौंदर्यवत्त्वेननित्यसुखरूपत्वेनचएकप्रियंके
वलप्रियंदुःखासंभिन्नप्रियत्ववद्दर्शनंयस्यसः यत्तुएकंप्रतिप्रियंदर्शनंयस्येतितदयुक्तं सर्वप्रियत्वस्याप्रतिपादनात् एकःअद्वितीयःसचासौप्रियदर्शनश्चेत्यर्थइतितीर्थः ॥३॥ आत्मवा
निति वशीकृतांतःकरणइत्यर्थः जितक्रोधःनिंदाहिंसादिजनकचित्तवृत्तिविशेषरहितः क्रोधोत्रकामादीनामप्युपलक्षणं द्युतिःसर्वलोकस्यदिदृक्षाजनकोदेहकांतिविशेषस्तद्वान् अ
नसूयकः विद्यैश्वर्यादितपःसुपरौन्नत्यासहनमसूयातद्रहितः असूयतेःकंड्वादियगंतादुपतापार्थात्ण्वुल् संयुगेयुद्धकालेजातरोषस्यकस्यरोषात्देवाश्चदेवाअपिइंद्रादयोपिअपिनाअ
सुराश्चबिभ्यतिअतिबलवतोस्मानप्यस्यक्रोधःसंहरिष्यतीतिभयंप्राप्नुवंतीत्यर्थः कस्येतिसंबंधसामान्येषष्ठीत्यन्ये कस्यसंयुगेकस्माद्बिभ्यतीतितितीर्थः ॥ ४ ॥

एतदिच्छाम्यहंश्रोतुंपरंकौतूहलंहिमे ॥ महर्षेत्वंसमर्थोसिज्ञातुमेवंविधंनरम् ॥ ५ ॥ श्रुत्वाचैतत्त्रिलोकज्ञोवाल्मीकेर्नारदोवचः ॥ श्रूयता
मितिचामंत्र्यप्रहृष्टोवाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ बहवोदुर्लभाश्चैवयेत्वयाकीर्तितागुणाः ॥ मुनेवक्ष्याम्यहंबुद्ध्वातैर्युक्तःश्रूयतांनरः ॥ ७ ॥
इक्ष्वाकुवंशप्रभवोरामोनामजनैःश्रुतः ॥ नियतात्मामहावीर्योद्युतिमान्धृतिमान्वशी ॥ ८ ॥ बुद्धिमान्नीतिमान्वाग्मीश्रीमाञ्छत्रुनिबर्हणः॥
विपुलांसोमहाबाहुःकंबुग्रीवोमहाहनुः ॥ ९ ॥ महोरस्कोमहेष्वासोगूढजत्रुररिंदमः ॥ आजानुबाहुःसुशिराःसुललाटःसुविक्रमः ॥ १० ॥

एतदिति उक्तगुणसामान्यापेक्षयानपुंसकं एतद्दिव्यपुरुषगुणजातंकस्यास्तीतिश्रोतुमहमिच्छामि उक्तगुणसामग्र्यस्यएकत्रदुर्लभत्वात्तादृशपुरुषविशेषज्ञानेमेपरंसर्वस्मादपिकौतुकांतरादुत्कटंकौतुकंवर्तते नन्वेवंविधनरोमयापिदुर्ज्ञेयोनेत्याह हियतः महर्षेअपरोक्षीकृताशेषार्थत्वंएवंविधंउक्तगुणवंतंनरंदिव्यपुरुषंज्ञातुंसमर्थोसिसर्वलोकप्रसिद्धसामर्थ्योसितस्मात्वत्तएवश्रोतुमिच्छामीतिपूर्वेणसंबंधः ॥ ५ ॥ श्रुत्वेति एतदुक्तप्रश्नजातं त्रिलोकज्ञः भूर्भुवःस्वर्लोकलक्षणान्त्र्यवयवलोकान्तत्रत्यवृत्तांतंजानातीत्यर्थः एवंचद्विगुत्वाभावान्नङीप् नारदोवाल्मीकेरेतद्वचःश्रुत्वाश्रूयतामिति चआमंत्र्यऐकाग्र्यसिद्धयेअभिमुखीकृत्यस्वगतस्यार्थस्यचिरंप्रतिपिपादयिषितस्यजिज्ञासुलाभेनप्रहृष्टोभूत्वावक्ष्यमाणंवाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ बहवइति येबहवोगुणास्त्वयाकीर्तितास्तेएकत्रप्राकृतपुरुषमात्रेदुर्लभाएव चःपादपूरणे अथापिहेमुनेयस्तैर्युक्तस्तंबुद्ध्वास्मृत्वाअहंवक्ष्यामितादृशोनरःश्रूयतांप्राप्तकालेलोट् तस्यश्रवणंतेप्राप्तकालमित्यर्थः ॥ ७ ॥ इक्ष्वाकिति इक्ष्वाकुवंशात्प्रभवःआविर्भावोयस्यसतथा रामोनामरामइतिनाम्नाप्रसिद्धोजनैश्चश्रुतोऽस्तितस्मिन्नेवएकत्रसर्वेत्वत्पृष्टागुणाअन्येचगुणाइतिशेषः तच्चेदंयौगिकंनामरमंतेयोगिनोस्मिन् यद्वा रमयतिस्वकानितियोगस्यप्रदर्शनात् तत्रांत्येनारकपुरुषादिवदन्येषामपिदृश्यतइतिदीर्घः तानेवगुणानाह नियतात्मानिगृहीतांतःकरणः वीर्यंव्याख्यातं द्युतिःकांतिः आपत्संपदोरविकृतिश्चित्तस्यधृतिस्तद्वान् वशीजिताशेषबहिरिंद्रियः ॥ ८ ॥ बुद्धिमानिति प्रशस्तबुद्धिः बुद्धेःप्राशस्त्यंचसकृद्गृहीताविस्मरणावापोद्वापादिशक्तिमत्त्वं सर्वत्रप्रशंसादौमतुप् नीतिःकामंदकादिप्रसिद्धराजनीतिस्तद्वान्तज्ज्ञाता वाग्मीप्रशस्तवाक् श्रीमान्सर्वातिशायिशोभैश्वर्यादियुक्तः यद्वा ऋचःसामानियजूंषि साहिश्रीरमृतासतामित्युक्तश्रौतश्रीमान् शत्रूणांबाह्यांतराणांनिबर्हणःनाशकर्ता बाहुलकात्कर्तरिल्युट् विपुलांसइत्यादिनासामुद्रिकलक्षणंकथ्यते विपुलौमांसलोन्नतौअंसौभुजशिरसीयस्यसः स्कंधोभुजशिरोंसइतिकोशः अस्यसुलक्षणत्वंचवररुचिनोक्तं कक्षःकुक्षिश्चवक्षश्चघ्राणस्कंधौललाटिका सर्वभूतेषुनिर्दिष्टाउन्नतास्तेसुखप्रदाइति महाबाहुः आन्महतइत्यात्वं शिरोललाटश्रवणेग्रीवावक्षश्चहृत्तथा उदरंपाणिपादंचपृष्ठंदशमहत्सुखमितिब्राह्मेअस्यसुलक्षणत्वमुक्तंकंबुग्रीवः कंबुवत्रेखात्रयविशिष्टग्रीवः महाहनुःमांसलकपोलापरभागः पूर्णमांसलहनुस्तुभूपतिरितिसांहिता ॥ ९ ॥ महोरस्कइति महद्विशालमुरोयस्यसः उरःशिरोललाटंवेत्युपक्रम्यविशालास्तेसुखप्रदाइत्युक्तेः महेष्वासःमहानिष्वासोधनुरस्य गूढजत्रुःगूढेमांसलत्वान्निमग्नेजत्रुणीवक्षोंससंधिगतेअस्थिनीयस्य अरिंदमःनिजभक्तानामरीन्कामादीन्निजभक्त्यंतरायकर्तृपापानिवादमयतीत्यरिंदमः यद्वा अरिंदमइतिराज्ञोऽन्वर्थसंज्ञा शत्रुंजयइतिवत् आजानुबाहुःजानुपर्यंतदीर्घबाहुः दीर्घभ्रूबाहुमुष्कश्चचिरंजी

SGDF

वीधनीनरइतिब्राह्मे सुशिराः समवृत्तशिराश्चैवच्छत्राकारशिरास्तथा एकच्छत्रांमहींभुंक्तेदीर्घमायुश्चविंदतीतिनारदः सुललाटः रेखाधिकललाटः ललाटेयस्यदृश्यंतेचतुस्त्रिद्व्येकरेखिकाः शतद्वयंशतंषष्टिस्तस्यायुर्विंशतिस्तथेतिकात्यायनः सुविक्रमः गजसिंहादिगतिसदृशगतिः विक्रमः पादविक्षेपः स्वरोगतिश्चनाभिश्चगंभीरः सप्रशस्यतइतिब्राह्मे ॥१०॥ समइति समः नातिदीर्घोनातिह्रस्वः षण्णवत्यंगुलोत्सेधोयोनांशः सदिवौकसामित्युक्तेः समानिअन्यूनानधिकपरिमाणानिविभक्तानिपृथग्भूतानिअंगानिअवयवायस्यसः भ्रुवौनासापुटेनेत्रेकर्णावोष्ठौचचूचुकौ कूर्परौमणिबंधौचजानुनीवृषणौकटी करौपादौस्फिजौयस्यसमौज्ञेयः सभूपतिरित्युक्तेः स्निग्धवर्णः स्निग्धश्यामलवर्णइत्यर्थः स्निग्धेंद्रनीलवर्णस्तुभोगंविंदतिपुष्कलमित्युक्तेः प्रतापः स्मृतिमात्रेणरिपुहृदयविदारणक्षमंपौरुषंतद्वान् प्रतापौपौरुषातपावितिकोशः पीनवक्षाः मांसलसमोन्नतवक्षाः विशालाक्षः विस्तृतायतनेत्रः नासिकाचक्षुषीकर्णौयस्यायतावित्युक्तेः लक्ष्मीवान्सीतारूपलक्ष्मीशक्तिमान्सर्वावयवसौंदर्यवान्वा मोपधत्वाद्वत्वम् एवमुक्तरीत्याशुभानिसामुद्रिकशास्त्रोक्तानिलक्षणानियस्यसशुभलक्षणः ॥११॥ धर्मज्ञइति सत्याअमोघासंधा सकृदेवप्रपन्नायतवास्मीतिचयाचते अभयंसर्वभूतेभ्योददाम्येतद्व्रतंममेत्यादिरूपिणीप्रतिज्ञायस्य यशस्वीरावणवधादिनादिव्ययशःसंपन्नः ज्ञानसंपन्नः ब्रह्मज्ञानपरिपूर्णः अतएवजटायुषंप्रतिमयात्वंसमनुज्ञातोगच्छलोकाननुत्तमानित्युक्तिः संगच्छते ब्रह्मज्ञस्यैवब्रह्मोपदेशेअधिकारात् विनाब्रह्मोपदेशमनुत्तमलोकावाप्त्यसंभवात् नविद्यंतेउत्तमायेभ्यस्तेअनुत्तमाः आत्मानंमानुषंमन्येरामंदशरथात्मजमित्यादिवचस्तुमायामात्रमित्यन्यत्रविस्तरः शुचिः प्रातःस्नानादिनाप्राणायामाभ्यासादिनाप्रत्याहारादिजन्यरागद्वे[illegible]नचमायिकशरीरत्वाच्चनित्यंबाह्यांतरशुद्धः वश्यः पित्राचार्यदेवेषुविनीतः समाधिमान्निजतत्त्वसमाधिमान् ॥१२॥ प्रजापतीति प्रजापतिसमः यद्यपिरामोब्रह्मैवतथापिमानुषधर्माणांशोकमोहादीनांमायिकानांतत्रदर्शनेनऔपाधिकभेदमादायतत्समत्वोक्तिः भार्गवलोकप्रतिबंधरूपात्जटायुमोक्षप्रदानरूपात्स्वेनसहसर्वायोध्यावासिजनस्यसशरीरस्यब्रह्मलोकनयनरूपाच्चकारणात्तत्समत्वम् सर्वथास्वतंत्रस्यैवेदृशेषुयोग्यत्वात् श्रीमानित्येवमादीनांपौनःपुन्यंसकलैश्वर्यादिसत्त्वबोधनार्थं धातापितेव सर्वप्रजाधारणपोषणसामर्थ्ययुक्तः रिपुनिषूदनः आश्रितजनरिपुनाशकः कामादिरिपुनाशकश्च अन्यथाजगद्गुरोर्भगवतोरिपोरेवाभावेनैतद्विशेषणासंगतिःस्यात् बाहुलकात्कर्तरिल्युट् जीवलोकस्यप्राणिसमूहस्यसकलव्यवहारप्रवर्तकत्वेनरक्षिता धर्मस्यतत्तद्वर्णाश्रमधर्मस्यमर्यादापरिपालनद्वारारक्षिता ॥१३॥ रक्षितेति स्वस्यधर्मस्ययज्ञाध्ययनदानदंडयुद्धादिरूपस्यरक्षितासादरमनुष्ठाता स्वजनस्यस्वभक्तजनस्यअवश्यभाविनोप्यनिष्टस्यनिरासपूर्वकंपरमेष्टमोक्षदानेनरक्षिता तच्चांबरीषप्रल्हादध्रुवादीनांरक्षणेनप्रसिद्धमेव वेदानांऋग्यजुःसामाथर्वणांछंदःकल्पव्याकरणज्योतिषनिरुक्तशिक्षारूपवेदांगानांचतत्त्वज्ञः पाठतोऽर्थतश्चज्ञाता शस्त्रास्त्रादिप्रतिपादकंशास्त्रंधनुर्वेदः तस्मिन्निष्ठितः सम्यक्तज्ज्ञाता ॥ १४ ॥

समःसमविभक्तांगःस्निग्धवर्णःप्रतापवान् ॥ पीनवक्षाविशालाक्षोलक्ष्मीवाञ्छुभलक्षणः ॥ ११ ॥ धर्मज्ञःसत्यसंधश्चप्रजानांचहितेरतः॥
यशस्वीज्ञानसंपन्नःशुचिर्वश्यःसमाधिमान् ॥ १२ ॥ प्रजापतिसमःश्रीमान्धातारिपुनिषूदनः ॥ रक्षिताजीवलोकस्यधर्मस्यपरिरक्षिता
॥ १३ ॥ रक्षितास्वस्यधर्मस्यस्वजनस्यचरक्षिता ॥ वेदवेदांगतत्त्वज्ञोधनुर्वेदेचनिष्ठितः ॥ १४ ॥

SGDF

सर्वेति सांख्ययोगतर्कपूर्वोत्तरमीमांसासूत्राणिसव्याख्यानानिशास्त्राणि स्मृतयउपस्मृतयश्चतत्त्वार्थशासकत्वाच्छास्त्रम् सर्वमूलशब्दशासकत्वाद्व्याकरणंचशास्त्रम् तथैवकामंदकादीन्यपिनीतिशास्त्राणि सर्वेषामेषामर्थतत्त्वज्ञः स्मृतिमान्उक्ताधीतवेदशास्त्रार्थविस्मरणरहितः प्रतिभानवान्व्यवहारकालेश्रुतस्याश्रुतस्यचउचितार्थस्यशीघ्रंप्रतिभासःप्रतिभाषं तद्वान् तदुक्तम् प्रज्ञांनवनवोन्मेषशालिनींप्रतिभांविदुरिति सर्वलोकप्रियःद्रष्टृस्मर्तृलोकानामिहामुत्रहितावहः साधुःमृदुमधुरस्वभावः अदीनात्मासहजासाधारणक्षात्रभावेनअदीनस्वभावः अतिव्यसनपरंपरायामपिअक्षुभितांतःकरणोवा विचक्षणःयथोचितलौकिकालौकिकसर्वक्रियासुकुशलः ॥ १५॥ सर्वदेति सर्वदाहोमदेवपूजासभाधिष्ठानकालेषुतत्तत्कालोचितैःसद्भिःसात्त्विकस्वभावैःपुरोहितद्विजमंत्रिप्रधानादिभिः सिंधुभिर्नदीभिःसमुद्रइवअभिगतःसेवितः यद्वा सद्भिर्भक्तैःसदासेवितः भगवत्सेवायांकालनियमाभावात् दृष्टांतेनतंप्राप्तानांसतांभक्तानांतेनसहऐक्यंध्वनयति आर्यःसर्वपूज्यः सर्वेषुसुखदुःखोदर्केषुसमःहर्षविषादरहितःशत्रुमित्रोदासीनेषुवैषम्यरहितःतत्तत्कार्यानुरूपफलदातेत्यर्थइत्यन्ये सदैवसर्वावस्थासुमुहुर्मुहुरनुभवेपिअननुभूतपूर्ववद्विस्मयनीयदर्शनः ॥ १६ ॥ सचेति सरामःसर्वैर्गुणैर्युक्तःउक्तैर्वक्ष्यमाणैश्च कौसल्यानंदवर्धनत्वेनमहाकुलप्रसूतत्व

सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञःस्मृतिमान्प्रतिभानवान्॥सर्वलोकप्रियःसाधुरदीनात्माविचक्षणः॥१५॥सर्वदाभिगतःसद्भिःसमुद्रइवसिंधुभिः॥आर्यःसर्व
समश्चैवसदैवप्रियदर्शनः ॥१६॥ सचसर्वगुणोपेतःकौसल्यानंदवर्धनः ॥ समुद्रइवगांभीर्येधैर्येणहिमवानिव ॥१७॥विष्णुनासदृशोवीर्येसोम
वत्प्रियदर्शनः ॥ कालाग्निसदृशःक्रोधेक्षमयापृथिवीसमः ॥ १८ ॥ धनदेनसमस्त्यागेसत्येधर्मइवापरः ॥ तमेवंगुणसंपन्नंरामंसत्यपराक्र
मम् ॥ १९ ॥ ज्येष्ठंज्येष्ठगुणैर्युक्तंप्रियंदशरथःसुतम् ॥ प्रकृतीनांहितैर्युक्तंप्रकृतिप्रियकाम्यया ॥ २० ॥

प्रधानमहिषीपुत्रत्वादिरूपस्याभिषेकोचितधर्मस्यसत्तादर्शिता गांभीर्यमगाधाशयत्वंतत्रसमुद्रतुल्यः धैर्यमनसाप्यधृष्यत्वंइष्टवियोगादौअनभिभूतचित्तत्वंचरणेअचलतयासहायाभावेपिस्थितिश्चतेनहिमवत्सदृशः ॥१७ ॥ विष्णुनेति यद्यपिरामोविष्णुरेवसर्वरूपश्चतथापिमानुषोपाधिभेदात्सर्वत्रसादृश्यंद्रष्टव्यम् यद्वा विष्णुनासदृशइतिअनन्वयालंकारःचंद्रवत्प्रजाव्यवहारनिरीक्षणकालेसौम्यदर्शनः क्रोधेयुद्धकालिकेकालाग्निसदृशःपरैरधृष्यइतियावत् क्षमाप्रतीकारसामर्थ्येपिअपकारसहिष्णुतातयापृथिवीतुल्यः ॥ १८ ॥ धनदेनेति त्यागेधनत्यागेधर्मार्थधनव्ययविषयेअपेक्षितधनसंपत्तौधनदेननवनिधीशेनसमः अस्मिन्नेवांशउपमा नतुत्यागांशे तस्यधनसंग्रहएवप्रवृत्तेः धनदव्यवहारस्तुकतिपयात्रिदशेभ्योभगवदाज्ञयाकतिपयधनदानमात्रादितिबहवः सत्येसत्यवचनेअपरोधर्मइवधर्मस्यमूर्त्यंतरमिवेत्युत्प्रेक्षा एतदंतंबालकांडीयार्थसंग्रहःतमेवमित्यादिनाअयोध्याकांडीयार्थसंग्रहआरभ्यते तत्रइक्ष्वाकुवंशप्रभवइत्यनेनभगवदाविर्भावःसूचितः महावीर्यःशत्रुनिबर्हणइत्यनेनविश्वामित्रानुग्रहजशस्त्रास्त्रसंपत्तिताटकावधादिसूचितम् लक्ष्मीवानित्यनेनसीतापरिणयःसूचितः सत्यपराक्रममित्यनेनभार्गवलोकप्रतिबंधादिसूचितम् एवंगुणसंपन्नंप्रागुक्तरीत्यासकलकल्याणगुणयुक्तम् सत्यपराक्रमंअमोघपराक्रमम् ॥ १९ ॥ ज्येष्ठमिति ज्येष्ठगुणैःयौवराज्याभिषेकार्हगुणैःयुक्तम् प्रकृतीनांप्रजानांहितैःइहामुत्रहितावहैःयुक्तम् ज्येष्ठंसुतंरामम् प्रकृतिप्रियकाम्ययाप्रकृतीनांप्रियंकर्तुमिच्छया छांदसःकाम्यजितिप्राश्चः

NGDF

प्रकृतिसंबंधेनआत्मनःप्रियंकर्तुमिच्छया युवराजेनहिप्रजाकृत्येसंपादितेसतिव्यवहारादिनिरीक्षणजन्यश्रमनिवृत्तिरूपंप्रियंस्वस्यभवतीतिवयम् ॥ २० ॥ यौवराज्येनेति युवराजस्यभावोयौवराज्यम् पितरिराज्यंकुर्वत्येवसर्वराजव्यापारेअभिषेकपूर्वकमाधिकृतःपुत्रोयुवराजःसंयोक्तुंयोजायितुम् महीपातिःदशरथःऐच्छत् अथतस्यरामस्ययौवराज्याभिषेकेअपेक्षितान्संभारान्औदुंबर्यासंदीतस्यैप्रादेशमात्राःपादाःस्युरित्यादिनाबह्वृचब्राह्मणेनउपदिश्यमानान्दधिमधुसर्पिरादीन्संभृतान्दृष्ट्वामंथरावचनाज्ज्ञात्वा कैकयीराज्ञःकनीयसीभार्या अत्रकैकेयीत्येव यद्यपिकेकयशब्दादञिकेकयमित्रय्वित्यादिनायादेरियादेशेगुणेआदिवृद्धौङीपियस्येतिलोपेसाधु तथापि अपिमाषंमषंकुर्याच्छंदोभंगंनकारयेदितिन्यायेनकैकयीतिप्रयोगःपुंयोगलक्षणेङीषिकेकयीतिपाठइत्यन्ये ॥ २१ ॥ पूर्वंपूर्वस्मिन्कालेइंद्रसहायार्थंप्रवृत्तदशरथस्यदैत्यैर्युद्धकालेदशरथेतरप्रयुक्तामासुरींमायांधवलांगमुनिदत्तविद्ययानिवारयिष्यैकैकेय्यैतुष्टेनदशरथेनदत्तौवरौयस्यैसादेवीसैवराज्याभिषेकसमयेप्राप्ताभिषेकाद्देवीतद्वत्प्रियतमाएनंवक्ष्यमाणलक्षणंवरंप्राप्तकालत्वादयाचतराजानम् याचेर्द्विकर्मकत्वात् वरद्वयमाह रामस्यराज्यादुद्वासनंभरतस्यस्वपुत्रस्यअभिषेचनम् ॥ २२ ॥ सइति सत्यवचनात् धर्मपरनिर्देशेनसत्यप्रतिज्ञत्वादित्यर्थः अतोहेतोःसत्यरूपेणधर्मपा

यौवराज्येनसंयोक्तुमैच्छत्प्रीत्यामहीपतिः ॥ तस्याभिषेकसंभारान्दृष्ट्वाभार्याथकैकयी ॥ २१ ॥ पूर्वंदत्तवरादेवीवरमेनमयाचत॥विवासनं
चरामस्यभरतस्याभिषेचनम् ॥२२॥ ससत्यवचनाद्राजाधर्मपाशेनसंयतः ॥ विवासयामाससुतंरामंदशरथःप्रियम्॥२३॥ सजगामवनंवीरः
प्रतिज्ञामनुपालयन् ॥ पितुर्वचननिर्देशात्कैकेय्याःप्रियकारणात् ॥ २४॥ तंव्रजंतंप्रियोभ्रातालक्ष्मणोनुजगामह ॥ स्नेहाद्विनयसंपन्नःसुमि
त्रानंदवर्धनः ॥२५॥ भ्रातरंदयितोभ्रातुःसौभ्रात्रमनुदर्शयन्॥रामस्यदयिताभार्यानित्यंप्राणसमाहिता ॥२६॥ जनकस्यकुलेजातादेवमाये
वनिर्मिता ॥ सर्वलक्षणसंपन्नानारीणामुत्तमावधूः ॥२७॥ सीताप्यनुगतारामंशशिनंरोहिणीयथा॥पौरैरनुगतोदूरंपित्रादशरथेनच ॥ २८ ॥

शेनसंयतःबद्धःसन्दशरथःप्रियंसुतमपिविवासयामास ॥ २३ ॥ सइति वीरःअनेकैरपराङ्मुखतयायोद्धापिसरामःपितुःप्रतिज्ञांसत्यतयास्वविवासनेनअनुपालयन् यद्वा कैकेयीसन्निधौपितृवचनपरिपालनविषयांस्वकृतांप्रतिज्ञांपरिपालयन् पितृवचनकृतान्निर्देशात्आज्ञातःमातुश्चकैकेय्याःप्रियकारणात्प्रियसिद्धिनिमित्तंवनंजगाम अनेनपितृतत्पत्नीसंतोषकरणमेवसर्वात्मनापुत्रस्यधर्मइतिभगवताउपदिष्टम् ॥ २४ ॥ तमिति व्रजंतंभ्रातरम् प्रियःरामेसहजप्रीतिमान् ॥ २५ ॥ भ्रातरमिति भ्रातुःरामस्य दयितःप्रियः सौभ्रात्रंसुभ्रातृभावंस्नेहमितियावत् स्नेहादेवजगामनपित्रादिनिर्देशादितिभावः अथरामस्यदयिताइष्टा प्राणसमानिरतिशयप्रेमास्पदम् हितानित्यंहितकारिणी ॥ २६ ॥ जनकस्यकुलेअन्वयेजाता यद्यप्येषाअयोनिजातथापिसीरध्वजस्यदेवयजनलांगलपद्धताविर्भूतत्वादेवमुक्तिः अतएवाह देवमायेवेति सेवअचिंत्योदर्यास्थितिलया देवैरेवस्वकार्यसिद्ध्याकांक्षिभिर्निर्मिताआविर्भाविता यद्वा इवशब्दएवार्थे देवेनभगवताआविर्भावितास्वमायैव भगवतोऽनाद्यंतासर्वकार्यसहायभूतासहजशक्तिरेवाहिमाया यत्तुतिलोत्तमादिवद्देवमायेवस्थितेतितन्न निर्मितपदवैयर्थ्यापत्तेः सर्वैःस्त्रीलक्षणैःसंपन्नायुक्ता ॥ २७ ॥ सीतेति सीतालांगलपद्धतिःतदुत्थत्वात्सीता शशिनंरोहिणीवराममनुगता ॥ २८ ॥

SGDF

शृंगेति गंगाकूलेवर्तमानशृंगवेरपुरेस्थितंनिषादाधिपतिंप्रियंइष्टंगुहंआसाद्यतत्सहितोलक्ष्मणादिसहितश्चरामःसूतंरथेनस्वप्रापणार्थमागतंगंगाकूलेव्यसर्जयत्परावर्तितवान्॥२९॥
गुहेनेतिपूर्वार्धंपूर्वश्लोकान्वयि अथतेसीतारामलक्ष्मणाःवनेनपुरोवर्तिप्राप्तवनद्वारेणपरंअपरंवनंगत्वा तेवनंपादचारस्तेनवनंगत्वेत्यर्थइतिसंप्रदायः॥३०॥चित्रेति अनुपश्चात् भरद्वा
जस्यशासनात्चित्रकूटंप्राप्यतत्ररम्यंआवसथंपर्णशालांकृत्वातत्रवनेरममाणास्त्रयःदेवगंधर्वसदृशाःसुखंन्यवसन्नित्यन्वयः ॥३१॥ तथापुत्रशोकातुरःअनिर्वाच्यपुत्रवियोगजन्यशो
कपीडितः॥३२॥राजेति तस्मिन्दशरथेगतेलोकांतरंगतेमृतेवासिष्ठाद्यैर्द्विजैस्त्रैवर्णिकैः इदमुपलक्षणम् तत्सहितैर्मंत्रिवृद्धैरित्यपिबोध्यम् ॥ ३३ ॥ राज्यायराज्यंकर्तुंतैर्नियुज्यमानः
प्रेर्यमाणोमहाबलःसमर्थोपिसौभ्रात्राद्राज्यंनैच्छत् ततःरामपादप्रसादकःपूज्यंरामंप्रसादयितुंवनंजगामपादशब्दःपूज्यवाची॥३४॥गत्वेति सभरतःमहात्मानंसत्यप्रतिज्ञत्वादिधर्मै
र्महावैभवंभ्रातरंरामंगत्वाआर्यभावपुरस्कृतःविनीतवेषःतंरामंराज्याप्रतिनिवृत्तिंअयाचत्याचिर्द्विकर्मकः ॥ ३५ ॥ ननुपितृमातृदत्तंराज्यंतवैवयोग्यमितिममप्रतिनिवृत्तिरनुचिता

शृंगवेरपुरेसूतंगंगाकूलेव्यसर्जयत् ॥ गुहमासाद्यधर्मात्मानिषादाधिपतिंप्रियम् ॥२९॥ गुहेनसहितोरामोलक्ष्मणेनचसीतया ॥ तेवनेनवनं
गत्वानदीस्तीर्त्वाबहूदकाः ॥ ३० ॥ चित्रकूटमनुप्राप्यभरद्वाजस्यशासनात् ॥ रम्यमावसथंकृत्वारममाणावनेत्रयः ॥३१॥ देवगंधर्वसंका
शास्तत्रतेन्यवसन्सुखम् ॥ चित्रकूटंगतेरामेपुत्रशोकातुरस्तथा ॥३२॥ राजादशरथःस्वर्गंजगामविलपन्सुतम् ॥ गतेतुतस्मिन्भरतोवसिष्ठ
प्रमुखैर्द्विजैः ॥३३॥ नियुज्यमानोराज्यायनैच्छद्राज्यंमहाबलः ॥सजगामवनंवीरोरामपादप्रसादकः ॥ ३४ ॥ गत्वातुसमहात्मानंरामंसत्यप
राक्रमम् ॥ अयाचद्भ्रातरंराममार्यभावपुरस्कृतः ॥ ३५॥ त्वमेवराजाधर्मज्ञइतिरामंवचोब्रवीत् ॥ रामोपिपरमोदारःसुमुखःसुमहायशाः ॥
॥ ३६ ॥ नचैच्छत्पितुरादेशाद्राज्यंरामोमहाबलः ॥पादुकेचास्यराज्यायन्यासंदत्वापुनःपुनः ॥३७॥ निवर्तयामासततोभरतंभरताग्रजः ॥स
काममनवाप्यैवरामपादावुपस्पृशन् ॥ ३८ ॥

इत्यत्राह त्वमेवेति सर्वगुणश्रेष्ठे ज्येष्ठेसति कनिष्ठोनराज्या
र्हइतिधर्मंत्वमेवजानासिइतित्वमेवराजाइतिवचोराममब्रवीत् रामोपिरमयतीतिव्युत्पत्त्याआश्रितचित्तरंजकोपिपितुरादेशात्राज्यंनैच्छदित्युत्तरेणान्वयः अत्रहेतुगर्भविशेषणम्
परमोदारःस्वसुखसाधनस्यपरस्मैदानमौदार्यंतद्युतः सुमुखःराज्यादपिवनेअम्लान्याद्यधिकमुखप्रसादयुक्तः सुमहायशाःप्रतिज्ञापालनरूपयशोभंगाभियानैच्छदितिकतककृतः ती
र्थस्तु परमोदारःयाचकाभीष्टप्रदाननिरतः अर्थिलाभेनप्रसन्नमुखः सुमहायशाःअर्थ्यवैमुख्येनप्रसिद्धकीर्तिरपिपित्राज्ञयैवभरतवाक्यंनैच्छदित्याह ॥ ३६ ॥ ततःअस्यभरतस्यरा
ज्यायराज्यरक्षणसामर्थ्यंलब्धुंअहल्यादौदृष्टशक्तिकाचिंत्यवैभवस्वपदस्पृष्टेपादुकेन्यासरूपेणदत्त्वापुनःपुनःप्रतिनिवृत्तिंयाचमानंभरतंचतुर्दशसमानंतरंसर्वथाप्रतिनिवर्तितव्यमि
त्यभ्युपेत्यनिवर्तयामास अस्येतिराज्यापेक्षयाषष्ठी दत्वेत्यत्रअस्मैइत्यर्थलभ्यम् दत्वेत्यन्वयेपिसंप्रदानस्यशेषत्वविवक्षयाषष्ठीत्यन्ये यत्तुनिक्षेपेमुख्यदानाभावान्नचतुर्थीदत्वेत्यन्व
येपीतितन्न खंडिकोपाध्यायस्तस्मैचपेटांददातीतिमहाभाष्यप्रयोगविरोधात् ॥३७॥सभरतःरामप्रतिनिवृत्तिरूपंकाममनवाप्यैवरामपादौनमस्कुर्वन्प्रतिनिवृत्तइतिशेषः ॥ ३८ ॥

SGDF

नंदिग्रामेऽकरोद्राज्यंरामागमनकांक्षया ॥ गतेतुभरतेश्रीमान्सत्यसंधोजितेंद्रियः ॥ ३९ ॥ रामस्तुपुनरालक्ष्यनागरस्यजनस्यच॥तत्रागमनमेकाग्रोदंडकान्प्रविवेशह ॥४०॥ प्रविश्यतुमहारण्यंरामोराजीवलोचनः ॥ विराधंराक्षसंहत्वाशरभंगंददर्शह॥४१॥सुतीक्ष्णंचाप्यगस्त्यंचअगस्त्यभ्रातरंतथा ॥ अगस्त्यवचनाच्चैवजग्राहैंद्रंशरासनम् ॥४२॥ खड्गंचपरमप्रीतस्तूणीचाक्षयसायकौ ॥ वसतस्तस्यरामस्यवनेवनचरैःसह ॥४३॥ ऋषयोभ्यागमन्सर्वेवधायासुररक्षसाम्॥ सतेषांप्रतिशुश्रावराक्षसानांतदावने ॥ ४४ ॥ प्रतिज्ञातश्चरामेणवधःसंयतिरक्षसाम् ॥ ऋषीणामग्निकल्पानांदंडकारण्यवासिनाम् ॥ ४५ ॥ तेनतत्रैववसताजनस्थाननिवासिनी ॥ विरूपिताशूर्पणखाराक्षसीकामरूपिणी ॥४६॥ ततःशूर्पणखावाक्यादुद्युक्तान्सर्वराक्षसान् ॥ खरंत्रिशिरसंचैवदूषणंचैवराक्षसम् ॥४७॥ निजघानरणेरामस्तेषांचैवपदानुगान् ॥ वनेतस्मिन्निवसताजनस्थाननिवासिनाम् ॥ ४८ ॥

ततोनमस्कृत्यप्रतिनिवृत्तोनंदिग्रामेस्थित्वारामश्चतुर्दशसमारूपप्रतिज्ञातसमयानंतरंराज्यायआगमिष्यतीतिरामागमनकांक्षयापादुकेपुरस्कृत्यराज्यमकरोत् उत्तरार्धंस्पष्टम् ॥३९॥ रामइति उक्तगुणविशिष्टोरामस्तुअत्यासन्नतयानागरस्यमंत्रिवृद्धादिपौरजनस्यभरतस्यचतत्रचित्रकूटेआगमनमालक्ष्यसंभाव्यतेषांप्रतिनिवर्तनप्रयासाद्विरमितोपिदूरगमनमितिसंचिंत्यदंडकान्दंडकारण्यानि अवांतरवनबहुत्वाद्बहुवचनम् तेषांरक्षश्चोरादिभूयिष्ठत्वादेकाग्रःसज्जोभूत्वाप्रविवेश हेतिप्रसिद्धौ ॥४०॥प्रविश्येति महारण्यमितिअरण्यकांडकथासंग्रहः राजीवंपद्मम् अनेनराक्षसयुद्धारंभकृतहर्षोध्वनितः शरभंगाद्याऋषयः॥४१॥चापीतिनिपातसमुच्चयःपद्यपूरकः अगस्त्यभ्राताइध्मवाहननामेतिकेचित् ततोमुनेरगस्त्यस्यभ्रातागस्त्यइतिश्रुतः सचिन्वन्काननेवन्यंसखीभिःकोपितोशपदितिमार्कंडेयपुराणेश्रूयते दिव्यंधनुरादिकंकार्यायप्रतिगृहाणेत्येवंरूपादगस्त्यवचनात् ऐंद्रंइंद्रादगस्त्यस्यागतंशरासनंधनुर्जग्राह पूर्वंभार्गवंजित्वाततःप्राप्तंयद्वैष्णवंधनुर्भगवतारामेणवरुणेन्यस्तंतदिंद्रेणवरुणादानीयागस्त्येस्थापितमित्यग्रेअरण्यकांडेस्फुटम् यद्वाइंद्रोविष्णुः॥४२॥खड्गंचेति अनुरूपनिजायुधलाभात्परमप्रीतः अक्षयाःसायकाबाणाःययोस्तौ तूणीइषुधी वनचरैःवानप्रस्थैः ॥४३॥ ऋषयइति तद्वनेवसतोरामस्यांतिकं असुराःकबंधादयःरक्षांसिखरादयःतेषांवधायवधंप्रार्थयितुंसर्वेऋषयःअभ्यागमन् सरामःतेषांराक्षसानांवधंतस्मिन्वनेतेभ्यो ऋषिभ्यःप्रतिशुश्रावप्राप्तकालमसुररक्षोयोधयिष्येनोपेक्षिष्येइतितद्वचोंगीकृतवानित्यर्थः ॥ ४४ ॥ प्रतिज्ञातइति अग्निकल्पानांअग्निसदृशानांऋषीणांसन्निधावितिशेषः अपेक्षितइतिवाशेषः संयतियुद्धेअचिंत्यामितनिजशक्तिवैभवाद्रक्षसांवधःप्रतिज्ञातश्चेतिसंबंधः ॥ ४५ ॥ तेनेति तेनरामेणतत्रैवदंडकारण्यदक्षिणप्रदेशवर्तिपंचवट्याश्रमेजनस्थानंनामदंडकारण्येरावणस्यबलनिवेशस्थानम् कामरूपिणीइच्छयानानारूपधारिणी यद्वापुंसांकाम्यमानरूपवतीविरूपिताकर्णनासाछेदेनवैरूप्यंप्रापिता शूर्पणखेत्यत्रनखमुखात्संज्ञायांङीष्निषेधःपूर्वपदात्संज्ञायामितिणत्वम् विरुद्धंरूपंविरूपंतत्संजातमस्याइतितारकादित्वादितच् ॥ ४६ ॥ ततइति ततःतद्वैरूप्यकरणानंतरम् सर्वराक्षसान्जनस्थाननिवासिनइतिशेषः उद्युक्तान्युद्धार्थंसन्नद्धान् ॥ ४७ ॥ पदानुगान्अनुचरान् निवसतारामेणेतिशेषः उत्तरश्लोकान्वयी ॥ ४८ ॥

SGDF

रक्षसामिति चतुर्दशसहस्राणितत्संख्यातानिसैन्यानिइतिशेषः ज्ञातयःखरादयः खरादयोहिरावणस्यवैमात्रेयाः श्रुत्वाशूर्पणखामुखादितिशेषः मूर्छितःव्याप्तचित्तः ॥४९॥ क्रोधेनव्याप्तःसरावणःमारीचेनबहुशःबहुवारंपरदारहरणस्यपरमाधर्मत्वंबलवद्विरोधस्यनिजनाशांतत्वमतस्तेनरामेणबलवताविश्वामित्राश्रमेमदनुभूतबलेनतेतवविरोधोनक्षमोनयुक्तःनहितश्चइतिवार्यमाणोपिमारिचंनामप्रसिद्धंराक्षसंसीताहरणेसहायंवरयामास वृञ्वरणेइतिस्वार्थेण्यंतोपि ॥५०॥ नेतिपूर्वार्धपूर्वान्वायि कालचोदितःमृत्युप्रेरितःरावणःतद्वाक्यंमारीचवाक्यंतुअनादृत्य ॥५१॥ सहमारीचःमारीचसहितः वोपसर्जनस्येतिविकल्पात्सहस्यसादेशाभावः तस्यखरादिहंतृत्वेनप्रसिद्धस्यरामस्यआश्रमपदंआश्रमस्थानंजगाम ततः तेनमायाविनामारीचेनतौनृपात्मजौरामलक्ष्मणौदूरंअपवाह्यअपसार्य ॥ ५२ ॥ जहारेति हत्वाहतप्रायंकंठगतप्राणंकृत्वारामस्यभार्यांजहारेतिसंबंधः निहतंनिहतप्रायम् श्रुत्वागृ

रक्षसांनिहतान्यासन्सहस्राणिचतुर्दश ॥ ततोज्ञातिवधंश्रुत्वारावणःक्रोधमूर्छितः ॥ ४९ ॥ सहायंवरयामासमारीचंनामराक्षसम् ॥ वार्यमाणःसुबहुशोमारीचेनसरावणः ॥ ५० ॥ नविरोधोबलवताक्षमोरावणतेनते ॥ अनादृत्यतुतद्वाक्यंरावणःकालचोदितः ॥ ५१ ॥ जगामसहमारीचस्तस्याश्रमपदंतदा ॥ तेनमायाविनादूरमपवाह्यनृपात्मजौ ॥ ५२॥ जहारभार्यांरामस्यगृध्रंहत्वाजटायुषम् ॥ गृध्रंचनिहतंदृष्ट्वा हृतांश्रुत्वाचमैथिलीम् ॥ ५३ ॥ राघवःशोकसंतप्तोविललापाकुलेंद्रियः ॥ ततस्तेनैवशोकेनगृध्रंदग्ध्वाजटायुषम् ॥ ५४ ॥ मार्गमाणोवनेसीतांराक्षसंसंददर्शह ॥ कबंधंनामरूपेणविकृतंघोरदर्शनम् ॥ ५५ ॥ तंनिहत्यमहाबाहुर्ददाहस्वर्गतश्चसः ॥ सचास्यकथयामासशबरींधर्मचारिणीम् ॥ ५६ ॥ श्रमणांधर्मनिपुणामभिगच्छेतिराघव ॥ सोऽभ्यगच्छन्महातेजाःशबरींशत्रुसूदनः ॥५७॥ शबर्यापूजितःसम्यग्रामोदशरथात्मजः ॥ पंपातीरेहनुमतासंगतोवानरेणह ॥ ५८ ॥ हनुमद्वचनाच्चैवसुग्रीवेणसमागतः ॥ सुग्रीवायचतत्सर्वंशंसद्रामोमहाबलः ॥५९॥ आदितस्तद्यथावृत्तंसीतायाश्चविशेषतः ॥ सुग्रीवश्चापितत्सर्वंश्रुत्वारामस्यवानरः ॥ ६० ॥

ध्रमुखादितिशेषः ॥५३॥ विललापपर्यदेवयत् आकुलेंद्रियःशोकपरवशेंद्रियःतेनैवशोकेननिवृत्तिहेतुमप्राप्तेनअभिभूयमानएवसन्गृध्रंरावणेनसीताअपहृतेतिनिवेद्यमृतंदग्ध्वाविधिनासंस्कृत्य ॥५४॥ सीतांवनेमार्गमाणःमार्गयमाणइत्यर्थः रूपेणविकृतंकबंधंराक्षसंददर्शेतिसंबंधः ॥५५॥ तमिति तंकबंधंनिहत्यददाह महाबाहूरामः सचकबंधःस्वर्गतःस्वर्गगमनयोग्यंस्वीयंगंधर्वरूपंप्राप्तवान् ततःतेनरूपेण अस्यरामस्य ॥५६॥ श्रमणांतापसीम् धर्मनिपुणांसकलधर्मज्ञाम् धर्मचारिणीमित्यस्यतुसकलधर्मानुष्ठात्रीमित्यर्थः श्रमणामित्यत्रकर्तरिल्युट् तपसाश्राम्यतीत्यर्थात् तामभिगच्छेतिकथयामासेत्यन्वयः ॥५७॥ शबर्येति सम्यक्पूजितःयथाविधिअर्घ्याद्युपचारैःपूजितः पंपेत्यादिनाकिष्किंधाकांडकथासंग्रहःसंगतःमिलितः ॥५८॥ हनुमद्वचनात्सुग्रीवोयुष्मन्मैत्रीमपेक्षतेइत्यादिरूपात् समागतःमैत्रींकृतवान् हनुशब्दोह्रस्वांतोदीर्घांतश्च सुग्रीवायेतिसंगतायेतिशेषः शंसत्अकथयत् छांदसोऽडभावः महाबलःसुग्रीवेणस्वकार्यसाधकमहाबलवत्त्वेनावगतः ॥५९॥ आदितइति जन्मारभ्येत्यर्थः तत्प्रसिद्धंवृत्तंस्वीयंसीतायाश्चवृत्तांविशिष्यरावणापहारांतंअशंसत् य

SGDF

घपिमहाबलत्वाद्विनापिसहायंसर्वनिर्वाहकः तथापिलोकरीतिमनुसृत्यसुग्रीवमैत्रीमुद्दिश्यसर्वमकथयदितिबोद्धव्यम् वानरःसुग्रीवोपिरामस्यसंबंधितत्सर्वंश्रुत्वा ॥६०॥ स्वसमानदुः
खमहाबलसंबंधलाभात्प्रीतःसुग्रीवःअग्निसाक्षिकंअग्निरेवसाक्षाद्द्रष्टायस्यतादृशंसख्यंचकार ततोवैरानुकथनंवालिनस्तवचवैरेकिंकारणमितिरामकृतप्रश्नंप्रतिप्रश्नोत्तरमितियावत्
॥६१॥ रामाययत्प्रत्युत्तरमावेदितव्यंतत्सर्वंरामवद्दारापहारांतकष्टैःसंजातदुःखेनसुग्रीवेणप्रणयाद्रामायावेदितम् तदातद्वृत्तांतश्रवणानंतरकालेरामेणवालिवधंप्रतिवालिवधमुद्दिश्य
अवश्यंवालिनंवधिष्यामीतिप्रतिज्ञातम् ॥ ६२ ॥ वालिनश्चेति तत्रऋष्यमूकपर्वते वानरःसुग्रीवोवालिनोबलंअरुणोदयानंतरंसूर्योदयात्प्रागेवरावणंगृहीत्वाचतुःसमुद्रलंघनादिरूपं
कथयामास किंचसुग्रीवःरामोवालितुल्योनवेतिशंकितःसंजातशंकआसीत् ॥ ६३ ॥ राघवेति राघवस्यवालिमहाबलत्वेविश्वासार्थमुत्तमंबलप्रत्यायनोत्तमसाधनंमहापर्वतसदृशंदुं
दुभेर्दैत्यस्यशरीरंदर्शयामास यस्यकायइदानीमेतादृशस्तादृशोदुंदुभिर्वालिनाहत्वाएतावद्दूरंप्रक्षिप्तइत्युक्त्वादर्शयामासेत्यर्थः॥६४॥उत्स्मयित्वेतिबाहुलकात्स्वार्थेणिच् ईषत्स्मितंकृ

चकारसख्यंरामेणप्रीतश्चैवाग्निसाक्षिकम् ॥ ततोवानरराजेनवैरानुकथनंप्रति ॥ ६१ ॥ रामायावेदितंसर्वंप्रणयाद्दुःखितेनच ॥ प्रतिज्ञातं
चरामेणतदावालिवधंप्रति ॥६२ ॥वालिनश्चबलंतत्रकथयामासवानरः ॥ सुग्रीवःशंकितश्चासीन्नित्यंवीर्येणराघवे ॥६३ ॥ राघवप्रत्ययार्थं
तुदुंदुभेःकायमुत्तमम् ॥ दर्शयामाससुग्रीवोमहापर्वतसन्निभम् ॥६४॥ उत्स्मयित्वामहाबाहुःप्रेक्ष्यचास्थिमहाबलः ॥ पादांगुष्ठेनचिक्षेपसंपू
र्णंदशयोजनम् ॥६५॥ बिभेदचपुनःशालान्सप्तैकेनमहेषुणा ॥ गिरिंरसातलंचैवजनयन्प्रत्ययंतदा ॥६६॥ ततःप्रीतमनास्तेनविश्वस्तःसम
हाकपिः ॥ किष्किंधांरामसहितोजगामचगुहांतदा ॥६७॥ ततोगर्जद्धरिवरःसुग्रीवोहेमपिंगलः ॥ तेननादेनमहतानिर्जगामहरीश्वरः ॥६८॥
अनुमान्यतदातारांसुग्रीवेणसमागतः ॥ निजघानचतत्रैनंशरेणैकेनराघवः ॥६९॥ ततःसुग्रीववचनाद्धत्वावालिनमाहवे ॥ सुग्रीवमेवतद्रा
ज्येराघवःप्रत्यपादयत्॥७०॥ त्वा ॥६५॥ बिभेदेति पुनश्चप्रत्ययंजनयन्स्वबलविश्वासमुत्पादयन् हेतौशता फलमपिहेतुः तदाएकेनैवमहेषुणासकृत्प्रयोगेणैवसप्तशा
लान्सप्तशालवृक्षान्तत्समीपस्थंगिरिंपर्वतंरसातलंषष्ठमधोलोकंचाबिभेद अतलवितलसुतलतलातलमहातलरसातलपातालाइतिसप्तअधोलोकाःएकशालमात्रभेदनेअस्यवालि
साम्यशंकाजायेततन्निवृत्त्यर्थमनुक्तानामप्यशालगिरिप्रस्थादीनांभेदनमितिमंतव्यम्॥६६॥ ततइति ततःशालभेदानंतरंतेनअतिदुष्करेणकर्मणावालिवधेविश्वासंप्राप्तःप्रीतमनाःक
पिराज्यलाभोऽचिरादेवेतिसंतुष्टमनाःकिष्किंधाख्यांगुहांरामसहितोजगाम॥६७॥ततइति हरिवरःकपिश्रेष्ठःअगर्जत्सिंहनादंकृतवान् हरीश्वरःवाली ॥६८॥ अन्विति तदाअंगदमु
खादवगतसुग्रीवराममित्रत्वेनसंयुगनिर्गमनंवारयंतींतारांस्वस्त्रियंमयाअकृतापकारोधर्मज्ञोरामोमत्स्यंनापकरिष्यतिइत्यादिवचनैरनुमान्यअनुमतिंप्रापय्य कृतानुमतिकांकृत्वेतियाव
त् सुग्रीवेणसहवालीयुद्धायसमागतोभवत् तत्रसंयुगे एनंवालिनम् ॥ ६९ ॥ ततइति सुग्रीववचनात्वालिनंजहिकाकुत्स्थमयाबद्धोयमंजलिरित्येवंरूपात्सुग्रीववचनात् आहवे
रणेप्रत्यपादयत प्रतिष्ठापितवान् सुग्रीववचनादित्यनेनअनपकारिवालिवधस्यायुक्तत्वेपिमित्रापकारित्वेनतदुक्त्याहननमितिध्वनितम् ॥ ७० ॥

सचेति ससुग्रीवःदिदृक्षुःअन्वेषुःसर्वान्वानरान्समानीयसर्वादिशःप्रस्थापयामास ॥ ७१ ॥ ततइति गृध्रस्यसंपातेर्वचनात्तस्यांवसतिवैदेहीदीनाकौशेयवासिनीत्येवंरूपात् पुप्लुवे उल्लंघितवान् इतःसुंदरकांडकथासंग्रहः ॥७२॥ तत्रेति अशोकवनिकांगतांप्रमदवनास्थितांध्यायंतींराममितिशेषः ॥ ७३ ॥ निवेदयित्वेति अभिज्ञानंअंगुलीयकरूपम् प्रवृत्तिंरामसुग्रीवसख्यादिसर्ववृत्तांतम् समाश्वास्यराघवस्यसर्वोपिव्यापारस्त्वत्प्रत्यापत्त्येकफलकइत्यादितत्त्वकथनेनवैदेहींसमाश्वास्य गृहीत्वाप्रत्यभिज्ञानमितिपाठेप्रत्यभिज्ञानंसीतालकस्थितचूडामणिरूपम् तोरणंअशोकवनिकागतप्रासादबहिर्द्वारसन्निवेशंचकारादशोकवनंचमर्दयामास ॥७४॥पंचेति सेनाग्रगाःसैन्यपतयःपिंगलनेत्रप्रभृतयःमंत्रिसुताःजंबुमाल्यादयः अक्षंरावणसुतंनिष्पिष्यचूर्णीकृत्यग्रहणंइंद्रजित्प्रयुक्तब्रम्हास्त्रकृतबंधनंसमुपागमत्प्राप्तः ॥७५॥ अस्त्रेणेति मदस्त्रस्यामोघत्वात्तेनबंधनमात्रंचतुःपंचघटिकानंतरंपुनर्मोक्षश्चेतिब्रम्हदत्तवरात् तावताकालेनब्रम्हास्त्रमुक्तमात्मानंज्ञात्वापियदृच्छयाकार्यांतरप्रसंगेनरावणदर्शनापेक्षया मंत्रिणःबद्धानेतॄन्तान्राक्षसान्प्रतिवीरःहंतुंसमर्थोपिमर्षयन्क्षमांकु

सचसर्वान्समानीयवानरान्वानरर्षभः॥दिशःप्रस्थापयामासदिदृक्षुर्जनकात्मजाम् ॥७१॥ ततोगृध्रस्यवचनात्संपातेर्हनुमान्बली ॥ शतयोजनविस्तीर्णंपुप्लुवेलवणार्णवम् ॥ ७२ ॥ तत्रलंकांसमासाद्यपुरींरावणपालिताम् ॥ ददर्शसीतांध्यायंतीमशोकवनिकांगताम् ॥ ७३ ॥ निवेदयित्वाभिज्ञानंप्रवृत्तिंविनिवेद्यच ॥ समाश्वास्यचवैदेहींमर्दयामासतोरणम् ॥ ७४ ॥ पंचसेनाग्रगान्हत्वासप्तमंत्रिसुतानपि ॥ शूरमक्षंचनिष्पिष्यग्रहणंसमुपागमत् ॥ ७५ ॥ अस्त्रेणान्मुक्तमात्मानंज्ञात्वापैतामहाद्वरात् ॥ मर्षयन्राक्षसान्वीरोयंत्रिणस्तान्यदृच्छया ॥ ॥ ७६ ॥ ततोदग्ध्वापुरींलंकामृतेसीतांचमैथिलीम् ॥ रामायप्रियमाख्यातुंपुनरायान्महाकपिः ॥ ७७॥ सोऽभिगम्यमहात्मानंकृत्वारामंप्रदक्षिणम् ॥ न्यवेदयदमेयात्मादृष्टासीतेतितत्त्वतः॥७८॥ततःसुग्रीवसहितोगत्वातीरंमहोदधेः ॥ समुद्रंक्षोभयामासशरैरादित्यसन्निभैः ॥ ॥ ७९ ॥ दर्शयामासचात्मानंसमुद्रःसरितांपतिः ॥ समुद्रवचनाच्चैवनलंसेतुमकारयत् ॥ ८० ॥

र्वन्रावणसमीपंप्राप्तवानितिशेषः ममर्षेतिवापाठः ॥ ७६ ॥ ततइतिततःरावणदर्शनादिव्यापारानंतरंसीतामृतेसीतावस्थानप्रदेशंविनालंकांदग्ध्वारामायप्रियंसीतादर्शनरूपंप्रियवार्तामाख्यातुंपुनःरामांतिकंमहाकपिःहनुमान्आयात्आगतः ॥ ७७ ॥ सोभीति प्रदक्षिणंप्रदक्षिणादिमुख्यमुपचारम् महात्मानंपरमात्मानम् अमेयात्माअपरिच्छेद्यबलबुद्धिधैर्यादिवैभवः तत्त्वतःसार्वविभक्तिकस्तसिः दृष्टासीतेतितत्त्वंन्यवेदयदित्यर्थः अत्रदृष्टेतिपदस्यप्रथमप्रयोगोरामस्यसीतेतिश्रवणेतद्विषयक्रियापदसंशयोमाभूदित्यर्थः ॥ ७८ ॥ ततइति ततोयुद्धकांडकथासंग्रहः क्षोभयामास लंकागमनमार्गदानेऔदासीन्यात्समुद्रमापातालमाकुलीचकारेत्यर्थः ॥ ७९ ॥ दर्शयामासेति समुद्रःशरक्षोभितइतिशेषः समुद्रवचनात् एषसेतुंमहोत्साहःकरोतुमयिवानरः तमहंधारयिष्यामीत्येवंरूपात्नलंसेतुंअकारयतनलेनसेतुंकारितवानित्यर्थः ॥८०॥ तेनेति तेनसेतुना आहवेयुद्धे अत्रक्वचिन्मध्येऽभ्यषिंचदित्यादिश्लोकद्वयम् अभ्यषिंचत्सलंकायांराक्षसेंद्रंविभीषणम् कर्मणातेनमहतादेवाइंद्रपुरोगमाः १ सदेवर्षिगणास्तुष्टाराघवंतेऽभ्यपूजयन् तथापरमसंतुष्टैःपूजितःसर्वदैवतैः २

SDF

तेनगत्वापुरींलंकांहत्वारावणमाहवे ॥ रामःसीतामनुप्राप्यपरांव्रीडामुपागमत् ॥८१॥ तामुवाचततोरामःपरुषंजनसंसदि ॥ अमृष्यमाणासासीतांविवेशज्वलनंसती ॥८२॥ ततोग्निवचनात्सीतांज्ञात्वाविगतकल्मषाम् ॥ कर्मणातेनमहतात्रैलोक्यंसचराचरम् ॥८३॥ सदेवर्षिगणंतुष्टंराघवस्यमहात्मनः ॥ बभौरामःसंप्रहृष्टःपूजितःसर्वदैवतैः ॥८४॥ अभिषिच्यचलंकायांराक्षसेंद्रंविभीषणम् ॥ कृतकृत्यस्तदारामोविज्वरःप्रमुमोदह ॥८५॥ देवताभ्योवरंप्राप्यसमुत्थाप्यचवानरान् ॥ अयोध्यांप्रस्थितोरामःपुष्पकेणसुहृद्वृतः ॥८६॥ भरद्वाजाश्रमंगत्वारामःसत्यपराक्रमः ॥ भरतस्यांतिकेरामोहनूमंतंव्यसर्जयत् ॥ ८७॥ पुनराख्यायिकांजल्पन्सुग्रीवसहितस्तदा ॥ पुष्पकंतत्समारुह्यनंदिग्राममयात्तदा ॥ ८८ ॥

लंकायांराज्येराक्षसेंद्रंतत्त्वव्यवहारविषयोभवतियथातथाभ्यषिंचत् तेनकर्मणारावणहननादिरूपेण सदेवर्षिगणादेवर्षिसहितागणाः अर्थादृषिगणास्तत्सहितादेवाइत्यर्थःतदिदंश्लोकद्वयंपूजितःसर्वदैवतैःअभिषिच्यचेत्यनेनपुनरुक्तमितिप्रक्षिप्तमेवबोध्यम् सीतांप्राप्यअनुपश्चात्परांव्रीडांरक्षोगृहेचिरोषितांपुनर्गृहीतवानितिलोकापवादशंकयाअतिशयितांलज्जामुपागमत् ॥८१॥ तामिति जनसंसदिवानरराक्षससभायां परुषंमर्मस्पृक्दीपोनेत्रातुरस्येवप्रतिकूलासिमेदृढमित्यादिवचनमुवाचलोकस्यनास्यांरामस्यकामादिदोषतःपुनर्जिघृक्षास्तीतिप्रत्यायनार्थं अमृष्यमाणापातिव्रत्यसंशयजनितमुक्तवचनम् सतीत्यनेनपातिव्रत्यबलाग्निजेच्छयाअग्निप्रादुर्भावनशक्तिमत्त्वद्योतनमितिकेचित् लक्ष्मणप्रादुर्भावितोज्वलन इत्यन्ये॥८२॥ततइति अग्निवचनात्विशुद्धभावांनिष्पापांप्रतिगृह्णीष्वराघवेत्येवंरूपात् विगतकल्मषांनिष्पापांस्वयंज्ञात्वालोकस्यचतथात्वंप्रत्याय्यसीतामंगीचकारेतिशेषः क्वचित्तु अग्रहीदमलांरामोवचनाच्चगुरोस्तदेतिपठ्यतेतत्रामलामितिपुनरुक्तमापद्यते ॥८३॥ तेनकर्मणासीताप्रत्यानयनांतेनकर्मणा ऋषिदेवगणसहितचराचरप्रजासहितंत्रैलोक्यंतुष्टंतुतोषतत्संतोषेणचप्रहृष्टःसंतोषवशादेवसर्वदैवतैःपूजितश्चरामोबभौ अत्रकेचित्अचराणांवृक्षादीनांरावणकृतपीडापरिज्ञानाभावेनरावणवधजन्यसंतोषाभावादेवंव्याचक्षते देवऋषिगणामितिपाठः ऋत्यकइतिप्रकृतिभावःतत्रदेवगणाइंद्रादयः ऋषिगणाःविश्वामित्रादयः एतद्रूपंयत्त्रैलोक्यंसचराचरम् अत्रचरप्रजाःगतिभक्षणमात्रप्रधानाःतिर्यक्स्रोतसःपशुपक्ष्यादयऐरावतादयः अचरप्रजाःचरप्रजाभिन्नाज्ञानयुक्तप्रजाअवाक्स्रोतसोमनुष्याः एवंचस्वस्वशेषातिर्यगवाक्स्रोतोयुतंदेवर्षिगणरूपंत्रैलोक्यंतुष्टम् रावणस्यमर्त्योपेक्षित्वात्प्राधान्येनदेवर्षिग्रहणमित्याहुः ॥८४॥ अभिषिच्येति राक्षसेंद्रंभावितत्त्वव्यवहारविषयम् कृतकृत्यःप्राक्प्रतिज्ञातविभीषणाभिषेकलक्षणकृत्यस्यापिकृतत्वात्कृतकृत्यः अतएवविज्वरः विगतावश्यकर्तव्यविषयचिंतातापः प्रमुमोदेतिच्छांदसंपरस्मैपदम् ॥८५॥देवताभ्यइति सुप्तोत्थितवदुत्तिष्ठंतुवानराइत्येवंरूपंवरंरावणवधजनितहर्षवशात्स्वादिदृक्षयासमागताभ्योदेवताभ्यःप्राप्यसुहृद्भिःसुग्रीवविभीषणादिभिःसंवृतःपुष्पकेणअयोध्यामुद्दिश्यप्रस्थितःजगाम ॥८६॥ भरद्वाजेति चतुर्दशेतुसंपूर्णेवर्षेहनिरघूत्तम नद्रक्ष्यामियदित्वांतुप्रवेक्ष्यामिहुताशनमितिभरतेनप्रतिज्ञातत्वात् भरद्वाजाश्रमेचतुर्दशसमाप्त्यनंतरंमुनिवचनेनएकदिनाविलंबस्यप्राप्तत्वात्स्वागमनप्रबोधनायहनुमद्विसर्जनं यद्वा महत्यावानरसेनयासहाकस्माद्गमनेभरतादेःशंकामाभूदितितद्विसर्जनम् ॥ ८७ ॥ पुनरिति पुष्पकादवतीर्णत्वात्पुनस्तत्पुष्पकंसमारुह्य आख्यायिकांपूर्ववृत्तविषयांकथां भरद्वाजाश्रमारोहात्पूर्वमिवजल्पन्क

थयन् सुग्रीवेतिविभीषणादेरुपलक्षणम् ॥ ८८ ॥ नंदिग्रामइतिनंदिग्रामेभ्रातृभिःसहस्वस्यापिव्रतप्रयुक्तांजटांहित्वात्यक्त्वारामःसीतामनुप्राप्यमुनिवेषत्यागेनसीतानुरूपंरूपंप्रा
प्य यद्वा मुनिवेषत्यागेनहृष्टांसीतांप्राप्यप्राप्तविसृष्टंराज्यंपुनरवाप्तवान् ॥८९॥ एतदंतं चरितंवृत्तत्वेनोपदिश्यदेवऋषिरतःपरमुत्तरकांडविषयंभविष्यत्त्वेनोपदिशति प्रहृष्टेति अनेनच
रावणवधानंतरंरामेराज्यंप्रशासतिसतिवाल्मीकेर्नारदंप्रतिप्रश्नइतिज्ञायते प्रहृष्टःप्रातिस्विकपुत्रपश्वादिसंपत्त्या मुदितःक्षोभराहित्येनमुदितांतःकरणः लोकःसर्वप्रजाः तुष्टःबहुप्रदा
द्भगवतःसांसारिकपारमार्थिकार्थलाभात्तुष्टः अतएवपुष्टःदारिद्र्यकार्श्यरहितः आमयोमनःपीडा रोगोदेहजोव्याधिः दुर्भिक्षेणचोरादिभयेनचरहितः भविष्यतीतिशेषः यद्वा राम
विरहेणदुःखितोरामामिलनेनतुष्टः तथातद्विरहेणकृशःतन्मिलनादेवपुष्टः ॥ ९० ॥ नेति स्वपितृषुस्वेषुचजीवत्स्वितिशेषः अविधवाभर्त्रनुगमनाद्ध्रुवांशपुत्रसद्भावाद्वेतिशेषः
॥ ९१ ॥ नचाग्निजमितिपादत्रयेणआधिदैविकदुःखनिवृत्तिरुच्यते चतुर्थेनाध्यात्मिकनिवृत्तिः ॥ ९२ ॥ भौतिकदुःखाभावमाह नचापीति क्षुद्भयंक्षुदुपशमोपायाभावजंनचनै

नंदिग्रामेजटांहित्वाभ्रातृभिःसहितोनघः ॥ रामःसीतामनुप्राप्यराज्यंपुनरवाप्तवान् ॥८९॥ प्रहृष्टमुदितोलोकस्तुष्टःपुष्टःसुधार्मिकः ॥ निराम
योह्यरोगश्चदुर्भिक्षभयवर्जितः ॥ ९० ॥ नपुत्रमरणंकेचिद्द्रक्ष्यंतिपुरुषाःक्वचित् ॥ नार्यश्चाविधवानित्यंभविष्यंतिपतिव्रताः ॥ ९१ ॥ नचाग्निजं
भयंकिंचिन्नाप्सुमज्जंतिजंतवः ॥ नवातजंभयंकिंचिन्नापिज्वरकृतंतथा ॥ ९२ ॥ नचापिक्षुद्भयंतत्रनतस्करभयंतथा ॥ नगराणिचराष्ट्राणिधन
धान्ययुतानिच ॥ ९३ ॥ नित्यंप्रमुदिताःसर्वेयथाकृतयुगेतथा ॥ अश्वमेधशतैरिष्ट्वातथाबहुसुवर्णकैः ॥ ९४ ॥ गवांकोट्ययुतंदत्वाविद्वद्भ्यो
विधिपूर्वकम् ॥ असंख्येयंधनंदत्वाब्राह्मणेभ्योमहायशाः ॥९५॥ राजवंशाञ्छतगुणान्स्थापयिष्यतिराघवः ॥ चातुर्वर्ण्यंचलोकेस्मिन्स्वेस्वेधर्मे
नियोक्ष्यति ॥९६॥ दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशतानिच ॥ रामोराज्यमुपासित्वाब्रह्मलोकंप्रयास्यति ॥९७॥ इदंपवित्रंपापघ्नंपुण्यंवेदैश्चसंमित
म् ॥ यःपठेद्रामचरितंसर्वपापैःप्रमुच्यते ॥ ९८ ॥ वभविष्यतीत्यनुषंगः ९३ ॥ नित्यमिति कृतयुगेस्वाभाविकादधर्मासंबंधनान्नित्यंप्रजामोदः त्रेतायांअ
धर्मस्यपादांशेनसंबंधेपिरामपालनवैभवात्तदनाक्रमेणनित्यप्रमोदत्वं अथरामस्यभाविवृत्तांतरमाह अश्वेति शतशब्दोनंतवाची इष्ट्वादत्वेत्यादिस्वरूपकथनंनतुतेषांरामस्यस्वलो
कप्राप्तिंप्रतिहेतुतेतिबोध्यं यत्तुकतककृताश्वमेधाद्यनुष्ठानस्यमानुषोपाधिप्रयुक्तावर्ज्याघशमनद्वाराब्रह्मलोकप्राप्तौहेतुत्वमित्युक्तंतन्न भगवदवताराणांपुण्यपापसंबंधस्यसर्वतंत्र
विरुद्धत्वात् अश्वमेधाद्यनुष्ठानंतुलीलामात्रंलोकोपदेशायेत्यन्यत्रविस्तरः ॥ ९४ ॥९५॥ राजवंशानिति कामरूपकान्यकुब्जादितत्तद्राज्यपदस्थानराजवंशान् शतगुणान्अनेक
गुणवृद्धिर्यथाभवतितथास्थापयिष्यति शाश्वततत्तद्राज्यप्रदानेनेतिशेषः चातुर्वर्ण्यंचत्वारोवर्णाः स्वार्थेष्यञ् नियोक्ष्यति शंकितस्वधर्मभ्रंशमपीतिशेषः ॥ ९६ ॥ अवतारत्याग
कालमाह दशेति उपासित्वानित्यवदनुष्ठायेत्यर्थः ब्रह्मलोकंमायिकंवैकुंठादिलोकं अनेननिजनित्यकर्मयोगोपेतस्यैवसाक्षात्परंपरयाब्रह्मलोकप्राप्तिरितिध्वनिः ॥ ९७ ॥ अथ
नारदःस्वोपदिष्टसंक्षेपरामायणपाठफलमुपदिशति इदमिति पवित्रंचित्तशोधनं पुण्यंसकलपुण्यसाधनं वेदैःसंमितंसकलरहस्यवेदार्थप्रतिपादकत्वाद्वेदतुल्यम् ॥ ९८ ॥

SGDF

सर्वपापमोक्षद्वारामोक्षफलकत्वमुपपादितं पुण्यस्यापित्रिगुणात्मकत्वेनपापतुल्यतयाहेयत्वादितिमुमुक्षुफलमुद्दिश्यमुमुक्षूणामपिप्रवृत्तयेआह एतदिति आयुष्यंआयुःकरणं आख्या
नमाख्यायिका रामोऽयनंप्रतिपाद्योयस्यतद्रामायणं संज्ञात्वाण्णत्वं गणोदासीदासादयःतैःसहइहऐहिकान्भोगान्भुक्त्वाप्रेत्यमृत्वास्वर्गेमहीयतेस्वर्गिभिःसत्कृतोमोदतेइत्यर्थः पठ
न्नितिहेतौशता ॥९९॥ पठन्निति द्विजःमुख्यद्विजोब्राह्मणःपठन्वागृषभत्वंशब्दब्रह्मपारगत्वंप्राप्नुयात् स्यादितियद्यर्थे यदिक्षत्रियःतदारामायणंपठन्भूपतित्वमाप्नुयात् पण्यैःक्रय
द्रव्यैःसाध्यंमूलाद्द्विगुणत्रिगुणवृद्ध्यादिरूपंफलंयस्यतत्त्वंप्राप्नुयात् धनसमृद्धिंप्राप्नुयादितिफलितोर्थः शूद्रोपिजनःत्रैवर्णिकदासः अत्रशृण्वन्नित्यध्याहारःमहत्त्वंद्विजेतरसर्वप्रजाभ्यः
श्रैष्ठ्यंमहत्त्वंदेहांतेस्वोपरितनवर्णप्राप्तिलक्षणंचमहत्त्वंप्राप्नुयात् अस्यगायत्र्यर्थप्रतिपादकत्वध्वननायगायत्र्यादिमाक्षरेणोपक्रम्ययादितिगायत्र्यंतिमाक्षरेणसमापितवान् ॥१००॥
इतिश्रीरा॰वा॰आ॰बालकांडेप्रथमःसर्गः ॥ १ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ नारदस्येति विशारदःविशिष्टाव्याकरणसंस्कारादिविशेषवतीविचित्रार्थाचशारदावाणीयस्यसःसहशि

एतदाख्यानमायुष्यंपठन्रामायणंनरः॥सपुत्रपौत्रःसगणःप्रेत्यस्वर्गेमहीयते ॥९९॥ पठन्द्विजोवागृषभत्वमीयात्स्यात्क्षत्रियोभूमिपतित्वमी
यात्॥वणिग्जनःपण्यफलत्वमीयाज्जनश्चशूद्रोपिमहत्त्वमीयात् ॥१००॥ ॥ हरिःओम्॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्ये
बालकांडेप्रथमःसर्गः॥१॥नारदस्यतुतद्वाक्यंश्रुत्वावाक्यविशारदः॥पूजयामासधर्मात्मासहशिष्योमहामुनिम्॥१॥यथावत्पूजितस्तेनदेवर्षिर्ना
रदस्तथा ॥ आपृच्छ्यैवाभ्यनुज्ञातःसजगामविहायसम् ॥ २ ॥ समुहूर्तंगतेतस्मिन्देवलोकंमुनिस्तदा॥ जगामतमसातीरंजाह्नव्यास्त्ववि
दूरतः॥३॥ सतुतीरंसमासाद्यतमसायामुनिस्तदा ॥ शिष्यमाहस्थितंपार्श्वेदृष्ट्वातीर्थमकर्दमम् ॥ ४ ॥ अकर्दममिदंतीर्थंभरद्वाजनिशामय ॥
रमणीयंप्रसन्नांबुसन्मनुष्यमनोयथा ॥५॥ न्यस्यतांकलशस्तातदीयतांवल्कलंमम॥ इदमेवावगाहिष्येतमसातीर्थमुत्तमम् ॥६॥ एवमुक्तोभर
द्वाजोवाल्मीकेनमहात्मना ॥ प्रायच्छतमुनेस्तस्यवल्कलंनियतोगुरोः ॥७॥

ष्यइत्यत्रवोपसर्जनस्येतिवैकल्पिकत्वात्सत्वाभावः प्रश्नानुरूपंवाक्यगुणसमूहव
त्वउत्तरंसम्यक्दत्तमितिपूजयामासअतिविचित्रंभगवद्वचनमित्यादिशब्दैः ॥ १ ॥ यथावदिति आपृच्छ्यैवसाधुयामीत्युक्त्वैव अभ्यनुज्ञातःयथासुखंविहरतामितिवाल्मीकिनाअ
नुगमनपूर्वंअभ्यनुज्ञातः अनेनगुरुशिष्ययोःस्नेहभक्तिप्रकाशनं विहायसमितिपुंल्लिंगम् ॥ २॥ सइति सवाल्मीकिःतस्मिन्नारदेदेवलोकंगतेसतिमुहूर्तंस्वाश्रमेस्थित्वापश्चान्माध्या
ह्निकार्थंजाह्नव्याअविदूरतःसमीपेवर्तमानंतमसातीरंजगाम यत्तुमुहूर्तमात्रेणदेवलोकंगतइत्यन्वयइतितन्नछांदसत्वकल्पनेमानाभावात् अव्ययत्वकल्पनस्याप्यगतिकगतिकत्वा
च्च मुहूर्तादितिपाठस्तुकल्पितः ॥ ३ ॥ ४ ॥ अकर्दममिति अवतरणप्रदेशस्यपंकराहित्यमनेनोच्यते तीर्थंऋषिजुष्टजलंनिशामयपश्य अतएवशमोदर्शनइतिमित्वाभावादह्रस्व
त्वं रमणीयत्वेहेतुः प्रसन्नांब्विति सन्मनुष्यचित्तस्यकामादिदोषराहित्येनानित्यप्रसन्नत्वात्साद‍ृश्यम् ॥ ५ ॥ न्यस्यतामिति वल्कलाइतिपाठेछांदसंस्त्रीत्वं वल्कलमस्त्रियामितिनि
घंटुः इदमेवअत्यासन्नमपिगंगातीर्थंमध्याह्नकालातिक्रमादगत्वेतिशेषः ॥ ६ ॥ एवमिति वाल्मीकेनेतितस्येदमित्यण् प्रायच्छतेतिच्छांदसंनियतःसेवापरः ॥ ७ ॥

सइति नियतेंद्रियःजितेंद्रियः विचचारअनुष्ठानयोग्यैकांतदेशनिरीक्षणायेतिशेषः ॥ ८ ॥ तस्येति तस्यवनस्यअभ्याशेसमीपे चरन् भगवान्तद्वनाभ्याशएवचरंतंअनपायिनंआधिव्याधिरहितंअतएवचारुनिःस्वनंक्रौंचयोर्मिथुनंददर्श चरंतंअनपायिनमित्यार्षम् ॥ ९ ॥ तस्मादिति मिथुनाद्विभक्तंएकंपुमांसंपापनिश्चयःतद्धननरूपपापनिश्चयः अतएव वैरनिलयःनिजानपकारिष्वपिप्राणिषुअकारणवैराश्रयःसइवनिषादःतस्यपश्यतःतंपश्यंतंअनादृत्यजघान पश्यतइतिषष्ठीचानादरे ॥ १० ॥ तमिति चेष्टमानंलुठंतंनिहतंदृष्ट्वा निषादेनेतिशेषः करुणांगिरंदीनंशब्दं रुरावअकरोदित्यर्थः पठांतरेखेपरिभ्रमा खेआकाशेपरिभ्रमणंकरोतिसेत्यर्थः ॥११॥ वियुक्तेति सहचारिणाअहोरात्रमितिशेषः ताम्रशीर्षेणकुक्कुटादियत्ताम्रवर्णशीर्षगतचूडियुक्तेन मत्तेनकामसंभोगवशादितिशेषः अतएवपत्रिणासंभोगकालत्वाद्विततपक्षवता सहितेनस्वसंगतेनतेनापूर्णरतित्वादत्यंतंशोकः इत्थंभूतेन पतिनावियुक्तारुरावेतिपूर्वेणान्वयः ॥१२॥ तथाविधंकामभोगवशम् धर्मात्मनःदयादाक्षिण्याहिंसादिधर्मप्रवणचित्तस्य कारुण्यंदया समपद्यतसमजायत ॥१३॥ ततइति करुणवेदित्वात्संजातकरुणत्वात् ह्रस्वश्छांदसः विदेःसत्तार्थाल्लाभार्थाद्वाणिनिः रुदतींक्रौंचींनिशाम्यदृष्ट्वा अयंकाममोहितपक्षिवधरूपःअधर्मएवेतिनिश्चित्य क्रौंचीविषयकरुणावत्त्वेन

सशिष्यहस्तादादायवल्कलंनियतेंद्रियः ॥ विचचारहपश्यंस्तत्सर्वतोविपुलंवनम् ॥८॥ तस्याभ्याशेतुमिथुनंचरंतमनपायिनम् ॥ ददर्शभगवांस्तत्रक्रौंचयोश्चारुनिःस्वनम् ॥९॥ तस्मात्तुमिथुनादेकंपुमांसंपापनिश्चयः ॥ जघानवैरनिलयोनिषादस्तस्यपश्यतः ॥ १० ॥ तंशोणितपरीतांगंचेष्टमानंमहीतले ॥ भार्यातुनिहतंदृष्ट्वारुरावकरुणांगिरम् ॥ ११॥ वियुक्तापतिनातेनद्विजेनसहचारिणा ॥ ताम्रशीर्षेणमत्तेनपत्रिणासहितेनवै ॥ १२॥ तथाविधंद्विजंदृष्ट्वानिषादेननिपातितम् ॥ ऋषेर्धर्मात्मनस्तस्यकारुण्यंसमपद्यत ॥ १३ ॥ ततःकरुणवेदित्वादधर्मोयमिति द्विजः ॥ निशाम्यरुदतींक्रौंचीमिदंवचनमब्रवीत् ॥ १४ ॥ मानिषादप्रतिष्ठांत्वमगमःशाश्वतीःसमाः ॥ यत्क्रौंचमिथुनादेकमवधीःकाममोहितम् ॥१५॥

अर्थात्पापकारिणिनिषादेआविर्भूतरोषतयाइदंवक्ष्यमाणंवचनमब्रवीत् ॥१४ ॥ मानिषादेति क्रौंचहंतृप्रत्यक्षदृश्यमाननिषादशापरूपोर्थस्तुस्पष्टएव किंच मालक्ष्मीर्निषीदत्यस्मिन्तत्संबोधनंमानिषाद यद्यस्माद्धेतोःक्रौंचमिथुनात्मंदोदरीरावणरूपात् एकंकाममोहितंरावणंअवधीःहतवानासितस्मात्त्वंशाश्वतीःसमाःअनेकान्संवत्सरान् अद्वितीयांप्रतिष्ठांअखंडैश्वर्यानंदावाप्तिंअगमःप्राप्नुहि तेनार्थतःशब्दतोवापिमनाक्काव्यार्थसूचनमित्युक्तेःश्रीरामकृतरावणवधरूपकाव्यार्थःकाव्यादौअवश्यकर्तव्याशीर्वादश्चसूचितइतितीर्थः कतकस्तु प्रत्यक्षसंहंतृनिषादशापरूपोर्थस्तुस्पष्टएव किंच नितरांसदेवर्षिगणंत्रैलोक्यंसादयातिपीडयतीतिनिषादःतस्यसंबुद्धिःहेनिषादरावण यद्यस्मात्क्रौंचामिथुनात् अल्पीभावार्थकुंचेःपचाद्यच् कुंचं ततःस्वार्थिकोण्क्रौंचम् राज्यक्षयवनवासादिदुःखेनअत्यल्पीभूतंपरमकार्श्यंगतंयत्मिथुनंसीतारामरूपंतस्मात् एकंसीतारूपंयस्मादवधीःवधाभ्यधिकपीडांप्रापितवानसि तस्मात्त्वंप्रतिष्ठांयालंकापुरेपुत्रपौत्रभृत्यगणवैशिष्ट्येनब्रह्मणाप्रतिष्ठादत्तातांअतःपरंमागमइतिकाव्यार्थसूचनम् त्रैलोक्यस्यपरममंगलरूपंचेदं सत्यसरस्वत्यापुरस्तादाविर्भावितमित्याह अत्रेदमवधेयम् रावणवधेजातेअयोध्याराज्यप्राप्त्यनंतरंनारदंप्रतिप्रश्नइतिस्वयमेवव्याख्यातत्वात्तदुत्तरकालिकैतत्श्लोकस्यएवंविधिध

SGDF

टितस्योक्तार्थस्यकतकमतेकथंसंगतिः कथंवासर्वज्ञासत्यसरस्वतीभूतमर्थमाशास्यत्वेननिर्दिशेदिति तीर्थव्याख्यानेपिइदंकाव्यार्थसूचनंकविनाकार्यमितितदुक्तसंमतिश्लोकार्थाद्गम्यते तत्रवाल्मीकेस्तथातात्पर्येकिमिदंव्याहृतंमयाइत्युक्तेरसंगतेःनचकिमिदमित्यस्यपद्यंगद्यंवेत्यर्थः तदप्येषःश्लोकोभिगीतोमरुतःपरिवेष्टारोमरुत्तस्यावसन्गृहेइत्यादिबहुशःश्रुतिषूपलंभेनेदृशाक्षरसन्निवेशस्यश्लोकत्वेनमुनेरज्ञानमित्यस्यात्यंतमनुचितत्वात् प्राक्तननारदऋषिसंवादस्यापिश्लोकरूपतयातत्रैवसंदेहकरणौचित्याच्च तत्प्रश्नोत्तरंसर्वकेवलसंस्कृतैरेवएतत्श्लोकोत्तरमेवश्लोकैस्तस्यापिनिबंधनमितिकल्पनातुनयुक्ता मानाभावात् अन्यथोपपत्तेश्च अधर्मत्वबुद्धिपूर्वकथितवचनस्येदृशेर्थेतात्पर्यसंभवस्याप्यभावाच्च माङ्योगाभावेऽगमइत्येतावन्मात्रेणलुङ्भूतत्वस्यैवप्रतीत्याआशिषोऽप्रतीतेश्च एतत्श्लोकनिर्गमकालेकवेःकाव्यंकरिष्यामीतिबुद्धेरप्यभावाच्च ब्रह्मोपदेशानंतरमेवहितथाबुद्धिर्वाल्मीकेः ममतुप्रतिभाति नारदात्स्वगुणश्रवणानंतरंमुनेःस्ववर्णनेच्छांज्ञात्वास्वचरित्रस्यचकरुणारसमयत्वेनतत्प्रधानकाव्येऽतिकरुणाचित्तस्यैवाधिकारात्ऋषेःकरुणाचित्तत्वाजिज्ञासयेवपूर्वंभृगुदत्तशापस्यपुनरुक्तत्वकरणेनदार्ढ्यसंपादनायमुनेरीक्षणायचभगवान्रामएवनिषादरूपेणपश्यतोमुनेःपुरतस्तमनादृत्यक्रौंचंरक्षोविशेषरूपंजघान ततस्तदिच्छावशादंतर्यामितयातथाप्रेरणाच्चमहानधर्मोयमनेनकृतइतिरुषापापमतेनिषादयत्त्वंकाममोहितंक्रौंचमिथुनात्मिथुनीभूतात्क्रौंचयुगात् विभक्तमेकमवधीःतत्त्वमपिशाश्वतीःसमाआयुःशेषभूतानिबहूनिवर्षाणिप्रतिष्ठांस्वस्त्रीसाहित्येनास्थितिंइहलोकेमागमःमाप्राप्नुहिकिंत्वत्यल्पकालमेवतथावासएकमिथुनीभावपर्यंतमितियावत् इतिशप्तवान्मुनिःएकमवधीरीत्युक्तेर्यथासत्वयास्त्रीविरहितःकृतःसाचनायकहीनाकृतातथात्वमपिप्रिययास्वभार्ययाहीनोभवसाचत्वयाहीनाभवत्वितिपर्यवसानं अगमइत्यडागमस्तुमाङ्योगेप्यार्षत्वात् तस्यरक्षोरूपत्वंतुएतदुत्तरंब्रह्मणःसकाशात्सकलरामवृत्तांतज्ञानवरलाभोत्तरकालकृतेतस्मात्तुमिथुनादेकमितिश्लोकेवैरनिलयइतिविशेषणेनसूचितम्रक्षःस्वेवतस्यलोकदृष्ट्यावैरनिलयत्वप्रसिद्धेःनिषादस्यापिप्राणिषुनवैरंकिंत्वाहाराद्यर्थमेवतद्धननमितिप्रसिद्धेश्चअतएवारण्यकांडेमृगयाव्यसनमुपक्रम्यविनावैरंचरौद्रेति तृतीयंयदिदंरौद्रंपरप्राणाभिहिंसनम् निर्वैरंक्रियतेमोहात्तच्चतेसमुपस्थितमितिचवक्ष्यति त्रीण्येवव्यसनान्यद्यकामजानिभवंतुतेइतिचोपक्रमेउक्तम् नन्वीदृशोर्थस्त्वयाकेनमानेननिर्णीतइतिचेच्छृणु ऋष्यक्षरस्वारस्यात् तच्चाग्रेस्फुटंतत्रसंदेहश्चेत्स्वांतर्यामिणंपृच्छतदुक्तंपाद्मेशिवशिवासंवादेरामवैभववर्णनेचतुर्विंशेअध्याये ततोजानपदःकश्चित्पामरःकाष्ठविक्रयी स्ववधूगर्हणद्वारारावणस्यगृहोषिताम् गर्हयामासवैदेहींदुर्वृत्तोलोकनिंदकः तच्छ्रुत्वादेविचारेभ्योभीतोलोकापवादतः आहूयलक्ष्मणंप्राहरामोराजीवलोचनः शृणुमेवचनंगुह्यंसीतासंत्यागकारणम् वाल्मीकिनाथभृगुणाशप्तोस्मिकिललक्ष्मण तस्मादेनांत्यजाम्यद्यजनोनैवात्रकारणमिति तथास्कांदेपातालखंडेअयोध्यामाहात्म्येतत्रत्यतीर्थाश्रमवर्णनप्रस्तावे शापोक्त्याहृदिसंतप्तंप्राचेतसमकल्मषम् प्रोवाचवचनंब्रह्मातत्रागत्यसुसत्कृतः ननिषादःसवैरामोमृगयांचर्तुमागतः तस्यसंवर्णनेनैवसुश्लोक्यस्त्वंभविष्यसि इत्युक्त्वातुजगामाशुब्रह्मलोकंसनातनः ततःसंवर्णयामासराघवंग्रंथकोटिभिःकोटिभिःशतकोटिभिः चरितंरघुनाथस्यशतकोटिप्रविस्तरमित्यन्यत्रोक्तेः तच्चसंपूर्णंब्रह्मलोकेइत्यैतिह्यम् इहतुकुशलवोपदिष्टाचतुर्विंशतिसहस्रीत्यलम् योगवासिष्ठेतुशापांतराण्यप्युक्तानि तथाहि सनत्कुमारोनिष्कामअवसद्ब्रह्मसद्मनि वैकुंठादागतोविष्णुस्त्रैलोक्याधिपतिःप्रभुः ब्रह्मणापूजितस्तत्रसत्यलोकनिवासिभिः विनाकुमारंतंदृष्ट्वाह्युवाचप्रभुरीश्वरः सनत्कुमारस्तब्धोसिनिष्कामोगर्वचेष्टया अतस्त्वंभवकामार्तःशरजन्मेतिनामतः तेनापिशापितोविष्णुःसर्वज्ञत्वंतवास्तियत् किंचित्कालंहितत्त्यक्त्वात्वमज्ञानीभविष्यसिशापितःशप्तः

SGDF Digital Foundation

किंचित्कालमवतारांतरेऽत्यल्पकालंतत्त्यक्त्वातद्रूपंत्यक्त्वाअज्ञानीसइव तथा भृगुर्भार्यांहितांदृष्ट्वाप्रोवाचक्रोधमूर्छितः विष्णोतवापिभार्यायावियोगोहिभविष्यति तथा वृंदयाशा
पितोविष्णुश्छलनंयत्त्वयाकृतम् अतस्त्वंस्त्रीवियोगंहिवचनान्ममयास्यसि शापितःशप्तः छलनंपतिवेषेणसंभोगरूपम् तथा भार्याहिदेवदत्तस्यपयोष्णीतीरसंस्थिता नृसिंहवेषधृ
ग्विष्णुंदृष्ट्वापंचत्वमागता तेनशप्तोहिनृहरिर्दुःखार्तःस्त्रीवियोगतः तवापिभार्ययासार्धंवियोगोहिभविष्यतीति दुःखार्तःतृतीयार्थेआर्षीप्रथमा दुःखार्तेनेत्यर्थः ताराशापोपिकिष्किंधा
कांडेतत्रैववक्ष्यतइत्यलंविस्तरेण प्राचेतसेनमुनिनारामोराजीवलोचनः तमसोपवनेशप्तोवेषधृक्जानकीपतिः १ श्रीरामःप्राकृतांलीलांस्वीयांवर्णयितुंतदा मंदोदर्याःपति
क्रूरःक्रौंचवद्विनिपातितः २ अंडजंनिहतंदृष्ट्वामुनिःशापमथाददौ चिरंप्रतिष्ठामाभूत्तेनिषादभुविहिंसक ३ शापंश्रुत्वैवसर्वात्मातत्रैवांतरधीयत शोकाक्रांतस्तुवाल्मीकि
र्ब्रह्मणाशुसुबोधितइति ४ त्यक्त्वाजीर्णदुकूलवद्वसुमतींबद्धोऽबुधिर्बिंदुवद्बाणाग्रेणजरत्कपोतकइवव्यापादितोरावणः लंकाकापिविभीषणायसहसामुद्रेवहस्तेर्पिता श्रुत्वैवंरघुना
यकस्यचरितंकोवानरोनांचति ५ १५ तस्येति मयामुनिनाशांतेनतपस्विनाशकुनिशोकपीडितेनेदमीदृशंक्रूरंतपोनाशकरंकिंव्याहृतमितिवीक्षतोंतर्यामिप्रेरणयानिषादेसर्वतो

तस्येत्थंब्रुवतश्चिंताबभूवहृदिवीक्षतः ॥ शोकार्तेनास्यशकुनेःकिमिदंव्याहृतंमया ॥ १६ ॥ चिंतयन्समहाप्राज्ञश्चकारमतिमान्मतिम् ॥
शिष्यंनैवाब्रवीद्वाक्यमिदंसमुनिपुंगवः ॥ १७ ॥ पादबद्धोक्षरसमस्तंत्रीलयसमन्वितः ॥ शोकार्तस्यप्रवृत्तोमेश्लोकोभवतुनान्यथा ॥ १८ ॥
शिष्यस्तुतस्यब्रुवतोमुनेर्वाक्यमनुत्तमम् ॥ प्रतिजग्राहसंतुष्टस्तस्यतुष्टोभवन्मुनिः ॥१९॥ सोभिषेकंततःकृत्वातीर्थेतस्मिन्यथाविधि ॥ तमे
वंचिंतयन्नर्थमुपावर्ततवैमुनिः ॥ २० ॥ भरद्वाजस्ततःशिष्योविनीतःश्रुतवान्गुरोः ॥ कलशंपूर्णमादायपृष्ठतोऽनुजगामह ॥ २१ ॥

महत्त्वसंभावनयादृश्यमानक्रौंचेतद्वैपरीत्यसंभावनयाऽतिनिंद्यमयशस्करंमहापातकेभ्योप्यधिकंपापंवृत्तमितिचिंताबभूव यद्यप्येतत्सर्ववाल्मीकिकृतमेवतथापिकुशलवगेयतयास्य
काव्यस्यकरणात्तदुक्तितयैवमुक्तिः अन्यथास्वचिंतायाःस्वापरोक्षत्वाद्बभूवेतिलिडसंगतिःस्यात् यद्वा सर्गचतुष्टयमाद्यमुपोद्घातरूपंकस्यचिच्छिष्यस्य वाल्मीकीयोपोद्घातत्वाच्चवा
ल्मीकीयोक्तिः पारोक्ष्यमारोप्यस्वयमपितथोक्तिरुपोद्घातत्वद्योतनायेत्यन्ये ॥ १६ ॥ चिंतयन्निति महदयशस्करमिदंकर्मवृत्तमितिचिंतयन्सत्यसंकल्पतयाइत्थंमतिंसंकल्पंचकार त
दभिलापकंवाक्यंशिष्यमब्रवीदितिसंबंधः ॥ १७ ॥ पादेति अष्टाक्षरानुष्टुप्पादैर्बद्धः अक्षरसमःछंदःशास्त्रोक्तगुरुलघ्वक्षरवैषम्यरहितः तथा तंत्रीवीणालयस्तालमृदंगवेणुहस्ताभि
नयानांसमकालंविरामस्ताभ्यांयुक्तः तंत्र्यामारोप्यवाद्यैःसहगातुंयोग्यइतियावत् अतःशोकार्तस्यशापरूपतयाऽनौचित्येनप्रवृत्तोपिमेममश्लोकोयशोरूपोभवतु अन्यथाऽयशोरूपो
माभूदित्यर्थः अत्रभवत्वितिपाठएवबहुपुस्तकसंमतस्तीर्थसंमतश्च श्लोकोयशसिपद्येचेतिनिघंटुः ॥ १८ ॥ शिष्यइति एवंब्रुवतस्तस्यऋषेर्वाक्यंयशोभवत्वित्येवंरूपम् हृष्टःसन् त
थैवेदंयशोरूपमेवेदमित्यनुमोदनेनप्रतिजग्राहअंगीचकार अयशोरूपेपियशस्त्वानुमोदनेनगुरुस्तस्यतुष्टोभवदित्यर्थः ॥ १९ ॥ सइति अभिषेकमितिमध्याह्नकर्तव्यानुष्ठानोपलक्ष
णम् तमेवार्थंअवशतःशापार्थश्लोकोत्पत्तिरूपम् उपावर्ततन्यवर्तत ॥२०॥ श्रुतवान्बहुश्रुतः पृष्ठतःपृष्ठभागेनप्रसारितकरः परिपूर्णकलशमादायअनुपश्चाज्जगामेत्यन्वयः॥२१॥

SGDF

सइति मुखतोन्याःकथाश्चकारमनसातुशापार्थकश्लोकविषयंध्यानमास्थितः यत्तुध्यानमंबायागायभ्याश्चतुर्मुखरुद्रप्राधान्येनध्यानमास्थितइत्यर्थइतितन्न तदास्थितोन्याःकथाश्चकारेत्यस्यासंगतेरित्यलंध्यानपदार्थानभिज्ञदूषणाभिनिवेशेन ॥ २२ ॥ अथतच्चिंतांनिवर्तयितुंब्रह्मागमनमाह आजगामेति स्वयंप्रभुःअनन्यमुखनिरीक्षकतयासर्वलोकसृष्ट्युपयोगिज्ञानैश्वर्यादिशक्तिमान् अतएवभूरादिलोकनिर्माता तंशापवाक्योच्चारणवशादतिचिंताक्रांतम् ॥ २३ ॥ वाग्यतःअतिसंभ्रमवशाद्यतवाक् प्रयतोऽतिनम्रः ॥ २४ ॥ पूजयामासेति वंदनंस्तुतिः प्रणम्येतिपृथगुक्तेः एनमित्याद्युत्तरान्वयि ॥२५ ॥ एनंमुनिं ब्रह्माअनामयंआमयःपीडातद्राहितम् व्ययहीनमितियावत् तपइतिशेषः तत्पृष्ट्वाअनंतरं स्वयमासनेउपविश्यऋषयेआसनंदिदेश आसनेउपवेष्टुमनुमेनइत्यर्थः वाल्मीकयेचऋषयइतिपाठः एतेनब्राह्मणंकुशलंपृच्छेत्क्षत्रबंधुमनामयामित्युक्तेर्ब्राह्मणंप्रत्ययंप्रश्नःस्मार्ताचारविरुद्धः तंदेवमित्यनेनैवसिद्धेएनमित्यस्यवैयर्थ्यापत्तिश्चेत्यपास्तम् ॥२६॥ लोकपितामहेउपविष्टेसतितदनुज्ञयास्वयमुपाविशदितिसंबंधः ॥२७॥ तद्गतेनक्रौंचगतेन वैरंगृह्णा

सप्रविश्याश्रमपदंशिष्येणसहधर्मवित् ॥ उपविष्टःकथाश्चान्याश्चकारध्यानमास्थितः॥२२॥ आजगामततोब्रह्मालोककर्तास्वयंप्रभुः॥चतुर्मुखोमहातेजाद्रष्टुंतंमुनिपुंगवम् ॥२३॥ वाल्मीकिरथतंदृष्ट्वासहसोत्थायवाग्यतः ॥ प्रांजलिःप्रयतोभूत्वातस्थौपरमविस्मितः ॥२४॥ पूजयामासतंदेवंपाद्यार्घ्यासनवंदनैः ॥ प्रणम्यविधिवच्चैनंपृष्ट्वाचैवनिरामयम् ॥ २५ ॥ अथोपविश्यभगवानासनेपरमार्चिते ॥ वाल्मीकयेचऋषयेसंदिदेशासनंततः ॥२६॥ ब्रह्मणासमनुज्ञातःसोप्युपाविशदासने॥उपविष्टेतदातस्मिन्साक्षाल्लोकपितामहे ॥२७॥ तद्गतेनैवमनसावाल्मीकिर्ध्यानमास्थितः ॥ पापात्मनाकृतंकष्टंवैरग्रहणबुद्धिना ॥ २८ ॥ यत्तादृशंचारुरवंक्रौंचंहन्यादकारणात् ॥ शोचन्नेवपुनःक्रौंचीमुपश्लोकमिमंजगौ ॥२९॥ पुनरंतर्गतमनाभूत्वाशोकपरायणः ॥ तमुवाचततोब्रह्माप्रहसन्मुनिपुंगवम् ॥३०॥ श्लोकएवास्त्वयंबद्धोनात्रकार्याविचारणा॥ मच्छंदादेवतेब्रह्मन्प्रवृत्तेयंसरस्वती ॥३१॥

तिसाचासौबुद्धिस्तद्वताकर्तरिल्युट्बाहुलकात् निषादेनेतिशेषः कष्टंकृतम् क्रौंचवधरूपंतपोनाशसंपादकशापनिःसारणेनकष्टंकृतम् मयेतिशेषः ॥२८ ॥ कष्टमेवाह यइति हन्यात्हतवानित्यर्थेछांदसम् अकारणात्दृश्यमानकारणंविना उपसमीपे ब्रह्मणःसमीपे ॥२९ ॥ शोकपरायणःक्रौंचवधकृतक्रौंचीदुःखदर्शनजेनस्वस्यमुखतस्तपोहानिकरशापार्थकश्लोकस्यावशतोनिःसरणजेनचशोकेनव्याप्तः अतएवांतर्गतमनाअंतर्गतेश्लोकार्थएवदत्तचित्तःश्लोकंजगावितिसंबंधः तंतथाशोकग्रस्तम् प्रहसन्मदिच्छयावतीर्णांसरस्वतींनजानातीतिहासंकुर्वन् ॥३०॥ तद्वचनमेवाह श्लोकएवास्त्वयमिति अयंत्वयाबद्धःश्लोकोयशोरूपएवास्तु श्लोकशब्दस्यपद्यपरतयायोजनेऽस्त्वितिपाठस्यासंगत्यापत्तेःअस्तीत्युक्तेरेवब्रह्मणऔचित्यात् ममतुअयशोरूपस्ययशोरूपताशीर्दानमितिनासंगतिः श्लोकएवत्वयेतिपाठेपि यशोरूपएवायंत्वयाबद्धोऽत्रतवविचारःसंदेहोमास्तु मद्वचनात्त्वत्संकल्पाच्चास्यतथाभावप्राप्तेरित्याशयः ननुभवतुत्वदाशिषातथात्वमस्याःपरंतुशांतस्वभावस्यऋषेर्ममेदृशीवागत्यंतमनुचितेत्यपिमाविषादंकुर्वित्याह मच्छंदादिति मत्संकल्पादित्यर्थः विष्णोरवतारभूतस्यरामस्यसंकल्पोपिस्वसंकल्पत्वेनोक्तः एकामूर्तिस्त्रयोदेवारुद्रविष्णुपितामहाइतिहरिवंशोक्तेः नन्वीदृशसंकल्पोब्राह्मणोपिकि

SGDF Digital Foundation

मर्थंइतिचेच्छृणु येषांपरस्यदारवियोगादिजनकंकर्मस्वस्यदारवियोगादिकंजनयितुंनालंतेषामपिब्रह्मशापस्तज्जननेऽलमितिलोकेब्राह्मणमाहात्म्यंसूचयितुं एवंराज्यादिसत्त्वोपिकामजयएवोत्तमोनतुतद्भोगचापलमितिचस्वव्यवहारेणशिक्षयितुंतत्प्रायश्चित्तविधयास्वकीर्तिवर्णनेनमुनेर्यशोवृद्ध्यर्थंभगवद्द्विषयमहापापप्रायश्चित्तत्वात्कैमुतिकन्यायेनेतरजनानांसर्वपापप्रायश्चित्तंरामायणश्रवणादीत्यर्थतत्त्वंबोधयितुंचेतिगृहाण एतदृष्यक्षरस्वारस्यबलेनमयायोजितमतोनिरीर्ष्यसहृदयाविचारयंतु॥३१॥एवंपरवशप्रवृत्तस्यापिशापस्यभगवद्विषयतयेतरसकलमन्वाद्युक्तप्रायश्चित्तानिवर्त्यस्यस्वयंप्रत्यसौशापस्तच्चरितवर्णनरूपंप्रायश्चित्तमुपदिशति रामस्यचरितमिति लोकेरामस्यरमतेइतिरामः बाहुलकात्कर्तरिघञ् तेनलोकाविष्ठातुर्लोकांतर्यामिणश्चेत्यर्थः कुरुवर्णयस्व धर्मात्मनइत्यनेनरावणादिवधवत्क्रौंचवधोपिधर्मफलकएवलोकव्यवहारेणलोकहितत्वत्वद्रक्षकत्वाच्चेतिसूचितम्॥३२॥ वृत्तमिति अस्यनारदोक्तविशेषपरत्वादपौनरुक्त्यम् धियमीरयतीतिधीरः तेनबुद्धिप्रेरकस्येत्यर्थः तेनगायत्र्यर्थभूतस्येत्युक्तम्॥३३॥ रामलक्ष्मणयोराक्षसानांसीतायाश्चयत्प्रकाशंतदीयानांप्रकाशं

रामस्यचरितंकृत्स्नंकुरुत्वमृषिसत्तम ॥ धर्मात्मनोभगवतोलोकेरामस्यधीमतः ॥३२॥ वृत्तंकथयधीरस्ययथातेनारदाच्छ्रुतम् ॥ रहस्यंचप्रकाशंचयद्वृत्तंतस्यधीमतः ॥३३॥ रामस्यसहसौमित्रेराक्षसानांचसर्वशः ॥ वैदेह्याश्चैवयद्वृत्तंप्रकाशंयदिवारहः ॥३४॥ तच्चाप्यविदितंसर्वंविदितंतेभविष्यति ॥ नतेवागनृताकाव्येकाचिदत्रभविष्यति ॥३५॥ कुरुरामकथांपुण्यांश्लोकबद्धांमनोरमाम् ॥ यावत्स्थास्यंतिगिरयःसरितश्चमहीतले ॥ तावद्रामायणकथालोकेषुप्रचरिष्यति ॥३६॥ यावद्रामस्यचकथात्वत्कृताप्रचरिष्यति ॥ ३७॥ तावदूर्ध्वमधश्चत्वंमल्लोकेषुनिवत्स्यसि ॥ इत्युक्त्वाभगवान्ब्रह्मातत्रैवांतरधीयत ॥ ३८ ॥ ततःसशिष्योभगवान्मुनिर्विस्मयमाययौ ॥ तस्यशिष्यास्ततःसर्वेजगुःश्लोकमिमंपुनः ॥ मुहुर्मुहुःप्रीयमाणाःप्राहुश्चभृशविस्मिताः ॥ ३९ ॥ समाक्षरैश्चतुर्भिर्यःपादैर्गीतोमहर्षिणा ॥ सोनुव्याहरणाद्भूयःशोकःश्लोकत्वमागतः ॥ ४० ॥

तवाविदितम् यदिवायदपितदीयानामपिरहःअविदितंतवतुसुतरामविदितंतदपिसर्वंतेविदितंभविष्यति अनेनतत्करणयोग्यतादानम् यच्चमानिषादेतिवदपर्यालोच्यापिवाक्त्वत्तोनिःसरिष्यतिसापिनान्यथाभविष्यतितेनास्याअपिसत्यत्वंभावीतिध्वनितम् ॥३४॥३५॥ एवंसामर्थ्यंदत्त्वोपसंहरति कुर्विति यावदित्याद्युत्तरान्वयि ॥३६॥३७॥तावदिति यावत्त्वत्कृतकथाप्रचारस्तावदधश्चत्वंदयापूर्वमपिअतिमहतिक्रोधकरणात् अधोगमनयोग्योपित्वंऊर्ध्वसर्वोर्ध्ववर्तमानेषुमल्लोकेषुनिवासंप्राप्स्यसिततोमयासहमोक्ष्यसइत्यर्थः लोकेष्विति तदवयवाभिप्रायंबहुवचनंऊर्ध्वमधश्चविद्यमानेषुमल्लोकेषुमन्निर्मितलोकेषुनिवत्स्यसिसर्वत्राप्रतिहतगतिःसंचरिष्यसिततःपरंमुक्तिंप्राप्स्यसीतितीर्थः तत्रमल्लोकेष्वित्यस्यचारितार्थ्यंचिंत्यम् इतीति तत्रैवांतर्धानेनास्याप्यंतर्यामिरूपतोक्ता॥३८॥ततइति विस्मयंआश्चर्यंतस्येति प्रीयमाणाःआश्चर्यमिदमस्मद्गुरोःपद्यंब्रह्मणाप्यनुमोदितम् प्राहुश्चवक्ष्यमाणमित्यर्थः ॥३९॥ तदेवाह समेतिसाम्यंगुरुलघ्वक्षरराहित्यम् यःऋषिणागीतःसःअनुअतिशयितशोकोत्पत्त्यनंतरंव्याहरणाद्भूयःशोकःविपुलःशोकएवश्लोकत्वंप्राप्तइतिवयंमन्यामहेइतिप्राहुरितिसंबंधःउत्प्रेक्षा चेयम् तेनास्यश्लोकस्यकरुणरससमयत्वंध्वनितम् अत्रनष्टक्रौंचालंबनकःक्रौंचीविरावानुदीपितोनिषादविषयक्रोध

SGDF

व्यभिचारिकोमानिषादेत्यादिवाक्यानुभावकःकरुणोरसइतिबोध्यं यत्तुपूर्वश्लोकेप्राहुरित्यस्यपठंतीत्यर्थकरणम् पुनःपुनःपाठेनानंदवंतोऽभूवन्नितिफलितार्थकथनम्अत्रचश्लोके भूयोनुव्याहरणान्मुहुर्मुहुःशिष्यैःपुनःपाठाच्छ्लोकेशोकःश्लोकत्वेनप्रतिबद्धोभवत्श्लोकत्वंप्राप्तइतितीर्थादिव्याख्यानंतदतिनिःसारमितिस्पष्टमेव ॥४०॥ तस्येति ईदृशैर्मानिषादेतिवत्करुणारसप्रधानैरित्यर्थः अनेनान्येरसाअत्रगुणीभूताइतिध्वनितम्॥४१॥उदारेति उदारस्ययद्वृत्तंचरितंउदारंवायच्चरितंतद्रूपार्थबोधकैःपदैःमनोरमैःश्रुतिकटुत्वादिदोषरहितैःअस्ययशस्विनोरामस्यदाशरथेरामस्यनारदोपादिष्टस्य श्लोकशतैरितिशतशब्दोनंतवाची॥४२॥एवंकाव्यनिर्माणमुक्त्वातत्रश्रोतॄनभिमुखीकरोतितदितिसमासस्तत्पुरुषादिः संधिरेकादेशादिजः योगःप्रकृतिप्रत्यययोःएतेउपगतायथाव्याकरणालंकारशास्त्रमर्यादंयस्मिन्काव्येतादृशंकाव्यंरघुवरचरितंतद्वर्णनरूपंसमःपतत्प्रकर्षादिदोषरहितोमधुरःकरुणारसयुक्तत्वेनमाधुर्यगुणप्रधानःउपनतःप्रसन्नतयोपलभ्यमानोयोऽर्थस्तद्बोधकवाक्यैर्निबद्धंउपनतत्वेनप्रसादगुणवत्तादर्शितासमुदायेनवैदर्भीरीतिमत्त्वंध्वनितं रघेर्गत्यर्थान्निष्पन्नरघुवरशब्देनतस्यसर्वांतर्यामित्वंध्वनितं ईदृशस्यापिमिथ्यार्थकत्वेनुपादेयत्वंस्यादतआह मुनिप्रणीतंब्रह्मानुग्रहप्राप्तसत्यवागृषिप्रणीतं पुरुषार्थस्वर्गमोक्षादिसाधनत्वंतुरघुवरचरितमित्यनेनोक्तप्रायमे

तस्यबुद्धिरियंजातामहर्षेर्भावितात्मनः ॥ कृत्स्नंरामायणंकाव्यमीदृशैःकरवाण्यहम् ॥ ४१ ॥ उदारवृत्तार्थपदैर्मनोरमैस्तदास्यरामस्यचकारकीर्तिमान्॥समाक्षरैःश्लोकशतैर्यशस्विनोयशस्करंकाव्यमुदारदर्शनः ॥ ४२॥ तदुपगतसमाससंधियोगंसममधुरोपनतार्थवाक्यबद्धम्॥रघुवरचरितंमुनिप्रणीतंदशशिरसश्चवधंनिशामयध्वम् ॥४३॥॥ इ०श्रीम०वा०आ०बालकांडेद्वितीयःसर्गः ॥२॥छ॥श्रुत्वावस्तुसमग्रंतद्धर्मार्थसहितंहितम् ॥ व्यक्तमन्वेषतेभूयोयद्वृत्तंतस्यधीमतः ॥१॥ उपस्पृश्योदकंसम्यङ्मुनिःस्थित्वाकृतांजलिः ॥ प्राचीनाग्रेषुदर्भेषुधर्मेणान्वेषतेगतिम् ॥ २ ॥ रामलक्ष्मणसीताभीराज्ञादशरथेनच ॥ सभार्येणसराष्ट्रेणयत्प्राप्तंतत्रतत्त्वतः ॥ ३ ॥ हसितंभाषितंचैवगतिर्यावच्चचेष्टितम् तत्सर्वंधर्मवीर्येणयथावत्संप्रपश्यति ॥ ४ ॥

व दशशिरसश्चवधमित्यनेनवनांतमिदंश्रोतव्यमितिसूचितं तेनैवसूचितफललाभात् उत्तरकांडंत्वस्यखिलंभारतस्यहरिवंशवत् अतएवाग्रिमसर्गेवनसंचरणपर्यंतवृत्तान्वेषणमेवसमाधिनाऋषेर्वक्ष्यतीतिप्राञ्चः परेतुदशशिरसोवधंचेत्यन्वयः चेनसीतात्यागादिरूपोत्तरकांडीयवृत्तांतसंग्रहइत्याहुः ॥ ४३ ॥ ॥ इतिश्रीरा०श्रीरामीयेरा०वा०आदिकाव्येबालकांडेद्वितीयःसर्गः ॥ २ ॥ ॥ छ ॥ ॥ श्रुत्वेति नारदात्काव्यविषयंरामचरितरूपंवस्तुश्रुत्वासमग्रंप्रकाशरहस्यसहितंकुर्वितिचब्रह्ममुखाच्छ्रुत्वातस्यधीमतोरामस्ययद्वृत्तंचरितंसरहःप्रकाशंतत्भूयःपुनःव्यक्तंसाक्षात्कारविषयोयथाभवतितथाकर्तुंअन्वेषतेउद्युंक्तेस्मेतिशेषः धर्मार्थेतित्रिवर्गोपलक्षणं फलत्वेनतत्साहितं हितंमोक्षफलकम् ॥ १ ॥ उद्योगमेवाह उपेति आचम्येत्यर्थः सम्यक्स्मृत्युक्ताचमनरीत्या इदमन्येषामपिप्रायत्यसंपादकानामुपलक्षणं प्रागग्रेषुदर्भेषुस्थित्वा धर्मेणयोगजेनब्रह्मप्रसादरूपेण चगतिंरामादीनां चरितरूपांअन्वेषतेअतियत्नेनपश्यतिस्म ॥ २ ॥ रामेत्यादिश्लोकद्वयमेकंवाक्यं भार्याःकौसल्याद्याःतत्सहितेनदशरथेनरामादिभिश्चयत्प्राप्तंसंबद्धंचरितंराज्यपालनादिरूपंहसितादिरूपंचतत्सर्वंतत्रसमाधौतत्त्वतःधर्मवीर्येणयोगजबलेनपश्यतिस्म ॥३॥४॥

SGDF

अयोध्यावासकालिकंवृत्तंनिरीक्ष्यतदनंतरंवनकालिकंचनिरीक्षितमित्याह स्त्रीतृतीयेनेति द्वितीयोलक्ष्मणः तत्सर्वंचेतिचस्यतदुत्तरकालिकमुत्तरकांडस्थंचेत्यर्थइत्यपरे ॥५॥ नेदं
दर्शनंस्वप्नवदित्याह ततइति पूर्वाचरितयोगाभ्यासादित्यर्थः योगंसमाधिं तत्रसमाधौ पुरापश्यतिअपश्यदित्यर्थः यन्निर्वृत्तंजातं इदमुपलक्षणं यच्चभावितच्चरित्रंपश्यतिस्मेतियाव
त्॥ ६॥ तादिति धर्मेणयोगजेन अतएवमहामतिः तत्सर्वमतीतमनागतंचतद्विषयंकाव्यं अभिरामस्येत्यनेनतादृशकाव्यकरणस्यरागप्राप्ततोक्ता॥७॥कामेति कामरूपोयोर्थःपुरु
षार्थस्तद्रूपेणगुणेनफलेनयुक्तं धर्मार्थरूपपुरुषार्थफलेनविस्तरवत् विस्तरेणतदुभयप्रतिपादकंतद्दातृचेत्यर्थः रत्नैःकाव्यगुणालंकारव्यंग्यैराढ्यंपूर्णं सर्वश्रुतीनांमनोभूताःसारभूताः
उपनिषदस्तासांइरंतदर्थप्रतिपादकं तेनमोक्षफलकत्वं व्याख्यानांतरंत्वचमत्कारीत्युपेक्षितम्॥८॥सइति रघुवंशस्यतद्वंशावतीर्णरामस्यनारदकथनक्रमेणैवतच्चरितंतत्प्रतिपादकंका
व्यंचकारेत्यर्थः॥९॥विस्तरेणवर्णनीयानर्थान्इष्टंहिविदुषांलोकेसमासव्यासधारणमित्युक्तेःसमासेनसंक्षेपेणाह जन्मेत्यादिना वीर्यंस्वयमक्षतस्यपराभिभवसामर्थ्यं सर्वानुकूलतां

स्त्रीतृतीयेनचतथायत्प्राप्तंचरतावने ॥ सत्यसंधेनरामेणतत्सर्वंचान्ववैक्षत ॥५॥ ततःपश्यतिधर्मात्मातत्सर्वंयोगमास्थितः ॥ पुरायत्तत्रनिर्वृ
त्तंपाणावामलकंयथा॥६॥तत्सर्वंतत्त्वतोदृष्ट्वाधर्मेणसमहामतिः ॥ अभिरामस्यरामस्यतत्सर्वंकर्तुमुद्यतः ॥७॥ कामार्थगुणसंयुक्तंधर्मार्थगुण
विस्तरम्॥समुद्रमिवरत्नाढ्यंसर्वश्रुतिमनोहरम्॥८॥सयथाकथितंपूर्वंनारदेनमहात्मना ॥ रघुवंशस्यचरितंचकारभगवान्मुनिः ॥९ ॥ जन्म
रामस्यसुमहद्वीर्यंसर्वानुकूलताम् ॥ लोकस्यप्रियतांक्षांतिंसौम्यतांसत्यशीलताम् ॥१०॥ नानाचित्राःकथाश्चान्याविश्वामित्रसहायने॥जा
नक्याश्चविवाहंचधनुषश्चविभेदनम्॥११॥ रामरामविवादंचगुणान्दाशरथेस्तथा ॥ तथाभिषेकंरामस्यकैकेय्यादुष्टभावताम् ॥ १२ ॥ वि
घातंचाभिषेकस्यरामस्यचविवासनम् ॥ राज्ञःशोकंविलापंचपरलोकस्यचाश्रयम् ॥ १३ ॥ प्रकृतीनांविषादंचप्रकृतीनांविसर्जनम् ॥ नि
षादाधिपसंवादंसूतोपावर्तनंतथा ॥ १४ ॥ गंगायाश्चापिसंतारंभरद्वाजस्यदर्शनम् ॥ भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्यदर्शनम् ॥ १५ ॥

सर्वेषामनुवर्तनरूपां प्रियतांविश्लेषासहत्वपर्यवसायिनीवस्तुसौंदर्यबलाद्विषलाभेप्यनिवर्त्याविद्यमानानामपिदोषाणामदर्शनकरीव्यसनसहस्रसंपातेप्यनिवर्त्यायाअनुपरक्तवस्तु
मात्रालंबिनीइच्छाप्रेमपदवाच्याताद्विषयतां एवंभगवतिरामेमायाशबलेजातंप्रेमचित्तशुद्धिद्वाराशुद्धविषयंप्रेमोत्पाद्यनिदिध्यासनद्वारामुक्तिजनकज्ञानपर्यवसायीतिबोध्यं क्षांतिंउ
च्यमानोपिपरुषंनोत्तरंप्रतिपद्यतेइत्युक्तरूपां सौम्यतांअक्रूरदर्शनताम् ॥१०॥ नानेति विश्वामित्रसहायनेविश्वामित्रेणसहगमनेतदुपस्थितिकालेसभायांमार्गेगमनकालेच चित्रा
नानाकथाअन्याश्चकथायोगवासिष्ठोक्ताब्रह्मप्रतिपादिकाःकथाअत्रग्रंथेउक्तागंगादिकथाश्चेत्यर्थः एतेनात्रश्लोकेनानेतिअन्याइतिचव्यर्थमित्यपास्तं जानक्याश्चेतिचेनोर्मिलादि
संग्रहः ॥११॥ रामेति द्वितीयःपरशुरामः गुणान्विनयजयरूपान् ॥१२॥ विघातंचेति विवासनंवनंप्रतिप्रस्थापनं परलोकस्यचाश्रयं परलोकगमनंमरणमितियावत् ॥ १३ ॥
प्रकृतिनामिति प्रकृतीनांवंचनापूर्वकविसर्जनमयोध्यांप्रतिपरावर्तनं निषादाधिपोगुहःसूतःसुमंत्रः ॥ १४ ॥ गंगायाइति अभ्यनुज्ञानंसंमतिः ॥ १५ ॥

वास्त्विति वास्तुकर्मचित्रकूटेगृहनिर्माणं निवेशंतत्रगृहेअवस्थानं प्रसादनंभरतकर्तृकम् ॥ १६ ॥ पादुकेति श्रेष्ठपादुकयोर्भरतकृतंअभिषेकं नंदिग्रामस्यनितरांआतिशयेनवा
सनं भरतेतत्रगतेसर्वप्रजास्तत्रैववासंकृतवत्यइत्यर्थः ॥ १७ ॥ दर्शनमिति अनसूयासमास्यांअनसूययासहसीतायाःसमास्यासहासनं यद्यप्येतद्विराधवधात्पूर्वमेवतथापिक्र
मेतात्पर्याभावात्व्यत्ययेनाभिधानं अंगरागःचंदनादिः ॥ १८ ॥ दर्शनमिति अगस्त्यसकाशाद्धनुषोग्रहणम् ॥ १९ ॥ वधमिति उत्थानंजानकीहरणोद्योगम् ॥ २०॥ २१॥

वास्तुकर्मनिवेशंचभरतागमनंतथा ॥ प्रसादनंचरामस्यपितुश्चसलिलक्रियाम् ॥१६॥ पादुकाग्र्याभिषेकंचनंदिग्रामनिवासनम् ॥ दंडकार
ण्यगमनंविराधस्यवधंतथा ॥१७॥ दर्शनंशरभंगस्यसुतीक्ष्णेनसमागमम् ॥ अनसूयासमास्यांचअंगरागस्यचार्पणम् ॥ १८ ॥ दर्शनंचा
प्यगस्त्यस्यधनुषोग्रहणंतथा॥शूर्पणख्याश्चसंवादंविरूपकरणंतथा ॥ १९ ॥ वधंखरत्रिशिरसोरुत्थानंरावणस्यच ॥ मारीचस्यवधंचैववैदे
ह्याहरणंतथा ॥ २०॥ राघवस्यविलापंचगृध्रराजनिबर्हणम् ॥ कबंधदर्शनंचैवपंपायाश्चापिदर्शनम् ॥२१॥ शबरीदर्शनंचैवफलमूलाशनंत
था ॥ प्रलापंचैवपंपायांहनूमद्दर्शनंतथा ॥२२॥ ऋष्यमूकस्यगमनंसुग्रीवेणसमागमम् ॥ प्रत्ययोत्पादनंसख्यंवालिसुग्रीवविग्रहम् ॥२३॥
वालिप्रमथनंचैवसुग्रीवप्रतिपादनम्॥ताराविलापंसमयंवर्षरात्रनिवासनम् ॥२४॥ कोपंराघवसिंहस्यबलानामुपसंग्रहम्॥ दिशःप्रस्थापनं
चैवपृथिव्याश्चनिवेदनम्॥ २५ ॥अंगुलीयकदानंचऋक्षस्यबिलदर्शनम् ॥ प्रायोपवेशनंचैवसंपातेश्चापिदर्शनम् ॥ २६ ॥ पर्वतारोहणं
चैवसागरस्यापिलंघनम् ॥ समुद्रवचनाच्चैवमैनाकस्यचदर्शनम् ॥ २७ ॥राक्षसीतर्जनंचैवच्छायाग्राहस्यदर्शनम् ॥ सिंहिकायाश्चनिधनं
लंकामलयदर्शनम् ॥ २८ ॥ रात्रौलंकाप्रवेशंचएकस्यापिविचिंतनम् ॥ आपानभूमिगमनमवरोधस्यदर्शनम् ॥ २९ ॥ दर्शनंरावणस्या
पिपुष्पकस्यचदर्शनम् ॥ अशोकवनिकायानंसीतायाश्चापिदर्शनम् ॥ ३० ॥ अभिज्ञानप्रदानंचसीतायाश्चापिभाषणम् ॥ राक्षसीतर्ज
नंचैवत्रिजटास्वप्नदर्शनम् ॥ ३१ ॥ मणिप्रदानंसीतायावृक्षभंगंतथैवच ॥ राक्षसीविद्रवंचैवकिंकराणांनिबर्हणम् ॥ ३२ ॥

॥ २२ ॥ ऋष्येति प्रत्ययोत्पादनंशालभेदादिभिःसुग्रीवस्यविश्वासजननं विग्रहंयुद्धम् ॥ २३ ॥ वालीति सुग्रीवप्रतिपादनंसुग्रीवस्यराज्येस्थापनं समयंशरदियात्राकर्तव्येति
रामसुग्रीवयोःसंकेतं वर्षेति वर्षाकालिकवासांगीकरणम् ॥ २४ ॥ कोपमिति उपसंग्रहंवानराणांमेलनं पृथिव्याश्चनिवेदनंसुग्रीवेणवानरान्प्रतिपृथ्वीसंस्थानकथनम् ॥ २५ ॥
अंगुलीयकदानंरामकर्तृकंहनुमति प्रायोपवेशनंप्रायेणअनशनेनवानराणामुपवेशनंसमुद्रसमीपेवासः ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ एकस्यापिविचिंतनंअसहायस्यकर्तव्यार्थविचा
रंचेत्यर्थः अवरोधोंतःपुरम् ॥ २९ ॥ यानंगमनम् ॥ ३० ॥ अभिज्ञानंरामदत्तांगुलीयकम् ॥ ३१ ॥ ३२ ॥

ग्रहणमिति लंकायादाहेनतत्रत्यानामाक्रंदनं लंकादाहेहनूमद्गर्जनमित्यर्थोवा अभिमर्दनमितिपाठेलंकायाःदाहेनअभितोमर्दनमित्यर्थः प्रतिप्लवनंपुनःसागरोत्तरणम् ॥३३॥ मणिनिर्यातनंसीतयादत्तस्यस्वशिरोरत्नस्यराघवेदानं नलसेतोःनलनिर्मितसेतोः ॥ ३४ ॥ प्रतारं सेनायाइतिशेषः ॥ ३५ ॥ निबर्हणंमारणं अरेःरावणस्य ॥ ३६ ॥ अयोध्यायाश्चगमनंतदुद्देश्यकंगमनम् ॥ ३७ ॥ रामाभिषेकाभ्युदयंरामाभिषेकोत्सवं सर्वत्रचकारेत्यनुकृष्यते ॥ ३८ ॥ अनागतंचेति यत्किंचिदित्यनेनसीताविसर्जनात्पूर्वकालिकस्यभूयस्त्वंअनंतरकालस्यअल्पताद्योत्यते तत्सर्वमुत्तरेसर्वतोविशिष्टेकाव्येचकारानिबबंधेत्यर्थः ॥३९॥ ॥ इ० श्रीरा० रा० वा० आ० बा० तृतीयःसर्गः ॥ ३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ प्राप्तेति अनेनरावणवधोत्तरमेतत्काव्यकरणमितिसूचितं वाल्मीकिस्तद्विषयवासीऋषिरित्यर्थादवगंतव्यं चरितंतत्प्रतिपादकंकाव्यं अर्थवद्ध्वन्यलंकारादिप्रशस्तार्थं आत्मवानितिपा

ग्रहणंवायुसूनोश्चलंकादाहाभिगर्जनम् ॥ प्रतिप्लवनमेवाथमधूनांहरणंतथा ॥ ३३ ॥ राघवाश्वासनंचैवमणिनिर्यातनंतथा ॥ संगमंचसमुद्रेणनलसेतोश्चबंधनम् ॥ ३४ ॥ प्रतारंचसमुद्रस्यरात्रौलंकावरोधनम् ॥ विभीषणेनसंसर्गंवधोपायनिवेदनम् ॥ ३५ ॥ कुंभकर्णस्यनिधनंमेघनादनिबर्हणम् ॥ रावणस्यविनाशंचसीतावाप्तिमरेःपुरे ॥३६॥ विभीषणाभिषेकंचपुष्पकस्यचदर्शनम् ॥ अयोध्यायाश्चगमनंभरद्वाजसमागमम् ॥ प्रेषणंवायुपुत्रस्यभरतेनसमागमम् ॥ ३७ ॥ रामाभिषेकाभ्युदयंसर्वसैन्यविसर्जनम् ॥ स्वराष्ट्ररंजनंचैववैदेह्याश्चविसर्जनम् ॥ ३८ ॥ अनागतंचयत्किंचिद्रामस्यवसुधातले ॥ तच्चकारोत्तरेकाव्येवाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥ ३९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ० बा० तृतीयःसर्गः ॥३॥ प्राप्तराज्यस्यरामस्यवाल्मीकिर्भगवानृषिः ॥ चकारचरितंकृत्स्नंविचित्रपदमर्थवत् ॥१॥ चतुर्विंशत्सहस्राणिश्लोकानामुक्तवानृषिः ॥ तथासर्गशतान्पंचषट्कांडानितथोत्तरम् ॥ २ ॥ कृत्वातुतन्महाप्राज्ञःसभविष्यसहोत्तरम् ॥ चिंतयामासकोन्वेतत्प्रयुंजीयादितिप्रभुः ॥ ३ ॥ तस्यचिंतयमानस्यमहर्षेर्भावितात्मनः ॥ अगृहीतांततःपादौमुनिवेषौकुशीलवौ ॥ ४ ॥

ठेअवहितांतःकरणः प्राशस्त्येमतुप् आत्मशब्दश्चांतःकरणवाची ॥१॥ चतुर्विंशदितिचतुर्विंशतिरित्यर्थकश्छांदसः शतानितिपुल्लिंगोप्येवं तत्रपंचशतरूपसर्गसंख्याषट्कांडानामेव श्लोकसंख्यातुसोत्तराणामित्याहुः कतककृतस्तुउक्तसंख्यापेक्षयाषट्त्रिंशत्सर्गसंख्याधिक्यदर्शनात् चतुर्विंशत्सहस्रापेक्षयाश्लोकसंख्यायाअप्याधिक्यदर्शनाच्च उत्तरकांडीयसर्गसंख्यानुक्तेश्चप्रक्षिप्तोयंश्लोकोनत्वार्षइत्याहुः ॥ २ ॥ कृत्वात्विति सहशब्दःसहितपरः भविष्येणसहसहितंविशिष्टंयदुत्तरंतेनसहितमिदंकाव्यंब्रह्मनियोगात्तत्प्रसादाच्चकृत्वाकोनुप्रभुःसमर्थःएतत्प्रयुंजीयात् सभासुपठन्श्रावयेत्सभ्याननितितुचिंतयामास सहोत्तरमित्यत्रोत्तरपदार्थस्यसभविष्यमितिसविशेषणत्वेप्यार्षःसमासः भविष्यंचसीताविसर्जनमारभ्येत्येके तस्याःभूप्रवेशोत्तरकालिकमितिपरे प्रयुंजीयादितिच्छांदसम् ॥ ३ ॥ तस्येति भावितात्मनःरामचरितबंधनेनशुद्धचित्तस्य अगृहीतामितिच्छांदसम् आवांगातारावित्युक्त्वापादग्रहणंकृतवंतौ मुनिवेषौराजकुमारावप्याश्रमस्थितिवशात्तथाभूतौ कुशीलवौकुशलवौ कुशशब्दस्यकुशीभावःपृषोदरादित्वात् ॥ ४ ॥

ददर्शकाव्यग्रहणेयोग्यतयाऽपश्यदित्यर्थः ॥ ५ ॥ सत्विति धीर्धारणावतीमेधा परिनिष्ठितौजातवेदाध्ययनौ उपबृंहणंवेदस्यतत्तदर्थेतात्पर्यग्रहणंतद्रूपायप्रयोजनाय अनेनश्रुति
तात्पर्यविषयीभूतार्थप्रतिपादकतयाप्रामाण्यमस्योपादेयत्वंचसूचितम् ॥ ६ ॥ काव्यमिति रामस्यायनंचरितंतत्प्रतिपादकंचमहत्काव्यंपौलस्त्यवधमित्येवंनामकंचकारतत्तावद
ग्राहयतेतिपूर्वेणसंबंधः यथाकृष्णचरितवर्णनरूपमाघकाव्यस्यशिशुपालवधइतिनाम ॥ ७ ॥ पाठ्येइति इतःश्लोकचतुष्टयमेकान्वयं पाठ्यगेययोर्भाविण्यघतौ तेनपाठेगानेचे
त्यर्थः गानंतंत्रीनाडीसमुत्थश्रुतिभेदोपेतं उभयत्रापिमधुरंश्रोतृसुखजनकं प्रमाणानिद्रुतमध्यविलंबितानि सप्तजातयःषड्जादयःसप्तस्वराःसप्तस्वरविशिष्टगानानुरोधीतियावत् ॥
॥ ८ ॥ रसैरिति वीरादीत्यादिनाबीभत्साद्भुतशांतसंग्रहः शृंगारादिरसैश्चयुक्तं नवरसयोगीतियावत् ईदृशंकाव्यंतावगायताम् ॥९॥ तौविशेषयतितौत्विति गांधर्वस्यसमग्रनाट्य
स्यतत्त्वज्ञौस्थानंचमूर्छनाचतयोःसमाहारःस्थानमूर्छनंतत्रकोविदौतत्तत्त्वज्ञौ यदूर्ध्वंहृदयग्रंथेःकपोलफलकादधः प्राणसंचारणस्थानंस्थानमित्यभिधीयते उरःकंठःशिरश्चेतितत्पुन

कुशीलवौतुधर्मज्ञौराजपुत्रौयशस्विनौ ॥ भ्रातरौस्वरसंपन्नौददर्शाश्रमवासिनौ ॥५॥ सतुमेधाविनौदृष्ट्वावेदेषुपरिनिष्ठितौ ॥ वेदोपबृंहणा
र्थायतावग्राहयतप्रभुः ॥६॥ काव्यंरामायणंकृत्स्नंसीतायाश्चरितंमहत् ॥ पौलस्त्यवधमित्येवंचकारचरितव्रतः ॥ ७ ॥ पाठ्येगेयेचमधुरंप्र
माणैस्त्रिभिरन्वितम् ॥ जातिभिःसप्तभिर्युक्तंतंत्रीलयसमन्वितम् ॥८॥ रसैःशृंगारकरुणहास्यरौद्रभयानकैः॥वीरादिभीरसैर्युक्तंकाव्यमेतद
गायताम् ॥९॥ तौतुगांधर्वतत्त्वज्ञौस्थानमूर्छनकोविदौ ॥ भ्रातरौस्वरसंपन्नौगंधर्वाविवरूपिणौ ॥१०॥ रूपलक्षणसंपन्नौमधुरस्वरभाषिणौ
बिंबादिवोत्थितौबिंबौरामदेहात्तथापरौ ॥ ११ ॥ तौराजपुत्रौकार्त्स्न्येनधर्म्यमाख्यानमुत्तमम् ॥ वाचोविधेयंतत्सर्वंकृत्वाकाव्यमनिंदितौ ॥१२॥
ऋषीणांचद्विजातीनांसाधूनांचसमागमे ॥ यथोपदेशंतत्त्वज्ञौजगतुस्तौसमाहितौ ॥ १३ ॥ महात्मानौमहाभागौसर्वलक्षणलक्षितौ ॥ तौक
दाचित्समेतानामृषीणांभावितात्मनाम् ॥ १४॥ मध्येसभंसमीपस्थाविदंकाव्यमगायताम् ॥तच्छ्रुत्वामुनयःसर्वेबाष्पपर्याकुलेक्षणाः॥१५॥

त्रिविधंभवेत् मंद्रंमध्यंचतारंचेतिशांडिल्यः तथा यत्रैवस्युःस्वराःपूर्णामूर्छनासेत्युदाहृतेतिच यत्रगीतविशेषेइत्यर्थः रूपिणौप्रशस्तरूपवंतौ ॥ १० ॥ रूपेति अत्ररूपमवयवसं
स्थानं उक्तस्वरसंपन्नावित्यस्यैवविवरणंमधुरस्वरेति बिंबात्सूर्यादेरुत्थितौबिंबाविवप्रतिबिंबाविव तथारामदेहात् उत्थितौपरौरामदेहावित्यर्थः॥ ११ ॥ताविति धर्म्यंधर्मादनपेतं वाचो
विधेयंविनापिपुस्तकपाठयोग्यम् ॥ १२ ॥ ऋषीणांद्विजातीनामितिगोबलीवर्दन्यायेन साधूनांद्विजेतराणामपियथोपदेशंजगतुः तत्त्वज्ञौकाव्यस्यगानादेश्चतत्त्वज्ञौ सुसमाहितौ
सुतरांस्थिरचित्तौ ॥१३॥ लक्ष्यलक्षणेतिपाठेसामुद्रिकवद्भिर्लक्ष्यंपरीक्ष्यंलक्षणंसुलक्षणंतेनलक्षितौयुतौ अतएवमहात्मानौमहाभागौच भागोभाग्यमत्र गीयतामिदमाख्यानंभव
द्भ्यामृषिसंसदि राजर्षीणांपुण्यकृतांसाधूनांचसमागमे गुरुणैवमनुज्ञातौप्रकृत्यामधुरस्वरावितिकचित्पठ्यतेतदनन्वयीतिस्पष्टमेव भावितात्मनांशुद्धचित्तानाम् ॥१४॥ मध्येस
भमित्यव्ययीभावः समीपस्थौसहितावित्यर्थः तत्गानम् ॥ १५ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

॥१६॥ प्रशस्तव्याविति इडभावनलोपौछांदसौ अहोआश्चर्यम् ॥ १७ ॥ चिरेति एतत्रावणवधांतचरितं एवंऋषिप्रशंसोत्तरंपुनस्तयोर्गानमाह भावंकाव्याभिप्रायंतत्तद्रसरूपं
प्रविश्यतन्मयीभूयसुष्ठुयथाश्रोतॄणांरसाविर्भावोभवतितथागायतामित्यर्थः ॥ १८ ॥ सहिताविति मधुरंपाठतोगानतश्च रक्तंउच्चैःस्वरसंपदा षड्जादिस्वरसंपदासंपन्नंयथाभवतित
थाऽगायतामितिपूर्वेणसंबंधः एवंअहोगीतस्येत्याद्युक्तरीत्या ॥१९॥ संरक्ततरमत्युच्चतरंतथाप्यत्यर्थंमधुरं ततोरामायणगानश्रवणानंदपरवशानांमुनीनांचेष्टाआह प्रीतइति संस्थि
तःसभायामितिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ बृसीऋषीणामासनम् ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ स्वस्तीत्याद्याशीः ॥ २५ ॥ आश्चर्यमित्यादिमनोहरमित्यंतमेकंवाक्यम् ॥२६॥ पर

साधुसाध्वितितावूचुःपरंविस्मयमागताः ॥ तेप्रीतमनसःसर्वेमुनयोधर्मवत्सलाः ॥१६॥ प्रशशंसुःप्रशस्तव्यौगायमानौकुशीलवौ॥अहोगीत
स्यमाधुर्यंश्लोकानांचविशेषतः ॥ १७ ॥ चिरनिर्वृत्तमप्येतत्प्रत्यक्षमिवदर्शितम् ॥ प्रविश्यतावुभौसुष्ठुतथाभावमगायताम् ॥ १८ ॥ सहि
तौमधुरंरक्तंसंपन्नंस्वरसंपदा॥एवंप्रशस्यमानौतौतपःश्लाघ्यैर्महर्षिभिः ॥१९॥संरक्ततरमत्यर्थंमधुरंतावगायताम्॥प्रीतःकश्चिन्मुनिस्ताभ्यां
संस्थितःकलशंददौ ॥२०॥ प्रसन्नोवल्कलंकश्चिद्ददौताभ्यांमहायशाः॥अन्यःकृष्णाजिनमदाद्यज्ञसूत्रंतथापरः ॥ २१॥ कश्चित्कमंडलुंप्रादा
न्मौंजीमन्योमहामुनिः ॥बृसीमन्यस्तदाप्रादात्कौपीनमपरोमुनिः ॥२२॥ ताभ्यांददौतदाहृष्टःकुठारमपरोमुनिः॥काषायमपरोवस्त्रंचीरमन्यो
ददौमुनिः॥२३॥जटाबंधनमन्यस्तुकाष्ठरज्जुंमुदान्वितः ॥ यज्ञभांडमृषिःकश्चित्काष्ठभारंतथापरः ॥२४ ॥ औदुंबरींबृसीमन्यःस्वस्तिकेचित्त
दाऽवदन् ॥ आयुष्यमपरेप्राहुर्मुदातत्रमहर्षयः ॥ २५ ॥ ददुश्चैवंवरान्सर्वेमुनयःसत्यवादिनः ॥आश्चर्यमिदमाख्यानंमुनिनासंप्रकीर्तितम्
॥२६॥परंकवीनामाधारंसमाप्तंचयथाक्रमम् ॥ अभिगीतमिदंगीतंसर्वगीतिषुकोविदौ ॥२७॥ आयुष्यंपुष्टिजननंसर्वश्रुतिमनोहरम्॥प्रशस्य
मानौसर्वत्रकदाचित्तत्रगायकौ॥२८॥रथ्यासुराजमार्गेषुददर्शभरताग्रजः ॥स्ववेश्मचानीयततोभ्रातरौसकुशीलवौ ॥२९॥ पूजयामासपूजार्हौ
रामःशत्रुनिबर्हणः ॥ आसीनःकांचनेदिव्येसचसिंहासनेप्रभुः ॥ ३० ॥ उपोपविष्टैःसचिवैर्भ्रातृभिश्चसमन्वितः ॥ दृष्ट्वातुरूपसंपन्नौवि
नीतौभ्रातरावुभौ ॥ ३१ ॥

मिति कवीनामाधारंवर्णनीयार्थस्यप्रकारभेदलाभद्वारा हेसर्वगीतिषुकोविदौकुशीलवौ इदंगीतंगायनंयोग्यंव
स्तुअभिगीतंसुष्ठुगीतंयथाक्रमंसमाप्तंसमापितंच अविगीतमितिपाठेअनवद्यंयथातथागीतमित्यर्थः ॥ २७ ॥ आयुष्यंआयुर्जनकं पुष्टिरभ्युदयः सर्वश्रुतिमनोहरं सर्वश्रुतीनांम
नांसिउपनिषदस्तदर्थंहरमित्यनेनमोक्षदंगीतमित्येवंसर्वत्रप्रशस्यमानौ तत्रायोध्यायाम् ॥ २८ ॥ रथ्यासुस्वल्पवीथिषुराजमार्गेषुचगायमानौतौकदाचिद्भरताग्रजोरामोददर्शेत्य
न्वयः ॥ २९ ॥ ३० ॥ उपोपविष्टसचिवइतिपाठेउपसमीपेउपविष्टाःसचिवायस्येत्यर्थः उपोपविष्टैःसचिवैरितिपाठेसमीपस्थैर्मंत्रिभिर्भ्रातृभिश्चसमन्वितइत्यर्थः आत्मरूप

SGDF

संपन्नाविति पाठे आत्मसदृशावित्यर्थः दृष्ट्वानुरूपसंपन्नाविति प्रचुरः पाठः ॥ ३१ ॥ अनयोःसकाशादेतदाख्यानंश्रूयतामितिलक्ष्मणादीनुवाच ॥ ३२ ॥ विचित्रार्थपदमिति
पूर्वान्वयि ततोगायकौगातुंप्रैरयत्स्वचित्तायतनिःस्वनंस्वस्यश्रोतृचित्तस्यचअनुरूपआयतःतारःनिःस्वनोनादोयत्रतथा स्वबलानुरूपंश्रोतृचित्ताल्हादकंचयथाभवतितावदुच्चस्व
रमितिफलितम् ॥ ३३ ॥ तंत्रीलयवत्तंत्रीशब्दसदृशम् विश्रुतार्थविशेषतःश्रुतमात्रेणअर्थबोधजनकंयथाभवतितथाअतिशयेनागायतामित्यन्वयः सर्वगात्राणिश्रोतॄणांसर्वगात्रा
णिल्हादयत्रोमांचादिप्रादुर्भावेणआनंदानुभावनसमर्थानिकुर्वत् मनसआल्हादोनामनिद्रायामिवविस्मृतान्यव्यापारता हृदयानि हृदयमित्युपनिषन्निर्वचनात्हृदयंप्रत्यगात्मा
उपाधिभेदाद्बहुवचनम् तस्यल्हादोनामतत्सुखभोगः ॥ ३४ ॥ श्रोत्रंकर्णशष्कुलीतदाश्रयंश्रोत्रेंद्रियंतस्यसुखम् अथाख्यानस्यश्रवणेप्रयोजनमुपदिशन्पुनरपिलक्ष्मणादीनत्या
दरेणश्रवणार्थंप्रेरयति इमाविति तत्तस्मात् महातपस्विनौआश्रमवासात्तपोयुक्तौ स्वरूपतस्तुआजानुबाहुत्वादिपार्थिवलक्षणान्वितौ मुनिशिष्यत्वाच्चमुनीइमौप्रबंधस्यगायकौ
चरितंगेयंकाव्यंचमहानुभावंशब्दार्थालंकारललितसंदर्भत्वादिवैभवेनसार्वभौमविषयत्वेनचमहावैभवम् अतःनिबोधतआदरेणशृणुत किंच यतःतत्काव्यंतच्छ्रवणंचममापिभू

उवाचलक्ष्मणंरामःशत्रुघ्नंभरतंतथा ॥ श्रूयतामेतदाख्यानमनयोर्देववर्चसोः ॥३२॥ विचित्रार्थपदंसम्यग्गायकौसमचोदयत् ॥ तौचापिमधु
रंरक्तंस्वचित्तायतनिःस्वनम् ॥३३॥ तंत्रीलयवदत्यर्थंविश्रुतार्थमगायताम् ॥ ह्लादयत्सर्वगात्राणिमनांसिहृदयानिच ॥ श्रोत्राश्रयसुखंगे
यंतद्बभौजनसंसदि ॥३४॥ इमौमुनीपार्थिवलक्षणान्वितौकुशीलवौचैवमहातपस्विनौ ॥ ममापितद्भूतिकरंप्रचक्षतेमहानुभावंचरितंनिबो
धत ॥ ३५ ॥ ततस्तुतौरामवचःप्रचोदितावगायतांमार्गविधानसंपदा ॥ सचापिरामःपरिषद्गतःशनैर्बुभूषयासक्तमनाबभूव ॥ ३६ ॥ इ
त्यार्षेश्रीम॰वा॰बालकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥ ॥ छ ॥ ॥

तिकरंइहामुत्राभ्युदयकरंप्रचक्षतेअनेककल्पजीविनोवृद्धाःपूर्वंपूर्वरामायणस्यतैस्तत्फलत्वोक्त्याअस्यापितत्फलकत्वमितिभावइतिप्राञ्चः वस्तुतोममचरितंमत्संबंधितच्चरितंमच्चरि
तार्थप्रतिपादकंतत्लोकोत्तरंकाव्यंनिबोधत यतस्तत्श्रोतॄणांभूतिकरमपिभुक्तिमुक्तिदमपिप्रचक्षतेपूर्ववत् श्रवणमात्रेणसर्वगात्राल्हादाद्यपिशब्दग्राह्यम् अतएवमहानुभावंमहाप्र
भावम् अस्यश्लोकस्यलक्ष्मणादीनामेतच्छ्रवणप्रवर्तकार्थकत्वेनैवमेवास्यव्याख्योचितेतिद्रष्टव्यम् ॥ ३५ ॥ ततइति रामवचःप्रेरितौतौ मार्गविधानसंपदा गानंद्विविधंमार्गोदे
शीचेति तत्रप्राकृतावलंबिगानंदेशी संस्कृतावलंबितुगानंमार्गः तयोर्मध्येमार्गाख्यगानमार्गावलंबनसामग्र्याअगायताम् परिषद्गतःसभागतःसरामोपिबुभूषयास्वचरितस्यचिरका
लंस्थितीच्छयाप्रबंधस्यगीतश्रवणेआसक्तमनाबभूव शनैःपदेनउत्तमपुरुषत्वात्स्वप्रशंसार्थकेअत्रकाव्येशनैःप्रवृत्तिरितिध्वन्यते स्वयंश्रवणेचोत्तरोत्तरंलोकानामुपादेयत्वबुद्ध्याश्र
वणेप्रवृत्तौतस्यस्थिरत्वंभवतीतितदाशयः स्वप्रवर्तितकाविकृतत्वाच्चैवमिच्छाभगवतइतिबोध्यम् इहामुत्रस्वाभ्युदयेच्छयेतिव्याख्यानंत्वयुक्तम् भगवतःस्वाभ्युदयेच्छायाबाधात् ए
तेनराज्ञांकविकृतस्वकाव्यश्रवणमावश्यकमितिसूचितम् ॥ ३६ ॥ ॥ इतिश्रीरामा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बालकांडेचतुर्थःसर्गः ॥ ४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

एवंसर्गचतुष्टयेनोपोद्घातंकृत्वावस्तुनिर्दिशति सर्वेति कृत्स्नाइयंवसुंधराप्रजापतिंवैवस्वतंमनुमुपादायउपक्रम्यजयशालिनांजयेनशोभावतांनृपाणांसर्वापूर्वैऐहिकामुष्मिकसर्वापू
र्वसाधनंयथाभवतितथाआसीत् सर्वापूर्वशब्दोह्युपादेयपरोनियतनपुंसकलिंगइतिकेचित् ॥१॥ किंचयेषांवंशेससगरोनामअभूत् सागरइत्यादिनासमुद्रेसागरशब्दप्रवृत्तिस्तदधी
नेतिसूचितम् षष्टिगुणितानिपुत्रसहस्राणिषष्टिपुत्रसहस्राणि क्वचित्तुषष्टिरितिपृथक्पदपाठः अनेनतदुद्धारार्थंतद्वंश्येनजगत्पवित्रीकरणसमर्थागंगायद्वंशेवतारितेतिव्यज्यते तेनचा
तिशयितंतद्वंशमाहात्म्यंसूचितम् तद्वंशस्यगंगापरनामकभगवदवतारयोग्यताचतेनसूचिता ॥२॥ तेषांइक्ष्वाकूणांवंशेवंशविषयेरामायणमितिनाम्नाप्रसिद्धंमहदाख्यानमुत्पन्नमिति
योजना इक्ष्वाक्वपत्येषुइक्ष्वाकुत्वारोपादिक्ष्वाकूणामित्युक्तिः ॥३॥ तदिति तदिदंबुद्धिस्थम् आदितःआदिमारभ्य निखिलंउत्तरकांडांतंसर्वम् सर्वशब्दोऽवयवकार्त्स्न्ये सर्वावयव
कम् वर्णपदच्युतिरहितमितियावत् धर्मकामार्थाःसहितायस्मात्तत् सहिताइत्यत्रकेनेत्याकांक्षायांमोक्षेणेतिगम्यते तेनपुरुषार्थचतुष्टयसाधनमितिफलितम् वर्तयिष्यावःगास्यावःतत्

सर्वापूर्वमियंयेषामासीत्कृत्स्नावसुंधरा ॥ प्रजापतिमुपादायनृपाणांजयशालिनाम् ॥ १ ॥ येषांससगरोनामसागरोयेनखानितः॥ षष्टिपुत्र
सहस्राणियंयांतंपर्यवारयन् ॥२॥ इक्ष्वाकूणामिदंतेषांराज्ञांवंशेमहात्मनाम् ॥ महदुत्पन्नमाख्यानंरामायणमितिश्रुतम् ॥ ३ ॥ तदिदंवर्त
यिष्यावःसर्वंनिखिलमादितः ॥ धर्मकामार्थसहितंश्रोतव्यमनसूयता॥४॥कोशलोनाममुदितःस्फीतोजनपदोमहान्॥निविष्टःसरयूतीरेप्रभू
तधनधान्यवान्॥५॥अयोध्यानामनगरीतत्रासील्लोकविश्रुता ॥ मनुनामानवेंद्रेणयापुरीनिर्मितास्वयम् ॥६॥ आयतादशचद्वेचयोजनानिम
हापुरी ॥ श्रीमतीत्रीणिविस्तीर्णासुविभक्तमहापथा ॥ ७ ॥ राजमार्गेणमहतासुविभक्तेनशोभिता॥ मुक्तपुष्पावकीर्णेनजलसिक्तेननित्यशः
॥ ८ ॥ तांतुराजादशरथोमहाराष्ट्रविवर्धनः ॥ पुरीमावासयामासदिविदेवपतिर्यथा ॥ ९ ॥ कपाटतोरणवतींसुविभक्तांतरापणाम् ॥ सर्व
यंत्रायुधवतीमुषितांसर्वशिल्पिभिः ॥ १० ॥ सूतमागधसंबाधांश्रीमतीमतुलप्रभाम् ॥ उच्चाट्टालध्वजवतींशतघ्नीशतसंकुलाम् ॥ ११ ॥

अनसूयताअसूयामकुर्वताश्रोतव्यम् अनेनअसूयाराहित्यमेवएतच्छ्रवणाधिकारिविशेषणमित्युक्तम् सर्वपुरुषार्थसाधनत्वाच्चश्रवणेअत्यादरःसूचितः ॥४॥ कोशलइति मुदितःराज
भिर्धर्मतःपरिपालनात् स्फीतःउत्तरोत्तरंवृद्धिंप्राप्तःसरयूतीरेतदुपलक्षितदेशे निविष्टःस्थितःजनप्रदःअस्तीतिशेषः ॥५॥ अयोध्येति तत्रकोशलजनपदेअयोध्यानामलोकविश्रुताना
गरीअस्ति यामानवेंद्रेणमनुनास्वयंनिर्मिताआसीत् पुरीसप्तपुर्यंतर्गता ॥ ६ ॥ आयतेति सरयूतीरोपश्लेषेणद्वादशयोजनदीर्घा त्रीणियोजनानीतिशेषःविस्तीर्णातिर्यग्विस्तारवती
महापथोबहिर्मार्गः ॥७॥ राजेतिराजमार्गःसर्वपण्यशोभितोराजद्वारात्पुरःप्रवृत्तः मुक्तपुष्पाणिविकासितपुष्पाणि ॥८॥ तांत्विति दिविदेवपतिरिंद्रःपुरींअमरावतींयथाआवासयामा
स एवंराजादशरथस्तांपुरींआवासयामासपूर्वाधिकलोकवसतिमतींचकार धर्मन्यायबलेनपोषणान्महतोराष्ट्रस्यविशेषेणवर्धनकर्ता ॥९॥ कपाटेति तोरणंबहिर्द्वारालंकारदारुबंधः
सुविभक्तंअंतरंयेषांतादृशाआपणायस्यांसा सर्वयंत्रायुधवतीप्राकारोपरीतिशेषः उषितांकृतवासाम् ॥ १० ॥ सूतेति सूताःस्तुतिपाठकाः मागधाःवंशावलिकथकाः अट्टालाःउप

SGDF

रिगृहाः शतघ्नोनामप्राकारसंरक्षणार्थमयोभारनिर्मिताःप्राकारोपरिस्थापिताःआयुधविशेषाः ॥ ११ ॥ वध्विति वधूनांनाटकशालासमुदायैःसर्वतोयुक्तां उद्यानानिक्रीडार्थपुष्प
वाटिकाः सालःप्राकारःसालवनंवा ॥ १२ ॥ दुर्गेति जलदुर्गेणगंभीराअगाधापरिखायस्यांतांअतएवदुर्गांमित्रैरपिदुःखगम्यां अन्यैःशत्रुभिर्दुरासदांअशक्यसमीपगमनामपि वा
रणागजाः ॥१३॥ सामंतेति समंताद्भवैःराजसमूहैः बलिःकरःतद्दानरूपंकर्मयेषांतादृशैः ॥ १४ ॥ रत्नविकृतैःरत्ननिर्मितैःपर्वतसदृशैःप्रासादैःशोभितां कूटाख्यैःअगारैःगृहैःस्त्री
णांक्रीडागृहैरितियावत् कूटाःशालाःअगारंगृहंइत्यन्ये ॥ १५ ॥ चित्रामिति अष्टापदंसुवर्णतज्जलेनकृतःआकारःअलंकारोयस्याइत्येके द्यूतफलकाकारामित्यन्ये विमानगृहं
सप्तभूमिगृहं विमानोस्त्रीदेवयानेसप्तभूमौचसद्मनीतिनिघंटुः ॥१६॥ गृहेति गृहैःपौरकुटुंबिगृहैः गाढांनिबिडांअतएवअविच्छिद्रां इक्षुकांडरससमानस्वादूदकवतीम् ॥ १७ ॥

वधूनाटकसंघैश्चसंयुक्तांसर्वतःपुरीम् ॥ उद्यानाम्रवणोपेतांमहतींसालमेखलाम् ॥१२॥दुर्गगंभीरपरिखांदुर्गामन्यैर्दुरासदाम् ॥वाजिवारणसं
पूर्णांगोभिरुष्ट्रैःखरैस्तथा॥१३॥सामंतराजसंघैश्चबलिकर्मभिरावृताम्॥नानादेशनिवासैश्चवणिग्भिरुपशोभिताम्॥१४॥ प्रासादैरत्नविकृतैः
पर्वतैरिवशोभिताम्॥कूटागारैश्चसंपूर्णामिंद्रस्येवामरावतीम्॥१५॥चित्रामष्टापदाकारांवरनारीगणायुताम्॥सर्वरत्नसमाकीर्णांविमानगृहशो
भिताम्॥१६॥गृहगाढामविच्छिद्रांसमभूमौनिवेशिताम्॥शालितंडुलसंपूर्णामिक्षुकांडरसोदकाम्॥१७॥दुंदुभीभिर्मृदंगैश्चवीणाभिःपणवैस्त
था॥नादितांभृशमत्यर्थंपृथिव्यांतामनुत्तमाम्॥१८॥विमानमिवसिद्धानांतपसाधिगतंदिवि ॥ सुनिवेशितवेश्मांतांनरोत्तमसमावृताम् ॥१९॥
येचबाणैर्नविध्यंतिविविक्तमपरापरम्॥शब्दवेध्यंचविततंलघुहस्ताविशारदाः ॥२० ॥सिंहव्याघ्रवराहाणांमत्तानांनदतांवने ॥हंतारोनिशितैः
शस्त्रैर्बलाद्बाहुबलैरपि ॥ २१ ॥ तादृशानांसहस्रैस्तामभिपूर्णांमहारथैः॥पुरीमावासयामासराजादशरथस्तदा॥२२॥ तामग्निमद्भिर्गुणवद्भिरा
वृतांद्विजोत्तमैर्वेदषडंगपारगैः ॥ सहस्रदैःसत्यरतैर्महात्मभिर्महर्षिकल्पैरृषिभिश्चकेवलैः ॥२३॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिका
व्येबालकांडेपंचमःसर्गः॥५॥ भृशंनादितांपृथिव्यांअत्यर्थंअत्यंतं अनुत्तमामितिबहुव्रीहिः ॥१८ ॥ तपसाप्राप्तंदिविसिद्धानांविमानमिवपृथिव्यामनुत्तमामितिसंबंधः सुष्ठु
निवेशितःवेश्मनांअंतःबाह्यप्रदेशोयस्यांताम् ॥१९॥ येचेति विविक्तंस्वसमूहाद्भ्रष्टंसहायरहितं अपरापरंपरेपित्रादयःअपरेपुत्रादयस्तैर्हीनं वंशस्यैकतंतुमित्येके परकीयस्वकीयभि
न्नंकेवलप्रेक्षकमित्यन्ये तथाशब्दमात्रानुमितसत्तयावेधयोग्यंप्रच्छन्नमितियावत् तथाविततंचविरुध्ययुद्धंकृत्वापश्चात्ततंपलायितं ईदृशान्शक्यवेधानपियेबाणैर्नविध्यंतियेचलघु
हस्ताःशीघ्रवेधिनः विशारदाःअस्त्रशस्त्रप्रयोगसमर्थाःतेषांसहस्रैःपूर्णामित्युत्तरेणसंबंधः ॥२० ॥ सिंहेति बाहुबलैरपिमल्लयुद्धैरपि ॥२१॥ महारथैःआत्मानंसारथिंचाश्वान्रक्षन्यु
ध्येतयोनरः समहारथसंज्ञःस्यात् एकोदशसहस्रैर्योद्धाच आवासयामासतेषामावासेनतैःपूर्णांचकारेत्यर्थः ॥२२॥ मामिति अग्निमद्भिःआहिताग्निभिः गुणाःशमदमादयः वेदानां
षडंगानांचपारगैःमहर्षिकल्पैर्महर्षिसदृशैः केवलैः मुख्यैःऋषिभिर्मंत्रद्रष्टृभिश्चआवृतांव्याप्ताम् ॥ २३॥ ॥ इ॰श्रीरा॰श्रीरा॰रा॰बा॰आ॰बा॰पंचमःसर्गः ॥ ५ ॥ ॥छ॥

तस्यामिति वेदवित्त्रैवर्णिकमात्रस्यआद्योयंगुणः सर्वसंग्रहःसर्वेषामपरिमितचतुरंगबलराष्ट्रदुर्गादीनांसंग्राहकः एवंसामादिप्रयोगेएवंफलंभविष्यतीत्यादिदीर्घदर्शनशीलः तेजःप्रतापः ॥१॥ अतिरथःदशसहस्रमहारथैर्योद्धा वशीस्वाधीनः ॥२॥ धनंहिरण्यादि अन्यैःसंचयैःधान्यादिसंचयैः ॥३॥४॥ तेनेति सत्याभिसंधःसत्यप्रतिज्ञः धर्मकामार्थैस्त्रिवर्गस्तत्संपादककर्मानुष्ठानप्राधान्येनपालिताअभवदितियोजना ॥५॥ धर्मात्मानःधर्मवासनावच्चित्ताः बहुश्रुताइतिबहुव्रीहिः ॥६॥ नाल्पेति सतांउत्कृष्टवस्तूनांनिचयःसन्निचयः अल्पःसन्निचयोयस्यसनास्ति अभावमुखेनसर्वेषांबहुधनवत्तासूच्यते योपिअगवादिमान् अर्थाभावेऽव्ययीभावेनञ्तत्पुरुषेवाततोमतुप् अतएवासिद्धार्थःअसिद्धैहिकामुष्मिकप्रयोजनःईदृशःकुटुंबीनकश्चिदासीदितियोजना एवमग्रेपि ॥ ७ ॥ कामीकामैकतत्परः कदर्यः आत्मानंधर्मकृत्यंचपुत्रदारांश्चपीडयेत् लोभाढ्यःपितरौभ्रातॄन्सकदर्यइतिस्मृतःनृ

तस्यांपुर्यामयोध्यायांवेदवित्सर्वसंग्रहः ॥ दीर्घदर्शीमहातेजाःपौरजानपदप्रियः ॥१॥ इक्ष्वाकूणामतिरथोयज्वाधर्मपरोवशी ॥ महर्षिकल्पो
राजर्षिस्त्रिषुलोकेषुविश्रुतः ॥२॥ बलवान्निहतामित्रोमित्रवान्विजितेंद्रियः ॥ धनैश्चसंचयैश्चान्यैःशक्रवैश्रवणोपमः ॥ ३ ॥ यथामनुर्महातेजा
लोकस्यपरिरक्षिता ॥ तथादशरथोराजालोकस्यपरिरक्षिता ॥४॥ तेनसत्याभिसंधेनत्रिवर्गमनुतिष्ठता ॥ पालितासापुरीश्रेष्ठाइंद्रेणेवामराव
ती॥५॥तस्मिन्पुरवरेहृष्टाधर्मात्मानोबहुश्रुताः॥नरास्तुष्टाधनैःस्वैःस्वैरलुब्धाःसत्यवादिनः ॥६॥ नाल्पसन्निचयःकश्चिदासीत्तस्मिन्पुरोत्तमे॥
कुटुंबीयोह्यसिद्धार्थोगवाश्वधनधान्यवान् ॥७॥ कामीवानकदर्योवानृशंसःपुरुषःक्वचित् ॥ द्रष्टुंशक्यमयोध्यायांनाविद्वान्नचनास्तिकः ॥८॥
सर्वेनराश्चनार्यश्चधर्मशीलाःसुसंयताः ॥ मुदिताःशीलवृत्ताभ्यांमहर्षयइवामलाः ॥९॥ नाकुंडलीनामुकुटीनास्रग्वीनाल्पभोगवान् ॥ नामृ
ष्टोननलिप्तांगोनासुगंधश्चविद्यते॥१०॥नामृष्टभोजीनादातानाप्यनंगदनिष्कधृक् ॥ नाहस्ताभरणोवापिदृश्यतेनाप्यनात्मवान् ॥११॥ ना
नाहिताग्निर्नायज्वानक्षुद्रोवानतस्करः ॥ कश्चिदासीदयोध्यायांनचावृत्तोनसंकरः ॥१२॥ स्वकर्मनिरतानित्यंब्राह्मणाविजितेंद्रियाः ॥ दाना
ध्ययनशीलाश्चसंयताश्चप्रतिग्रहे ॥ १३ ॥ नास्तिकोनानृतीवापिनकश्चिदबहुश्रुतः ॥ नासूयकोनचाशक्तोनाविद्वान्विद्यतेक्वचित् ॥१४॥

शंसोघातुकःक्रूरःशक्यमितिसामान्येनपुंसकम् अत्रनञ्आवृत्त्याकाम्यादिषुसंबध्यतेतेनैकगुणवतांसमुदितगुणवतांचतत्रसत्तानिषिध्यते ॥८॥सर्वेइति सुसंयताःसुष्ठुनिगृहीतेंद्रियाः ॥९॥ भोगोधर्माविरुद्धःकामभोगःअमृष्टोऽनिर्मलः ननालिप्तांगइतिपाठः नलिप्तांगइतिसुप्सुपेतिसमासः लेपश्चंदनादिना तदाह नासुगंधइति ॥१०॥ निष्कःउरोभूषणम् अनात्मवान्अजितांतःकरणः ॥११॥ अयज्वासोमयागरहितः क्षुद्रःअल्पविद्यैश्वर्यादिमान् अवृत्तःसदाचाररहितः नसंकरःकुंडगोलकादिः नचनिर्वृत्तसंकरइतिपाठेनिर्वृत्तंअनुष्ठितंसांकर्यंपरक्षेत्रेबीजावापादिरूपंयेनसइत्यर्थःसंकरशब्दोभावप्रधानः ॥१२॥ स्वेति दानंनित्यप्राप्तंयथाशक्ति विधिनापरदत्तस्यस्वीकारःप्रतिग्रहस्तत्रसंयताःसंकुचिताः निषिद्धप्रतिग्रहरहिताइत्यर्थः ॥१३॥ नास्तिकःनास्तिपरलोकइतिबुद्धिमान् अनृतीअसत्यवचनः अनृतइतिपाठेपिअर्शआद्यचासएवार्थः अशक्तःस्वीयैहिकामुष्मिकार्थसाधनासमर्थः ॥ १४ ॥

SGDF

नेतिव्रतमेकादश्यादिव्रतम् क्षिप्तचित्तइतिउन्मादादिनेतिशेषः व्यथितःआधिव्याधिपीडितः ॥ १५ ॥ कश्चिदिति नार्यानाश्रीमतीत्याद्यूह्यम् श्रीःशोभाकांतिः रूपंगौरत्वादि
राजादशरथस्तस्मिन्भक्तिःस्नेहस्तदभाववान्नाभूत् ॥ १६ ॥ प्रथमंराजानंस्तुत्वातस्मिन्पुरवरेइत्यादिभिर्ब्राह्मणप्रशंसाकृता इदानींक्षत्रियादिसाधारण्येनवर्णाःप्रशंस्यंते वर्णे
ष्वितित्रिभिः अग्र्यचतुर्थेअग्र्योब्राह्मणःसचतुर्थोयेषांतेषु सर्वेवर्णाइतिशेषः वदान्योदानशौंडःस्यादितिविश्वःसर्वत्रासान्नितिशेषः ॥ १७ ॥ १८ ॥ ब्रह्ममुखंब्राह्मणप्रधानम्
तदाज्ञावर्तीत्यर्थः शूद्राणांस्वकर्माह त्रीनिति उपचारःसेवा ॥ १९ ॥ २० ॥ योधानामिति शौर्यातिशयात्अग्नितुल्यानाम् पेशलानामकुटिलानाम् अमर्षिणांकृताभिभवास

नाषडंगविदत्रास्तिनाव्रतोनाबहुश्रुतः ॥ नदीनःक्षिप्तचित्तोवाव्यथितोवापिकश्चन ॥ १५ ॥ कश्चिन्नरोवानारीवानाश्रीमान्नाप्यरूपवान् ॥
द्रष्टुंशक्यमयोध्यायांनापिराजन्यभक्तिमान् ॥ १६ ॥ वर्णेष्वग्र्यचतुर्थेषुदेवतातिथिपूजकाः ॥ कृतज्ञाश्चवदान्याश्चशूराविक्रमसंयुताः
॥ १७ ॥ दीर्घायुषोनराःसर्वेधर्मंसत्यंचसंश्रिताः ॥ सहिताःपुत्रपौत्रैश्चनित्यंस्त्रीभिःपुरोत्तमे ॥ १८ ॥ क्षत्रंब्रह्ममुखंचासीद्वैश्याःक्षत्रमनुव्र
ताः ॥ शूद्राःस्वकर्मनिरतास्त्रीन्वर्णानुपचारिणः ॥१९॥ सातेनेक्ष्वाकुनाथेनपुरीसुपरिरक्षिता ॥यथापुरस्तान्मनुनामानवेंद्रेणधीमता ॥२०॥
योधानामग्निकल्पानांपेशलानाममर्षिणां ॥ संपूर्णाकृतविद्यानांगुहाकेसरिणामिव ॥ २१ ॥ कांबोजविषयेजातैर्बाल्हीकैश्चहयोत्तमैः ॥ वना
युजैर्नदीजैश्चपूर्णाहरिहयोत्तमैः ॥२२॥ विंध्यपर्वतजैर्मत्तैःपूर्णाहैमवतैरपि ॥ मदान्वितैरतिबलैर्मातंगैःपर्वतोपमैः ॥ २३ ॥ ऐरावतकुलीनै
श्चमहापद्मकुलैस्तथा ॥अंजनादपिनिष्क्रांतैर्वामनादपिचद्विपैः ॥२४॥ भद्रैर्मंद्रैर्मृगैश्चैवभद्रमंद्रमृगैस्तथा ॥ भद्रमंद्रैर्भद्रमृगैर्मृगमंद्रैश्चसा
पुरी ॥२५॥ नित्यमत्तैःसदापूर्णानागैरचलसन्निभैः ॥ सायोजनेद्वेचभूयःसत्यनामाप्रकाशते ॥ २६ ॥ तांपुरींसमहातेजाराजादशरथोमहान्
॥ शशासशमितामित्रोनक्षत्राणीवचंद्रमाः ॥ २७ ॥ तांसत्यनामांदृढतोरणार्गलांगृहैर्विचित्रैरुपशोभितांशिवां ॥ पुरीमयोध्यांनृसहस्रसं
कुलांशशासवैशक्रसमोमहीपतिः ॥ २८ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आदि॰बालकांडेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥

हिष्णूनाम् कृतविद्यानांअभ्यस्तास्त्रशस्त्रादिविद्यानाम् योधानांसंगैःसंपूर्णेतियोजना ॥ २१ ॥ कांबोजविषयेकांबोजदेशे बाल्हीकैस्तद्देशजैःबाल्हीजैरितिक्वचित्पाठः वनायुर्दे
शविशेषःहरिरिंद्रस्तस्यहयउच्चैःश्रवास्तद्वदुत्तमैः नदीजैःसिंधुनदसमीपोद्भवैः ॥ २२ ॥ हैमवतैर्हिमवत्पर्वतजातैः मातंगैर्गजैः ॥२३॥ ऐरावतादयोदिग्गजाः ॥ २४ ॥ भद्रैरिति
भद्रामंद्रामृगाश्चेतिविज्ञेयास्त्रिविधागजाः क्रमेणाहिमवद्विंध्यसह्यजाःभद्रमंद्रमृगाःत्रिस्वभावाःसंकीर्णागजाः भद्रमंद्रादयोद्विस्वभावाः ॥ २५ ॥ नित्येति द्वियोजनेद्वयोर्योज
नयोः अत्यंतसंयोगेद्वितीया भूयःअभ्यधिकंसत्यनामायोद्धुमशक्येत्यन्वर्थनामा राज्ञोमूलधामएतावत् ॥२६॥तामिति शमितानाशिताअमित्रायेन नक्षत्राणिनक्षत्रलोकान् ॥२७॥
तामिति अर्गलंनामकपाटावष्टंभकतिर्यक्स्थापितदारुविशेषः ॥ २८ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषष्ठःसर्गः ॥ ६ ॥

SGDF

अथतस्यमंत्रिसंपदुच्यते तस्येति गुणैरमात्यापेक्षितैर्गुणैर्युक्ताः इक्ष्वाकोस्तद्वंशजस्यदशरथस्य गुणानाह मंत्रज्ञाःमंत्रःकार्यविचारःइंगितंपराभिप्रायं प्रियस्यराज्ञःहिततत्पराः ॥ १ ॥ अष्टाविति शुचयःअसत्यस्वामिद्रोहादिरूपावाङ्मनसाशुचित्वरहिताः नित्यशःआत्मप्रयोजनसमयेपिराजकृत्येषुतदनुष्ठानेषु अनुरक्ताःतत्पराः ॥२ ॥ तान्नामतआह धृष्टिरित्यादि ॥३॥ अभिमतौऋत्विजौमुख्यर्त्विजौ अपरेउक्ताष्टप्रधानमंत्रिव्यतिरिक्ताइत्येके परेमंत्रिणइत्युक्त्यावसिष्ठवामदेवयोर्मंत्रित्वमपिसूच्यतइतितीर्थः तन्न मंत्रिणश्चतथेतिपाठेपरेषामृत्विक्त्वलाभेपिवसिष्ठवामदेवयोर्मंत्रित्वस्यशब्दमर्यादयाव्यंगमर्यादयाचालाभात् वस्तुतस्तथापरेइत्यस्यऋत्विजइत्यर्थः मंत्रिणश्चेत्यस्यवसिष्ठाद्याइतिशेषः अमात्याःदेशादिकार्यनिर्वाहकाः मंत्रिणोव्यवहारद्रष्टारइतिभेदः ॥४॥ परानेवाह सुयज्ञइत्यादि सुयज्ञऋषिविशेषः ॥५॥ एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यंसहितास्तस्यऋत्विजइत्यनेनसर्वथाकर्मसाद्गुण्यंदर्शितं पौर्वकाः

तस्यामात्यागुणैरासन्निक्ष्वाकोःसुमहात्मनः ॥ मंत्रज्ञाश्चेंगितज्ञाश्चनित्यंप्रियहितेरताः ॥१॥ अष्टौबभूवुर्वीरस्यतस्यामात्यायशस्विनः ॥ शुचयश्चानुरक्ताश्चराजकृत्येषुनित्यशः ॥२॥ धृष्टिर्जयंतोविजयःसुराष्ट्रोराष्ट्रवर्धनः ॥ अकोपोधर्मपालश्चसुमंत्रश्चाष्टमोऽर्थवित् ॥ ३ ॥ ऋत्विजौद्वावभिमतौतस्यास्तामृषिसत्तमौ ॥ वसिष्ठोवामदेवश्चमंत्रिणश्चतथापरे ॥ ४ ॥ सुयज्ञोप्यथजाबालिःकाश्यपोप्यथगौतमः ॥ मार्कंडेयस्तुदीर्घायुस्तथाकात्यायनोद्विजः ॥५ ॥ एतैर्ब्रह्मर्षिभिर्नित्यमृत्विजस्तस्यपौर्वकाः ॥ विद्याविनीताह्रीमंतःकुशलानियतेंद्रियाः ॥६॥ श्रीमंतश्चमहात्मानःशस्त्रज्ञादृढविक्रमाः ॥ कीर्तिमंतःप्रणिहितायथावचनकारिणः ॥ ७ ॥ तेजःक्षमायशःप्राप्ताःस्मितपूर्वाभिभाषिणः ॥ क्रोधात्कामार्थहेतोर्वानब्रूयुरनृतंवचः ॥८॥ तेषामविदितंकिंचित्स्वेषुनास्तिपरेषुवा ॥ क्रियमाणंकृतंवापिचारेणापिचिकीर्षितम् ॥ ९ ॥ कुशलाव्यवहारेषुसौहृदेषुपरीक्षिताः ॥ प्राप्तकालंयथादंडंधारयेयुःसुतेष्वपि ॥१०॥कोशसंग्रहणेयुक्ताबलस्यचपरिग्रहे॥अहितंचापिपुरुषंनहिंस्युरविदूषकम् ॥११॥वीराश्चनियतोत्साहाराजशास्त्रमनुष्ठिताः ॥ शुचीनांरक्षितारश्चनित्यंविषयवासिनाम् ॥१२॥ ब्रह्मक्षत्रमहिंसंतस्तेकोशंसमपूरयन् ॥ सुतीक्ष्णदंडाःसंप्रेक्ष्यपुरुषस्यबलाबलम् ॥१३॥

परंपरागताइत्यर्थकममात्यर्त्विजांविशेषणं विद्येति विद्ययासहविनीताः विद्याविनयोभयसंपन्नाइत्यर्थः यथायोगंवक्ष्यमाणानिविशेषणानिअमात्येषुमंत्रिषुचयोजनीयानि ॥ ६ ॥ शस्त्रज्ञाःशस्त्रप्रतिपादकधनुर्वेदविदः प्रणिहिताःसर्वराजकार्येषुसावधानाः यथावचनकारिणः राज्ञइतिशेषः ॥७॥ कामार्थहेतोरितिद्वंद्वगर्भःकर्मधारयः ॥८॥ स्वेषुमित्रेषु परेषुशत्रुषु चारेणकरणेनकृतंक्रियमाणमपिवाअपिचिकीर्षितंचतेषांनकिंचिदविदितमभूदितिशेषः ॥ ९ ॥ सौहृदंविषयविशेषगतदोषात्दोषत्वेनागृह्णंश्चित्तवृत्तिविशेषस्तत्रपरीक्षिताः राज्ञेतिशेषः प्राप्तःसापराधत्वलक्षणःकालोयस्यतंधारयेयुःकुर्युरित्यर्थः ॥१०॥कोशसंग्रहणंचतुरंगबलपरिग्रहेहेतुः अहितंस्वहिताचरणरहितंशत्रुमपिअविदूषकंअनपराधिनंनहिंस्युः ॥ ११ ॥ राजशास्त्रंनीतिशास्त्रं अनुष्ठिताःअनुसारिणः शुचीनामिति स्तेयानृतरहिताःशुचयः विषयोदेशः ॥ ॥ १२ ॥ ब्रह्मेति अभिपूरयन्नितिपाठेअडभावआर्षःसुतीक्ष्णेति बलाबलंअपराधतारतम्यं पुरुषस्येत्युपलक्षणं देशादीनांचबलाबलंसंप्रेक्ष्येत्यर्थः देशकालवयःशक्तीः

SGDF

संचिंत्यादंडकर्मणीतिवचनात् अयंकोशपूरणहेतुः ॥ १३ ॥ एकबुद्धीनांपरस्परमेकबुद्धीनां संप्रजानतांपुरराष्ट्रवृत्तांतंविचारयतां तेषांविचारविषयेपुरादौमृषावादित्वगुणाविशिष्टः
कोपिनासीत् ॥१४॥ प्रेति मंत्रिणांनीत्यासर्वप्रशांतंनिर्बाधमासीदित्यर्थः ॥१५॥ नरेंद्रस्यहितार्थाःहितप्रयोजनाः सर्वत्रासान्नितिशेषः ॥१६॥ गुरोःसंबंधसामान्येषष्ठी गुरुणास्व
स्वाचार्येणराज्ञा च अर्शआद्यजंतगुणशब्देनगुणवत्तयागृहीताइत्यर्थः तेनगुर्वनुग्रहप्राप्तसर्वैश्वर्यत्वंचसूचितं गुणागुणगृहीताइतिपाठेगुणदोषग्रहीतारइत्यर्थः बहुव्रीहिः आहिता
ग्न्यादित्वात्परनिपातो।निष्ठांतस्य विदेशेष्वपिसर्वतोविज्ञातत्वेहेतुः बुद्धिनिश्चयाबुद्धिसंपन्नाः ॥ १७ ॥ अभितोगुणवंतःसर्वदेशेसर्वकालेचगुणवंतः संधीति संध्यादिविषयकशा
स्त्रतत्त्वज्ञाः प्रकृत्यात्रिगुणयासंपदान्विताः तत्रसात्विक्यासंपदाशिष्टपालने तामस्यासंपदादुष्टनिग्रहकाले भोगकालेराजस्यासंपदाधनधान्यदासीदासशिबिकाश्वगजादिरूपया

शुचीनामेकबुद्धीनांसर्वेषांसंप्रजानताम्॥नासीत्पुरेवाराष्ट्रेवामृषावादीनरःक्वचित्॥१४॥क्वचिन्नदुष्टस्तत्रासीत्परदाररतिर्नरः ॥प्रशांतंसर्वमेवा
सीद्राष्ट्रंपुरवरंचतत् ॥१५॥ सुवाससःसुवेषाश्चतेचसर्वेशुचिव्रताः ॥ हितार्थाश्चनरेंद्रस्यजाग्रतोनयचक्षुषा॥१६॥ गुरोर्गुणगृहीताश्चप्रख्याता
श्चपराक्रमैः ॥ विदेशेष्वपिविज्ञाताःसर्वतोबुद्धिनिश्चयाः ॥१७॥ अभितोगुणवंतश्चनचासन्गुणवर्जिताः ॥ संधिविग्रहतत्त्वज्ञाःप्रकृत्यासंपदा
न्विताः ॥१८॥ मंत्रसंवरणेशक्ताःशक्ताःसूक्ष्मासुबुद्धिषु ॥ नीतिशास्त्रविशेषज्ञाःसततंप्रियवादिनः ॥ १९॥ ईदृशैस्तैरमात्यैश्चराजादशरथोन
घः ॥ उपपन्नोगुणोपेतैरन्वशासद्वसुंधराम् ॥ २० ॥ अवेक्ष्यमाणश्चारेणप्रजाधर्मेणरक्षयन् ॥ प्रजानांपालनंकुर्वन्नधर्मंपरिवर्जयन् ॥ २१ ॥
विश्रुतस्त्रिषुलोकेषुवदान्यःसत्यसंगरः ॥ सतत्रपुरुषव्याघ्रःशशासपृथिवीमिमाम् ॥ २२ ॥ नाध्यगच्छद्विशिष्टंवातुल्यंवाशत्रुमात्मनः ॥ मि
त्रवान्नतसामंतःप्रतापहतकंटकः ॥ सशशासजगद्राजादिविदेवपतिर्यथा ॥ २३ ॥ तैर्मंत्रिभिर्मंत्रहितेनिविष्टैर्वृतोऽनुरक्तैःकुशलैःसमर्थैः ॥ स
पार्थिवोदीप्तिमवापयुक्तस्तेजोमयैर्गोभिरिवोदितोऽर्कः ॥ २४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ॰बा॰सप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥छ॥
तस्यचैवंप्रभावस्यधर्मज्ञस्यमहात्मनः ॥ सुतार्थंतप्यमानस्यनासीद्वंशकरःसुतः ॥ १ ॥

॥ १८ ॥ संवरणंरक्षणं बुद्धिषुविचारेषु ॥ १९ ॥ ईदृशैःप्रागुक्तरूपैःअमात्यैश्च चादृत्विङ्भ्यांत्रिभिः अतएवगुणोपेतैःउपपन्नइतियोजना ॥ २० ॥ चारेणस्वपरदेशवृत्तांतं प्र
जाधर्मेणयुक्तायथाभवंतितथापुरुषैरक्षयन् सर्वत्रहेतौशता ॥ २१ ॥ अतोहेतोर्विश्रुतः सत्यसंगरःरणेसत्यप्रतिज्ञः तत्रअयोध्यायाम् ॥ २२ ॥ अधिगमःप्राप्तिः नताःसामंताय
स्यकंटकाःशत्रवश्चोराश्च ॥ २३ ॥ तैरिति मंत्रोविचारस्तत्साध्यंहितंउभयत्रनिविष्टैःकुशलैःसूक्ष्मार्थदर्शननिपुणैः समर्थैःतत्साधनशक्तैः तेजोमयैःप्रचुरतेजोवद्भिः तेजःपराभिभ
वसामर्थ्यं गोभिःकिरणैर्युक्तउदितोर्कइव गवामपितेजोमयैरित्यत्यंतस्वार्थिकमयडंतांविशेषणामित्येके तदपुष्टम् ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रामायणतिलकेवाल्मीकीये
आदिकाव्येबालकांडेसप्तमःसर्गः ॥ ७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एवंसमग्रगुणस्याप्यपुत्रत्वेनाजितपितृलोकत्वात्पुत्रार्थमश्वमेधप्रस्तावः तस्येति तप्यमानस्यतपःकुर्वतः ॥ १ ॥

SGDF

चिंतयानस्य मुगभावश्छांदसः तपसाप्यसाध्यपुत्रोत्पत्त्युपायंमार्गमाणस्य एवंवक्ष्यमाणा ॥ २ ॥ सनीति यष्टव्यामितिमंत्रिभिः सहनिश्चितांमतिंकृत्वेत्यन्वयः सुमंत्रमानयामा
सेतिशेषः॥३॥४॥ ततइति विक्रमोगमनं सर्वान्तान्गुरून् समस्तान्वेदपारगान्अगुरूंश्च॥५॥ सुयज्ञादयोविद्यागुरवः वसिष्ठस्यैवपुरोहितत्वेनोपनेतृतयोपनेतुरेवाध्यापकतयागुरु
त्वेपिस्वसमशिष्याणांस्वतपोव्याक्षेपभियातेनैवाध्यापनेनियोगात्तेषामपिविद्यागुरुत्वमक्षतं अन्येअश्वमेधार्त्विज्याद्युपयुक्ताः ॥ ६ ॥ धर्मेणार्थेनचसहितंश्लक्ष्णंमधुरम् ॥७ ॥ ममे
ति सुतार्थंसुतमुद्दिश्यलालप्यमानस्यपुनःपुनःभृशंचविलपतोराज्यादिनापिसुखंनभवति तातप्यमानस्येतिपाठेपुनःपुनर्भृशंचतपःकुर्वतइत्यर्थः अयमेवपाठोयुक्तः पूर्वंसुतार्थंतप्य
मानस्येत्युक्तेःअतस्तदर्थंपुत्रार्थमतिरध्यवसायः ॥८॥तदिति शास्त्रप्रोक्तेनकर्मणाविधिना केनप्रकारेणाचरणेनअहंकामंपुत्ररूपंप्राप्स्यामीत्यत्रबुद्धिरुपायविषयाविचार्यतांक्रियताम्

चिंतयानस्यतस्यैवंबुद्धिरासीन्महात्मनः॥सुतार्थंवाजिमेधेनकिमर्थंनयजाम्यहम् ॥२॥सनिश्चितांमतिंकृत्वायष्टव्यमितिबुद्धिमान्॥ मंत्रिभिःस
हधर्मात्मासर्वैरपिकृतात्मभिः ॥३॥ ततोब्रवीन्महातेजाःसुमंत्रंमंत्रिसत्तम ॥ शीघ्रमानयमेसर्वान्गुरूंस्तान्सपुरोहितान्॥ ४॥ ततःसुमंत्रस्त्वरि
तंगत्वात्वरितविक्रमः ॥ समानयत्ससतान्सर्वान्समस्तान्वेदपारगान् ॥५॥सुयज्ञंवामदेवंचजाबालिमथकाश्यपम् ॥ पुरोहितंवसिष्ठंचयेचाप्यन्ये
द्विजोत्तमाः ॥६॥तान्पूजयित्वाधर्मात्माराजादशरथस्तदा॥इदंधर्मार्थसहितंश्लक्ष्णंवचनमब्रवीत् ॥७॥ममलालप्यमानस्यसुतार्थंनास्तिवैसुख
म् ॥ तदर्थंहयमेधेनयक्ष्यामीतिमतिर्मम ॥८॥ तदहंयष्टुमिच्छामिशास्त्रदृष्टेनकर्मणा ॥ कथंप्राप्स्याम्यहंकामंबुद्धिरत्रविचिंत्यताम् ॥ ९ ॥
ततःसाध्वितितद्वाक्यंब्राह्मणाःप्रत्यपूजयन् ॥ वसिष्ठप्रमुखाःसर्वेपार्थिवस्यमुखेरितम् ॥१०॥ ऊचुश्चपरमप्रीताःसर्वेदशरथंवचः ॥ संभाराः
संभ्रियंतांतेतुरगश्चविमुच्यताम् ॥११॥ सरय्वाश्चोत्तरेतीरेयज्ञभूमिर्विधीयताम्॥सर्वथाप्राप्स्यसेपुत्रानभिप्रेतांश्चपार्थिव॥१२॥यस्यतेधार्मि
कीबुद्धिरियंपुत्रार्थमागता ॥ ततस्तुष्टोभवद्राजाश्रुत्वैतद्द्विजभाषितम् ॥१३॥ अमात्यानब्रवीद्राजाहर्षव्याकुललोचनः॥संभाराःसंभ्रियंतांमेगु
रूणांवचनादिह ॥१४॥ समर्थाधिष्ठितश्चाश्वःसोपाध्यायोविमुच्यताम् ॥ सरय्वाश्चोत्तरेतीरेयज्ञभूमिर्विधीयताम्॥ १५॥ शांतयश्चापिवर्धंतां
यथाकल्पंयथाविधि ॥ शक्यःप्राप्तुमयंयज्ञःसर्वेणापिमहीक्षिता॥१६॥ ॥९॥ततइति प्रतिपूजास्तुतिः पार्थिवस्यमुखेरितंसाक्षाद्राज्ञास्वयमेवोक्तम्॥ १०॥सं
भाराअश्वमेधप्रसिद्धाःएकविंशतियूपादिरूपाःसंभ्रियतां संपाद्यंताम् ॥११॥सरय्वाइति चौत्वर्थे अभिप्रेतान्मनोभिप्रेतगुणयुक्तान् ॥१२॥धार्मिकीधर्मप्रयोजना सर्वथाप्राप्स्यसेइ
तिज्ञानात्संतोषः ॥ १३ ॥ हर्षजनितानंदाश्रुपारिप्लवनेत्रः ॥ १४ ॥ समर्थेतिचतुःशतारक्षंतीतिश्रुतेः रक्षणसमर्थैश्चतुःशतराजपुत्रैरक्षितः सोपाध्यायःउपाध्यायपदेनप्रधानर्त्विजः
अश्वस्यमेध्यस्यपदेपदेजुहोतीत्युक्तहोमनिर्वाहायतत्साहित्यम् ॥ १५॥ शांतयःविघ्ननिवारककर्माणि वर्धंतां छांदसोणिलोपः यथाकल्पंयथाक्रमं क्रमस्तुकथ्यतेकल्पइतिभागु
रिः यथाविधिशास्त्रोक्तविध्यनतिक्रमेणशक्यइतिकाकुरत्र सर्वेणसर्वगुणयुक्तेनापिराज्ञाअयंयज्ञःप्राप्तुंशक्योऽपितुनेत्यर्थः ॥ १६ ॥

तदेवाह नेति यद्यत्रयज्ञेकष्टोमहाप्रायश्चित्तनाश्योपराधोविध्यपराधःक्रियालोपादिरूपोनस्यात्स्यादपिअन्यःप्राप्यःसत्वत्रातियत्नसाध्योऽतोनसर्वसुलभः हियतःयज्ञादिषुमंत्रक्रि
यालोपादिनाराक्षसत्वंप्राप्ताब्राह्मणाब्रह्मराक्षसाविद्वांसोयज्ञतंत्रज्ञाश्छिद्रमपचारंमृगयंते तेचेषदपचारंदृष्ट्वास्वयंतेषुप्रविश्यापचारधारांसंपादयंतेअतोनसर्वप्राप्यः ॥ १७ ॥ किं
चविधिहीनस्ययज्ञस्यकर्तायजमानऋत्विक्संघश्चसद्योविनश्यतितत्ततोहेतोर्यथामेएषयज्ञोविधिपूर्वंशास्त्रोक्तप्रकारेणनतुतदपचारेणयथासमाप्यतेतथाविधानंयत्नःक्रियतां नन्वेवंचेद
शक्यमेतत्तत्राह यूयंतथाकरणेषुसमर्थाःशक्ताइतिइत्येवंप्रकारोत्साहनानिराजाचक्रइत्यर्थः तेप्रतिपूजितामंत्रिणस्तथेत्यवदन् प्रत्यपूजयन्नितिपाठेचेतिशेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥
पार्थिवेत्यर्धंपूर्वान्वयि वर्धयंतइत्यस्यआशीर्भिरितिशेषः ॥ २० ॥ २१ ॥ उपसंदिष्टइतित्रिपदं समित्यस्यआप्यतामित्यनेनान्वयः व्यवहितप्रयोगआर्षः ॥ २२ ॥ ताःपत्नी

नापराधोभवेत्कष्टोयद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥ छिद्रंहिमृगयंतेस्मविद्वांसोब्रह्मराक्षसाः ॥ १७ ॥ विधिहीनस्ययज्ञस्यसद्यःकर्ताविनश्यति॥तद्यथा
विधिपूर्वंमेक्रतुरेषसमाप्यते ॥१८॥ तथाविधानंक्रियतांसमर्थाःसाधनेष्विति ॥ तथेतिचाब्रुवन्सर्वेमंत्रिणःप्रतिपूजिताः ॥ १९ ॥ पार्थिवेंद्रस्य
तद्वाक्यंयथापूर्वंनिशम्यते ॥ तथाद्विजास्तेधर्मज्ञावर्धयंतोनृपोत्तमम् ॥ २० ॥ अनुज्ञातास्ततःसर्वेपुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥ विसर्जयित्वातान्वि
प्रान्सचिवानिदमब्रवीत् ॥ २१ ॥ ऋत्विग्भिरुपसंदिष्टोयथावत्क्रतुराप्यताम् ॥ इत्युक्त्वानृपशार्दूलःसचिवान्समुपस्थितान् ॥२२॥ विसर्ज
यित्वास्ववेश्मप्रविवेशमहामतिः ॥ ततःसगत्वाताःपत्नीर्नरेंद्रोहृदयंगमाः ॥२३॥ उवाचदीक्षांविशतयक्ष्येहंसुतकारणात् ॥ तासांतेनातिकांते
नवचनेनसुवर्चसाम् ॥ २४ ॥ मुखपद्मान्यशोभंतपद्मानीवहिमात्यये ॥२५॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवा०आ०बा०अष्टमःसर्गः ॥८॥ एत
च्छ्रुत्वारहःसूतोराजानमिदमब्रवीत् ॥ श्रूयतांतत्पुरावृत्तंपुराणेचमयाश्रुतम् ॥ १ ॥ ऋत्विग्भिरुपदिष्टोयंपुरावृत्तोमयाश्रुतः ॥ सनत्कुमा
रोभगवान्पूर्वंकथितवान्कथाम् ॥ २ ॥ ऋषीणांसन्निधौराजंस्तवपुत्रागमंप्रति ॥ काश्यपस्यचपुत्रोस्तिविभांडकइतिश्रुतः ॥ ३ ॥ ऋष्य
शृंगइतिख्यातस्तस्यपुत्रोभविष्यति ॥ सवनेनित्यसंवृद्धोमुनिर्वनचरःसदा ॥ ४ ॥

र्यज्ञार्हाः ॥ २३ ॥ दीक्षांदीक्षाविषयदृढनिश्चयंविशतकुरुत वर्चः कांतिः ॥२४ ॥ मुखपद्मानीतिरूपकं वसंतकालावच्छिन्नपद्मोपमाच ॥२५ ॥ ॥ इतिश्री०श्री०रा०ति०
वाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेअष्टमःसर्गः ॥ ८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ एतदिति हयमेधंसुतार्थंकरिष्यामीतिराजवाक्यं सूतःसुमंत्रः सहिराज्ञउभयधर्मा सूतोमंत्रीच पुरा
वृत्तमितिहासः यइतिहासःपुराणेच चेनऋषिकथ्यमानकथासंग्रहः मयाश्रुतःसश्रूयताम् ॥ १ ॥ ऋत्विगिति ऋत्विग्भिरयमश्वमेधरूपःपुत्रोपायउपदिष्टः मयात्वितिहासविष
यःकिंचिद्विशेषविशिष्टःश्रुतइत्यर्थः तमाह सनदित्यादिना कथांसर्वज्ञत्वाद्भविष्यद्विषयाम् ॥ २ ॥ ३ ॥ ख्यातोभविष्यतीतिऋष्यशृंगइतिख्यास्यमानः धातुसंबंधेइतिसाधुत्वं
नित्यसंवृद्धःपित्रावनेनित्यंवर्धितइत्यर्थः सर्वथापौरादिव्यवहारानभिज्ञत्वंनित्यपदेनसूचितं अतएवपितुर्नक्वापित्वयागंतव्यमित्याज्ञानुवर्तनाद्वनचरत्वम् ॥ ४ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

नान्यंजानातिविप्रेंद्रोनित्यंपित्रनुवर्तनात् ॥ द्वैविध्यंब्रह्मचर्यस्यभविष्यतिमहात्मनः ॥ ५ ॥ लोकेषुप्रथितंराजन्विप्रैश्चकथितंसदा ॥ तस्यैवंवर्तमानस्यकालःसमभिवर्तत ॥ ६ ॥ अग्निंशुश्रूषमाणस्यपितरंचयशस्विनम् ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुरोमपादःप्रतापवान् ॥७॥ अंगेषुप्रथितोराजाभविष्यतिमहाबलः ॥ तस्यव्यतिक्रमाद्राज्ञोभविष्यतिसुदारुणा ॥ ८ ॥ अनावृष्टिःसुघोरावैसर्वलोकभयावहा ॥ अनावृष्ट्यांतुवृत्तायांराजादुःखसमन्वितः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणाञ्छ्रुतसंवृद्धान्समानीयप्रवक्ष्यति ॥ भवंतःश्रुतकर्माणोलोकचारित्रवेदिनः ॥ १० ॥ समादिशंतुनियमंप्रायश्चित्तंयथाभवेत् ॥ इत्युक्तास्तेततोराज्ञासर्वेब्राह्मणसत्तमाः ॥ ११ ॥ वक्ष्यंतितेमहीपालंब्राह्मणावेदपारगाः ॥ विभांडकसुतंराजन्सर्वोपायैरिहानय ॥ १२ ॥ अनाय्यतुमहीपालऋष्यशृंगंसुसत्कृतम् ॥ विभांडकसुतंराजन्ब्राह्मणंवेदपारगम् ॥१३॥ प्रयच्छकन्यांशांतांवैविधिनासुसमाहितः ॥ तेषांतुवचनंश्रुत्वाराजाचिंतांप्रपत्स्यते ॥ १४ ॥ केनोपायेनवैशक्यमिहानेतुंसवीर्यवान् ॥ १५ ॥ ततोराजाविनिश्चित्यसहमंत्रिभिरात्मवान् ॥ पुरोहितममात्यांश्चप्रेषयिष्यतिसत्कृतान् ॥ १६ ॥ तेतुराज्ञोवचःश्रुत्वाव्यथितावनताननाः ॥ नगच्छेमऋषेर्भीताअनुनेष्यंतितंनृपम् ॥ १७ ॥ वक्ष्यंतिचिंतयित्वातेतस्योपायांश्चतान्क्षमान् ॥ आनेष्यामोवयंविप्रंनचदोषोभविष्यति ॥ १८ ॥ एवमंगाधिपेनैवगणिकाभिर्ऋषेःसुतः ॥ आनीतोऽवर्षयद्देवःशांताचास्मैप्रदीयते ॥ १९ ॥

नान्यमिति जानातीतिभविष्यतिवर्तमानसामीप्यात् पित्रनुवर्तनात्पित्रासहवासात् ब्रह्मचर्यस्यद्वैविध्यं मेखलाजिनादिधारणरूपंमुख्यंब्रह्मचर्यं दारेषुऋतुगमनरूपंपरंगौणं तत्प्रकारद्वयमपिअस्यभविष्यति द्विविधशब्दाद्बहुव्रीहेःष्यञ् ॥५॥ लोकेष्वित्यर्धपूर्वान्वयि एवंपित्रग्न्यादिसेवया समभिवर्ततेतिभविष्यतिलङ्अडभावश्चार्षः ॥६॥७॥ व्यतिक्रमात् राजोचितधर्मविलोपनात् दारुणत्वंबहुकालव्यापित्वात् ॥८॥ घोरत्वंसर्वराष्ट्रव्यापनात् वृत्तायांजातायां ॥९॥ श्रुतेनवेदाध्ययनेनसंवृद्धान् श्रुतकर्माणःअनावृष्टिकरश्रुतमत्कर्माणः यतोभवंतोलोकव्यवहारज्ञाः ॥१०॥ समेति तस्यमत्पापस्यप्रायश्चित्तंयथाभवतितथानियममनुष्ठेयांशंसमादिशंत्वित्यन्वयः उक्ताःपृष्टाः ॥११॥ तेचशुद्धब्रह्मचारिणेकन्यादानंप्रायश्चित्तमुचूरित्याह वक्ष्यंतीति ॥ १२ ॥ आनाय्यत्वितिपाठःमहीपालऋष्येतिप्रकृतिभावः ॥ १३ ॥ १४ ॥ राज्ञश्चिंतामभिनयति केनेति वीर्यंजितेंद्रियत्वंविद्यावृत्ततपोवीर्यंच ॥ १५ ॥ १६ ॥ तेत्विति व्यथिताअशक्यार्थनियोगतःखिन्नाः वनताननाःनम्रमुखाः अवस्यादेर्लोपः ऋषेर्विभांडकात्भीतानगच्छेमेत्युक्त्वाऽशक्यार्थत्वादेतन्नियोगाकरणंक्षंतव्यमित्यनुनेष्यंति ॥१७॥ एवमनुनीयअथक्षमानुचितान्गणिकाप्रेषणादिरूपानुपायान्विचार्यराजानंवक्ष्यंति यद्यस्मदुक्तंश्रोष्यसितदातमानेष्यामः दोषोस्माकंशापादिरूपस्तस्यतपोवैकल्यादिरूपोवासर्वथानभविष्यति ॥ १८ ॥ एवममात्यपुरोहितवचनाद्गणिकाभिस्तद्द्वाराऋषिसुतआनीतः देवइंद्रःपर्जन्यमवर्षयत्तद्देशे शांताचास्मैप्रदीयतेप्रदत्ता वर्तमानसामीप्येलट् यद्यपिसनत्कुमारोक्त्यनुवादेनभविष्यन्निर्देशउचितस्तथापिराज्ञःसंतोषाधिक्यायस्वप्रोच्यमानकालेवृत्तमेवतदितिबोधयितुंभूतनिर्देशः ॥ १९ ॥

ऋष्यशृंगेति अंगराजमित्रत्वस्यराज्ञिवक्ष्यमाणत्वेनमित्रजामातास्वस्यापिजामातैवेत्यतोजामातेत्युक्तिः बीजांतरमप्यग्रेवक्ष्यतेएतदुक्तेः एवंसनत्कुमारकथितंपुत्रोत्पत्त्युपायरूपंव
स्तुमयातुभ्यंव्याहृतं अग्रेदेवःप्रमाणमितिशेषः ॥ २० ॥ अथेति हृष्टःनियतपुत्रप्राप्त्युपायलाभात्तस्यसन्निहितत्वश्रवणाच्चतुष्टः येतुपूर्वोत्तरश्लोकेआनयनादिसर्वंभविष्यत्त्वेनै
वव्याचक्षतेतेषांकथमानीतइतिराजप्रश्नानुपपत्तिरित्याहुः सोच्यतां सउच्यतामित्यर्थः संधिरार्षः यद्वा सातद्विषयाकथोच्यतामित्यर्थः ॥२१॥ ॥ इ॰रा॰श्रीरा॰वा॰आ॰बा॰
नवमःसर्गः ॥९॥ ॥ ७ ॥ ॥ सुमंत्रइति चोदितःतादृशतपस्विनोगणिकाभिरानयनमत्याश्चर्यमितिविस्तरेणकथनायप्रेरितः मंत्रिभिःसहसंमंत्र्यरोमपादेनयथर्ष्यशृंगआनीतो
येनचोपायेनानीतस्तन्मयानिगदितंसर्वंप्रकारंमेमत्तोमंत्रिभिःसहशृण्वितियोजना ॥१॥ रोमेति सहामात्यःपुरोहितःतमुवाच निरपायोऽव्यभिचारिफलः ॥२॥ नारीणांनारीसंबंधि

ऋष्यशृंगस्तुजामातापुत्रांस्तवविधास्यति ॥ सनत्कुमारकथितमेतावद्व्याहृतंमया ॥ २०॥ अथहृष्टोदशरथःसुमंत्रंप्रत्यभाषत ॥ यथर्ष्यशृं
गस्त्वानीतोयेनोपायेनसोच्यताम् ॥ २१ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेनवमःसर्गः ॥ ९ ॥ ॥ ७ ॥
सुमंत्रश्चोदितोराज्ञाप्रोवाचेदंवचस्तदा ॥ यथर्ष्यशृंगस्त्वानीतोयेनोपायेनमंत्रिभिः ॥ तन्मेनिगदितंसर्वंशृणुमेमंत्रिभिःसह ॥ १ ॥ रोमपा
दमुवाचेदंसहामात्यःपुरोहितः ॥ उपायोनिरपायोयमस्माभिरभिचिंतितः ॥२॥ ऋष्यशृंगोवनचरस्तपःस्वाध्यायसंयुतः ॥ अनभिज्ञस्तु
नारीणांविषयाणांसुखस्यच ॥३॥ इंद्रियार्थैरभिमतैर्नरचित्तप्रमाथिभिः ॥ पुरमानाययिष्यामःक्षिप्रंचाध्यवसीयताम् ॥४॥ गणिकास्तत्रग
च्छंतुरूपवत्यःस्वलंकृताः ॥ प्रलोभ्यविविधोपायैरानेष्यंतीहसत्कृताः ॥५॥ श्रुत्वातथेतिराजाचप्रत्युवाचपुरोहितम् ॥ पुरोहितोमंत्रिणश्चत
दाचक्रुश्चतेतथा ॥६॥ वारमुख्यास्तुतच्छ्रुत्वावनंप्रविविशुर्महत् ॥ आश्रमस्याविदूरेस्मिन्यत्नंकुर्वंतिदर्शने ॥७॥ ऋषेःपुत्रस्यधीरस्यनित्य
माश्रमवासिनः ॥ पितुःसनित्यसंतुष्टोनातिचक्रामचाश्रमात् ॥८॥नतेनजन्मप्रभृतिदृष्टपूर्वंतपस्विना ॥स्त्रीवापुमान्वायच्चान्यत्सत्त्वंनगररा
ष्ट्रजम् ॥९॥ ततःकदाचित्तंदेशमाजगामयदृच्छया ॥ विभांडकसुतस्तत्रताश्चापश्यद्वरांगनाः ॥१०॥ विषयाणांशब्दादीनांतत्संबंधिसुखस्यचेत्यर्थः ॥३॥

अभिमतैःप्राणिमात्रस्येतिशेषःइंद्रियार्थैस्तद्विषयैर्दिव्यगीत्यादिभिः अध्यवसीयतांअस्मदुक्तकरणाययत्यतां ॥ ४ ॥ तदाह गणिकाइति सत्कृताःविचित्रांबराभरणान्नपानादिभिः
॥ ५ ॥ श्रुत्वेति राजापुरोहितंतथेतित्वयैवतथाकर्तव्यमितिप्रत्युवाच अत्यल्पविषयत्वाद्राज्ञाएवंवादःअथपुरोहितस्यविप्रत्वात्गणिकाभिःसंवादोऽनुचितइतिसोपिमंत्रिणःप्रत्युवाच
मंत्रिणश्चतेतथाचक्रुःसाक्षाद्गणिकाःप्रैरयन् ॥ ६ ॥ वारेति तन्मंत्रिवचः अस्मिन्वनेयुष्मज्जनपदप्रांतवर्तिनिशृंगवेरपुरवने आश्रमस्यअविभांडकाश्रमस्यविदूरेनिकटेस्थित्वाऋषि
पुत्रस्यधीरत्वादिगुणविशिष्टस्यदर्शनेयत्नंकुर्वंतिस्मचक्रुःपितुरुपलालनादिभिर्नित्यसंतुष्टःसआश्रमान्नातिचक्रामआश्रमाद्दूरंनानिरगात् ॥ ७ ॥ ८ ॥ नेति रूपादिकंजन्मप्रभृति
दृष्टपूर्वंनभवतियथातथाऽव्यवक्रियतइतिशेषः नगरजंसत्त्वंअश्वगजादि राष्ट्रजंसूकरकुक्कुटादि ॥ ९ ॥ ततइति तंदेशंवारस्त्रीसंचारदेशम् यदृच्छयादैववशात् ॥ १० ॥

SGDF
Sri Gangeshwar Dharmik Trust Foundation

॥ ११ ॥ कइति कस्त्वंकिंजातिःकस्यपुत्रइतिचकिंनामाचकिंवर्तसेकिंकर्मासि अपिचएकःसंस्त्वंविजनेदूरेजनवासरूपग्रामादिभ्योदूरेवनेकिमर्थंचरसीतिप्रश्नत्रयम् ॥ १२॥ अदृ
ष्टेति स्त्रियइत्यस्यदृष्टाइतिशेषःअनेनहार्दमूलभूता चलस्यचेतसोयास्यादुदासीनेषुवस्तुषु अवारणीयावृत्तिःसादृष्टिशब्देनकथ्यतइत्युक्तलक्षणादृष्टिरुक्ता ततःसर्वांशेऽनुपेक्षात्मक
ज्ञानरूपःपरिचयोपिमध्येज्ञेयः अतस्तासुहार्दात्दर्शनजस्नेहात् दोषानालोकिनीप्रीत्याख्याचित्तवृत्तिर्हार्दमित्युक्तेः स्वकंस्वीयम् अदृष्टरूपाःप्रागदृष्टैवंरूपाः काम्यरूपाःकमनीय
रूपाः एतद्द्वयंचस्नेहकारणम् ॥१३॥ पितेति नामेत्यंतमाद्यप्रश्नोत्तरम् द्वितीयप्रश्नोत्तरमाह कर्मचमदीयंभुविप्रसिद्धम् तपोरूपमित्यर्थः ॥ १४॥ तृतीयप्रश्नोत्तरमाह इहेति इ
हवने आश्रमपदः आर्षपुंस्त्वम् वर्ततइतिशेषः सर्वेषामितिनिर्देशोवस्तुमात्राभिप्रायेण अनेनस्त्रीस्वरूपापरिज्ञानंसूचितम् ॥१५॥ ऋषीति आसेत्यार्ष बभूवेत्यर्थः तद्द्रष्टुंमतिर्बभूवे

ताश्चित्रवेषाःप्रमदागायंत्योमधुरस्वरम् ॥ ऋषिपुत्रमुपागम्यसर्वावचनमब्रुवन् ॥ ११ ॥ कस्त्वंकिंवर्तसेब्रह्मन्ज्ञातुमिच्छामहेवयम् ॥
एकस्त्वंविजनेदूरेवनेचरसिशंसनः ॥१२॥ अदृष्टरूपास्तास्तेनकाम्यरूपावनेस्त्रियः ॥ हार्दात्तस्यमतिर्जाताआख्यातुंपितरंस्वकम् ॥१३॥
पिताविभांडकोस्माकंतस्याहंसुतऔरसः ॥ ऋष्यशृंगइतिख्यातंनामकर्मचमेभुवि ॥ १४ ॥ इहाश्रमपदोस्माकंसमीपेशुभदर्शनाः ॥
करिष्येवोत्रपूजांवैसर्वेषांविधिपूर्वकम् ॥ १५ ॥ ऋषिपुत्रवचःश्रुत्वासर्वासांमतिरासवै ॥ तदाश्रमपदंद्रष्टुंजग्मुःसर्वास्ततोऽगनाः ॥ १६ ॥
गतानांतुततःपूजामृषिपुत्रश्चकारह ॥ इदमर्घ्यमिदंपाद्यमिदंमूलंफलंचनः ॥ १७ ॥ प्रतिगृह्यतुतांपूजांसर्वाएवसमुत्सुकाः ॥ ऋषेर्भीता
श्चशीघ्रंतुगमनायमतिंदधुः ॥ १८ ॥ अस्माकमपिमुख्यानिफलानीमानिहेद्विज ॥ गृहाणविप्रभद्रंतेभक्षयस्वचमाचिरम् ॥१९ ॥ ततस्ता
स्तंसमालिंग्यसर्वाहर्षसमन्विताः ॥ मोदकान्प्रददुस्तस्मैभक्ष्यांश्चविविधाञ्शुभान् ॥ २० ॥ तानिचास्वाद्यतेजस्वीफलानीतिस्ममन्यते ॥
अनास्वादितपूर्वाणिवनेनित्यनिवासिनाम् ॥ २१ ॥ आपृच्छ्यचतदाविप्रंव्रतचर्यांनिवेद्यच ॥ गच्छंतिस्मापदेशात्ताभीतास्तस्यपितुःस्त्रियः
॥२२॥ गतासुतासुसर्वासुकाश्यपस्यात्मजोद्विजः॥अस्वस्थहृदयश्चासीद्दुःखाच्चपरिवर्तते॥२३॥ त्यन्वयः ॥१६॥ नोस्माकम् भक्ष्यमितिशेषः ॥१७॥

प्रतीति समुत्सुकाःऋष्यशृंगस्यतदाश्रमतोनयने ऋषेर्विभांडकात् ॥ १८ ॥ मुख्यानिप्रशस्तास्वादवंति प्रतारणार्थंमोदकाएवमुच्यंते प्रतिगृहाण तेभद्रंकल्याणम् भक्षयस्वच फ
लानीतिशेषः माचिरम् ऋषेरागमनात्पूर्वमेवभक्षणीयमित्याशयः ॥ १९ ॥ ततइति समालिंग्यस्पर्शेनापिवशीकर्तुमालिंगनम् हर्षसमन्विताः बालब्रह्मचारितोगाढतरालिंगन
प्राप्त्यास्वकार्यानुकूलस्पर्शप्राप्त्याच ॥ २० ॥ तानीति ताभिःप्रीत्यादत्तानि तेजस्वीवारवनितास्पर्शेप्यूर्ध्वरेतस्त्वाद्ब्रह्मज्ञत्वाच्चाहीनतेजाः मन्यते योमन्यतेसइवव्यवहरतीत्यर्थः पूर्वं
मनास्वादितानिअनास्वादितपूर्वाणि नित्यनिवासिनामितिकर्तरिशेषेषष्ठी ॥२१॥ व्रतचर्यामिथ्यैवकिंचिद्व्रतमनुष्ठेयमस्माकमितिनिवेद्यज्ञापयित्वा तस्मादपदेशाद्व्याजात् तस्यपि
तुर्विभांडकाद्भीताःस्त्रियःगच्छंतिस्मगताः ॥२२॥ अस्वस्थहृदयःअप्रसन्नचित्तःआसीत् दुःखात्तादृशचाक्षुषादिविषयसुखविश्लेषजात् परिवर्तनंएकदेशानवस्थितिः ॥ २३ ॥

ततइति उक्ताद्धेतोः मनसाचिंतयन् तासांदर्शनस्पर्शनगमनादिप्रकारान्स्मरन्नित्यर्थः तत्रगमनमेतद्द्वारकमवश्यंभावीतिचिंतयन्नित्यर्थश्च ॥२४॥ तंकंतत्राह मनोज्ञाइति ॥२५॥ उपसृत्यप्रत्युद्गम्य ॥ २६ ॥ चित्राणीति यद्यत्रैवचित्राणिमूलानिफलानिचभवेयुः संभावनायांलिङ् अतःतत्रगमनंव्यर्थमितिचेत्तत्रापिएषविधिः विचित्रफलमूलभक्षणविधिर्विशेषेणइतोप्याधिक्येनभविष्यति ॥ २७ ॥ श्रुत्वात्विति गंगायांपूर्वस्थापितांनावमारोप्यप्रवाहेणैवअंगदेशंनिन्युरितिमहाभारते ॥ २८ ॥ तत्रेति अंगदेशे ॥२९॥ वर्षेणेति वर्षेणसहैवविषयंस्वदेशमागतंविप्रंप्रत्युद्गम्यप्रह्वःअंजल्यादिपूर्वंनम्रोजातइतिशेषः शिरसामहींगतश्च साष्टांगनमस्कारंचकृतवानित्यर्थः ॥ ३० ॥ अर्घ्यंचेति अर्घ्यादिपूजिताद्विप्रेंद्रादृष्यशृंगात्प्रसादंमयिसापराधेपिभवान्नित्यप्रसन्नोस्त्वित्येवंसौमुख्यंवव्रे किमर्थमित्यतआह मेति अतिजुगुप्सितंगणिकाभिःस्वानयनंव्यवहारकालेज्ञात्वातंविप्रंऋष्यशृंगंतत्पितरं विभांडकंचमन्युःक्रोधआविशेत् समाप्रविशत्वित्यर्थमितिभावः ॥३१॥ अंतरिति प्रसन्नत्वादेवतदनुज्ञयाअंतःपुरंप्रवेश्यहर्षवृष्टिजमृषिसंबंधजंच ॥ ३२ ॥ एवमिति ननुगणिका

ततोपरेद्युस्तंदेशमाजगामसवीर्यवान् ॥ विभांडकसुतःश्रीमान्मनसाचिंतयन्मुहुः ॥२४॥ मनोज्ञायत्रतादृष्टावारमुख्याःस्वलंकृताः ॥ दृष्ट्वैवचततोविप्रमायांतंहृष्टमानसाः ॥२५॥ उपसृत्यततःसर्वास्तास्तमूचुरिदंवचः ॥ एह्याश्रमपदंसौम्यअस्माकमितिचाब्रुवन् ॥ २६ ॥ चित्राण्यत्रबहूनिस्युर्मूलानिचफलानिच ॥ तत्राप्येषविशेषेणविधिर्हिभविताध्रुवम् ॥ २७ ॥ श्रुत्वातुवचनंतासांसर्वासांहृदयंगमम् ॥ गमनायमतिंचक्रेतंचनिन्युस्तथास्त्रियः ॥२८॥ तत्रचानीयमानेतुविप्रेतस्मिन्महात्मनि ॥ ववर्षसहसादेवोजगत्प्रह्लादयंस्तदा ॥२९ ॥ वर्षेणैवागतंविप्रंतापसंसनराधिपः ॥ प्रत्युद्गम्यमुनिंप्रह्वःशिरसाचमहींगतः ॥३०॥ अर्घ्यंचप्रददौतस्मैन्यायतःसुसमाहितः ॥ वव्रेप्रसादंविप्रेंद्रान्माविप्रंमन्युराविशेत् ॥ ३१ ॥ अंतःपुरंप्रवेश्यास्मैकन्यांदत्वायथाविधि ॥ शांतांशांतेनमनसाराजाहर्षमवापसः ॥ ३२ ॥ एवंसन्यवसत्तत्रसर्वकामैःसुपूजितः ॥ ऋष्यश्रृंगोमहातेजाःशांतयासहभार्यथा ॥३३॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेदशमःसर्गः ॥१० ॥

स्पर्शेतत्स्पृष्टफलभक्षणादिभिरस्यतपोहानौकथंतद्गमनमात्रेणवृष्टिः नचस्त्रीत्वाद्यज्ञानान्नतपोहानिः ईषद्दोषस्तुतपसैवदग्धइतिवाच्यम् निर्मलब्रह्मचर्येणविदितनिखिलवेदशास्त्रतत्त्वस्यशास्त्रतःस्त्रीस्वरूपज्ञानस्यब्रह्मचर्येतत्परिहारज्ञानस्यचदुर्निवारत्वात् वनेवनचरस्त्रीणामनुभवाच्च सर्वथाअज्ञत्वेअनुग्रहशक्त्यभावापत्तेश्चेतिचेन्न निर्मलब्रह्मचर्येणब्रह्मज्ञतया सर्वत्रब्रह्मदृष्ट्याचदोषलेशस्याप्यस्पर्शात् प्रारब्धवशात्क्षत्रियस्त्रीसंबंधंभाविनंतद्द्वारकंजानन्नेवगणिकाभिस्तथाव्यवजह्रेतासांभयानुत्पत्तये अतएवनतेनेतिनवमश्लोकेतथाव्यवह्रियतेइतिशेषःपूरितोस्माभिःप्राक् एतत्सर्वंजानन्पितापितमनुयायनशप्तवान्राजानमित्येवात्रतत्त्वम् अनेनतत्त्वज्ञस्यसर्वदोषासंबंधोध्वनितः ब्रह्मज्ञेदानसंकल्पमात्रेणफलसिद्धिरित्यादिचसूचितम् यत्तुकश्चिद्विभांडकस्यपुत्रान्वेषणंक्रोधेनततोमार्गेऋष्यशृंगायशांतादानादिवृत्तांतलाभेनपुनराश्रमंपरावृत्त्यागमनवर्णनंतदपितत्त्वज्ञत्वएवोपपद्यते अन्यथा स्वपुत्रस्यगणिकाद्वारकब्रह्मचर्यविलोपकृतोरोषोऽज्ञस्यतस्यकेनाप्युपायेनवारयितुमशक्यइत्यलम् ॥ ३३ ॥ ॥ इतिश्रीरा॰श्री॰रा॰वा॰आ॰बा॰दशमःसर्गः ॥ १० ॥

SGDF

एवंसनत्कुमारोक्तकथांतत्प्रसंगेऋष्यशृंगानयनकथांचसांप्रतिकीमुक्त्वातदानयनार्थंमहाराजेनैवगंतव्यमितिबोधयितुमनेकयुगवृद्धःसुमंत्रःपुनरपितदर्थगर्भांसनत्कुमारोक्तांकथामाह
भूयएवेति देवप्रवरःसनत्कुमारः यथेतियदित्यर्थे ॥१॥ सत्यप्रतिश्रवःसत्यप्रतिज्ञः ॥२॥ अंगेति अंगराजोरोमपादः तस्यदशरथस्य अस्यरोमपादस्य ॥३॥ कोसावंगराजइत्यत्रा
ह पुत्रइति अंगस्यअंगनामकस्य तंरोमपादंगमिष्यति ऋष्यशृंगानयनार्थमितिशेषः तमित्यस्यप्रतीतिर्शेषः ॥४॥ गमनप्रयोजनमाह अनपत्यइति आहरेतनिर्वहेत् चकारेणधर्मा
र्थंच ॥५॥ श्रुत्वेति अस्यराज्ञोदशरथस्यैतद्वाक्यंश्रुत्वामनसाचतस्यअवश्यकर्तव्यतांविचिंत्यानिश्चित्यपुत्रवंतंशांताभर्तारंप्रदास्यतेइत्यन्वयः पुत्रवंतमित्यनेनजातपुत्रःकृष्णकेशो
ग्नीनादधीतेतिविध्युक्तमग्न्याधानाधिकारित्वंसूचितम् तेनाहिताग्नित्वेनार्त्विज्याधिकारस्तस्यउक्तः शांतासाहितंभर्तारामित्यर्थकेनशांताभर्तारामित्यनेनशांतासाहित्यमपिसूचितम् ॥६॥

भूयएवहिराजेंद्रशृणुमेवचनंहितम् ॥ यथासदेवप्रवरःकथयामासबुद्धिमान् ॥ १ ॥ इक्ष्वाकूणांकुलेजातोभविष्यतिसुधार्मिकः ॥ नाम्नादशर
थोराजाश्रीमान्सत्यप्रतिश्रवः ॥२॥ अंगराजेनसख्यंचतस्यराज्ञोभविष्यति ॥ कन्याचास्यमहाभागाशांतानामभविष्यति ॥ ३ ॥ पुत्रस्त्वंग
स्यराज्ञस्तुरोमपादइतिश्रुतः ॥ तंसराजादशरथोगमिष्यतिमहायशाः ॥४॥ अनपत्योस्मिधर्मात्मन्शांताभर्ताममक्रतुम् ॥ आहरेतत्वयाज्ञ
प्तःसंतानार्थंकुलस्यच ॥५॥ श्रुत्वाराज्ञोथतद्वाक्यंमनसाचविचिंत्यच॥प्रदास्यतेपुत्रवंतंशांताभर्तारमात्मवान् ॥ ६ ॥ प्रतिगृह्यचतंविप्रंसरा
जाविगतज्वरः॥आहरिष्यतितंयज्ञंप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥७॥ तंचराजादशरथोयशस्कामःकृतांजलिः ॥ ऋष्यशृंगंद्विजश्रेष्ठंवरयिष्यतिधर्मवि
त् ॥८॥ यज्ञार्थंप्रसवार्थंचस्वर्गार्थंचनरेश्वरः ॥ लभतेचसतंकामंद्विजमुख्याद्विशांपतिः ॥९॥ पुत्राश्चास्यभविष्यंतिचत्वारोमितविक्रमाः॥वंश
प्रतिष्ठानकराःसर्वभूतेषुविश्रुताः ॥१०॥ एवंसदेवप्रवरःपूर्वंकथितवान्कथाम् ॥ सनत्कुमारोभगवान्पुरादेवयुगेप्रभुः ॥ ११ ॥ सत्वंपुरुषशार्दू
लसमानयसुसत्कृतम् ॥ स्वयमेवमहाराजगत्वासबलवाहनः ॥१२॥ सुमंत्रस्यवचःश्रुत्वाहृष्टोदशरथोभवत् ॥ अनुमान्यवसिष्ठंचसूतवाक्यं
निशाम्यच ॥ १३ ॥ सांतःपुरःसहामात्यःप्रययौयत्रसद्विजः॥ वनानिसरितश्चैवव्यतिक्रम्यशनैःशनैः॥१४॥अभिचक्रामतंदेशंयत्रवैमुनिपुंग
वः॥आसाद्यतंद्विजश्रेष्ठंरोमपादसमीपगम्॥१५॥ तंयज्ञंपुत्रकामेष्टिरूपम् ॥७॥ वरयिष्यतिवरणंकरिष्यति तत्करोतीतिणिच् ॥८॥ वरणविषयमाह यज्ञेति यज्ञःप्रस
वकारणंप्रसवःस्वर्गकारणमितिबोध्यम् लभतेलप्स्यते तंकामंप्रार्थितंकाम्ययज्ञम् ॥९॥ पुत्राइति वंशप्रतिष्ठानंवंशाविच्छेदस्तत्कराः ॥१०॥ एवमिति पूर्वंपूर्वस्मिन्काले कस्मिन्पू
र्वकालेतत्राह पुरादेवयुगे एतच्चतुर्युगीप्राक्तनचतुर्युग्याद्येसत्ययुगेइत्यर्थः ॥११॥ एतत्कथाकथनस्याविवक्षितमर्थमाह सइति स्वयमेवेति नतुपुरोहितादिद्वारा ॥१२॥ अनुमान्य
कृतानुमतिकंकृत्वा अन्यथामयिपुरोहितेस्थितेयज्ञार्थंकथमन्यानयनमितितस्यक्रोधःस्यात्अनुमतौहेतुः सूतवाक्यंनिशाम्येति श्रावयित्वेत्यर्थः ॥१३॥ यत्ररोमपादराष्ट्रे ॥ १४ ॥
अभिचक्रामजगाम तंदेशंआसाद्यप्राप्यअथोअनंतरंरोमपादसमीपेद्विजश्रेष्ठंऋषिपुत्रंददर्श ततस्तदागमनानंतरंराजारोमपादस्तस्यराज्ञोदशरथस्ययथान्यायंयथाविधिविशेषतः

SGDF

अत्यादरेणपूजांचक्रेइत्यन्वयः आदरेहेतुःसखित्वम् ॥ १५ ॥ १६ ॥१७ ॥ सख्यमिति सख्यंस्वमैत्री सबंधकंयौनादिसंबंधः ऋषिपुत्रायरोमपादेनआख्यातंकथितम् तदातच्छ्रवणानंतरकालेतंदशरथंप्रत्यपूजयत् ऋष्यशृंगइतिशेषः तेनसहरोमपादेनसहसंबंधश्चायंतादृशोयेनदशरथस्यापिजामातृत्वव्यवहारयोग्यऋष्यशृंगः एतदेवाभिप्रेत्योक्तंप्राक्तवजामातेति क्वचिच्चैवंपठ्यतेपि अनेनमेनपत्यायदत्तेयंवरवर्णिनी याचतेपुत्रतुल्यैषाशांताप्रियतरात्मजा सोयंतेश्वशुरोब्रह्मन्यथैवाहंतथानृपइति अत्रयाचतेइतिचतुर्थ्यंतम् अतएवप्राक्सांतःपुरस्यांगदेशेगमनमुक्तम् कन्यास्नेहाद्धितासांगमनमितिभाति ॥ १८ ॥ १९ ॥ उद्यतंउपक्रांतम् संश्रुत्यप्रतिज्ञाय ॥२०॥ प्रतिश्रुत्यआकर्ण्य ॥२१॥ सःऋष्यशृंगः तौ

ऋषिपुत्रंददर्शाथोदीप्यमानमिवानलम् ॥ ततोराजायथान्यायंपूजांचक्रेविशेषतः ॥ १६ ॥ सखित्वात्तस्यवैराज्ञःप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ रोमपादेनचाख्यातमृषिपुत्रायधीमते ॥ १७ ॥ सख्यंसंबंधकंचैवतदातंप्रत्यपूजयत् ॥ एवंसुसत्कृतस्तेनसहोषित्वानरर्षभः ॥ १८ ॥ सप्ताष्टदिवसान्राजाराजानमिदमब्रवीत् ॥ शांतातवसुताराजन्सहभर्त्राविशांपते ॥ १९ ॥ मदीयंनगरंयातुकार्यंहिमहदुद्यतम् ॥ तथेतिराजासंश्रुत्यगमनंतस्यधीमतः ॥ २० ॥ उवाचवचनंविप्रंगच्छत्वंसहभार्यया ॥ ऋषिपुत्रःप्रतिश्रुत्यतथेत्याहनृपंतदा ॥ २१ ॥ सनृपेणाभ्यनुज्ञातःप्रययौसहभार्यया ॥ तावन्योन्यांजलिंकृत्वास्नेहात्संश्लिष्यचोरसा ॥ २२ ॥ ननंदतुर्दशरथोरोमपादश्चवीर्यवान् ॥ ततःसुहृदमापृच्छ्यप्रस्थितोरघुनंदनः ॥ २३ ॥ पौरेषुप्रेषयामासदूतान्वैशीघ्रगामिनः ॥ क्रियतांनगरंसर्वंक्षिप्रमेवस्वलंकृतम् ॥ २४ ॥ धूपितंसिक्तसंमृष्टंपताकाभिरलंकृतम् ॥ ततःप्रहृष्टाःपौरास्तेश्रुत्वाराजानमागतम् ॥ २५ ॥ तथाचक्रुश्चतत्सर्वंराज्ञायत्प्रेषितंतदा ॥ ततःस्वलंकृतंराजानगरंप्रविवेशह ॥२६॥ शंखदुंदुभिनिर्ह्रादैःपुरस्कृत्वाद्विजर्षभम् ॥ ततःप्रमुदिताःसर्वेदृष्ट्वावैनागराद्विजम् ॥२७॥ प्रवेश्यमानंसत्कृत्यनरेंद्रेणेंद्रकर्मणा ॥ यथादिविसुरेंद्रेणसहस्राक्षेणकाश्यपम् ॥२८॥ अंतःपुरंप्रवेश्यैनंपूजांकृत्वाचशास्त्रतः ॥ कृतकृत्यंतदात्मानंमेनेतस्योपवाहनात् ॥२९॥ अंतःपुराणिसर्वाणिशांतांदृष्ट्वातथागताम् ॥ सहभर्त्राविशालाक्षींप्रीत्यानंदमुपागमन् ॥३०॥ पूज्यमानातुताभिःसाराज्ञाचैवविशेषतः ॥ उवासतत्रसुखिताकंचित्कालंसहद्विजा ॥३१॥

रोमपाददशरथौ ॥२२॥ सुहृदंरोमपादम् ॥२३ ॥ २४ ॥ स्वलंकृतत्वप्रकारमाह धूपितमित्यादि आदौसिक्तंतोयैः पश्चात्संमृष्टम् ॥ २५ ॥ प्रेषितमित्यस्यउक्तेत्यादिः ॥२६॥ द्विजंऋष्यशृंगम् ॥२७॥ इंद्रकर्मणाइंद्रसहायार्थंकर्मयस्यतादृशेनराज्ञासत्कृत्यप्रवेश्यमानंद्विजंदृष्ट्वादेवेंद्रेणस्वनगरंप्रवेश्यमानंकाश्यपंवामनंदृष्ट्वायथास्वर्गवासिनोमुदितास्तथात्रनागरामुदिताइतिपूर्वेणान्वयः इंद्रकर्मणेत्यनेनराज्ञःसमग्रोमहिमातिशयोध्वनितः ॥२८॥ उपवाहनात्स्वसमीपानयनात् ॥२९ ॥ तथागमनमेवव्याचष्टे सहभर्त्रेति प्रीत्याशांतायांप्रीत्या बहुकालविश्लेषोत्तरंमिलितत्वाच्चानंदाप्तिरंतःपुरस्य ॥ ३० ॥ सहद्विजासपुत्रभर्तृकेतियावत् ॥ ३१ ॥

SGDF

इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बालकांडेएकादशःसर्गः ॥ ११ ॥ ॥ एवंनिश्चितमवगतंपुत्रदातृत्वंयस्यतादृशेऋष्यशृंगेआनीतेसकलपापक्षयकारितयापूर्वसंकल्पितत्वेनच
अश्वमेधंप्रस्तौति ततइति बहुतिथेअनल्पेकाले गतइतिशेषः सुमनोहरेशास्त्रोक्तदोषरहिते मनःअभवत्प्रावर्तत ॥१॥ ततइति देववर्णिनंदेववर्चसं कुलस्यसंतानार्थंकुलाविच्छे

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ॰बालकांडेएकादशःसर्गः ॥११॥ ॥श्री॥ ॥ततःकालेबहुतिथेकस्मिंश्चित्सुमनोहरे ॥ वसंतेसमनुप्राप्ते
राज्ञोयष्टुंमनोभवत् ॥१॥ ततःप्रणम्यशिरसातंविप्रंदेववर्णिनम् ॥ यज्ञायवरयामाससंतानार्थंकुलस्यच॥२॥तथेतिचसराजानमुवाचवसुधा
धिपम् ॥ संभाराःसंभ्रियंतांतेतुरगश्चविमुच्यताम्॥३॥सरय्वाश्चोत्तरेतीरेयज्ञभूमिर्विधीयताम् ॥ततोब्रवीन्नृपोवाक्यंब्राह्मणान्वेदपारगान्॥
॥४॥ सुमंत्रावाहयक्षिप्रमृत्विजोब्रह्मवादिनः ॥ सुयज्ञंवामदेवंचजाबालिमथकाश्यपम् ॥५॥ पुरोहितंवसिष्ठंचयेचान्येद्विजसत्तमाः ॥ ततःसु
मंत्रस्त्वरितंगत्वात्वरितविक्रमः ॥६॥ समानयत्ससतान्सर्वान्समस्तान्वेदपारगान् ॥ तान्पूजयित्वाधर्मात्माराजादशरथस्तदा ॥७॥ धर्मार्थसहि
तंयुक्तंश्लक्ष्णंवचनमब्रवीत् ॥ ममतातप्यमानस्यपुत्रार्थंनास्तिवैसुखम् ॥८॥ पुत्रार्थंहयमेधेनयक्ष्यामीतिमतिर्मम ॥ तदहंयष्टुमिच्छामिहय
मेधेनकर्मणा ॥९॥ ऋषिपुत्रप्रभावेणकामान्प्राप्स्यामिचाप्यहम् ॥ ततःसाध्वितितद्वाक्यंब्राह्मणाःप्रत्यपूजयन् ॥१०॥ वसिष्ठप्रमुखाःसर्वे
पार्थिवस्यमुखाच्च्युतम् ॥ ऋष्यशृंगपुरोगाश्चप्रत्यूचुर्नृपतिंतदा ॥११ ॥ संभाराःसंभ्रियंतांतेतुरगश्चविमुच्यताम्॥सरय्वाश्चोत्तरेतीरेयज्ञ
भूमिर्विधीयताम् ॥१२॥ सर्वथाप्राप्स्यसेपुत्रांश्चतुरोऽमितविक्रमान् ॥ यस्यतेधार्मिकीबुद्धिरियंपुत्रार्थमागता ॥१३॥ ततःप्रीतोभवद्राजाश्रु
त्वातुद्विजभाषितम् ॥ अमात्यानब्रवीद्राजाहर्षेणेदंशुभाक्षरम् ॥१४॥ गुरूणांवचनाच्छीघ्रंसंभाराःसंभ्रियंतुमे ॥ समर्थाधिष्ठितश्चाश्वःसोपा
ध्यायोविमुच्यताम् ॥ १५ ॥ सरय्वाश्चोत्तरेतीरेयज्ञभूमिर्विधीयताम् ॥ शांतयश्चाभिवर्धंतांयथाकल्पंयथाविधि ॥१६॥शक्यःकर्तुमयंयज्ञः
सर्वेणापिमहीक्षिता ॥ नापराधोभवेत्कष्टोयद्यस्मिन्क्रतुसत्तमे ॥१७॥ छिद्रंहिमृगयंत्येतेविद्वांसोब्रह्मराक्षसाः ॥ विधिहीनस्ययज्ञस्यसद्यः
कर्ताविनश्यति ॥ १८ ॥ तद्यथाविधिपूर्वंमेक्रतुरेषसमाप्यते ॥ तथाविधानंक्रियतांसमर्थाःकरणेष्विह ॥ १९ ॥ तथेतिचततःसर्वेमंत्रिणःप्र
त्यपूजयन् ॥ पार्थिवेंद्रस्यतद्वाक्यंयथाज्ञप्तमकुर्वत ॥ २० ॥

दरूपप्रयोजनमुद्दिश्यतेनस्वर्गार्थंच यज्ञाययज्ञार्थं विप्रंऋष्यशृंगम् ॥२॥ ३॥ ४ ॥ आवाह्य
मत्समीपंप्रापय ॥ ५ ॥ ततइत्यादिव्याख्यातप्रायम् ॥ ६ ॥७॥८॥ पुत्रार्थंहयमेधेनकर्मणातदाख्येनकर्मणा अनुष्ठानारंभ।यच्चपुनरुपन्यासः ॥९॥ ऋषिपुत्रोऋष्यशृंगः ॥१० ॥
॥ ११ ॥ १२ ॥ धार्मिकीप्रजासंरक्षणरूपधर्मप्रयोजना ॥ १३ ॥ १४ ॥ संभ्रियंतुसंपाद्यंतां गुरूणामित्यादयोव्याख्यातप्रायाः ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥१८॥१९॥२० ॥

SGDF

॥२१॥गतानामिति गतेषुद्विजादिष्वित्यर्थः सप्तम्यर्थेषष्ठी विसर्जयित्वासंवत्सरांते यागार्थमितिशेषः॥ २२ ॥ ॥ इ० रा० श्रीरा० रा० वा० आ० बा० द्वादशःसर्गः॥१२॥ अथसंव
त्सरांतेदीक्षेतेतिसूत्रात्पूर्ववसंतविसृष्टाश्वस्यपुनःसंवत्सरांतेवसंतेप्राप्तेदीक्षाप्रवृत्तिरुपादिश्यते पुनरिति प्रसवरूपफलंहयमेधेनभावयितुं गतोवसिष्ठांतिकमितिशेषः ॥ १ ॥ वसि
ष्ठंच चादरुंधतीं प्रश्रितंविनययुक्तम् ॥२॥ यथोक्तंशास्त्रोक्तप्रकारानतिक्रमेण यज्ञांगेषुअश्वादिषु यथाब्रह्मराक्षसादिभिर्विघ्नानक्रियंतेतथाविधीयतां क्रियतामित्यर्थः ॥ ३ ॥ भवा
निति सुहृदःस्निग्धत्वाव्यभिचारादतिशयप्रतिपत्तयेपुनःस्निग्धेतिविशेषणं मह्यमितिषष्ठ्यर्थे परमोमहानित्यापिस्निग्धपदवत् विसृष्टपुनःप्राप्ताश्वकत्वादुद्यतः आरब्धोयज्ञसंबंध्यंगा

ततोद्विजास्तेधर्मज्ञमस्तुवन्पार्थिवर्षभम् ॥ अनुज्ञातास्ततःसर्वेपुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥२१॥ गतानांतेषुविप्रेषुमंत्रिणस्तान्नराधिपः ॥ विसर्ज
यित्वासंवेश्मप्रविवेशमहामतिः ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेद्वादशःसर्गः ॥ १२ ॥ ॥ ७ ॥
पुनःप्राप्तेवसंतेतुपूर्णःसंवत्सरोभवत् ॥ प्रसवार्थंततोयष्टुंहयमेधेनवीर्यवान् ॥१॥ अभिवाद्यवसिष्ठंचन्यायतःप्रतिपूज्यच ॥ अब्रवीत्प्रश्रितं
वाक्यंप्रसवार्थंद्विजोत्तमम् ॥२॥ यज्ञोमेक्रियतांब्रह्मन्यथोक्तंमुनिपुंगव ॥ यथानविघ्नाःक्रियंतेयज्ञांगेषुविधीयता ॥ ३ ॥ भवान्स्निग्धःसुहृन्मह्यं
गुरुश्चपरमोमहान् ॥ वोढव्योभवताचैवभारोयज्ञस्यचोद्यतः ॥४॥ तथेतिचसराजानमब्रवीद्द्विजसत्तमः ॥ करिष्येसर्वमेवैतद्भवतायत्समर्थि
तम् ॥५॥ ततोब्रवीद्द्विजान्वृद्धान्यज्ञकर्मसुनिष्ठितान् ॥ स्थापत्येनिष्ठितांश्चैववृद्धान्परमधार्मिकान् ॥ ६ ॥ कर्मांतिकान्शिल्पकारान्वर्धकीन्
खनकानपि ॥ गणकान्शिल्पिनश्चैवतथैवनटनर्तकान् ॥७॥ तथाशुचीन्शास्त्रविदःपुरुषान्सुबहुश्रुतान् ॥ यज्ञकर्मसमीहंतांभवंतोराजशास
नात् ॥ ८ ॥ इष्टकाबहुसाहस्रीशीघ्रमानीयतामिति ॥ उपकार्याःक्रियंतांचराज्ञोबहुगुणान्विताः ॥ ९ ॥ ब्राह्मणावसथाश्चैवकर्तव्याःशतशः
शुभाः ॥ भक्ष्यान्नपानैर्बहुभिःसमुपेताःसुनिष्ठिताः ॥ १० ॥ तथापौरजनस्यापिकर्तव्याश्चसुविस्तराः ॥ आगतानांसुदूराच्चपार्थिवानांपृथ
क्पृथक् ॥ ११ ॥ वाजिवारणशालाश्चतथाशय्यागृहाणिच ॥ भटानांमहदावासावैदेशिकनिवासिनाम् ॥ १२ ॥

नुष्ठानरूपोभारःभवतैवसर्ववेदशास्त्रज्ञेनवोढव्यःवोढुमर्हः ॥४॥समर्थितंसम्यक्प्रार्थितम्॥५॥ अब्रवीदिति वसिष्ठोत्रकर्ता स्थापत्यंस्थपतेरथकारस्यकर्मतत्रनिष्ठितान्प्रवीणान्॥६॥
कर्मांतिकान्आसमाप्तिकर्मनिर्वाहकान्भृत्यान् शिल्पकारान्शिल्पंचित्रादि वर्धकीन्तक्षणःखनकाःकूपवापीनिर्मातारः गणकान्ज्योतिर्विदः शिल्पिनश्चर्मकाराद्याःनटाःसूत्रधा
राः नर्तकाःनृत्यकारिणः ॥ ७ ॥ समीहंतांकर्मकुर्वंत्वित्यब्रवीदितिपूर्वेणान्वयः यज्ञकर्मेत्यस्यनिर्वर्तयितुमितिशेषः ॥ ८ ॥ इष्टकाइति बहुसाहस्रीबहुसहस्रसंख्येयाइत्यर्थःजा
तावेकवचनं राज्ञोयोग्याःउपकार्याःराजसद्मानि गुणाःअन्नपानाद्युपकरणानि सर्वत्रअब्रवीदित्यनुकर्षः॥९॥ सुनिष्ठिताः महावर्षवातादिनिवारणक्षमाः॥१०॥ कर्तव्याइत्यस्यावा
साइतिशेषः पार्थिवानामल्पमांडलिकानाम्॥११॥ वैदेशिकनिवासिनांवैदेशिकानांस्वदेशनिवासिनांचेत्यर्थः महदावासाइत्यत्रात्वाभावआर्षः ॥ १२ ॥

सर्वकामैरुपस्थिताःकाम्यमानैःसर्वपदार्थैर्युक्ताः जगस्यइतरक्षुद्रजनस्यापिबहुशोभनंयथाभवतितथाआवासाःकार्याइत्यर्थः ॥ १३॥ दातव्यमिति सत्कृत्यपरलोकप्रयोजनबुद्ध्या
शास्त्रोक्तसत्कारपूर्वकंदेयमित्यर्थः नतुलीलयाउत्सवमात्रबुद्ध्याअनादरेण यथापूजांप्राप्नुवंतिपूजांमन्यंतेतथासुसत्कृताः कार्याइत्यर्थः ॥ १४ ॥ १५ ॥ तेषामपीति अपिस्त्वर्थे
यथाक्रमंज्येष्ठानुक्रमेण तत्रउपपत्तिमाह येवसुभिर्धनैर्भोजनादिभिश्चपूजिताःसेवकास्तेषांसर्वकार्यंसुविहितंभवति किंचिदपिकार्यंनपरिहीयतेनहीनंभवति तस्मान्मयिप्रीति
युक्तेनचित्तेनभवंतस्तथाकुर्वंतुयथासर्वेसुहृदस्तेचाशिल्प्यादयश्चवस्वादिभिःपूजिताःस्युरिति ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ यथोक्तमिति यत्त्वयाउक्तंतद्यथोक्तंत्वदुक्तानतिक्रमेण

आवासाबहुभक्ष्यावैसर्वकामैरुपास्थिताः ॥ तथापौरजनस्यापिजनस्यबहुशोभनम् ॥ १३ ॥ दातव्यमन्नंविधिवत्सत्कृत्यनतुलीलया ॥सर्वेव
र्णायथापूजांप्राप्नुवंतिसुसत्कृताः ॥ १४ ॥नचावज्ञाप्रयोक्तव्याकामक्रोधवशादपि ॥ यज्ञकर्मसुयेऽव्यग्राःपुरुषाःशिल्पिनस्तथा ॥१५॥तेषाम
पिविशेषेणपूजाकार्यायथाक्रमम् ॥ येस्युःसंपूजिताःसर्वेवसुभिर्भोजनेनच ॥ १६ ॥ यथासर्वंसुविहितंनकिंचित्परिहीयते ॥ तथाभवंतःकुर्वंतु
प्रीतियुक्तेनचेतसा ॥ १७ ॥ ततःसर्वेसमागम्यवसिष्ठमिदमब्रुवन् ॥ यथेष्टंतत्सुविहितंनकिंचित्परिहीयते ॥ १८ ॥ यथोक्तंतत्करिष्यामोन
किंचित्परिहास्यते॥ततःसुमंत्रमाहूयवसिष्ठोवाक्यमब्रवीत्॥१९॥निमंत्रयस्वनृपतीन्पृथिव्यांयेचधार्मिकाः ॥ ब्राह्मणान्क्षत्रियान्वैश्यान्शूद्रां
श्चैवसहस्रशः ॥२०॥ समानयस्वसत्कृत्यसर्वदेशेषुमानवान् ॥ मिथिलाधिपतिंशूरंजनकंसत्यवादिनम् ॥ २१ ॥ तमानयमहाभागंस्वयमे
वसुसत्कृतम् ॥ पूर्वसंबंधिनंज्ञात्वाततःपूर्वंब्रवीमिते ॥ २२ ॥ तथाकाशिपतिंस्निग्धंसततंप्रियवादिनम् ॥ सद्वृत्तंदेवसंकाशंस्वयमेवानयस्वह
॥२३॥तथाकेकयराजानंवृद्धंपरमधार्मिकम् ॥ श्वशुरंराजसिंहस्यसपुत्रंतमिहानय ॥ २४ ॥ अंगेश्वरंमहेष्वासंरोमपादंसुसत्कृतम् ॥ वयस्यं
राजसिंहस्यसपुत्रंतमिहानय ॥२५॥ तथाकोसलराजानंभानुमंतंसुसत्कृतम् ॥ मगधाधिपतिंशूरंसर्वशास्त्रविशारदम् ॥ २६ ॥ प्राप्तिज्ञंपर
मोदारंसत्कृतंपुरुषर्षभम् ॥ राज्ञःशासनमादायचोदयस्वनृपर्षभान् ॥ २७ ॥ प्राचीनान्सिंधुसौवीरान्सौराष्ट्रेयांश्चपार्थिवान् ॥ २८ ॥

सुविहितं नकिंचित्तत्रलुप्यतेइतिशेषः किंचोक्तंभावेक्तःवचनंयथाकथयिष्यसितत्तथैवकरिष्यामः तत्रापिनकिंचिद्धीनंभविष्यति ततःनियोजनानंतरम् ॥ १९ ॥ २० ॥ मानवाः
चतुर्वर्णातिरिक्ताःसंकरादयः ॥२१॥ तमिति मिथिलाधिपंस्वयमेवआनयेतिसंबंधः नतुदूतमात्रप्रेषणेन कुतएवंविशेषःकुतश्चतदानयनस्यप्रथममुपदेशस्तत्राह पूर्वसंबंधिनंपूर्वस्मि
न्नेवकालेभाविनंसंबंधिनं समस्तपाठेमयूरव्यंसकादित्वात्समासःतंयोगबलेनज्ञात्वा ततोहेतोःभाविसंबंधित्वाद्धेतोःसर्वेभ्यःपूर्वंपूर्वकालेतदानयनंब्रवीमीत्यर्थः ॥२२॥ २३ ॥ केक
यराजानमितिअनित्यत्वात्समासांताभावः ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ सत्कृतंयथाभवतितथानयस्वेतिशेषः ॥ २७ ॥ प्राचीनान्प्राग्देशवर्तिनः सौराष्ट्रेभवानित्यर्थेढगार्षः ॥ २८ ॥

SGDF

[illegible]

[illegible] ॥ [illegible] ॥ ३० ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ३१ ॥ [illegible] ॥ [illegible] ॥ ३२ ॥

॥ २९ ॥ यथायथायोग्यदूतप्रेषणेन ॥ ३० ॥ ३१ ॥ स्वयमेवेति वसिष्ठेनविशिष्योक्तानितिशेषः ॥ ३२ ॥ तेचेति पूर्वनियुक्ताइत्यर्थः वसिष्ठायमहर्षयइतिपाठः ॥ ३३ ॥ अवज्ञयाअनादरेण लीलयाअश्रद्धया आवश्यकत्वादेतत्पुनःशिक्षितम् ॥ ३४ ॥ तदेवाह अवज्ञयेति ॥ ३५ ॥ रत्नानिउत्तमवस्तूनि ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ यज्ञियंयज्ञोपयोगिस्रुक्स्रुवादिसंभाररूपम् अंतिकात्समीपेवर्तमानमित्यर्थः ॥ ३८ ॥ मनसेवेति क्षिप्रसिद्धत्वोपकरणसौष्ठवज्ञापनायोत्प्रेक्षेयम् ॥ ३९ ॥ वसिष्ठवचनादित्यत्रवसिष्ठेतिलुप्तविभक्तिकंपृथक्पदम् वसिष्ठस्यऋष्यशृंगस्यचप्रत्येकंउभयोश्चमिलितयोर्वचनात् ॥ ४० ॥ आरभन्नितिच्छांदसम् ॥ ४१ ॥ यज्ञवाटमित्यर्धपूर्वान्वयि शास्त्रंकल्पसूत्रादि विधिरुक्तप्रकारः ॥ ४२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेत्रयोदशःसर्गः ॥ १३ ॥ ॥ छ ॥

दाक्षिणात्यान्नरेंद्रांश्चसमस्तानानयस्वह॥संतिस्निग्धाश्चयेचान्येराजानःपृथिवीतले ॥२९॥ तानानययथाक्षिप्रंसानुगान्सहबांधवान्॥एतान्दूतैर्महाभागैरानयस्वनृपाज्ञया ॥ ३० ॥ वसिष्ठवाक्यंतच्छ्रुत्वासुमंत्रस्त्वरितंतदा ॥ व्यादिशत्पुरुषांस्तत्रराज्ञामानयनेशुभान् ॥३१ ॥ स्वयमेवहिधर्मात्माप्रयातोमुनिशासनात् ॥ सुमंत्रस्त्वरितोभूत्वासमानेतुंमहामतिः ॥३२ ॥ तेचकर्मांतिकाःसर्वेवसिष्ठायमहर्षये ॥ सर्वंनिवेदयंतिस्मयज्ञेयदुपकल्पितम् ॥३३॥ ततःप्रीतोद्विजश्रेष्ठस्तान्सर्वान्मुनिरब्रवीत् ॥ अवज्ञयानदातव्यंकस्यचिल्लीलयापिवा ॥३४ ॥ अवज्ञयाकृतंहन्याद्दातारंनात्रसंशयः ॥ ततःकैश्चिदहोरात्रैरुपयातामहीक्षितः ॥३५॥ बहूनिरत्नान्यादायराज्ञोदशरथस्यह ॥ ततोवसिष्ठःसुप्रीतोराजानमिदमब्रवीत् ॥३६॥ उपयातानरव्याघ्रराजानस्तवशासनात् ॥ मयापिसत्कृताःसर्वेयथार्हंराजसत्तम ॥ ३७ ॥ यज्ञियंचकृतंसर्वंपुरुषैःसुसमाहितैः ॥ निर्यातुचभवान्यष्टुंयज्ञायतनमंतिकात् ॥ ३८ ॥ सर्वकामैरुपहृतैरुपेतंवैसमंततः ॥ द्रष्टुमर्हसिराजेंद्रमनसेवविनिर्मितम् ॥३९ ॥ तथावसिष्ठवचनादृष्यशृंगस्यचोभयोः ॥ दिवसेशुभनक्षत्रेनिर्यातोजगतीपतिः ॥ ४० ॥ ततोवसिष्ठप्रमुखाःसर्वएवद्विजोत्तमाः ॥ ऋष्यशृंगंपुरस्कृत्ययज्ञकर्मारभंस्तदा ॥ ४१ ॥ यज्ञवाटंगताःसर्वेयथाशास्त्रंयथाविधि ॥ श्रीमांश्चसहपत्नीभिराजादीक्षामुपाविशत् ॥ ४२ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०बा०त्रयोदशःसर्गः ॥ १३॥ ॥छ॥ ॥ अथसंवत्सरेपूर्णेतस्मिन्प्राप्तेतुरंगमे ॥ सरय्वाश्चोत्तरेतीरेराज्ञोयज्ञोऽभ्यवर्तत ॥ १ ॥ ऋष्यशृंगंपुरस्कृत्यकर्मचक्रुर्द्विजर्षभाः ॥ अश्वमेधेमहायज्ञेराज्ञोस्यसुमहात्मनः ॥ २ ॥

॥ अथेति अश्वोत्सर्गानंतरम् वर्षेपूर्णेतस्मिन्अश्वेसदःप्राप्तेसतिकर्मप्रावर्ततेत्यर्थः अत्रत्रिंशद्दिनात्मकसावनमासपरिच्छिन्नोवत्सरः ॥ १ ॥ ऋष्यशृंगमिति अनेनप्रधानार्त्विज्यंब्रह्मत्वंतस्यगम्यतेइतिकतकः अग्रेपुत्रेष्टाविष्टितेहंकरिष्यामीतिऋष्यशृंगोक्तेर्जुहावाग्नौचतेजस्वीतिऋष्यशृंगंप्रक्रम्यवाल्मीक्युक्तेश्चाध्वर्यवमस्येतियुक्तम् ॥ २ ॥

कर्मेति वेदपारगाः अधीतस्यवेदस्यपारंफलवदर्थावबोधंगच्छंतिप्राप्नुवंतितेयाजकाः ऋत्विजः यथाविधिकल्पसूत्रार्थकश्रुत्यनतिक्रमेण न्यायोत्रतन्निर्वाहिकापूर्वमीमांसा तंचानाति
क्रम्यपरिक्रामंतिशास्त्रोक्तस्वस्वक्रियाक्रमकालमविस्मृत्यप्रवर्तंते ॥ ३ ॥ प्रवर्ग्यंआरादुपकारकंकर्मविशेषम् उपसदंइष्टिविशेषम् अधिकंप्रकृत्युपदिष्टांगातिदेशात्तत्तद्विकृत्यपे
क्षितोविशेषोऽधिकंकर्म ॥ ४ ॥ अभिपूज्येति तत्तत्कर्मपूजादेवतामितिशेषः यथायथाविधि प्रातःसवनादिकर्मविशेषः ॥ ५ ॥ ऐंद्रःइंद्रदेवताकोहविर्भागोदत्तः राजासोमलता
चअभिषुतःग्रावभिःसंक्षुद्यनिःसारितसारः ॥ ६ ॥ तृतीयेति यथेत्यस्ययथाविधीत्यर्थः॥७॥ शिक्षाक्षरसमान्वितैः शिक्षाअभ्यासकालःतत्रगृहीतानिअक्षराणिशिक्षाक्षराणितत्सम
न्वितैः स्वरतोवर्णतश्चअहीनैरितियावत् ऋष्यशृंगादयइत्यत्रादिशब्दःप्रधानवाची भीष्मादिश्चसुयोधनइतिवत् ॥८॥गीतिभिःसामभिः ॥९॥ नचेति अहुतंअन्यथाहुतम् स्खलि

कर्मकुर्वंतिविधिवद्याजकावेदपारगाः ॥ यथाविधियथान्यायंपरिक्रामंतिशास्त्रतः ॥३ ॥ प्रवर्ग्यंशास्त्रतःकृत्वातथैवोपसदंद्विजाः ॥ चक्रुश्चविधि
वत्सर्वमधिकंकर्मशास्त्रतः ॥ ४ ॥ अभिपूज्यतदाहृष्टाःसर्वेचक्रुर्यथाविधि ॥ प्रातःसवनपूर्वाणिकर्माणिमुनिपुंगवाः ॥ ५ ॥ ऐंद्रश्चविधिवद्द
त्तोराजाचाभिषुकोनघः ॥ मध्यंदिनंचसवनंप्रावर्ततयथाक्रमम् ॥६॥तृतीयसवनंचैवराज्ञोस्यसुमहात्मनः ॥ चक्रुस्तेशास्त्रतोदृष्ट्वायथाब्राह्म
णपुंगवाः ॥ ७॥ आह्वयांचक्रिरेतत्रशक्रादीन्विबुधोत्तमान् ॥ऋष्यशृंगादयोमंत्रैःशिक्षाक्षरसमन्वितैः ॥८॥ गीतिभिर्मधुरैःस्निग्धैर्मंत्राह्वानैर्य
थार्हतः ॥ होतारोददुरावाह्यहविर्भागान्दिवौकसाम् ॥९ ॥नचाहुतमभूत्तत्रस्खलितंवानकिंचन ॥ दृश्यतेब्रह्मवत्सर्वंक्षेमयुक्तंहिचक्रिरे॥१०॥
नतेष्वहःसुश्रांतोवाक्षुधितोवानदृश्यते ॥ नाविद्वान्ब्राह्मणःकश्चिन्नाशतानुचरस्तथा ॥११॥ब्राह्मणाभुंजतेनित्यंनाथवंतश्चभुंजते ॥ तापसाभुं
जतेचापिश्रमणाश्चैवभुंजते ॥ १२॥ वृद्धाश्चव्याधिताश्चैवस्त्रीबालाश्चतथैवच ॥ अनिशंभुंजमानानांनतृप्तिरुपलभ्यते ॥ १३ ॥ दीयतांदीय
तामन्नंवासांसिविविधानिच ॥ इतिसंचोदितास्तत्रतथाचक्रुरनेकशः ॥१४॥अन्नकूटाश्चदृश्यंतेबहवःपर्वतोपमाः ॥ दिवसेदिवसेतत्रसिद्धस्यवि
धिवत्तदा॥१५ ॥ नानादेशादनुप्राप्ताःपुरुषाःस्त्रीगणास्तथा ॥ अन्नपानैःसुविहितास्तस्मिन्यज्ञेमहात्मनः ॥१६॥ अन्नंहिविधिवत्स्वादुप्रशंसं
तिद्विजर्षभाः ॥ अहोतृप्ताःस्मभद्रंतेइतिशुश्रावराघवः ॥ १७ ॥

तंअज्ञानतोनकिमपिकर्मत्यक्तम् ब्रह्मवत्मंत्रवत् क्षेमयुक्तंक्षेमोविघ्नापराधराहित्यम् यद्वा
क्षेमोविघ्नराहित्यम् ॥ १० ॥ नेति श्रांतःस्वस्वार्त्विज्याशक्तः अशतानुचरःशतसेवकरहितः ॥११॥ब्राह्मणाइतित्रैवर्णिकोपलक्षणंद्विजत्वात् नाथवंतःदासाः शूद्राइतियावत् ताप
साःअदासाःशैवादिमार्गमाश्रिताःशूद्राः श्रमणाःबौद्धसंन्यासिनःयद्वा श्रमणपदंसंन्यास्युपलक्षणम् ॥ १२ ॥ नतृप्तिरुपलभ्यते भोज्यसौष्ठवात् उदरपूर्तावपिरसातिशयलोभे
नमानसीतृप्तिर्नोपलभ्यतइत्यर्थःयद्वा अनिशंभुंजानेष्वपिजनेषुयजमानस्यतृप्तिरलंबुद्धिर्नासीदित्यर्थः ॥१३॥१४॥अन्नेतिलुप्तषष्ठीकंपृथक्पदम् तस्यसिद्धस्येतिपक्वस्येत्यर्थकंविशे
षणम् विधिवत्सूदशास्त्रोक्तप्रकारेणसिद्धस्येत्यन्वयः ॥१५॥ सुविहिताःसुविहिततृप्तिकाः ॥१६॥ अन्नमिति स्वाद्वन्नंभुक्त्वेतिशेषः प्रशंसाकारमाह अहोतृप्ताःस्मभद्रंतइति इतिप्र

SGDF

शंसांराघवःशुश्रावेत्यन्वयः यद्वा विधिवत्स्वादुइत्यपिप्रशंसाकारः ॥१७॥ स्वलंकृताइति अनेनराजकृतोयज्ञपरिचारकसत्कारोध्वनितः तान्परिवेषयितॄन् अन्येतत्सहायभूताः
भोक्तृबाहुल्येनपरिवेषणस्यअल्पासाध्यत्वात् पाकशालातोन्नप्रापकास्तत्सहायाः अतएवतस्यस्त्र्यसाध्यत्वात्पुरुषकर्तृकत्वम् ॥१८॥ कर्मांतरेइति एकसवनंसमाप्यपुनःसवनांतरा
रंभकालागमात्पूर्वस्मिन्नंतरालकाले हेतुवादान्हेतूपन्यासपूर्वकान्वादांश्चक्रुः ॥ १९ ॥ संस्तरेयज्ञेप्रचोदिताः शास्त्रीयैःब्रूहिप्रेष्यादिशब्दैःप्रेरिताइत्यर्थः ॥ २० ॥ सदस्यावि
धिदर्शिनः ॥ २१ ॥ यूपोच्छ्रयेयूपोत्क्षेपणप्रेषकाले तथाखादिरास्तावंतःषट्संख्याकाबिल्वसहिताःएकैकबिल्वयूपसमीपेस्थिताः परेअन्येपर्णिनःपालाशायूपास्तेपिषडितितथा
शब्दार्थः ॥ २२ ॥ श्लेष्मातकोरज्जुद्दालस्तन्मयएकोयूपः अश्वमेधेदिष्टउपदिष्टइत्यर्थः श्लेष्मातकमयोग्निष्ठइतिपाठेअग्निष्ठःअग्न्यभिमुखः तथादेवदारुमयोप्यस्तियूपःसचनै

स्वलंकृताश्चपुरुषाब्राह्मणान्पर्यवेषयन् ॥ उपासंतेचतानन्येसुमृष्टमणिकुंडलाः ॥ १८ ॥ कर्मांतरेतदाविप्राहेतुवादान्बहूनपि ॥ प्राहुःसुवा
ग्मिनोधीराःपरस्परजिगीषया ॥१९॥दिवसेदिवसेतत्रसंस्तरेकुशलाद्विजाः ॥ सर्वकर्माणिचक्रुस्तेयथाशास्त्रंप्रचोदिताः ॥२०॥ नाषडंगविद
त्रासीन्नाव्रतोनाबहुश्रुतः ॥ सदस्यास्तस्यवैराज्ञोनावादकुशलोद्विजः ॥२१॥ प्राप्तेयूपोच्छ्रयेतस्मिन्षड्बैल्वाःखादिरास्तथा ॥ तावंतोबिल्व
सहिताःपर्णिनश्चतथापरे ॥ २२॥ श्लेष्मातकमयोदिष्टोदेवदारुमयस्तथा ॥ द्वावेवतत्रविहितौबाहुव्यस्तपरिग्रहौ ॥२३॥ कारिताःसर्वएवै
तेशास्त्रज्ञैर्यज्ञकोविदैः ॥ शोभार्थंतस्ययज्ञस्यकांचनालंकृताभवन् ॥२४॥ एकविंशतियूपास्तेएकविंशत्यरत्नयः ॥ वासोभिरेकविंशद्भिरेकैकं
समलंकृताः ॥ २५ ॥ विन्यस्ताविधिवत्सर्वेशिल्पिभिःसुकृतादृढाः ॥ अष्टास्त्रयःसर्वएवश्लक्ष्णरूपसमन्विताः ॥२६॥ आच्छादितास्तेवा
सोभिःपुष्पैर्गंधैश्चपूजिताः ॥ सप्तर्षयोदीप्तिमंतोविराजंतेयथादिवि ॥२७॥ इष्टकाश्चयथान्यायंकारिताश्चप्रमाणतः ॥ चितोग्निर्ब्राह्मणैस्तत्र
कुशलैःशिल्पकर्मणि ॥ २८ ॥ सचित्योराजसिंहस्यसंचितःकुशलैर्द्विजैः ॥ गरुडोरुक्मपक्षोवैत्रिगुणोष्टादशात्मकः ॥ २९ ॥

कोनापिषट्किंतुद्वौतौचव्यस्तबाहुभ्यांप्रसारितभुजाभ्यांतावदायामेनपरिग्रहःस्वीकारोययोस्तौ एवंचैकविंशतिरश्वमेधेयूपाइत्युक्तं तेचतत्सूत्रश्रुत्योःप्रसिद्धाइत्यन्यत्रविस्तरः॥२३॥
कांचनालंकृताभवन्नित्यत्रअडभावश्छांदसः शास्त्रज्ञैःशास्त्रंशिल्पशास्त्रंशुल्बशास्त्रंच ॥२४॥ महोच्छ्रायपरीणाहोयूपोन्यःसर्वकांचनः यज्ञेसमभवत्तत्रशोभार्थमुपकल्पितइतिक्वचि
त्पाठः एकेति अरत्निर्नामचतुर्विंशत्यंगुलयः ॥ २५ ॥ अष्टास्त्रयः अस्रिःकोणः तक्षणविशेषेणश्लक्ष्णस्पर्शवतास्वरूपेणयुक्ताः ॥ २६ ॥ यथासप्तर्षयोविराजंतेतथायूपाव्यरा
जंतेत्यर्थः ॥ २७ ॥ इष्टकाइति यथान्यायंयथासूत्रंअर्धेष्टकामंडलेष्टकादयश्चकारिताः शुल्बवाद्भिरितिशेषः अग्निःअग्न्याधारभूतोदेशः सब्राह्मणैः इष्टकाभिश्चितोबद्धइत्यर्थः शु
ल्बकर्मणीतिपाठे शुल्बसूत्रोक्तकर्मणीत्यर्थः केचित्तुतत्रइष्टकाबद्धेदेशे अग्निः चितः स्थापितइत्यर्थइत्याहुः॥२८॥साचित्यः अग्निः संचितः स्थापितःकथंसंचितइत्यत्राह गरुडःग
रुडसंस्थानः रुक्मपक्षः सहस्रांहिरण्यशल्कैः प्रतिदिशमग्निंप्रोक्षतीतिसूत्राद्रुक्मपक्षत्वमितिकेचित् अत्रपक्षे त्रिगुणोष्टादशात्मकइत्यस्यअसामंजस्यंमत्वा चितदेशविशेषणानीमानि

SGDF

स्वर्णेष्टकाभिःपक्षनिर्माणाद्रुक्मपक्षत्वमित्यन्ये त्रिगुणःप्रस्तारःतदेवाह अष्टादशात्मकइति षट्चितयोभवंतीतिप्रकृतौ उक्तेरितिभावः ॥ २९ ॥ यथाशास्त्रंइंद्रायराज्ञेइत्याद्यनुवाकैःप्रतिपादिताः ॥ ३० ॥ शामित्रेमारणविशसनादिकर्माणि ॥३१॥ नियतंबद्धं अश्वरत्नेषूत्तमंश्रेष्ठंनियतमित्यनुकर्षः ॥३२॥ कौसल्येति परिचर्यप्रोक्षणादिनासंस्कृत्य त्रिभिःकृपाणैःअसिभिःएनंअश्वंविशशासअस्यविशसनंकृतवती महिष्यश्वास्यासिनाकल्पयंतीतिसूत्रात् ॥ ३३ ॥ पतत्रिणेति पुराअश्वानांपक्षाःसंतीतिप्रसिद्ध्याएवंवादः पतत्रिणागरुडवेगेनेत्यर्थंइत्यर्थइत्यन्ये सुस्थितेनस्थिरेणचेतसाउपलक्षितासतीकौसल्याधर्मेच्छयाएकांरजनींअश्वेनसहअवसत् ॥ ३४ ॥ अथहोत्रादयःमहिष्याकृताभिषेकयापरिवृत्त्याराज्ञोभोगाद्बहिष्कृतयादास्याचसहवावातांराज्ञोवल्लभांभुजिष्यांअश्वेनसमयोजयन्नितिसंबंधइतिकेचित् अपरेतुवावाताशब्दोराज्ञोमध्यमजातीयद्वितीयभार्यावाची तदुक्तमैतरेयब्राह्मण

नियुक्तास्तत्रपशवस्तत्तदुद्दिश्यदैवतम् ॥ उरगाःपक्षिणश्चैवयथाशास्त्रंप्रचोदिताः ॥३०॥ शामित्रेतुहयस्तत्रतथाजलचराश्चये ॥ ऋषिभिःसर्वमेवैतन्नियुक्तंशास्त्रतस्तदा ॥३१॥ पशूनांत्रिशतंतत्रयूपेषुनियतंतदा ॥ अश्वरत्नोत्तमंतत्रराज्ञोदशरथस्यह ॥३२॥ कौसल्यातंहयंतत्रपरिचर्यसमंततः ॥ कृपाणैर्विशशासैनंत्रिभिःपरमयामुदा ॥३३॥ पतत्रिणातदासार्धंसुस्थितेनचचेतसा ॥ अवसद्रजनीमेकांकौसल्याधर्मकाम्यया ॥३४॥ होताऽध्वर्युस्तथोद्गाताहयेनसमयोजयन् ॥ महिष्यापरिवृत्त्याथवावातामपरांतथा ॥३५॥ पतत्रिणस्तस्यवपामुद्धृत्यनियतेंद्रियः ॥ ऋत्विक्परमसंपन्नःश्रपयामासशास्त्रतः ॥ ३६ ॥ धूमगंधंवपायास्तुजिघ्रतिस्मनराधिपः ॥ यथाकालंयथान्यायंनिर्णुदन्पापमात्मनः ॥ ३७ ॥ हयस्ययानिचांगानितानिसर्वाणिब्राह्मणाः ॥ अग्नौप्रास्यंतिविधिवत्समस्ताःषोडशर्त्विजः ॥३८॥ प्लक्षशाखासुयज्ञानामन्येषांक्रियतेहविः ॥ अश्वमेधस्ययज्ञस्यवैतसोभागइष्यते ॥ ३९ ॥ त्र्यहोश्वमेधःसंख्यातःकल्पसूत्रेणब्राह्मणैः ॥ चतुष्टोममहस्तस्यप्रथमंपरिकल्पितम् ॥ ४० ॥ उक्थ्यंद्वितीयंसंख्यातमतिरात्रंतथोत्तरम् ॥ कारितास्तत्रबहवोविहिताःशास्त्रदर्शनात् ॥ ४१ ॥

भाष्येतृतीयपंचिकास्थद्वाविंशतिखंडस्थवावातेतिप्रतीकव्याख्यानावसरेराज्ञांहित्रिविधाः स्त्रियउत्तममध्यमाधमजातीयास्तासांमध्येउत्तमजातेःक्षत्रियायामहिषीतिनाममध्यमजातेर्वैश्यायावावातेतिअधमजातेःशूद्रायाःपरिवृत्तिरिति अतएवाश्वलायनसूत्रेदशमाध्यायेऽष्टमखंडस्थवावातेतिप्रतीकंगृहीत्वाद्वितीयाभार्येतिव्याख्यातंनारायणवृत्तिकृता ॥ ३५ ॥ वपांचंद्राख्यंमेदः चंद्रंनाममेदोस्तितदुद्धरतिनास्यवपाविद्यतेइतिसूत्रात् परमेणश्रौतप्रयोगचातुर्येणसंपन्नोयुक्तः ॥ ३६ ॥ नराधिपोदशरथः ॥ ३७ ॥ हयस्येति सर्वाणिब्राह्मणा इत्यत्रगुरोरपिलघूच्चारणतयालघुकार्यकरत्वस्यच्छंदःशास्त्रेउक्तत्वान्नच्छंदोभंगः ॥ ३८ ॥ प्लक्षेति अन्येषांअश्वमेधातिरिक्तयज्ञानांपाशुकंहविःप्लक्षशाखासुनिधायअवदीयते अश्वमेधेप्रधानस्यपशोरश्वस्यहविर्भागोवैतसेकटेनिधायअवदातव्यइष्यते ॥ ३९ ॥ त्र्यहइति अश्वमेधस्यत्रीणिसवनीयान्यहानिइतिकल्पसूत्रेणतन्मूलब्राह्मणैश्चअश्वमेधस्त्र्यहःसंख्यात उक्तः सवनीयाह्नांप्राधान्यात् तानित्र्यहोरात्राणिगणयति चतुष्टोमशब्देनअग्निष्टोमः ॥ ४० ॥ उत्तरंतृतीयशास्त्रदर्शनाद्विहिताबहवःप्रधानाःक्रतवस्तत्रकारिताः ॥ ४१ ॥

तानाह ज्योतिरित्यादि आयुरायुष्टोमः अतिरात्रावितिद्विवचनात् अतिरात्रस्यद्विःप्रयोगः तथाआप्तोर्यामाविति महाक्रतुरितिजातावेकवचनं एतेमहाक्रतवइत्यर्थः ॥ ४२ ॥
प्राचीमिति ॥ ४३ ॥ विनिर्मिताकल्पेषुविहितास्वयंभूविहिते प्रजापतिरश्वमेधमसृजतेतिश्रुतेः ॥ ४४ ॥ क्रतुमिति धरांचतुर्दिगवच्छिन्नाम् ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ भवानिति
भोगैकप्रयोजनत्वाद्भूमेस्तथास्माकंनकिंचित्प्रयोजनंनापिचोरादिभ्योरक्षणेवयंशक्ताः ॥ ४७ ॥ तत्रहेतुमाह रताइति स्वाध्यायोवेदाध्ययनं तेनदंडादावस्माकमधिकारोपिनेति
ध्वनितं भूमिपेत्यनेनतवैवैषायोग्येतित्वमेवंनिष्क्रयेणपुनरिमांगृहाणेतिसूचितं तदाह निष्क्रयमिति मूल्यमित्यर्थः ननुभुवोमूल्यंदातुमशक्यंअतः किंचिदेवेति ॥ ४८ ॥ किं

ज्योतिष्टोमायुषीचैवमतिरात्रौचनिर्मितौ ॥ अभिजिद्विश्वजिच्चैवमाप्तोर्यामौमहाक्रतुः ॥४२॥ प्राचींहोत्रेददौराजादिशंस्वकुलवर्धनः ॥ अध्वर्य
वेप्रतीचींतुब्रह्मणेदक्षिणांदिशम् ॥४३ ॥ उद्गात्रेतुतथोदीचींदक्षिणैषाविनिर्मिता ॥ अश्वमेधेमहायज्ञेस्वयंभूविहितेपुरा ॥ ४४ ॥ क्रतुंसमाप्य
तुतदान्यायतःपुरुषर्षभः ॥ ऋत्विग्भ्योहिददौराजाधरांतांकुलवर्धनः ॥४५ ॥ एवंदत्वाप्रहृष्टोभूच्छ्रीमानिक्ष्वाकुनंदनः ॥ ऋत्विजस्त्वब्रुवन्स
र्वेराजानंगतकिल्बिषम् ॥४६॥ भवानेवमहींकृत्स्नामेकोरक्षितुमर्हति ॥ नभूम्याकार्यमस्माकंनहिशक्ताःस्मपालने ॥४७॥ रताःस्वाध्यायकर
णेवयंनित्यंहिभूमिप ॥ निष्क्रयंकिंचिदेवेहप्रयच्छतुभवानिति ॥४८॥ मणिरत्नंसुवर्णंवागावोयद्वासमुद्यतम् ॥ तत्प्रयच्छनृपश्रेष्ठधरण्यानप्रयो
जनम् ॥४९॥ एवमुक्तोनरपतिर्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः ॥ गवांशतसहस्राणिदशतेभ्योददौनृपः ॥५०॥ दशकोटिंसुवर्णस्यरजतस्यचतुर्गुणम् ॥ ऋत्वि
जस्तुततःसर्वेप्रददुःसहितावसु ॥५१॥ ऋष्यशृंगायमुनयेवसिष्ठायचधीमते ॥ ततस्तेन्यायतःकृत्वाप्रविभागंद्विजोत्तमाः ॥५२॥ सुप्रीतमनसः
सर्वेप्रत्यूचुर्मुदिताभृशम् ॥ ततःप्रसर्पकेभ्यस्तुहिरण्यंसुसमाहितः ॥५३॥ जांबूनदंकोटिसंख्यंब्राह्मणेभ्योददौतदा ॥ दरिद्रायद्विजायाथहस्ता
भरणमुत्तमम् ॥५४॥ कस्मैचिद्याचमानायददौराघवनंदनः ॥ ततःप्रीतेषुविधिवद्द्विजेषुद्विजवत्सलः ॥५५॥ प्रणाममकरोत्तेषांहर्षव्याकुलितेंद्रि
यः ॥ तस्याशिषोथविविधाब्राह्मणैःसमुदाहृताः ॥५६॥ उदारस्यनृवीरस्यधरण्यांपतितस्यच ॥ ततःप्रीतमनाराजाप्राप्ययज्ञमनुत्तमम् ॥५७॥

चित्पदार्थानाह मणिरत्नंअनर्घ्यरत्नं तस्यापिराजार्हत्वादाह सुवर्णमिति यद्वा समुद्यतंउपस्थितं यत्किंचिदेवभवच्छक्यमित्यर्थः ॥ ४९ ॥ शतसहस्राणिदशलक्षमितियावत् ॥ ५० ॥
सुवर्णषोडशमाषकं चतुर्गुणंचत्वारिंशत्कोटिं ततःसर्वेऋत्विजःसहिताःदक्षिणाप्राप्तंसर्वंवसुधनमंगीकृत्यविभागायऋष्यशृंगवसिष्ठाभ्यांप्रददुस्तस्यपुरोन्यस्तवंतः ॥ ५१ ॥ तदा
ह ऋष्येति प्रविभागंकृत्वावसिष्ठादिद्वाराविभज्यगृहीत्वेत्यर्थः ॥ ५२ ॥ सुप्रीतेति संतुष्टाःसंतःअत्यंतंमुदिताःस्मइत्यूचुःराजानमितिशेषः प्रसर्पकेभ्यःअभ्यागतेभ्यः ॥ ५३ ॥
जांबूनदंजंबुनदीप्रभवंसुवर्णं कोटिशब्दोऽनंतवाची अथसर्वदक्षिणादानानंतरंयाचमानायदरिद्रायकस्मैचिद्दातव्यवस्त्वंतराभावात्हस्ताभरणमेवददौ ॥ ५४ ॥ ततःतेनह
स्ताभरणदानेनेत्यर्थः ॥ ५५ ॥ विविधाःआशिषःआब्रह्मन्नायुष्मंतइत्याद्याः ॥ ५६ ॥ ५७ ॥

स्वर्नयनंस्वर्गप्रापकं दुस्तरंप्राकृतैराजाभिरप्राप्तसमाप्तिकम् ॥ ५८ ॥ कुलस्यवर्धनंतादृशंकर्म ॥ ५९ ॥ ६० ॥ पुनरप्युवाच पुत्रजनककर्मणेपुनरपिप्रेरयामासेत्यर्थः यद्यपि पुत्रकामेष्ट्यैवपुत्रावाप्तिः संभवतितथापितपोरतस्यवैश्यस्यश्रावणस्यवधेतद्वियोगातुरतपोरततन्मातापितृमरणेनचब्रह्मवधसमपापोत्पत्त्यातत्प्रायश्चित्तत्वेनाश्वमेधानुष्ठानंबोध्यम् ॥ ६१ ॥ ॥ इतिश्रीरामा० वाल्मीकीयेआ० वालकांडेचतुर्दशःसर्गः ॥ १४ ॥ मेधावीति मेधावीअशेषवेदशाखाधारणयोग्यबुद्धिमान् वेदज्ञःस्वरूपतोर्थतश्चवेदतत्त्ववित् स ऋष्यशृंगः प्रतिश्रुतार्थनिर्वाहायकिंकर्तव्यमितिनिश्चेतुंकिंचित्कालंध्यात्वासमाधिंकृत्वाइदमुत्तरंइदमिह उत्तरानुष्ठेयकृत्यमितिनिश्चित्यपश्चाल्लब्धसंज्ञःसमाध्युत्थितस्तंनृपमब्रवीत्

पापापहंस्वर्नयनंदुस्तरंपार्थिवर्षभैः ॥ ततोब्रवीदृष्यशृंगंराजादशरथस्तदा ॥५८॥ कुलस्यवर्धनंतत्तुकर्तुमर्हसिसुव्रत ॥ तथेतिचसराजानमुवाचद्विजसत्तमः ॥५९॥ भविष्यंतिसुताराजंश्चत्वारस्तेकुलोद्वहाः ॥६०॥ सतस्यवाक्यंमधुरंनिशम्यप्रणम्यतस्मैप्रयतोनृपेंद्रः ॥ जगाम हर्षंपरमंमहात्मातमृष्यशृंगंपुनरप्युवाच ॥६१॥ ॥ इ० श्रीम० वा० आ० बा० चतुर्दशःसर्गः ॥१४॥ ॥छ॥ ॥ मेधावीतुततोध्यात्वास किंचिदिदमुत्तरम् ॥ लब्धसंज्ञस्ततस्तंतुवेदज्ञोनृपमब्रवीत् ॥१॥ इष्टिंतेऽहंकरिष्यामिपुत्रीयांपुत्रकारणात् ॥ अथर्वशिरसिप्रोक्तैर्मंत्रैःसिद्धां विधानतः ॥ २ ॥ ततःप्राक्रमदिष्टिंतांपुत्रीयांपुत्रकारणात् ॥ जुहावाग्नौचतेजस्वीमंत्रदृष्टेनकर्मणा ॥३ ॥ ततोदेवाःसगंधर्वाःसिद्धाश्चपरमर्षयः ॥ भावप्रतिग्रहार्थंवैसमवेतायथाविधि ॥ ४ ॥ ताःसमेत्ययथान्यायंतस्मिन्सदसिदेवताः ॥ अब्रुवँल्लोककर्तारंब्रह्माणंवचनंततः ॥५॥ भगवंस्त्वत्प्रसादेनरावणोनामराक्षसः ॥ सर्वान्नोबाधतेवीर्याच्छासितुंतंनशक्नुमः ॥६॥ त्वयातस्मैवरोदत्तःप्रीतेनभगवंस्तदा ॥ मानयंतश्चतं नित्यंसर्वंतस्यक्षमामहे ॥७॥ उद्वेजयतिलोकांस्त्रीनुच्छ्रितान्द्वेष्टिदुर्मतिः ॥ शक्रंत्रिदशराजानंप्रधर्षयितुमिच्छति ॥८॥ ऋषीन्यक्षान्सगंधर्वान्ब्राह्मणानसुरांस्तदा ॥ अतिक्रामतिदुर्धर्षोवरदानेनमोहितः ॥ ९ ॥ नैनंसूर्यःप्रतपतिपार्श्वेवातिनमारुतः ॥ चलोर्मिमालीतंदृष्ट्वासमुद्रोपिनकंपते ॥ १० ॥ तन्महन्नोभयंतस्माद्राक्षसाद्घोरदर्शनात् ॥ वधार्थंतस्यभगवन्नुपायंकर्तुमर्हसि ॥११॥

॥१ ॥ किमब्रवीत्तदाह इष्टिमिति पुत्रीयांपुत्रप्राप्तिकारणभूतां पुत्रकारणात् पुत्रप्राप्तिहेतोः अथर्ववेदप्रोक्तैर्मंत्रैर्विधानतःकल्पसूत्रतःसिद्धांनियतफलत्वेनप्रसिद्धामिष्टिंकरिष्यामीत्युक्तेतिशेषः ॥ २ ॥ ततइति मंत्रदृष्टेनमंत्रपूर्वकतयाकल्पसूत्रेदृष्टेन ॥ ३ ॥ ततइति तत्रेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ताइतिसमेत्यअंतर्धानशक्त्याइतरानवलोकामितिशेषः ॥ ५ ॥ ६ ॥ कुतस्तस्ययुष्मद्बाधनक्षमवीर्यलाभइत्यतआह त्वयेति मानयंतः सर्वदेवतावध्यत्वरूपत्वद्दत्तवरंपरिपालयंतइत्यर्थः ॥ ७ ॥ उच्छ्रितान्संपत्त्यादिभिरधिकान् त्रिदशराजानमितिसमासांतोऽनित्यत्वान्नकृतः प्रधर्षयितुमिच्छतीत्युक्तेरेतदुत्तरकालमिंद्रजित्कृतइंद्रबंधइतिज्ञायते ॥ ८ ॥ असुरान् राहुप्रमुखान् ॥ ९ ॥ प्रतपतिप्रतापयतीत्यर्थः क्रौर्यातिशयद्योतकमेतज्जातीयं नवातिनाधिकंवाति चंचलोर्मिमालास्वभावोपिनकंपतेइतिविरोधालंकारः तत्तस्मात्कारणात् तस्मादुक्तगुणविशिष्टात् ॥ ११ ॥

एवमिति भगवान्ब्रह्मेतिशेषः हंतेत्यनुकंपायाम् ॥ १२ ॥ तेनेति तत्तथास्त्वित्युक्तमितियोजना ॥१३॥नेति तदावरणसमये मृत्युर्मृत्युजनकः॥ १४॥१५॥ एतस्मिन्नंतरेसर्वदेवतासंतोषकाले विष्णुःसदाभूभारोद्धारादिकर्ता ॥१६॥ वैनतेयोगरुडः केयूरंबाहुभूषणम् ॥१७॥ ब्रह्मणाचेति वंद्यमानइत्यनुकृष्यते समागत्येति सब्रह्मभिर्देवैर्मिलित्वासमाहितो देवकार्यैतत्परःसमभिष्टूयसम्यक्स्तुत्वा सन्नताःप्रणताः ॥१८॥ त्वामिति अस्मद्दुःखहरणस्यत्वदेकसाध्यत्वात्अवतर्तुंनियोक्ष्यामहे तदेवाह राज्ञइत्यादिना ॥१९॥ धर्मज्ञस्येत्यादिराजविशेषणानि ह्रीश्रीत्यादिराजपत्नीविशेषणंचअवतारयोग्यताध्वननाय ॥ २० ॥ आत्मानंसोपकरणमात्मानं अन्येद्युःपांचजन्यात्माकैकेय्यांभरतोभवत् तदन्येद्युःसुमि

एवमुक्तःसुरैःसर्वैश्चिंतयित्वाततोब्रवीत् ॥ हंतायंविदितस्तस्यवधोपायोदुरात्मनः ॥१२ ॥ तेनगंधर्वयक्षाणांदेवतानांचरक्षसाम् ॥ अवध्योऽस्मीतिवागुक्तातथेत्युक्तंचतन्मया ॥१३॥ नाकीर्तयदवज्ञानात्तद्रक्षोमानुषांस्तदा ॥ तस्मात्समानुषाद्वध्योमृत्युर्नान्योस्यविद्यते ॥१४॥ एतच्छ्रुत्वाप्रियंवाक्यंब्रह्मणासमुदाहृतम् ॥ देवामहर्षयःसर्वेप्रहृष्टास्तेऽभवंस्तदा ॥ १५ ॥ एतस्मिन्नंतरेविष्णुरुपयातोमहाद्युतिः ॥ शंखचक्रगदापाणिःपीतवासाजगत्पतिः ॥१६॥ वैनतेयंसमारुह्यभास्करस्तोयदंयथा ॥ तप्तहाटककेयूरोवंद्यमानःसुरोत्तमैः ॥१७ ॥ ब्रह्मणाचसमागत्यतत्रतस्थौसमाहितः ॥ तमब्रुवन्सुराःसर्वेतमभिष्टूयसन्नताः ॥१८॥ त्वांनियोक्ष्यामहेविष्णोलोकानांहितकाम्यया ॥ राज्ञोदशरथस्यत्वमयोध्याधिपतेर्विभो ॥१९॥ धर्मज्ञस्यवदान्यस्यमहर्षिसमतेजसः ॥ अस्यभार्यासुतिसृषुह्रीश्रीकीर्त्युपमासुच ॥२०॥ विष्णोपुत्रत्वमागच्छकृत्वात्मानंचतुर्विधम् ॥ तत्रत्वंमानुषोभूत्वाप्रवृद्धंलोककंटकम् ॥२१॥ अवध्यंदैवतैर्विष्णोसमरेजहिरावणम् ॥ सहिदेवान्सगंधर्वान्सिद्धांश्चऋषिसत्तमान् ॥२२॥ राक्षसोरावणोमूर्खोवीर्योद्रेकेणबाधते ॥ ऋषयश्चततस्तेनगंधर्वाप्सरसस्तथा ॥२३ ॥ क्रीडंतोनंदनवनेरौद्रेणविनिपातिताः ॥ वधार्थंवयमायातास्तस्यवैमुनिभिःसह ॥२४॥सिद्धगंधर्वयक्षाश्चततस्त्वांशरणंगताः ॥ त्वंगतिःपरमादेवसर्वेषांनःपरंतप ॥२५॥ वधायदेवशत्रूणांनृणांलोकेमनःकुरु॥एवंस्तुतस्तुदेवेशोविष्णुस्त्रिदशपुंगवः ॥२६॥ पितामहपुरोगांस्तान्सर्वलोकनमस्कृतः ॥ अब्रवीत्त्रिदशान्सर्वान्समेतान्धर्मसंहितान् ॥ २७ ॥

त्रायामनंतात्माचलक्ष्मणः सुदर्शनात्माशत्रुघ्नोद्वौजातौयुगपत्प्रियेइतिपाद्मोक्तेः अत्रात्मानमित्युक्त्याशंखचक्रानंतानामपिभगवद्रूपतासूचिता हुंकारेणभवानिवपांचजन्यःशब्दमात्रेणसकलभुवनक्षोभकत्वाद्विष्णुतुल्यएवेतिबोध्यं चतुर्विधमिति चातुर्विध्यविधानंरावणेंद्राजिद्वधवणगंधर्ववधादीनांप्रत्येकंदेवकार्यरूपाणांसद्भावात् ॥ २१ ॥ कुतोममैवयोगस्तत्राह अवध्यमिति ॥ २२ ॥ २३ ॥ रौद्रेणक्रूरत्याकृत्याविचारशून्येन वधार्थंवधप्रार्थनार्थम् ॥ २४॥ ॥ २५ ॥ वधायेति नृणांलोकेइत्यस्यअवतरितुमितिशेषः ॥ २६ ॥ धर्मसंहितान्धर्मसाहितानित्यर्थः धर्मसंहितामितिवापाठः ॥ २७ ॥

॥ २८॥ हत्वेति हत्वावत्स्यामीतियोजना ॥२९॥३०॥ मानुष्येइति मनुष्यलोकेयथादेवैराज्ञप्तंतथाआत्मनोजन्मभूमिंचिंतयामासयोग्यत्वेनविचारयामास ततःविचारानंतरम्॥ ३१॥ रोचयामासऐच्छत् स्तुतिभिस्तुष्टुवुः ॥ ३२ ॥ स्तुत्वाचयदूचुस्तदाह तमितिरावणंउद्धरसमूलमुन्मूलय विरावणंविशेषेणत्रिलोकीक्रंदनं तपस्विनांभयावहमित्यन्वयः रावणस्मरणेनातिभीतचित्तानांदेवानामुक्तौतमित्यस्यपुनरुक्तिर्नदोषाय अत्रइंद्रादिदेवानांसपितामहानांनियोजकत्वंविभोश्चनियोज्यत्वंनदोषोलीलात्वादित्यन्यत्राविस्तरः ॥ ३३ ॥ तमिति तंहत्वैवेत्यन्वयः सबांधवमित्यनेनलवणादिवधसूचनं हेसुरेंद्रउपेंद्र गुप्तंअर्थात्त्वयेतिशेषः गतदोषकल्मषंदोषारागादयस्तद्रूपकल्मषहीनं स्वर्लोकंवैकुंठाख्यं गतज्वरःस्वभावतो

भयंत्यजतभद्रंवोहितार्थंयुधिरावणम् ॥ सपुत्रपौत्रंसामात्यंसमंत्रिज्ञातिबांधवम् ॥२८॥ हत्वाक्रूरंदुराधर्षंदेवर्षीणांभयावहम् ॥ दशवर्षसहस्राणिदशवर्षशतानिच ॥२९॥ वत्स्यामिमानुषेलोकेपालयन्पृथिवीमिमाम् ॥ एवंदत्वावरंदेवोदेवानांविष्णुरात्मवान् ॥३०॥ मानुष्येचिंतयामासजन्मभूमिमथात्मनः ॥ ततःपद्मपलाशाक्षःकृत्वात्मानंचतुर्विधम् ॥ ३१ ॥ पितरंरोचयामासतदादशरथंनृपम् ॥ ततोदेवर्षिगंधर्वाःसरुद्राःसाप्सरोगणाः ॥ स्तुतिभिर्दिव्यरूपाभिस्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ॥ ३२ ॥ तमुद्धतंरावणमुग्रतेजसंप्रवृद्धदर्पंत्रिदशेश्वरद्विषम् ॥ विरावणंसाधुतपस्विकंटकंतपस्विनामुद्धरतंभयावहम् ॥३३॥ तमेवहत्वासबलंसबांधवंविरावणंरावणमुग्रपौरुषम् ॥ स्वर्लोकमागच्छगतज्वरश्चिरंसुरेंद्रगुप्तंगतदोषकल्मषम् ॥३४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०बा०पंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततोनारायणोविष्णुर्नियुक्तःसुरसत्तमैः ॥ जानन्नपिसुरानेवंश्लक्ष्णंवचनमब्रवीत् ॥ १ ॥ उपायःकोवधेतस्यराक्षसाधिपतेःसुराः ॥ यमहंतंसमास्थायनिहन्यामृषिकंटकम् ॥ २॥ एवमुक्तासुराःसर्वेप्रत्यूचुर्विष्णुमव्ययम् ॥ मानुषंरूपमास्थायरावणंजहिसंयुगे ॥३॥ सहितेपेतपस्तीव्रंदीर्घकालमरिंदमः॥ येनतुष्टोभवद्ब्रह्मालोककृल्लोकपूर्वजः ॥ ४ ॥ संतुष्टःप्रददौतस्मैराक्षसायवरंप्रभुः॥नानाविधेभ्योभूतेभ्योभयंनान्यत्रमानुषात्॥५॥ अवज्ञाताःपुरातेनवरदानेहिमानवाः॥एवंपितामहात्तस्माद्वरदानेनगर्वितः॥६ ॥ उत्सादयतिलोकांस्त्रीन्स्त्रियश्चाप्युपकर्षति॥तस्मात्तस्यवधोदृष्टोमानुषेभ्यःपरंतप ॥७॥

निवृत्ताशेषतापः ॥३४॥ ॥ इ०श्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०पंचदशःसर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ ततइति नियुक्तःप्रार्थितः यद्वा आज्ञप्तइत्यर्थः अतएवजानन्नपिवधोपायमज्ञइवतेषामविनीतत्वलज्जापरिहारायतान्पप्रच्छेत्यर्थः जानन्वधोपायमितिशेषः ॥१॥ उपायइति यमुपायमास्थायतमहंनिहन्यांसतस्यवधेउपायःकइत्यन्वयः ॥ २ ॥ ॥ ३ ॥ सहीति लोकपूर्वजःसर्वलोकसमष्टित्वात् हिरण्यगर्भःसमवर्तताग्रेइतिश्रुतेश्च यद्वा ब्रह्माचतुर्मुखः लोकपूर्वजत्वंचहिरण्यगर्भतादात्म्याध्यासेन ॥ ४ ॥ संतुष्टइति मानुषभिन्नेभ्यःप्राणिमात्रेभ्योभयंनभवेदितिवरंददावित्यन्वयः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ॥ दृष्टः निश्चितः ॥ ७ ॥

॥ ८ ॥ सचापीति दशरथोपीत्यर्थः तस्मिन्काले भगवदवातितीर्षाकाले पुत्रियामिति ह्रस्वच्छांदसः ॥ ९ ॥ सइतिनिश्चयंअवताराविषयम् आमंत्र्य साधयामीत्युक्त्वेत्यर्थः अंतर्धा
नंगतइति तस्मादेवसमाजादितिशेषः॥ १० ॥ ततइति अंतर्धानानंतरमित्यर्थः अंतर्धायभगवानेवस्वतेजःसंभृतपायसमादायहुताग्नेःसकाशात्प्रादुर्भवतिस्म नह्यन्यस्यभगवत्तेजोधा
रणेशक्तिरस्ति तदेवाह महद्भूतमिति एकोविष्णुर्महद्भूतमित्युक्तेः अतुलप्रभंविद्युदादिवत्दृष्टिप्रतिघातकतेजोवत् भूतंप्राणी ॥ ११ ॥ कृष्णंकृष्णवर्णम् स्निग्धाश्चिक्कणाःहर्यक्षस्य
सिंहस्येवतनुजाःलोमानिश्मश्रुप्रवराःमूर्द्धजाःकेशाश्चयस्यतत् मुखस्थरोमाणिश्मश्रुप्रवरोमुखस्थंव्याप्तंरोम ॥१२॥ समुत्सेधउच्छ्रायः दृप्तशार्दूलवत्विक्रमःपादविन्यासोयस्यतत्

इत्येतद्वचनंश्रुत्वासुराणांविष्णुरात्मवान् ॥ पितरंरोचयामासतदादशरथंनृपम् ॥८॥सचाप्यपुत्रोनृपतिस्तस्मिन्कालेमहाद्युतिः॥अयजत्पुत्रि
यामिष्टिंपुत्रेप्सुररिसूदनः॥९॥सकृत्वानिश्चयंविष्णुरामंत्र्यचपितामहम् ॥ अंतर्धानंगतोदेवैःपूज्यमानोमहर्षिभिः ॥१०॥ततोवैयजमानस्यपा
वकादतुलप्रभम् ॥ प्रादुर्भूतंमहद्भूतंमहावीर्यंमहाबलम् ॥११॥ कृष्णंरक्तांबरधरंरक्तास्यंदुंदुभिस्वनम् ॥स्निग्धहर्यक्षतनुजश्मश्रुप्रवरमूर्धज
म् ॥१२॥ शुभलक्षणसंपन्नंदिव्याभरणभूषितम् ॥ शैलशृंगसमुत्सेधंदृप्तशार्दूलविक्रमम् ॥१३॥ दिवाकरसमाकारंदीप्तानलशिखोपमम्॥त
प्तजांबूनदमयींराजतांतपरिच्छदाम्॥ १४॥ दिव्यपायससंपूर्णांपात्रींपत्नीमिवप्रियाम्॥ प्रगृह्यविपुलांदोर्भ्यांस्वयंमायामयीमिव ॥१५॥ स
मवेक्ष्याब्रवीद्वाक्यमिदंदशरथंनृपम् ॥ प्राजापत्यंनरंविद्धिमामिहाभ्यागतंनृप ॥१६॥ ततःपरंतदाराजाप्रत्युवाचकृतांजलिः ॥भगवन्स्वागतं
तेस्तुकिमहंकरवाणिते ॥ १७॥ अथोपुनरिदंवाक्यंप्राजापत्योनरोब्रवीत् ॥ राजन्नर्चयतादेवानद्यप्राप्तमिदंत्वया ॥१८॥ इदंतुनृपशार्दूलपाय
संदेवनिर्मितम् ॥ प्रजाकरंगृहाणत्वंधन्यमारोग्यवर्धनम्॥१९॥भार्याणामनुरूपाणामश्नीतेतिप्रयच्छवै ॥ तासुत्वंलप्स्यसेपुत्रान्यदर्थंयजसेनृ
प ॥२०॥ तथेतिनृपतिःप्रीतःशिरसाप्रतिगृह्यताम् ॥ पात्रींदेवान्नसंपूर्णांदेवदत्तांहिरण्मयीम् ॥ २१॥ अभिवाद्यचतद्भूतमद्भुतंप्रियदर्शनम्॥
मुदापरमयायुक्तश्चकाराभिप्रदक्षिणम् ॥ २२ ॥ ततोदशरथःप्राप्यपायसंदेवनिर्मितम् ॥ बभूवपरमप्रीतःप्राप्यवित्तमिवाधनः ॥ २३ ॥

॥१३॥ दिवाकरेति तद्वत्प्रभामंडलव्याप्तम् तैक्ष्ण्येदृष्टांतोदीप्तानलेत्यादि तप्तेति राजतोरजतविकारःअंतपरिच्छदःपिधानपात्रंयस्यास्ताम् ॥ १४ ॥ पात्रीतिलिंगसामान्या
दुत्प्रेक्षते पत्नीमिवेति प्रगृह्येति स्वयंदोर्भ्यांप्रगृह्यप्रादुर्भूतमित्यन्वयः मायामयीमिव इवशब्दएवार्थे भगवतोमायैवेत्यर्थः ॥ १५ ॥ दशरथंसमवेक्ष्येत्यन्वयः प्राजापत्यंप्रजाप
तिनाप्रेषितम् प्रजापतेःप्रजापालकाद्विष्णोःसंभूतम् तद्रूपमित्यर्थः ॥ १६ ॥ ततःपरंप्राजापत्यंमांविद्धीतितदुक्त्यनंतरम् पूर्वंकृत्यातइवभीतएवतद्वचनश्रवणोत्तरंनिर्भयउवाचे
त्यर्थः ॥ १७ ॥ देवानर्चयता हयमेधेनेतिशेषः ॥ १८ ॥ देवनिर्मितंदेवेनप्रजापतिनानिर्मितम् धन्यंप्रशस्तम् ॥ १९ ॥ भार्याणाम् संबंधसामान्येषष्ठी भार्याभ्यइत्यर्थः
आनुरूप्यंमहिषीत्वयशःशीलगुणादिना ॥ २० ॥ हिरण्मयींहिरण्यविकाराम् ॥ २१ ॥ मुदेति अभिप्रदक्षिणंपुनःपुनःप्रदक्षिणम् ॥ २२ ॥ वित्तंधनम् ॥ २३ ॥

अद्भुतप्रख्यंअद्भुताकारम् संवर्तयित्वासमाप्य कर्मपायसदानरूपम् तत्रैवअग्निकुंडएव ॥ २४ ॥ हर्षरश्मिभिर्हर्षोद्भूतमुखकांतिभिःउद्योतंद्योतमानंअंतःपुरंतद्वर्तिस्त्रीजातंशारदचंद्रस्यअंशुभिर्नभइवेत्यन्वयः ॥२५॥२६॥ कौसल्यायैइति अर्धशब्दोत्रसमप्रविभागवाची अर्धादर्धंतुरीयांशमित्यर्थः ॥२७॥ अवशिष्टार्धंअवशिष्टस्यचतुर्थांशस्यअर्धम् अष्टमांशमित्यर्थः पुनरवशिष्टार्धंअष्टमांशम् ॥२८॥ अनुचिंत्येति कैकेय्यपेक्षयाज्येष्ठत्वंकौसल्यापेक्षयाकनिष्ठत्वंचसुमित्रायाविचार्यपादोनांशार्धदानम् तस्यैकनिष्ठत्वाच्चकैकेय्यैअष्टमांशदानम् वल्लभायांसंभोगकर्मणिपक्षपातोनधर्मणिपक्षपातोनधर्मविभागकर्मणि एवंचभरतशत्रुघ्नौपादस्यार्धमर्धमित्याहुः अपरेतुरामभरतौप्रत्येकंत्र्यंशौ लक्ष्मणशत्रुघ्नौचअष्टमांशौ तथाहि कौसल्यायैदत्तार्धस्यअर्धादर्धंचतुर्थांशरूपंसुमित्रायैदत्तवान्कौसल्यययादापितवानित्यर्थः एवंकैकेय्यैकौसल्यादत्तार्धावशिष्टमर्धंददौ ततःकौसल्यादत्तावशिष्टस्यकैकेय्यै दत्तस्ययदर्धंतदर्धंविचार्यपुनरपिसुमित्रायैददौ तयादापयामासेत्यर्थः अत्रार्धपदावृत्तिर्बोध्या तदुक्तंकालिदासेन सतेजोवैष्णवंपत्न्योर्विभेजेचरुसंज्ञितम् द्यावापृथिव्योःप्रत्य

ततस्तदद्भुतप्रख्यंभूतंपरमभास्वरम् ॥ संवर्तयित्वातत्कर्मतत्रैवांतरधीयत ॥२४॥ हर्षरश्मिभिरुद्योतंतस्यांतःपुरमाबभौ ॥ शारदस्याभिरामस्यचंद्रस्येवनभोंशुभिः ॥२५॥ सोंतःपुरंप्रविश्यैवकौसल्यामिदमब्रवीत् ॥ पायसंप्रतिगृह्णीष्वपुत्रीयंत्विदमात्मनः ॥२६॥ कौसल्यायैनरपतिःपायसार्धंददौतदा ॥ अर्धादर्धंददौचापिसुमित्रायैनराधिपः ॥२७॥ कैकेय्यैचावशिष्टार्धंददौपुत्रार्थकारणात् ॥ प्रददौचावशिष्टार्धंपायसस्यामृतोपमम् ॥२८॥ अनुचिंत्यसुमित्रायैपुनरेवमहामतिः ॥ एवंतासांददौराजाभार्याणांपायसंपृथक् ॥ २९ ॥ ताश्चैवंपायसंप्राप्यनरेंद्रस्योत्तमस्त्रियः ॥ संमानंमेनिरेसर्वाःप्रहर्षोदितचेतसः ॥३०॥ ततस्तुताःप्राश्यतमुत्तमस्त्रियोमहीपतेरुत्तमपायसंपृथक् ॥ हुताशनादित्यसमानतेजसोऽचिरेणगर्भान्प्रतिपेदिरेतदा ॥३१॥ ततस्तुराजाप्रतिवीक्ष्यताःस्त्रियःप्ररूढगर्भाःप्रतिलब्धमानसः ॥ बभूवहृष्टस्त्रिदिवेयथाहरिःसुरेंद्रसिद्धर्षिगणाभिपूजितः ॥ ३२ ॥

ग्रमहर्पतिरिवातपम् अर्चितातस्यकौसल्यांप्रियाकेकयवंशजा अतःसंभावितांताभ्यांसुमित्रामैच्छदीश्वरः तेबहुज्ञस्यचित्तज्ञेपत्न्यौपत्युर्महीक्षितः चरोरर्धार्धभागाभ्यांतामयोजयतामुभे साहिप्रणयवत्यासीत्सपत्न्योरुभयोरपीति अर्धार्धभागाभ्यामित्यस्यस्वस्वलब्धांशसंबंध्यर्धार्धभागाभ्यामित्यर्थः पृथगितिविभज्येतिशेषः कतकस्याप्येवंरीतिरेवसंमतेत्याहुः क्वचित्तु इत्युक्त्वाप्रददौतस्यैहविषोर्धंनराधिपः स्वयमेवसमंकृत्वाभागंभागवतांवरः अर्धादर्धंददौचापिकैकेय्यैसनराधिपः चतुर्भागंद्विधाकृत्वासुमित्रायैददौतदेतिदृश्यमानःपाठःसत्वसांप्रदायिकएवतत्तद्दत्तभागजन्यस्यतत्तत्पुत्रैकवाक्यतौचित्येन अपरेतुव्याख्यैवात्रन्यायसीपाठांतरेव्याख्यांतरेचलक्ष्मणरामयोरेवभरतशत्रुघ्नयोरेवैकवाक्यतायांबीजालाभः उक्तंचपाद्मे युगंबभूवतुस्तत्रसुस्निग्धौरामलक्ष्मणौ तथाभरतशत्रुघ्नौपायसांशवशात्स्वतइतीतिदिक् ॥ २९॥ ताश्चेति प्राप्यप्रहर्षेणउदितंविकसितंचेतोयासांताःस्त्रियःनरेंद्रस्यसंमानंअपक्षपातेनयथोचितव्यवहारंमेनिरेइत्यन्वयः ॥ ३० ॥ ततइति महीपतेःस्त्रियइत्यन्वयः उत्तमपायसंउत्तमत्वंचतस्यविष्णुतेजःसंभूतत्वात्हुताशनादित्यसमानतेजसइतिगर्भाणांस्त्रीणांचतंत्रेणविशेषणम् ॥३१॥प्रतिलब्धमानसः प्रतिलब्धशब्दःप्रतिलब्धस्वास्थ्यपरः तादृशंमानसंयस्येत्यर्थः

यद्वा पूर्णमनोरथइत्यर्थः यथाशब्दश्चार्थे त्रिदिवेहरिरिंद्रश्चदृष्टइत्यर्थः सुरेंद्रेत्यादिराजाविशेषणम् भगवदंशगर्भसंभवेनतैःपूजितोमनसास्तुतः ॥ १२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरा
मेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषोडशःसर्गः ॥१६॥ पुत्रत्वमिति गतेगंतुमुपक्रांते ॥१॥ सहायान्सहायकरणसमर्थान् ननुकदाचिद्भगवान्प्रतिज्ञाया
पिनावतरदतउक्तम् सत्यसंधस्येति सत्यप्रतिज्ञस्येत्यर्थः ॥ २ ॥ मायाविदःअसुरादिमायासंहारसमर्थदेवमायाशक्तिमतः जवेवेगविषये ॥३॥ असंहार्यानिति परैरितिशेषःसंहन
नंशरीरम् सर्वास्त्रगुणसंपन्नान्सर्वास्त्रनिवारणसामर्थ्यरूपगुणयुक्तान् यद्वा प्रयोगोपसंहारादयस्तद्गुणाःअमृतप्राशनादेवाः ॥ ४॥ गंधर्व्योगंधर्वपत्न्यः ॥५॥ वानरीणांतनुषुवानरी

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषोडशःसर्गः ॥ १६ ॥ पुत्रत्वंतुगतेविष्णौराज्ञस्तस्यमहात्मनः ॥ उवाचदेवताः
सर्वाःस्वयंभूर्भगवानिदम् ॥ १ ॥सत्यसंधस्यवीरस्यसर्वेषांनोहितैषिणः ॥ विष्णोःसहायान्बलिनःसृजध्वंकामरूपिणः ॥ २ ॥मायाविद
श्चशूरांश्चवायुवेगसमान्जवे ॥ नयज्ञान्बुद्धिसंपन्नान्विष्णुतुल्यपराक्रमान् ॥ ३ ॥ असंहार्यानुपायज्ञान्दिव्यसंहननान्वितान् ॥ सर्वास्त्र
गुणसंपन्नानमृतप्राशनानिव ॥ ४ ॥ अप्सरःसुचमुख्यासुगंधर्वीणांतनूषुच ॥ यक्षपन्नगकन्यासुऋक्षविद्याधरीषुच ॥ ५ ॥ किन्नरीणांच
गात्रेषुवानरीणांतनूषुच ॥ सृजध्वंहरिरूपेणपुत्रांस्तुल्यपराक्रमान् ॥ ६ ॥ पूर्वमेवमयासृष्टोजांबवानृक्षपुंगवः ॥ जृंभमाणस्यसहसाममव
क्रादजायत ॥ ७ ॥ तेतथोक्ताभगवतातत्प्रतिश्रुत्यशासनम् ॥ जनयामासुरेवंतेपुत्रान्वानररूपिणः ॥ ८ ॥ ऋषयश्चमहात्मानःसिद्धवि
द्याधरोरगाः ॥ चारणाश्चसुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ ९ ॥ वानरेंद्रंमहेंद्राभमिंद्रोवालिनमात्मजम् ॥ सुग्रीवंजनयामासतपनस्तपतां
वरः ॥ १० ॥ बृहस्पतिस्त्वजनयत्तारंनाममहाकपिम् ॥ सर्ववानरमुख्यानांबुद्धिमंतमनुत्तमम् ॥ ११ ॥ धनदस्यसुतःश्रीमान्वानरोगंध
मादनः ॥ विश्वकर्मात्वजनयन्नलंनाममहाकपिम् ॥१२॥ पावकस्यसुतःश्रीमान्नीलोग्निसदृशप्रभः ॥ तेजसायशसावीर्यादत्यरिच्यतवीर्यवा
न् ॥ १३ ॥ रूपद्रविणसंपन्नावश्विनौरूपसंमतौ ॥ मैंदंचद्विविदंचैवजनयामासतुःस्वयम् ॥ १४ ॥

शरीरसदृशशरीरासुअप्सरःप्रभृतिष्वित्यर्थः हरिरूपेणेति तस्मान्मद्रूपसंयुक्तामद्वीर्यसमतेजसः उत्पत्स्यंतिवधार्थंतुकुलस्यतववानराइतिरावणविषयेनंदिकेश्वरशापादेवमुक्तम् तुल्यप
राक्रमान् स्वस्वतुल्यपराक्रमानित्यर्थः ॥६॥ ननुत्वयापिस्वांशः स्रष्टव्यइतिचेत्तत्राहपूर्वमेवेति पूर्वयुगेइत्यर्थः तदुत्पत्तिप्रकारमाह जृंभमाणस्येति सहसातत्क्षणे॥७॥एवंवक्ष्यमा
णप्रकारेण ॥ ८ ॥ ९॥ वानरेंद्रमिति ननुराघवसहायार्थंतत्तत्स्वावतारकरणप्रेरणाद्वालिनोवतारस्यतदसहायत्वात्किमर्थोयमवतारइतिचेत् दुंदुभ्यादिवधार्थंतदवतारस्यावश्यकत्वा
त्पुत्रद्वारातस्यापिराघवसहायत्वाच्चदुंदुभ्यादिवधेनापितत्साहाय्यकरणाच्चअस्यापिभगवदवतारात्पूर्वमुत्पत्तिर्ज्ञेया तपनःसूर्यः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ पावकस्यअग्नेःअत्यरिच्य
त ततोऽधिकोभवदित्यर्थः ॥ १३ ॥ रूपेति रूपलक्षणेनद्रविणेनयुक्तौ रूपसंमतौरूपवत्त्वेनसर्वलोकसंमतावित्यर्थः ॥ १४ ॥

पर्जन्यस्तदभिमानिनीदेवता धर्मपुत्रोऽपरःसुषेणइतियुद्धकांडेवक्ष्यति अत्रतुवरुणपुत्रउक्तः ॥१५॥ वज्रसंहननंवज्रवदभेद्यंशरीरंतेनोपेतोयुक्तः ॥१६॥ दशग्रीववधोद्यताइत्यस्ययेभ
विष्यंतीतिशेषः ॥१७॥ गजाचलसंकाशाः गजसदृशाःपर्वतसदृशाश्चेत्यर्थः ॥१८॥ गोपुच्छावानरविशेषाः क्षिप्रमेवतत्तयोनौदेवानांरत्यव्यवहितोत्तरकालमेव रूपंवर्णः वेषःसंस्था
नविशेषः ॥ १९ ॥ तस्यतत्पुत्रस्य तेनतदीयरूपवेषादिकंपृथक्पृथगसांकर्येणाजायत किंचिदुन्नतविक्रमादेवावस्थातोपिकिंचिदधिकपराक्रमाइत्यर्थः ॥ २० ॥ ऋक्षीषुऋक्षश

वरुणोजनयामाससुषेणंनामवानरम् ॥ शरभंजनयामासपर्जन्यस्तुमहाबलः ॥ १५ ॥ मारुतस्यौरसःश्रीमान्हनूमान्नामवानरः ॥ वज्रसं
हननोपेतोवैनतेयसमोजवे ॥१६ ॥ सर्ववानरमुख्येषुबुद्धिमान्बलवानपि ॥ तेसृष्टाबहुसाहस्रादशग्रीववधोद्यताः ॥१७॥ अप्रमेयबलावीरा
विक्रांताःकामरूपिणः ॥ तेगजाचलसंकाशावपुष्मंतोमहाबलाः ॥१८ ॥ ऋक्षवानरगोपुच्छाःक्षिप्रमेवाभिजज्ञिरे ॥ यस्यदेवस्ययद्रूपंवेषोय
श्चपराक्रमः ॥१९॥ अजायतसमंतेनतस्यतस्यपृथक्पृथक्॥गोलांगूलेषुचोत्पन्नाःकिंचिदुन्नतविक्रमाः॥२०॥ऋक्षीषुचतथाजातावानराःकिन्न
रीषुच ॥ देवामहर्षिगंधर्वास्तार्क्ष्ययक्षायशस्विनः ॥२१ ॥ नागाःकिंपुरुषाश्चैवसिद्धविद्याधरोरगाः ॥ बहवोजनयामासुर्हृष्टास्तत्रसहस्रशः
॥ २२ ॥ चारणाश्चसुतान्वीरान्ससृजुर्वनचारिणः ॥ वानरान्सुमहाकायान्सर्वान्वैवनचारिणः ॥ २३ ॥ अप्सरःसुचमुख्यासुतथाविद्याधरी
षुच ॥ नागकन्यासुचतदागंधर्वीणांतनूषुच ॥ कामरूपबलोपेतायथाकामविचारिणः ॥२४ ॥ सिंहशार्दूलसदृशादर्पेणचबलेनच ॥ शिलाप्रह
रणाःसर्वेसर्वेपर्वतयोधिनः ॥२५॥ नखदंष्ट्रायुधाःसर्वेसर्वेसर्वास्त्रकोविदाः॥विचालयेयुःशैलेंद्रान्भेदयेयुःस्थिरान्द्रुमान्॥२६॥ क्षोभयेयुश्चवेगे
नसमुद्रंसरितांपतिम्॥दारयेयुःक्षितिंपद्भ्यामाप्लवेयुर्महार्णवान् ॥ २७॥ नभस्तलंविशेयुश्चगृह्णीयुरपितोयदान् ॥ गृह्णीयुरपिमातंगान्मत्तान्प्र
व्रजतोवने॥२८॥नर्दमानांश्चनादेनपातयेयुर्विहंगमान्॥ ईदृशानांप्रसूतानिहरीणांकामरूपिणाम् ॥२९॥ शतंशतसहस्राणियूथपानांमहात्म
नाम्॥तेप्रधानेषुयूथेषुहरीणांहरियूथपाः ॥३०॥ बभूवुर्यूथपश्रेष्ठान्वीरांश्चाजनयन्हरीन् ॥ अन्येऋक्षवतःप्रस्थानुपतस्थुःसहस्रशः ॥३१॥

रीषु चस्त्वर्थे किंनरीषुत्वित्यर्थः एवमग्रेपि तार्क्ष्यास्तार्क्ष्यवंशजाः ॥२१॥ नागाःसर्पाः ॥२२ ॥ चारणादेवबंदिनः वनचारिणःवनवासिनइत्येकत्र परत्रवनस्थफलभक्षकानित्य
र्थः ॥ २३ ॥२४ ॥२५ ॥ सर्वास्त्रकोविदाइति स्वयंप्रतिभातसर्वास्त्रपरिहारोपायाइत्यर्थः शिलाप्रहरणाइत्याद्युक्तेस्तेषामस्त्रप्रयोक्तृत्वाभावात् विचालयेयुरित्यादौशक्यार्थेलिङ्
विचालनशक्ताइत्यर्थः ॥२६॥ आप्लवेयुःसंतरेयुः ॥२७॥ प्रव्रजतःस्वच्छंदगतीन् ॥२८ ॥ नादेनेत्यस्यपातयेयुरित्यनेनान्वयः ॥ २९ ॥ शतसहस्राणि कोटिरित्यर्थः ॥३०॥ ते
प्रागुक्ताःहरीणांप्रधानेषुयूथेषुमध्येहरियूथपाबभूवुः यूथपश्रेष्ठान्वीरांश्चहरीन्अजनयन्नित्यर्थः ऋक्षवतः पर्वतविशेषस्यप्रस्थान्सानून्उपतस्थुःआसेवंतेस्म ॥३१॥

SGDF

॥३ २॥ भ्रातरौसुग्रीववालिनौ सर्वेचसर्वेपिउपतस्थुःकेचित्साक्षात्केचिन्नलादिद्वारेत्याह नलमित्यादि ॥३ ३॥ अर्दयन्आर्दयन्नित्यर्थः अडभावआर्षः ॥३ ४॥ वालीजुगोपेत्य
न्वयः देवराजावतारत्वादितिभावः ॥३ ५॥ विविधसंस्थानैःनानाप्रकारसन्निवेशैः नानाव्यंजनलक्षणैःपरस्परभेदव्यंजकतत्तल्लक्षणयुतैः ॥ ३ ६ ॥ अचलकूटःपर्वतशृंगं यूथपा
धिपैःयूथपानामधिपैरित्यर्थःभीमशरीररूपैःभयजनकशरीराकृतिभिः॥३ ७॥ इ॰श्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰सप्तदशःसर्गः ॥१ ७॥ प्रासंगिकदेवतावतारमुक्त्वाप्रकृतःप्रधाना
वतारउच्यते निर्वृत्तेइत्यादि निर्वृत्तेसमाप्ते पुत्रोत्पत्तिंविचिंतयन्नित्यंतोवृत्तानुवादः हयमेधेइत्यस्यपुत्रेष्टियुतइतिशेषः॥१॥प्रविवेशप्रवेशाभिमुखोबभूव॥२॥मुनिपुंगवंवासिष्ठंऋष्यशृं

अन्येनानाविधान्शैलान्काननानिचभेजिरे ॥ सूर्यपुत्रंचसुग्रीवंशक्रपुत्रंचवालिनम् ॥ ३२ ॥ भ्रातरावुपतस्थुस्तेसर्वेचहरियूथपाः ॥ नलंनी
लंहनूमंतमन्यांश्चहरियूथपान् ॥३३॥ तेताक्ष्र्यबलसंपन्नाःसर्वेयुद्धविशारदाः ॥ विचरंतोऽर्दयन्सर्वान्सिंहव्याघ्रमहोरगान् ॥३४॥ महाबलो
महाबाहुर्वालीविपुलविक्रमः ॥ जुगोपभुजवीर्येणऋक्षगोपुच्छवानरान् ॥३५॥ तैरियंपृथिवीशूरैःसपर्वतवनार्णवा ॥ कीर्णाविविधसंस्थानैर्ना
नाव्यंजनलक्षणैः ॥३६ ॥ तैर्मेघवृंदाचलकूटसन्निभैर्महाबलैर्वानरयूथपाधिपैः ॥ बभूवभूर्भीमशरीररूपैःसमावृतारामसहायहेतोः ॥ ३७ ॥
इ॰श्री॰वा॰आ॰बा॰सप्तदशःसर्गः ॥१७ ॥ ॥श्री॥ ॥ निर्वृत्तेतुक्रतौतस्मिन्हयमेधेमहात्मनः ॥ प्रतिगृह्यामराभागान्प्रतिजग्मुर्यथागतम्
॥१॥ समाप्तदीक्षानियमःपत्नीगणसमन्वितः ॥ प्रविवेशपुरींराजासभृत्यबलवाहनः ॥२ ॥ यथार्हंपूजितास्तेनराज्ञाचपृथिवीश्वराः ॥मुदिताः
प्रययुर्देशान्प्रणम्यमुनिपुंगवम् ॥३॥ श्रीमतांगच्छतांतेषांस्वगृहाणिपुरात्ततः ॥ बलानिराज्ञांशुभ्राणिप्रहृष्टानिचकाशिरे ॥४ ॥ गतेषुपृथिवी
शेषुराजादशरथःपुनः ॥ प्रविवेशपुरींश्रीमान्पुरस्कृत्यद्विजोत्तमान् ॥ ५ ॥ शांतयाप्रययौसार्द्धमृष्यशृंगःसुपूजितः ॥ अनुगम्यमानोराज्ञाच
सानुयात्रेणधीमता ॥६॥ एवंविसृज्यतान्सर्वान्राजासंपूर्णमानसः ॥ उवाससुखितस्तत्रपुत्रोत्पत्तिंविचिंतयन् ॥७ ॥ ततोयज्ञेसमाप्तेतुऋ
तूनांषट्समत्ययुः ॥ ततश्चद्वादशेमासेचैत्रेनावमिकेतिथौ ॥८ ॥ नक्षत्रेऽदितिदैवत्येस्वोच्चसंस्थेषुपंचसु ॥ग्रहेषुकर्कटेलग्नेवाक्पताविंदुनासह
॥९॥ प्रोद्यमानेजगन्नाथंसर्वलोकनमस्कृतम् ॥ कौसल्याऽजनयद्रामंदिव्यलक्षणसंयुतम् ॥१०॥

गंच ॥३ ॥शुभ्राणिदशरथदत्तवस्त्राभ
रणादिनाऽत्युज्ज्वलानि अतएवप्रहृष्टानि ॥४॥ द्विजोत्तमान्वासिष्ठादीन् ॥५॥ सानुयात्रेणसभृत्येनराज्ञादशरथेनअनुगम्यमानऋष्यशृंगःप्रययौ स्वस्थानमितिशेषः ॥६॥ सर्वान्व
सिष्ठादीनपि तत्रपुरे ॥ ७ ॥ ऋतूनामितिप्रथमार्थेषष्ठीसमत्ययुःसमतीताः नावमिकेनवम्यांतिथौ स्वार्थेठक् ॥ ८ ॥ अदितिदैवत्येपुनर्वसौपंचसुरविभौमशनिगुरुशुक्रेषुउच्चसं
स्थेषुमेषमकरतुलाकर्कमीनस्थेषुसचंद्रगुरौकर्कटेलग्नेस्थितेसति॥९॥प्रोद्यमानेतत्रलग्नेउदयंगच्छतिसतीत्यर्थः सर्वलोकनमस्कृतंअस्यसर्वलोकरूपश्चासौनमस्कृतश्चतमित्यप्यर्थ

SGDF

तेनादौप्रादुर्भावसमयेमात्राविराड्रूपस्यदर्शनंततस्तद्रूपदर्शनविस्मयात्तयानमस्कृतःसन्माययाबालभावंदधावितिसूचितम् ॥१०॥ विष्णोःशंखचक्रानंतविशिष्टस्यविष्णोरित्यर्थःअ
र्धंकिंचिन्न्यूनमर्धमित्यर्थः शंखचक्रादेरभावादितिभावः॥११॥देवानांवरेणदेवश्रेष्ठेन॥१२॥चतुर्भागःचतुर्न्यूनोभागश्चतुर्भागः पायसार्धस्यचतुर्थांशन्यूनोभागःअतएवसाक्षाद्विष्णोः
सर्वैर्गुणैःसमुदितःयुक्तःअस्यपांचजन्यावतारतयास्वधारकस्यविष्णोःसाक्षाद्विष्णुत्वमुक्तं अनेनपांचजन्यस्यापिविष्णुत्वमेवेतिसूचितं तदीयसर्वगुणवत्तासूचनेनास्यापिरामतुल्यत्वंराम
पायसांशसमपायसांशजन्यत्वंचसूचितम् ॥१३॥ विष्णोरर्द्धेति विष्णोःरामस्य अर्धशब्दोत्रभागवाचीनसमांशवाचीतेनपायसाष्टमांशौलक्ष्मणशत्रुघ्नावितिबोध्यम् ॥१४॥ सार्पआश्ले
षा कुलीरःकर्कटः अभ्युदितेइत्यस्यउच्चस्थेइत्यर्थःसौमित्रीइतिद्विवचनेनतयोर्यमजत्वंसूच्यते ॥ १५ ॥ राज्ञइति पृथग्गुणवंतःप्रत्येकंअनन्यसाधारणगुणवंतः अनुरूपाःज्येष्टकनिष्ठ
त्वादियोग्यव्यवहारवंतः रुच्याकांत्या प्रोष्ठपदाइतिपूर्वाभाद्रपदोत्तराभाद्रपदोर्नाम तयोश्चप्रत्येकंद्वेद्वेतारेइतिज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धं तैत्तिरीयश्रुतिरपि चत्वारएकमभिकर्मदेवाः प्रोष्ठपदा

विष्णोरर्धंमहाभागंपुत्रमैक्ष्वाकुनंदनम् ॥ लोहिताक्षंमहाबाहुंरक्तोष्ठंदुंदुभिस्वनम् ॥११॥ कौसल्याशुशुभेतेनपुत्रेणामिततेजसा ॥ यथावरेण
देवानामदितिर्वज्रपाणिना ॥ १२ ॥ भरतोनामकैकेय्यांजज्ञेसत्यपराक्रमः ॥ साक्षाद्विष्णोश्चतुर्भागःसर्वैःसमुदितोगुणैः ॥ १३ ॥ अथलक्ष्म
णशत्रुघ्नौसुमित्राऽजनयत्सुतौ ॥ वीरौसर्वास्त्रकुशलौविष्णोरर्धसमन्वितौ ॥ १४ ॥ पुष्येजातस्तुभरतोमीनलग्नेप्रसन्नधीः ॥ सार्पेजातौतु
सौमित्रीकुलीरेऽभ्युदितेरवौ ॥१५॥ राज्ञःपुत्रामहात्मानश्चत्वारोजज्ञिरेपृथक् ॥ गुणवंतोनुरूपाश्चरुच्याप्रोष्ठपदोपमाः ॥१६॥ जगुःकलंचगं
धर्वाननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ देवदुंदुभयोनेदुःपुष्पवृष्टिश्चखात्पतत् ॥१७॥ उत्सवश्चमहानासीदयोध्यायांजनाकुलः ॥ रथ्याश्चजनसंबाधान
टनर्तकसंकुलाः ॥ १७ ॥ गायनैश्चविराविण्योवादनैश्चतथापरैः ॥ विरेजुर्विपुलास्तत्रसर्वरत्नसमन्विताः ॥ १९ ॥ प्रदेयांश्चददौराजासूत
मागधवंदिनाम् ॥ब्राह्मणेभ्योददौवित्तंगोधनानिसहस्रशः ॥ २० ॥ अतीत्यैकादशाहंतुनामकर्मतथाऽकरोत् ॥ ज्येष्ठंराममंमहात्मानंभरतंकै
कयीसुतम्॥२१॥सौमित्रिंलक्ष्मणमितिशत्रुघ्नमपरंतथा॥वसिष्ठःपरमःप्रीतोनामानिकुरुतेतदा॥२२॥ सइतियान्वदंतीति तदुपमाइत्यर्थः॥१६॥जगुरिति
रामाद्युत्पत्तिकालेइतिशेषः पतदित्यत्रअडभावश्छांदसः ॥१७॥१८ ॥ गायनैःगायकैःवादनैःवादकैःविराविण्यःसशब्दाःरथ्याइतिविशेष्यं सर्वरत्नसमन्विताःनटाद्युद्देशेनाक्षिप्तैरत्नैर्यु
क्ताः ॥१९॥ प्रदेयान्पारितोषिकान् सूताःपौराणिकाःमागधावंशावलीकीर्तकाःबंदिनःस्तुतिपाठकाः संबंधसामान्येषष्ठी सूतादिसंबंधियद्देयंपारितोषिकंतत्तेभ्योददावित्यन्वयः ॥२॥
अतीत्येति एकादशाहशब्दःसूतकांतोपलक्षणं अन्यथाक्षत्रियस्यद्वादशाहंसूतकमितिस्मृतिविरोधःस्यात् तथाचरामजन्मतस्त्रयोदशेदिनेनामकरणमकरोदित्यर्थः अस्यनिरुक्तिःपूर्वंद
र्शिता श्रियःकमलवासिन्यारमणोयंयतोहरिः तस्माच्छ्रीरामइत्यस्यनामसिद्धंपुरातनम्सहस्रनामसदृशंस्मरणान्मुक्तिदंनृणामितिपाद्मे उक्तम् ॥२१ ॥ नामानिकुरुते नामकरणमकार
यदित्यर्थः वर्तमानसामीप्येलट् अंतर्भावितण्यर्थताच यत्तुकतकेनराज्ञोनामकरणादावनधिकारइत्युक्तं अकरोदित्यत्रचपुरोहितद्वारेतिशेषपूरणंकृतंतत्रमानंचिंत्यम् ॥ २२ ॥

SGDF

ब्राह्मणान्भोजयामासेति राजाज्ञयेतिशेषः बहुबहुमानपूर्वकमित्यर्थः ॥ २३ ॥ जन्मक्रियादीनितदाद्युपनयनांतानीत्यर्थः अकारयत्वसिष्ठोराज्ञेतिशेषः केतुःबिरुदध्वजः सयथा
अन्नदानादिकीर्तिंख्यापयतिएवंइक्ष्वाकुकुलवैभवप्रकाशकः रतिःप्रीतिः ॥२४॥ स्वयंभूर्हिरण्यगर्भःसइवसर्वशक्तिमत्त्वेनसंमतः ॥ २५ ॥ ज्ञानोपसंपन्नाःतत्त्वज्ञानयुक्ताइतिकेचि
त् गुणैःसाधारणैःक्षत्रसाधारणैश्चसद्गुणैरित्यर्थः तेषामितिनिर्धारणेषष्ठी रामःसर्वसद्गुणइतिशेषः ॥२६॥ इष्टःसर्वस्येत्यादिगुणकथनेपौनरुक्त्यंदाढर्घ्याय रथचर्यासुरणोचितरथप्रचा
रेषु ॥२७॥ लक्ष्मिवर्धनइतिह्रस्वआर्षः ॥२८॥ रामस्यसुस्निग्धइतिप्राक्तनेनान्वयः स्वशरीरादपितस्यस्वात्मभूतस्यरामस्यप्रियकरः ॥ २९ ॥ रामस्यअपरःबहिःसंचरन्प्राणइवल

ब्राह्मणान्भोजयामासपौरजानपदानपि ॥ अददद्ब्राह्मणानांचरत्नौघममलंबहु ॥ २३ ॥ तेषांजन्मक्रियादीनिसर्वकर्माण्यकारयत् ॥ तेषांके
तुरिवज्येष्ठोरामोरतिकरःपितुः ॥ २४॥ बभूवभूयोभूतानांस्वयंभूरिवसंमतः ॥ सर्वेवेदविदःशूराःसर्वेलोकहितेरताः ॥२५॥ सर्वेज्ञानोपसंप
न्नाःसर्वेसमुदितागुणैः ॥ तेषामपिमहातेजारामःसत्यपराक्रमः ॥ २६ ॥ इष्टःसर्वस्यलोकस्यशशांकइवनिर्मलः ॥ गजस्कंधेश्वपृष्ठेचरथचर्या
सुसंमतः ॥२७॥ धनुर्वेदेचनिरतःपितुःशुश्रूषणेरतः ॥ बाल्यात्प्रभृतिसुस्निग्धोलक्ष्मणोलक्ष्मिवर्धनः ॥ २८॥ रामस्यलोकरामस्यभ्रातुर्ज्ये
ष्ठस्यनित्यशः ॥ सर्वप्रियकरस्तस्यरामस्यापिशरीरतः ॥२९॥ लक्ष्मणोलक्ष्मिसंपन्नोबहिःप्राणइवापरः॥नचतेनविनानिद्रांलभतेपुरुषोत्तमः
॥३०॥मृष्टमन्नमुपानीतमश्नातिनहितंविना॥यदाहिहयमारूढोमृगयांयातिराघवः॥३१॥ अथैनंपृष्ठतोभ्येतिसधनुःपरिपालयन्॥भरतस्यापि
शत्रुघ्नोलक्ष्मणावरजोहिसः ॥३२॥ प्राणैःप्रियतरोनित्यंतस्यचासीत्तथाप्रियः ॥सचतुर्भिर्महाभागैःपुत्रैर्दशरथःप्रियैः ॥३३॥ बभूवपरमप्रीतो
देवैरिवपितामहः ॥ तेयदाज्ञानसंपन्नाःसर्वेसमुदितागुणैः ॥३४॥ ह्रीमंतःकीर्तिमंतश्चसर्वज्ञादीर्घदर्शिनः ॥ तेषामेवंप्रभावाणांसर्वेषांदीप्तते
जसाम् ॥३५॥ पितादशरथोहृष्टोब्रह्मालोकाधिपोयथा ॥ तेचापिमनुजव्याघ्रावैदिकाध्ययनेरताः ॥३६॥ पितृशुश्रूषणरताधनुर्वेदेचनिष्ठिताः
अथराजादशरथस्तेषांदारक्रियांप्रति ॥३७॥ चिंतयामासधर्मात्मासोपाध्यायःसबांधवः॥तस्यचिंतयमानस्यमंत्रिमध्येमहात्मनः ॥ ३८ ॥

क्ष्मणःप्रियःतदेवाह नवेति ॥३०॥ मृगयांआखेटमुद्दिश्येत्यर्थः ॥ ३१ ॥ परिपालयन्रामशरीरमितिशेषः अनेनलक्ष्मणस्यभक्त्यतिशयउक्तः हियतःशत्रुघ्नोलक्ष्मणावरजोऽतो
रामावरजस्यभरतस्यप्रियइतिशेषः रामलक्ष्मणाविवभरतशत्रुघ्नौपरस्परप्रियावित्यर्थः ॥ ३२ ॥ तस्यशत्रुघ्नस्यसभरतइतिशेषः तथातस्यभरतस्यशत्रुघ्नःप्रियआसीत् ॥ ३३ ॥देवैः
चतुर्भिर्दिक्पालैःयद्वा वसुरुद्रादित्यविश्वेदेवैःतेसर्वेरामादयः गुणैःसमुदितायुक्ताआसन्नितिशेषः ॥ ३४ ॥ एवंप्रभावाणांप्रागुक्तप्रभाववतांलाभेनेतिशेषः पितादृष्टइत्यन्वयः
॥ ३५ ॥ वैदिकाध्ययनेवेदसंबंध्यध्ययने ॥ ३६ ॥ दारक्रियाविवाहः कुमारस्यविशालाक्षंपांडुतांमुखमाददे कपोलतलसंलीनपाणिःपद्मासनस्थितइत्यादियोगवासिष्ठोक्तरीत्या
संसारासारत्वदर्शनेनजातानांमुखपांडुतादीनांकामकृतत्वसंभावनयाविवाहक्रियाचिंतनमितिबोध्यम् ॥ ३७ ॥ सोपाध्यायःसपुरोहितः ॥ ३८ ॥

॥ ३९ ॥ कौशिकंकुशिकगोत्रापत्यम् विलंबेशापत्रासात्द्वाराध्यक्षाःराजवेश्मत्वरयाप्रविविशुः तदागमननिवेदनायेतिशेषः ॥ ४० ॥ संभ्रांतमनसःक्षुभितचित्ताः तेनतदीयेनविश्वा
मित्रसंबंधिना ॥४१॥ इक्ष्वाकवे तद्वंशजत्वात्ताच्छब्द्यम् समाहितःएकाग्रचित्तः ॥४२॥ ब्रह्माणंबृहस्पतिम् बृहस्पतिर्देवानांब्रह्मेतिश्रुतेः संशितव्रतंतीक्ष्णनियमम् ॥४३॥ उपहारय
दिति वसिष्ठेनेतिशेषः अडभावआर्षः राज्ञोर्घ्यंराजप्रेरणयावसिष्ठानीतम् ॥४४॥ कुशलपदंअनामयोपलक्षणम् क्षत्रबंधुमनामयमितिश्रुतेः अव्ययंवृद्धिम् ॥४५॥ पुनर्विशिष्यपृच्छति
कुशलमितिविशेषप्रकारमाह अपितेइति अपिःप्रश्ने एवमग्रेपि सामंताःसन्नताःनम्राअपिरिपवोजिताः ॥४६॥ अपिदैवंकर्महोमदेवतार्चनादिकं मानुषंकर्मसामभेदादिकम् राज्ञःप्रे
रितार्घ्यदातृत्वेनप्रथमतोराज्ञेऽनामयादिपृष्ट्वाततोवसिष्ठेनसमागम्यालिंगनादिकृत्वा कुशलमित्यस्यपप्रच्छेतिशेषः अनेनराजपुरोहितत्वकृतःपूर्वस्पर्धयेषदपमानोवसिष्ठस्यविश्वामि

अभ्यागच्छन्महातेजाविश्वामित्रोमहामुनिः ॥सराज्ञोदर्शनाकांक्षीद्वाराध्यक्षानुवाचह॥३९॥शीघ्रमाख्यातमांप्राप्तंकौशिकंगाधिनःसुतम् ॥त
च्छ्रुत्वावचनंतस्यराज्ञोवेश्मप्रदुद्रुवुः ॥ ४० ॥ संभ्रांतमनसःसर्वेतेनवाक्येनचोदिताः ॥ तेगत्वाराजभवनंविश्वामित्रमृषिंतदा ॥ ४१ ॥ प्रा
प्तमावेदयामासुर्नृपायेक्ष्वाकवेतदा ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वासपुरोधाःसमाहितः ॥४२॥ प्रत्युज्जगामसंहृष्टोब्रह्माणमिववासवः ॥ सदृष्ट्वाज्वलितं
दीप्त्यातापसंसंशितव्रतम्॥४३॥ प्रहृष्टवदनोराजाततोर्घ्यमुपहारयत् ॥ सराज्ञःप्रतिगृह्यार्घ्यंशास्त्रदृष्टेनकर्मणा ॥४४॥ कुशलंचाव्ययंचैवप
र्यपृच्छन्नराधिपम्॥पुरेकोशेजनपदेबांधवेषुसुहृत्सुच ॥ ४५ ॥ कुशलंकौशिकोराज्ञःपर्यपृच्छत्सुधार्मिकः ॥ अपितेसन्नताःसर्वेसामंतारिपवो
जिताः ॥४६॥ दैवंचमानुषंचैवकर्मतेसाध्वनुष्ठितम्॥वसिष्ठंचसमागम्यकुशलंमुनिपुंगवः ॥४७॥ ऋषींश्चतान्यथान्यायंमहाभागउवाचह ॥
तेसर्वेहृष्टमनसस्तस्यराज्ञोनिवेशनम् ॥४८॥ विविशुःपूजितास्तेननिषेदुश्चयथार्हतः ॥ अथहृष्टमनाराजाविश्वामित्रंमहामुनिम् ॥४९॥ उ
वाचपरमोदारोहृष्टस्तमभिपूजयन्॥यथाऽमृतस्यसंप्राप्तिर्यथावर्षमनूदके ॥ ५० ॥ यथासदृशदारेषुपुत्रजन्माप्रजस्यवै ॥ प्रनष्टस्ययथाला
भोयथाहर्षोमहोदयः॥५१॥ तथैवागमनंमन्येस्वागतंतेमहामुने॥कंचतेपरमंकामंकरोमिकिमुहर्षितः ॥५२॥पात्रभूतोसिमेब्रह्मन्दिष्ट्याप्राप्तो
सिमानद॥अद्यमेसफलंजन्मजीवितंचसुजीवितम्॥५३॥ त्वकृतःसूचितः वसिष्ठश्चसमागम्यप्रहसन्मुनिपुंगवः यथार्हंपूजयित्वैनंपप्रच्छकुशलंतदेतिक्वचित्पाठःतत्रपू
र्वमांस्पर्धमानोपिमद्राजसन्निधावागतइतिहासः ॥४७॥ऋषीन्वामदेवादीन्यथान्यायंसंगत्यकुशलंचोवाचअत्रवामदेवादिभिःस्वस्थानस्थैरेवसमागम्यस्वकार्यसिद्ध्येतान्गृहीत्वैवते
स्वयंचराजसदनंविविशुरित्यन्वयः ॥४८॥ पूजिताइत्यस्यराज्ञेतिशेषः ॥४९॥ परमोदारःपरमदाता हृष्टःपुलकितः अनूदकेइत्यार्षदीर्घत्वम् ॥५०॥ सदृशदारेषुजातिवयोरूपगु
णतुल्येषु प्रनष्टस्यनिध्यादेरितिशेषः महःपुत्रजन्माद्युत्सवःतस्मादुदयोयस्यसहर्षोयथातथातेआगमनंमन्ये अत्रस्वकार्यहर्षसादृश्यस्यागमनेउक्त्यातवागमनजहर्षस्यानिर्वाच्यत्वं
व्यज्यते स्वागतंतेइतिभिन्नंवाक्यम् चपरंकंकामंकिमुकेनप्रकारेणकरोमिकुर्यामित्यर्थः वर्तमानसामीप्येलट् ॥५१ ॥ ५२ ॥ पात्रभूतःसर्वसेवायोग्यःदिष्ट्याशुभादृष्टेन सुजीवि

SGDF

वितम् अद्य व्रततत्फललाभादितिभावः ॥ ५३ ॥ पूर्वमिति राजर्षिशब्दसाधकेनतपसापूर्वंअतिशायितकांतिमान् ॥५४॥ अनुपश्चात्ब्रह्मर्षित्वसाधकेनतपसाब्रह्मर्षित्वंप्राप्तोऽतोम
याबहुधाबहुप्रकारेणराजर्षिब्रह्मर्षिप्रकारेणपूज्योसीत्यन्वयः तदिति परमंपवित्रमिदंत्वदागमनंयन्ममपुरोऽभूत्तदद्भुतमत्याश्चर्यमित्यर्थः ॥ ५५॥ हेप्रभोतवसंदर्शनात्शुभक्षेत्रंसक
लपापाभावविशिष्टसकलशुभसाधनपुण्यवद्देहंगतःप्राप्तवान् तेनसफलजन्मतानिष्पापताचध्वनिता इदंशरीरंकौंतेयक्षेत्रमित्याभिधीयतेइतिभगवद्गीतोक्तेः ब्रूहीति तुभ्यमितिषष्ठ्य
र्थेचतुर्थी तेयत्कार्यंप्रतियत्कार्यार्थमागमनंतन्मयाप्रार्थितःसन्ब्रूहिकथय ॥ ५६ ॥ स्वाभिमतकार्ययोगेनअनुगृहीतोहंत्वत्प्रयोजनपरिवृद्धिंनिष्पत्तिंकर्तुमिच्छामि विमर्शंकरिष्यति
नवेतिसंदेहम् ॥५७॥ तत्रहेतुमाह दैवतंहीतिइतश्चनसंदेहइत्याह ममचेति तवागमनजःकृत्स्नोधर्मःममहानभ्युदयःप्राप्तः हर्षातिशयाद्द्विजेतिपुनरुक्तिर्नदोषाय ॥ ५८ ॥ इती

यस्माद्विप्रेंद्रमद्राक्षंसुप्रभातानिशामम ॥ पूर्वंराजर्षिशब्देनतपसाद्योतितप्रभः॥५४॥ब्रह्मर्षित्वमनुप्राप्तःपूज्योसिबहुधामया॥तदद्भुतमभूद्विप्र
पवित्रंपरमंमम ॥५५॥ शुभक्षेत्रगतश्चाहंतवसंदर्शनात्प्रभो ॥ ब्रूहियत्प्रार्थितंतुभ्यंकार्यमागमनंप्रति ॥५६॥ इच्छाम्यनुगृहीतोहंत्वदर्थंपरिवृ
द्धये ॥ कार्यस्यनविमर्शंचगंतुमर्हसिसुव्रत ॥ ५७ ॥ कर्ताचाहमशेषेणदैवतंहिभवान्मम ॥ ममचायमनुप्राप्तोमहानभ्युदयोद्विज ॥ तवागम
नजःकृत्स्नोधर्मश्चानुत्तमोद्विज ॥५८॥ इतिहृदयसुखंनिशम्यवाक्यंश्रुतिसुखमात्मवताविनीतमुक्तम्॥प्रथितगुणयशागुणैर्विशिष्टःपरमऋषिः
परमंजगामहर्षम् ॥५९॥ ॥इ०श्रीम०वा०आ०बा०अष्टादशःसर्गः ॥१८॥ तच्छ्रुत्वाराजसिंहस्यवाक्यमद्भुतविस्तरम्॥हृष्टरोमामहातेजा
विश्वामित्रोभ्यभाषत ॥ १ ॥ सदृशंराजशार्दूलतवैवभुविनान्यतः ॥ महावंशप्रसूतस्यवसिष्ठव्यपदेशिनः ॥ २ ॥ यत्तुमेहृद्गतंवाक्यंतस्यका
र्यस्यनिश्चयम् ॥ कुरुष्वराजशार्दूलभवसत्यप्रतिश्रवः ॥ ३ ॥ अहंनियममातिष्ठेसिद्ध्यर्थंपुरुषर्षभ ॥ तस्यविघ्नकरौद्वौतुराक्षसौकामरूपिणौ
॥ ४ ॥ व्रतेतुबहुशश्चीर्णेसमाप्त्यांराक्षसाविमौ ॥ मारीचश्चसुबाहुश्चवीर्यवंतौसुशिक्षितौ ॥ ५ ॥ तौमांसरुधिरौघेणवेदिंतामभ्यवर्षताम् ॥
अवधूतेतथाभूतेतास्मिन्नियमनिश्चये ॥ ६ ॥ कृतश्रमोनिरुत्साहस्तस्माद्देशादपाक्रमे ॥ नचमेक्रोधमुत्स्रष्टुंबुद्धिर्भवतिपार्थिव ॥ ७ ॥

ति यतोहृदयसुखमतएवश्रुतिसुखम् आत्मवतास्वाधीनेनविनीतंविनययुक्तम् प्रथितैर्गुणैःत्रिशंकुस्वर्गारोहणादिभिर्यशोयस्य गुणैःशमदमादिभिः परमऋषिः ऋत्यकइतिप्रकृ
तिभावः ॥ २९ ॥ ॥ इ०रा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०अष्टादशःसर्गः ॥ १८ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तदिति अद्भुतविस्तरंदैवतंहिभवान्ममेत्याद्युक्तिरूपमाश्चर्यप्रपंचम् ॥१॥ एत
त्तवैवसदृशंनान्यतःनान्यस्य तत्रहेतुगर्भविशेषणं महावंशेत्यादि वसिष्ठव्यपदेशिनःवसिष्ठनियोगवर्तिनः ॥२॥ यत्त्विति तस्यतत्प्रतिपाद्यस्यकार्यस्य निश्चयंकर्तव्यत्वनिश्चयंसर्व
थाकरिष्यामीत्यंगीकारंकुरुष्व कृत्वाचसत्यप्रतिश्रवःसत्यप्रतिज्ञोभव॥३॥अहमिति सिद्ध्यर्थंयागार्थंनियमंदीक्षांआतिष्ठेआस्थितोस्मि तस्ययज्ञस्य॥४॥व्रतेत्विति बहुशश्चीर्णेसमाप्ति
कल्पे समाप्त्यांसमाप्तिसमये ॥५॥ नियमनिश्चयेव्रतसंकल्पे अवधूतेनाशिते तस्मिन्तत्संकल्पविषयेयज्ञेचतथाभूतेनाशितेसति ॥ ६ ॥ कृतश्रमःकृतवृथाप्रयासः अतएवनिरुत्साहः

SGDF

तस्माद्देशादपाक्रमेनिर्गतोस्मि ननुभवद्भिःशापेनैवकुतस्तौननाशितौतत्राह नचेति क्रोधमुत्स्रष्टुंशप्तुम् ॥७॥ तत्रहेतुमाह तथाभूतेति शापादिप्रवृत्त्यनर्हेत्यर्थः अतःस्वपुत्रमित्यादि
॥ ८॥ बालानांकपोलसमीपाशिखाकाकपक्षः नन्वनेनबालेनकिंकरिष्यसीत्यत्राह शक्तइत्यादि मयापितृस्थानीयेनेतिशेषः दिव्यंतेजोवैष्णवंतेनयुक्तइतिशेषः ॥९॥ विकर्तारःवि
घ्नकर्तारः तेषांविनाशनेपिशक्तःकिंपुनर्मद्यज्ञरक्षणे मारीचसुबाहुसेनाभिप्रायेणतेषामितिबहुवचनं राज्ञोदानप्ररोचनायाह श्रेयश्चेति बहुरूपंअस्त्रदानविवाहादिरूपं ।किंचमुरत्वपां
डुत्वादिनिवर्तकंबहुरूपंविपुलतरंपरमार्थरूपंचश्रेयआत्मस्वरूपंप्रदास्यामिवसिष्ठद्वारादापयिष्यामिबोधयिष्यामीत्यर्थः रामस्यशुद्धमुक्तस्वभावत्वेपिलोकानांतत्त्वबोधनमेवरामबोध
नस्यफलम् सनत्कुमारशापवशात्तिरोहितस्यज्ञानस्यप्रादुर्भूतिश्चफलमितिबोध्यम् तदुक्तमादित्यपुराणे विज्ञानमेतदखिलंविश्वाकारमबुद्धयःपश्यंतिज्ञानिनस्त्वेकमात्मरूपमिदं
जगत् दुर्विज्ञेयंवसिष्ठेनरामायकथितंपुरेतिस्कंदंप्रतिशिवोक्तेःयोगवासिष्ठेस्फुटतरमेतत् मुख्यश्रेयश्चविष्णुपुराणेद्वितीयांशे तन्मह्यंप्रणतायत्वंयच्छ्रेयःपरमंद्विज तद्वदाखिलविज्ञा
नजलवीच्युदधिर्भवानितिराजप्रश्नेपुत्रस्वर्गादीनामापेक्षिकश्रेयस्त्वेपिनपरमार्थरूपंश्रेयस्त्वमित्युक्त्वा एकोव्यापीसमःशुद्धोनिर्गुणःप्रकृतेःपरः जन्मवृद्ध्यादिरहितआत्मासर्वगतोऽ

तथाभूताहिसाचर्यानशापस्तत्रमुच्यते॥स्वपुत्रंराजशार्दूलरामंसत्यपराक्रमम् ॥८॥ काकपक्षधरंवीरंज्येष्ठंमेदातुमर्हसि ॥शक्तोह्येषमयागुप्तोदि
व्येनस्वेनतेजसा॥९॥राक्षसायेविकर्तारस्तेषामपिविनाशने॥श्रेयश्चास्मैप्रदास्यामिबहुरूपंनसंशयः॥१०॥त्रयाणामपिलोकानांयेनख्यातिंग
मिष्यति॥नचतौराममासाद्यशक्तौस्थातुंकथंचन॥११॥नचतौराघवादन्योहंतुमुत्सहतेपुमान्॥वीर्योत्सिक्तौहितौपापौकालपाशवशंगतौ॥१२॥
रामस्यराजशार्दूलनपर्याप्तौमहात्मनः॥नचपुत्रगतंस्नेहंकर्तुमर्हसिपार्थिव॥१३॥अहंतेप्रतिजानामिहतौतौविद्धिराक्षसौ॥अहंवेद्मिमहात्मानंरा
मंसत्यपराक्रमम् ॥१४॥ वसिष्ठोपिमहातेजायेचेमेतपसिस्थिताः॥यदितेधर्मलाभंतुयशश्चपरमंभुवि॥१५॥स्थिरमिच्छसिराजेंद्ररामंमेदातुमर्ह
सि॥यद्यभ्यनुज्ञांकाकुत्स्थददतेतवमंत्रिणः॥१६॥ व्ययः परंज्ञानमयोसद्भिर्नामजात्यादिभिर्विभुः नयोगवान्नयुक्तोभून्नैवपार्थिवयोक्ष्यते तस्यात्मपरदेहेषुसतोप्येकमयं
हियत् विज्ञानंपरमार्थोसावितिजडभरतोक्त्यात्मस्वरूपमेवपरमार्थश्रेयस्त्वेनदर्शितम् तथात्रैव आत्माध्येयःसदाभूपयोगयुक्तैस्तथापरं श्रेयस्तस्यैवसंयोगःश्रेयोयःपरमात्मनेतिउक्तं
प्रघट्टकांतरे तथाजीवपरमात्मनोर्यःसंयोगःउपाधिनिर्गमरूपःसपरंश्रेयइतितदर्थः विभेदजनकेऽज्ञानेनाशमात्यंतिकंगते आत्मनोब्रह्मणोभेदमसंतंकःकरिष्यतीतिप्रघट्टकांतरोक्तेः प
रमात्मात्मनोर्योगःपरमार्थइतीर्यतेइतितेनैवोक्तत्वाच्चेत्यलम् ॥१०॥त्रयाणां त्रिष्वित्यर्थः येनमद्दत्तास्त्रादिना आसाद्ययुद्धेइतिशेषः॥११॥ नचेति तत्रहेतुमाह वीर्येत्यादि रामस्तर्हिकथं
हन्यादित्यत्राह कालेति ॥१२॥ रामस्यरामवीर्यस्य पुत्रगतंपुत्रविषयं रामेइतिशेषः नायंतवपुत्रःकिंतर्हिदिव्यमेतत्तेजइतितात्पर्यम् ॥१३॥तत्रहेतुमाह अहमिति हताविवेतिभूतप्रत्ययेन
वधस्यसुकरत्वंध्वन्यते रामंनिरतिशयवैभवविष्णुतेजोंशावताररूपम् ॥१४॥ स्वज्ञानेसंवादमाह वसिष्ठोपीत्यादि तेप्येवंविदुरितिशेषः तेइतित्वमित्यर्थे धर्मलाभंपरमंयशश्चयदिस्थिर
मिच्छसीत्यन्वयः तेनरामदानंतवापिफलदमित्याशयः ॥ १५ ॥ मेमह्यम् किंचमंत्रिणांसंमतेपिदातुमर्हसीत्याह यदीत्यादि अभ्यनुज्ञांरामदानविषयकानुमतिम् ॥ १६ ॥

ततःतदा अभिप्रेतंममेष्टम् तवचअसंसक्तंअतीतबाल्यत्वान्मातापितृसक्तिरहितम् ईश्वरत्वात्‌क्वाप्यनासक्तमितिव्यंग्यम् ॥ १७ ॥ नापिनातिचिरविप्रयोगस्तेपुत्रेणेत्याह दशेति यज्ञसंबंधिदशरात्रात्मकःकालएवराममपेक्षतइतिशेषः हेराघवममअयंयज्ञस्यकालःयथायथोक्तंकालंनात्येतिनातिक्रामति ततोऽधिकोविलंबोनभवतीत्यर्थः ॥ १८ ॥ तथेति अत्रापिपूर्वश्लोकांत्यार्धमावृत्त्यासंबध्यते हेराघवममायंयज्ञस्यकालोनात्येतिनातिपतेत्‌तथाकुरुष्वेत्यन्वयः धर्मार्थसहितम् अर्थोरामस्यास्त्रादिलाभरूपः ॥ १९ ॥२० ॥ चलनं कंपः ततोत्थायेतिच्छांदसम् व्यषीदतेत्यप्येवम् भयान्वितःरक्षोनिमित्तपुत्रवियोगभयान्वितः॥ २१ ॥ इतीति अतीवअत्यर्थंहृदयस्यहृदयपुंडरीकवर्त्यात्मनः मनसोंतःकरणस्यचविदारणंपीडाजनकम् शुश्रुवान्‌शुश्राव महान्नरपतिः सार्वभौमइतियावत् महात्मामहाबुद्धिः व्यथितमनाःमूर्च्छितचित्तःअभवत्‌अवस्थातुमशक्तआसनात्प्रचचालच निःसंज्ञःपपातेत्यर्थः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभि॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰एकोनविंशःसर्गः ॥ १९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तदिति निःसंज्ञइवनिष्प्राणइव रामेप्रा

वसिष्ठप्रमुखाःसर्वेततोरामंविसर्जय ॥ अभिप्रेतमसंसक्तमात्मजंदातुमर्हसि॥१७॥दशरात्रंहियज्ञस्यरामंराजीवलोचनम् ॥नात्येतिकालोयज्ञस्ययथायंममराघव ॥१८॥ तथाकुरुष्वभद्रंतेमाचशोकेमनःकृथाः॥इत्येवमुक्त्वाधर्मात्माधर्मार्थसहितंवचः ॥१९॥ विरराममहातेजाविश्वामित्रोमहामतिः ॥सतन्निशम्यराजेंद्रोविश्वामित्रवचःशुभम् ॥२०॥ शोकेनमहताविष्टश्चचालचमुमोहच ॥लब्धसंज्ञस्ततोत्थायव्यषीदतभयान्वितः ॥२१॥ इतिसहृदयमनोविदारणंमुनिवचनंतदतीवशुश्रुवान्॥नरपतिरभवन्महान्महात्माव्यथितमनाःप्रचचालचासनात् ॥ २२ ॥इ॰श्रीम॰वा॰आ॰बा॰एकोनविंशःसर्गः ॥१९॥ ॥छ॥ ॥ तच्छ्रुत्वाराजशार्दूलोविश्वामित्रस्यभाषितम् ॥ मुहूर्तमिवनिःसंज्ञःसंज्ञावानिदमब्रवीत् ॥१॥ ऊनषोडशवर्षोमेरामोराजीवलोचनः॥ नयुद्धयोग्यतामस्यपश्यामिसहराक्षसैः॥२॥इयमक्षौहिणीसेनायस्याहंपतिरीश्वरः॥ अनयासहितोगत्वायोद्धाहंतैर्निशाचरैः ॥ ३ ॥ इमेशूराश्चविक्रांताभृत्यामेऽस्त्रविशारदाः ॥ योग्यारक्षोगणैर्योद्धुंनरामंनेतुमर्हसि ॥ ४ ॥

कृतत्वबुद्ध्याराक्षसेभ्योभयसंभावनयादानप्रतिज्ञयाचव्याकुलत्वान्मूर्च्छितइत्यर्थः ततःसंज्ञावान्‌गतमूर्च्छइदंवक्ष्यमाणमब्रवीत् ॥ १ ॥ ऊनेति किंचिदूनानिषोडशवर्षाणियस्यसः इदंचयुद्धायोग्यत्वंप्रतिपादितम् षोडशवर्षःक्षत्रियकुमारएवकवचधरोयुद्धार्हइतिशास्त्रादितिकतककृतः अन्येतुऊनषोडशवर्षशब्दस्यद्वादशवर्षइत्यर्थः कौशिकयागरक्षणार्थमागतस्यरामस्यवयोविशेषमुद्दिश्यबालोद्वादशवर्षीयमकृतास्त्रश्चराघवइत्यरण्यकांडेरावणंप्रतिमारीचोक्तेरित्याहुः अरण्येबालःषोडशवर्षीयमित्येवपाठोरावणस्यभयातिशयार्थंवामारीचस्यात्युक्तिःसेतिकतकाशयः ॥ २ ॥ इयमिति एकोरथोगजश्चैकोनराःपंचपदातयः त्रयश्चतुरगास्तज्ज्ञैःपत्तिरित्यभिधीयते पत्तिंतुत्रिगुणामेकंविदुःसेनामुखंबुधाः त्रीणिसेनामुखान्येकोगुल्मइत्यभिधीयते त्रयोगुल्मागणोनामवाहिनीतुगणास्त्रयः स्मृतास्तिस्रस्तुवाहिन्यःपृतनेतिविचक्षणैः चमूस्तुपृतनास्तिस्रश्चम्वस्तिस्रस्त्वनीकिनी अनीकिनींदशगुणांप्राहुरक्षौहिणींबुधाइति यस्याहमितिसंधिरार्षः पतिःपालकःईश्वरःस्वामी योद्धेत्यस्यअस्मीतिशेषः ॥ ३ ॥ ४ ॥

गोप्तायज्ञस्येतिशेषः प्राणान्धरिष्यामिजीविष्यामीत्यर्थः ॥५॥६॥रामगमनेअनुपपत्तिमाह बालइत्यादि ऊनषोडशवर्षत्वादेवबालत्वव्यवहारःस्नेहातिशयेनच तेनैवअकृतविद्यत्वव्यवहारः अन्यथासर्वेवेदविदःशूराःसर्वेज्ञानोपसंपन्नाइतिपूर्वोक्त्याविरोधःस्यात् ॥ ७ ॥ नचेति रक्षसामित्यस्यरणेइतिशेषः कूटंकपटम् रामनयनेबाधकमप्याह विप्रेत्यादि ॥ ८ ॥ उक्तानुपपत्तिपरिहारायाह यदिवेति ॥ ९ ॥ इतोपिरामनयनमयुक्तमित्याह षष्टिरिति अतीतानीतिशेषः ॥ १० ॥ कृच्छ्रेणदुःखेन कचिद्दुःखेनेत्येवपाठः यज्ञदीक्षादिलक्षणेन परमिकाअतिशयिता स्वार्थेकः चतुर्णामितिनिर्धारणेषष्ठी तेषांमध्येअस्मिन्ममप्रीतिरधिकेत्यर्थः ॥ ११ ॥ प्रीत्याधिक्येकारणमाह ज्येष्ठेइति अनेनराज्ययोग्यता

अहमेवधनुष्पाणिर्गोप्तासमरमूर्धनि ॥ यावत्प्राणान्धरिष्यामितावद्योत्स्येनिशाचरैः॥५॥निर्विघ्नाव्रतचर्यासाभविष्यतिसुरक्षिता ॥ अहंतत्रगमिष्यामिनरामंनेतुमर्हसि ॥६॥ बालोह्यकृतविद्यश्चनचवेत्तिबलाबलम् ॥नचास्त्रबलसंयुक्तोनचयुद्धविशारदः॥७॥नचासौरक्षसांयोग्यःकूटयुद्धाहिराक्षसाः ॥ विप्रयुक्तोहिरामेणमुहूर्तमपिनोत्सहे ॥८॥ जीवितुंमुनिशार्दूलनरामंनेतुमर्हसि ॥ यदिवाराघवंब्रह्मन्नेतुमिच्छसिसुव्रत ॥९॥ चतुरंगसमायुक्तंमयासहचतंनय॥षष्टिर्वर्षसहस्राणिजातस्यममकौशिक ॥ १० ॥ कृच्छ्रेणोत्पादितश्चायंनरामंनेतुमर्हसि ॥ चतुर्णामात्मजानांहिप्रीतिःपरमिकामम ॥११॥ ज्येष्ठेधर्मप्रधानेचनरामंनेतुमर्हसि ॥ किंवीर्याराक्षसास्तेचकस्यपुत्राश्चकेचते ॥ १२॥ कथंप्रमाणाःकेचैतान् रक्षंतिमुनिपुंगव ॥ कथंचप्रतिकर्तव्यंतेषांरामेणरक्षसाम् ॥१३॥ मामकैर्वाबलैर्ब्रह्मन्मयावाकूटयोधिनाम् ॥ सर्वंमेशंसभगवन्कथंतेषांमयारणे ॥१४॥ स्थातव्यंदुष्टभावानांवीर्योत्सिक्ताहिराक्षसाः ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाविश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ १५॥ पौलस्त्यवंशप्रभवोरावणोनामराक्षसः ॥ सब्रह्मणादत्तवरस्त्रैलोक्यंबाधतेभृशम् ॥ १६ ॥ महाबलोमहावीर्योराक्षसैर्बहुभिर्वृतः ॥ श्रूयतेचमहाराजरावणोराक्षसाधिपः ॥१७॥ साक्षाद्वैश्रवणभ्रातापुत्रोविश्रवसोमुनेः ॥यदानखलुयज्ञस्यविघ्नकर्तामहाबलः ॥१८॥ तेनसंचोदितौतौतुराक्षसौचमहाबलौ ॥ मारीचश्चसुबाहुश्चयज्ञविघ्नंकरिष्यतः ॥ १९ ॥ इत्युक्तोमुनिनातेनराजोवाचमुनिंतदा ॥ नहिशक्तोस्मिसंग्रामेस्थातुंतस्यदुरात्मनः ॥ २० ॥

ध्वनिता धर्मप्रधानेत्रिषुपुरुषार्थेषुधर्माधीनप्रवृत्तिके राक्षसैर्युद्धेहिपाक्षिकनाशसंभावनयाराज्यविच्छेदएवभवेत् धर्मेणप्रजापालनंचनान्यतोनिर्वहेत् अतोरामोनेतुमयोग्यः अथरामनयनस्यसर्वथाअयोग्यत्वंप्रतिपादयितुंरक्षःस्वरूपंपृच्छति किंवीर्याइति केचतेकिंनामानः ॥ १२ ॥ कथंप्रमाणाःकीदृक्शरीरप्रमाणाः रक्षंतिस्वामित्वेनेतिशेषः प्रतिकर्तव्यंप्रतिविधेयं संहारःकथंकर्तव्यइत्यर्थः ॥१३॥ मयारणेइत्यत्रप्रतिकर्तव्यमित्यनुषंगः ॥ १४ ॥ स्थातव्यमिति दुष्टभावानांतेषांसंबंधिनिरणेकथंस्थातव्यमितिचशंसेतिसंबंधः तत्रहेतुःवीर्येत्यादि ॥ १५ ॥ १६ ॥ प्रसिद्धश्चायंरावणइत्याह श्रूयतेइत्यादि ॥ १७ ॥ यतोमहाबलस्ततोयदाअनादरात्स्वयंयज्ञस्यविघ्नकर्तानखलुअनादरात्स्वयंविघ्नायनागच्छतितदा ॥ १८ ॥ तेनरावणेनप्रेरितौमारीचसुबाहूयज्ञविघ्नंकरिष्यतइतिसंबंधः ॥ १९ ॥ अथरावणनामश्रुत्वास्वयमेवानिवृत्तप्रतीकारप्रत्याशोराजाआह इत्युक्तइति ॥ २० ॥

SGDF

अल्पभाग्यस्य त्वन्नियोगाकरणादितिशेषः प्रसादयितुमाह दैवतमित्यादि ॥२१॥२२॥ सत्विति वीर्यमादत्तेनाशयतीत्यर्थः अतस्तत्संग्रामाद्वैमुख्यमपिनदोषायतिभावःतस्यबलै
र्मारीचादिभिः ॥२३॥ हेमुनिश्रेष्ठसबलःससैन्यः ममपुत्रैःसहितोवाभवानपितेनयोद्धुंनशक्तइत्यनुषंगः अस्तुवाकथंचिद्भवतस्तथासामर्थ्यंपुत्रंतुसर्वथानदास्यामीत्याह कथमपी
त्यादि अमरप्रख्यंअमरतुल्यरूपमेवनत्वमरमितितात्पर्यं नैवदास्यामीत्यन्वयः ॥ २४॥ अतिदुःखितोक्तित्वात्तस्यपुत्रकशब्दयोःपौनरुक्त्यंनदोषःपुत्रकमित्यनुकंपायांकन् अदाने
हेत्वंतरमप्याह अथेत्यादि यतःसुंदोपसुंदपुत्रौकालोपमौयमतुल्यौमारीचसुबाहूदैत्यकुलजसुंदोपसुंदाभ्यांयक्षकन्यायांजातत्वेनअगस्त्यशापेनचअतिक्रूरतमौराक्षसत्वंप्राप्तौयतस्तौ

**सत्वंप्रसादंधर्मज्ञकुरुष्वममपुत्रके ॥ ममचैवाल्पभाग्यस्यदैवतंहिभवान्गुरुः ॥२१॥ देवदानवगंधर्वायक्षाःपतगपन्नगाः ॥ नशक्तारावणं
सोढुंकिंपुनर्मानवायुधि ॥२२॥ सतुवीर्यवतांवीर्यमादत्तेयुधिरावणः ॥ तेनचाहंनशक्तोस्मिसंयोद्धुंतस्यवाबलैः ॥२३॥ सबलोवामुनिश्रेष्ठस
हितोवाममात्मजैः ॥ कथमप्यमरप्रख्यंसंग्रामाणामकोविदम् ॥ २४ ॥ बालंमेतनयंब्रह्मन्नैवदास्यामिपुत्रकम् ॥ अथकालोपमौयुद्धेसुतौ
सुंदोपसुंदयोः ॥ २५ ॥ यज्ञविघ्नकरौतौतेनैवदास्यामिपुत्रकम् ॥ मारीचश्चसुबाहुश्चवीर्यवंतौसुशिक्षितौ ॥२६॥ तयोरन्यतरंयोद्धुंयास्या
मिससुहृद्गणः ॥ अन्यथात्वनुनेष्यामिभवंतंसहबांधवः ॥२७॥ इतिनरपतिजल्पनाद्द्विजेंद्रंकुशिकसुतंसुमहान्विवेशमन्युः ॥ सुहुतइवमखेग्नि
राज्यसिक्तःसमभवदुज्ज्वलितोमहर्षिवह्निः ॥२८॥ ॥ इ०श्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेविंशःसर्गः ॥ २० ॥ ॥ ७ ॥
तच्छ्रुत्वावचनंतस्यस्नेहपर्याकुलाक्षरम् ॥ समन्युःकौशिकोवाक्यंप्रत्युवाचमहीपतिम् ॥ १ ॥ पूर्वमर्थंप्रतिश्रुत्यप्रतिज्ञांहातुमिच्छसि ॥ राघ
वाणामयुक्तोयंकुलस्यास्यविपर्ययः ॥ २ ॥ यदीदंतेक्षमंराजन्गमिष्यामियथागतम् ॥मिथ्याप्रतिज्ञःकाकुत्स्थसुखीभवसुहृद्वृतः ॥३ ॥ त
स्यरोषपरीतस्यविश्वामित्रस्यधीमतः ॥ चचालवसुधाकृत्स्नादेवानांचभयंमहत् ॥ ४ ॥ त्रस्तरूपंतुविज्ञायजगत्सर्वंमहानृषिः ॥ नृपतिंसु
व्रतोधीरोवसिष्ठोवाक्यमब्रवीत् ॥५॥ इक्ष्वाकूणांकुलेजातःसाक्षाद्धर्मइवापरः ॥ धृतिमान्सुव्रतःश्रीमान्नधर्मंहातुमर्हसि ॥ ६ ॥**

यज्ञविघ्नकरौअतःसुतंनैवदास्यामीत्यन्वयः ॥ २५ ॥ २६ ॥ अन्यथाभवतामममानयने अनुनेष्यामिरामागमनायेतिशेषः ॥ २७ ॥ इतीति सुहुतःप्रथमंशुष्कसमिद्भिर्हुतःप
श्चादाज्यसिक्तोऽग्निरिवेतियोजनाउज्ज्वलितोरोषजज्वालाख्यचित्तवृत्तियुक्तः ॥२८॥ ॥इ०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०विंशःसर्गः ॥२०॥७॥ तदिति स्नेहेनपुत्रस्नेहेन पर्याकुलानि
गद्गदानिअक्षराणियस्मिंस्तत्तस्यवचनंश्रुत्वेत्यन्वयः ॥१॥ अयंविपर्ययःप्रतिज्ञाहानिरूपोराघवाणामयुक्तः यतोऽयमस्यकुलस्यविपर्ययोनाशः विपर्ययपदावृत्तिर्बोध्या ॥२॥ यदिइदं
प्रतिज्ञाहानिरूपंक्षमंयुक्तं इदंतत्फलंचयदिक्षमंसह्यंतदायथागतंगमिष्यामि मिथ्यावादीत्वंसुहृद्वृतःसुखीभवेतिविपरीतलक्षणयोक्तिः ॥३॥ धीमतइत्यत्ररोषंदृष्ट्वेतिशेषः जगदन्य
थाकरणसमर्थोयमयंक्रुद्धःकिंकरिष्यतीतिदेवानांभयम् ॥ ४ ॥ त्रस्तरूपंअतिशयेनत्रस्तं जगत्त्रैलोक्यम् ॥ ५ ॥ साक्षाद्धर्मइव इवशब्दएवार्थे दृढारोपंरूपकमिदम् ॥ ६ ॥

SGDF

स्वधर्मसत्यप्रतिज्ञत्वम् ॥ ७ ॥ इष्टंअश्वमधांतयागः आपूर्तवापीकूपादिनिर्माणं तद्वधःतत्फलनाशः भूयाद्भवेत् भविष्यतीतियावत् करिष्येइतिप्रतिश्रुत्यप्रतिज्ञाय संधिरार्षः उक्तवाक्यंअकुर्वतःअननुतिष्ठतः ॥८ ॥ कृतास्त्रंशिक्षितास्त्रं शक्ष्यंतिसाहिष्यंते प्रधर्षयितुमितिशेषोवा अग्निनारक्षितममृतमिवेत्युपमा अनेनपुत्रविपत्तिभीत्यपनयः ॥ ९ ॥ नकेवलंविश्वामित्रकृतसंरक्षणेनैवरामस्यदुर्धर्षत्वंकिंतुस्वतोपीत्याहरामविश्वामित्रयोःश्लिष्टवर्णनेन एषइति एषरामोविश्वामित्रश्च रामपक्षेविद्याधिकःसहजज्ञानशक्तिः तपसःमननादेःपरायणंप्राप्यःविश्वामित्रपक्षेतपसआश्रयः ॥ १० ॥ रामपक्षेअन्यःपुमान् अविद्यावृतःपुमानित्यर्थः विश्वामित्रपक्षेएनंअस्त्रगणम् ॥ ११ ॥ १२ ॥ ननुदेवाद्यनवगतसर्वास्त्रप्रा

त्रिषुलोकेषुविख्यातोधर्मात्माइतिराघवः ॥ स्वधर्मंप्रतिपद्यस्वनाधर्मंवोढुमर्हसि ॥७॥ प्रतिश्रुत्यकरिष्येतिउक्तंवाक्यमकुर्वतः॥इष्टापूर्तवधोभूयात्तस्माद्रामंविसर्जय ॥८॥ कृतास्त्रमकृतास्त्रंवानैनंशक्ष्यंतिराक्षसाः ॥ गुप्तंकुशिकपुत्रेणज्वलनेनामृतंयथा ॥ ९ ॥ एषविग्रहवान्धर्मएषवीर्यवतांवरः ॥एषविद्याधिकोलोकेतपसश्चपरायणम्॥१०॥एषोऽस्त्रान्विविधान्वेत्तित्रैलोक्येसचराचरे॥नैनमन्यःपुमान्वेत्तिनचवेत्स्यंतिकेचन॥११॥नदेवानर्षयःकेचिन्नामरानचराक्षसाः॥गंधर्वयक्षप्रवराःसकिन्नरमहोरगाः ॥ १२ ॥सर्वास्त्राणिकृशाश्वस्यपुत्राःपरमधार्मिकाः ॥ कौशिकायपुरादत्तायदाराज्यंप्रशासति ॥ १३ ॥ तेपिपुत्राःकृशाश्वस्यप्रजापतिसुतासुताः ॥ नैकरूपामहावीर्यादीप्तिमंतोजयावहाः ॥ १४ ॥ जयाचसुप्रभाचैवदक्षकन्येसुमध्यमे ॥ तेसूतेऽस्त्राणिशस्त्राणिशतंपरमभास्वरम् ॥१५ ॥ पंचाशतंसुताँल्लेभेजयालब्धवरावरान् ॥ वधायासुरसैन्यानामप्रमेयानरूपिणः ॥ १६ ॥ सुप्रभाऽजनयच्चापिपुत्रान्पंचाशतंपुनः ॥ संहारान्नामदुर्धर्षान्दुराक्रामान्बलीयसः ॥ १७ ॥ तानिचास्त्राणिवेत्त्येषयथावत्कुशिकात्मजः ॥ अपूर्वाणांचजननेशक्तोभूयश्चधर्मवित् ॥ १८ ॥ तेनास्यमुनिमुख्यस्यधर्मज्ञस्यमहात्मनः ॥ नकिंचिदस्त्यविदितंभूतंभव्यंचराघव ॥ १९ ॥ एवंवीर्योमहातेजाविश्वामित्रोमहायशाः ॥ नरामगमनेराजन्संशयंगंतुमर्हसि ॥ २० ॥ तेषांनिग्रहणेशक्तःस्वयंचकुशिकात्मजः ॥ तवपुत्रहितार्थायत्वामुपेत्याभियाचते ॥ २१ ॥

तिःऋषेःकथमित्यतआह सर्वेति कृशाश्वःप्रजापतिश्चेकः परमधार्मिकाइतिपाठेपरमधार्मिकप्रतिष्ठावंतइत्यर्थः एतेनापिदुर्लभत्वंध्वनितं दत्ताःशिवेनेतिशेषः प्रशासतिप्रशास्तिस्मेत्यर्थः शवार्षः ॥ १३ ॥ अस्त्राणांमातृप्राशस्त्यमप्याह तेपीति प्रजापतिसुतेदक्षकन्ये तयोःसुताःनैकरूपाः अनेकरूपाः ॥ १४ ॥ तेसूतेसुवातेइत्यर्थः शस्त्राणिपरविशसनकर्तॄणि ॥ १५ ॥ वरान्श्रेष्ठान् अप्रमेयान्गुणेयत्तयाअपरिच्छेद्यान् अरूपिणःअदृश्यमानरूपान् ॥ १६ ॥ संहारान्अन्वर्थसंहारनामकान् दुर्धर्षान्परैःसोढुमशक्यान् दुराक्रामान् दीर्घआर्षः दुराक्रमान्अमोघान् ॥ १७ ॥ अपूर्वाणांअस्त्रविद्याविशेषाणामितिशेषः ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ वस्तुतोरक्षोनिग्रहेशक्तोपिविश्वामित्रस्त्वत्पुत्रानुग्रहायैवतंचयाचतइत्याह तेषामिति हितंअतिरहस्यानन्यदुर्लभानेकविद्याप्रदानादिरूपम् ॥ २१ ॥

मुमोदेतिपरस्मैपदमार्षम् चस्त्वर्थःप्रसन्नचित्तइत्युत्तरंयोज्यः राघवस्यरामस्य कुशिकात्मजायरामंदातुंबुद्ध्याआर्चितयादितिशेषः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीरा०रा०वा०आ०बा०एकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ ॥ तथेति सलक्ष्मणंराममआजुहावतयोरविनाभावज्ञानादितिशेषः ॥१ ॥ कृतस्वस्त्ययनंकृतमंगलाचरणम् मंगलैर्मंगलसूचकैर्मंत्रैः किंच तत्त्वज्ञानप्रतिपादकवाक्यैरभिमंत्रितंबोधितामित्यर्थः तद्बोधनंचयोगवासिष्ठेप्रसिद्धम् ॥ २ ॥ राजापितद्वाक्यश्रवणेनसुप्रीतमनाःसन्रामंददौ ॥ ३ ॥ यात्रायांशकुनमाह ततइति ववौइत्यस्यपृष्ठतइतिशेषः विश्वामित्रगतंतत्संबद्धम् राजीवंपद्मम् ॥ ४ ॥ प्रयातेप्रयाणोन्मुखे स्वप्रयोजनोपक्रमाद्देवानांदुंदुभिस्वनसहितापुष्पवृष्टिः शंखादिघोषस्तुस्वनगरजः ॥५॥ धन्वीधनुर्विद्याकृतश्रमः ॥६॥ कलापिनौसतूणीरौ शोभयानौप्रकाशयंतौशस्त्रतेजसा मुगभावआर्षः त्रिशीर्षाविवपन्नगौ स्कंधस्थितधनुषापृष्ठबद्धतूणीरेणमस्तकेनचत्रि

इतिमुनिवचनात्प्रसन्नचित्तोरघुवृषभश्चमुमोदपार्थिवः ॥ गमनमभिरुरोचराघवस्यप्रथितयशाःकुशिकात्मजायबुद्ध्या ॥२२॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ०बा०एकविंशःसर्गः ॥ २१ ॥ ॥ छ ॥ तथावसिष्ठेब्रुवतिराजादशरथःस्वयम् ॥ प्रहृष्टवदनोराममाजुहावसलक्ष्मणम् ॥१॥ कृतस्वस्त्ययनंमात्रापित्रादशरथेनच ॥ पुरोधसावसिष्ठेनमंगलैरभिमंत्रितम् ॥२॥ सपुत्रंमूर्ध्न्युपाघ्रायराजादशरथस्तदा ॥ ददौकुशिकपुत्रायसुप्रीतेनांतरात्मना ॥३॥ ततोवायुःसुखस्पर्शोनीरजस्कोववौतदा ॥ विश्वामित्रगतंरामंदृष्ट्वाराजीवलोचनम् ॥४॥ पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुंदुभिनिःस्वनैः ॥ शंखदुंदुभिनिर्घोषःप्रयातेतुमहात्मनि ॥ ५॥ विश्वामित्रोययावग्रेततोरामोमहायशाः ॥ काकपक्षधरोधन्वीतंचसौमित्रिरन्वगात् ॥ ६॥ कलापिनौधनुष्पाणीशोभयानौदिशोदश ॥ विश्वामित्रंमहात्मानंत्रिशीर्षाविवपन्नगौ ॥७॥ अनुजग्मतुरक्षुद्रौपितामहमिवाश्विनौ ॥ अनुयातौश्रियादीप्तौशोभयंतावनिंदितौ ॥ ८ ॥ तदाकुशिकपुत्रंतुधनुष्पाणीस्वलंकृतौ ॥ बद्धगोधांगुलित्राणौखड्गवंतौमहाद्युती ॥ ९ ॥ कुमारौचारुवपुषौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥ अनुयातौश्रियादीप्तौशोभयेतामनिंदितौ ॥ १० ॥ स्थाणुंदेवमिवाचिंत्यंकुमाराविवपावकी ॥ अध्यर्धयोजनंगत्वासरय्वादक्षिणेतटे ॥ ११ ॥ रामेतिमधुरांवाणींविश्वामित्रोऽभ्यभाषत ॥ गृहाणवत्ससलिलंमाभूत्कालस्यपर्ययः ॥१२॥

शीर्षत्वम् यद्वा प्रत्येकंतूणीरद्वयधारणात्त्रिशीर्षत्वम् धनुषःपाणावुक्तत्वात् अत्रेदंतूणीरादिवैष्णवंगरुडेनदत्तंरामायताटकासुबाहुवधायमारीचस्यसमुद्रेपातनायच नहिप्राकृतशस्त्रसाध्यमेतत् तदुक्तंपाद्मे पक्षीतार्क्ष्यःसमागम्यत्रीणिचास्त्राणिकार्मुकम् सर्वभूतैरदृश्यःसन्दत्वाताभ्यांपुनर्ययाविति अस्त्राणिशस्त्राणिखड्गचर्मतूणीररूपाणि ॥ ७ ॥ अक्षुद्रौअनल्परूपवीर्यादिमंतौ शोभयंतौविश्वामित्रमितिशेषः ॥ ८ ॥ बद्धंगोधाचर्मकृतंअंगुलित्राणंययोस्तौ गोधाहस्तत्राणमितिकश्चित् अंगुलित्राणस्यपौनरुक्त्यापत्तेस्तच्चिंत्यम् ॥९॥ शोभयेतामित्यडभावश्छांदसः ॥१०॥ स्थाणुंरुद्रम् पावकीस्कंदविशाखौ अध्यर्धयोजनंअर्धाधिकयोजनंषट्क्रोशमितियावत् ॥११॥ तावद्दूरगमनेनबालकयोःक्षुत्तृट्पीडाप्रादुर्भावस्यावश्यकत्वान्महर्षिर्विनाप्यन्नंपरमतृप्तयेदिव्येविद्येउपदेष्टुमाह वत्सरामेत्यादि सलिलंगृहाणशुद्धाचमनंकुरु कालस्यअन्नभोजनकालस्य पर्ययोऽतिक्रमः ॥१२॥

SGDF Foundation

मंत्रग्रामंबलाविद्यासंज्ञकंमंत्रसमूहं तथाअतिबलासंज्ञकंच अन्येतुप्रागुक्तदिव्यास्त्रशतरूपंमंत्रसमूहम् तथाप्रकृतोपयोगिन्यौबलातिबलाख्येचविद्येइत्यर्थः परंतुअत्रबलातिबलयोरेव
दानंअन्येषांतुदानमग्रेभविष्यतीत्याहुः गृहाणत्वमित्युपलक्षणंलक्ष्मणस्यापि क्षुत्पिपासाक्षांतिरूपफलस्यउभयोरपिदर्शनात् अपेक्षणाच्च श्रमोबहुदूरगमनादौ तन्मूलकोज्वरोपि न
विपर्ययःअन्यथाभावस्तद्विद्याजपेनभविष्यतीतिशेषः ॥१३॥ प्रमत्तंअकृताचमनादिकम् धर्षणमभिभवः अस्तीतिवर्तमानसामीप्येभविष्यतिलट् सर्वत्रतद्विद्यालाभोहेतुः ॥१४॥
नकेवलंपृथिव्यामेवेत्याह त्रिष्वित्यादि ॥ १५ ॥ ज्ञानंतत्त्वज्ञानंबुद्धिनिश्चयःऐहिकविषयःवादिनंप्रतिवक्तव्येउत्तरेइत्यर्थः ॥१६ ॥ तवसदृशोनकेनापिगुणेनेतिशेषः सर्वज्ञानस्यमा
तराविति अप्रतिभामूलक्षुधादिनिवृत्तिसामर्थ्यवत्त्वात्सर्वज्ञानजनकेइत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ विद्याद्वयमधीयानेत्वयीतिशेषः यशश्चाप्यतुलंभुवीतिपाठेभविष्यतीत्यपिशेषः तयो

मंत्रग्रामंगृहाणत्वंबलामतिबलांतथा ॥ नश्रमोनज्वरोवातेनरूपस्यविपर्ययः ॥१३ ॥ नचसुप्तंप्रमत्तंवाधर्षयिष्यंतिनैर्ऋताः ॥ नबाह्वोःसदृशो
वीर्येपृथिव्यामस्तिकश्चन ॥१४॥ त्रिषुलोकेषुवारामनभवेत्सदृशस्तव ॥ बलामतिबलांचैवपठतस्तातराघव ॥१५ ॥ नसौभाग्येनदाक्षिण्येन
ज्ञानेबुद्धिनिश्चये ॥ नोत्तरेप्रतिवक्तव्येसमोलोकेतवानघ ॥१६॥ एतद्विद्याद्वयेलब्धेनभवेत्सदृशस्तव ॥ बलाचातिबलाचैवसर्वज्ञानस्यमातरौ
॥ १७॥ क्षुत्पिपासेनतेरामभविष्येतेनरोत्तम ॥ बलामतिबलांचैवपठतस्तातराघव ॥१८॥ विद्याद्वयमधीयानेयशश्चाथभवेद्भुवि ॥ पितामह
सुतेह्येतेविद्येतेजःसमन्विते ॥१९ ॥ प्रदातुंतवकाकुत्स्थसदृशस्त्वंहिपार्थिव ॥ कामंबहुगुणाःसर्वेत्वय्येतेनात्रसंशयः ॥२० ॥ तपसासंभृतेचैते
बहुरूपेभविष्यतः ॥ ततोरामोजलंस्पृष्ट्वाप्रहृष्टवदनःशुचिः ॥२१॥ प्रतिजग्राहतेविद्येमहर्षेर्भावितात्मनः ॥ विद्यासमुदितोरामःशुशुभेभीम
विक्रमः ॥२२॥ सहस्ररश्मिर्भगवान्शरदीवदिवाकरः ॥ गुरुकार्याणिसर्वाणिनियुज्यकुशिकात्मजः ॥ ऊषुस्तांरजनींतत्रसरय्वांससुखंत्रयः
॥ २३॥ दशरथनृपसूनुसत्तमाभ्यांतृणशयनेऽनुचितेतदोषिताभ्याम्॥कुशिकसुतवचोनुलालिताभ्यांसुखमिवसाविबभौविभावरी ॥२४॥इ०
श्रीम०वा०आ०बा०द्वाविंशःसर्गः ॥ २२ ॥ विद्ययोस्तादृशसामर्थ्येकारणमाह पितामहेत्यादि तन्निर्मितत्वात्तत्सुते ॥ ॥१९ ॥ प्रदातुंममबुद्धिरिति

शेषःसदृशःतद्दानयोग्यइत्यर्थः एतेएतद्विद्याप्रदानयोग्याः बह्वितिलुप्तविभक्तिकम् बहवइत्यर्थः विपुलाइतियावत् ॥ २० ॥ तपसामदीयेनसंभृतेपूर्णे बहुरूपेशास्त्रोक्तफलाद
धिकफलप्रदे यद्वा तपसासर्वतपःप्राप्यत्वेनतपोरूपेणभवतासंभृते धृतेइत्यर्थः जलंस्पृष्ट्वाआचम्य ॥ २१ ॥ विद्यासमुदितःविद्यासंबद्धः स्वतोविक्रमवानपिविद्यासंबंधादधिक
विक्रमइत्यर्थः ॥ २२ ॥ सहस्रेत्यादिपूर्वान्वयि कुशिकात्मजोविश्वामित्रः गुरुकार्याणिगुरुविषयाणिकार्याणिपूर्वोत्थायीपश्चात्सन्निवेशीत्यादीनि तानिसर्वाणिनियुज्यउपादि
श्येत्यर्थः सप्तम्यंतपाठेगुरुकार्याणिपादोपसंग्रहणादीनिकुशिकात्मजेनियुज्यकृत्वेत्यर्थः सरय्वांतत्तीरे ॥ २३॥ दशरथेत्यादिषष्ठ्यर्थेचतुर्थ्यः तृणाद्यनुचितशयनोषितयोरपि रा
त्रे सुखव्युष्टत्वेहेतुः कुशिकसुतवचोनुलालितत्वम् विबभौ व्युष्टेतियावत् ॥ १४ ॥ ॥ इ० श्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०बा०द्वाविंशःसर्गः ॥ २२ ॥ ॥ ४ ॥

SGDF Sri Gargeshwari ... Foundation

प्रभातायामिति पर्णसंस्तरेमृदुपर्णादिपरिकल्पितेशयनीये पूर्वश्लोकेतृणशयनइत्युपलक्षणंबोध्यम् ॥१॥ कौसल्येतिहेरामत्वयापुत्रेणकौसल्यासुपुत्राशोभनपुत्रवती अतस्तादृशस्य सुपुत्रस्यतवअस्मिन्समयेनिद्राअनुचिता यतःपूर्वासंध्याप्रवर्ततेप्रातःसंध्याप्रवर्ततेअतउत्तिष्ठ दैवंदेवताध्यानम् आन्हिकंशौचादिक्रिया ॥२॥ स्नात्वाकृतोदकौकृतार्घ्यदानौ इदंतावत्पर्यंतकर्तव्यक्रियामात्रोपलक्षणम् परमंजपंसावित्रीम् ॥३॥ अभितस्थतुःसंमुखौस्थितावित्यर्थः ॥४॥ प्रयांतौगच्छंतौ॥५॥ तत्रगंगासरयूसंगमप्रदेशे तप्यतांतपताम् यक्छांदसःऋषीणामाश्रमपदंददृशातेइत्यनुकर्षः ॥६॥ तंपरमरमणीयम्॥७॥ वसतेवसति तङ्छांदसः॥८॥ प्रहस्यबालकवचनश्रवणजसंतोषात्हासः सर्वज्ञोप्येवंनाटयतीतिवा यस्यपूर्वः

प्रभातायांतुशर्वर्यांविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ अभ्यभाषतकाकुत्स्थौशयानौपर्णसंस्तरे ॥१॥ कौसल्यासुप्रजारामपूर्वासंध्याप्रवर्तते ॥ उत्तिष्ठनर
शार्दूलकर्तव्यंदैवमान्हिकं ॥२॥ तस्यर्षेःपरमोदारंवचःश्रुत्वानरोत्तमौ ॥ स्नात्वाकृतोदकौवीरौजेपतुःपरमंजपम् ॥३॥ कृतान्हिकौमहावीर्यौवि
श्वामित्रंतपोधनम् ॥अभिवाद्यातिसंहृष्टौगमनायाभितस्थतुः॥४॥तौप्रयांतौमहावीर्यौदिव्यांत्रिपथगांनदीम्॥ददृशातेततस्तत्रसरय्वाःसंगमे
शुभे ॥ ५ ॥ तत्राश्रमपदंपुण्यमृषीणांभावितात्मनां ॥ बहुवर्षसहस्राणितप्यतांपरमंतपः ॥६॥ तंदृष्ट्वापरमप्रीतौराघवौपुण्यमाश्रमं ॥
ऊचतुस्तंमहात्मानंविश्वामित्रमिदंवचः ॥ ७ ॥ कस्यायमाश्रमःपुण्यःकोऽन्वस्मिन्वसतेपुमान् ॥ भगवञ्श्रोतुमिच्छावःपरंकौतूहलंहिनौ
॥८॥ तयोस्तद्वचनंश्रुत्वाप्रहस्यमुनिपुंगवः ॥ अब्रवीत्श्रूयतांरामयस्यायंपूर्वआश्रमः॥९ ॥कंदर्पोमूर्तिमानासीत्कामइत्युच्यतेबुधैः ॥ तपस्यं
तमिहस्थाणुंनियमेनसमाहितम् ॥१०॥ कृतोद्वाहंतुदेवेशंगच्छंतंसमरुद्गणम् ॥ धर्षयामासदुर्मेधाहुंकृतश्चमहात्मना ॥ ११ ॥ अवध्यातश्चरु
द्रेणचक्षुषारघुनंदन ॥ व्यशीर्यंतशरीरात्स्वात्सर्वगात्राणिदुर्मतेः ॥१२॥ तत्रगात्रंहतंतस्यनिर्दग्धस्यमहात्मनः॥अशरीरःकृतःकामःक्रोधा
द्देवेश्वरेणह॥१३॥अनंगइतिविख्यातस्तदाप्रभृतिराघव ॥सचांगविषयःश्रीमान्यत्रांगंसमुमोचह॥१४॥ तस्यायमाश्रमःपुण्यस्तस्येमेमुनयः
पुरा ॥ शिष्याधर्मपरावीरतेषांपापंनविद्यते ॥१५॥ इहाद्यरजनींरामवसेमशुभदर्शन ॥ पुण्ययोःसरितोर्मध्येश्वस्तरिष्यामहेवयम् ॥ १६ ॥

यस्यपूर्वकालाधिष्ठेयःअभूत्सश्रूयतामित्यन्वयः ॥ ९ ॥ मूर्तिमान्शरीरधरःसमाहितंसमाहिताचित्तं स्थाणुंरुद्रम् ॥१० ॥ कृतोद्वाहंसमाधेःकृतव्युत्थानं कालोचितविलासदेशंगच्छंतंदेवेशंदुर्मेधाःकामोधर्षयामासचित्तविकारोत्पादनेनअभिभूतवान् ततोमहात्मनारुद्रेणज्ञातापराधेनहुंकृतःचक्षुषाअवध्यातोदृष्टश्चेत्युत्तरेणान्वयः ॥११॥ व्यशीर्यंतविशीर्णानि सर्वगात्राणिसर्वेऽवयवाः॥१२॥तत्रप्रसिद्धतरेऽस्मिन्नाश्रमेहतंनष्टं हशब्दःप्रसिद्धौ॥१३॥ततोभयात्पलायमानोयत्रदेशेसकामोंगंमुमोचसोऽगाविषयःअंगदेशइतिविख्यातइतिशेषः ॥१४॥तस्यस्थाणोः इमेमुनयःइदानीमिहतपस्यंतः तस्यरुद्रस्य पुरापूर्वकालसंतानपरंपरयाशिष्याःअतएवधर्मपराःअतएवतेषांपापंनविद्यते॥१५ ॥ सरितोःगंगासरय्वोः ॥ १६ ॥

स्नानादिनाशुचयोभूत्वापुण्यमाश्रममभिगच्छामहे व्यत्ययात्तङ् हेइतिपृथक्पदंवा परःयुक्ततरः ॥ १७ ॥ स्नाताइत्यादीनितदाश्रममुनिविशेषणानि तेषांसंवदतांतेषुसंवदत्सु
तान्अदृष्ट्वाप्तिपोमहिमजातदीर्घत्ववताअतएवविप्रकृष्टार्थग्राहिणाचक्षुषारामाद्यागमनंविज्ञायेत्युत्तेरणान्वयः ॥१८॥ आतिथ्यमतिथ्यर्हंभोजनादि ॥१९॥ पश्चाद्भगवतोपिमनु
ष्यरूपधारित्वेनविश्वामित्रेगुरुत्वनाटनेनचआदौविश्वामित्रेअर्घ्यादिदत्वापश्चाद्रामेददुः अभ्यरंजयन् अडभावआर्षः तदाश्रमस्थानृषीनितिशेषःयद्वा सत्कारंसमनुप्राप्यतंप्राप
य्यविश्वामित्रादींस्तदाश्रमस्थाऋषयोऽभ्यरंजयन्नित्यर्थः ॥ २० ॥ अजपन्नदीतीरेतेविश्वामित्राद्याःऋषयश्च तद्वासिभिर्मुनिभिःसहस्वसाहित्येनआनीताःसंवेशनायस्वाश्रमंप्रा

अभिगच्छामहेसर्वेशुचयःपुण्यमाश्रमम् ॥ इहवासःपरोऽस्माकंसुखंवत्स्यामहेनिशाम् ॥१७॥ स्नाताश्चकृतजप्याश्चहुतहव्यानरोत्तम ॥
तेषांसंवदतांतत्रतपोदीर्घेणचक्षुषा ॥ १८ ॥ विज्ञायपरमप्रीतामुनयोहर्षमागमन् ॥ अर्घ्यंपाद्यंतथातिथ्यंनिवेद्यकुशिकात्मजे ॥ १९ ॥ रा
मलक्ष्मणयोःपश्चादकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥ सत्कारंसमनुप्राप्यकथाभिरभिरंजयन् ॥ २० ॥ तथार्हमजपन्संध्यामृषयस्तेसमाहिताः॥ तत्र
वासिभिरानीतामुनिभिःसुव्रतैःसह ॥ २१ ॥ न्यवसत्ससुखंतत्रकामाश्रमपदेतथा ॥ कथाभिरभिरामाभिरभिरामौनृपात्मजौ॥ २२ ॥ रम
यामासधर्मात्माकौशिकोमुनिपुंगवः ॥२३॥ ॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०त्रयोविंशःसर्गः ॥ २३॥ ॥छ॥ ॥ ततःप्रभातेविमलेकृताह्निकमरिं
दमौ ॥ विश्वामित्रंपुरस्कृत्यनद्यास्तीरमुपागतौ ॥१॥ तेचसर्वेमहात्मानोमुनयःसंशितव्रताः ॥उपस्थाप्यशुभांनावंविश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥
॥२॥ आरोहतुभवान्नावंराजपुत्रपुरस्कृतः ॥ अरिष्टंगच्छपंथानंमाभूत्कालस्यपर्ययः ॥३॥विश्वामित्रस्तथेत्युक्त्वातानृषीन्प्रतिपूज्यच ॥ तता
रसहितस्ताभ्यांसरितंसागरंगमाम् ॥४॥ तत्रशुश्राववैशब्दंतोयसंरंभवर्धितम् ॥ मध्यमागम्यतोयस्यतस्यशब्दस्यनिश्चयम् ॥५॥ ज्ञातु
कामोमहातेजाःसहरामःकनीयसा ॥ अथरामःसरिन्मध्येपप्रच्छमुनिपुंगवम् ॥ ६ ॥ वारिणोभिद्यमानस्यकिमयंतुमुलोध्वनिः ॥ राघव
स्यवचःश्रुत्वाकौतूहलसमन्वितम् ॥ ७ ॥ कथयामासधर्मात्मातस्यशब्दस्यनिश्चयम् ॥ कैलासपर्वतेराममनसानिर्मितंपरम् ॥ ८ ॥

पिताः ॥२१॥ कामाश्रमपदेसर्वकामपरिपूरकेभर्गाश्रमे ॥२२॥२३॥ ॥ इ०रा०वा०आ०बा०त्रयोविंशःसर्गः ॥ २३॥ ॥छ॥ ॥ ततइति नद्याःगंगायाः ॥१॥ उपस्था
प्यआनाय्य ॥ २ ॥ राजपुत्रपुरस्कृतइतितृतीयातत्पुरुषः तीर्त्वेतिशेषः अरिष्टंशुभंयथाभवतितथा रिषेर्हिंसार्थत्वात् ॥ ३ ॥ ततारततुमुपक्रांतः सरितंगंगां सागरंगच्छति
जलपूर्णत्वरूपस्वरूपंप्रापयतितां अंतर्भावितण्यर्थः अगस्त्यशोषितस्यसमुद्रस्यगंगयापूरणंकृतमितिप्रसिद्धेः ॥४॥ तोयसंरंभेणपरस्परंतरंगसंघट्टक्षोभेण वर्धितंअतिप्रवृद्धं निश्च
यंसहजऔपाधिकोवेत्येतदन्यतरानिश्चयम् ॥ ५ ॥ ज्ञातुकामइत्यस्यजातइतिशेषः ॥ ६ ॥ भिद्यमानस्यपरस्परसंघट्टमानस्य ॥ ७ ॥ निश्चयंनिश्चयजनकहेतुम् ॥ ८ ॥

SGDF

तेनमनोनिर्मितत्वेन तस्मात्सरसोयासुस्त्रावसेत्यन्वयः ॥९॥ सरसोयौतिप्रवर्ततइतिसरयूः सरःप्रवृत्तेतितद्योगानिर्वचनंपुण्यत्वेहेतुर्ब्रह्मसरश्च्युतत्वंतस्याअयंसंधिरार्षः याजान्हवीम
भिवर्ततेतयासहसंगच्छते तस्याअयंशब्दइत्यर्थः ॥१०॥ ताभ्यांसरयूगंगाभ्याम् ॥११॥ विक्रमःपादविक्षेपः घोरसंकाशंभयंकरदर्शनम् ॥१२॥ अविप्रहतंसार्थगमागमाभावा
त्अक्षुण्णं झिल्लिकाकीटविशेषः॥१३॥भैरवैःभयंकरैः श्वापदानिदुष्टमृगाःदारुणारवैःदारुणशब्दैः शकुंतैःभासैःशकुनैःसर्वपक्षिभिः भैरवस्वनैःवाश्यद्भिःअतिभैरवंशब्दंकुर्वद्भिः

ब्रह्मणानरशार्दूलतेनेदंमानसंसरः ॥ तस्मात्सुस्त्रावसरसःसाऽयोध्यामुपगूहते ॥९॥ सरःप्रवृत्तासरयूःपुण्याब्रह्मसरश्च्युता ॥ तस्यायमतु
लःशब्दोजाह्नवीमभिवर्तते ॥१०॥ वारिसंक्षोभजोरामप्रणामंनियतःकुरु ॥ ताभ्यांतुतावुभौकृत्वाप्रणाममतिधार्मिकौ ॥११॥ तीरंदक्षिणमा
साद्यजग्मतुर्लघुविक्रमौ ॥ सवनंघोरसंकाशंदृष्ट्वानरवरात्मजः ॥१२॥ अविप्रहतमैक्ष्वाकःपप्रच्छमुनिपुंगवम् ॥ अहोवनमिदंदुर्गंझिल्लिका
गणसंयुतम् ॥१३॥ भैरवैःश्वापदैःकीर्णंशकुंतैर्दारुणारवैः ॥ नानाप्रकारैःशकुनैर्वाश्यद्भिर्भैरवस्वनैः ॥ १४ ॥ सिंहव्याघ्रवराहैश्चवारणैश्चा
पिशोभितम् ॥ धवाश्वकर्णककुभैर्बिल्वतिंदुकपाटलैः ॥ १५ ॥ संकीर्णंबदरीभिश्चकिंन्विदंदारुणंवनम् ॥ तमुवाचमहातेजाविश्वामित्रोमहा
मुनिः ॥१६॥ श्रूयतांवत्सकाकुत्स्थयस्यैतद्दारुणंवनम् ॥ एतौजनपदौस्फीतौपूर्वमास्तांनरोत्तम ॥ १७ ॥ मलदाश्चकरूषाश्चदेवनिर्माण
निर्मितौ ॥ पुरावृत्रवधेराममलेनसमभिप्लुतम् ॥ १८ ॥ क्षुधाचैवसहस्राक्षंब्रह्महत्यासमाविशत् ॥ तमिंद्रंमलिनंदेवाऋषयश्चतपोधनाः
॥ १९ ॥ कलशैःस्नापयामासुर्मलंचास्यप्रमोचयन् ॥ इहभूम्यांमलंदत्वादेवाःकारूषमेवच ॥ २० ॥ शरीरजंमहेंद्रस्यततोहर्षंप्रपेदिरे ॥
निर्मलोनिष्करूषश्चशुद्धइंद्रोयथाभवत् ॥२१॥ ततोदेशस्यसुप्रीतोवरंप्रादादनुत्तमम् ॥ इमौजनपदौस्फीतौख्यातिंलोकेगमिष्यतः ॥२२॥
मलदाश्चकरूषाश्चममांगमलधारिणौ ॥ साधुसाध्वितितंदेवाःपाकशासनमब्रुवन् ॥ २३॥ देशस्यपूजांतांदृष्ट्वाकृतांशक्रेणधीमता ॥ एतौ
जनपदौस्फीतौदीर्घकालमरिंदम ॥ २४ ॥ मलदाश्चकरूषाश्चमुदिताधनधान्यतः ॥ कस्यचित्त्वथकालस्ययक्षिणीकामरूपिणी ॥ २५ ॥

॥१४॥ शोभितंयुक्तं धवादयोवृक्षाविशेषाः ॥१५॥ किंनुकुतोनु ॥१६॥ यस्यप्राणिनःसश्रूयतामित्यन्वयः स्फीतौसमृद्धौ ॥१८॥ मलदाःकरूषाइतिबहुवचनंशब्दस्वभावकृतं देव
निर्माणेनदेवयत्नेननिर्मितौ मलेनअशुच्याचारेण ॥१८॥ क्षुधाबुभुक्षया समभिप्लुतमित्यनुकृष्यते ब्रह्महत्यावृत्रस्यब्रह्मसंतानत्वात् देवाःवस्वादयः ॥ १९ ॥ कलशैःगंगाजलपूर्ण
घटैः प्रमोचयन्प्रामोचयन् कारूषंक्षुत् दत्वात्यक्त्वेत्यर्थः ॥२०॥ शरीरजमितिपूर्वान्वयि प्रपेदिरेदेवाइतिशेषः ॥२१॥ ततःतदेत्यर्थः ॥२२॥ तस्मान्ममांगमलधारिणौतस्मात्
ख्यातिंगमिष्यतइतिपूर्वेणान्वयः ॥२३॥ शक्रेणकृतांदेशस्यपूजांदृष्ट्वापाकशासनंसाध्वितिअब्रुवन्नितिपूर्वेणान्वयः ॥२४॥ कस्यचित्कियतःकालस्य अपगमेइतिशेषः ॥२५॥

SGDF

भद्रंतइतिविश्वामित्रस्यआशीर्व वनंबालकत्वेनतादृशयक्षिणीनामश्रवणेनत्रासोमाभूदिति यद्वा ताटकानामतेभद्रं प्रथमशौर्यस्थानत्वेनशौर्यप्रसिद्धिकरत्वरूपंभद्रत्वमस्याइतिबो
ध्यम् ॥२६॥२७॥२८॥ सेयं याविनाशयतिसेत्यर्थः आवृत्यानिरुध्य अर्धअतिक्रांतमत्यर्धंतादृशेयोजने ॥ २९ ॥ यतश्चेदंताटकावनंअस्माभिर्गंतव्यंअतएवचहेतोर्हेरामस्वबा
हुबलमाश्रित्यइमांजहि ॥ ३० ॥ ननुस्त्रीकथंहंतव्यातत्राह मन्नियोगादिति मदाज्ञयास्त्रीवधशंकांत्यज ईदृशंताटकाक्रांतम् ॥ ३१ ॥ अद्यापिननिवर्तते अत्रपूर्वस्थितोजनइ

बलंनागसहस्रस्यधारयंतीतदाह्यभूत् ॥ ताटकानामभद्रंतेभार्यासुंदस्यधीमतः ॥ २६॥ मारीचोराक्षसःपुत्रोयस्याःशक्रपराक्रमः॥वृत्तबाहुर्म
हाशीर्षोविपुलास्यतनुर्महान् ॥२७॥ राक्षसोभैरवाकारोनित्यंत्रासयतेप्रजाः ॥ इमौजनपदौनित्यंविनाशयतिराघव ॥२८॥मलदांश्चकरूषां
श्चताटकादुष्टचारिणी ॥ सेयंपंथानमावृत्यवसत्यत्यर्धयोजने ॥२९॥ अतएवचगंतव्यंताटकायावनंयतः ॥ स्वबाहुबलमाश्रित्यजहीमांदुष्ट
चारिणीम्॥३०॥ मन्नियोगादिमंदेशंकुरुनिष्कंटकंपुनः॥नहिकश्चिदिमंदेशंशक्तोह्यागंतुमीदृशम्॥३१॥ यक्षिण्याघोरयारामउत्सादितमसह्य
या ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयथैतद्दारुणंवनम् ॥ यक्ष्याचोत्सादितंसर्वमद्यापिननिवर्तते ॥ ३२ ॥ ॥ इ० श्रीम० वा० आ० बा० चतुर्विंशःस
र्गः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथतस्याप्रमेयस्यमुनेर्वचनमुत्तमम् ॥ श्रुत्वापुरुषशार्दूलःप्रत्युवाचशुभांगिरम् ॥१॥ अल्पवीर्याय
दायक्षीश्रूयतेमुनिपुंगव ॥ कथंनागसहस्रस्यधारयत्यबलाबलम् ॥२॥इत्युक्तंवचनंश्रुत्वाराघवस्यामितौजसः ॥ हर्षयन्श्लक्ष्णयावाचासल
क्ष्मणमरिंदमम् ॥३॥ विश्वामित्रोऽब्रवीद्वाक्यंशृणुयेनबलोत्कटा ॥ वरदानकृतंवीर्यंधारयत्यबलाबलम् ॥४ ॥ पूर्वमासीन्महायक्षःसुकेतुर्ना
मवीर्यवान् ॥ अनपत्यःशुभाचारःसचतेपेमहत्तपः ॥५॥ पितामहस्तुसुप्रीतस्तस्ययक्षपतेस्तदा ॥ कन्यारत्नंददौरामताटकांनामनामतः
॥६॥ददौनागसहस्रस्यबलंचास्याःपितामहः ॥ नत्वेवपुत्रंयक्षायददौचासौमहायशाः ॥७॥ तांतुबालांविवर्धंतींरूपयौवनशालिनीम् ॥जंभ
पुत्रायसुंदायददौभार्यांयशस्विनीम् ॥ ८ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्ययक्षीपुत्रंव्यजायत ॥ मारीचंनामदुर्धर्षंयःशापाद्राक्षसोऽभवत् ॥९ ॥

तिशेषः ॥ ३२ ॥ ॥ इतिश्रीरा० श्रीरा० रा० वा० आ० बालकांडेचतुर्विंशःसर्गः ॥ २४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथेति अप्रमेयस्यअप्रमेयप्रभावस्य शार्दूलःश्रेष्ठं
॥ १ ॥ यदायतःयक्षीयक्षजातिः श्रूयते पुराणादावितिशेषः अबलेतिसाभिप्रायम् ॥ २ ॥ ३ ॥ वीर्यंशौर्यादि बलमात्रप्रश्नेवीर्याभिधानंशौर्यादयोन्येपिगुणास्तस्यांसंतीतिज्ञाप
नार्थम् ॥ ४ ॥ वरप्राप्तिमूलमाह पूर्वमिति सेपेपुत्रार्थंपितामहमुद्दिश्येतिशेषः ॥५ ॥ कन्यारत्नंदिव्यरूपवतींकन्याम् ॥ ६ ॥ तदभिसंहितगुणवतापुत्रेणात्यंतंजनपीडाभवेदिति
विचार्यपुत्रंनददौ ॥ ७ ॥ विवर्धंतींवर्धमानां जंभपुत्रायेत्यत्रस्वंजुपुत्रायेतिपाठेस्वंजोःपुत्रःस्वंजुपुत्रःअसुरयक्षयोर्देवयोनित्वेनोचितःसंबंधः ॥ ८ ॥ व्यजायतप्रासोष्टअसूत ॥ ९ ॥

शापंदर्शयति सुंदेत्विति निहतेअगस्त्येनशापंदत्वेतिशेषः इच्छातिइच्छतिस्म ॥ १० ॥ जातसंरंभास्वभर्तृवधजकोपवती ॥११॥ भजस्व शुद्धदेवयोनिस्वरूपंमुक्तेतिशेषःशप्त
वान्राक्षसत्वंभजस्वेति॥१२॥तदेवविस्तरेणाह पुरुषादीति भवेतिशेषः तदेवोपपादयति इदमिति इदंरूपंयक्षिणीरूपंविहायत्याजयित्वादारुणंरूपंराक्षसीरूपंअस्तुभवतु एतदेवा
भिप्रेत्यपाद्मेउक्तं तौरामलक्ष्मणौवीरावायांतींपथिराक्षसीं ताटकांनामघोरांतांसुंदभार्यांसुकेतुजामिति ॥१३॥ अमर्षात्असहनात् देशोत्सादनेहेतुगर्भंविशेषणं अगस्त्याचरितमिति
अगस्त्यतपःस्थानमित्यर्थः ॥ १४ ॥ गोब्राह्मणहितार्थायेतिस्त्रीवधशंकानिरासाय तद्धितायक्रियमाणंपापवदाभासमानमपिधर्मायेतिभावः ॥ १५ ॥ शापसंसृष्टांअगस्त्यशाप
व्याप्ताम् ॥ १६ ॥ हेनरोत्तम तेस्त्रीवधनिमित्ताघृणानकार्या अत्रनरोत्तमेत्यनेनपुरुषोत्तमेश्वररूपत्वात्तवपापसंबंधाभावइतिध्वनितं चातुर्वर्ण्यहितार्थं तद्धिताय कर्तव्यमित्यस्यनृ

सुंदेतुनिहतेरामअगस्त्यमृषिसत्तमम् ॥ ताटकासहपुत्रेणप्रधर्षयितुमिच्छति ॥ १०॥ भक्षार्थंजातसंरंभागर्जंतीसाभ्यधावत॥आपतंतींतुतांदृ
ष्ट्वाअगस्त्योभगवानृषिः ॥११॥ राक्षसत्वंभजस्वेतिमारीचंव्याजहारसः ॥ अगस्त्यःपरमामर्षस्ताटकामपिशप्तवान् ॥१२॥पुरुषादीमहाय
क्षीविकृताविकृतानना ॥इदंरूपंविहायाशुदारुणंरूपमस्तुते॥१३॥सैषाशापकृतामर्षाताटकाक्रोधमूर्छिता ॥ देशमुत्सादयत्येनमगस्त्याचरितं
शुभम्॥१४॥एनांराघवदुर्वृत्तांयक्षींपरमदारुणाम्॥गोब्राह्मणहितार्थायजहिदुष्टपराक्रमाम्॥ १५॥ नह्येनांशापसंसृष्टांकश्चिदुत्सहतेपुमान्॥
निहंतुंत्रिषुलोकेषुत्वामृतेरघुनंदन ॥१६॥ नहितेस्त्रीवधकृतेघृणाकार्यानरोत्तम ॥ चातुर्वर्ण्यहितार्थंहिकर्तव्यंराजसूनुना ॥ १७ ॥ नृशंसमनृ
शंसंवाप्रजारक्षणकारणात् ॥ पातकंवासदोषंवाकर्तव्यंरक्षतासदा ॥१८॥ राज्यभारनियुक्तानामेषधर्मःसनातनः ॥ अधर्म्यांजहिकाकुत्स्थ
धर्मोह्यस्यांनविद्यते ॥१९॥ श्रूयतेहिपुराशक्रोविरोचनसुतांनृप ॥ पृथिवींहंतुमिच्छंतींमंथरामभ्यसूदयत् ॥२० ॥ विष्णुनाचपुरारामभृगुप
त्नीपतिव्रता ॥ अनिंद्रंलोकमिच्छंतीकाव्यमातानिषूदिता ॥ २१ ॥ एतैश्चान्यैश्चबहुभीराजपुत्रैर्महात्मभिः ॥अधर्मसहितानार्योहताःपुरुष
सत्तमैः ॥ तस्मादेनांघृणांत्यक्त्वाजहिमच्छासनान्नृप ॥ २२ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०बालकांडेपंचविंशःसर्गः ॥ २५ ॥ ॥छ॥

शंसमित्याद्युत्तरेणान्वयः ॥ १७ ॥ वाशब्दइवार्थे अनृशंसमिवनृशंसंक्रूरमपिकार्यमित्यर्थः प्रजारक्षणकारणात्प्रजारक्षणाद्धेतोः रक्षतासदेति रक्षाधर्मसमृद्धिशेषत्वेनेतिभावः पात
कंवामुख्यपातकंवा सदोषंवायज्ञादिवत्सदोषंईषत्पापयुतंधर्मंवा सदोषवधरूपमितियावत्॥१८॥एषधर्मइति धर्ममूलकत्वादितिभावः अतोप्यस्यावधोन्याय्यइत्याह अधर्म्यामिति
धर्मादपेताम् तदेवोपपादयति धर्मोहीति ॥१९॥ अधर्म्यःस्त्रीवधोपिधर्मएवेत्यर्थसंमतिभिरुपपादयाति श्रूयतइति पृथिवींतदधिष्ठात्रींदेवताम् यद्वा तस्याःप्रजाइत्यर्थः ॥ २० ॥अ
निंद्रंनिद्रासुखरहितम् अनिंद्रमितिपाठेइंद्ररहितम् काव्यःशुक्रः॥२१॥ एतैःएतादृशैः यद्वा आर्षंबहुत्वम् एताभ्यांशक्रविष्णुभ्यामित्यर्थः मच्छासनादिति यथापरशुरामस्यजमदग्ने
र्गुरोराज्ञयामातृवधेपिनदोषस्तथाबलादिदातृत्वेनगुरोर्ममाज्ञयास्त्रीवधेतवनदोषइतिभावः ॥२२॥ ॥ इ०रा०श्रीग०रा०वा०आदिकाव्येबा०पंचविंशःसर्गः ॥ २५॥ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

मुनेरिति अक्लीबंधृष्टम् ॥१॥ पितुरिति कौशिकस्यवचनंअविशंकयाकर्तव्यंत्वयेत्येवंरूपान्निर्देशान्नियोगात् पितुर्वचनगौरवात्परमाप्तवाक्यत्वेनअतिप्रमाणत्वात् त्वद्वचनंअवश्यं
कर्तव्यत्वेननिश्चितामितिशेषः ॥२॥ कदैवंनियोगःकृतइत्यत्राह अन्विति गुरवोवसिष्ठवामदेवाद्याः अनवज्ञानहेतुरुक्तएव तद्वचोविश्वामित्रवचइत्यनुशिष्टइत्यन्वयः ॥३॥ सोहमि
ति ब्रह्मवादिनस्तस्यापापस्पर्शेनतत्संकल्पादन्यस्यापिपापमपापंपुण्यंचेत्याह उत्तमामिति उत्कृष्टधर्मामित्यर्थः ॥४॥पुण्यत्वमेवोपपादयति गोब्राह्मणेति अप्रमेयस्यतवचाहिताय
अस्यहितंस्वाज्ञापरिपालनेनसंतोषरूपम् इदमावर्तते तववचनंकर्तुमुद्यतोविचिकित्साराहितोहंताटकावधंकरिष्यामीतिपूर्वेणान्वयः ॥५॥ तीव्रंपरुषश्रवणम् ॥ ६ ॥ वित्रस्ताःभीताः

मुनेर्वचनमक्लीबंश्रुत्वानरवरात्मजः ॥ राघवःप्रांजलिर्भूत्वाप्रत्युवाचदृढव्रतः ॥१॥ पितुर्वचननिर्देशात्पितुर्वचनगौरवात् ॥ वचनंकौशिकस्ये
तिकर्तव्यमविशंकया ॥ २॥ अनुशिष्टोस्म्ययोध्यायांगुरुमध्येमहात्मना ॥ पित्रादशरथेनाहंनावज्ञेयंहितद्वचः ॥३॥ सोहंपितुर्वचःश्रुत्वाशास
नाद्ब्रह्मवादिनः ॥करिष्यामिनसंदेहस्ताटकावधमुत्तमम् ॥४॥गोब्राह्मणहितार्थायदेशस्यचहितायच॥तवचैवाप्रमेयस्यवचनंकर्तुमुद्यतः॥५॥
एवमुक्त्वाधनुर्मध्येबद्ध्वामुष्टिमरिंदमः॥ज्याघोषमकरोत्तीव्रंदिशःशब्देननादयन्॥ ६॥ तेनशब्देनवित्रस्तास्ताटकावनवासिनः॥ताटकाचसुसं
क्रुद्धातेनशब्देनमोहिता ॥७॥ तंशब्दमभिनिध्यायराक्षसीक्रोधमूर्च्छिता॥ श्रुत्वाचाभ्यद्रवत्क्रुद्धायत्रशब्दोविनिःसृतः ॥८॥ तांदृष्ट्वाराघवःक्रु
द्धांविकृतांविकृताननाम् ॥ प्रमाणेनातिवृद्धांचलक्ष्मणंसोभ्यभाषत ॥९॥ पश्यलक्ष्मणयक्षिण्याभैरवंदारुणंवपुः॥ भिद्येरन्दर्शनादस्याभीरू
णांहृदयानिच ॥१०॥ एतांपश्यदुराधर्षांमायाबलसमन्विताम्॥ विनिवृत्तांकरोम्यद्यहृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥११॥ नह्येनामुत्सहेहंतुंस्त्रीस्वभावे
नरक्षिताम्॥वीर्यंचास्यगतिंचैवहन्यामितिहिमेमतिः॥१२॥एवंब्रुवाणेरामेतुताटकाक्रोधमूर्च्छिता॥उद्यम्यबाहूंगर्जंतीराममेवाभ्यधावत॥१३॥
विश्वामित्रस्तुब्रह्मर्षिर्हुंकारेणाभिभर्त्स्यताम् ॥ स्वस्तिराघवयोरस्तुजयंचैवाभ्यभाषत ॥१४॥ उद्धुन्वानारजोघोरंताटकाराघवावुभौ ॥ रजो
मेघेनमहतामुहूर्तंसाव्यमोहयत् ॥ १५ ॥ ततोमायांसमास्थायशिलावर्षेणराघवौ ॥ अवाकिरत्सुमहताततश्चुक्रोधराघवः ॥ १६ ॥

मोहिताव्याकुलचित्ताजाता ॥ ७ ॥ तंशब्दंश्रुत्वाचक्रुद्धासशब्दोयत्रयतोविनिःसृतस्तमभिनिध्यायशब्दनिःसरणावधिदेशंलक्षीकृत्यअभ्यद्रवदितियोजना ॥ ८ ॥ प्रमाणेनशरीरप्र
माणेन ॥ ९ ॥ भैरवंभयंकरम् दारुणंघोरम् अस्यवपुषः चोप्यर्थः अभीरूणामपीत्यर्थः ॥ १० ॥ एतामिति विनिवृत्तांअस्मत्संमुखागमनात्परावृत्ताम् पलायितामितियावत्
॥ ११ ॥ कर्णादिहरणमात्रेहेतुमाह नहीति वीर्यपरपराभववशात्किं गतिंआकाशादिगतिम् पाणिपादच्छेदेनेतिशेषः तावतैवदेशाहितस्यगुरुवचनानुष्ठानस्यचासिद्ध्याशूरविग
र्हितःस्त्रीवधोनुचितइतिभावः ॥१२॥ राममेवविश्वामित्रस्यदुर्धर्षत्वेनतंविसृज्य मानुषबुद्ध्याराममेवेत्यर्थः ॥१३॥ तांरामसंमुखमभिधावंतीम् जयंचजयविषयकाशिषंच ॥१४॥
घोरंरजःउद्धुन्वानेत्यन्वयःरजोमेघेनरजोंधकारेण ॥ १५ ॥ मायांसमास्थायअंतर्धानंगत्वेतियावत् चुक्रोधस्त्रीत्वप्रयुक्तदाक्षिण्यंविसृज्येतिशेषः ॥ १६ ॥

पत्रिभिरिति एकैकस्यबहुधाखंडनाभिप्रायेण ॥ १७ ॥ हृतेकर्णाग्रेनासिकाचयस्यास्ताम् ॥ १८ ॥ अनेकशःरूपाणिकृत्वाअंतर्धानंगतासतीस्वमाययाराघवौमोहयंती॥१९ ॥
भैरवंअश्मवर्षमित्यन्वयः ॥२०॥ घृणयाअलं स्त्रीइतिघृणामास्त्वित्यर्थः दुष्टचारिणीमायाशक्त्याअंतर्धानेनपाषाणादिवृष्टिकर्त्री अतोघृणाअनुचिता ॥ २१ ॥ घृणानोचितेत्यत्रहे
त्वंतरमाह यज्ञविघ्नकरीति माययापुरायावद्वर्धेततावत्तत्कालात्पुरैवपूर्वमेवएषावध्यतां सायंसंध्यापुराप्रवर्ततेप्रवर्तयिष्यतइत्यर्थः ॥२२॥ किंतत्रइत्याह रक्षांसीति अश्मवृष्ट्योतिक

शिलावर्षंमहत्तस्याःशरवर्षेणराघवः ॥ प्रतिवार्योपधावंत्याःकरौचिच्छेदपत्रिभिः ॥१७॥ ततश्छिन्नभुजांश्रांतामभ्याशेपरिगर्जतीम् ॥ सौ
मित्रिरकरोत्क्रोधाद्धृतकर्णाग्रनासिकाम् ॥ १८ ॥ कामरूपधरासातुकृत्वारूपाण्यनेकशः ॥ अंतर्धानंगतायक्षीमोहयंतीस्वमायया ॥ १९॥
अश्मवर्षंविमुंचंतीभैरवंविचचारसा ॥ ततस्तावश्मवर्षेणकीर्यमाणौसमंततः ॥ २० ॥ दृष्ट्वागाधिसुतःश्रीमानिदंवचनमब्रवीत् ॥ अलंतेघृ
णयारामपापैषादुष्टचारिणी ॥२१॥ यज्ञविघ्नकरीयक्षीपुरावर्धेतमायया ॥ वध्यतांतावदेवैषापुरासंध्याप्रवर्तते ॥ २२ ॥ रक्षांसिसंध्याकाले
तुदुर्धर्षाणिभवंतिहि ॥ इत्युक्तःसतुतांयक्षीमश्मवृष्ट्याभिवर्षिणीम् ॥ २३ ॥ दर्शयन्शब्दवेधित्वंतांरुरोधससायकैः ॥ सारुद्धाबाणजालेन
मायाबलसमन्विता ॥ २४ ॥ अभिदुद्रावकाकुत्स्थंलक्ष्मणंचविनेदुषी ॥ तामापतंतींवेगेनविक्रांतामशनीमिव ॥ २५ ॥ शरेणोरसिविव्ध्या
धपपातचममारच ॥ तांहतांभीमसंकाशांदृष्ट्वासुरपतिस्तदा ॥ २६ ॥ साधुसाध्वितिकाकुत्स्थंसुराश्चाप्यभिपूजयन् ॥ उवाचपरमप्रीतः
सहस्राक्षःपुरंदरः ॥ २७ ॥ सुराश्चसर्वेसंहृष्टाविश्वामित्रमथाब्रुवन् ॥ मुनेकौशिकभद्रंतेसेंद्राःसर्वेमरुद्गणाः ॥ २८ ॥ तोषिताःकर्मणाऽनेन
स्नेहंदर्शयराघवे ॥ प्रजापतेःकृशाश्वस्यपुत्रान्सत्यपराक्रमान् ॥२९॥ तपोबलभृतोब्रह्मन्राघवायनिवेदय ॥ पात्रभूतश्चतेब्रह्मंस्तवानुगम
नेरतः ॥३०॥ कर्तव्यंसुमहत्कर्मसुराणांराजसूनुना ॥ एवमुक्त्वासुराःसर्वेजग्मुर्हृष्टाविहायसम् ॥३१॥ विश्वामित्रंपूजयंतस्ततःसंध्याप्रवर्त
ते ॥ ततोमुनिवरःप्रीतस्ताटकावधतोषितः ॥३२॥ मूर्ध्निराममुपाघ्रायइदंवचनमब्रवीत् ॥ इहाद्यरजनींरामवसामशुभदर्शन ॥ ३३ ॥

रणेतृतीया ॥२३॥ शब्दमात्रेणलक्ष्यंसम्यङ्निश्चित्यवेधकर्तृत्वसामर्थ्यंदर्शयन्नित्यर्थः ॥२४॥ अभिदुद्रावेति अतर्धानंहित्वेतिशेषः ॥२५॥ भीमसंकाशांभीमरूपाम्॥२६॥ अभि
पूजयन् अडभावआर्षःसहस्राक्षःविश्वामित्रमुवाचेत्यन्वयः ॥२७॥ किमुक्तवंतस्तदाह मुनेइति ॥ २८ ॥ तोषितावयमितिशेषः अनेनकर्मणात्वत्प्रवर्तितताटकावधरूपेण स्ने
हंदर्शयमदीयोयमाप्तःशिष्यइतिस्नेहमूलंव्यापारंप्रवर्तय तमेवव्यापारमाह प्रजापतेरिति ॥ २९॥ तपसाज्ञानेनबलेनचभृतःपूर्णः तेतवदानस्यपात्रभूतश्चराघवःअतस्तस्मैकृशाश्व
पुत्रान्निवेदय तथालब्धानामेवास्त्राणांकार्यक्षमत्वमितिभावः अनुगमनेशुश्रूषणेदृढनिश्चयः ॥३०॥३१॥ पूजयंतस्तुवंतोजग्मुरित्यन्वयःप्रवर्ततेइत्यस्यस्मेतिशेषः ॥ ३२ ॥ ३३॥

॥३४॥मुक्तशापंअपगतोपद्रवं यद्वा लब्धशापयाताटकयामुक्तम् ॥ ३५ ॥ प्रभातवेलांप्रतिबोध्यमानइति विश्वामित्रेणेत्यादिः जजागारेतिशेषः ॥ ३६ ॥ ॥इतिश्रीरा॰श्रीरा॰रा॰
वा॰आ॰बा॰षाड्विंशःसर्गः ॥ २६ ॥ अथेतिउष्येतिआर्षं प्रहस्य विजयशालिरामदर्शनजसंतोषजोहासः ॥ १ ॥ सर्वशःसर्वाणि ॥ २ ॥ देवासुरगणान्वापि वाशब्दश्चार्थे गं
धर्वोरगसहितदेवासुरगणरूपशत्रूनपिप्रसह्यबलेनजयिष्यसिजेष्यसि यदिवधेदयातदावशीकृत्यसंमोहनास्त्रादिनाजेष्यसि अन्येषांतुकागणनेतिभावः॥३॥दंडचक्रादयोऽस्त्रभेदाः

श्वःप्रभातेगमिष्यामस्तदाश्रमपदंमम॥विश्वामित्रवचःश्रुत्वाहृष्टोदशरथात्मजः ॥३४॥ उवासरजनींतत्रताटकायावनेसुखम् ॥ मुक्तशापंवनं
तच्चतस्मिन्नेवतदाहनि ॥ रमणीयंविबभ्राजयथाचैत्ररथंवनम् ॥ ३५ ॥ निहत्यतांयक्षसुतांसरामःप्रशस्यमानःसुरसिद्धसंघैः ॥ उवासत
स्मिन्मुनिनासहैवप्रभातवेलांप्रतिबोध्यमानः ॥३६॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषड्विंशःसर्गः ॥ २६ ॥ ॥
॥छ॥ ॥ अथतांरजनीमुष्यविश्वामित्रोमहायशाः ॥ प्रहस्यराघवंवाक्यमुवाचमधुरस्वरम् ॥१॥ परितुष्टोस्मिभद्रंतेराजपुत्रमहायशः
॥ प्रीत्यापरमयायुक्तोददाम्यस्त्राणिसर्वशः ॥ २ ॥ देवासुरगणान्वापिसगंधर्वोरगान्भुवि ॥ यैरमित्रान्प्रसह्याजौवशीकृत्यजयिष्यसि ॥३॥
तानिदिव्यानिभद्रंतेददाम्यस्त्राणिसर्वशः ॥ दंडचक्रंमहद्दिव्यंतवदास्यामिराघव ॥ ४ ॥ धर्मचक्रंततोवीरकालचक्रंतथैवच ॥ विष्णुचक्रंतथा
त्युग्रमैंद्रंचक्रंतथैवच ॥५॥ वज्रमस्त्रंनरश्रेष्ठशैवंशूलवतंतथा॥अस्त्रंब्रह्मशिरश्चैवऐषीकमपिराघव ॥६॥ ददामितेमहाबाहोब्राह्ममस्त्रमनुत्तमम्
॥ गदेद्वेचैवकाकुत्स्थमोदकीशिखरीशुभे ॥७॥ प्रदीप्तेनरशार्दूलप्रयच्छामिनृपात्मज ॥ धर्मपाशमहंरामकालपाशंतथैवच ॥८॥ वारुणंपाश
मस्त्रंचददाम्यहमनुत्तमम्॥अशनीद्वेप्रयच्छामिशुष्कार्द्रेरघुनंदन ॥९॥ ददामिचास्त्रंपैनाकमस्त्रंनारायणंतथा ॥आग्नेयमस्त्रंदयितंशिखरंनाम
नामतः ॥१०॥ वायव्यंप्रथमंनामददामितवचानघ ॥ अस्त्रंहयशिरोनामक्रौंचमस्त्रंतथैवच ॥११॥ शक्तिद्वयंचकाकुत्स्थददामितवराघव ॥
कंकालंमुसलंघोरंकापालमथकिंकिणीम् ॥१२॥ वधार्थंरक्षसांयानिददाम्येतानिसर्वशः ॥ वैद्याधरंमहास्त्रंचनंदनंनामनामतः ॥ १३ ॥ अ
सिरत्नंमहाबाहोददामिनृवरात्मज ॥ गांधर्वमस्त्रंदयितंमोहनंनामनामतः ॥ १४ ॥

॥४॥५॥ शूलवतंशूलवतनामकं क्वचित्तुशूलवरमितिपाठःब्रह्मशिरोस्त्रंब्रह्मादन्यत् ॥६॥ गदेद्वेमोदकीशिखरीसंज्ञेद्वेगदेगदासंज्ञकेऽस्त्रे ॥ ७॥८ ॥ अस्त्रंचवारुणास्त्रंचेत्यर्थः शुष्का
र्द्रसंज्ञकेद्वेअशनीअशनीसंज्ञकेअस्त्रे ॥ ९ ॥ पिनाकिनइदंपैनाकं दयितंअग्नेरितिशेषः शिखरंनामशिखरमितिप्रसिद्धम् ॥ १० ॥ प्रथमंमुख्यम् ॥ ११॥ कंकालादीन्यसुरधार्या
स्त्राणि ॥ १२ ॥ यानिरक्षसांवधार्थसमर्थानिएतानिददामीत्यन्वयः वैद्याधरंविद्याधरसंबंधि नंदनंनामअसिरत्नमित्यन्वयः यतोऽस्त्रादसीनांप्रादुर्भावइतिभावः ॥ १३ ॥ १४ ॥

SGDF
Sri Gangadhar Digital Foundation

दद्मीत्यार्षं प्रशमनंरिपूर्णांक्रोधशामकमस्त्रं विलापनंपरिदेवनकारकम् ॥१५॥ मादनंशत्रूणांमदजनकं दुर्धर्षमित्याद्यस्यविशेषणम् ॥१६॥ प्रतीच्छगृहाण ॥१७॥ मौसलंआसुरमु
सलादन्यत् ॥१८॥१९॥२०॥२१॥ मंत्रग्रामंअस्त्राणांमंत्रमूर्तित्वात् ननुबलातिबलादानप्रसंगेपिमंत्रग्रामंगृहाणेत्युक्तमितिपुनरत्रदानंविफलमितिचेन्न गृहाणेत्येवतत्रोक्तत्वात्ननतु
ददाविति तेनतत्कालोपयोगिबलातिबलयोरेवतत्रदानंइतरेषांत्वत्रेतिविवेकइतिकतकक्रुतः वस्तुतोबलातिबलेमंत्रसमूहात्मकेइतितद्रूपंमंत्रग्राममितितत्रार्थइतिनदोषइतिपरे
॥ २२ ॥ सर्वेति येषांउक्तदिव्यास्त्राणां सर्वसंग्रहणंसर्वधारणंकर्तुंदैवतैरपिदुर्लभंदुष्करं देवाअपियत्किंचिदस्त्रमेवजानंतीतिभावः तानिसर्वाण्यस्त्राणिराघवायरामायविश्वामित्रो

प्रस्वापनंप्रशमनंदद्मिसौम्यंचराघव ॥ वर्षणंशोषणंचैवसंतापनविलापने ॥१५॥ मादनंचैवदुर्धर्षंकंदर्पदयितंतथा ॥ गांधर्वमस्त्रंदयितंमान
वंनाममनामतः ॥१६॥ पैशाचमस्त्रंदयितंमोहनंनामनामतः ॥ प्रतीच्छनरशार्दूलराजपुत्रमहायशः ॥१७॥ तामसंनरशार्दूलसौमनंचमहाब
लम् ॥ संवर्तंचैवदुर्धर्षंमौसलंचनृपात्मज ॥ १८ ॥ सत्यमस्त्रंमहाबाहोतथामायामयंपरम् ॥ सौरंतेजःप्रभंनामपरतेजोपकर्षणम् ॥ १९ ॥
सोमास्त्रंशिशिरंनामत्वाष्टमस्त्रंसुदारुणम् ॥ दारुणंचभगस्यापिशितेषुमथमानदम् ॥२०॥ एतान्राममहाबाहोकामरूपान्महाबलान् ॥ गृहा
णपरमोदारान्क्षिप्रमेवनृपात्मज ॥ २१ ॥ स्थितस्तुप्राङ्मुखोभूत्वाशुचिर्मुनिवरस्तदा ॥ ददौरामायसुप्रीतोमंत्रग्राममनुत्तमम् ॥ २२ ॥
सर्वसंग्रहणंयेषांदैवतैरपिदुर्लभम् ॥ तान्यस्त्राणितदाविप्रोराघवायन्यवेदयत् ॥ २३॥ जपतस्तुमुनेस्तस्यविश्वामित्रस्यधीमतः॥ उपतस्थु
र्महार्हाणिसर्वाण्यस्त्राणिराघवम् ॥ २४ ॥ ऊचुश्चमुदितारामंसर्वेप्रांजलयस्तदा॥ इमेचपरमोदारकिंकरास्तवराघव ॥ २५ ॥ यद्यदिच्छसि
भद्रंतेतत्सर्वंकरवामवै ॥ ततोरामःप्रसन्नात्मातैरित्युक्तोमहाबलैः॥ २६ ॥ प्रतिगृह्यचकाकुत्स्थःसमालभ्यचपाणिना ॥ मानसामेभविष्यध्व
मितितान्यभ्यचोदयत् ॥२७॥ ततःप्रीतमनारामोविश्वामित्रंमहामुनिम् ॥ अभिवाद्यमहातेजागमनायोपचक्रमे ॥ २८ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम
द्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेसप्तविंशःसर्गः ॥२७॥ ॥५॥ ॥ प्रतिगृह्यततोस्त्राणिप्रहृष्टवदनःशुचिः ॥ गच्छन्नेवचकाकु
त्स्थोविश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १ ॥

न्यवेदयत्दत्तवान् राघवायरामायलक्ष्मणायचेत्यपिबोध्यं युगपदेवोभयोरुपदेशइतिबोध्यम् ॥ २३ ॥ जपतःरामायदातुंतेषांवी
र्यवत्तासंपादनायतान्यस्त्राणिजपतइत्यर्थः उपतस्थुःगृहीतभामंडलवपूंषिउपतस्थुःउपस्थितानि विश्वामित्रनियोगेनरामंचउपतस्थुः ॥२४॥ सर्वेस्त्रदेवाःमुदिताःस्वाधिदैवतराम
संबंधेनतुष्टाःकिंकराअंगीकृतदासत्वाः ॥२५॥२६॥ समालभ्यउपस्पृश्य मानसाःसदामनस्थिताः यद्यपिभगवतोरामस्यसर्वंविदितमेवतथापिविद्यागुरूपदेशगृहीतैवफलदानाम्य
थेतिलोकान्बोधयितुंविश्वामित्रोपदेशग्रहणमितिबोध्यम् ॥२७॥२८॥ ॥इतिश्रीरामाभि०बा०आ०बा०सप्तविंशःसर्गः ॥ २७ ॥ ॥५॥ ॥गच्छन्गमिष्यन् ॥ १ ॥

संहारान्ज्ञातुमितिशेषः उपसंहारापरिज्ञानेपुनःप्रयोगानर्हतयाअप्राप्तप्रायत्वात्तज्ज्ञानेच्छा संहारोनामप्रयुक्तस्यास्त्रस्यमंत्रविशेषेणपुनःस्वात्मनिस्थापनम् ॥ २ ॥ एवमिति उक्तास्त्राणांसंहारमार्गमुपदिश्य अथअनंतरंतत्प्रश्नसंतुष्टःपरमऋषिःअन्यान्यप्यस्त्राण्युपदिशतिस्म ॥ ३ ॥ तदाह सत्यवंतामित्यादि ददामीतिसर्वत्रशेषः ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ सार्चिमाल्यादयोन्येतांश्चददामीत्यर्थः ॥७॥८॥९॥भास्वरांस्तेजोमयान्प्रतीच्छगृहाण पात्रभूतः अस्त्रदानस्येतिशेषः मममत्तः ॥१० ॥ बाढमित्यंगीकारे प्रहृष्टेनांतरात्मनाप्रत्यग्रहीदितिशेषः मूर्तिमंतःस्वस्वदेवतारूपेण ॥ ११ ॥ प्रह्वांजलिपुटाःप्रह्वाःनम्राःतेचतेअंजलेःपुटंसंश्लेषोयेषांतादृशाः॥ १२ ॥इमेस्मसन्निहितावयमितिशेषः शाधिआज्ञापय ॥ १३ ॥ गम्य

गृहीतास्त्रोऽस्मिभगवन्दुराधर्षःसुरैरपि ॥ अस्त्राणांत्वहमिच्छामिसंहारान्मुनिपुंगव ॥ २ ॥ एवंब्रुवतिकाकुत्स्थेविश्वामित्रोमहातपाः ॥ संहारा
न्व्याजहाराथधृतिमान्सुव्रतःशुचिः ॥३॥ सत्यवंतंसत्यकीर्तिंधृष्टंरभसमेवच ॥ प्रतिहारतरंनामपराङ्मुखमवाङ्मुखम् ॥ ४ ॥ लक्ष्यालक्ष्या
विमौचैवदृढनाभसुनाभकौ ॥ दशाक्षशतवक्त्रौचदशशीर्षशतोदरौ ॥५॥ पद्मनाभमहानाभौदुंदुनाभस्वनाभकौ ॥ ज्योतिषंशकुनंचैवनैरास्यवि
मलावुभौ ॥६॥ यौगंधरविनिद्रौचदैत्यप्रमथनौतथा ॥ शुचिबाहुर्महाबाहुर्निष्कलिर्विरुचस्तथा ॥ सार्चिमालीधृतिमालीवृत्तिमान्रुचिरस्तथा
॥७॥ पित्र्यःसौमनसश्चैवविधूतमकरावुभौ ॥ परवीरंरतिंचैवधनधान्यौचराघव ॥८॥ कामरूपंकामरुचिंमोहमावरणंतथा ॥ जृंभकंसर्पनाथं
चपंथानवरुणौतथा ॥ ९ ॥ कृशाश्वतनयान्रामभास्वरान्कामरूपिणः॥ प्रतीच्छममभद्रंतेपात्रभूतोसिराघव ॥१०॥ बाढमित्येवकाकुत्स्थः
प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ दिव्यभास्वरदेहाश्चमूर्तिमंतःसुखप्रदाः ॥ ११ ॥ केचिदंगारसदृशाःकेजिद्धूमोपमास्तथा ॥ चंद्रार्कसदृशाःकेचित्प्रह्वांज
लिपुटास्तथा ॥१२॥ रामंप्रांजलयोभूत्वाऽब्रुवन्मधुरभाषिणः ॥ इमेस्मनरशार्दूलशाधिकिंकरवामते ॥ १३ ॥ गम्यतामितितानाहयथेष्टंरघुनं
दनः ॥ मानसाःकार्यकालेषुसाहाय्यंमेकरिष्यथ ॥ १४ ॥ अथतेराममामंत्र्यकृत्वाचापिप्रदक्षिणम् ॥ एवमस्त्वितिकाकुत्स्थमुक्त्वाजग्मु
र्यथागतम् ॥ १५ ॥ सचतान्राघवोज्ञात्वाविश्वामित्रंमहामुनिम् ॥ गच्छन्नेवाथमधुरंश्लक्ष्णंवचनमब्रवीत् ॥ १६ ॥ किमेतन्मेघसंकाशं
पर्वतस्याविदूरतः ॥ वृक्षखंडमितोभातिपरंकौतूहलंहिमे ॥ १७ ॥

तांइदानीमितिशेषः कार्यकालेषुमानसाःमनसिसंनिहिताभूत्वासाहाय्यंकरिष्यथ ॥ १४॥ प्रदक्षिणंसकलस्वदेवताऽधिदैवतरूपत्वाद्रामस्यप्रदक्षिणकरणम् ॥ १५ ॥ एतदुत्तरं ततस्तुरामःकाकुत्स्थःशासनाद्ब्रह्मवादिनः लक्ष्मणायचतान्सर्वान्सचास्त्रान्रघुनंदनः ससंह्रान्सुसंहृष्टःश्रीमांस्तस्मैन्यवेदयदित्यधिकंदृश्यते तत्प्रक्षिप्तं बलातिबलयोरिवास्त्राणामपियुगपदुभयोर्विश्वामित्रेणैवोपदेशदानसंभवात् सतान्उपदिष्टान्अस्त्रान्राघवोरामःज्ञात्वामंत्रतोमूर्तितःप्रयोगतश्चेतिशेषः ॥ १६ ॥ मेघसंकाशं कार्ष्ण्यात्नैबिड्याच्च वृक्षखंडंवृक्षसमूहंकिंवनसंबंधिउतआश्रमसंबंधीतिप्रश्नः ॥ १७ ॥

वल्गुभाषैःमधुरभाषैः ॥ १८ ॥ रोमहर्षणात् ताटकयानिर्जनीकरणात्तस्यभयानकत्वेनरोमहर्षणत्वं अनयादेशस्यसुखवत्तया इदमाश्रमपदंत्ववगच्छामि ॥ १९ ॥ आश्रमप
दंनिर्णीयतत्कस्येतिशंसेतिपृच्छति सर्वमिति सर्वंचशंस सर्वशब्दविवक्षितंजिज्ञासांतरंस्वयमेवाह संप्राप्ताइति तेब्रह्मघ्नास्तवयज्ञस्यविघ्नाययत्रसंप्राप्ताःसदेशःकः ॥ २० ॥ यत्र
चतवयाज्ञिकीक्रियामयारक्षितव्यायत्रचराक्षसावध्याःभगवंस्तस्यत्वदाश्रमस्यकोदेशःप्रदेशइत्यन्वयः ॥ २१ ॥ २२ ॥ ॥इ॰रा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰अष्टाविंशःसर्गः ॥
॥ २८॥ ॥तस्यरामस्यपरिपृच्छतोवचनंश्रुत्वेतिशेषः व्याख्यातुंपृष्टोत्तरमितिशेषः ॥ १ ॥इहवने इहप्रदेशे ॥ २ ॥तपश्चरणयोगार्थं स्वाचारेणलोकप्रवर्तनायस्वतपश्चरणं वा
मनस्यकरिष्यमाणवामनावतारस्यविष्णोःपूर्वाश्रमःवामनावतारात्पूर्वकालेतपोयोगार्थंपरिगृहीतआश्रमः ॥ ३ ॥ सिद्धाश्रमत्वव्यवहारेबीजमाह हियस्मात् अत्रमहातपाविष्णुस्तपः

दर्शनीयंमृगाकीर्णंमनोहरमतीवच ॥ नानाप्रकारैःशकुनैर्वल्गुभाषैरलंकृतम् ॥१८॥ निःसृताःस्ममुनिश्रेष्ठकांताराद्रोमहर्षणात् ॥ अनयात्वव
गच्छामिदेशस्यसुखवत्तया ॥१९॥ सर्वंमेशंसभगवन्कस्याश्रमपदंत्विदम् ॥संप्राप्तायत्रतेपापाब्रह्मघ्नादुष्टचारिणः ॥२०॥तवयज्ञस्यविघ्नायदुरा
त्मानोमहामुने ॥ भगवंस्तस्यकोदेशःसायत्रतवयाज्ञिकी ॥२१॥ रक्षितव्याक्रियाब्रह्मन्मयावध्याश्चराक्षसाः ॥ एतत्सर्वंमुनिश्रेष्ठश्रोतुमिच्छा
म्यहंप्रभो ॥२२॥ इ॰श्रीम॰वा॰बा॰अष्टाविंशःसर्गः ॥२८॥अथतस्याप्रमेयस्यवचनंपरिपृच्छतः॥ विश्वामित्रोमहातेजाव्याख्यातुमुपचक्रमे
॥१॥ इहराममहाबाहोविष्णुर्देवनमस्कृतः ॥ वर्षाणिसुबहूनीहतथायुगशतानिच ॥२ ॥तपश्चरणयोगार्थमुवाससुमहातपाः ॥ एषपूर्वाश्रमोरा
मवामनस्यमहात्मनः॥ ॥३॥ सिद्धाश्रमइतिख्यातःसिद्धोह्यत्रमहातपाः ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुराजावैरोचनिर्बलिः॥४॥ निर्जित्यदैवतगणान्सेंद्रा
न्सहमरुद्गणान् ॥ कारयामासतद्राज्यंत्रिषुलोकेषुविश्रुतः॥५॥ यज्ञंचकारसुमहानसुरेंद्रोमहाबलः॥ बलेस्तुयजमानस्यदेवाःसाग्निपुरोगमाः ॥
समागम्यस्वयंचैवविष्णुमूचुरिहाश्रमे ॥ ६ ॥ बलिर्वैरोचनिर्विष्णोयजतेयज्ञमुत्तमम् ॥ असमाप्तव्रतेतस्मिन्स्वकार्यमभिपद्यताम् ॥ ७ ॥

सिद्धोजातइति एतस्मिन्कालेंविष्णोस्तपःकाले ॥ ४ ॥ मरुद्गणान्आवहादिवायुगणान् कारयामास स्वार्थेणिच् चकारेत्यर्थः यद्वा इंद्रादिराज्यंस्वीयैःकैश्चिदेवकारयामासेत्यन्व
यः ॥५॥ बलेर्यजमानस्य व्यवहारंदृष्ट्वेतिशेषः साग्निपुरोगमाःपुरोगमेनाग्निनासहिताइत्यर्थः अग्निमुखत्वाच्चदेवानांतस्मिन्पुरोगमत्वं स्वयमेवागम्यनतुदूतमुखेन ॥ ६ ॥ यजते
कर्त्रभिप्रायत्वादात्मनेपदम् नन्वसुरस्यबलेर्देवद्विषोयागाद्यनुपपत्तिः यागतर्पणीयदेवताभावात् इंद्रादीनांतद्वेष्यत्वात् नचशब्दमात्रंदेवतेतियुक्तम् अर्थवादप्रामाण्येनदेवतायाविग्र
हवत्त्वस्योत्तरमीमांसायांसिद्धांतितत्वादितिचेन्न कर्मदेवाजानदेवभेदेनदेवानांद्वैविध्यात् तत्रयेकर्मणादेवत्वंप्राप्तास्तेकर्मदेवाः आजानदेवास्तुयज्ञमंत्रार्थभूतामंत्रेणानित्यसंबद्धाःकर्म
देवेभ्यःप्राचीनाएव तत्कर्मदेवानांद्वेष्यत्वेपिआजानदेवानांयज्ञेतर्प्यत्वेननदोषः विघ्नकर्तारोप्यत्रकर्मदेवाएव यज्ञाद्यधिकाराभावोप्याजानदेवानामेवस्वयष्टव्यदेवतांतराभावात्
कर्मदेवानांत्वस्त्येव अतएवेंद्रादीनांयज्ञादिश्रवणंनानुपपन्नमित्यन्यत्रविस्तरः असमाप्तव्रतेअसमाप्तयज्ञे स्वकार्यंआत्मीयानांदेवानांकार्यम् अभिपद्यतांसंपाद्यताम् ॥ ७ ॥

SGDF

असमाप्तव्रतइत्युक्तेः प्रयोजनंदर्शनंदर्शयंतस्तत्संपादनेउपायमपिस्वयमेववदंति येचेति अभिवर्ततेप्राप्नुवंति इतस्ततःनानादेशेभ्यः यत्रगोभूहिरण्यादिविषये यच्चवस्तुयाचंतेतेभ्य स्तत्सर्वंयथावत् यज्ञसाद्गुण्यायअवमानादिरहितंसत्कारपूर्वंप्रयच्छति चौएवार्थे॥८॥ मायास्वतत्त्वाच्छादनेनप्राकृतमर्त्यादिभावप्रकाशिकाशक्तिस्तस्यायोगःसंबंधस्तमाश्रितः वाम नत्वप्राप्तावयंहेतुः वामनरूपस्यात्याश्चर्यत्वेनतत्प्रार्थनाविषयस्यावश्यंयजमानकर्तव्यतयातद्रूपप्रार्थनम्॥९॥ एतस्मिन्नंतरेदेवैर्वामनावतारप्रार्थनसमयेरामेतिद्विःसंबोधनंस्वाश्रमसंनि धानेनरामपृष्टतन्महत्त्वकथनेनहर्षातिशयाच्चबोध्यम्॥१०॥अदित्यासहितोव्रतंसमाप्यदेवीसहायस्तुष्टावेत्यन्वयः देवीअदितिरेव यद्वा देवीसरस्वती वरदंविष्णुरूपपुत्रप्राप्त्युद्देशेन कृतव्रतांतेवरदानोन्मुखम्॥११॥स्तोत्रप्रकारमाह तपोमयमित्यादि अन्नमयोयज्ञइतिवत्प्रचुरतपोयुक्तमित्यर्थः तावतापरेषांकिमतआह तपोराशिंद्रष्टृनृणांसकलतपोजन्यफलप्राप्त्या

येचैनमभिवर्ततेयाचितारइतस्ततः ॥ यच्चयत्रयथावच्चसर्वंतेभ्यःप्रयच्छति॥८॥सत्वंसुरहितार्थायमायायोगमुपाश्रितः ॥ वामनत्वंगतोविष्णो
कुरुकल्याणमुत्तमम् ॥९॥ एतस्मिन्नंतरेरामकश्यपोऽग्निसमप्रभः ॥ अदित्यासहितोरामदीप्यमानइवौजसा॥१०॥ देवीसहायोभगवान्दिव्यं
वर्षसहस्रकम् ॥ व्रतंसमाप्यवरदंतुष्टावमधुसूदनम् ॥११॥ तपोमयंतपोराशिंतपोमूर्तिंतपात्मकम् ॥ तपसात्वांसुतप्तेनपश्यामिपुरुषोत्तमम्
॥१२॥ शरीरेतवपश्यामिजगत्सर्वमिदंप्रभो ॥ त्वमनादिरनिर्देश्यस्त्वामहंशरणंगतः ॥१३॥ तमुवाचहरिःप्रीतःकश्यपंधूतकल्मषम् ॥ वरंवर
यभद्रंतेवरार्होसिमतोमम ॥१४॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यमारीचःकश्यपोऽब्रवीत् ॥ अदित्यादेवतानांचममचैवानुयाचितम् ॥१५॥ वरंवरदसुप्री
तोदातुमर्हसिसुव्रत ॥ पुत्रत्वंगच्छभगवन्नदित्याममचानघ॥१६॥ भ्राताभवयवीयांस्त्वंशक्रस्यासुरसूदन ॥ शोकार्तानांतुदेवानांसाहाय्यंकर्तुम
र्हसि ॥१७॥ अयंसिद्धाश्रमोनामप्रसादात्तेभविष्यति ॥ सिद्धेकर्मणिदेवेशउत्तिष्ठभगवन्नितः ॥१८॥ अथविष्णुर्महातेजाअदित्यांसमजायत ॥
वामनंरूपमास्थायवैरोचनिमुपागमत् ॥ १९ ॥ त्रीन्पदानथभिक्षित्वाप्रतिगृह्यचमेदिनीम् ॥ आक्रम्यलोकाँल्लोकार्थीसर्वलोकहितेरतः
॥२०॥महेंद्रायपुनःप्रादान्नियम्यबलिमोजसा॥त्रैलोक्यंसमहातेजाश्चक्रेशक्रवशंपुनः॥२१॥ भगवतस्तपोराशित्वम् ननुतपसोन्यत्वेअद्वैतश्रुतिबाधोऽतआ
ह तपोमूर्तिमिति एवंचतपसस्तदनन्यत्वेननाद्वैतहानिः तपात्मकमितिघञर्थेकविधानमितिकप्रत्ययेतपनंतपःज्ञानम् तपआलोचनइतिधात्वनुसारात् तदात्मकंज्ञानस्वरूपमित्यर्थः अतएवअतप्ततपसाद्रष्टुमशक्यइत्यतस्तपसात्वामिति ॥१२॥ दृश्यमानंचवैराजंरूपमित्याह शरीरेइत्यादि अनिर्देश्यःअशक्यपरिच्छेदः ॥१३॥वरंअभीष्टम् वरार्हःदिव्यवर्षसहस्रत पसावरदानयोग्यः ॥१४॥ मारीचःमरीचिपुत्रः अदित्याइत्यादेर्याचमानायाइत्यादिशेषः ॥१५॥ याच्यमानवरमाह पुत्रत्वमित्यादि ॥१६॥ यवीयान्कनिष्ठःसाहाय्यंबलिच्छलरूप म् ॥ १७ ॥ अयंयत्राश्रमेतपोमयस्त्वंमयादेवैश्चअनुभूयसेइत्यर्थःसिद्धेएतदाश्रमस्थितिसाध्येतपःकर्मणिसिद्धेसतिनिष्पन्नेसतिप्रयोजनाभावात्इतउत्तिष्ठदेवकार्यायेतिशेषः ॥ ॥ १८ ॥ अथदेवकार्येनियोगानंतरम् ॥१९॥ आक्रम्यत्रिभिःपदैरितिशेषः लोकार्थीत्रैलोक्याक्रमणार्थी ॥ २० ॥ नियम्यबद्ध्वा ॥ २१ ॥

तेनैववामनावतारकर्त्रा मयाविश्वामित्रेण ॥२२॥ पूर्वसर्गांतकृतद्वितीयप्रश्नोत्तरमाह एनमिति ॥२३ ॥ अनुत्तमंसर्वोत्तमम् हेतातततदेतदाश्रमंयथाममस्वभूतंतथातवापिविष्णववता
रत्वादितिगूढोभिसंधिः ॥२४॥ पुनर्वसूद्वेतारे ॥२५॥ उत्पत्योत्पत्यसंतोषातिशयादितिशेषः ॥२६ ॥ २७ ॥ २८ ॥अद्यैवप्रवेशादिनएव कालविलंबेफलाभावात् सिद्धःत्वद्यज्ञ
सिद्ध्याअन्वर्थसिद्धसंज्ञः तववचःअत्रैवपुरुषव्याघ्रहंतव्यादुष्टचारिणइतियत्तत्सत्यमस्तु राक्षसान्सर्वथाहनिष्येइतिभावः ॥२९॥ नियतःनिगृहीतांतःकरणः ॥ ३०॥ कुमाराविव

तेनैवपूर्वमाक्रांतआश्रमःश्रमनाशनः ॥ मयापिभक्त्यातस्यैववामनस्योपभुज्यते ॥२२॥एनमाश्रममायांतिराक्षसाविघ्नकारिणः ॥ अत्रतेपुरु
षव्याघ्रहंतव्यादुष्टचारिणः ॥२३॥ अद्यगच्छामहेरामासिद्धाश्रममनुत्तमम् ॥ तदाश्रमपदंतातत्तवाप्येतद्यथामम ॥ २४॥ इत्युक्त्वापरमप्रीतोगृ
ह्यरामंसलक्ष्मणम् ॥ प्रविशन्नाश्रमपदंव्यरोचतमहामुनिः ॥ शशीवगतनीहारःपुनर्वसुसमन्वितः २५॥ तंदृष्ट्वामुनयःसर्वेसिद्धाश्रमनिवासि
नः ॥ उत्पत्योत्पत्यसहसाविश्वामित्रमपूजयन् ॥२६॥यथार्हंचक्रिरेपूजांविश्वामित्रायधीमते ॥ तथैवराजपुत्राभ्यामकुर्वन्नतिथिक्रियाम् ॥२७॥
मुहूर्तमथविश्रांतौराजपुत्रावरिंदमौ ॥ प्रांजलीमुनिशार्दूलमूचतूरघुनंदनौ ॥ २८ ॥ अद्यैवदीक्षांप्रविशभद्रंतेमुनिपुंगव ॥ सिद्धाश्रमोयंसि
द्धःस्यात्सत्यमस्तुवचस्तव ॥२९॥ एवमुक्तोमहातेजाविश्वामित्रोमहानृषिः ॥ प्रविवेशतदादीक्षांनियतोनियतेंद्रियः ॥ ३० ॥ कुमाराविवतां
रात्रिमुषित्वासुसमाहितौ ॥ प्रभातकालेचोत्थायपूर्वांसंध्यामुपास्यच ॥ ३१ ॥ प्रशुचीपरमंजाप्यंसमाप्यनियमेनच ॥ हुताग्निहोत्रमासी
नंविश्वामित्रमवंदताम् ॥ ३२ ॥ ॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०एकोनत्रिंशःसर्गः ॥ २९॥ ॥छ॥ ॥ अथतौदेशकालज्ञौराजपुत्रावरिंदमौ॥
देशेकालेचवाक्यज्ञावब्रूतांकौशिकंवचः॥१॥भगवन्श्रोतुमिच्छावोयस्मिन्कालेनिशाचरौ॥ संरक्षणीयौतौब्रूहिनातिवर्तेततत्क्षणम् ॥२ ॥ एवं
ब्रुवाणौकाकुत्स्थौत्वरमाणौयुयुत्सया ॥ सर्वेतेमुनयःप्रीताःप्रशशंसुर्नृपात्मजौ ॥ ३ ॥ अद्यप्रभृतिषड्रात्रंरक्षतंराघवौयुवाम्॥ दीक्षांगतोह्ये
षमुनिर्मौनित्वंचगमिष्यति ॥ ४ ॥ तौतुतद्वचनंश्रुत्वाराजपुत्रौयशस्विनौ ॥ अनिद्रंषडहोरात्रंतपोवनमरक्षताम् ॥ ५ ॥

स्कंदविशाखाविव ॥३१ ॥ प्रशुचीअवतारत्वादशुचित्वसंभावनाराहित्येनप्रकर्षेतःशुची नियमेनकर्तव्यंजाप्यंसमाप्येत्यन्वयः दीक्षामध्येनाग्निहोत्रमितितिनिषेधादाग्निहोत्रपदमौपा
सनहोमपरमितिकेचित् ॥३२॥ ॥ इ०श्रीरा०श्रीरा०रा०ति०वा०आ०बा०एकोनत्रिंशःसर्गः ॥२९ ॥ ॥अथेति कौशिकंवचोब्रूतामित्यन्वयः ॥४०॥
॥ १ ॥ तौनिशाचरौसंरक्षणीयौयज्ञसंरक्षणायनिवारणीयौ गहादित्वाच्छः तत्क्षणंसक्षणः यथानातिवर्तेतनातिक्रमेततथाब्रूहीत्यन्वयः ॥ २ ॥ ३ ॥ एवंविश्वामित्रेपृष्टेदीक्षया
तस्यमौनित्वादृषयऊचुः अद्येति मौनित्वंचगमिष्यतिअद्यापिदीक्षितत्वान्मौन्येवअतःपरमापिषड्रात्रपर्यंतंमौनित्वंप्राप्स्यतीत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥

यत्तौसन्नद्धौ परमधन्विनाबित्यार्ष विश्वामित्रंतद्यज्ञम् ॥६॥ कालेपंचाहोरात्रलक्षणे षष्ठेऽहनिआगतेइतिच्छेदः प्राप्तेइत्यर्थः यद्वा षष्ठेहानिगते रात्रावित्यर्थःयत्तःसज्जःसमाहितः
एकाग्रचित्तः ॥७॥ उपाध्यायोब्रह्मा पुरोहितउपद्रष्टा इदंऋत्विगंतराणामप्युपलक्षणं इदंज्वलनंराक्षसागमनसूचकउत्पातइत्याहुः ॥ ८ ॥ दर्भसहितचमसस्रुग्वती सामित्कुसु
मोच्चयैश्वसहिता इदंवेदीज्वलनंयज्ञोद्देश्यकम् ॥९॥ संप्रवर्ततेस्म आकाशेमहाञ्छब्दःप्रादुरासीच्च ॥ १० ॥ यथाप्रावृषिगगनमावार्यगगनमावृत्यमहाशनिमहागर्जमहावर्षा

उपासांचक्रतुर्वीरौयत्तौपरमधन्विनौ ॥ररक्षतुर्मुनिवरंविश्वामित्रमरिंदमम् ॥६॥ अथकालेगतेतस्मिन्षष्ठेहनितथागते ॥सौमित्रिमब्रवीद्रामो
यत्तोभवसमाहितः ॥७॥ रामस्यैवंब्रुवाणस्यत्वरितस्ययुयुत्सया ॥ प्रजज्वालततोवेदिःसोपाध्यायपुरोहिता ॥८॥ सदर्भचमसस्रुक्कासससमि
त्कुसुमोच्चया ॥ विश्वामित्रेणसहितावेदिर्जज्वालसर्त्विजा ॥९॥ मंत्रवच्चयथान्यायंयज्ञोऽसौसंप्रवर्तते ॥ आकाशेचमहाञ्छब्दःप्रादुरासीद्भया
नकः ॥ १० ॥ आवार्यगगनंमेघोयथाप्रावृषिदृश्यते ॥ तथामायांविकुर्वाणौराक्षसावभ्यधावताम् ॥ ११ ॥ मारीचश्चसुबाहुश्चतयोरनुच
रास्तथा ॥ आगम्यभीमसंकाशारुधिरौघानवासृजन् ॥ १२ ॥ तांतेनरुधिरौघेणवेदींवीक्ष्यसमुक्षिताम् ॥सहसाभिद्रुतोरामस्तानपश्यत्ततो
दिवि ॥१३॥ तावापतंतौसहसादृष्ट्वाराजीवलोचनः ॥ लक्ष्मणंत्वभिसंप्रेक्ष्यरामोवचनमब्रवीत् ॥ १४॥ पश्यलक्ष्मणदुर्वृत्तान्राक्षसान्पिशि
ताशनान् ॥ मानवास्त्रसमाधूताननिलेनयथाघनान्॥१५॥करिष्यामिनसंदेहोनोत्सहेहंतुमीदृशान्॥इत्युक्त्वावचनंरामश्चापेसंधायवेगवान्
॥ ॥१६॥ मानवंपरमोदारमस्त्रंपरमभास्वरम् ॥ चिक्षेपपरमक्रुद्धोमारीचोरसिराघवः ॥१७॥ सतेनपरमास्त्रेणमानवेनसमाहतः॥ संपूर्णंयो
जनशतंक्षिप्तःसागरसंप्लवे ॥ १८ ॥ विचेतनंविघूर्णंतंशीतेषुबलपीडितम् ॥ निरस्तंदृश्यमारीचंरामोलक्ष्मणमब्रवीत् ॥ १९ ॥ पश्यलक्ष्म
णशीतेषुंमानवंमनुसंहितम् ॥ मोहयित्वानयत्येनंनचप्राणैर्वियुज्यते ॥ २० ॥ इमानपिवधिष्यामिनिर्घृणान्दुष्टचारिणः ॥ राक्षसान्पापक
र्मस्थान्यज्ञघ्नान्रुधिराशनान् ॥ २१ ॥ इत्युक्त्वालक्ष्मणंचाशुलाघवंदर्शयन्निव ॥ विगृह्यसुमहच्चास्त्रमाग्नेयंरघुनंदनः ॥ २२ ॥

दिविचित्रकारीदृश्यतेतथामायांप्रकटीकुर्वाणौराक्षसौअभ्यधावताम् ॥११॥ कौतौकाचसामायेत्यत्राह मारीचइत्यादि अवासृजन्ववृषुः ॥ १२ ॥ समुक्षितांअभ्याशेइतिशेषः अ
भिद्रुतःअभितःशालांप्रधावन्तत्रादृष्ट्वाततोदिवितानपश्यत् ॥ १३ ॥ आपतंतौस्वसंमुखमागच्छंतौ ॥ १४ ॥ मानवास्त्रसमाधूतान्करिष्यामिपश्येतियोजना ॥ १५ ॥ईदृशा
न्स्थितायुःशेषान्दुर्बलान्वा ॥ १६ ॥ परमोदारंपरमश्रेष्ठम् ॥ १७॥ सतेनेति समारीचः सागरसंप्लवेसमुद्रमध्ये ॥ १८॥ विचेतनंचैतन्यरहितंअतएवविघूर्णमानं शीतेषुरिति
मानवास्त्रनामांतरं दृश्यदृष्ट्वा ॥ १९ ॥ शीतेषुंशीतेष्वित्यपरनामकंमानवास्त्रं मनुसंहितंमनुप्रयुक्तं वियुज्यतेवियोजयतीतियावत् ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

निजघानदूरोत्सारणपूर्वकंनाशनंवायव्यास्त्रफलंबोध्यम् ॥२३॥ २४ ॥ निरीतिकाःनिराबाधाः ॥ २५ ॥ सत्यंकृतंअन्वर्थनामकंकृतमित्यर्थः ॥२६॥ ॥ इ०रा०श्रीरा०रा०
वा०आ०बा०त्रिंशःसर्गः ॥३०॥ ॥ ७ ॥ एवंस्वयज्ञविघ्नविनाशफलकंसर्वास्त्रसंबंधानुग्रहंकृत्वाभगवान्विश्वामित्रःसहजलक्ष्मीशक्तिसंबंधानुग्रहायप्रवर्ततइत्याह अथेति तत्र
यज्ञशालायाम् ॥१॥ कृतापौर्वाह्णिकीक्रियायाभ्यांतौअभिजग्मतुःअभिवादार्थमितिशेषः तदुक्तंपूर्वसर्गांते संध्यामुपागमदिति सहगतोविश्वामित्रोहोमार्थंत्वरयाशालामागतइति

सुबाहूरसिचिक्षेपसविद्धःप्रापतद्भुवि ॥ शेषान्वायव्यमादायनिजघानमहायशाः ॥राघवःपरमोदारोमुनीनांमुदमावहन् ॥२३॥सहत्वाराक्षसा
न्सर्वान्यज्ञघ्नान्रघुनंदनः ॥ ऋषिभिःपूजितस्तत्रयथेंद्रोविजयेपुरा ॥२४॥ अथयज्ञेसमाप्तेतुविश्वामित्रोमहामुनिः॥निरीतिकादिशोदृष्ट्वाका
कुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥ २५ ॥ कृतार्थोस्मिमहाबाहोकृतंगुरुवचस्त्वया ॥ सिद्धाश्रममिदंसत्यंकृतंवीरमहायशः ॥ सहिरामंप्रशस्यैवंताभ्यांसं
ध्यामुपागमत् ॥ २६ ॥ ॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०त्रिंशःसर्गः ॥ ३० ॥ ॥ ७ ॥ ॥ अथतांरजनींतत्रकृतार्थौरामलक्ष्मणौ॥ऊषतु
र्मुदितौवीरौप्रहृष्टेनांतरात्मना ॥१॥ प्रभातायांतुशर्वर्यांकृतपौर्वाह्णिकक्रियौ ॥ विश्वामित्रमृषींश्चान्यान्सहितावभिजग्मतुः ॥ २ ॥ अभिवा
द्यमुनिश्रेष्ठंज्वलंतमिवपावकम् ॥ ऊचतुःपरमोदारंवाक्यंमधुरभाषिणौ ॥ ३ ॥ इमौस्ममुनिशार्दूलकिंकरौसमुपागतौ ॥ आज्ञापयमुनि
श्रेष्ठशासनंकरवावकिम् ॥४॥ एवमुक्तेतयोर्वाक्येसर्वएवमहर्षयः ॥ विश्वामित्रंपुरस्कृत्यरामंवचनमब्रुवन् ॥५॥ मैथिलस्यनरश्रेष्ठजनकस्य
भविष्यति ॥ यज्ञःपरमधर्मिष्ठस्तत्रयास्यामहेवयम् ॥६॥त्वंचैवनरशार्दूलसहास्माभिर्गमिष्यसि ॥ अद्भुतंचधनूरत्नंतत्रत्वंद्रष्टुमर्हसि ॥७॥
तद्धिपूर्वंनरश्रेष्ठदत्तंसदसिदैवतैः॥अप्रमेयबलंघोरंमखेपरमभास्वरम् ॥ ८ ॥ नास्यदेवानगंधर्वानासुरानचराक्षसाः ॥ कर्तुमारोपणंशक्ता
नकथंचनमानुषाः ॥९॥धनुषस्तस्यवीर्यंहिजिज्ञासंतोमहीक्षितः॥ नशेकुरारोपयितुंराजपुत्रामहाबलाः॥१०॥तद्धनुर्नरशार्दूलमैथिलस्यमहा
त्मनः ॥ तत्रद्रक्ष्यसिकाकुत्स्थयज्ञंचपरमाद्भुतम् ॥ ११॥ तद्धियज्ञफलंतेनमैथिलेनोत्तमंधनुः ॥ याचितंनरशार्दूलसुनाभंसर्वदैवतैः॥१२॥

बोध्यम् ॥ २ ॥ मुनिश्रेष्ठंविश्वामित्रम् ॥ ३ ॥ स्मेत्यव्ययम् ॥ ४ ॥ तयोरितिताभ्यामित्यर्थे विश्वामित्रंपुरस्कृत्य कृतविश्वामित्रानुमतिकाइतियावत् ॥ ५ ॥ मैथिलस्यमै
थिलाधिपतेः परमधर्मिष्ठःउत्कटातिशयितधर्मवान् परमेतिपृथक्पदंवा परामायस्मिन्नित्यर्थकंरामसंबोधनम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ पूर्वंपूर्वस्मिन्काले देवराताख्यप्राचीनजनकस्ययज्ञे
सदसि दैवतैर्दक्षयज्ञवधेप्रसादिताच्छिवाल्लब्धंयज्ञप्रसादितैःशिवसहितैर्देवैर्दत्तं अतस्तत्रतिष्ठतीतिशेषः ॥ ८ ॥ तस्याद्भुतत्वमाह नास्येति आरोपणंशरप्रक्षेपयोग्यज्यासंबंधः न
कथंचननकथमपीत्यर्थः ॥ ९ ॥ १० ॥ तत्रमिथिलायां यज्ञंचेति यज्ञंद्रक्ष्यसिचेत्यन्वयः चकारेणजानकीस्वीकारसमुच्चयः ॥ ११ ॥ कुतस्तादृशधनुषस्तत्रास्थितिस्तत्राह त

SGDF Foundation

द्धीति उत्तमंतद्धनुःमैथिलेननिजयज्ञप्रीतदेवेभ्योयज्ञफलत्वेनयाचितं युद्धेरिपूणांजयायसर्वदैवतैःशिवसहितैःसर्वदेवतैर्दत्तं अतस्तत्रतिष्ठतीत्यर्थः तदुक्तंपाद्मे चापंशंभोर्देयादत्त
मिति कौर्मेपि प्रीतश्चभगवानीशस्त्रिशूलीनीललोहितः प्रददौशत्रुनाशार्थंजनकायाद्भुतंधनुरिति सुनाभंशोभनमुष्टिबंधनस्थानम् ॥ १२ ॥ आयागभूतंयजनीयदेवताभूतमित्य
र्थः वेश्मनीत्यस्यतिष्ठतीतिशेषः अतएवाह अर्चितमित्यादि न्यासभूतंनरपतेरितिक्वचित्पाठः तत्रापिन्यस्यतेअस्मिन्देवतेतिव्युत्पत्त्यासएवार्थः देवतान्यासश्चयागार्थएवप्रति
मादौ ॥ १३ ॥ एवमुक्त्वेति महर्षिगणद्वारेतिशेषः मुनिवरोविश्वामित्रः वनदेवताःवनदुर्गाद्याः ॥ १४ ॥ सिद्धः निर्विघ्नयज्ञसिद्ध्येतिभावः क्वगमिष्यसीत्यत्राह उत्तरेति

आयागभूतंनृपतेस्तस्यवेश्मनिराघव ॥ अर्चितंविविधैर्गंधैर्धूपैश्चागुरुगंधिभिः ॥१३॥ एवमुक्त्वामुनिवरःप्रस्थानमकरोत्तदा ॥ सर्षिसंघःस
काकुत्स्थआमंत्र्यवनदेवताः ॥१४॥ स्वस्तिवोस्तुगमिष्यामिसिद्धःसिद्धाश्रमादहम् ॥ उत्तरेजाह्नवीतीरेहिमवंतंशिलोच्चयम् ॥१५॥ इत्युक्त्वामु
निशार्दूलःकौशिकःसतपोधनः ॥ उत्तरांदिशमुद्दिश्यप्रस्थातुमुपचक्रमे ॥१६॥ तंव्रजंतंमुनिवरमन्वगादनुसारिणाम्॥शकटीशतमात्रंतुप्रयाणे
ब्रह्मवादिनाम् ॥ १७ ॥ मृगपक्षिगणाश्चैवसिद्धाश्रमनिवासिनः ॥ अनुजग्मुर्महात्मानोविश्वामित्रंतपोधनम् ॥ १८ ॥ निवर्तयामाससततः
सर्षिसंघःसपक्षिणः ॥ तेगत्वादूरमध्वानंलंबमानेदिवाकरे ॥ १९ ॥ वासंचक्रुर्मुनिगणाःशोणाकूलेसमाहिताः ॥तेऽस्तंगतेदिनकरेस्नात्वाहुतहु
ताशनाः ॥ २० ॥ विश्वामित्रंपुरस्कृत्यनिषेदुरमितौजसः ॥ रामोपिसहसौमित्रिर्मुनींस्तानभिपूज्यच॥२१॥ अग्रतोनिषसादाथविश्वामित्र
स्यधीमतः ॥ अथरामोमहातेजाविश्वामित्रंतपोधनम् ॥ २२ ॥ पप्रच्छमुनिशार्दूलंकौतूहलसमन्वितम् ॥भगवन्कोन्वयंदेशःसमृद्धवनशोभि
तः ॥२३॥ श्रोतुमिच्छामिभद्रंतेवक्तुमर्हसितत्त्वतः॥ नोदितोरामवाक्येनकथयामाससुव्रतः॥तस्यदेशस्यनिखिलमृषिमध्येमहातपाः ॥२४॥
इ०श्रीम०वा०आ०बा०एकत्रिंशःसर्गः ॥ ३१ ॥ ॥ ५ ॥ ॥ ब्रह्मयोनिर्महानासीत्कुशोनाममहातपाः ॥ अक्लिष्टव्रतधर्मज्ञः
सज्जनप्रतिपूजकः ॥ १ ॥ समहात्माकुलीनायांयुक्तायांसुमहाबलान् ॥ वैदर्भ्यांजनयामासचतुरःसदृशान्सुतान् ॥ २ ॥

॥ १५ ॥ १६ ॥ अनुसारिणांउक्तदिगनुसारिणांपश्चाद्गामिनामितिवा शकटीशतमात्रंशतपरिच्छिन्नशकट्यारोपिताग्निहोत्रसंभारादिमत्ब्रह्मवादिनांयूथमन्वगादितिसंबंधः
॥ १७ ॥ १८ ॥ पक्षिणोनिवर्तयामासेत्यनेनऋषीणामनिवर्तनमुक्तं तदेवाह तेगत्वेति ॥ १९ ॥ शोणनदस्यैवशोणाइत्यपिनामेत्याहुः वस्तुतःशोणाइतिगिरिव्रजसमीप
स्थोनदीविशेषइत्येतदुत्तरसर्गेस्पष्टं अस्तंगतेअस्तंजिगमिषतीत्यर्थः ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ अयंदेशःशोणाकूलस्थः ॥ २३ ॥ निखिलंवैभवमितिशेषः ॥ २४ ॥ ॥
इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेएकत्रिंशःसर्गः ॥ ३१ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ शोणाकूलदेशवैभवप्रश्नेमद्वंश्यानामयंदेशइत्यु
त्तरमाह ब्रह्मयोनिरिति ब्रह्मपुत्रइत्यर्थः अक्लिष्टव्रतश्चासौधर्मज्ञश्चेतिविग्रहः ॥ १ ॥ युक्तायांअशेषस्त्रीगुणयुक्तायामित्यर्थः ॥ २ ॥

असूर्तरजसं नविद्यतेसूर्तंप्रसूतंरजोयस्यतं अजितियोगविभागदच् क्षत्रधर्मचिकीर्षयातद्धर्मवृद्धिकरणेच्छया ॥ ३ ॥ पालनंप्रजापालनम् ॥ ४ ॥ निवेशंसन्निवेशम् ॥ ५ ॥ महोदयंमहोदयनामकम् ॥ ६ ॥ एषागिरिव्रजापरपर्याया ॥ ८ ॥ सुमागधीतत्संज्ञा आययाविति पदच्छेदः ॥ ९ ॥ सामागधीमगधादागततयामागधीत्वेनप्रसिद्धासाएषाशोणा तस्यमद्धश्यस्यसवसोर्भवतिपूर्वाभिचरितापूर्वादिग्गामिनी सुक्षेत्रापार्श्वद्वयेपीतिशेषः॥१०॥ घृताच्यांतन्नामिकाप्सरःसु ॥११॥ ताःशतंकन्याः ॥१२॥आमोदंसंतोषम् ॥१३॥घनांतरे

कुशांबंकुशनाभंचअसूर्तरजसंवसुम् ॥ दीप्तियुक्तान्महोत्साहान्क्षत्रधर्मचिकीर्षया ॥३॥ तानुवाचकुशःपुत्रान्धर्मिष्ठान्सत्यवादिनः ॥ क्रियतांपालनंपुत्राधर्मंप्राप्स्यथपुष्कलम् ॥४॥ कुशस्यवचनंश्रुत्वाचत्वारोलोकसत्तमाः ॥ निवेशंचक्रिरेसर्वेपुराणांनृवरास्तदा ॥५॥ कुशांबस्तुमहातेजाःकौशांबीमकरोत्पुरीम् ॥ कुशनाभस्तुधर्मात्मापुरंचक्रेमहोदयम् ॥६॥ असूर्तरजसोनामधर्मारण्यंमहामतिः ॥ चक्रेपुरवरंराजावसुर्नामगिरिव्रजम् ॥ ७ ॥ एषावसुमतीनामवसोस्तस्यमहात्मनः ॥ एतेशैलवराःपंचप्रकाशंतेसमंततः ॥८॥ सुमागधीनदीरम्यामागधान्विश्रुताययौ ॥ पंचानांशैलमुख्यानांमध्येमालेवशोभते ॥ ९ ॥ सैषाहिमागधीरामवसोस्तस्यमहात्मनः ॥ पूर्वाभिचरितारामसुक्षेत्रासस्यमालिनी ॥ १० ॥ कुशनाभस्तुराजर्षिःकन्याशतमनुत्तमम् ॥ जनयामासधर्मात्माघृताच्यांरघुनंदन ॥ ११ ॥ तास्तुयौवनशालिन्योरूपवत्यःस्वलंकृताः ॥ उद्यानभूमिमागम्यप्रावृषीवशतह्रदाः ॥ १२ ॥ गायंत्योनृत्यमानाश्चवादयंत्यस्तुराघव ॥ आमोदंपरमंजग्मुर्वराभरणभूषिताः ॥ १३ ॥ अथताश्चारुसर्वांग्योरूपेणाप्रतिमाभुवि ॥ उद्यानभूमिमागम्यताराइवघनांतरे ॥१४॥ ताःसर्वागुणसंपन्नारूपयौवनसंयुताः ॥ दृष्ट्वासर्वात्मकोवायुरिदंवचनमब्रवीत् ॥१५॥ अहंवःकामयेसर्वाभार्याममभविष्यथ ॥ मानुषस्त्यज्यतांभावोदीर्घमायुरवाप्स्यथ ॥१६॥ चलंहियौवनंनित्यंमानुषेषुविशेषतः ॥ अक्षयंयौवनंप्राप्ताअमर्यश्चभविष्यथ ॥ १७ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वावायोरक्लिष्टकर्मणः ॥ अपहास्यततोवाक्यंकन्याशतमथाब्रवीत् ॥१८॥ अंतश्चरसिभूतानांसर्वेषांसुरसत्तम ॥प्रभावज्ञाश्चतेसर्वाःकिमर्थमवमन्यसे॥१९॥

मेघमध्येताराइवरेजुरितिशेषः ॥१४॥१५॥ मत्कामनापूरणेममदेवस्यमानुष्योपिभार्याभविष्यथेत्यादिर्वशीकरणायार्थवादः ननुमानुषीणांदेवसंबंधोऽनुचितस्तत्राह मानुषस्त्यज्यतांभावइति मदंगीकारमात्रेणविलक्षणशक्त्याविर्भावान्मानुषभावत्यागेस्वतएवभवतीनांसामर्थ्यंभविष्यति तत्फलमाह दीर्घमिति ॥१६॥ मानुषेषु हियतःविशेषेणनित्यमनुक्षणंयौवनंचलंचंचलंक्षीयमाणमितियावत् अतोमत्संबंधेनअक्षयंयौवनमित्याद्यन्वयः ॥ १७ ॥ अपहास्यहासपूर्वकमपमान्य ॥ १८॥ अंतश्चरसीतिपूर्वार्धेनस्वभावज्ञतावायोःसूचिता ननुयुष्मत्प्रभावापेक्षयामत्प्रभावोधिकइतिचेत्तत्राह प्रभावज्ञाश्चतेसर्वाः तथाभ्रमंमाकार्षीरितिभावः तस्मादेवमनुचितप्रार्थनयाअस्मदवमाननमनुचितमित्याह किमर्थमित्यादि ॥ १९ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Datta Foundation

स्वप्रभावंदर्शयंति कुशनाभेत्यादि स्थानात्वायुपदात् देवमपित्वांच्यावयितुंसमर्थाइतिशेषः रक्षामस्त्विति शापेनतथाकरणेहितत्क्षयःस्यादितिभावः ॥ २० ॥ हेदुर्मेधःदुर्बुद्धेय
त्रकालेपितरमवमन्यअपमानविषयंकृत्वास्वधर्मेणकामेनस्वयंवरमुपास्महेआत्मनास्वातंत्र्येणवयंवरमंगीकुर्मःसकालःकदाचिदपिमाभूदित्यन्वयः नावमन्येतिपाठस्तुक्वाचित्कोऽ
पपाठःतथापाठेनइतिच्छेदः छांदसंदीर्घत्वम् नःअस्माकंसकालोमाभूदित्यन्वयः क्वचित्तुनोवमन्यस्वेतिपाठः अतएवमाभूत्सकालोयद्वानोपितरंसत्यवादिनम् कामतःसमतिक्र
म्यवरयेमस्वयंवरमित्येतदर्थविवरणश्लोकोदृश्यतेक्वचित् ॥ २१ ॥ तत्रबीजमाह पिताहीति ॥२२॥ हरिर्वायुःक्वचित्तुवायुरित्येवपाठः ॥२३ ॥ सलज्जाःअन्याय्यपतिप्रसंगतः
सलज्जाः ॥२४॥ भग्नाःभग्नांगाः॥२५॥ धर्ममवमन्यतेबलात्कारंकरोतीतियावत् रोदनादिनाचेष्टंत्यःकिंनाभिभाषथेत्यन्वयः ॥२६॥ एवंपृष्ट्वेतिशेषःसमाधिंसंदधइति तद्वचःश्रव

कुशनाभसुतादेवसमस्ताःसुरसत्तम ॥ स्थानाच्च्यावयितुंदेवंरक्षामस्तुतपोवयम् ॥२०॥ माभूत्सकालोदुर्मेधःपितरंसत्यवादिनम् ॥ अवम
न्यस्वधर्मेणस्वयंवरमुपास्महे ॥२१॥ पिताहिप्रभुरस्माकंदैवतंपरमंचसः ॥ यस्यनोदास्यतिपितासनोभर्ताभविष्यति ॥२२॥ तासांतुवच
नंश्रुत्वाहरिःपरमकोपनः ॥ प्रविश्यसर्वगात्राणिबभंजभगवान्प्रभुः ॥२३॥ ताःकन्यावायुनाभग्नाविविशुर्नृपतेर्गृहम् ॥ प्रविश्यचसुसंभ्रांताः
सलज्जासास्रलोचनाः ॥२४॥ सचतादयिताभग्नाःकन्याःपरमशोभनाः ॥ दृष्ट्वादीनास्तदाराजासंभ्रांतइदमब्रवीत् ॥२५॥ किमिदंकथ्यतां
पुत्र्यःकोधर्ममवमन्यते ॥कुब्जाःकेनकृताःसर्वाश्चेष्टंत्योनाभिभाषथ ॥२६॥ एवंराजाविनिश्वस्यसमाधिंसंदधेततः ॥२७॥ इ०श्रीम०वा०आ०
बालकांडेद्वात्रिंशःसर्गः ॥३२॥ ॥छ॥ ॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकुशनाभस्यधीमतः ॥ शिरोभिश्चरणौस्पृष्ट्वाकन्याशतमभाषत ॥१॥ वायुःसर्वात्म
कोराजन्प्रधर्षयितुमिच्छति ॥अशुभंमार्गमास्थायनधर्मंप्रत्यवेक्षते ॥२॥ पितृमत्यःस्मभद्रंतेस्वच्छंदेनवयंस्थिताः ॥ पितरंनोवृणीष्वत्वंयदि
नोदास्यतेतव ॥३॥ तेनपापानुबंधेनवचनंनप्रतीच्छता ॥ एवंब्रुवंत्यःसर्वाःस्मवायुनाभिहताभृशम् ॥४॥ तासांतुवचनंश्रुत्वाराजापरमधार्मि
कः ॥ प्रत्युवाचमहातेजाःकन्याशतमनुत्तमम् ॥ ५ ॥ क्षांतंक्षमावतांपुत्र्यःकर्तव्यंसुमहत्कृतम् ॥ ऐकमत्यमुपागम्यकुलंचावेक्षितंमम ॥
॥६॥ अलंकारोहिनारीणांक्षमातुपुरुषस्यवा ॥ दुष्करंतच्चवैक्षांतंत्रिदशेषुविशेषतः ॥७॥ नैकाग्रचित्तोभूदित्यर्थः ॥२७॥ इ०रा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०

द्वात्रिंशःसर्गः ॥३२॥ ॥छ॥ ॥तस्येति चरणौस्पृष्ट्वानमस्कृत्य ॥ १ ॥ प्रधर्षयितुंअभिभवितुंइच्छतिस्म अशुभंबलात्काररूपंअवेक्षतेस्म ॥ २ ॥ पितृमत्यःपित्रधीनाःस्वच्छंदेनप
तिस्वीकारविषयेस्वातंत्र्येणास्थिताःनवर्तामहेयतः अतोनःपितरंवृणीध्वत्वम् यदिनःअस्मान्तुभ्यंसदास्यतितदातवत्वदीयाःभविष्यामःतेतवभद्रमस्तुइतियोजना ॥३॥ एवंब्रुवंतीनां
नोवचनंप्रतीच्छताअनंगीकुर्वतापापानुबंधेनअधर्मबद्धचित्तेनएवंधर्मंब्रुवंत्यःसर्वाःवायुनाअभिहताःस्मइतियोजना ॥४॥ ५ ॥ हेपुत्र्यःक्षमावतांक्षमावद्भिःकर्तुमर्हंयत्क्षांतंक्षमातत्
सुमहत्कृतम् महतीक्षमाकृतेतियावत् गात्रभंगोत्थक्रोधवेगसहनमतिदुष्करमितिभावः यच्चकुलंअवेक्षितंकामवेगसहनंकृतंतदपिसुमहत् ॥६॥ पुरुषस्यवेति अविशेषेणेतिशेषः

SGDF

तत्तुदुष्करंयत्त्रिदशविषयेक्षांतंकामवेगसहनंकृतंतत् अतिदुष्करंतेषांअभिरूपादिकमनीयगुणबाहुल्यात् ॥ ७ ॥ स्वकन्यानांक्षमांश्लाघयंस्तादृशींक्षमांस्वकुलेप्रार्थयते यादृशीति
भोपुत्र्यःयादृशीयुष्माकंक्षमातादृशीअस्मत्कुलेसर्वासामस्त्वितिशेषः अथवाऽविशेषतःसकलस्त्रीपुरुषाविशेषेणेत्यर्थः क्षमायाःप्रार्थनीयत्वेनिमित्तमाह क्षमेत्यादि दानसत्यवचनय
ज्ञसमाधिजसकलधर्मफलाक्षमा सकलजगदाधारभूताचक्षमाऽतःसोपादेयेत्यर्थः ॥ ८॥ ९ ॥ प्रदानंकन्याप्रदानम् उचितेदेशेकालेसदृशेस्वकुलादिसदृशेपात्रेप्रदानंकर्तव्यमिति
मंत्रणप्रक्रमः ॥१०॥ ऊर्ध्वरेताःब्रह्मचारी ब्राह्मंतपःब्रह्मविषयंचित्तैकाग्र्यम् मनसश्चेंद्रियाणांचऐकाग्र्यंपरमंतपइतिस्मृतिः॥११॥ यदाचूलीतपश्चरतितदाऊर्मिलातनयासोमदाना
मगंधर्वीतंपर्युपास्तेस्ममय्यनुग्रहंकुर्वितिप्रार्थनयासेवतेस्म पर्युपासतइतिशबलुगार्षः ॥१२॥ तमितिप्रतियोगेद्वितीया तत्समीपेआसेत्यर्थः ॥१३॥ कालयोगेनशुश्रूषाजनितधर्म

यादृशीवःक्षमापुत्र्यःसर्वासामविशेषतः ॥ क्षमादानंक्षमासत्यंक्षमायज्ञाश्चपुत्रिकाः ॥ ८ ॥ क्षमायशःक्षमाधर्मःक्षमायांविष्ठितंजगत् ॥ वि
सृज्यकन्याःकाकुत्स्थराजात्रिदशविक्रमः ॥ ९ ॥ मंत्रज्ञोमंत्रयामासप्रदानंसहमंत्रिभिः ॥ देशेकालेचकर्तव्यंसदृशेप्रतिपादनम् ॥१०॥ एत
स्मिन्नेवकालेतु चूलीनाममहाद्युतिः ॥ ऊर्ध्वरेताःशुभाचारोब्राह्मंतपउपागमत् ॥११॥ तपस्यंतमृषिंतत्रगंधर्वीपर्युपासते ॥सोमदानामभद्रंते
ऊर्मिलातनयातदा ॥१२॥ साचतंप्रणताभूत्वाशुश्रूषणपरायणा ॥ उवासकालेधर्मिष्ठातस्यास्तुष्टोभवद्गुरुः ॥ १३ ॥ सचतांकालयोगेनप्रोवा
चरघुनंदन ॥ परितुष्टोस्मिभद्रंतेकिंकरोमितवप्रियम् ॥१४॥ परितुष्टंमुनिंज्ञात्वागंधर्वीमधुरस्वरम् ॥ उवाचपरमप्रीतावाक्यज्ञावाक्यकोवि
दम् ॥ १५ ॥ लक्ष्म्यासमुदितोब्राह्म्याब्रह्मभूतोमहातपाः ॥ ब्राह्मेणतपसायुक्तंपुत्रमिच्छामिधार्मिकम् ॥१६॥ अपतिश्चास्मिभद्रंतेभार्याचा
स्मिनकस्यचित् ॥ ब्राह्मेणोपगतायाश्चदातुमर्हसिमेसुतम् ॥ १७ ॥ तस्याःप्रसन्नोब्रह्मर्षिर्ददौब्राह्ममनुत्तमम् ॥ब्रह्मदत्तइतिख्यातंमानसंचूलि
नःसुतम् ॥१८॥ सराजाब्रह्मदत्तस्तुपुरीमध्यवसत्तदा ॥ कांपिल्यांपरयालक्ष्म्यादेवराजोयथादिवम् ॥१९॥ सबुद्धिंकृतवान्राजाकुशनाभः
सुधार्मिकः ॥ ब्रह्मदत्तायकाकुत्स्थदातुंकन्याशतंतदा ॥ २० ॥

परिपाकार्हकालसंबंधेन अनेनदिव्ययोगिनीयोगिनोः
अकल्मषतपःप्रवृत्तिःसूचिता ॥ १४ ॥ १५ ॥ ब्रह्म्यालक्ष्म्याब्रह्मवर्चसेन ब्रह्मभूतःब्रह्मात्मभावनया अतएवमहातपाः यतस्त्वमीदृशः अतोब्राह्मेणतपसायुक्तंपुत्रमिच्छामि
ब्राह्मंतपःब्रह्मविषयमैकाग्र्यम् यद्वाब्राह्मंतपःस्वाध्यायः ॥१६॥ ननुपुत्रप्रार्थनापत्यावुचितातत्राह अपतिश्चास्मि इतःपरमपिअस्मिअहंनकस्यचिद्भार्याभविष्यामीतिशेषः अनेननै
ष्ठिकब्रह्मचारिणीत्वंसूचितम् अथापियथापुत्रावाप्तिर्भवतितथातेभद्रंअनुग्रहोस्तुनन्वेवंनैष्ठिकब्रह्मचर्येकथंपुत्रलाभःसंभाव्येतअतआह ब्राह्मेणेतिउपगतायाः किंकरत्वंप्राप्तायाः ब्राह्मे
णब्रह्मसंबंधिनाउपायेनमेसुतंदातुमर्हसि सनकादयइवमानसपुत्रोदेयइतिभावः॥१७॥तस्याःसोमदायाःप्रसन्नःचूलिननामाब्रह्मर्षिर्ब्राह्मंब्रह्मतपसायुक्तंब्राह्मणदत्तत्वाद्ब्रह्मदत्तइतिख्या
तंमानसंसुतंददावित्यन्वयः फलीफलिनइतिवत्चूलिनइतिऋषेर्नामद्वयंसाधु ॥ १८ ॥ राजागंधर्व्याःसोमदायाःक्षत्रियत्वात् कांपिल्यांकंपिलेननिर्वृत्ताम् ॥ १९ ॥ २०

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

॥ २१ ॥ देवपतिर्यथा इंद्रसदृशोमहीपालइत्यर्थः ॥२२ ॥ तदातेनराज्ञापाणौस्पृष्टमात्रेताःकन्याःबिकुब्जाःकुब्जत्वरहिताः आसन्नितिशेषः ब्राह्मतपोयुक्तत्वादेवंसामर्थ्यंराज्ञःएवं
चसतितत्कन्याशतंपरमयालक्ष्म्याबभावित्यन्वयः ॥ २३ ॥ सराजावायुनामुक्तादृष्ट्वेत्यन्वयः भग्नाइतिपाठस्तुचिंत्यः केचित्तुतत्पाठेपूर्वंभग्नाइतिव्याचख्युः ॥२४ ॥ प्रेषयामा
स कांपिल्यंप्रतीतिशेषः ॥ २५ ॥ सदृशींक्रियांदारक्रियामित्यर्थः प्रतिनंदनप्रकारमाह स्पृष्ट्वेत्यादि प्रशस्यचगतेत्यर्थः आश्चर्यमासांधैर्यंयद्देवश्रेष्ठस्याप्यनारदःधन्योयंराजायस्य
कन्याईदृश्यःअहोमेभाग्यंयस्यामेईदृश्यःस्नुषाःइत्येवंप्रतिनंदनम् अनेनस्त्रीमाहात्म्यंतपोमाहात्म्यंचदर्शितम् ॥ २६ ॥ २७ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणति

तमाहूयमहातेजाब्रह्मदत्तंमहीपतिः॥ददौकन्याशतंराजासुप्रीतेनांतरात्मना ॥२१॥यथाक्रमंतदापाणिंजग्राहरघुनंदन॥ब्रह्मदत्तोमहीपालस्ता
सांदेवपतिर्यथा ॥२२॥ स्पृष्टमात्रेतदापाणौविकुब्जाविगतज्वराः ॥ युक्तंपरमयालक्ष्म्याबभौकन्याशतंतदा ॥ २३ ॥ सदृष्ट्वावायुनामुक्ताः
कुशनाभोमहीपतिः ॥ बभूवपरमप्रीतोहर्षंलेभेपुनःपुनः ॥ २४ ॥ कृतोद्वाहंतुराजानंब्रह्मदत्तंमहीपतिम् ॥ सदारंप्रेषयामाससोपाध्यायगणं
तदा ॥२५॥सोमदापिसुतंदृष्ट्वापुत्रस्यसदृशींक्रियाम् ॥यथान्यायंचगंधर्वीस्नुषास्ताःप्रत्यनंदत ॥२६॥ स्पृष्ट्वास्पृष्ट्वाचताःकन्याःकुशनाभं
प्रशस्यच ॥ २७ ॥ ॥ इ०श्रीम०वाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेत्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ कृतोद्वाहेगतेतस्मिन्ब्र
ह्मदत्तेचराघव ॥ अपुत्रःपुत्रलाभायपौत्रीमिष्टिमकल्पयत् ॥१॥ इष्ट्यांतुवर्तमानायांकुशनाभंमहीपतिम् ॥ उवाचपरमोदारःकुशोब्रह्मसुतस्त
दा ॥२॥ पुत्रस्तेसदृशःपुत्रभविष्यतिसुधार्मिकः॥गाधिंप्राप्स्यसितेनत्वंकीर्तिंलोकेचशाश्वतीम् ॥३॥एवमुक्त्वाकुशोरामकुशनाभंमहीपतिम्॥
जगामाकाशमाविश्यब्रह्मलोकंसनातनम् ॥ ४ ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यकुशनाभस्यधीमतः ॥ जज्ञेपरमधर्मिष्ठोगाधिरित्येवनामतः ॥५॥
सपिताममकाकुत्स्थगाधिःपरमधार्मिकः ॥ कुशवंशप्रसूतोस्मिकौशिकोरघुनंदन ॥ ६ ॥ पूर्वजाभगिनीचापिममराघवसुव्रता ॥ नाम्नास
त्यवतीनामऋचीकेप्रतिपादिता ॥ ७ ॥ सशरीरागतास्वर्गंभर्तारमनुवर्तिनी ॥ कौशिकीपरमोदाराप्रवृत्ताचमहानदी ॥ ८ ॥

लकेवा•आ•बा•त्रयस्त्रिंशःसर्गः ॥ ३३ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ब्रह्मदत्तेचेति चस्त्वर्थःकन्याशतसमुच्चयार्थोवा पुत्रलाभायपुत्रप्राप्तये ॥ १ ॥ कुशःकुशनाभपिता ॥२॥
कुशवाक्यमाह पुत्रइत्यादि सदृशस्त्वत्सदृशः कोसौतत्राह गाधिंगाधिनामानंप्राप्स्यसि तेनलोकेशाश्वतींकीर्तिंचप्राप्स्यसि ॥ ३ ॥ कुशोनामेतिपाठेएतत्कुशवृत्तंनामप्रसिद्धमि
त्यर्थः आकाशमाविश्याकाशरूपोभूत्वा अनेनतस्यमुक्तत्वंसूचितम् तेनस्ववंशस्यमाहात्म्यातिशयःसूचितः ॥ ४ ॥ कस्याचित्त्वथकालस्य कस्यचित्कालस्यअनंतर
मित्यर्थः ॥ ५॥ ६ ॥ ममविश्वामित्रस्य कुशवंशप्रसूतत्वादहंकौशिकः॥६॥नकेवलमहमेवगाधेःपुत्रःममपूर्वजाज्येष्ठानाम्नासत्यवतीतिप्रसिद्धाऋचीकेप्रतिपादिताऋचीकायदत्ताइ
तिनामप्रसिद्धम् ॥७॥ सशरीरस्वर्गगतौहेतुर्भर्तारमनुवर्तिनीति सहगमनंकृतवतीत्यर्थः अपिच अन्यदपितस्याश्चरितम् कौशिकीनाम्नीमहानदीतद्रूपाप्रवृत्ताचजाता ॥ ८ ॥

SGDF

हितकार्यार्थम् हितकामार्थमितिपाठेहितंआमुष्मिकंकामःऐहिकंतदुभयदानार्थम् ॥ ९ ॥ यतोभगिन्यांस्नेहसंयुक्तःअतःहिमवत्पार्श्वेकौशिक्यांनियतःनित्यसुखंवसामीत्यन्वयः
॥ १० ॥ इतश्चतस्यांवासइत्याह सात्विति सत्येधर्मेप्रतिष्ठिता तज्जलपानादिनासत्यान्मनोननिवर्ततइतिभावः ॥ ११ ॥ नन्वेवंकथंसिद्धाश्रमेस्थितिरतआह अहंहीति निय
मात्गयापिंडदानवत्सिद्धाश्रमैकसाध्ययागजन्यसिद्धिहेतोः आगमनकार्यंचत्वदनुग्रहात्सिद्धमित्याह सिद्धाश्रममित्यादि ॥ १२ ॥ उपसंहरति एषेति ममगाधेःसकाशादुत्प
त्तिःकीर्तितास्वस्यवंशस्यउत्पत्तिर्ब्रह्मपुत्रात्कुशात्कीर्तिता देशस्यशोणाकूलीयगिरिव्रजदेशस्य पृच्छसिपर्यपृच्छः तत्सर्वमुक्तमितिशेषः ॥१३॥ अतःपरंनप्रष्टव्यमित्याह गतइति

दिव्यापुण्योदकारम्याहिमवंतमुपाश्रिता॥ लोकस्यहितकार्यार्थंप्रवृत्ताभगिनीमम॥९॥ततोहंहिमवत्पार्श्वेवसामिनियतःसुखम्॥भगिन्यांस्नेह
संयुक्तःकौशिक्यांरघुनंदन॥१०॥सातुसत्यवतीपुण्यासत्येधर्मेप्रतिष्ठिता॥पतिव्रतामहाभागाकौशिकीसरितांवरा ॥११॥ अहंहिनियमाद्राम
हित्वातांसमुपागतः ॥ सिद्धाश्रममनुप्राप्तःसिद्धोस्मितवतेजसा ॥ १२ ॥ एषाराममममोत्पत्तिःस्वस्यवंशस्यकीर्तिता ॥ देशस्यहिमहाबाहोय
न्मांत्वंपरिपृच्छसि ॥१३॥ गतोर्धरात्रःकाकुत्स्थकथाःकथयतोमम ॥ निद्रामभ्येहिभद्रंतेमाभूद्विघ्नोध्वनीहनः ॥१४॥ निष्पंदास्तरवःसर्वेनि
लीनामृगपक्षिणः ॥ नैशेनतमसाव्याप्तादिशश्चरघुनंदन॥१५॥ शनैर्विसृज्यतेसंध्यानभोनेत्रैरिवावृतम्॥ नक्षत्रतारागहनंज्योतिर्भिरवभास
ते ॥१६॥ उत्तिष्ठतेचशतिांशुःशशीलोकतमोनुदः ॥ ह्लादयन्प्राणिनांलोकेमनांसिप्रभयास्वया ॥१७॥नैशानिसर्वभूतानिप्रचरंतिततस्ततः॥
यक्षराक्षससंघाश्चरौद्राश्चपिशिताशनाः ॥ १८ ॥ एवमुक्त्वामहातेजाविरराममहामुनिः ॥ साधुसाध्वितितेसर्वेमुनयोह्यभ्यपूजयन् ॥
॥ १९ ॥ कुशिकानामयंवंशोमहान्धर्मपरःसदा ॥ ब्रह्मोपमामहात्मानःकुशवंश्यानरोत्तमाः ॥ २० ॥ विशेषेणभवानेवविश्वामित्रमहाय
शः ॥ कौशिकीसरितांश्रेष्ठाकुलोद्योतकरीतव ॥ २१ ॥ मुदितैर्मुनिशार्दूलैःप्रशस्तःकुशिकात्मजः ॥ निद्रामुपागमच्छ्रीमानस्तंगतइवांशुमान् ॥ २२ ॥ रामोपिसहसौमित्रिःकिंचिदागतविस्मयः ॥ प्रशस्यमुनिशार्दूलंनिद्रांसमुपसेवते ॥ २३ ॥

विघ्नःगंतव्याध्वनिनिद्राभावप्रयुक्तजाड्यमूलः ॥ १४ ॥ अर्धरात्रचिह्नान्याह निष्पंदाइतिपक्षिचलनाभावादितिभावः तदाह निलीनाइति ॥ १५ ॥ शनैर्विसृज्यते व्ययुंक्ते
त्यर्थः वर्तमानसामीप्येभूतेलट् संध्याशब्देनतदुपासनयोग्यगौणकालराहित्येनसार्धयामरूपः नक्षत्रतारागहनंनभः सहस्राक्षवत्नेत्रैराष्टतमिवतज्ज्योतिर्भिः तद्रश्मिभिःअव
भासते ॥ १६ ॥ उत्तिष्ठते उदोनूर्ध्वकर्मणिइतितङ् ॥ १७ ॥ नैशानिनिशाप्रभवाणि तान्येवाह यक्षेत्यादि ॥ १८ ॥ अभ्यपूजयन्अस्तुवन् ॥१३॥ स्तुतिप्रकारमा
ह कुशिकानामित्यादि ब्रह्मोपमाःब्रह्मर्षितुल्याः ॥ २० ॥ हेमहायशोविश्वामित्रभवानेवविशेषेणमहात्मेतिशेषःयस्तपसाब्राह्मणत्वंप्राप्तइतिभावः किंचयस्यतवभगिनीतवकुलस्य
द्योतकरीउद्धारकर्त्रीसरितांश्रेष्ठा अनेनसकलजगदुद्धारकत्वंसूचितम् ॥ २१ ॥ प्रशस्तःस्तुतः अस्तंगतइवांशुमानितिपाठः ॥ २ ॥ सेवतेसेवतेस्म ॥ २३ ॥

SGDF

इ०श्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०चतुस्त्रिंशःसर्गः ॥३४॥ ॥छ॥ ॥ रात्रिशेषंउपास्यनिद्रयाअतिवाह्य ॥१॥ गमनायगमनंकर्तुम् ॥२॥३॥ अयंशोणइति शोणैवशोणइति व्य
पदिष्टः कतरेणपथासंतरिष्यामहेइत्यन्वयः प्रश्नबीजमगाधइति अतलस्पर्शइत्यर्थः ॥४॥ उद्दिष्टःगंतव्यत्वेननिश्चितः ॥५॥६॥ सारसःपक्षिविशेषः ॥७ ॥ वासपरिग्रहंसंमार्जनादि
नाआवासस्थानंचक्रुरित्यर्थः॥८॥ अमृतवत्अमृततुल्यपंचयज्ञावशिष्टमन्नम् यद्वाऽमृतवत्तत्सदृशंगंगाजलंहविश्चप्रागुक्तंप्राश्येत्यर्थः ॥९॥ विष्ठिताःविशेषेणस्थिताःयथार्हतःय

इत्यार्षेश्रीम० वा० आ०बा०चतुस्त्रिंशःसर्गः ॥३४॥ ॥छ॥ ॥ उपास्यरात्रिशेषंतुशोणाकूलेमहर्षिभिः ॥ निशायांसुप्रभातायांविश्वामित्रो
ऽभ्यभाषत ॥१॥ सुप्रभातानिशारामपूर्वासंध्याप्रवर्तते ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठभद्रंतेगमनायाभिरोचय ॥२॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यकृतपूर्वाह्णिकक्रियः ॥
गमनंरोचयामासवाक्यंचेदमुवाचह ॥३॥ अयंशोणःशुभजलोऽगाधःपुलिनमंडितः ॥ कतरेणपथाब्रह्मन्संतरिष्यामहेवयम् ॥ ४ ॥ एवमुक्त
स्तुरामेणविश्वामित्रोब्रवीदिदम् ॥ एषपंथामयोद्दिष्टोयेनयांतिमहर्षयः ॥५॥ तेगत्वादूरमध्वानंगतेऽर्धदिवसेतदा ॥ जान्हवींसरितांश्रेष्ठांदद
शुर्मुनिसेविताम् ॥६॥ तांदृष्ट्वापुण्यसलिलांहंससारससेविताम् ॥ बभूवुर्मुनयःसर्वेमुदिताःसहराघवाः ॥ ७ ॥ तस्यास्तीरेतदासर्वेचक्रुर्वा
सपरिग्रहम् ॥ ततःस्नात्वायथान्यायंसंतर्प्यपितृदेवताः ॥८॥ हुत्वाचैवाग्निहोत्राणिप्राश्यचामृतवद्धविः ॥ विविशुर्जान्हवीतीरेशुभामुदितमा
नसाः ॥९॥ विश्वामित्रंमहात्मानंपरिवार्यसमंततः ॥ विष्ठिताश्चयथान्यायंराघवौचयथार्हतः॥संप्रहृष्टमनारामोविश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ १०॥
भगवञ्छ्रोतुमिच्छामिगंगांत्रिपथगांनदीम् ॥ त्रैलोक्यंकथमाक्रम्यगतानदनदीपतिम् ॥११॥ चोदितोरामवाक्येनविश्वामित्रोमहामुनिः॥वृद्धिं
जन्मचगंगायावक्तुमेवोपचक्रमे ॥१२॥ शैलेंद्रोहिमवान्रामधातूनामाकरोमहान् ॥ तस्यकन्याद्वयंरामरूपेणाप्रतिमंभुवि ॥१३॥यामेरुदुहिता
रामतयोर्मातासुमध्यमा ॥ नाम्नामेनामनोज्ञावैपत्नीहिमवतःप्रिया ॥१४॥ तस्यांगंगेयमभवज्ज्येष्ठाहिमवतःसुता ॥ उमानामद्वीतीयाभूत्क
न्यातस्यैवराघव ॥ १५ ॥ अथज्येष्ठांसुराःसर्वेदेवकार्यचिकीर्षया ॥ शैलेंद्रंवरयामासुर्गंगांत्रिपथगांनदीम् ॥ १६ ॥ ददौधर्मे
णहिमवांस्तनयांलोकपावनीम् ॥ स्वच्छंदपथगांगंगांत्रैलोक्यहितकाम्यया ॥१७॥

थावस्थानमर्हतस्तथास्थितावित्यर्थः ॥१०॥ गंगांश्रोतुंगंगाविषयकं
किंचिच्छ्रोतुमित्यर्थः श्रोतव्यंविषयमाह त्रैलोक्यमित्यादि॥११॥वृद्धिंत्रैलोक्यव्याप्तिरूपाम् ॥१२॥ धातूनांस्वर्णादीनाम् ॥ १३ ॥ यामेरुदुहितामेनानामसातयोःकन्ययोर्मातेत्य
न्वयः ॥१४॥ तस्यांमेनायांयाज्येष्ठाहिमवतःसुताकुटिलानामसाइयंगंगाऽभवदित्यर्थः तस्यैवहिमवतः ॥ १५ ॥ देवकार्यंवक्ष्यमाणंभववीर्यधारणम् त्रिपथगांस्वर्गभूपातालमार्ग
गाम् इदंवर्तमानापदेशेनवरणंचास्याःशिवभार्यात्वाय ॥१६॥ धर्मेणकन्यादानधर्मेणस्वच्छंदपथगामित्यपिवर्तमानापदेशेन स्वेच्छामात्रेणप्रवहादिवायुमार्गगमनशीलाम् ॥१७॥

SGDF

त्रिलोकार्थंतारकतोभीतात्रिलोकरक्षकपुत्रोत्पत्त्यर्थम् अगच्छन्ब्रह्मलोकम् तत्रब्रह्मशापवशाज्जलरूपताप्राप्तिरितीत्यादिवामनपुराणोक्तदिशामध्येऊह्यम् वामनपुराणवृत्तांतस्यप्रा
येणात्रप्रत्यभिज्ञानात् एवंहितत्राख्यायिका उमाज्येष्ठाकुटिलानामहिमवत्कन्यादेवैःशिववीर्यधारणायहिमवंतंप्रार्थिता तेनदत्तयातयासहदेवाब्रह्मलोकंगत्वाब्रह्मणेनिवेदितवंतः ब्रह्म
णाचासमर्थेयंतद्धारणेइत्युक्ताऽवश्यंधारयामीतिकथितवाक्याऽवज्ञानेनब्रह्मणाजलरूपाभवेतिशप्ता तत्रैवब्रह्मांडोर्ध्वकटाहेजलरूपेणलग्नास्थितातस्यामेवाग्निनाशिववीर्यंक्षिप्तमिति
विष्णवंघ्रिणाप्रसरताकटाहभेदितेंबरात् कुटिलाविष्णुपादांतात्पपाताकुलितातततः तस्माद्विष्णुपदीख्यातेतिवामनपुराणोक्तेरेवब्रह्मांडोर्ध्वकटाहेलग्नेतिज्ञायते पतनसमयेचब्रह्मांडबा
ह्यजलेनसहैवपतितंतज्जलंब्रह्मणाकमंडलुधृतंबाह्यजलंचशिवानंदबाष्पजातंनारायणात्मकमितिकामिकासंहितादौस्पष्टं ततोभगवतापदारोपणेतेनैवकमंडलुजलेनतत्पादप्रक्षाल
नंकृत्वातज्जलंकमंडलावेवक्षिप्तम्शंकरसंहितोक्तरीत्यागौरीविवाहोत्तरंलीलयागौर्यापाणिभ्यांशिवनयनाच्छादनेकृतेशिवेनललाटनेत्रंप्रकाशितम् ततोभयाद्गौरीपाणिस्वेदजलंस्रुतं

प्रतिगृह्यत्रिलोकार्थंत्रिलोकहितकांक्षिणः ॥ गंगामादायतेऽगच्छन्कृतार्थेनांतरात्मना ॥१८॥ याचान्याशैलदुहिताकन्यासीद्रघुनंदन ॥ उ
ग्रंसुव्रतमास्थायतपस्तेपेतपोधना ॥ १९॥ उग्रेणतपसायुक्तांददौशैलवरःसुताम् ॥ रुद्रायाप्रतिरूपायउमांलोकनमस्कृताम् ॥२०॥ एतेते
शैलराजस्यसुतेलोकनमस्कृते ॥ गंगाचसरितांश्रेष्ठाउमादेवीचराघव ॥ २१ ॥ एतत्तेसर्वमाख्यातंयथात्रिपथगामिनी ॥ खंगताप्रथमंतात
गतिंगतिमतांवर ॥२२॥ सुरलोकंसमारूढाविपापाजलवाहिनी ॥२३॥ ॥ इ॰श्रीम॰वा॰आ॰बा॰पंचत्रिंशःसर्गः ॥३५॥ ॥छ॥ ॥उक्तवाक्ये
मुनौतस्मिन्नुभौराघवलक्ष्मणौ ॥ प्रतिनंद्यकथांवीरावूचतुर्मुनिपुंगवम् ॥१॥ धर्मयुक्तमिदंब्रह्मन्कथितंपरमंत्वया ॥ दुहितुःशैलराजस्यज्येष्ठाया
वक्तुमर्हसि ॥ विस्तरंविस्तरज्ञोसिदिव्यमानुषसंभवम् ॥ २ ॥ त्रीन्पथोहेतुनाकेनप्लावयेल्लोकपावनी ॥ कथंगंगात्रिपथगाविश्रुतासरिदुत्त
मा ॥३॥ त्रिषुलोकेषुधर्मज्ञकर्मभिःकैःसमन्विता ॥ तथाब्रुवतिकाकुत्स्थेविश्वामित्रस्तपोधनः ॥४॥तदपिब्रह्मणाकमंडलौस्थापितमित्यप्यत्रोह्यम् गौरी
विवाहकथनेनसूचितंच भगीरथप्रार्थनयाचब्रह्मरूपःसर्वपवित्रजलसमूहस्तस्मैदत्तः सर्वमुक्तजलमुपक्रम्यपुराणेषुभगीरथसंबंधश्रवणात् विस्तरस्त्वस्मत्कृतगंगामाहात्म्यप्रकाशेद्र
ष्टव्यः ॥१८॥ कन्याअवृतपतिःअग्रेशिववीर्यस्खलनादिवक्तुंचैतद्वर्णनं उग्रंसुव्रतंपर्णभोजनस्यापित्यागसंकल्परूपं तपःशिवध्यानरूपम् ॥१९॥२०॥ २१ ॥ यथात्रिपथगामि
नीगंगातथाप्रतिपादयामीतिशेषः तदेवविवृणोति खमित्यादि प्रथमंखंगताआकाशमार्गेगता ॥२२॥ पश्चात्सुरलोकंसमारूढाऽभवत् जलवाहिनीतत्स्वभावाजाता विपापास
कलपापहंत्री ॥२३॥ इ॰रा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰पंचत्रिंशःसर्गः ॥३५॥ ॥छ॥ ॥उक्तवाक्येइति उपरतेइत्यर्थः ॥ १ ॥ वक्तुमर्हसीत्यस्याविस्तरमित्यनेनान्वयः दिव्य
मानुषसंभवंदिव्यलोकनिबंधनंच ॥ २ ॥ शुश्रूषितंविस्तरमाह त्रीनित्यादि भूर्भुवःस्वर्मार्गानित्यर्थः प्लावयेत्व्याप्नुयात् इत्येकोविस्तरः द्वितीयमाहकथमिति त्रिपथगेतिप्रसि
द्धिःकिंनिबंधनेतिद्वितीयः ॥३॥ कर्मभिश्चरितैःसमन्वितेतितृतीयः द्वयोर्हिमवत्कन्ययोःप्रस्तावेपिस्ववंशोद्धारकत्वाद्गंगाविषयकएवभगवतःप्रश्नइत्यूह्यम् ॥ ४ ॥

निखिलेनकात्स्न्र्येनविस्तरेणेतियावत् उद्वाहोविवाहः ॥५॥ गतंक्रीडयेतिशेषः ॥ ६ ॥ समुद्युक्ताःसेनानीप्राप्त्यर्थपरमयत्नेनरुद्रोमयोःसंयोजनंकृत्वापितस्यांरौद्रतेजसोमोचनंवार
यितुंसमुद्युक्ताबभूवुरित्यर्थः समुद्विग्नाइतिपाठस्तुसुगमएव ॥७॥ पुत्रार्थसंयोजनोद्योगवतांतान्निवारणोद्योगोनुचितस्तत्राह यदिहेति इहउमायांउत्पद्यतेउत्पत्स्यते अब्रुवन् इतिवि
चार्येत्यादि ॥८॥९॥ प्रसादविषयमाह नलोकाइति भूरादिलोकास्तत्स्थप्रजाश्चेत्यर्थः ब्राह्मेणतपसाब्रह्मानन्यनालक्षणेनतपसेत्यर्थः ॥१०॥तेजोरेतः तेजसिआत्मनि मत्तेजसिम
याधृतेकोलाभस्तत्राह रक्षसर्वानिति धृत्वेतिशेषः ननुरुद्रेणस्वतेजोधारणेकथंलोकरक्षेति वेच्छृणु यदेतत्पुरुषेरेतोभवतिआदित्यस्यतद्रूपमितिश्रुतेस्तद्रेतोरूपंतेजएवआदित्यमंडलंत
द्धृतौसकलंजगद्रक्षितंभवतिविपर्ययेविपर्ययइत्याहुः तदेवाह नालोकमिति आदित्यविनाशेहिसर्वलोकविनाशप्रसंगइतिभावः ॥११॥१२॥ धारयिष्यामीति सहोमयाउमापिस्वर

निखिलेनकथांसर्वामृषिमध्येन्यवेदयत् ॥ पुरारामकृतोद्वाहःशितिकंठोमहातपाः ॥५॥ दृष्ट्वाचभगवान्देवींमैथुनायोपचक्रमे ॥ तस्यसंक्री
डमानस्यमहादेवस्यधीमतः ॥ शितिकंठस्यदेवस्यदिव्यंवर्षशतंगतम् ॥६॥ नचापितनयोरामतस्यामासीत्परंतप ॥ सर्वेदेवाःसमुद्युक्ताः
पितामहपुरोगमाः ॥७॥ यदिहोत्पद्यतेभूतंकस्तत्प्रतिसहिष्यति ॥ अभिगम्यसुराःसर्वेप्रणिपत्येदमब्रुवन् ॥ ८ ॥ देवदेवमहादेवलोकस्या
स्यहितेरत ॥ सुराणांप्रणिपातेनप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ ९ ॥ नलोकाधारयिष्यंतितवतेजःसुरोत्तम ॥ ब्राह्मेणतपसायुक्तोदेव्यासहतपश्चर ॥
॥ १० ॥ त्रैलोक्यहितकामार्थंतेजस्तेजसिधारय ॥ रक्षसर्वानिमाँल्लोकान्नालोकंकर्तुमर्हसि ॥ ११ ॥ देवतानांवचःश्रुत्वासर्वलोकमहेश्वरः
॥ बाढमित्यब्रवीत्सर्वान्पुनश्चेदमुवाचह ॥ १२ ॥ धारयिष्याम्यहंतेजस्तेजसैवसहोमया ॥ त्रिदशाःपृथिवीचैवनिर्वाणमधिगच्छतु ॥ १३॥
यदिदंक्षुभितंस्थानान्ममतेजोह्यनुत्तमम् ॥ धारयिष्यतिकस्तन्मेब्रुवंतुसुरसत्तमाः ॥ १४ ॥ एवमुक्तास्ततोदेवाःप्रत्यूचुर्वृषभध्वजम् ॥ य
त्तेजःक्षुभितंह्यद्यतद्धराधारयिष्यति ॥ १५ ॥ एवमुक्तःसुरपतिःप्रमुमोचमहाबलः ॥ तेजसापृथिवीयेनव्याप्तासगिरिकानना ॥ १६ ॥
ततोदेवाःपुनरिदमुचुश्चापिहुताशनम् ॥ आविशत्वंमहातेजोरौद्रंवायुसमन्वितः ॥ १७ ॥

जोरूपंतेजोग्निःस्वस्वरूपेणतेजसाधारयिष्यति यदेतत्स्त्रियांलोहितंभवतिअग्नेस्तद्रूपमितिश्रुतेः भोत्रिदशाःअनेनतेजोधारणेन पृथिवीचकारात्सर्वोलोकोनिर्वाणंसुखंप्राप्नोतु अन्यथा
ऐश्वरतेजोजन्यस्यदुर्धार्यत्वेनदुर्दर्शत्वेनचपृथिव्यालोकस्यचपीडास्यादितिभावः ॥ १३ ॥ दिव्यवर्षशतभोगवशात्स्थानतश्च्युतस्यशुक्रांशस्यधारणासंभवेनतद्धारणसमर्थमोक्षस्था
नंनिरूपयंत्वित्याह यदिदमिति स्थानात्हृदयपुंडरीकलक्षणात् क्षुभितंचिरकालभोगवशात्स्खलितं अनुत्तमंदेवकार्यार्हसुतसमर्थत्वेनसर्वोत्तमं भवत्प्रार्थनयाउमागर्भानर्हंकोधारयि
ष्यति ॥१४॥ उत्तरमाहुः एवमिति धराधारयिष्यतीति तस्याअशेषधारणशक्तिमत्त्वादितिभावः ॥१५॥१६॥ पृथिव्यांमुक्तस्यतेजसोधारणार्थमग्नेःपृथिव्याधिपतित्वेनपृथिव्यभिमानि
त्वात्तंनियुंजते ततइति पुनःशब्दोवाक्यालंकारे हुताशनंदेवीक्षेत्रेदोशरूपं अग्न्यादृशाग्नेःरौद्रतेजःप्रवेशासंभवात् वायुसमन्वितइत्यनेनलक्षणःप्रवेशोपायउक्तः ॥ १७ ॥

SGDF

तदग्निनेति उक्ताग्निनाचालनपूर्वकप्रवेशात्तत्तेजोबद्धंसत्केवलश्वेतपर्वतरूपंजातं तद्रूपंतेजःप्रवेशप्रदेशोतन्महिम्नादिव्यंपावकादित्यसंनिभंशरवणंचाभूत् ॥ १८ ॥ यत्रेति किंचित्का
लंधृतत्वात्कार्तिकेयत्ववदेवआग्नेसंभवत्वंबोध्यम् ॥ १९ ॥ सुप्रीतमनसःलोकानुग्रहायमूलतेजसोधृतत्वाद्देवकार्यायस्कन्नतेजसश्चदत्तत्वात्संतोषः क्रियमाणामपिपूजांउमादेवीनां
गीकरोतिस्मप्रत्युतक्रुद्धैवाभूदित्याह अथशैलेति ॥ २० ॥ किमब्रवीत्तदाह।शपदिति शापरूपंवचोब्रवीदित्यर्थः मन्युकारणमाह यस्मादिति ॥ २१ ॥ शापस्वरूपमाह अपत्य
मित्यादि ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वाशपथरूपंवचइतिशेषः हेअवनेपृथ्वि नैकरूपाएकत्रैवक्षेत्रेऽनेकबीजफलजनकत्वात् बहुभार्याअनेकभूपतिभोग्या ॥ २३ ॥ नचपुत्रकृतांप्रीतिं वरा
हादुत्पन्नस्यापिनरकासुरस्यभौमस्यकृष्णावतारेतेनैवहननात् सुदुर्मेधइतिनित्यमसिच्प्रजामेधयोरित्यसिच् सुतरांदुष्टामेधायस्यास्तत्संबोधनंसुदुर्मेधः ममपुत्रमनिच्छतीतिजोधार

तदग्निनापुनर्व्याप्तंसंजातंश्वेतपर्वतम् ॥ दिव्यंशरवणंचैवपावकादित्यसन्निभम् ॥ १८ ॥ यत्रजातोमहातेजाःकार्तिकेयोग्निसंभवः ॥ अथोमां
चशिवंचैवदेवाःसर्षिगणास्तथा ॥ १९ ॥ पूजयामासुरत्यर्थंसुप्रीतमनसस्तदा ॥ अथशैलसुतारामत्रिदशानिदमब्रवीत् ॥ २० ॥ समन्युरशप
त्सर्वान्क्रोधसंरक्तलोचना ॥ यस्मान्निवारिताचाहंसंगतापुत्रकाम्यया ॥ २१ ॥ अपत्यंस्वेषुदारेषुनोत्पादयितुमर्हथ ॥ अद्यप्रभृतियुष्माक
मप्रजाःसंतुपत्नयः ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वासुरान्सर्वान्शशापपृथिवीमपि ॥ अवनेनैकरूपात्वंबहुभार्याभविष्यसि ॥ २३ ॥ नचपुत्रकृतांप्रीतिं
मत्क्रोधकलुषीकृता ॥ प्राप्स्यसेत्वंसुदुर्मेधोममपुत्रमनिच्छती ॥ २४ ॥ तान्सर्वान्पीडितान्दृष्ट्वासुरान्सुरपतिस्तदा ॥ गमनायोपचक्रामदिशंव
रुणपालिताम् ॥ २५ ॥ सगत्वातपआतिष्ठत्पार्श्वेतस्योत्तरेगिरेः ॥ हिमवत्प्रभवेशृंगेसहदेव्यामहेश्वरः ॥ २६ ॥ एषतेविस्तरोरामशैलपुत्र्या
निवेदितः ॥ गंगायाःप्रभवंचैवशृणुमेसहलक्ष्मण ॥ २७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰बा॰षट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥
तप्यमानेतदादेवेसेंद्राःसाग्निपुरोगमाः ॥ सेनापतिमभीप्संतःपितामहमुपागमन् ॥ १ ॥ ततोऽब्रुवन्सुराःसर्वेभगवंतंपितामहम् ॥ प्रणि
पत्यसुरारामसेंद्राःसाग्निपुरोगमाः ॥ २ ॥ येनसेनापतिर्देवदत्तोभगवतापुरा ॥ सतपःपरमास्थायतप्यतेस्मसहोमया ॥ ३ ॥

णानुमत्यायद्येषातत्तेजोधारणंनानुमन्येततर्हिसपुत्रोमन्नैवस्यादित्याशयः ॥ २४ ॥ पीडितान्देवीशापदुःखितान् उपचक्रामपादन्यासंकृतवान् ॥ २५ ॥ तस्यगिरेःहिमालयस्यउत्त
रपार्श्वेहिमवत्प्रभवाख्येशृंगे ॥ २६ ॥ उपसंहरति एषइति त्रिषुलोकेषुधर्मज्ञकर्मभिःकैःसमन्वितेतिप्रश्नोत्तरतयावक्तव्यस्यधारणरूपगंगाचरितस्यशेषतयाशैलपुत्र्याविस्तारोनिवेदितः
प्रकृतंप्रश्नोत्तरंवक्तुंप्रतिजानीते गंगायाइति प्रभवमितिच्छांदसोह्रस्वः ऐशतेजोधारणरूपंप्रभावमित्यर्थः ॥ २७ ॥ ॥ इ॰रा॰वा॰आ॰बा॰षट्त्रिंशःसर्गः ॥ ३६ ॥ ॥ ७ ॥ दे
वेशिवेसेंद्राः देवाइतिशेषः साग्निपुरोगमाःअग्निनापुरोगमेनसहिताइत्यर्थः सेंद्राःसर्षिगणाःपुराइतिक्वचित्पाठः ॥ १ ॥ अत्रसुराःसर्वेइतिपुनरुक्तंअतः पाठांतरमन्वेषणीयं द्विती
यार्थेसुरारामेतिपाठः रामसंबोधनंचैतत् ॥ २ ॥ येनरुद्रेणसेनापतिर्बीजात्मनादत्तःसपरमास्थायपरंमौनमंगीकृत्यतपःतप्यतेअनुतिष्ठति ॥ ३ ॥

अनंतरंबीजदातुरुपरमानंतरंयत्कार्यंपुत्राकारसंपत्तयेविधेयंतत्संविधत्स्व ॥४॥ सांत्वयन् इष्टकार्यालाभखिन्नानितिशेषः ॥५॥ यत्‌यस्मात्‌शैलपुत्र्याअप्रजाभविष्यथेत्युक्तंतत्तस्मा
त्‌युष्माकंस्वासुपत्नीषुनप्रजाः संतीतिशेषः पत्निष्वितिह्रस्वत्वंछांदसं यतस्तस्यावचनमक्लिष्टंअमोघं एवंचप्रजास्यथेतिपाठकल्पनाछांदसत्वकल्पनाचविफलैव ॥ ६ ॥ तर्हिका
गतिस्तत्राह इयमिति यस्यांहुताशनःपुत्रंजनयिष्यतिसेयंआकाशगंगाआस्तेइतिशेषः ॥ ७ ॥ ज्येष्ठाउमास्त्वकनिष्ठापत्यत्वात्स्वापत्यत्वन्मानयिष्यतीत्यर्थइतिकतकस्तन्न पूर्वं
गंगायाएवज्येष्ठत्वोक्त्यातेनविरोधात् तस्माज्ज्येष्ठागंगास्वकनिष्ठोमापत्यत्वान्मानयिष्यतीत्यर्थः उमाशिवसंयोगेनच्युतरेतोरजोभ्यामुत्पत्तेरुमापत्यत्वं अतएवाह उमायाइति तत्‌
स्वापत्यसंमाननम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ कैलासपर्वतंगत्वेत्यन्वयः ॥१०॥समाधत्स्वकुरु महातेजइतिसंबुद्धिःशैलपुत्र्यांगंगायांऐशंतेजःउत्सृजेत्यन्वयः ॥११॥ प्रतिज्ञायतथाकरोमी

यदत्रानंतरंकार्यंलोकानांहितकाम्यया ॥ संविधत्स्वविधानज्ञत्वंहिनःपरमागतिः ॥४॥ देवतानांवचःश्रुत्वासर्वलोकपितामहः ॥ सांत्वयन्म
धुरैर्वाक्यैस्त्रिदशानिदमब्रवीत् ॥५॥ शैलपुत्र्यायदुक्तंतन्नप्रजाःस्वासुपत्निषु ॥ तस्यावचनमक्लिष्टंसत्यमेवनसंशयः ॥६॥ इयमाकाशगंगाच
यस्यांपुत्रंहुताशनः ॥ जनयिष्यतिदेवानांसेनापतिमरिंदमम् ॥७॥ ज्येष्ठाशैलेंद्रदुहितामानयिष्यतितंसुतम् ॥ उमायास्तद्बहुमतंभविष्यतिन
संशयः ॥८॥तच्छ्रुत्वावचनंतस्यकृतार्थारघुनंदन ॥ प्रणिपत्यसुराःसर्वेपितामहमपूजयन् ॥९॥ तेगत्वापरमंरामकैलासंधातुमंडितम् ॥ अग्निंनि
योजयामासुःपुत्रार्थंसर्वदेवताः ॥१०॥ देवकार्यमिदंदेवसमाधत्स्वहुताशन ॥ शैलपुत्र्यांमहातेजोगंगायांतेजउत्सृज ॥११॥ देवतानांप्रतिज्ञा
यगंगामभ्येत्यपावकः ॥ गर्भंधारयवैदेविदेवतानामिदंप्रियम् ॥ १२॥ इत्येतद्वचनंश्रुत्वादिव्यंरूपमधारयत् ॥सतस्यामहिमांदृष्ट्वासमंताद
वशीर्यत ॥१३॥ समंततस्तदादेवीमभ्यषिंचतपावकः ॥ सर्वस्त्रोतांसिपूर्णानिगंगायारघुनंदन ॥१४॥ तमुवाचततोगंगासर्वदेवपुरोगमम् ॥
अशक्ताधारणेदेवतेजस्तवसमुद्धतम् ॥१५॥ दह्यमानाग्निनातेनसंप्रव्यथितचेतना ॥ अथाब्रवीदिदंगंगांसर्वदेवहुताशनः ॥१६॥ इहहैमव
तेपार्श्वेगर्भोयंसन्निवेश्यताम् ॥ श्रुत्वात्वग्निवचोगंगातंगर्भमतिभास्वरम् ॥ १७ ॥ उत्ससर्जमहातेजाःस्त्रोतोभ्योहितदानघ ॥ यदस्यानि
र्गतंतस्मात्तप्तजांबूनदप्रभम् ॥१८॥ तिप्रतिज्ञाय इदंगर्भधारणंदेवतानांप्रियमित्यन्वयः ॥१२॥दिव्यंरूपंअधारयत् स्त्रोतोरूपंमुक्तेतिशेषः तस्यमाहिमांदिव्यरूपंवैभ
वं सःऐश्वरतेजोराशिःपारदःअवशीर्यतशीर्णःउत्तमस्त्रीदर्शनेरसेश्वरस्यतद्ग्रहणायउरुछलनंद्वियोजनपर्यंतामितिसुप्रसिद्धंयद्वासःअग्निःअवशीर्यतऐश्वरंतेजस्त्यक्तवानित्यर्थः ॥१३॥
अभ्यषिंचतेति रसेश्वरेणेतिशेषः स्त्रोतांसिनाड्यः ॥ १४ ॥ पुरोगमःपुरोयायीहितकरश्च तवआग्नेयेनतेजसासंबंधात्समुद्धतंअत्युग्रंतेजःशैवंयतोऽतस्तस्यधारणेऽहमशक्तेत्यन्वयः
॥ १५॥संप्रव्यथितचेतना अस्मीतिशेषःसर्वदेवहुताशनःसर्वदेवोद्देशेनहुतस्यभक्षकः ॥१६॥सन्निवेशयतांस्थाप्यताम् ॥ १७ ॥ स्त्रोतोभ्यउत्कृष्यतत्तेजोहिमवत्पार्श्वेउत्ससर्जेत्य
न्वयः यत्‌यस्मात्‌अस्याःनिर्गतंतत्‌तस्मात्‌गंगागर्भतोनिर्गमात्‌तत्तेजोजांबूनदाकारसुमेरुकन्यापत्यत्वाद्गंगायास्तप्तंजांबूनदंसुवर्णंतेनसमप्रभं आसीदितिशेषः ॥ १८ ॥

SGDF
Sri Gurgeshwari Digital Foundation

अतएवधरणींप्राप्तंसाक्षात्स्वसंबद्धधरणीस्थंवस्तुकांचनमकरोत् तत्समीपवर्तिभूसंस्थंअतुलप्रभंहिरण्यंरजतंअकरोत् तत्तेजःसंबंधितैक्ष्ण्यादेवतद्व्यवहितभूस्थंवस्तुजातंताम्रं कार्ष्णाय
संलोहं अभिजायत अडभावआर्षः ॥१९॥ तत्तस्यगर्भस्यमलंत्रपुसीसंचअभवत् अयंभावः तैक्ष्ण्यमलगंधयुक्तेनशुद्धेनस्पर्शेनोविद्धस्वर्णं गंधयुक्तेनविद्धंरजतं तैक्ष्ण्ययुक्तेनविद्धं
ताम्रंलोहंच मलयुक्तेनाविद्धंत्रपुसीसेइति नानाधातुःतद्रूपम् ॥२०॥ नचस्पर्शवेधित्वमेवतस्यअपितुरूपवेधित्वमपीत्याह निक्षिप्तेत्यादि सन्नद्धंसंबद्धम् ॥२१॥ जातरूपं रूपेण
जातमित्यर्थः ॥ २२ ॥ तंकुमारमिति ततःरुद्रतेजसःजातंक्रमेणसाकारतांप्राप्तं क्षीरसंभावनार्थायक्षीरपानप्रयोजनसिद्धये कृत्तिकाःकृत्तिकाभिः यद्वा समयोजयन्नित्यस्यप्रेरयन्नि
त्यर्थः ॥२३॥ अथताःकृत्तिकाःअस्माकंसर्वासांपुत्रोभवत्वित्युत्तमंसमयंकृत्वानिश्चिताःतद्विषयकनिश्चयवत्यःजातमात्रस्यतस्यक्षीरंददुरित्यन्वयः ॥२४॥ ततःसर्वदेवताःयुष्माकम

कांचनंधरणींप्राप्तंहिरण्यमतुलप्रभम् ॥ ताम्रंकार्ष्णायसंचैवतैक्ष्ण्यादेवाभिजायत ॥१९॥ मलंतस्याभवत्तत्रत्रपुसीसकमेवच ॥ तदेतद्धरणीं
प्राप्यनानाधातुरवर्धत ॥२०॥ निक्षिप्तमात्रेगर्भेतुतेजोभिरभिरंजितम् ॥ सर्वंपर्वतसन्नद्धंसौवर्णमभवद्वनम् ॥२१॥ जातरूपमितिख्यातंतदा
प्रभृतिराघव ॥ सुवर्णंपुरुषव्याघ्रहुताशनसमप्रभम् ॥ २२ ॥ तंकुमारंततोजातंसेंद्राःसहमरुद्गणाः ॥ क्षीरसंभावनार्थायकृत्तिकाःसमयोज
यन् ॥२३॥ ताःक्षीरंजातमात्रस्यकृत्वासमयमुत्तमम् ॥ददुःपुत्रोयमस्माकंसर्वासामितिनिश्चिताः ॥२४॥ ततस्तुदेवताःसर्वाःकार्तिकेयइतिब्रु
वन् ॥ पुत्रस्त्रैलोक्यविख्यातोभविष्यतिनसंशयः ॥२५॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वास्कन्नंगर्भपरिस्रवे ॥ स्नापयन्परयालक्ष्म्यादीप्यमानंयथानलम् ॥
॥२६॥ स्कंदइत्यब्रुवन्देवाःस्कन्नंगर्भपरिस्रवे ॥ कार्तिकेयंमहाबाहुंकाकुत्स्थज्वलनोपमम् ॥२७॥ प्रादुर्भूतंततःक्षीरंकृत्तिकानामनुत्तमम् ॥
षण्णांषडाननोभूत्वाजग्राहस्तनजंपयः ॥२८॥ गृहीत्वाक्षीरमेकाह्नासुकुमारवपुस्तदा ॥ अजयत्स्वेनवीर्येणदैत्यसैन्यगणान्विभुः ॥२९॥ सु
रसेनागणपतिमभ्यषिंचन्महाद्युतिम् ॥ ततस्तममराःसर्वेसमेत्याग्निपुरोगमाः ॥३०॥ एषतेरामगंगायाविस्तरोभिहितोमया ॥ कुमारसंभ
वश्चैवधन्यःपुण्यस्तथैवच ॥ ३१ ॥ भक्तश्चयःकार्तिकेयेकाकुत्स्थभुविमानवः ॥ आयुष्मान्पुत्रपौत्रैश्चस्कंदसालोक्यतांव्रजेत् ॥ ३२ ॥

यंपुत्रःकार्तिकेयइतित्रैलोक्यविख्यातोभविष्यति अत्रसंदेहःनइतिब्रुवन् अब्रुवन्नित्यर्थः अडभावआर्षः ॥ २५ ॥ तेषांदेवानांतत्स्वेष्टानुकूलंवचनंश्रुत्वा स्कन्नंआदौईश्वरयोःस
काशात्स्कन्नंपश्चाद्गंगायागर्भात्परिस्रवेसतिपरयालक्ष्म्यादीप्यमानमनलमिवदुःस्पर्शं दुःस्पर्शतानिवृत्तिप्रयोजनकशैत्यसिद्धयेताःस्नापयन् अस्नापयन्नित्यर्थः ॥ २६ ॥ ततःस्क
न्नपरिस्रुतत्वहेतोःपूर्वंकार्तिकेयत्वेनोक्तस्कंदइत्यन्वर्थनाम्नाअब्रुवन्नित्यन्वयः स्कन्नपरिस्रुतइत्यर्थेस्कंदइतिपृषोदरादित्वात्साधु ॥२७॥ ततःकृत्तिकानांक्षीरंप्रादुर्भूतंआसीदितिशे
षः ततःषण्णामपिस्तनजंपयःक्षुधातिशयेनषडाननोभूत्वाजग्राह ॥२८॥ एवंतदापड्भिर्मुखैर्यावदपेक्षितंक्षीरंगृहीत्वा एकाह्ना एकदिनेनैवसुकुमारवपुरपिस्वतेजसैवदैत्यसैन्यगणान्
अजयत् ॥२९॥ततःसकलासुरजयाद्धेतोःसर्वेग्निपुरोगमादेवाःसमेत्यसुरसेनागणपतिंतंअभ्यषिंचन्नित्यन्वयः॥३०॥उपसंहरतिएषइत्यादिना॥३१॥धन्यत्वपुण्यत्वेविवृणोतिभक्तश्चेति

SGDF

ऐहलौकिकफलेनधन्यत्वमामुष्मिकेनपुण्यत्वं पुत्रपौत्रैश्चेत्यस्ययुक्तःसन्देहत्यागेइतिशेषः ॥३२॥ ॥ इ॰रा॰श्री॰रा॰वा॰आ॰बा॰सप्तत्रिंशःसर्गः ॥३७॥ अथत्रीन्पथोहेतुना
केनेत्यादिप्रश्नस्योत्तरंवक्तुमाह तांकथामितिअपरंवाक्यंवक्ष्यमाणंप्रश्नोत्तरम् ॥१॥ यस्मादप्रजःतस्मात्प्रजाकामोऽभूदित्यन्वयः ॥ २॥३॥ अरिष्टनेमिःकश्यपः अस्यांसुपर्णभगिनी
त्यनुपदप्रयोगात् ॥४॥ भृगुप्रस्रवणेभृग्वधिष्ठितं प्रस्रवणंप्रवाहोयस्मिन्गिरौहिमवत्पादपर्वते॥५॥६॥७॥ तातेत्युपलालने जनयिताजनयिष्यति षष्टिमितिनित्यैकवचनांतत्वात्सह

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेसप्तत्रिंशःसर्गः ॥ ३७ ॥ ॥ छ ॥ तांकथांकौशिकोरामेनिवेद्यमधुराक्षराम्॥पु
नरेवापरंवाक्यंकाकुत्स्थमिदमब्रवीत् ॥१॥ अयोध्याधिपतिर्वीरपूर्वमासीन्नराधिपः ॥ सगरोनामधर्मात्माप्रजाकामःसचाप्रजः ॥ २ ॥ वैदर्भ
दुहितारामकेशिनीनामनामतः ॥ ज्येष्ठासगरपत्नीसाधर्मिष्ठासत्यवादिनी ॥ ३॥ अरिष्टनेमेर्दुहितासुपर्णभगिनीतुसा ॥ द्वितीयासगरस्या
सीत्पत्नीसुमतिसंज्ञिता ॥४॥ ताभ्यांसहमहाराजःपत्नीभ्यांतप्तवांस्तपः ॥ हिमवंतंसमासाद्यभृगुप्रस्रवणेगिरौ॥५॥अथवर्षशतेपूर्णेतपसारा
धितोमुनिः ॥ सगरायवरंप्रादाद्भृगुःसत्यवतांवरः ॥ ६॥ अपत्यलाभःसुमहान्भविष्यतितवानघ॥कीर्तिंचाप्रतिमांलोकेप्राप्स्यसेपुरुषर्षभ
॥७॥एकाजनयितातातपुत्रंवंशकरंतव ॥ षष्टिंपुत्रसहस्राणिअपराजनयिष्यति ॥ ८ ॥ भाषमाणंनरव्याघ्रंराजपुत्र्यौप्रसाद्यतम्॥ऊचतुःपर
मप्रीतेकृतांजलिपुटेतदा ॥ ९॥ एकःकस्याःसुतोब्रह्मन्काबहून्जनयिष्यति ॥ श्रोतुमिच्छामहेब्रह्मन्सत्यमस्तुवचस्तव ॥१०॥ तयोस्तद्वचनं
श्रुत्वाभृगुःपरमधार्मिकः ॥ उवाचपरमांवाणींस्वच्छंदोत्रविधीयताम् ॥ ११ ॥ एकोवंशकरोवास्तुबहवोवामहाबलाः ॥ कीर्तिमंतोमहोत्सा
हाःकावाकंवरमिच्छति ॥ १२ ॥ मुनेस्तुवचनंश्रुत्वाकेशिनीरघुनंदन ॥ पुत्रंवंशकरंरामजग्राहनृपसन्निधौ ॥ षष्टिंपुत्रसहस्राणिसुपर्ण
भगिनीतदा ॥ महोत्साहान्कीर्तिमतोजग्राहसुमतिःसुतान् ॥ १४ ॥ प्रदक्षिणमृषिंकृत्वाशिरसाभिप्रणम्यतम् ॥जगामस्वपुरंराजासभार्यो
रघुनंदन ॥ १५ ॥ अथकालेगतेतस्यज्येष्ठापुत्रंव्यजायत ॥ असमंजइतिख्यातंकेशिनीसगरात्मजम् ॥१६॥ सुमतिस्तुनरव्याघ्रगर्भतुंबं
व्यजायत॥षष्टिःपुत्रसहस्राणितुंबभेदाद्विनिःसृता॥१७॥ घृतपूर्णेषुकुंभेषुधात्र्यस्तान्समवर्धयन् ॥ कालेनमहतासर्वेयौवनंप्रतिपेदिरे ॥१८॥

स्राणीत्यनेनसामानाधिकरण्यम् ॥८॥ राजपुत्र्यावित्यत्रच्छत्रिन्यायेनप्रयोगः ॥९॥ इच्छावहेइच्छावः॥१०॥स्वच्छंदःस्वेच्छा विधीयतांज्ञाप्यतां स्वेच्छयैवएकपुत्रताबहुपुत्रता
वाव्रियतामितितात्पर्यम् ॥११॥तदेवाह एकोवंशकरोवेति वंशकरःवंशवृद्धिहेतुः ॥१२॥ नृपसन्निधावित्यनेनतस्यापिसाक्षित्वमात्रंतुवरणनियमकर्तृतेतिसूचितम् ॥ १३ ॥ सुपर्णो
गरुडः ॥ १४ ॥ १५ ॥ व्यजायतप्रसूतवती ॥ १६ ॥ गर्भतुंबंतुंबफलाकारगर्भपिंडं व्यजायतप्रसूतवती कथंततःपुत्रोदयइत्यतआह षष्टिरित्यादि ॥ १७ ॥ १८ ॥

SGDF

दीर्घेणकालेन यौवनशालित्वेहेतुत्वात्तृतीया ॥ १९ ॥ ज्येष्ठःअसमंजः बालान्गृहीत्वाजलेप्रक्षिप्यमज्जतःतान्समीक्ष्यनित्यंप्राहसत् प्रहसन्नितिपाठेस्थितोभवतीतिशेषःसज्जनप्र
तिबाधकःसज्जनपीडकः॥२०॥२१॥निर्वासितोनिष्कासितःतस्यअसमंजस्य एतद्वाचीअसमंजशब्दोऽदंतःसांतश्चेतिबोध्यम्॥२२॥समभिजायत अडभावआर्षः॥२३॥२४॥यज्ञक
र्मणीत्यस्यनिश्चयंकृत्वेतिप्राक्तनेनान्वयः ॥ २५ ॥ ॥इतिश्रीरा० श्रीरा०रा०वा०आ०बा० अष्टत्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ कथांते यज्ञोपक्रमकथांतेइत्यर्थः ॥१ ॥ इमांयज्ञसंबंधिनीम्॥
॥ २ ॥ प्रहसन्निवविकसितवदनः स्वपूर्वजवृत्तांततयाश्रवणकौतुकेनरामभद्रस्यायंप्रश्नः अतएवमुनेर्हासः स्ववंश्यइतिरामस्यापिलोकवत्स्नेहःसंपन्नइति ॥३ ॥ सगरस्यसगरयज्ञ

अथदीर्घेणकालेनरूपायौवनशालिनः॥षष्टिःपुत्रसहस्राणिसगरस्याभवंस्तदा॥१९॥सचज्येष्ठोनरश्रेष्ठःसगरस्यात्मसंभवः॥बालान्गृहीत्वातु
जलेसरय्वारघुनंदन॥२०॥प्रक्षिप्यप्राहसन्नित्यंमज्जतस्तान्निरीक्ष्यवै ॥ एवंपापसमाचारःसज्जनप्रतिबाधकः ॥ २१ ॥ पौराणामहितेयुक्तःपि
त्रानिर्वासितःपुरात् ॥ तस्यपुत्रोंशुमान्नामअसमंजस्यवीर्यवान् ॥२२॥ संमतःसर्वलोकस्यसर्वस्यापिप्रियंवदः॥ ततःकालेनमहतामतिःसम
भिजायत ॥२३॥ सगरस्यनरश्रेष्ठयजेयमितिनिश्चिता ॥ सकृत्वानिश्चयंराजासोपाध्यायगणस्तदा ॥ २४ ॥ यज्ञकर्मणिवेदज्ञोयष्टुंसमुपच
क्रमे ॥ २५ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबा०अष्टत्रिंशःसर्गः ॥ ३८ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ विश्वामित्रवचःश्रु
त्वाकथांतेरघुनंदनः ॥ उवाचपरमप्रीतोमुनिंदीप्तमिवानलम् ॥१ ॥ श्रोतुमिच्छामिभद्रंतेविस्तरेणकथामिमाम् ॥ पूर्वजोमेकथंब्रह्मन्यज्ञंवैस
मुपाहरत् ॥२॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाकौतूहलसमन्वितः ॥ विश्वामित्रस्तुकाकुत्स्थमुवाचप्रहसन्निव ॥ ३ ॥ श्रूयतांविस्तरोरामसगरस्यमहा
त्मनः ॥ शंकरश्वशुरोनाम्नाहिमवानितिविश्रुतः ॥ ४ ॥ विंध्यपर्वतमासाद्यनिरीक्षेतेपरस्परम् ॥ तयोर्मध्येसमभवद्यज्ञःसपुरुषोत्तम ॥५॥
सहिदेशोनरव्याघ्रप्रशस्तोयज्ञकर्मणि ॥ तस्याश्वचर्यांकाकुत्स्थदृढधन्वामहारथः ॥ ६॥ अंशुमानकरोत्तातसगरस्यमतेस्थितः ॥ तस्यप
र्वणितंयज्ञंयजमानस्यवासवः ॥ ७ ॥ राक्षसींतनुमास्थाययज्ञियाश्वमपाहरत् ॥ क्रियमाणेतुकाकुत्स्थतस्मिन्नश्वेमहात्मनः ॥ ८॥ उपा
ध्यायगणाःसर्वेयजमानमथाब्रुवन् ॥ अयंपर्वणिवेगेनयज्ञियाश्वोपनीयते ॥ ९ ॥

स्येत्यर्थः ॥ ४ ॥ मध्येमहापर्वतविरोधाभावाद्विंध्यपर्वतंहिमवा
न्तथाविंध्योपिहिमवंतंइत्येवंपरस्परमासाद्यउच्चत्वेनसाम्यंप्राप्य औन्नत्यातिशयेनवीक्षानिरोधकाभावात् परस्परंनिरीक्षेतेपश्यतइत्यर्थः तयोर्मध्येआर्यावर्तभूमौ आर्यावर्तः पुण्य
भूमिर्मध्यंविंध्यहिमालयोरितिवचनात् ॥५॥ प्रशस्तःप्रशस्तत्वेनप्रसिद्धः उक्तवचनात्‌अश्वचर्यारक्षार्थमश्वानुगमनम्॥६॥मतेशासनेपर्वणिउक्थ्याहे अश्वमेधेउक्थ्यसंस्थात्रय
म् तत्रद्वितीयेअश्वालंभनादिवसेअश्वविशसनात्प्राक् तंयज्ञम् विहंतुमितिशेषः ॥ ७ ॥ यज्ञियाश्वंयज्ञार्हमश्वम् ॥ ८ ॥ अयंयज्ञियोश्वःपर्वणिवेगेनअपनीयतेअपह्रियते ॥९॥

SGDF

अतःहर्तारंअश्वहर्तारंजहि अश्वश्चशीघ्रमुपनीयताम् यज्ञच्छिद्रंयज्ञस्यविघ्नः ॥ १० ॥ अच्छिद्रइतिच्छेदः यथायज्ञःअच्छिद्रोभवेदित्यन्वयः सोपाध्यायवचःउपाध्यायसहितर्त्विग्गणवचः ॥ ११॥ भोपुरुषर्षभाःपुत्रकाःमंत्रपूतैर्महाभागैःयद्यपिमहाक्रतुःआस्थितःअधिष्ठितः तथापिरक्षसांमाययायदिच्छिद्रंस्यात्तदाआत्मनोगतिंनपश्यामितस्मात्गच्छथविचिन्वध्वंअन्वेषयतेत्यर्थइतिकेचित् परेतुआस्थितोहीतिपाठः हियस्मात्ईदृशैर्महाभागैःआस्थितोयंक्रतुःअतःअतोत्रक्रतौरक्षसांगतिंनपश्यामि तत्तस्मात्केनापिदेवेनहृतइतितमन्वेष

हर्तारंजहिकाकुत्स्थहयश्चैवोपनीयताम् ॥ यज्ञच्छिद्रंभवत्येतत्सर्वेषामशिवायनः ॥१०॥ तत्तथाक्रियतांराजन्यज्ञोऽच्छिद्रःकृतोभवेत्॥सोपाध्यायवचःश्रुत्वातस्मिन्सदसिपार्थिवः ॥११॥ षष्टिंपुत्रसहस्राणिवाक्यमेतदुवाचह ॥ गतिंपुत्रानपश्यामिरक्षसांपुरुषर्षभाः ॥ १२॥ मंत्रपूतैर्महाभागैरास्थितोपिमहाक्रतुः ॥ तद्गच्छथविचिन्वध्वंपुत्रकाभद्रमस्तुवः ॥१३॥ समुद्रमालिनींसर्वांपृथिवीमनुगच्छथ ॥ एकैकंयोजनंपुत्राविस्तारमभिगच्छत ॥१४॥ यावत्तुरगसंदर्शस्तावत्खनतमेदिनीम् ॥ तमेवहयहर्तारंमार्गमाणाममाज्ञया॥१५॥ दीक्षितःपौत्रसहितःसोपाध्यायगणस्त्वहम् ॥ इहस्थास्यामिभद्रंवोयावत्तुरगदर्शनम् ॥१६॥ तेसर्वेहृष्टमनसोराजपुत्रामहाबलाः ॥ जग्मुर्महीतलंरामपितुर्वचनयंत्रिताः ॥ १७ ॥ योजनायामविस्तारमेकैकोधरणीतलम् ॥ बिभिदुःपुरुषव्याघ्रावज्रस्पर्शसमैर्भुजैः ॥ १८ ॥ शूलैरशनिकल्पैश्चहलैश्चापिसुदारुणैः ॥ भिद्यमानावसुमतीननादरघुनंदन ॥ १९ ॥ नागानांवध्यमानानामसुराणांचराघव ॥ राक्षसानांदुराधर्षसत्त्वानांनिनदोभवत् ॥ २० ॥ योजनानांसहस्राणिषष्टिंतुरघुनंदन ॥ बिभिदुर्धरणींरामरसातलमनुत्तमम् ॥ २१ ॥ एवंपर्वतसंबाधंजंबूद्वीपंनृपात्मजाः॥खनंतोनृपशार्दूलसर्वतःपरिचक्रमुः ॥ २२ ॥ ततोदेवाःसगंधर्वाःसासुराःसहपन्नगाः ॥ संभ्रांतमनसःसर्वेपितामहमुपागमन् ॥ २३ ॥ तेप्रसाद्यमहात्मानंविषण्णवदनास्तदा ॥ ऊचुःपरमसंत्रस्ताःपितामहमिदंवचः ॥ २४ ॥ भगवन्पृथिवीसर्वाखन्यतेसगरात्मजैः ॥ बहवश्चमहात्मानोवध्यंतेजलचारिणः ॥ २५ ॥ अयंयज्ञहरोस्माकमनेनाश्वोपनीयते ॥ इतितेसर्वभूतानिहिंसंतिसगरात्मजाः ॥ २६ ॥

यतेत्यर्थइत्याहुः ॥ १२ ॥ १३ ॥ अनुगच्छथअन्वेषयत थस्यतादेशाभावआर्षत्वात् ॥ १४ ॥ यदिभूमौनलभ्यतेतदाआह यावत्तुरगेत्यादि ॥ १५ ॥ स्वस्यतुरगानुगमनमयुक्तमित्याह दीक्षितइत्यादि तस्यप्रवासनिषेधात्पौत्रस्यबालकत्वाच्चेतिभावः ॥१६॥ यंत्रितानियुक्ताः ॥ १७ ॥ आयामोदैर्घ्यंविस्तारोविशालतातद्युक्तम् धरणीतलमेकैकोन्वेषयामासेत्यर्थः बिभिदुरिति पृथिव्यामदृष्ट्वेतिशेषः ॥१८॥ भिद्यमानासर्वतइतिशेषः॥१९॥२०॥अनुत्तमंरसातलंविवेतुमिवधरणींयोजनानांषष्टिसहस्राणिबिभिदुरित्यन्वयः॥२१॥ पर्वतसंबाधंपर्वतनिबिडम्॥२२॥२३॥२४॥ महात्मानःसिद्धगंधर्वादयः ॥ २५ ॥ यज्ञहनइतिपाठेहंतीतिहनःअपनीयतेस्म सर्वभूतानितत्प्रसंगरहितान्यपि ॥ २६ ॥

SGDF

इतिश्रीरामाभिरामेश्रीश०रा०वा०आ०बा०एकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥३९॥ कृतांतबलमोहितान्कृतःसर्वलोकस्यअंतोनाशोयैःतादृशानियानिबलानिसगरसुतबलानितैर्मोहितान्मूर्च्छितचित्तान् ॥१॥एषावसुधा ॥२॥ धारयतियोगबलेनेतिशेषः ॥३॥ पृथिव्याबिभेदश्चसनातनःप्रतिकल्पमवश्यंभाव्यः श्रौतस्मार्तसागरादिशब्दैर्दृष्टएव अतस्तत्रनशोकःकार्यइतिभावः एवंदीर्घदर्शिनांदीर्घदर्शिभिःसगरपुत्रविनाशोयंदृष्टएव अतस्तत्रापिशोकोनुचितः शेषेषष्ठी यद्वा अदीर्घदर्शिनामितिच्छेदः॥४॥ त्रयस्त्रिंशत् अष्टौवसवः एकादशरुद्राः

इ०श्रीम०वा०आ०बा०एकोनचत्वारिंशःसर्गः ॥ ३९ ॥ ॥ छ ॥ ॥ देवतानांवचःश्रुत्वाभगवान्वैपितामहः ॥ प्रत्युवाचसुमंत्रस्तान्कृतांतबलमोहितान् ॥ १ ॥ यस्येयंवसुधाकृत्स्नावासुदेवस्यधीमतः ॥ महिषीमाधवस्यैषासएवभगवान्प्रभुः ॥२ ॥ कापिलंरूपमास्थायधारयत्यनिशंधराम्॥तस्यकोपाग्निनादग्धाभविष्यंतिनृपात्मजाः ॥३ ॥ पृथिव्याश्चापिनिर्भेदोदृष्टएवसनातनः ॥ सगरस्यचपुत्राणांविनाशोदीर्घदर्शिनाम् ॥४॥ पितामहवचःश्रुत्वात्रयस्त्रिंशदरिंदमाः॥ देवाःपरमसंहृष्टाःपुनर्जग्मुर्यथागतम् ॥५॥ सगरस्यचपुत्राणांप्रादुरासीन्महास्वनः॥ पृथिव्यांभिद्यमानायांनिर्घातसमनिःस्वनः ॥ ६॥ ततोभित्त्वामहींसर्वांकृत्वाचापिप्रदक्षिणम् ॥ सहिताःसागराःसर्वेपितरंवाक्यमब्रुवन् ॥७॥ परिक्रांतामहीसर्वासत्त्ववंतश्चसूदिताः॥देवदानवरक्षांसिपिशाचोरगपन्नगाः ॥८॥ नचपश्यामहेऽश्वंतेअश्वहर्तारमेवच ॥ किंकरिष्यामभद्रंतेबुद्धिरत्रविचार्यताम् ॥९॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वापुत्राणांराजसत्तमः॥समन्युरब्रवीद्वाक्यंसगरोरघुनंदन ॥१० ॥ भूयःखनतभद्रंवोविभिद्यवसुधातलम् ॥ अश्वहर्तारमासाद्यकृतार्थाश्चनिवर्तत ॥ ११ ॥ पितुर्वचनमासाद्यसगरस्यमहात्मनः ॥ षष्टिःपुत्रसहस्राणिरसातलमभिद्रवन् ॥१२॥ खन्यमानेततस्तस्मिन्ददृशुःपर्वतोपमम्॥दिशागजंविरूपाक्षंधारयंतंमहीतलम् ॥१३ ॥ सपर्वतवनांकृत्स्नांपृथिवींरघुनंदन ॥ धारयामासशिरसाविरूपाक्षोमहागजः ॥ १४ ॥ यदापर्वणिकाकुत्स्थविश्रामार्थंमहागजः ॥ खेदाच्चालयतेशीर्षंभूमिकंपस्तदाभवेत् ॥ १५॥तेतंप्रदक्षिणंकृत्वादिशापालंमहागजम् ॥ मानयंतोहितेरामजग्मुर्भित्त्वारसातलम्॥१६॥ततःपूर्वांदिशंभित्त्वादक्षिणांबिभिदुःपुनः॥ दक्षिणस्यामपिदिशिददृशुस्तेमहागजम् ॥ १७ ॥

द्वादशादित्याः अश्विनौच ॥ ५ ॥ निर्घातसमनिःस्वनः निर्घातनिःस्वनसदृशइत्यर्थः ॥ ६ ॥ ततोभित्त्वेतिपाठः ॥ ७ ॥ सत्त्ववंतोबलवंतः ॥ ८ ॥ तेअस्मासुपरमनुग्रहबुद्धिरस्तु वयंकिंकरिष्याम सलोपश्छांदसः बुद्धिरुपायः ॥ ९ ॥ १० ॥ भूयोतिभेद्येत्यन्वयः कृतार्थाश्चकृतार्थाश्चेत्तदानिवर्तत निवर्तध्वमित्यर्थेआर्षमेतत् अन्यथाननिवृत्तिरित्यर्थः ॥११॥१२॥ खन्यमानेइति षष्टियोजनसहस्रपरमपीतिशेषः दिशाइत्याबंतम्॥१३॥ कृत्स्नांतदेकप्रदेशावच्छिन्नामितिशेषः ॥ १४ ॥ यदापर्वणियस्मिन्कालेयस्मिन्क्षणे तिथिभेदेक्षणेपर्वइत्यमरः ॥ १५ ॥ मानयंतः दिग्गजमितिशेषः हिस्त्वर्थे ॥ १६ ॥ १७ ॥

॥ १८ ॥ प्रदक्षिणंकृत्वादिग्गजमितिशेषः ॥ १९ ॥ २० ॥ निरामयंकुशलं सोमवतींउदीचीम् ॥ २१ ॥ भद्रंभद्राख्याम् ॥ २२ ॥ समालभ्यस्पृष्ट्वा ॥ २३ ॥ प्रागुत्तरांऐ
शानींप्रथितांसर्वकर्मार्हत्वेनप्रसिद्धाम् ॥२४॥ कपिलंकपिलरूपधारिणम् ॥ २५ ॥ तस्यकपिलस्य ॥ २६ ॥ तंकपिलं हंतीतिहनः पचाद्यच् अविचारस्तमेवअश्वापहारद्बा

महापद्मंमहात्मानंसुमहत्पर्वतोपमम् ॥ शिरसाधारयंतंगांविस्मयंजग्मुरुत्तमम् ॥१८॥ तेतंप्रदक्षिणंकृत्वासगरस्यमहात्मनः ॥ षष्टिःपुत्रसह
स्राणिपश्चिमांबिभिदुर्दिशम् ॥१९॥ पश्चिमायामपिदिशिमहांतमचलोपमम् ॥ दिशागजंसौमनसंददृशुस्तेमहाबलाः ॥२०॥ तेतंप्रदक्षिणं
कृत्वापृष्ट्वाचापिनिरामयम् ॥ खनंतःसमुपाक्रांतादिशंसोमवतींतदा ॥२१॥ उत्तरस्यांरघुश्रेष्ठददृशुर्हिमपांडुरम् ॥ भद्रंभद्रेणवपुषाधारयंतं
महीमिमाम् ॥२२॥ समालभ्यततःसर्वेकृत्वाचैनंप्रदक्षिणम् ॥ षष्टिःपुत्रसहस्राणिबिभिदुर्वसुधातलम् ॥२३॥ ततःप्रागुत्तरांगत्वासागराःप्र
थितांदिशम् ॥ रोषादभ्यखनन्सर्वेपृथिवींसगरात्मजाः ॥ २४ ॥ तेतुसर्वेमहात्मानोभीमवेगामहाबलाः ॥ ददृशुःकपिलंतत्रवासुदेवंसनात
नम् ॥२५॥ हयंचतस्यदेवस्यचरंतमविदूरतः ॥ प्रहर्षमतुलंप्राप्ताःसर्वेतेरघुनंदन ॥२६॥ तेतंयज्ञहनंज्ञात्वाक्रोधपर्याकुलेक्षणाः ॥ खनित्रलां
गलधरानानावृक्षशिलाधराः ॥२७॥ अभ्यधावंतसंक्रुद्धास्तिष्ठतिष्ठेतिचाब्रुवन् ॥ अस्माकंत्वंहितुरगंयाज्ञियंहृतवानसि ॥२८॥ दुर्मेधस्त्वंहि
संप्राप्तान्विद्धिनःसगरात्मजान् ॥ श्रुत्वातद्वचनंतेषांकपिलोरघुनंदन ॥ २९ ॥ रोषेणमहताविष्टोहुंकारमकरोत्तदा ॥ ततस्तेनाप्रमेयेणकपि
लेनमहात्मना ॥ भस्मराशीकृताःसर्वेकाकुत्स्थसगरात्मजाः ॥३०॥ ॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०चत्वारिंशःसर्गः ॥४०॥ ॥छ॥ ॥ पुत्रां
श्चिरगतान्ज्ञात्वासगरोरघुनंदन ॥ नप्तारमब्रवीद्राजादीप्यमानंस्वतेजसा ॥ १ ॥ शूरश्चकृतविद्यश्चपूर्वैस्तुल्योऽसितेजसा ॥ पितॄणांगतिम
न्विच्छयेनचाश्वोपवाहितः ॥२॥ अंतर्भौमानिसत्त्वानिवीर्यवंतिमहांतिच ॥ तेषांतुप्रतिघातार्थंसासिंगृह्णीष्वकार्मुकम् ॥३॥ अभिवाद्याभिवाद्यां
स्त्वंहत्वाविघ्नकरानपि ॥ सिद्धार्थःसन्निवर्तस्वममयज्ञस्यपारगः ॥४॥ एवमुक्तोंशुमान्सम्यक्सगरेणमहात्मना ॥ धनुरादायखड्गंचजगामल
घुविक्रमः ॥ ५ ॥ सखातंपितृभिर्मार्गमंतर्भौमंमहात्मभिः ॥ प्रापद्यतनरश्रेष्ठतेनराज्ञाभिचोदितः ॥ ६ ॥

रायज्ञहंतारंज्ञात्वेत्यर्थः ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ॥ इ०रा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४० ॥ ॥ छ ॥ ॥ चिरगतान् अप्रत्यागच्छतइतिशेषः
नप्तारंपौत्रम् ॥ १ ॥ पूर्वैःपितृभिःगतिंवृत्तांतं येनचअश्वोपवाहितःदेशांतरंप्रापितःतद्गतिंचआन्विच्छअन्वेषय ॥ २ ॥ अंतर्भौमानिभूमेरंतर्जातानि सत्त्वानिप्राणिनः ॥ ३ ॥
अभिवाद्यान्नमस्कारार्हान् ममयज्ञस्यपारगःपारप्रापकश्चभवेत्यर्थः ॥ ४ ॥ ५ ॥ पितृभिःखातंभूमेरंतर्विद्यमानंमार्गंपितृवृत्तांतपरिज्ञानायप्रापद्यतप्राप्तः ॥ ६ ॥

॥७॥ निरामयंकुशलम् ॥ ८॥ आसमंजअसमंजपुत्रइतिसंबोधनम् इञभावआर्षः ॥९॥१०॥ वाक्यंवक्तुमर्हम् कालदेशोचितवक्तव्यतत्त्वज्ञैः तदुचितवचनसमर्थैश्चेत्यर्थः द्वि
तीयवाक्येकृत्यः सहयः आगंतासीत्यभिचोदितश्चबोधितश्च ॥११॥ यत्रपितरःसागराभस्मराशीकृतास्तत्रदेशेजगामेत्यन्वयः ॥१२॥ चुक्रोशभस्मीभूतपितॄनितिशेषः ॥ १३ ॥
॥१४॥१५॥ विसार्यसमंतात्प्रसार्येत्यर्थः निपुणांदूरविवेचनसमर्थाम् पितॄणांमातुलम् सुपर्णभगिनीसुमतिरितिप्रागुक्तत्वात् अनिलोपमंवेगेनवायूपमम् ॥१६॥ लोकसंमतःलो
कहितएतन्मूलकतयासर्वलोकहितगंगायाभूलोकेअवतारणात् ॥१७॥ हियस्मात्कपिलेनदग्धाः यतश्चमहाबलाःमहाबलवत्त्वेनप्रायश्चित्तमर्यादातिक्रांतपापवंतोऽतोलौकिकंसालि

देवदानवरक्षोभिःपिशाचपतगोरगैः ॥ पूज्यमानंमहातेजादिशागजमपश्यत ॥७॥ सतंप्रदक्षिणंकृत्वापृष्ट्वाचैवनिरामयम् ॥ पितॄन्सपरिपप्र
च्छवाजिहर्तारमेवच ॥८॥दिशागजस्तुतच्छ्रुत्वाप्रत्युवाचमहामतिः ॥ आसमंजकृतार्थस्त्वंसहाश्वःशीघ्रमेष्यसि ॥ ९ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वास
र्वानेवदिशागजान् ॥ यथाक्रमंयथान्यायंप्रष्टुंसमुपचक्रमे ॥१०॥ तैश्चसर्वैर्दिशापालैर्वाक्यज्ञैर्वाक्यकोविदैः ॥ पूजितःसहयश्चैवागंतासीत्यभि
चोदितः ॥११॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वाजगामलघुविक्रमः ॥ भस्मराशीकृतायत्रपितरस्तस्यसागराः ॥१२॥ सदुःखवशमापन्नस्त्वसमंजसुतस्त
दा ॥ चुक्रोशपरमार्तस्तुवधात्तेषांसुदुःखितः॥१३॥यज्ञियंचहयंतत्रचरंतमविदूरतः॥ददर्शपुरुषव्याघ्रोदुःखशोकसमन्वितः ॥१४॥ सतेषांरा
जपुत्राणांकर्तुकामोजलक्रियाम् ॥ सजलार्थीमहातेजानचापश्यज्जलाशयम् ॥ १५ ॥ विसार्यनिपुणांदृष्टिंततोऽपश्यत्खगाधिपम् ॥ पितॄणां
मातुलंरामसुपर्णमनिलोपमम् ॥१६॥ सचैनमब्रवीद्वाक्यंवैनतेयोमहाबलः ॥ माशुचःपुरुषव्याघ्रवधोयंलोकसंमतः ॥१७॥ कपिलेनाप्रमेये
णदग्धाहीमेमहाबलाः ॥ सलिलंनार्हसेप्राज्ञदातुमेषांहिलौकिकम् ॥१८॥गंगाहिमवतोज्येष्ठादुहितापुरुषर्षभ ॥ तस्यांकुरुमहाबाहोपितॄणांस
लिलक्रियाम् ॥ १९ ॥ भस्मराशीकृतानेतान्प्लावयेल्लोकपावनी ॥ तयाक्लिन्नमिदंभस्मगंगयालोककांतया ॥ २० ॥ षष्टिंपुत्रसहस्राणिस्वर्ग
लोकंगमिष्यति ॥ निर्गच्छाश्वंमहाभागसंगृह्यपुरुषर्षभ ॥ यज्ञंपैतामहंवीरनिर्वर्तयितुमर्हसि ॥२१॥

लंदातुंनार्हसि चंडालादुदकात्सर्पाद्वैद्युताद्ब्राह्मणाद
पि दंष्ट्रिभ्यश्चपशुभ्यश्चमरणंपापकर्मणाम् उदकंपिंडदानंचनतेषांतुविधीयतेइतिस्मृतेः प्रकृतेब्राम्हणाद्वधोमहापापित्वंच ॥१८॥ १९ ॥ तर्हिदेवलोकंगत्वागंगोदकेनाक्रियाका
र्यानेत्याह भस्मेति यदाप्लावयेत्तदागंगयाक्लिन्नंसिक्तमिदंभस्महेपुत्रषष्टिंसहस्राणिसागरान्स्वर्गलोकंगमिष्यतिप्रापयिष्यतीत्यर्थः नयिष्यतीतिपाठेनेष्यतीत्यर्थः अनेनसगरपुत्राणां
मन्वाद्युक्तप्रायश्चित्तविषयत्वंसूचितं तत्प्रायश्चित्तविषयाणामपिपापिनांपुद्गलस्यगंगाजलस्पर्शःसर्वपापप्रायश्चित्तमितिसूचितम् अकृतप्रायश्चित्तानामपिमहापातकिनामौर्ध्वदेहि
कायोग्यानांगंगाजलस्पृष्टपुद्गलानांविनापिप्रायश्चित्तांतरंतत्कालेएवसकलौर्ध्वदेहिकाक्रियायोग्यत्वंचसूचितम् ॥ २० ॥ अश्वंगृहीत्वानिर्गच्छ निर्वर्तयितुंसमापयितुम् ॥ २१ ॥

॥ २२॥ वृत्तं पितृव्यवृत्तं तथासुपर्णवचनं चयथा तथान्यवेदयत् ॥२३॥२४॥ इष्टयज्ञइतिबहुव्रीहिः आगमेभूमावागमेनिश्चयं उपायविषयं नाध्यगच्छतेतितङार्षः ॥ २५ ॥ ॥२६॥ इ०रा०श्री०वा०आ०बा०एकचत्वारिंशःसर्गः ॥४१॥ ॥छ॥ ॥ कालधर्मोमृत्युःप्रकृतीजनाःअमात्यवर्गाःदीर्घच्छांदसःरोचयामासुःन्यायप्राप्तत्वादेवऐच्छन् ॥ १॥२ ॥ दिलीपे दिलीपाय तपस्तेपेपितृगतये गंगायाभूलोकावतारणायेतिशेषः ॥३॥४॥ पैतामहंवधं पितामहानांसागराणामपमृत्युम् ॥ ५ ॥ निश्चयानधिगमनमभिनयति कथमिति

सुपर्णवचनंश्रुत्वासोंऽशुमानतिवीर्यवान् ॥ त्वरितंहयमादायपुनरायान्महातपाः ॥२२॥ ततोराजानमासाद्यदीक्षितंरघुनंदन ॥ न्यवेदयद्यथावृत्तंसुपर्णवचनंतथा ॥२३ ॥ तच्छ्रुत्वाघोरसंकाशंवाक्यमंशुमतोनृपः ॥ यज्ञंनिर्वर्तयामासयथाकल्पंयथाविधि ॥२४॥ स्वपुरंत्वगमच्छ्रीमानिष्टयज्ञोमहीपतिः ॥ गंगायाश्चागमेराजानिश्चयंनाध्यगच्छत ॥ २५ ॥ अगत्वानिश्चयंराजाकालेनमहतामहान् ॥ त्रिंशद्वर्षसहस्राणिराज्यंकृत्वादिवंगतः ॥ २६ ॥ ॥इ०श्रीम०वा०आ०बा०एकचत्वारिंशःसर्गः ॥४१॥ ॥छ॥ ॥ कालधर्मंगतेरामसगरेप्रकृतीजनाः ॥ राजानंरोचयामासुरंशुमंतंसुधार्मिकम् ॥ १ ॥ सराजासुमहानासीदंशुमान्रघुनंदन॥ तस्यपुत्रोमहानासीद्दिलीपइतिविश्रुतः ॥२॥ तस्मैराज्यंसमादिश्यदिलीपेरघुनंदन ॥ हिमवच्छिखरेरम्येतपस्तेपेसुदारुणम् ॥ ३ ॥ द्वात्रिंशच्छतसाहस्रंवर्षाणिसुमहायशाः ॥ तपोवनगतोराजास्वर्गंलेभेतपोधनः ॥ ४ ॥ दिलीपस्तुमहातेजाःश्रुत्वापैतामहंवधम् ॥ दुःखोपहतयाबुद्ध्यानिश्चयंनाध्यगच्छत ॥ ५ ॥ कथंगंगावतरणंकथंतेषांजलक्रिया ॥ तारयेयंकथंचैतानितिचिंतापरोभवत् ॥ ६ ॥ तस्यचिंतयतोनित्यंधर्मेणविदितात्मनः ॥ पुत्रोभगीरथोनामजज्ञेपरमधार्मिकः ॥७॥ दिलीपस्तुमहातेजायज्ञैर्बहुभिरिष्टवान् ॥ त्रिंशद्वर्षसहस्राणिराजाराज्यमकारयत् ॥८॥ अगत्वानिश्चयंराजातेषामुद्धरणंप्रति ॥ व्याधिनानरशार्दूलकालधर्ममुपेयिवान् ॥ ९ ॥ इंद्रलोकंगतोराजास्वार्जितेनैवकर्मणा ॥ राज्येभगीरथंपुत्रमभिषिच्यनरर्षभः ॥१०॥ भगीरथस्तुराजर्षिर्धार्मिकोरघुनंदन ॥ अनपत्योमहाराजःप्रजाकामःसचप्रजाः ॥११॥ मंत्रिष्वाधायतद्राज्यंगंगावतरणेरतः ॥ तपोदीर्घंसमातिष्ठद्गोकर्णेरघुनंदन ॥ १२ ॥ ऊर्ध्वबाहुःपंचतपामासाहारोजितेंद्रियः ॥ तस्यवर्षसहस्राणिघोरेतपसितिष्ठतः ॥ १३ ॥

॥६॥ धर्मेणविदितेति धर्मेणप्रसिद्धइत्यर्थः ॥७॥ अकारयत्कृतवान् ॥८॥ व्याधिनापितॄणामुद्धरणालाभजन्यदुःखजेन तद्दिलीपवंशजोरघुपुत्रकोदिलीपः कालिदासोक्तोऽन्यएवेतिबोध्यं ॥ ९ ॥ १० ॥ सचप्रजाइत्यस्यमंत्रिष्वाधायेत्युत्तरेणान्वयः ॥११॥ प्रजास्तद्राज्यंचमंत्रिष्वाधाय गंगावतरणेच्छुस्तपआतिष्ठत् गोकर्णोहिमवत्पादविशेषः दक्षिणादिक्स्थतीर्थविशेषोवा ॥ १२ ॥ पंचतपाःपंचाग्निमध्येतपोयस्य मासाहारः मासेगतेआहारोयस्य वर्षसहस्राणि अतीतानीत्यन्वयः ॥ १३ ॥

तस्यराज्ञःसुप्रीतइत्यन्वयः ॥१४॥१५॥ तपसा वेति चस्त्वर्थे ॥१६॥१७॥ यद्यस्तीत्यादिअसंदिग्धेसंदिग्धवचनं वेदाश्चेत्प्रमाणंस्युरितिवत् सलिलंस्पर्शमात्रेणस्वर्गातिसाधनंसलिलम् ॥१८॥अभीष्टोक्तगुणकसलिलप्राप्तिंदर्शयति गंगायाइति एषांभस्मनिगंगायाःसलिलेनक्लिन्नेसतिएतेअत्यंतंअक्षय्यंयथाभवतितथास्वर्गंगच्छेयुर्नान्यथेत्यर्थः॥१९॥इक्ष्वाकूणांकुले जातस्यममसंततिर्देया यथानःकुलंनावसीदेत् संतत्यैइतिचतुर्थीप्रथमार्थे एषपरोवरःद्वितीयवरइत्यर्थः परेतुसंतत्यैतदर्थंनःकुलंनावसीदेदितिचयाचे मत्कुलेऽसंततिःकोपिमाभूदि

अतीतानिमहाबाहोतस्यराज्ञोमहात्मनः ॥ सुप्रीतोभगवान्ब्रह्माप्रजानांप्रभुरीश्वरः ॥१४॥ ततःसुरगणैःसार्धमुपागम्यपितामहः ॥ भगीरथंमहात्मानंतप्यमानमथाब्रवीत् ॥१५॥ भगीरथमहाराजप्रीतस्तेऽहंजनाधिप ॥ तपसाचसुतप्तेनवरंवरयसुव्रत ॥१६॥ तमुवाचमहातेजाःसर्वलोकपितामहम् ॥ भगीरथोमहाबाहुःकृतांजलिपुटःस्थितः ॥१७॥ यदिमेभगवान्प्रीतोयद्यस्तितपसःफलम् ॥ सगरस्यात्मजाःसर्वेमत्तःसलिलमाप्नुयुः ॥१८॥ गंगायाःसलिलक्लिन्नेभस्मन्येषांमहात्मनाम् ॥ स्वर्गंगच्छेयुरत्यंतंसर्वेचप्रपितामहाः ॥१९॥ देवयाचेहसंतत्यैनावसीदेत्कुलंचनः ॥ इक्ष्वाकूणांकुलेदेवएषमेस्तुवरःपरः ॥२०॥ उक्तवाक्यंतुराजानंसर्वलोकपितामहः ॥ प्रत्युवाचशुभांवाणींमधुरांमधुराक्षराम् ॥ ॥२१॥ मनोरथोमहानेषभगीरथमहारथ ॥ एवंभवतुभद्रंतेइक्ष्वाकुकुलवर्धन ॥ २२ ॥ इयंहैमवतीज्येष्ठागंगाहिमवतःसुता ॥तांवैधारयितुंराजन्हरस्तत्रनियुज्यताम् ॥२३॥ गंगायाःपतनंराजन्पृथिवीनसहिष्यते ॥तांवैधारयितुंराजन्नान्यंपश्यामिशूलिनः ॥२४॥ तमेवमुक्त्वाराजानंगंगांचाभाष्यलोककृत् ॥ जगामत्रिदिवंदेवैःसर्वैःसहमरुद्गणैः ॥२५॥ ॥ इ॰श्रीम॰वा॰आ॰बा॰द्विचत्वारिंशःसर्गः ॥४२॥ ॥छ॥ ॥देवदेवेगतेतस्मिन्सोंगुष्ठाग्रनिपीडिताम् ॥ कृत्वावसुमतींरामवत्सरंसमुपासत ॥१॥ अथसंवत्सरेपूर्णेसर्वलोकनमस्कृतः ॥ उमापतिःपशुपतीराजानमिदमब्रवीत् ॥२॥ प्रीतस्तेहंनरश्रेष्ठकरिष्यामितवप्रियम्॥शिरसाधारयिष्यामिशैलराजसुतामहम् ॥३॥ ततोहैमवतीज्येष्ठासर्वलोकनमस्कृता ॥ तदासातिमहद्रूपंकृत्वावेगंचदुःसहम् ॥४ ॥ आकाशादपतद्रामशिवेशिवशिरस्युत ॥ अचिंतयच्चसादेवीगंगापरमदुर्धरा ॥ ५ ॥

त्यर्थःउपसंहरति इक्ष्वाकूणामिति तत्कुलेजातस्यएषएवपरोवरोस्तु नातोधिकंतृतीयंवरांतरंयाचेइत्यर्थःएतेनपूर्वंपरोपकारिताभगीरथस्यदर्शितेत्याहुः॥२०॥२१॥ मनोरथःतावकइतिशेषः ॥२२॥ स्वसमीपेस्थितत्वादियमितिनिर्देशः॥२३॥हरनियोगेहेतुमाह गंगायाइति तांगंगाम्॥२४॥गंगामाभाष्यराजानंयथाकालमनुगृहाणेत्युक्त्वा देवैराजानजैःमरुद्गणैःकर्मदेवैः॥२५॥ ॥इ॰रा॰श्रीरा॰स॰वा॰आ॰बा॰द्विचत्वारिंशःसर्गः ॥४२॥ ॥छ॥ ॥ देवदेवेआजानजानामपिदेवानांदेवेपूज्ये अंगुष्ठाग्रेणनिपीडितां समुपासतेत्यार्षंबहुवचनंसमुपास्तेत्यर्थः उमापतिमितिशेषः ॥१॥ २ ॥ ३ ॥ तदासातीति ईश्वरेणधारणांगीकारेकृते गर्वादित्यर्थः ॥ ४ ॥ शिवेशोभने तादृशरूपकरणेहेतुमाह अचिंतयदित्यादि॥ ५ ॥

SGDF

तस्यावलेपनमितिसंधिरार्षः अवलेपनंस्वस्यापिस्रोतसाअभिभवनर्चितारूपंगर्वं ॥६ ॥ तिरोभावयितुंजटामंडलेतिरोधानेनअभिभूतांकर्तुं ॥७॥ जटामंडलेनगव्हरेदुष्प्रवेशे निर्ग
मेयत्नमास्थितापिमहींगंतुंनाशक्नोदित्यन्वयः ॥८॥ नैवेति जटामंडलंभ्रांत्वाप्रांतमागतापिअंततःतत्प्रांतभागतोपिनिर्गमंनलेभे प्रांतभागेपितन्मध्यत्वभ्रमस्यमाययाभगवतोत्पादना
त् यद्यपिब्रह्मैवमाययागंगाजलरूपमितिपुराणेतिहासादिषुप्रसिद्धंतस्यचाहंममेत्यभिमानहीनस्यायमहंकारःशिवस्यचतादृशस्यतत्पराभवाहंकारोऽत्यंतमनुचितस्तथातादृश्यागंगा
याःप्रांतभागेमध्यत्वभ्रमोप्यत्यंतमनुचितःअतएवोक्तमन्यत्र परमात्माशिवोह्यन्यस्तस्मादन्याचजान्हवी इतियःसेवतेगंगांनसमोक्षस्यभाजनामीति तथापिलीलामात्रत्वाददोषः शि
विशाम्यहंहिपातालंस्त्रोतसागृह्यशंकरम् ॥ तस्यावलेपनंज्ञात्वाक्रुद्धस्तुभगवान्हरः ॥६॥ तिरोभावयितुंबुद्धिंचक्रेत्रिनयनस्तदा ॥ सातास्मि
न्पतितापुण्यापुण्येरुद्रस्यमूर्धनि ॥७॥ हिमवत्प्रतिमेरामजटामंडलगव्हरे ॥ साकथंचिन्महींगंतुंनाशक्नोद्यत्नमास्थिता ॥८॥ नैवसानिर्गमं
लेभेजटामंडलमंततः ॥ तत्रैवाबभ्रमद्देवीसंवत्सरगणान्बहून् ॥९॥ तामपश्यत्पुनस्तत्रतपःपरममास्थितः ॥ सतेनतोषितश्चासीदत्यंतंरघुनं
दन ॥१०॥ विससर्जततोगंगांहरोबिंदुसरःप्रति ॥ तस्यांविसृज्यमानायांसप्तस्त्रोतांसिजज्ञिरे ॥११॥ ह्लादिनीपावनीचैवनलिनीचतथैवच ॥
तिस्त्रःप्राचींदिशंजग्मुर्गंगाःशिवजलाःशुभाः ॥१२॥ सुचक्षुश्चैवसीताचसिंधुश्चैवमहानदी ॥तिस्त्रश्चैतादिशंजग्मुःप्रतीचींतुदिशंशुभाः॥१३॥
सप्तमीचान्वगात्तासांभगीरथरथंतदा ॥ भगीरथोपिराजर्षिर्दिव्यंस्यंदनमास्थितः ॥१४॥ प्रायादग्रेमहातेजागंगातंचाप्यनुव्रजत् ॥ गगना
च्छंकरशिरस्ततोधरणिमागता ॥१५॥ असर्पतजलंतत्रतीव्रशब्दपुरस्कृतम् ॥मत्स्यकच्छपसंघैश्चशिशुमारगणैस्तथा ॥१६॥ पतद्भिःपतितै
श्चैवव्यरोचतवसुंधरा ॥ ततोदेवर्षिगंधर्वायक्षसिद्धगणास्तथा ॥१७॥ व्यलोकयंततेतत्रगगनाद्गांगतांतदा ॥ विमानैर्नगराकारैर्हयैर्गजवरै
स्तदा ॥१८॥ पारिप्लवगताश्चापिदेवतास्तत्रविष्ठिताः ॥ तदद्भुतमिमंलोकेगंगावतरमुत्तमम् ॥१९॥ दिदृक्षवोदेवगणाःसमीयुरमितौजसः ॥
संपतद्भिःसुरगणैस्तेषांचाभरणौजसा ॥ २० ॥ शतादित्यमिवाभातिगगनंगततोयदम् ॥ शिशुमारोरगगणैर्मीनैरपिचचंचलैः ॥ २१ ॥
वविष्णवोःपरस्परमुपास्योपासकभाववदितिबोध्यं तर्हिकिंकृतवतीतत्राह तत्रैवेति अबभ्रमत् आर्षत्वात्सन्वादित्वंन॥९॥ अथतांजटाटवीतिरोहितांगंगांभगीरथःअपश्यत् पुनश्चतत्र
तत्प्राप्तिविषयेहरमुद्दिश्यपरमंतपआस्थितः सहरः तेनतपसा ॥१०॥ ततस्तुष्टःसन्हरःबिंदुसरःप्रतिहिमवत्स्थितब्रह्मनिर्मितसरोविशेषंप्रतिगंगांविससर्जेत्यन्वयः ॥११॥१२॥१३॥
एतेनभगीरथतपोहेतुकंत्रिपथगमनमुक्तं अथचरितप्रश्नोत्तरमाह भगीरथोपीति ॥१४॥ अनुव्रजदित्यडभावआर्षः॥ १५ ॥तीव्रशब्दपुरस्कृतमित्यत्रहेतुर्गगनादित्यादिनाउक्तःशि
शुमारःकप्याकारोजलचरविशेषः ॥१६॥१७॥ गगनाद्गांगतांरुद्रजटाकाशाद्भुवमित्यर्थः विमानैरित्यादेश्चरंतइतिशेषः ॥१८॥ पारिप्लवगताःसंभ्रमंगताःसंभ्रमंप्राप्ताइत्यर्थइत्येके पा
रिप्लवोयानभेदःशिबिकादिरूपः शिबिकादियानस्थाइत्यर्थइत्यन्ये ॥१९॥ देवगणावस्वादयः संपतद्भिःआगच्छद्भिः ॥२० ॥ तन्मूलिकामुपमामाह शतादित्यमिवेति ॥ २१॥

SGDF

विक्षिप्तैःनिःसृतैः विद्युच्छब्दःपुल्लिंगोपिएतत्प्रामाण्यात् सलिलोत्पीडैःफेनैःसहस्रधाकरणंवाय्वाद्युपाधितःआकाशमभवत् व्याप्तमितिशेषः ॥२२॥ शारदाभ्रैरिवहंससंप्लवैर्हंसस
मूहैःसंकीर्णगगनंअभवदितिपूर्वेणान्वयः आयतंविस्तृतप्रवाहम् ॥२३॥ विनतंअगाधदेशेसंकुचितं उद्धूतंपाषाणादियोगात् ॥२४॥ मुहुरिति ऊर्ध्वपथगमनेसलिलयोरभ्याघातोनि
मित्तं शंकरशिरसिभ्रष्टम् ॥२५॥ निर्मलं नैर्मल्येप्रागुक्तभ्रंशद्वयंहेतुः गतकल्मषंस्वजलस्पर्शवतांप्राणिनांनाशितपापम् ॥२६॥ भवांगंशिवमूर्धा पस्पृशुःसस्नुः नकेवलंपापसंहारमा
त्रंगंगायाःकृत्यंअपितुपुण्यलोकप्रापणमपीत्याह शापादित्यादि गगनात्उच्चस्थानात् ॥२७॥ गतकल्मषाःमुक्तशापाःअनेनब्रह्मशापपरिहारोपिगंगास्नानफलमितिकृतपापानांतज्ज

विद्युद्भिरिवविक्षिप्तैराकाशमभवत्तदा ॥ पांडुरैःसलिलोत्पीडैःकीर्यमाणैःसहस्रधा ॥२२॥ शारदाभ्रैरिवाकीर्णंगगनंहंससंप्लवैः॥क्वचिद्द्रुततरंया
तिकुटिलंक्वचिदायतम् ॥२३॥ विनतंक्वचिदुद्धूतंक्वचिद्यातिशनैःशनैः ॥ सलिलेनैवसलिलंक्वचिदभ्याहतंपुनः ॥२४॥ मुहुरूर्ध्वपथंगत्वापपात
वसुधांपुनः ॥ तच्छंकरशिरोभ्रष्टंभ्रष्टंभूमितलेपुनः॥२५॥ व्यरोचततदातोयंनिर्मलंगतकल्मषम् ॥तत्रर्षिगणगंधर्वावसुधातलवासिनः ॥२६॥
भवांगपतितंतोयंपवित्रमितिपस्पृशुः ॥ शापात्प्रपतितायेचगगनाद्वसुधातलम् ॥ २७ ॥ कृत्वातत्राभिषेकंतेबभूवुर्गतकल्मषाः ॥ धूतपापाः
पुनस्तेनतोयेनाथशुभान्विताः ॥२८॥ पुनराकाशमाविश्यस्वाँल्लोकान्प्रतिपेदिरे ॥ मुमुदेमुदितोलोकस्तेनतोयेनभास्वता ॥२९॥ कृताभिषे
कोगंगायांबभूवगतकल्मषः ॥ भगीरथोहिराजर्षिर्दिव्यंस्यंदनमास्थितः॥३०॥प्रायादग्रेमहाराजस्तंगंगापृष्ठतोऽन्वगात् ॥ देवाःसर्षिगणाःस
र्वेदैत्यदानवराक्षसाः ॥३१॥ गंधर्वयक्षप्रवराःसकिन्नरमहोरगाः ॥ सर्पाश्चाप्सरसोरामभगीरथरथानुगाः ॥३२॥गंगामन्वगमन्प्रीताःसर्वेज
लचराश्चये ॥ यतोभगीरथोराजाततोगंगायशस्विनी ॥३३॥ जगामसरितांश्रेष्ठासर्वपापप्रणाशिनी ॥ ततोहियजमानस्यजन्होरद्भुतकर्मणः
॥ ३४ ॥ गंगासंप्लावयामासयज्ञवाटंमहात्मनः ॥ तस्यावलेपनंज्ञात्वाक्रुद्धोजन्हुश्चराघव ॥ ३५ ॥ अपिबत्तुजलंसर्वंगंगायाःपरमाद्भुतम् ॥
ततोदेवाःसगंधर्वाऋषयश्चसुविस्मिताः ॥३६ ॥ पूजयंतिमहात्मानंजन्हुंपुरुषसत्तमम् ॥ गंगांचापिनयंतिस्मदुहितृत्वेमहात्मनः ॥३७॥ त
तस्तुष्टोमहातेजाःश्रोत्राभ्यामसृजत्प्रभुः ॥ तस्माज्जन्हुसुतागंगाप्रोच्यतेजान्हवीतिच ॥३८॥

लस्पर्शेतत्पापनाशपूर्वकंस्वर्गप्राप्तिःकैमुतिकन्यायेनैवसि
द्धेतिबोध्यम् ॥२८॥ मुदितःदर्शनमात्रेण मुमुदेस्नानपानादिना ॥२९॥३०॥३१॥३२॥ भगीरथरथानुगाःसंतोगंगामन्वगमन्नित्यन्वयःयतःयेनमार्गेण ॥ ३३ ॥ अद्भुतकर्मणः व
क्ष्यमाणगंगोपसंहाराभिप्रायमेतत् ॥ ३४ ॥ तस्यावलेपनंतस्याअवलेपनंगर्वमित्यर्थः ॥ ३५ ॥ अपिबत् अगस्त्यः समुद्रजलमिवयोगशक्त्येतिभावःपरमा
द्भुतंतदभवत्लोकस्येतिशेषः ॥ ३६ ॥ पूजयंतिस्तोत्रादिनेतिशेषः अनुनयंतीतिपाठेशैलराजदुहितुः कथमन्यदुहितृत्वमितिविमतिवारणायगंगानुनयः ॥ ३७ ॥ तुष्टःगंगाय

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

स्वदुहितृत्वप्रापणात् तस्मात्यतःपीतांपुनरसृजत्तस्मादित्यर्थः ॥३८॥ सागरंसगरसुतखातंसंप्राप्ता तत्पूरणायेतिशेषः क्षारत्वंतुतस्यागस्त्येनपानोत्तरमित्यन्यत्रस्फुटम् ॥ ३९ ॥ तस्यकर्मणःसिद्ध्यर्थंभगीरथस्यस्ववंशोद्धारकर्मणः प्रयत्नतःप्रागुक्तयत्नैः ॥४० ॥ भस्मसात्कृतान्कपिलकोपाग्निनाभस्मभावंप्राप्तान् ॥ ४१ ॥ प्लावयत्सेचयतिस्म अतएवपूतपाप्मानः ॥४२॥ ॥ इ०श्रीरा०श०रा०वा०आ०बा०त्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥४३॥ ॥छ॥ ॥ उक्तमेवविस्तरेणाह सगत्वेति भस्मसात्कृताःकार्त्स्न्येनभस्मकृताः भूमेस्तलंपातालम् ॥१॥२॥ तारिताःप्रेतत्वात् देववत्स्वर्गंप्राप्ताश्च अनेनप्रेतत्वविमुक्तिस्वर्गप्राप्तीभस्मनोपिगंगास्पर्शस्यफलंकिमुतास्थिपुद्गलादेरित्युक्तम् ॥३॥ यावत्सागरस्यजलंस्थास्य

जगामचपुनर्गंगाभगीरथरथानुगा ॥ सागरंचापिसंप्राप्तासासरित्प्रवरातदा॥३९॥ रसातलमुपागच्छत्सिद्ध्यर्थंतस्यकर्मणः ॥ भगीरथोपिराजर्षिर्गंगामादाययत्नतः ॥४०॥ पितामहान्भस्मकृतानपश्यद्गतचेतनः॥अथतद्भस्मनांराशिंगंगासलिलमुत्तमम् ॥४१॥ प्लावयत्पूतपाप्मानःस्वर्गंप्राप्तारघूत्तम ॥४२॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०त्रिचत्वारिंशःसर्गः ॥४३॥सगत्वासागरंराजागंगयानुगतस्तदा ॥ प्रविवेशतलंभूमेर्यत्रतेभस्मसात्कृताः ॥१॥ भस्मन्यथाप्लुतेरामगंगायाःसलिलेनवै ॥सर्वलोकप्रभुर्ब्रह्माराजानमिदमब्रवीत् ॥२॥ तारितानरशार्दूलदिवंयाताश्चदेववत् ॥ षष्टिःपुत्रसहस्राणिसगरस्यमहात्मनः ॥३॥ सागरस्यजलंलोकेयावत्स्थास्यतिपार्थिव ॥ सगरस्यात्मजाःसर्वेदिविस्थास्यंतिदेववत् ॥४॥ इयंचदुहिताज्येष्ठातवगंगाभविष्यति ॥ त्वत्कृतेनचनाम्नाथलोकेस्थास्यतिविश्रुता॥५॥ गंगात्रिपथगानामदिव्याभागीरथीतिच ॥ त्रीन्पथोभावयंतीतितस्मात्त्रिपथगास्मृता ॥६॥पितामहानांसर्वेषांत्वमत्रमनुजाधिप ॥ कुरुष्वसलिलंराजन्प्रतिज्ञामपवर्जय ॥ ७ ॥ पूर्वकेणहितेराजंस्तेनातियशसातदा ॥ धर्मिणांप्रवरेणाथनैषप्राप्तोमनोरथः ॥८॥ तथैवांशुमतावत्सलोकेऽप्रतिमतेजसा ॥गंगांप्रार्थयतानेतुंप्रतिज्ञानापवर्जिता ॥ ९ ॥ राजर्षिणागुणवतामहर्षिसमतेजसा॥मत्तुल्यतपसाचैवक्षत्रधर्मस्थितेनच ॥ १० ॥ दिलीपेनमहाभागतवपित्रातितेजसा ॥ पुनर्नशकितानेतुंगंगांप्रार्थयतानघ ॥ ११ ॥ सात्वयासमतिक्रांताप्रतिज्ञापुरुषर्षभ ॥ प्राप्तोसिपरमंलोकेयशःपरमसंमतम् ॥१२॥

तितावद्दिविस्थास्यंतीत्यर्थः तान्नामित्तमापितयागंगयातत्खातस्यसागरस्यपूरणामितिभावः ॥४॥५॥ तत्कृतनामादिविश्रुतत्वमेवदर्शयतिगंगेत्यादि त्रिपथगेतिनाम्नोऽन्वर्थत्वंदर्शयति त्रीनित्यादि अनेनकथंगंगात्रिपथगेत्यस्यउत्तरंसंवृत्तम् ॥६॥ कुरुष्वेतिगंगाजलसेकतोजातप्रायश्चित्तत्वात्सलिलदानयोग्यतासंपत्तेः प्रतिज्ञांगंगासलिलप्रदानेनसागरांस्तारये इत्येवंरूपांगरुत्मदुपदिष्टाम् अपवर्जयसमाप्तांकुर्वित्यर्थः ॥७॥ पूर्वकेणसगरेण एषःगंगालाभरूपः पूर्वकेणेतिकप्रत्ययेनएषैवकुत्साद्योत्यते॥८॥ गंगांनेतुंभूलोकंप्रापयितुंप्रार्थयताप्रतिज्ञानअपवर्जितानफलपर्यवसायिनीकृता ॥९॥ मत्तुल्येति ब्रह्मतुल्येत्यर्थः १०॥ गंगांनेतुंप्रार्थयता।सागंगा।नेतुंनशकितेत्यर्थः यत्तुगंगामानेतुंनशकितानाविचारिताप्रतिज्ञेतिशेषः चिंताविषयमपिनप्रापितेत्यर्थइतितत्प्रार्थयतेतिपदस्वरसविरोधार्चित्यम् ॥ ११ ॥ समतिक्रांता।निस्तीर्णा परमसंमतंपरमुत्कृष्टंचतत्संमतम् सर्वलोकसंमतमित्यर्थः ॥ १२ ॥

SGDF

धर्मस्यायतनंधर्मप्राप्यस्थानम् महद्ब्रह्मलोकरूपम् ॥ १३ ॥ यथास्याब्रह्मलोकप्रापकत्वंतदाह प्लावयस्वेति अत्मानंस्वदेहम् सदोचितेसिंहकर्कटमध्येपिस्नानादिव्यवहारोचिते भूप्रवहनदीनामेवतत्कालेभौमत्वमूलरजःसंबंधात्स्नानायनर्हत्वम् पुण्यफलइतिमत्वर्थीयाजंतोबहुव्रीहिर्वाअनेनस्नानमात्रेणगंगाब्रह्मलोकप्राप्तिकरीतिसूचितम् ॥ १४ ॥ सागराणांजातप्रायश्चित्तत्वसंदेहापनुत्तयेगंगाजलसंबंधस्यसर्वपापप्रायश्चित्तत्वबोधनायचपुनस्तेषांसलिलंकार्यमित्याह पितामहानामित्यादि स्वंलोकंब्रह्मलोकम् गम्यताम् कृतोदकक्रियेणस्वपुरमितिशेषः अयंनियोगोराजधर्मपरिपालनाय ॥ १५ ॥ यथाआगतमितिच्छेदःदेवलोकंब्रह्मलोकम् ॥ १६ ॥ यथाक्रमंज्येष्ठक्रमेण यथान्यायंस्मृत्युक्तक्रमे

तत्रगंगावतरणंत्वयाकृतमरिंदम ॥ अनेनचभवान्प्राप्तोधर्मस्यायतनंमहत् ॥१३॥ प्लावयस्वत्वमात्मानंनरोत्तमसदोचिते ॥ सलिलेपुरुषश्रेष्ठ शुचिःपुण्यफलोभव॥१४॥पितामहानांसर्वेषांकुरुष्वसलिलक्रियाम् ॥ स्वस्तितेऽस्तुगमिष्यामिस्वंलोकंगम्यतांनृप ॥ १५॥ इत्येवमुक्त्वादेवेशःसर्वलोकपितामहः ॥ यथागतंतथागच्छद्देवलोकंमहायशाः ॥१६॥भगीरथस्तुराजर्षिःकृत्वासलिलमुत्तमम् ॥ यथाक्रमंयथान्यायंसागराणांमहायशाः॥१७॥कृतोदकःशुचीराजास्वपुरंप्रविवेशह ॥समृद्धार्थोनरश्रेष्ठस्वराज्यंप्रशशासह॥१८॥प्रमुमोदचलोकस्तंनृपमासाद्यराघव ॥ नष्टशोकःसमृद्धार्थोबभूवविगतज्वरः ॥ १९ ॥ एषतेरामगंगायाविस्तरोऽभिहितोमया ॥ स्वस्तिप्राप्नुहिभद्रंतेसंध्याकालोतिवर्तते ॥२०॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंपुत्र्यंस्वर्ग्यमथापिच ॥ यःश्रावयतिविप्रेषुक्षत्रियेष्वितरेषुच ॥२१॥ प्रीयंतेपितरस्तस्यप्रीयंतेदैवतानिच ॥ इदमाख्यानमायुष्यंगंगावतरणंशुभम् ॥ २२ ॥ यःशृणोतिचकाकुत्स्थसर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥ सर्वेपापाःप्रणश्यंतिआयुःकीर्तिश्चवर्धते ॥ २३ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०बा०चतुश्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४४ ॥ ॥छ॥ ॥ विश्वामित्रवचःश्रुत्वाराघवःसहलक्ष्मणः ॥ विस्मयंपरमंगत्वाविश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥१॥ अत्यद्भुतमिदंब्रह्मन्कथितंपरमंत्वया ॥ गंगावतरणंपुण्यंसागरस्यापिपूरणम् ॥ २ ॥ क्षणभूतेवनौरात्रिःसंवृत्तेयंपरंतप ॥ इमांचिंतयतःसर्वांनिखिलेनकथांतव ॥३॥ तस्यसाशर्वरीसर्वाममसौमित्रिणासह ॥ जगामचिंतयानस्यविश्वामित्रकथांशुभाम् ॥ ४ ॥

ण उत्तमंउत्तमलोकप्रापकम् ॥ १७ ॥ कृतोदकइति अन्येषामपीतिशेषः ॥१८॥ नष्टशोकःनष्टतद्वियोगजशोकः विगतज्वरःकथमस्मत्पालनंभविष्यतीतिविगतचिंतः॥१९॥ उपसंहरति एषइति स्वस्तिभद्रयोःतत्प्रीत्यादरसूचनार्थंग्रहणम् ॥ २० ॥ आख्यानश्रवणफलमाह धन्यमित्यादि ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ ॥ इ०श्रीरा०रा०रा०बा०आ०बा०चतुश्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४४ ॥ ॥छ॥ ॥ अब्रवीत् राघ्यंतेइतिशेषः ॥ १ ॥ पूरणं गंगयेतिशेषः ॥ २ ॥ इमांतवकथांत्वदुक्तांकथांचिंतयतोममरामस्यरात्रिःक्षणभूतेवसंवृत्ताअतीता एवमाश्चर्यभूतात्वदुक्तागंगाकथेतिभावः ॥ ३ ॥ विश्वामित्रेतिसंबोधनं उक्तस्यैवार्थस्यआदरातिशयबोधनायपुनरुपादानम् ॥ ४ ॥

॥५॥भगवतीगंगाकथाश्रवणात्पूज्या॥ ६॥सुखास्तीर्णासुखंशुभंआस्तीर्णंयस्यांसा त्वरितमागतासर्वैस्तवसेवार्थमित्याशयः ॥७॥कारयामासनाविकैरितिशेषः ॥८॥९॥ संपूज्यऋषिगणं
तत्तीरस्थमितिशेषः विशालांजगाम पूर्वदृष्टामितिशेषः ॥१०॥ विशालांपरिपप्रच्छविशालाविषयेप्रश्नंकृतवानित्यर्थः ॥११॥ विशालांसंप्रतिवर्ततइतिशेषः ॥१२॥ विशालायाः
पुरातनमितिपाठः पुरातनंतत्पुरीनिर्मितेःप्राक्तनंवृत्तांतं विशालस्येतिपाठेतन्नगरीनिर्माताराजाविशालोनाम यद्वा विशालस्यविशालानगर्यधिष्ठानदेशस्येत्यर्थः ॥ १३ ॥ शक्रस्य

ततःप्रभातेविमलेविश्वामित्रंतपोधनम् ॥ उवाचराघवोवाक्यंकृताह्निकमरिंदमः ॥५ ॥ गताभगवतीरात्रिःश्रोतव्यंपरमाद्भुतम् ॥ तरामसरितां
श्रेष्ठांपुण्यांत्रिपथगांनदीम् ॥६॥ नौरेषाहिसुखास्तीर्णाऋषीणांपुण्यकर्मणाम् ॥ भगवंतमिहप्राप्तंज्ञात्वात्वरितमागता ॥७॥ तस्यतद्वचनं
श्रुत्वाराघवस्यमहात्मनः ॥ संतारंकारयामाससर्षिसंघस्यकौशिकः ॥८॥उत्तरंतीरमासाद्यसंपूज्यर्षिगणंततः ॥ गंगाकूलेनिविष्टास्तेविशालां
ददृशुःपुरीम् ॥ ९ ॥ ततोमुनिवरस्तूर्णंजगामसहराघवः ॥ विशालांनगरींरम्यांदिव्यांस्वर्गोपमांतदा ॥१०॥अथरामोमहाप्राज्ञोविश्वामित्रं
महामुनिम् ॥ पप्रच्छप्रांजलिर्भूत्वाविशालामुत्तमांपुरीम् ॥११॥ कतमोराजवंशोयंविशालायांमहामुने ॥ श्रोतुमिच्छामिभद्रंतेपरंकौतूहलं
हिमे ॥१२॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वारामस्यमुनिपुंगवः ॥ आख्यातुंतत्समारेभेविशालायाःपुरातनम् ॥१३॥ श्रूयतांरामशक्रस्यकथांकथयतःश्रुताम्
॥ अस्मिन्देशेहियद्वृत्तंशृणुतत्त्वेनराघव ॥ १४ ॥ पूर्वंकृतयुगेरामदितेःपुत्रामहाबलाः ॥ अदितेश्चमहाभागावीर्यवंतःसुधार्मिकाः
॥ १५ ॥ ततस्तेषांनरव्याघ्रबुद्धिरासीन्महात्मनाम्॥अमराविजराश्चैवकथंस्यामोनिरामयाः ॥१६॥ तेषांचिंतयतांतत्रबुद्धिरासीद्विपश्चिताम्॥
क्षीरोदमथनंकृत्वारसंप्राप्स्यामतत्रवै ॥१७॥ ततोनिश्चित्यमथनंयोक्रंकृत्वाचवासुकिम् ॥ मंथानंमंदरंकृत्वाममंथुरमितौजसः ॥ १८ ॥ अथ
वर्षसहस्रेणयोक्रसर्पशिरांसिच ॥ वमंतोतिविषंतत्रददंशुर्दशनैःशिलाः ॥१९॥ उत्पपाताग्निसंकाशंहालाहलमहाविषम् ॥तेनदग्धंजगत्सर्वं
सदेवासुरमानुषम् ॥ २० ॥ अथदेवामहादेवंशंकरंशरणार्थिनः ॥ जग्मुःपशुपतिंरुद्रंत्राहित्राहीतितुष्टुवुः ॥२१॥ एवमुक्तस्ततोदेवैर्देवदेवेश्वरःप्रभुः॥
प्रादुरासीत्ततोऽत्रैवशंखचक्रधरोहरिः ॥ २२ ॥

कथांविशालावैभवप्रतिपादिकांकथांकथयतःसकाशान्मयाश्रुतां अस्मिन्देशेविशालानगर्यधिष्ठानदेशेयद्वृत्तंपुरातनंतद्विषयांतत्त्वेनशृण्वितियोजना ॥ १४ ॥ सुधार्मिकाइत्यदितिपुत्रविशेषणं आसन्नितिशेषः ॥ १५ ॥ अमराःमरणरहिताः विजराःजरारहिताः निरामयाःरोगरहिताः ॥ १६ ॥ रसंअमृतरूपंरसायनम् ॥ १७ ॥ योक्रंमंथनरज्जुम् ॥ १८ ॥ योक्रसर्पःमंथनरज्जुभूतःसर्पःवमंतइतिपुंस्त्वमार्षं अतिअतिशयितंविषम् ॥१९॥
उत्पपातेति ततइत्यादिः शिलादशनादित्यर्थः दष्टशिलाखंडाएवमहाविषरूपंभूत्वाउत्पपात ॥ २० ॥ २१ ॥ प्रभुर्महादेवः ततःमहादेवप्रादुर्भावानंतरम् ॥ २२ ॥

SGDF
Sri Durgeshwari Digital Foundation

स्मितंकृत्वा छलेनविषदानात्स्मितम् ॥ २३ ॥ यतूयतोभवान्सुराणामग्रतः तेषांमध्येश्रेष्ठइत्यर्थः ॥२४ ॥ सुरश्रेष्ठःविष्णुः ॥२५॥ अमृतोपमंयथाभवतितथासंजग्राहेत्यन्वयः पूर्वदेवेषुमंथनसहायतयास्थितोपिविषपानानंतरंतत्पीडयातांस्त्यक्त्वाजगामामृतकुंडमितिशेषः ॥२६॥ मंथानःपर्वतोत्तमोमंदरः ॥२७॥२८॥ कामठंकाच्छपम् ॥ २९ ॥ शिश्ये स्थितवान् जलेशयइत्यादौस्थित्यर्थस्यशेतेर्दर्शनात् ॥३०॥ ममंथपुरुषोत्तमः अनेनशक्तिवैचित्र्यंप्रकटीकृतम् ॥३१॥ धन्वंतरिरुदतिष्ठदित्यन्वयः अप्सराइत्यार्षं उदतिष्ठन्नि

उवाचैनंस्मितंकृत्वारुद्रंशूलधरंहरिः ॥ दैवतैर्मथ्यमानेतुयत्पूर्वंसमुपस्थितम् ॥२३॥ तत्त्वदीयंसुरश्रेष्ठसुराणामग्रतोहियत् ॥ अग्रपूजामिह स्थित्वागृहाणेदंविषंप्रभो ॥२४॥ इत्युक्त्वाचसुरश्रेष्ठस्तत्रैवांतरधीयत ॥ देवतानांभयंदृष्ट्वाश्रुत्वावाक्यंतुशार्ङ्गिणः ॥२५॥ हालाहलंविषंघोरं संजग्राहामृतोपमम् ॥ देवान्विसृज्यदेवेशोजगामभगवान्हरः ॥ २६ ॥ ततोदेवासुराःसर्वेममंथूरघुनंदन ॥ प्रविवेशाथपातालंमंथानःपर्वतोत्तमः ॥२७॥ ततोदेवाःसगंधर्वास्तुष्टुवुर्मधुसूदनम् ॥ त्वंगतिःसर्वभूतानांविशेषेणदिवौकसाम् ॥२८॥ पालयास्मान्महाबाहोगिरिमुद्धर्तुमर्हसि ॥ इतिश्रुत्वाहृषीकेशःकामठंरूपमास्थितः ॥२९॥पर्वतंपृष्ठतःकृत्वाशिश्येतत्रोदधौहरिः॥पर्वताग्रंतुलोकात्माहस्तेनाक्रम्यकेशवः ॥३०॥देवानांमध्यतःस्थित्वाममंथपुरुषोत्तमः॥अथवर्षसहस्रेणआयुर्वेदमयःपुमान् ॥३१॥ उदतिष्ठत्सुधर्मात्मासदंडःसकमंडलुः ॥अथधन्वंतरिर्नाम अप्सराश्चसुवर्चसः ॥ ३२ ॥ अप्सुनिर्मथनादेवरसात्तस्माद्वरस्त्रियः ॥ उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठतस्मादप्सरसोऽभवन् ॥ ३३ ॥ षष्टिःकोट्योभवंस्तासामप्सराणांसुवर्चसाम् ॥असंख्येयास्तुकाकुत्स्थयास्तासांपरिचारिकाः ॥३४॥नताःस्मप्रतिगृह्णंतिसर्वेतेदेवदानवाः॥अप्रतिग्रहणादेवतावैसाधारणाःस्मृताः ॥ ३५॥ वरुणस्यततःकन्यावारुणीरघुनंदन ॥ उत्पपातमहाभागामार्गमाणापरिग्रहम् ॥३६॥ दितेःपुत्रानतांरामजग्रहुर्वरुणात्मजाम् ॥ अदितेस्तुसुतावीरजगृहुस्तामनिंदिताम् ॥ ३७ ॥ असुरास्तेनदैतेयाःसुरास्तेनादितेःसुताः ॥ हृष्टाःप्रमुदिताश्चासन्वारुणीग्रहणात्सुराः ॥ ३८ ॥ उच्चैःश्रवाहयश्रेष्ठोमणिरत्नंचकौस्तुभम् ॥ उदतिष्ठन्नरश्रेष्ठतथैवामृतमुत्तमम् ॥ ३९ ॥

त्यनुकर्षः ॥ ३२ ॥ अप्सुक्षीररूपासु तस्मात्क्षीरोदसारभूतादित्यर्थः ॥ ३३ ॥ षष्टिःकोट्यःषष्टिकोटिसंख्याःप्रधानाअप्सरसामभवन् अपरिमितपरिचारिकोपेताःषष्टिकोट्यप्सरसोजाताइत्यर्थः ॥ ३४ ॥ ताःउक्ताप्सरसःनप्रतिगृह्णंतिममैवेमानान्यस्येतिनांगीकुर्वंति सर्वेदेवादानवाश्चेत्यर्थः तासांविशिष्यपत्यनिच्छयैवसंमुग्धाकारतयास्थितत्वात्तासां विशिष्यप्रतिग्रहाभावः अतएवतासांसाधारण्यम् ॥ ३५ ॥ वारुणीसुराधिदेवता परिग्रहंकेनचिदसाधारण्येनांगीकारम् ॥ ३६ ॥ अदितिसुतांगीकारेहेतुरनिंदितामिति निषेधशास्त्रंतुमानुषविषयं शास्त्रेदेवतानामधिकारात् ॥ ३७ ॥ असुराः सुरापरिग्रहराहित्यात् सुराःसुरापरिग्रहसत्त्वात् ॥ ३८ ॥ ३९ ॥

तस्यअमृतस्य कृतेग्रहणनिमित्तम् ॥४०॥ कलहप्रवृत्त्यनंतरमसुराराक्षसैःसहएकतामगमन् बलसिद्ध्यर्थमितिशेषः वीरेतिसंबुद्धिः परमितिक्वचित्पाठः ॥४१॥ सर्वपरस्परप्रहारे
णदेवासुरात्मकम् क्षयंगतंक्षयप्रायंगतम् तदादैत्याराक्षसैरेकत्वेनबलवत्त्वान्माहरंत्वितिबुद्ध्यामोहिनींकाममोहजननींमायांमायातनुंआस्थायतूर्णंशीघ्रंअमृतमहरत् ॥४२॥ गताभि
मुखमितिसंधिरार्षः येसुराअसुरावामायामूर्त्यागृहीतामृतंविष्णुंअमृतजिघृक्षयाअभिमुखंगताःप्राप्ताःतेसर्वेमूर्त्यंतरस्थानेनप्रभविष्णुनाविष्णुनायुद्धेसंपिष्टाः ॥ ४३ ॥ दितेःपुत्रान्नि
जघ्निरे धार्मिकत्वात्विष्णवनुग्रहाच्च दैतेयादित्ययोःसुरासुरवर्गयोः ॥ ४४ ॥ तुश्चार्थेराज्यमित्यनंतरंयोज्यः राज्यममृतंचप्राप्येत्यर्थः अत्रममंथुरमितौजसइतिश्लोकानंतरम् अथवर्षे

अथतस्यकृतेराममहानासीत्कुलक्षयः ॥ अदितेस्तुततःपुत्रादितिपुत्रानयोधयन् ॥४०॥ एकतामगमन्सर्वेअसुराराक्षसैःसह ॥युद्धमासीन्म
हाघोरंवीरत्रैलोक्यमोहनम् ॥४१॥ यदाक्षयंगतंसर्वंतदाविष्णुर्महाबलः ॥ अमृतंसोहरत्तूर्णमायामास्थायमोहिनीम् ॥४२॥येगताभिमुखंवि
ष्णुमक्षरंपुरुषोत्तमम् ॥ संपिष्टास्तेतदायुद्धेविष्णुनाप्रभविष्णुना ॥ ४३ ॥ अदितेरात्मजावीरादितेःपुत्रान्निजघ्निरे ॥ अस्मिन्घोरेमहायुद्धेदैते
यादित्ययोर्भृशम् ॥४४॥ निहत्यदितिपुत्रांस्तुराज्यंप्राप्यपुरंदरः ॥ शशासमुदितोलोकान्सर्षिसंघान्सचारणान् ॥ ४५ ॥ ॥इ०श्रीम०
वा०आ०बा०पंचचत्वारिंशःसर्गः ॥४५॥ ॥ छ ॥ ॥ हतेषुतेषुपुत्रेषुदितिःपरमदुःखिता ॥ मारीचंकश्यपंनामभर्तारमिदमब्रवी
त् ॥१॥ हतपुत्रास्मिभगवंस्तवपुत्रैर्महात्मभिः ॥ शक्रहंतारमिच्छामिपुत्रंदीर्घतपोर्जितम् ॥२॥ साहंतपश्चरिष्यामिगर्भंमेदातुमर्हसि॥ ईश्वरं
शक्रहंतारंत्वमनुज्ञातुमर्हसि ॥३॥ तस्यास्तद्वचनंश्रुत्वामारीचःकश्यपस्तदा ॥ प्रत्युवाचमहातेजादितिंपरमदुःखिताम् ॥४ ॥ एवंभवतुभद्रं
तेशुचिर्भवतपोधने॥जनयिष्यसिपुत्रंत्वंशक्रहंतारमाहवे॥५॥पूर्णेवर्षसहस्रेतुशुचिर्यदिभविष्यसि॥पुत्रंत्रैलोक्यहंतारंमत्तस्त्वंजनयिष्यसि॥६॥
एवमुक्त्वामहातेजाःपाणिनासंममार्जताम् ॥ तामालभ्यततःस्वस्तिइत्युक्त्वातपसेययौ ॥ ७ ॥ गतेतस्मिन्नरश्रेष्ठदितिःपरमहर्षिता ॥ कु
शप्लवंसमासाद्यतपस्तेपेसुदारुणम् ॥ ८ ॥ तपस्तस्यांहिकुर्वत्यांपरिचर्यांचकारह ॥ सहस्राक्षोनरश्रेष्ठपरयागुणसंपदा ॥ ९ ॥

त्यादिआयुर्वेदमयःपुमानित्यंतत्रयोदशश्लोकाःप्रक्षिप्ताइतिबहवः अमृतदानराहुशिरश्छेदाद्यवर्णनवत्हालाहलोत्पत्त्याद्यवर्णनमितितदाशयः ॥ ४५ ॥ ॥ इतिश्री • श्रीरा • रा •
वा • आ • बालकांडेपंचचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४५ ॥ ॥ छ ॥ ॥ किंततइत्यत्राह हतेष्वित्यादि मारीचंमरीचेरपत्यम् ॥ १ ॥ दीर्घेणतपसाअर्जितम् ॥ २ ॥ ईश्वरंत्रै
लोक्यनाथम् ईदृशमितिपाठांतरम् तत्रईदृशमित्यस्यैवविवरणंशक्रहंतारमिति ॥ ३ ॥ ४ ॥ शुचिर्भव पुत्रोत्पत्तिंयावदितिशेषः ॥ ५ ॥ पूर्णेवर्षसहस्रेत्वितिजनयिष्यतीत्यने
नान्वयः शुचिर्यदिभविष्यसीतिवत्सरसहस्रमपीतिशेषः त्रैलोक्यहंतारंतदधिपशक्रहंतारं ॥ ६ ॥ पाणिनासंममार्ज तादृशपुत्रप्रतिबंधहेतुपापक्षयार्थमितिशेषः अथतामालभ्यस्पृ
ष्ट्वास्वस्तिगर्भभद्रंतवास्तुइत्युक्त्वासकश्यपस्तपसेययावित्यन्वयः ॥ ७ ॥ कुशप्लवंविशालाख्यंपूर्वदेशस्थतपोवनम् ॥८॥ गुणसंपदाशुश्रूषोपयोगिगुणसंपदा ॥ ९ ॥

SGDF

तामेवगुणसंपदमाह अग्निमित्यादि ॥१०॥ पुत्रत्वाद्गात्रसंवाहनादि सर्वेषुकालेषु तस्याअशुचित्वप्रतीक्षयेतिभावः ननुतद्धंतृपुत्रप्रेप्सोर्दितेःकथंतत्परिचर्यांगीकारइतिचेद्देवमायायैवेतिगृहाण ॥ ११ ॥ दशोनेदशभिर्न्यूने ॥ १२ ॥ १३ ॥ हेपुत्रयंपुत्रंअहंत्वत्कृतेत्वन्नाशार्थयाचितवतीतंतवजयोत्सुकंआधास्येविगतवैरंभ्रातृस्नेहवंतमेवकरिष्येइत्यन्वयः त्रैलोक्यविजयंभ्रातृकृतम् सहतेनभ्रात्रासह ॥ १४ ॥ १५॥ दिनेश्वरेसूर्येमध्यंप्राप्तेसतिशय्यायांशीर्षस्थानेपादौकृत्वादितिर्निद्रयाअपहृतागृहीतेत्यर्थः अनेनदिवास्वापरूपपापेन शय्यापादस्थानेमस्तककरणेनचाशुचित्वंसूचितम् केचित्तुउपविष्टायाएवप्रह्वतयापादपर्यंतंशिरःसंबंधेनशीर्षेपादसंबंधः तेनब्राह्मणस्यशूद्रस्पर्शइवशिरसःपादस्पर्शोअशुचित्वंसूचितम् तपसिस्थितायाःशय्यासंबंधाभावेनपूर्वव्याख्यायाअयुक्तत्वादित्याहुः परेतुभूशयनेपिदक्षिणपूर्वदिशोःशिरःस्थापनयोग्यतायाःस्मृतिषूक्तेस्तद्वैपरीत्येनशयनस्याशुचित्वसूचक

अग्निंकुशान्काष्ठमपःफलंमूलंतथैवच ॥ न्यवेदयत्सहस्राक्षोयच्चान्यदपिकांक्षितम् ॥१०॥ गात्रसंवाहनैश्चैवश्रमापनयनैस्तथा ॥ शक्रःसर्वेषुकालेषुदितिंपरिचचारह॥११॥ पूर्णेवर्षसहस्रेसादशोनेरघुनंदन ॥ दितिःपरमसंहृष्टासहस्राक्षमथाब्रवीत् ॥१२॥ तपश्चरंत्यावर्षाणिदशवीर्यवतांवर ॥ अवशिष्टानिभद्रंतेभ्रातरंद्रक्ष्यसेततः ॥ १३ ॥ यमहंत्वत्कृतेपुत्रतमाधास्येजयोत्सुकम् ॥ त्रैलोक्यविजयंपुत्रसहभोक्ष्यसिविज्वरः ॥१४॥ याचितेनसुरश्रेष्ठपित्रातवमहात्मना ॥ वरोवर्षसहस्रांतेममदत्तःसुतंप्रति ॥१५॥ इत्युक्त्वाचदितिस्तत्रप्राप्तेमध्यंदिनेश्वरे॥निद्रयापहृतादेवीपादौकृत्वाथशीर्षतः ॥१६॥ दृष्ट्वातामशुचिंशक्रःपादयोःकृतमूर्धजाम् ॥ शिरस्थानेकृतौपादौजहासचमुमोदच ॥१७॥ तस्याःशरीरविवरंप्रविवेशपुरंदरः ॥ गर्भंचसप्तधारामचिच्छेदपरमात्मवान् ॥ १८ ॥ भिद्यमानस्ततोगर्भोवज्रेणशतपर्वणा ॥ रुरोदसुस्वरंरामततोदितिरबुध्यत ॥ १९ ॥ मारुदोमारुदश्चेतिगर्भंशक्रोऽभ्यभाषत ॥ बिभेदचमहातेजारुदंतमपिवासवः॥२०॥नहंतव्यंनहंतव्यमित्येवदितिरब्रवीत्॥निष्पपाततत‌ःशक्रोमातुर्वचनगौरवात् ॥२१॥ प्रांजलिर्वज्रसहितोदितिंशक्रोभ्यभाषत ॥ अशुचिर्देविसुप्तासिपादयोःकृतमूर्धजा॥२२॥ तदंतरमहंलब्ध्वाशक्रहंतारमाहवे ॥ अभिदंसप्तधादेवितन्मेत्वंक्षंतुमर्हसि ॥ २३ ॥ ॥ इत्या॰श्रीम॰वाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषट्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४६ ॥

त्वमस्त्येवेत्याहुः ॥ १६ ॥ पादयोःतत्स्थापनदेशेकृतमूर्धजाम् मूर्धजसंबंधेमूर्धसंबंधोपिजातएवअतएवाशुचिम् तथाशिरस्थानेतयापादौकृतावतस्तामशुचिंदृष्ट्वेत्यर्थः अत्रैकेनैवोभयलाभेउभयोपादानंस्पष्टार्थम् वस्तुतोवक्रग्रीवतयावक्रपादतयावाशयनेपरस्परस्थानव्यत्ययाभावेनतथाअशुचित्वमित्यतस्तंताशुचित्वप्रतिपादनायोभयोपादानमितिबोध्यम् मुमोदप्राप्तच्छिद्रत्वादितिभावः मोदवशादेवजहासच ॥ १७ ॥ शरीरविवरंयोनिविवरम् आत्मवान्सावधानः ॥१८॥ शतपर्वणाशतकोटिना अबुध्यतभिद्यमानगर्भस्यरोदनशब्देनेत्यर्थः ॥१९॥२०॥ नहंतव्यमिति विभागेपिप्राणवियोजनंमाकुर्वित्यर्थः ॥२१॥२२ ॥ तदंतरंछिद्रम् आहवेशक्रस्यममहंतारंअंकुरच्छेदनन्यायेनाभिदम् तन्मेअपराधकर्मत्वंक्षंतुमर्हसि पूर्वतनींसेवांस्मृत्वेतिशेषः ॥ २३ ॥ ॥ इति॰रा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰षट्चत्वारिंशःसर्गः ॥ ४६ ॥ ॥

SGDF Sri Gangeshwari Digital Foundation

सप्तधात्विति दुराधर्षन्यायोपायेनजेतृत्वादित्याशयः ॥१॥ ममापराधात्अशुचित्वरूपात् ॥२॥ गर्भविपर्ययेगर्भविपत्तौयस्त्वयाकृतंकर्मतत्तव चममचयथाप्रियंभवतितथाइच्छामि
तत्प्रकारमाहमरुतामितिसप्तानांमरुतांवातस्थानविशेषाणांसप्तइमेतेत्वदधीनाः स्थानपालालोकरक्षिणोभवंत्वित्यन्वयः ॥ ३ ॥ तदर्थमेव हेपुत्रकमारुताइतिनाम्नाप्रसिद्धाःदिव्यरू
पाममपुत्राःयेइमेवातस्कंधाइतिसप्तप्रसिद्धास्तेषुचरंत्वित्यन्वयः ॥ ४ ॥ एकइति एकोगणइत्यर्थः प्रथमंसप्तधाविभज्यपुनरेकशःसप्तधाकरणमित्यस्यार्थस्यपुराणांतरेस्पष्टमुक्त

सप्तधातुकृतेगर्भेदितिःपरमदुःखिता ॥ सहस्राक्षंदुराधर्षंवाक्यंसानुनयाब्रवीत् ॥१॥ ममापराधाद्गर्भोयंसप्तधाशकलीकृतः ॥ नापराधोहिदेवे
शतवात्रबलसूदन॥२॥प्रियंत्वत्कृतमिच्छामिममगर्भविपर्यये॥मरुतांसप्तसप्तानांस्थानपालाभवंतुते॥३॥वातस्कंधाइमेसप्तचरंतुदिविपुत्रक ॥
मारुताइतिविख्यातादिव्यरूपाममात्मजाः ॥ ४ ॥ ब्रह्मलोकंचरत्वेकइंद्रलोकंतथापरः ॥ दिव्यवायुरितिख्यातस्तृतीयोपिमहायशाः ॥ ५ ॥
चत्वारस्तुसुरश्रेष्ठदिशोवैतवशासनात् ॥ संचरिष्यंतिभद्रंतेकालेनहिममात्मजाः ॥६॥ त्वत्कृतेनैवनाम्नावैमारुताइतिविश्रुताः ॥तस्यास्तद्वच
नंश्रुत्वासहस्राक्षःपुरंदरः ॥ ७ ॥ उवाचप्रांजलिर्वाक्यमितीदंबलसूदनः ॥ सर्वमेतद्यथोक्तंतेभविष्यतिनसंशयः ॥८॥ विचरिष्यंतिभद्रंतेदे
वरूपास्तवात्मजाः ॥ एवंतौनिश्चयंकृत्वामातापुत्रौतपोवने ॥ ९ ॥ जग्मतुस्त्रिदिवंरामकृतार्थावितिनःश्रुतम् ॥ एषदेशःसकाकुत्स्थमहेंद्राध्यु
षितःपुरा ॥१०॥ दितिंयत्रतपःसिद्धामेवंपरिचचारसः॥ इक्ष्वाकोस्तुनरव्याघ्रपुत्रःपरमधार्मिकः ॥११॥ अलंबुषायामुत्पन्नोविशालइतिविश्रु
तः ॥ तेनचासीदिहस्थानेविशालेतिपुरीकृता ॥ १२ ॥ विशालस्यसुतोरामहेमचंद्रोमहाबलः॥ सुचंद्रइतिविख्यातोहेमचंद्रादनंतरः ॥१३॥सु
चंद्रतनयोरामधूम्राश्वइतिविश्रुतः ॥ धूम्राश्वतनयश्चापिसृंजयःसमपद्यत ॥ १४॥ सृंजयस्यसुतःश्रीमान्सहदेवःप्रतापवान् ॥ कुशाश्वःसहदे
वस्यपुत्रःपरमधार्मिकः ॥१५॥ कुशाश्वस्यमहातेजाःसोमदत्तःप्रतापवान्॥सोमदत्तस्यपुत्रस्तुकाकुत्स्थइतिविश्रुतः ॥१६ ॥ तस्यपुत्रोमहाते
जाःसंप्रत्येषपुरीमिमाम् ॥ आवसत्परमप्रख्यःसुमतिर्नामदुर्जयः ॥१७॥ इक्ष्वाकोस्तुप्रसादेनसर्वेवैशालिकानृपाः ॥ दीर्घायुषोमहात्मानोवी
र्यवंतःसुधार्मिकाः ॥ १८ ॥

त्वादिहापि बिभेदचमहातेजारुदंतमपीत्यादिनाध्वनितत्वाच्चेतिबोध्यम् एवमपरइत्याद्यपिव्याख्येयम् इंद्रलोकमितिरुद्रलोकमिति
प्रचुरःपाठः दिव्यवायुःदिविअंतरिक्षेभवइत्यर्थः ॥ ५ ॥ दिशःपूर्वादिमहादिशः॥६॥त्वत्कृतेनमारुदोमारुदइतिवचनमूलेन ॥७ ॥ यथोक्तंब्रह्मादिस्थानपालकत्वम् ॥ ८ ॥ माता
पुत्रौदितींद्रौ ॥ ९ ॥ वर्णितेंद्रचरितस्यप्रकृतशेषत्वमाह एषइति सएषइत्यन्वयः ॥१०॥ एवंप्रागुक्तरीत्याएवंभूतेदेशे विशालोत्पत्तिप्रकारमाह इक्ष्वाकोस्त्विति ॥११॥ विशा
लेतिकृताआसीदित्यन्वयः ॥ १२ ॥ कतरोत्रवंशइतिप्रश्नस्यउत्तरमाह विशालस्येत्यादि ॥ १३॥१४॥१५॥१६ ॥ इमांपुरींसंप्रत्यावसादित्यन्वयः ॥ १७ ॥ वैशालिकाःवि

SGDF

शालायांनिवासोयेषांतेइत्यर्थः अनेनत्वत्समानवंश्योयमितिसूचितम् ॥ १८ ॥ अतएवाह इहाद्येति ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ ममम‌त्तइत्यर्थः ॥ २२ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरा० श्रीरा०रा०वा०आ० बालकांडेसप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ ॥ ६ ॥ ॥ पृष्ट्वेति सुमतिर्नामविशालाराजा महामुनिंविश्वामित्रं कथांतेविश्वामित्रेणकथ्यमानकथांते ॥ १ ॥ गजसिंहगतीगजवद्धीरमंदगतीसिंहवदप्रतिहतगती यद्वा प्रभुत्वाद्गजगतीरामोऽन्यगतिर्लक्ष्मणः तथाशार्दूलाकृतीरामोवृषभाकृतिर्लक्ष्मणः ॥ २ ॥ पद्मपत्रविशालाक्षावित्यनेनभाग्यसंपत्सूचिता वीरधर्मसूचकंखड्गेत्यादि ॥ ३ ॥ यदृच्छयादैववशसंपन्ननिमित्तविशेषेणययाकयाचित्स्वेच्छयेत्यर्थोवा देवलोकाद्गांभुवंप्राप्तावमरावि

इहाद्यरजनीमेकांसुखंस्वप्स्यामहेवयम्॥श्वःप्रभातेनरश्रेष्ठजनकंद्रष्टुमर्हसि ॥१९॥ सुमतिस्तुमहातेजाविश्वामित्रमुपागतम् ॥ श्रुत्वानरवरश्रेष्ठःप्रत्यागच्छन्महायशाः ॥ २० ॥ पूजांचपरमांकृत्वासोपाध्यायःसबांधवः ॥ प्रांजलिःकुशलंपृष्ट्वाविश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥२१ ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियस्यमेविषयंमुने ॥ संप्राप्तोदर्शनंचैवनास्तिधन्यतरोमम ॥ २२ ॥इत्यार्षेश्रीम०बा०सप्तचत्वारिंशःसर्गः ॥ ४७ ॥ पृष्ट्वातुकुशलंतत्रपरस्परसमागमे ॥ कथांतेसुमतिर्वाक्यंव्याजहारमहामुनिम् ॥१ ॥ इमौकुमारौभद्रंतेदेवतुल्यपराक्रमौ ॥ गजसिंहगतीवीरौशार्दूलवृषभोपमौ ॥ २ ॥ पद्मपत्रविशालाक्षौखड्गतूणधनुर्धरौ ॥ अश्विनाविवरूपेणसमुपस्थितयौवनौ ॥३ ॥ यदृच्छयेवगांप्राप्तौदेवलोकादिवामरौ ॥ कथंपद्भ्यामिहप्राप्तौकिमर्थंकस्यवामुने ॥ ४ ॥ भूषयंताविमंदेशंचंद्रसूर्याविवांबरम् ॥ परस्परेणसदृशौप्रमाणेंगितचेष्टितैः ॥ ५ ॥ किमर्थंचनरश्रेष्ठौसंप्राप्तौदुर्गमेपथि ॥ वरायुधधरौवीरौश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः ॥ ६ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वायथावृत्तंन्यवेदयत् ॥ विश्वामित्रवचःश्रुत्वाराजापरमविस्मितः ॥ ७ ॥ अतिथीपरमंप्राप्तौपुत्रौदशरथस्यतौ ॥ पूजयामासविधिवत्सत्कारार्हौमहाबलौ ॥ ८ ॥ ततःपरमसत्कारंसुमतेःप्राप्यराघवौ ॥ उष्यतत्रनिशामेकांजग्मतुर्मिथिलांततः ॥९॥ तांदृष्ट्वामुनयःसर्वेजनकस्यपुरींशुभाम्॥साधुसाध्विितिशंसंतोमिथिलांसमपूजयन् ॥१०॥ मिथिलोपवनेतत्रआश्रमंदृश्यराघवः ॥ पुराणंनिर्जनंरम्यंपप्रच्छमुनिपुंगवम् ॥ ११ ॥

णौअमराविवस्थितौ किमर्थंकिंवाप्रयोजनमुद्दिश्य कथंअतिसुकुमारचरणत्वात्केनप्रकारेणपद्भ्यामिहप्राप्तौ कस्यवासुताविितिशेषः ॥ ४ ॥ भूषयंतौ स्वतेजसेतिशेषः प्रमाणंशरीरौन्नत्यादि इंगितंआंतराशयबोधकं चेष्टितंच वनगमनादितैस्ताद्दशपुरुषांतराभावात्परस्परसदृशौ ॥ ५ ॥ आदरातिशयात्पुनःपृच्छति किमर्थंचेत्यादि दुर्गमेकांतारसंबंधात् ॥ ६ ॥ यथावृत्तंन्यवेदयत् दशरथकुमारावस्मद्यज्ञविघ्ननिवारणायमदाकारणान्मदुपलालनात्सिद्धाश्रमंप्राप्यतत्रविघ्नकर्तृराक्षसादीन्हत्वापथिताटकांचहत्वाजनकदिदृक्षयाएतद्देशमागताविितिन्यवेदयत् ॥ ७ ॥ परमत्यंतमादरणीयौप्राप्तावतिथीतौपूजयामासेत्यन्वयः ॥ ८ ॥ सुमतेरितिपंचमी उष्यउषित्वा आर्षमेतत् ॥ ९ ॥ पूजाप्रकारः साधुसाध्विितिशंसनम् ॥ १० ॥ मिथिलोपवने मिथिलासमीपवने दृश्यदृष्ट्वा पुराणमित्यादित्रयमाश्रमविशेषणम् ॥ ११ ॥

मुनिराहित्यादाश्रमवदस्याशक्यत्वमतएवाश्रमसंकाशमाश्रमवदवभासमानंअतइदंकिंनु तस्यैवविवरणं कस्यायंपूर्वःपूर्वस्वभूतः ॥ १२ ॥ १३ ॥ अहल्यानुग्रहेतुकालस्मृति
जसंतोषेहंतेति यस्यैतदाश्रमपदंभवति महात्मनःकोपाद्यथाशप्तंप्राप्तशापंतत्तेकथयिष्यामीत्यन्वयः ॥ १४ ॥ दिव्यसंकाशःशुभवाश्रमतुल्यः ॥ १५ ॥ अनेकानिवर्षपूगानिअने
कवर्षसमूहान् ॥ १६ ॥ तस्यआश्रमस्य अंतरंमुनिसंनिधानरहितंकालं शचीपतिरित्यनेनशचीतोपिसौंदर्यमहल्यायाध्वनितं मुनिवेषधरःगौतमवेषधरः ममरूपंसमास्थायेतिव
क्ष्यमाणत्वात् ॥ १७ ॥ ऋतुकालंशास्त्रोक्तरतिकालं अर्थिनोरत्यर्थिनः सुसमाहितेसंगमोचितरूपप्रसाधनवतिअतिसुंदरीतिवा तेनस्वाभिलष्यदिव्यस्त्रीत्वंसूचितम् ॥ १८ ॥

इदमाश्रमसंकाशंकिंन्विदंमुनिवर्जितम् ॥ श्रोतुमिच्छामिभगवन्कस्यायंपूर्वआश्रमः ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वाराघवेणोक्तंवाक्यंवाक्यविशारदः ॥
प्रत्युवाचमहातेजाविश्वामित्रोमहामुनिः ॥१३॥ हंततेकथयिष्यामिशृणुतत्त्वेनराघव॥ यस्यैतदाश्रमपदंशप्तंकोपान्महात्मनः ॥१४॥ गौत
मस्यनरश्रेष्ठपूर्वमासीन्महात्मनः ॥ आश्रमोदिव्यसंकाशःसुरैरपिसुपूजितः ॥१५॥ सचात्रतपआतिष्ठदहल्यासहितःपुरा ॥ वर्षपूगान्यनेका
निराजपुत्रमहायशः ॥ १६ ॥ तस्यांतरंविदित्वाचसहस्राक्षःशचीपतिः ॥ मुनिवेषधरोभूत्वाअहल्यामिदमब्रवीत् ॥ १७ ॥ ऋतुकालंप्रतीक्षं
तेनार्थिनःसुसमाहिते ॥ संगमंत्वहमिच्छामित्वयासहसुमध्यमे ॥ १८ ॥ मुनिवेषंसहस्राक्षंविज्ञायरघुनंदन ॥ मतिंचकारदुर्मेधादेवराजकुतू
हलात् ॥१९॥ अथाब्रवीत्सुरश्रेष्ठंकृतार्थेनांतरात्मना ॥ कृतार्थास्मिसुरश्रेष्ठगच्छशीघ्रमितःप्रभो ॥२०॥ आत्मानंमांचदेवेशसर्वथारक्षगौत
मात् ॥ इंद्रस्तुप्रहसन्वाक्यमहल्यामिदमब्रवीत् ॥२१॥ सुश्रोणिपरितुष्टोस्मिगमिष्यामियथागतम् ॥ एवंसंगम्यतुतदानिश्चक्रामोटजात्ततः
॥२२॥ससंभ्रमात्त्वरन्रामशंकितोगौतमंप्रति ॥गौतमंसददर्शाथप्रविशंतंमहामुनिम् ॥२३॥देवदानवदुर्धर्षंतपोबलसमन्वितम् ॥तीर्थोदकपरि
क्लिन्नंदीप्यमानमिवानलम् ॥२४॥गृहीतसमिधंतत्रसकुशंमुनिपुंगवम् ॥दृष्ट्वासुरपतिस्त्रस्तोविषण्णवदनोभवत् ॥२५॥अथदृष्ट्वासहस्राक्षंमुनि
वेषधरंमुनिः ॥दुर्वृत्तंवृत्तसंपन्नोरोषाद्वचनमब्रवीत् ॥२६॥ममरूपंसमास्थायकृतवानसिदुर्मते ॥अकर्तव्यमिदंयस्माद्विफलस्त्वंभविष्यसि ॥२७॥

सहस्राक्षंविज्ञाय ऋतुकालंप्रतीक्षंतेनार्थिनइतिव वनात्तपसाचाश्रमवर्तिसर्वप्राणिजातस्यशंकाभावायगौतमवेषोयमिंद्रइतिज्ञात्वेत्यर्थः देवराजकुतूहलात्समामभिलषतीतिकौतु
कात्दिव्यरतिकौतुकाच्चेत्यर्थः दुर्मेधाअहल्यातेनसहरत्यर्थंमतिंचकारेत्यन्वयः ॥ १९ ॥ कृतार्थातादृशदिव्यपुरुषलाभात्प्राप्ततपःफला ॥ २० ॥ शीघ्रगमनेहेतुर्ममअहल्या
याआत्मनइंद्रस्यचशापतोरक्षणं तदाह आत्मानमित्यादि प्रहसन्निति विशिष्टस्त्री वशितेनप्रहासः रक्षणस्यदुर्लभत्वाद्वा गौतमतपोभंगस्यस्वेष्टस्यकरणेनअग्रिमशापादिभयमल्प
मितिवा ॥ २१ ॥ संगम्यअहल्ययासहेतिशेषः ॥ २२ ॥ सइंद्रःसंभ्रमात्गौतमभयात्त्वरन्निश्चक्रामेत्यन्वयः निर्गमसमयेगौतमंप्रतितदागमनंप्रतिशंकितश्चासीदितिशेषः
अथनिष्क्रमणसमनंतरमेव ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ ममगौतमस्य कृतवानसिमद्भार्याभोगरूपमकार्यं तस्मात्त्वंविफलःविगतवृषणः ॥ २७ ॥

॥ २८ ॥ २९ ॥ शापस्वरूपंवातभक्षेत्यादि तप्यंतीस्वकृताकार्यस्मरणेनपीडिता पुराणादिप्रसिद्धशिलारूपप्राप्तिशापस्तुकल्पांतरीणइतिनविरोधः अत्रशिलारूपत्वेतात्पर्यकल्पने
वातभक्षेत्यनेनविरोधःस्पष्टएवेतिकेचित् वस्तुतस्तुअदृश्येत्यस्यस्वरूपेणादृश्या शिलाप्रतिमारूपेणसर्वदृश्येत्यर्थः नचतावताचैतन्यहानिरितिक्षुधादिपीडास्यादेवेत्यतोवातभक्षा त
दतिरिक्ताहाराभावाच्चनिराहारा तप्यंतीस्वकर्मणेतिशेषः तादृश्यपिभस्मशायिनीनतुस्थिताइतिनकश्चिद्विरोधः इंद्रशापोप्युपलक्षणमत्रअनंतभगवतःशापस्य तदुक्तंपाद्मे शापदग्धा
पुराभर्त्रारामशक्रापराधतःअहल्याख्याशिलाजज्ञेशतालिंगःकृतःस्वराडिति शिलातत्प्रतिमाकारा शतशब्दोनंतवाचीलिंगशब्देनभगाकारंचिह्नम् स्वराडिंद्रः ॥ ३० ॥ शापांतमाह
यदेति घोरमित्यनेनमुनिराहित्यसूचनम् रामोयदाआगमिष्यतितदाआगमनकालेजायमानचरणविन्यासेनानायासतस्तत्पादस्पर्शात्पूताव्यभिचारकृतपापनाशेनपवित्राभविष्यसि
पावित्र्येणचतपस्विनांदृश्याभविष्यसि॥३१॥ततोमत्सकाशंमत्सान्निध्यंप्राप्तास्वंवपुःपूर्ववत्सर्वदृश्यंभस्मनानावृतंधारयिष्यसिप्राप्स्यसीत्यर्थःइतरत्स्पष्टम्॥ ३२॥३३॥३४॥ कतक

गौतमेनैवमुक्तस्यसुरोषेणमहात्मना ॥ पेततुर्वृषणौभूमौसहस्राक्षस्यतत्क्षणात् ॥ २८ ॥ तथाशप्त्वाचवैशक्रंभार्यामपिचशप्तवान् ॥ इहवर्षस
हस्राणिबहूनिनिवसिष्यसि ॥ २९ ॥ वातभक्षानिराहारातप्यंतीभस्मशायिनी ॥ अदृश्यासर्वभूतानामाश्रमेऽस्मिन्वसिष्यसि ॥३०॥ यदात्वे
तद्वनंघोरंरामोदशरथात्मजः ॥ आगमिष्यतिदुर्धर्षस्तदापूताभविष्यसि ॥३१॥ तस्यातिथ्येनदुर्वृत्तेलोभमोहविवर्जिता ॥ मत्सकाशंमुदायुक्ता
स्वंवपुर्धारयिष्यसि ॥३२॥ एवमुक्त्वामहातेजागौतमोदुष्टचारिणीम् ॥ इममाश्रममुत्सृज्यसिद्धचारणसेविते ॥३३॥ हिमवच्छिखरेरम्येतपस्ते
पेमहातपाः ॥३४॥ ॥ इ॰श्री॰वा॰आ॰बा॰अष्टचत्वारिंशःसर्गः ॥४८॥ ॥छ॥ ॥ अफलस्तुततःशक्रोदेवानग्निपुरोगमान् ॥ अब्रवीत्त्रस्तन
यनःसिद्धगंधर्वचारणान् ॥ १ ॥ कुर्वतातपसोविघ्नंगौतमस्यमहात्मनः ॥ क्रोधमुत्पाद्यहिमयासुरकार्यमिदंकृतम् ॥ २॥ अफलोस्मिकृतस्तेन
क्रोधात्साचनिराकृता ॥ शापमोक्षेणमहतातपोस्यापहृतंमया ॥३॥ तन्मांसुरवराःसर्वेसर्षिसंघाःसचारणाः ॥ सुरकार्यकरंयूयंसफलंकर्तुमर्हथ
॥४॥ शतक्रतोर्वचःश्रुत्वादेवाःसाग्निपुरोगमाः ॥ पितृदेवानुपेत्याहुःसर्वेसहमरुद्गणैः ॥५॥

कारस्तुयदात्वित्यादिशापांतप्रतिपादकंस्वंवपुर्धारयिष्यसीत्यंतं
श्लोकद्वयंप्रक्षिप्तमित्याह एवमुक्त्वेत्यादिसार्धश्लोकस्तुप्रामाणिकएव एवंचद्वात्रिंशत्श्लोकाएवात्रेत्याहुः ॥ ॥ इ॰रा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰अष्टचत्वा॰सर्गः ॥ ४८॥ धर्मधु
रंधरस्यापिशक्रस्याधर्मेप्रवृत्तौबीजंदर्शयितुमाह अफलइति अवृषणइत्यर्थः त्रस्तेति त्रासेनस्वकारणंदैन्यंव्यज्यते ॥ १ ॥ सुरकार्यमिति अन्यथाह्युग्रतपसासकलदेवस्थानाप
हारस्तेनकृतःस्यादितिभावः ॥२॥ साअहल्यादुष्टचारित्रेतिनिराकृताउक्तशापपूर्वंत्यक्ता एवमपिसुरकार्यनिष्पत्तिःकथंतत्राह शापेति स्वस्मिन्गौतमकर्तृकशापमोक्षणेनास्यतपो
मयाहृतम् महतःशापेनविनानतपोव्ययइतिभावः तपोव्ययसंपादकक्रोधोत्पादनमेवकार्यमयाकृतमितितात्पर्यम् ॥ ३ ॥ सफलंमांसवृषणम् सर्वेइत्यस्यवारद्वयपाठेहेसर्वेसुर
वराःसर्वेयूयमित्यन्वयोज्ञेयः परत्रयूयमित्येवपाठःप्रायेण ॥ ४ ॥ पितृदेवाःकव्यवाहनादयःतानुपेत्यहव्यवाहनाग्निमुखेनाहुःअग्नेस्तुवचनंश्रुत्वेतिवक्ष्यमाणत्वात् ॥ ५ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

अयंमेषःयोभवतांहविष्ट्वेनकल्पितः गृह्यगृहीत्वा॥६॥अफलस्त्विति नन्विदमयुक्तंनहिमेषाअवृषणादृश्यंतइतिचेन्न भवदुद्देशेनकृतोहविष्ट्वेनकल्पितोयोऽफलःषंढोमेषः यद्वा वृषणभिन्नोयोमेषोमेषावयवोभवद्भविष्ट्वेनकल्पितःसभवतांपरांतुष्टिंदास्यतीत्यन्वयात् येवाफलंमेषंभवतांहर्षणार्थंतोषायभवद्भ्योदास्यंतितेषामक्षयंफलंयूयंदास्यथेत्यन्वयः॥७॥ समागताःमिलिताः ॥८॥ अफलान्षंढान्तदंशरहितान्वा यतस्तेषांफलैःफलाभ्यांवृषणाभ्यामिंद्रमयोजयन्॥९ ॥तदाप्रभृतिततोहेतोःइंद्रोमेषवृषणइत्यन्वयः तपसाप्रभावेणतपःकृतप्रभावेणचस्वापचारेणच ॥१०॥ महातेजइतिरामसंबोधनम् पुण्यकर्मणोगौतमस्य ननुताटकयेवघोररूपयाऽहल्ययावष्टब्धमाश्रमंकथंगच्छेयमतआह देवरूपिणीमिति शापस्यैतदवधिकत्वात् अद्यत्वत्पादस्पर्शनान्मुक्तशापतयादेवरूपिणीमित्यर्थः एनांतारयभर्तृप्रत्यापत्तिफलकमातिथ्यंगृहीत्वाभर्तृप्रापणेनैनामनुगृहाण ॥११॥१२॥ ददर्शेति आश्रमप्रवेशकालेऽनायासतःस्वचरणस्पर्शाद्व्यभिचारकृतपापनाशेनशापनिवृत्त्याशापवशात्सुरासुरैःसमागम्यमिलित्वापिसर्वलोकैर्दुर्निरीक्ष्यांविश्वामित्रोयथावद्देवरूपिणीमितितथाददर्शेत्यर्थः

अयंमेषःसवृषणःशक्रोह्यवृषणःकृतः ॥ मेषस्यवृषणौगृह्यशक्रायाशुप्रयच्छत ॥६॥ अफलस्तुकृतोमेषःपरांतुष्टिंप्रदास्यति ॥ भवतांहर्षणार्थंचयेचदास्यंतिमानवाः ॥ अक्षयंहिफलंतेषांयूयंदास्यथपुष्कलम् ॥७॥ अग्नेस्तुवचनंश्रुत्वापितृदेवाःसमागताः॥उत्पाट्यमेषवृषणौसहस्राक्षेन्यवेशयन् ॥८॥ तदाप्रभृतिकाकुत्स्थपितृदेवाःसमागताः ॥ अफलान्भुंजतेमेषान्फलैस्तेषामयोजयन्॥९॥ इंद्रस्तुमेषवृषणस्तदाप्रभृतिराघव ॥गौतमस्यप्रभावेणतपसाचमहात्मनः ॥१०॥ तदागच्छमहातेजआश्रमंपुण्यकर्मणः ॥ तारयैनांमहाभागामहल्यांदेवरूपिणीम्॥११॥ विश्वामित्रवचःश्रुत्वाराघवःसहलक्ष्मणः ॥विश्वामित्रंपुरस्कृत्यआश्रमंप्रविवेशह ॥१२॥ ददर्शचमहाभागांतपसाद्योतितप्रभाम् ॥ लोकैरपिसमागम्यदुर्निरीक्ष्यांसुरासुरैः॥१३॥प्रयत्नान्निर्मितांधात्रादिव्यांमायामयीमिव॥ धूमेनाभिपरीतांगींदीप्तामग्निशिखामिव॥१४॥ सतुषारावृतांसाभ्रांपूर्णचंद्रप्रभामिव ॥ मध्येंऽभसोदुराधर्षांदीप्तांसूर्यप्रभामिव ॥ १५ ॥ साहिगौतमवाक्येनदुर्निरीक्ष्याबभूवह ॥ त्रयाणामपिलोकानांयावद्रामस्यदर्शनम् ॥१६॥ शापस्यांतमुपागम्यतेषांदर्शनमागता॥१७॥

तदुक्तंतपसाद्योतितप्रभामिति एवंदर्शनंतत्समयेरामलक्ष्मणविश्वामित्राणामेव सर्वदृश्यत्वंतुभगवदातिथ्यकार्यमितिबोध्यम् ॥१३॥ प्रयत्नादित्यादिनादिव्यरूपत्वमुक्तम् रामादेरपिदर्शनात्यंतस्पष्टतयाकिंत्वेवंरूपेण भर्तृसंतोषकरस्यभर्तृसान्निध्यस्यशापांतकरणस्याभावादित्याह धूमेनेति धूमेनाभिपरीतानिव्याप्तान्यंगानियस्याःसा॥१४ ॥ उपमात्रयंभस्मावृतत्वेन अंभसःलक्षणयातद्युक्तमेघस्यमध्यस्थांरविप्रभामिवददर्श दुराधर्षांस्प्रष्टुमशक्याम् ॥१५॥ तथादर्शनेहेतुमाह साहीति त्रयाणामपिलोकानांदुर्निरीक्ष्यत्वशापवशाद्रामादीनामप्येवंदर्शनविषयाजाता अन्येषांत्वदृश्यैव रामादीनांतुदुःखदृश्येत्यर्थः ॥१६॥ शापस्यांतंतदंतस्यावधिकालंप्राप्य तेषांरामादीनांदर्शनंपूर्वोक्तप्रकारेणदर्शनविषयत्वंप्राप्तेत्यर्थः तथाचपाद्मे गच्छतस्तस्यरामस्यपादस्पर्शान्महाशिला काचिद्योषाभवत्सोपिविस्मितोमुनिरब्रवीत् शिलातत्प्रतिमाकारा सोपिरामःविस्मितःसएवासीत् तथाभूतंतंदृष्ट्वामुनिरवददित्यर्थः शापदग्धापुराभर्त्रारामशक्रापराधतः अहल्याख्याशिलाजज्ञेशतलिंगःकृतःस्व

SGDF

राट् त्वदंघ्रिस्पर्शनात्तस्यैशापांतंप्राहगौतमः तस्मादियंतेपादाब्जस्पर्शाच्छुद्धाभवत्प्रभोइति यदुद्धारार्थंत्वंमयेहानीत.सैषैवेतिशेषःएवंमदुक्तरीत्यासर्वेषामविरोधेसंभवतिकल्पांतरपरत्वेनाविरोधवर्णनंकतकाद्युक्तंचिंत्यम् यदपितेनधूमेनेत्यादिसार्धश्लोकेतामेवदुर्निरीक्ष्यामितिशेषंपूरयित्वादुर्निरीक्ष्यत्वेहेतुमाह साक्षीति तेषांदर्शनमित्यत्रतेषांत्रयाणांलोकानामिति व्याख्यातंतदपिक्लिष्टम्॥१७॥तदास्वपदस्पर्शमात्रेणशिलारूपतापरित्यागे गौतमवचःस्मरंतीमदाश्रमप्राप्तराघवपूजयापुनर्मत्संबंधइत्येवंतद्वचःस्मरंतीत्यर्थः स्वशिलारूपतापरित्यागमात्रेणतुतस्मिन्रामत्वनिश्चयोस्याः तौरामपादौप्रतिजग्राहस्पृष्ट्वाप्रणनाम यत्तुतौरामलक्ष्मणौप्रतिजग्राहपूज्यत्वबुद्धिमकरोदिति तन्न अग्रेकाकुत्स्थइत्येकवचनप्रयोगात्॥१८॥

राघवौतुतदातस्याःपादौजगृहतुर्मुदा ॥ स्मरंतीगौतमवचःप्रतिजग्राहसाहितौ ॥१८॥ पाद्यमर्घ्यंतथातिथ्यंचकारसुसमाहिता ॥ प्रतिजग्राह
काकुत्स्थोविधिदृष्टेनकर्मणा ॥१९॥ पुष्पवृष्टिर्महत्यासीद्देवदुंदुभिनिःस्वनैः ॥ गंधर्वाप्सरसांचैवमहानासीत्समुत्सवः ॥२०॥ साधुसाध्वि
तिदेवास्तामहल्यांसमपूजयन् ॥ तपोबलविशुद्धांगींगौतमस्यवशानुगाम् ॥२१॥ गौतमोपिमहातेजाअहल्यासहितःसुखी ॥ रामंसंपूज्य
विधिवत्तपस्तेपेमहातपाः ॥२२॥ रामोपिपरमांपूजांगौतमस्यमहामुनेः ॥ सकाशाद्विधिवत्प्राप्यजगाममिथिलांततः ॥२३॥ इ०श्रीम०वा०
आ०बा०एकोनपंचाशःसर्गः ॥४९॥ ॥छ॥ ॥ ततःप्रागुत्तरांगत्वारामःसौमित्रिणासह ॥ विश्वामित्रंपुरस्कृत्ययज्ञवाटमुपागमत् ॥१॥
रामस्तुमुनिशार्दूलमुवाचसहलक्ष्मणः ॥ साध्वीयज्ञसमृद्धिर्हिजनकस्यमहात्मनः ॥ २ ॥ बहूनीहसहस्राणिनानादेशनिवासिनाम् ॥ ब्रा
ह्मणानांमहाभागवेदाध्ययनशालिनाम् ॥ ३ ॥ ऋषिवाटाश्चदृश्यंतेशकटीशतसंकुलाः ॥ देशोविधीयतांब्रह्मन्यत्रवत्स्यामहेवयम् ॥ ४ ॥
रामस्यवचनंश्रुत्वाविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ निवासमकरोद्देशेविविक्तेसलिलान्विते ॥ ५ ॥ विश्वामित्रमनुप्राप्तंश्रुत्वान्नृपवरस्तदा ॥ शतानं
दंपुरस्कृत्यपुरोहितमनिंदितः ॥ ६ ॥ ऋत्विजोपिमहात्मानस्त्वर्घ्यमादायसत्वरम् ॥ प्रत्युज्जगामसहसाविनयेनसमन्वितः ॥ ७ ॥

सुसमाहिताअप्रमत्ता काकुत्स्थोरामः तस्यैवमुख्यतयापूजनात् ॥१९॥ देवदुंदभिनिःस्वनैःसहपुष्पवृष्टिरासीत् रामस्यअहल्यायाश्चेत्यर्थः ॥२०॥ रामपूजयानिष्पापत्वादहल्यायाः पूजा तपोबलविशुद्धांगींतद्बललब्धरामस्पर्शेनशुद्धांगीम् अतएवगौतमस्यवशांतद्गताचित्ताम् अतएवपूर्वंपरत्रकालेशरीरेणापितदनुगाम्॥२१॥ अहल्यासहितःसुखीत्यनेनयोगबलाद्रामागमनंज्ञात्वातद्बलादेवझटितितदाश्रमप्राप्तिर्गौतमस्येतिबोध्यम् ॥२२॥२३॥इ०रा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०एकोनपंचाशःसर्गः ॥४९॥ ॥छ॥ ॥ प्रागुत्तरांऐशानीम् ततःगौतमाश्रमात् ॥१॥२॥ बहूनीति दृश्यंतइतिशेषः ॥ ३ ॥ शकटीशतंअग्निहोत्रसंभारवाहकम् ऋषिवाटाःयज्ञार्थमागतानांसाग्निहोत्रऋषीणांनिवासाः एवंनैबिड्यात्स्वावासदेशाविचारःदेशइत्यादि देशोनिवासस्थानम् विधीयतांविचार्यताम् ॥ ४ ॥ विविक्तेसलिलान्वितइत्यनेनानुष्ठानसौकर्यम् ॥ ५॥६ ॥ ऋत्विजोपीत्यत्रपुरस्कृत्येत्यनुकर्षः ॥ ७ ॥

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

धर्मेणशास्त्रमार्गेण ददौअर्घ्यमितिशेषः धर्मपुरस्कृतमित्यर्घ्यविशेषणम् महाजंवामहोक्षंवाश्रोत्रियायोपकल्पयेदितिशास्त्रोक्तेनधर्मसाधनेनपुरस्कृतम् तत्सहितमितियावत्॥ ८ ॥
राज्ञःकुशलंनिरामयम् यज्ञस्यनिरामयंकुशलंनिर्विघ्नत्वमविकलत्वंवायज्ञस्यकुशलम् सविश्वामित्रस्तानर्घ्यदातृन्पृष्ट्वाकुशलमितिशेषः ॥ ९ ॥ यथार्हंयथान्यायम् प्रहृष्टवत्प्रह
र्षवत् तोषसहितंयथाभवतितथेत्यर्थः समागच्छत्संतोषसहितमालिंगनंयथाभवतितथासर्वैःसंगतोबभूवेत्यर्थः ॥ १० ॥ ११ ॥ १२ ॥ यज्ञसमृद्धिरंगवैकल्यराहित्यंसाद्गुण्यंच

विश्वामित्रायधर्मेणददौधर्मपुरस्कृतम् ॥ प्रतिगृह्यतुतांपूजांजनकस्यमहात्मनः ॥८॥ पप्रच्छकुशलंराज्ञोयज्ञस्यचनिरामयम्॥सतांश्चाथमु
नीन्पृष्ट्वासोपाध्यायपुरोधसः ॥९॥ यथार्हमृषिभिःसर्वैःसमागच्छत्प्रहृष्टवत् ॥ अथराजामुनिश्रेष्ठंकृतांजलिरभाषत ॥१०॥ आसनेभग
वानास्तांसहैभिर्मुनिपुंगवैः ॥ जनकस्यवचःश्रुत्वानिषसादमहामुनिः ॥११॥ पुरोधाऋत्विजश्चैवराजाचसहमंत्रिभिः ॥ आसनेषुयथान्या
यमुपविष्टाःसमंततः ॥१२॥ दृष्ट्वासनृपतिस्तत्रविश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥ अद्ययज्ञसमृद्धिर्मेसफलादैवतैःकृता ॥ १३ ॥ अद्ययज्ञफलंप्राप्तंभ
गवद्दर्शनान्मया ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियस्यमेमुनिपुंगव ॥ १४ ॥ यज्ञोपसदनेब्रह्मन्प्राप्तोऽसिमुनिभिःसह ॥ द्वादशाहंतुब्रह्मर्षेदीक्षा
माहुर्मनीषिणः ॥ १५ ॥ ततोभागार्थिनोदेवान्द्रष्टुमर्हसिकौशिक ॥ इत्युक्त्वामुनिशार्दूलंप्रहृष्टवचनस्तदा ॥ १६ ॥ पुनस्तंपरिपप्रच्छप्रां
जलिःप्रयतोनृपः ॥ इमौकुमारौभद्रंतेदेवतुल्यपराक्रमौ ॥ १७ ॥ गजतुल्यगतीवीरौशार्दूलवृषभोपमौ ॥ अश्विनाविवरूपेणसमुपस्थित
यौवनौ ॥ १८ ॥ यदृच्छयैवगांप्राप्तौदेवलोकादिवामरौ ॥ कथंपद्भ्यामिहप्राप्तौकिमर्थंकस्यवामुने ॥ १९ ॥ वरायुधधरौवीरौकस्यपुत्रौम
हामुने ॥ भूषयंताविमंदेशंचंद्रसूर्याविवांबरम् ॥ २० ॥ परस्परस्यसदृशौप्रमाणेंगितचेष्टितैः ॥ काकपक्षधरौवीरौश्रोतुमिच्छामितत्त्वतः
॥ २१ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाजनकस्यमहात्मनः ॥ न्यवेदयदमेयात्मापुत्रौदशरथस्यतौ ॥ २२ ॥ सिद्धाश्रमनिवासंचराक्षसानांवधं
तथा ॥ तत्रागमनमव्यग्रंविशालायाश्चदर्शनम् ॥ २३ ॥

अतएवसफलाकृताइष्टिरितिशेषः ॥ १३ ॥ १४ ॥ तत्रहेतुमाह यज्ञोपसदनमिति यज्ञस्थानम् द्वादशाहंद्वादशदिनानिदीक्षांकर्तव्यत्वेनाहुः दीक्षायास्तावंतिदिनान्यवशिष्टा
निऋत्विजआहुः ॥ १५॥ विश्वामित्रस्ययोगेनसर्वसामर्थ्यादाह देवान्द्रष्टुमर्हसीति ॥ १६ ॥ इमौकुमारावित्यादिव्याख्यातप्रायम् ॥१७॥१८॥ पद्भ्यांवाहनरहिताभ्याम्पद्मप
त्रकोमलत्वात्कथमेतद्दूरंप्राप्तावितिविस्मयः किमर्थमितिप्रयोजनप्रश्नः कस्यवेति पुत्राविति शेषः उत्तरश्लोकोयदिप्रमाणंतर्ह्यस्यैवाविवरणंबोध्यम् केचित्तुकस्येत्यस्यपुरुषस्यकार्यं
साधयितुमितिशेषमाहुस्तत्प्रयोजनप्रश्नेनैवगतार्थम् ॥१९॥२०॥२१॥ निवेदयदितिपाठेऽडभावआर्षः॥२२॥तत्रअव्यग्रमागमनंरक्षःसमाक्रांतेपिमार्गेभयरहितमागमनम् ॥२३॥

महाधनुषिजिज्ञासांतद्विषयांरामस्यदिदृक्षांम् ज्ञानमिहदर्शनरूपम् यद्वा धनुर्निष्ठसाराजिज्ञासाम् तथादृष्टस्यतस्यसज्जीकरणादिकंचकर्तुमागमनमित्येतत्सर्वंनिवेद्य विररामतदेति
पाठेऽर्यश्चित्यः ॥ २४ ॥ २५ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेपंचाशःसर्गः ॥५० ॥॥छ ॥ तस्येति हृष्टरोमास्वमातुःशापोद्धार
श्रवणजसंतोषेणजातरोमांचः ॥१॥ परंविस्मयमिति भगवद्दर्शनस्यान्यासुलभत्वात् ॥२॥ निषण्णावासने ॥३॥ उक्तमप्यर्थमुत्कंठातिशयेनपुनःपृच्छतिदार्ढ्याय अपितेइति अ
पिःप्रश्ने तेत्वया ॥४॥ रामेरामविषयेपूजार्हेइतिरामविशेषणम् ॥ ५ ॥ देवेनइंद्रेणदुरनुष्ठितंगौतमवेषधारणपूर्वकंतत्कर्तृकदुरनुष्ठानरूपंमातुर्यद्वृत्तंचरितंपुरातनंतद्रामायकथितमि

अहल्यादर्शनंचैवगौतमेनसमागमम् ॥ महाधनुषिजिज्ञासांकर्तुमागमनंतथा ॥२४॥ एतत्सर्वंमहातेजाजनकायमहात्मने ॥ निवेद्यविररा
माथविश्वामित्रोमहामुनिः ॥२५॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेपंचाशःसर्गः ॥५०॥ ॥छ॥ ॥
तस्यतद्वचनंश्रुत्वाविश्वामित्रस्यधीमतः ॥ हृष्टरोमामहातेजाःशतानंदोमहातपाः ॥ १ ॥ गौतमस्यसुतोज्येष्ठस्तपसाद्योतितप्रभः ॥ रामसं
दर्शनादेवपरंविस्मयमागतः ॥२॥ एतौनिषण्णौसंप्रेक्ष्यशतानंदोनृपात्मजौ ॥सुखासीनौमुनिश्रेष्ठंविश्वामित्रमथाब्रवीत् ॥३॥ अपितेमुनि
शार्दूलमममातायशस्विनी ॥ दर्शिताराजपुत्रायतपोदीर्घमुपागता ॥ ४ ॥ अपिरामेमहातेजामममातायशस्विनी ॥ वन्यैरुपाहरत्पूजांपू
जार्हेसर्वदेहिनाम् ॥ ५ ॥ अपिरामायकथितंयद्वृत्तंतत्पुरातनम् ॥ मममातुर्महातेजोदेवेनदुरनुष्ठितम् ॥ ६ ॥ अपिकौशिकभद्रंतेगुरुणाम
मसंगता ॥ मममातामुनिश्रेष्ठरामसंदर्शनादितः ॥ ७ ॥ अपिमेगुरुणारामःपूजितःकुशिकात्मज ॥ इहागतोमहातेजाःपूजांप्राप्यमहात्म
नः ॥ ८ ॥ अपिशांतेनमनसागुरुर्मेकुशिकात्मज ॥ इहागतेनरामेणपूजितेनाभिवादितः ॥९ ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यविश्वामित्रोमहामुनिः॥
प्रत्युवाचशतानंदंवाक्यज्ञोवाक्यकोविदम् ॥ १० ॥ नातिक्रांतंमुनिश्रेष्ठयत्कर्तव्यंकृतंमया ॥ संगतामुनिनापत्नीभार्गवेणेवरेणुका ॥११॥
तच्छ्रुत्वावचनंतस्यविश्वामित्रस्यधीमतः ॥ शतानंदोमहातेजारामंवचनमब्रवीत् ॥ १२ ॥ स्वागतंतेनरश्रेष्ठदिष्ट्याप्राप्तोसिराघव ॥ विश्वा
मित्रंपुरस्कृत्यमहर्षिमपराजितम् ॥१३॥

त्यन्वयः महातेजइतिविश्वामित्रसंबोधनम् ॥ ६ ॥ ममगुरुणाममातेत्यन्वयः अत्रवारद्वयंममेतिप्रयोगोहर्षातिशयात्
रामसंदर्शनादितइत्यस्यगतशापेतिशेषः आदिनापूजापादस्पर्शौ ॥७॥ महातेजारामःमद्गुरोःसकाशात्पूजांप्राप्यइहयज्ञभूमावागतइतिपृष्टस्यैवार्थस्यभंग्यंतरेणप्रश्नः ॥८ ॥ शांतेन
मनसाउपलक्षितोमेगुरुरिहागतेनगौतमाश्रमेआगतेनगौतमपूजितेनरामेणाभिवादितः नतुमन्मातृदोषात्तिरस्कृतइतिप्रश्नांतरं पूजांगीकारवंदनेअतिरस्कारा विज्ञामितिभावः ॥ ९॥
॥१ ०॥यत्कर्तव्यंतन्नातिक्रांतंनविस्मृतं किंतुमयाकृतमेवेत्यर्थः भार्गवोजमदग्निस्तत्कोपहतारेणुकापरशुराममातायथाजमदग्निनासंगतातद्वदित्यर्थः।११।१२।दिष्ट्याभाग्येन॥१३॥

SGDF

विश्वामित्रयत्नतएवतेनसहप्राप्तिस्ततएवचमातुःशापोद्धारइतितंस्तौति अचिंत्येत्यादिना मनसाप्यन्येनाशक्यचिंतनमतिसृष्ट्यादिकर्ता परमांगतिंजगतःपरमहितप्रदंअन्येतवमम
चेत्याहुः ॥१४॥ गोप्ताअस्त्रदानादिना ॥१५॥बलंतपोबलं यथायादृशं तत्त्वंब्रह्मर्षित्वंचयथातच्छृण्वित्यर्थः वृत्तमितिक्वचित्पाठः वृत्तंचरितम्॥१६॥१७॥ सराजाकस्यपुत्रस्तत्राह
प्रजापतीत्यादि ॥१८॥१९॥ अकारयत् स्वार्थेणिः ॥२०॥वरूथिनींचतुरंगबलं योजयित्वासमुपस्थायतद्रूपाक्षौहिणीसंख्यसेनापरिवृतोभूत्वा ॥२१॥२२॥२३॥ तपोतिशयात्प्रशांत

अचिंत्यकर्मातपसाब्रह्मर्षिरमितप्रभः ॥ विश्वामित्रोमहातेजावेद्म्येनंपरमांगतिम् ॥ १४ ॥ नास्तिधन्यतरोरामत्वत्तोन्योभुविकश्चन ॥ गो
प्ताकुशिकपुत्रस्तेयेनतप्तंमहत्तपः ॥१५॥ श्रूयतांचाभिधास्यामिकौशिकस्यमहात्मनः॥यथाबलंयथातत्त्वंतन्मेनिगदतःशृणु ॥१६॥ राजासी
देषधर्मात्मादीर्घकालमरिंदमः॥ धर्मज्ञःकृतविद्यश्चप्रजानांचहितेरतः ॥१७॥ प्रजापतिसुतस्त्वासीत्कुशोनाममहीपतिः॥ कुशस्यपुत्रोबलवा
न्कुशनाभःसुधार्मिकः ॥१८॥ कुशनाभसुतस्त्वासीद्गाधिरित्येवविश्रुतः ॥ गाधेःपुत्रोमहातेजाविश्वामित्रोमहामुनिः ॥१९॥ विश्वामित्रोमहा
तेजाःपालयामासमेदिनीम्॥ बहुवर्षसहस्राणिराजाराज्यमकारयत् ॥२०॥ कदाचित्तुमहातेजायोजयित्वावरूथिनीम्॥ अक्षौहिणीपरिवृतःप
रिचक्राममेदिनीम् ॥२१॥ नगराणिचराष्ट्राणिसरितश्चमहागिरीन्॥ आश्रमान्क्रमशोराजाविचरन्नाजगामह ॥२२॥ वसिष्ठस्याश्रमपदंना
नापुष्पलताद्रुमम् ॥ नानामृगगणाकीर्णंसिद्धचारणसेवितम् ॥२३॥ देवदानवगंधर्वैःकिन्नरैरुपशोभितम्॥ प्रशांतहरिणाकीर्णंद्विजसंघनिषे
वितम् ॥२४॥ ब्रह्मर्षिगणसंकीर्णंदेवर्षिगणसेवितम्॥ तपश्चरणसंसिद्धैरग्निकल्पैर्महात्मभिः॥ २५॥ सततंसंकुलंश्रीमद्ब्रह्मकल्पैर्महात्मभिः॥
अब्भक्षैर्वायुभक्षैश्चशीर्णपर्णाशनैस्तथा॥२६॥ फलमूलाशनैर्दांतैर्जितदोषैर्जितेंद्रियैः॥ऋषिभिर्वालखिल्यैश्चजपहोमपरायणैः ॥२७॥ अन्यैर्वै
खानसैश्चैवसमंतादुपशोभितम् ॥ वसिष्ठस्याश्रमपदंब्रह्मलोकमिवापरम्॥२८॥ददर्शजयतांश्रेष्ठोविश्वामित्रोमहाबलः ॥२९ ॥इ०श्रीम०
वा०आ०बा०एकपंचाशःसर्गः ॥५१॥ ॥छ॥ तंदृष्ट्वापरमप्रीतोविश्वामित्रोमहाबलः ॥ प्रणतोविनयाद्वीरोवसिष्ठंजपतांवरम् ॥१॥ स्वागतं
तवचेत्युक्तोवसिष्ठेनमहात्मना॥ आसनंचास्यभगवान्वसिष्ठोव्यादिदेशह॥२॥

हरिणत्वम् ॥२४॥ ज्ञानमात्राधिकृतानारदाद्यादेवलोकसंचारिणोदेवर्षयःज्ञा
नकर्मोभयाधिकृताब्रह्मर्षयोभूप्रतिष्ठाः अग्नितुल्यैर्ऋषिभिःसंकुलंव्याप्तमित्यन्वयः ॥ २५ ॥ तथाब्रह्मकल्पैःचतुर्मुखतुल्यैःतस्यैवसहजतपोवैभवात् अब्भक्षैस्तन्मात्रभक्षैःसंकुलम्
॥ २६॥ ब्रह्मरोमनखजावाळखिल्यावैखानसाश्च येनखास्तेवैखानसः येवालास्तेवालखिल्याइतिश्रुतेरितिकतकः ॥२७॥परमकल्याणस्वभावाद्ब्रह्मलोकोपमाश्रमस्य॥२८॥जय
तांशूराणां ॥२९॥ ॥इ•रा•श्रीरा•रा•वा•आ•बा•एकपंचाशःसर्गः ॥५१॥ ॥छ॥ वसिष्ठंप्रणतोवसिष्ठेनस्वागतमित्युक्तश्चेतियोजना ॥१॥ व्यादिदेशअदापयत् ॥ २ ॥

SGDF

फलमूलमितिजातित्वादेकवत्त्वं ॥ ३ ॥ ४ ॥ वनस्पतिशब्देनवृक्षमात्रंनतुविनापुष्पंफलवंतएवतद्विषयेपिकुशलंपर्यपृच्छत सर्वत्रतत्पृष्टसर्वविषये ॥५॥ जपतांतपस्विनां ॥६॥ कच्चिदितिप्रश्ने हेधार्मिकधर्मेणतदनुष्ठानेनप्रजारंजयन् राजवृत्तेन न्यायेनार्जनमर्थस्यवर्धनंपालनंतथा सत्पात्रेप्रतिपत्तिश्चराजवृत्तंचतुर्विधमित्युक्तेनराजवृत्तेनपालयसेइत्यन्वयः ॥ ७ ॥ संभृताःवेतनदानादिना ॥ ८ ॥ बलेषुचतुरंगेषु कोशेषुअर्थसमूहेषु पुत्रपौत्रे गवाश्वप्रभृतित्वादेकवत्त्वम् ॥ ९ ॥ एकोवसिष्ठशब्दोवरिष्ठवाची ॥ १० ॥ तौउक्तवि

उपविष्टायचतदाविश्वामित्रायधीमते ॥ यथान्यायंमुनिवरःफलमूलमुपाहरत् ॥ ३ ॥ प्रतिगृह्यतुतांपूजांवसिष्ठाद्राजसत्तमः ॥ तपोग्निहोत्रशिष्येषुकुशलंपर्यपृच्छत ॥४॥ विश्वामित्रोमहातेजावनस्पतिगणेतदा ॥ सर्वत्रकुशलंप्राहवसिष्ठोराजसत्तमम् ॥ ५ ॥ सुखोपविष्टंराजानंविश्वामित्रंमहातपाः ॥ पप्रच्छजपतांश्रेष्ठोवसिष्ठोब्रह्मणःसुतः ॥६॥ कच्चित्तेकुशलंराजन्कच्चिद्धर्मेणरंजयन् ॥प्रजाःपालयसेराजन्राजवृत्तेनधार्मिक ॥७॥ कचित्तेसंभृताभृत्याःकच्चित्तिष्ठंतिशासने ॥ कच्चित्तेविजिताःसर्वेरिपवोरिपुसूदन ॥८॥ कच्चिद्बलेषुकोशेषुमित्रेषुचपरंतप ॥ कुशलंतेनरव्याघ्रपुत्रपौत्रेतथानघ ॥९॥ सर्वत्रकुशलंराजावसिष्ठंप्रत्युदाहरत्॥ विश्वामित्रोमहातेजावसिष्ठंविनयान्वितम् ॥ १० ॥ कृत्वातौसुचिरंकालंधर्मिष्ठौताःकथास्तदा ॥ मुदापरमयायुक्तौप्रीयेतांतौपरस्परम् ॥११॥ ततोवसिष्ठोभगवान्कथांतेरघुनंदन ॥ विश्वामित्रमिदंवाक्यमुवाचप्रहसन्निव ॥ १२ ॥ आतिथ्यंकर्तुमिच्छामिबलस्यास्यमहाबल ॥ तवचैवाप्रमेयस्ययथार्हंसंप्रतीच्छमे ॥१३॥ सत्क्रियांहिभवानेतांप्रतीच्छतुमयाकृताम् ॥ राजंस्त्वमतिथिश्रेष्ठपूजनीयःप्रयत्नतः ॥ १४ ॥ एवमुक्तोवसिष्ठेनविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ कृतमित्यब्रवीद्राजापूजावाक्येनमेत्वया ॥ १५ ॥ फलमूलेनभगवन्विद्यतेयत्तवाश्रमे ॥ पाद्येनाचमनीयेनभगवद्दर्शनेनच ॥१६॥ सर्वथाचमहाप्राज्ञपूजार्हेणसुपूजितः॥नमस्तेस्तुगमिष्यामिमैत्रेणेक्षस्वचक्षुषा ॥१७॥ एवंब्रुवंतंराजानंवसिष्ठःपुनरेवहि ॥ न्यमंत्रयतधर्मात्मापुनःपुनरुदारधीः ॥१८॥ बाढमित्येवगाधेयोवसिष्ठंप्रत्युवाचह ॥ यथाप्रियंभगवतस्तथास्तुमुनिपुंगव ॥१९॥ एवमुक्तस्तथातेनवसिष्ठोजपतांवरः ॥ आजुहावततःप्रीतःकल्माषींधूतकल्मषाम् ॥ २० ॥

विशेषणकौवसिष्ठविश्वामित्रौ ताःकथाःअन्योन्यकुशलप्रश्नोत्तरादिरूपाः प्रीयेतां अडभावआर्षोलङि ॥११॥ प्रहसन्निवउत्तमातिथिलाभजहर्षेण ॥१२॥ संप्रतीच्छमेमत्कृतमातिथ्यमंगीकुरु ॥ १३ ॥ हेतुगर्भविशेषणमतिथिश्रेष्ठइति ॥१४॥ पूजावाक्येनआतिथ्यंकारिष्यामीत्येवंरूपेणैवममपूजनंकृतमितिराजाब्रवीत् ॥ १५ ॥ विद्यतेयत्तवाश्रमेफलमूलंतेनपूजितइत्यनेनराजभोज्याभावादनेनैववयंसंतुष्टाइतिध्वनिः॥१६॥ पूजार्हेणत्वयेतिशेषः मैत्रेणस्नेहयुक्तेन मत्वर्थीयाजंतम् ॥ १७ ॥ निमंत्रणंभोजनांगीकारायप्रार्थनम् ॥ १८॥ बाढमित्यस्यविवरणं यथाप्रियमित्यादि ॥१९॥ तेनविश्वामित्रेण कल्माषींचित्रवर्णांहोमधेनुम् ॥२०॥

SGDF

शबलेतन्नामेअस्यराजर्षेर्महार्हेणभोजनेनसत्कारंकर्तुंव्यवसितोस्मिउद्युक्तोस्मि तंमेव्यवसायंसंविधत्स्वसंपादय तदुपयोगिपदार्थदानेनेतिशेषः॥२१॥षड्रसेषुमधुरादिषुयस्ययस्य
दभिपूजितंअभीष्टम् ॥ २२ ॥ तत्सर्वंयथाकामंतत्प्रीत्यनतिक्रमेण ममकृतेमत्तोषार्थं रसेनान्नेनरसयुतान्नेनभक्ष्यशष्कुल्यादिना रसेनेतिसर्वान्वायि पानेनपानकरसादिना लेह्यं
जिव्हाग्राह्यंक्षौद्रादि चोष्यंअधरपुटग्राह्यंआम्रफलादि अन्नानांशाल्यन्नादीनांनिचयंराशिम् ॥ २३ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीये॰वा॰आ॰बा॰द्विपंचाशःसर्गः ॥ ५२ ॥
यस्ययस्ययथायथेप्सितंतथातथासर्वान्कामान्विदधेइत्यर्थः ॥ १ ॥तदेवप्रपंचयति इक्षूनिति सविकारानिक्षून् मधून्क्षौद्राणि मैरेयंचधात्रीधातकीगुडवारिभिःकृतंमद्यं भक्ष्यान

एह्येहिशबलेक्षिप्रंशृणुचापिवचोमम ॥ सबलस्यास्यराजर्षेःकर्तुंव्यवसितोस्म्यहम् ॥ २१॥ भोजनेनमहार्हेणसत्कारंसंविधत्स्वमे ॥ यस्य
यस्ययथाकामंषड्रसेष्वभिपूजितम् ॥ २२ ॥ तत्सर्वंकामधुग्दिव्येअभिवर्षकृतेमम ॥ रसेनान्नेनपानेनलेह्यचोष्येणसंयुतम् ॥ अन्नानांनि
चयंसर्वंसृजस्वशबलेत्वर ॥ २३ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰बालकांडेद्विपंचाशःसर्गः ॥५२ ॥ ॥छ॥ ॥ एवमुक्तावसिष्ठेनशबलाशत्रु
सूदन ॥ विदधेकामधुक्कामान्यस्ययस्येप्सितंयथा ॥ १ ॥ इक्षून्मधूंस्तथालाजान्मैरेयांश्चवरासवान् ॥ पानानिचमहार्हाणिभक्ष्यांश्चोच्चाव
चानपि ॥ २ ॥ उष्णाढ्यस्यौदनस्यात्रराशयःपर्वतोपमाः ॥ मृष्टान्यन्नानिसूपांश्चदधिकुल्यास्तथैवच ॥ ३ ॥नानास्वादुरसानांचखांडवा
नांतथैवच ॥ भोजनानिसुपूर्णानिगौडानिचसहस्रशः ॥४॥ सर्वमासीत्सुसंतुष्टंहृष्टपुष्टजनायुतम् ॥ विश्वामित्रबलंरामवसिष्ठेनसुतर्पितम्
॥५ ॥ विश्वामित्रोहिराजर्षिर्हृष्टपुष्टस्तदाभवत् ॥ सांतःपुरवरोराजासब्राह्मणपुरोहितः ॥ ६॥ सामात्योमंत्रिसहितःसभृत्यःपूजितस्तदा॥
युक्तःपरमहर्षेणवसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ ७ ॥ पूजितोहंत्वयाब्रह्मन्पूजार्हेणसुसत्कृतः ॥ श्रूयतामभिधास्यामिवाक्यंवाक्यविशारद ॥ ८ ॥ ग
वांशतसहस्रेणदीयतांशबलामम ॥ रत्नंहिभगवन्नेतद्रत्नहारीचपार्थिवः ॥ ९ ॥ तस्मान्मेशबलांदेहिममैषाधर्मतोद्विज ॥ एवमुक्तस्तुभग
वान्वसिष्ठोमुनिपुंगवः ॥ १० ॥ विश्वामित्रेणधर्मात्माप्रत्युवाचमहीपतिम् ॥ नाहंशतसहस्रेणनापिकोटिशतैर्गवाम् ॥ ११॥

पूपादीन् उच्चावचाननेकविधान् ॥ २ ॥ उष्णाढ्यस्यउष्णत्वगुणयुक्तस्य राशयः आसन्निितिशेषः मृष्टान्यन्नानिपायसभेदाः दधिकुल्याइत्युपलक्षणंदुग्धादेरपि ॥३॥ अनेकवि
धस्वादुरसयुतानांखांडवानांभक्ष्यविशेषाणाम् शेषेषष्ठी तैःपूर्णानिभोजनानिभोजनपात्राणि गौडानिराजतानि आसन्निितिशेषः रजतेगुडइत्यभिधानमितिकतककृत् ॥ ४ ॥
हर्षश्चित्तसंतोषपुष्टिर्देहपुष्टिस्तद्युक्तजनैरासमंतायुक्तम् ॥ ५ ॥ अंतःपुरश्रेष्ठैःसहितः ॥ ६ ॥ अमात्याःकर्मसचिवाः मंत्रिणोमंत्ररयसचिवाः पूजितःआतिथ्येनसत्कृतः ॥ ७॥
पूजार्हेणमादृशपूजाकरणयोग्येन पूजितइत्यस्यैवविवरणमादरातिशयद्योतनाय सुसत्कृतइति हर्षाद्वापुनरुक्तिरदोषः ॥ ८ ॥ शतसहस्रेण निष्क्रयभूतेनेतिशेषः ॥ ९ ॥
धर्मतोन्यायतःपार्थिवस्यरत्नस्वामित्वात्रत्नहरत्वाच्चममैषायोग्येतिशेषः ॥ १० ॥ ११ ॥

॥ १२ ॥ कुतइयंपरित्यागंनार्हेत्यत्राह शाश्वतीति यथाआत्मवतोराजयोगवतोविद्यादिजाकीर्तिःशाश्वतीनित्यसंबद्धाएवंमह्यंब्रह्मदत्ताशबलानित्यंमत्संबद्धा एवमादरेबीजमाह हव्यंदैवं कव्यंपित्र्यं प्राणयात्राजीवनं ॥ १३ ॥ आयत्तमधीनं बलिर्भूतबलिः होमोवैश्वदेवादिः आयत्तइत्यस्यसर्वत्रानुकर्षः स्वाहाकारवषट्कारौतत्साध्ययज्ञौविद्याइति एतत्पयःप्राशनेनाचित्तशुद्धेःप्राणतृप्तेर्देहपाटवाच्चतत्साध्यविद्यानामेतदायत्तत्वं ॥ १४ ॥ एतत्सर्वमातिथ्यादि एतच्छबलारूपमेवमेसर्वस्वं सत्येनशपेइतिशेषः तथादर्शनादिना ममतुष्टिकरीच ॥ १५ ॥ कारणैरुक्तैःसाभिप्रायंचैतद्बोध्यं ॥ १६ ॥ संरब्धतरमत्याग्रहयुक्तं हैरण्याहिरण्यविकाराःकक्षाःघंटापेतमध्यबंधनार्थशृंखलाः ग्रैवेयंग्रीवालंकारशृंख

राजन्दास्यामिशबलांराशिभीरजतस्यवा ॥ नपरित्यागमर्हेयंमत्सकाशादरिंदम ॥१२ ॥ शाश्वतीशबलामह्यंकीर्तिरात्मवतोयथा ॥ अस्यां हव्यंचकव्यंचप्राणयात्रातथैवच ॥१३॥ आयत्तमग्निहोत्रंचबलिहोमस्तथैवच ॥ स्वाहाकारवषट्कारौविद्याश्चविविधास्तथा ॥ १४ ॥ आयत्तमत्रराजर्षेसर्वमेतन्नसंशयः ॥ सर्वस्वमेतत्सत्येनममतुष्टिकरीतथा ॥ १५ ॥ कारणैर्बहुभीराजन्नदास्येशबलांतव ॥ वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु विश्वामित्रोब्रवीत्तदा ॥ १६॥ संरब्धतरमत्यर्थंवाक्यंवाक्यविशारदः ॥ हैरण्यकक्ष्यग्रैवेयान्सुवर्णांकुशभूषितान् ॥१७॥ ददामिकुंजराणांते सहस्राणिचतुर्दश ॥ हैरण्यानांरथानांचश्वेताश्वानांचतुर्युजाम् ॥ १८ ॥ ददामितेशतान्यष्टौकिंकिणीकविभूषितान् ॥ हयानांदेशजातानां कुलजानांमहौजसाम् ॥१९॥ सहस्रमेकंदशचददामितवसुव्रत॥नानावर्णविभक्तानांवयःस्थानांतथैवच ॥२०॥ ददाम्येकांगवांकोटिंशबला दीयतांमम ॥ यावदिच्छसिरत्नानिहिरण्यंवाद्विजोत्तम ॥ २१ ॥ तावद्ददामितेसर्वंदीयतांशबलामम ॥ एवमुक्तस्तुभगवान्विश्वामित्रे णधीमता ॥ २२ ॥ नदास्यामीतिशबलांप्राहराजन्कथंचन ॥ एतदेवहिमेरत्नमेतदेवहिमेधनम् ॥ २३ ॥ एतदेवहिसर्वस्वमेतदेवहिजीवि तम् ॥ दर्शश्चपौर्णमासश्चयज्ञाश्चैवाप्तदक्षिणाः ॥ २४॥ एतदेवहिमेराजन्विविधाश्चक्रियास्तथा ॥ अतोमूलाःक्रियाःसर्वाममराजन्नसंशयः ॥२५॥ बहुनाकिंप्रलापेननदास्येकामदोहिनीम् ॥२६॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेत्रिपंचाशःसर्गः ॥५३॥ छ॥

लादि ॥ १७ ॥ श्वेताश्वानांचतुर्युजां चतुःसंख्याकश्वेताश्वयुतानामित्यर्थः आर्षःसमासः रथानांचेतिपाठः ॥ १८ ॥ किंकिणीकविभूषितानितिषष्ठ्यर्थेद्वितीया रथानांविशेषणमेतत् देशोबाह्लीकादिः कुलमुच्चैःश्रवआदीनां गंधर्वकुलंवा गंधर्वकुलजातत्वमितिपुराणवचनात् ॥ १९ ॥ अनेकवर्णैर्विभक्तानांप्राप्तभेदानां वयःस्थानांतरुणीनां वयःस्थस्तरुणोयुवेतिकोशात् ॥ २० ॥ एकांकोटिमित्यन्वयः यावदिति इतोप्यधिकंवायावदिच्छसीत्यर्थः ॥ २१ ॥ २२ ॥ एतच्छबलारूपंवस्तु ॥ २३ ॥ आप्तदक्षिणाइत्यनेनहव्यादिवद्दक्षिणाप्येतदधीनेतिसूचितं ॥ २४ ॥ एतदेवक्रियाइत्यस्यैवाविवरणं अतोमूलाःएतन्मूलाइत्यर्थः ॥ २५ ॥ सर्वथादानाभावेहेतुगर्भविशेषणं कामदोहिनींइच्छाविषयदोहनशीलां काव्यलिंगमलंकारः ॥ २६ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेत्रिपंचाशःसर्गः ॥ ५३ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

अथदंडोपायप्रवृत्तिमाह कामधेनुमिति नत्यजतेनात्यजत् अन्वकर्षत् बलादितिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ राजभृतैःराजसेवकैः भटैरितिक्वचित्पाठः क्लियेय कर्मणिलिङ् भृशदुः
खिताभृशेनअतिशयेनदुःखितास्मीतिशेषः भृशशब्दोबहुपर्यायोवा ॥ ३ ॥ अपकृतंअपराधं दृष्ट्वाज्ञात्वापि भक्तांसेवापराम् ॥ ४॥५॥ शतशोभृत्यान्स्वकर्षकान् पादमूलंपाद
समीपं महात्मनोवसिष्ठस्य ॥६॥ रोदनमश्रुपातः क्रोशनमार्तशब्दः रुदंत्याएवऋषिसमीपगमनंरुदंत्यैवचकथनमित्येतदर्थंद्वीरुदंतीति ॥७॥ सकाशःसमीपं ॥८॥ स्वसाभगिनी
॥ ९ ॥ बलात्क्षात्रात् मत्तोऽविवेकी ॥१०॥मह्यंमम नहितद्बलेनतुल्यमित्यर्थः तपोबलेनतर्हिदंड्यतांतत्राह राजात्वित्यादि राजत्वात्तपोबलेननदंड्यइतिभावः तद्वक्ष्यतिकिर्ष्कि

कामधेनुंवसिष्ठोपियदानत्यजतेमुनिः॥ तदाऽस्यशबलांरामविश्वामित्रोन्वकर्षत ॥ १ ॥ नीयमानातुशबलारामराज्ञामहात्मना ॥ दुःखिता
चिंतयामासरुदतीशोककर्शिता ॥ २ ॥ परित्यक्तावसिष्ठेनकिमहंसुमहात्मना ॥ याहंराजभृतैर्दीनाक्लियेयभृशदुःखिता ॥३॥ किंमयापकृतंत
स्यमहर्षेर्भावितात्मनः ॥ यन्मामनागसंदृष्ट्वाभक्तांत्यजतिधार्मिकः ॥४॥इतिसंचिंतयित्वातुनिःश्वस्यचपुनःपुनः ॥जगामवेगेनतदावसिष्ठंप
रमौजसम् ॥ ५ ॥ निर्धूयतांस्तदाभृत्यान्शतशःशत्रुसूदन ॥ जगामानिलवेगेनपादमूलंमहात्मनः ॥ ६ ॥ शबलासारुदंतीचक्रोशंतीचेदम
ब्रवीत् ॥ वसिष्ठस्याग्रतःस्थित्वारुदंतीमेघनिःस्वना ॥७॥ भगवन्किंपरित्यक्तात्वयाहंब्रह्मणःसुत ॥ यस्माद्राजभटामांहिनयंतेत्वत्सकाशतः
॥८॥ एवमुक्तस्तुब्रह्मर्षिरिदंवचनमब्रवीत् ॥ शोकसंतप्तहृदयांस्वसारमिवदुःखिताम् ॥९॥ नत्वांत्यजामिशबलेनापिमेऽपकृतंत्वया॥एषत्वांन
यतेराजाबलान्मत्तोमहाबलः॥१०॥ नहितुल्यंबलंमह्यंराजात्वद्यविशेषतः॥बलीराजाक्षत्रियश्चपृथिव्याःपतिरेवच ॥११ ॥ इयमक्षौहिणीपूर्णा
गजवाजिरथाकुला ॥ हस्तिध्वजसमाकीर्णातेनासौबलवत्तमः ॥१२ ॥ एवमुक्तावसिष्ठेनप्रत्युवाचविनीतवत् ॥ वचनंवचनज्ञासाब्रह्मर्षिमतुल
प्रभम् ॥ १३ ॥ नबलंक्षत्रियस्याहुर्ब्राह्मणाबलवत्तराः ॥ ब्रह्मन्ब्रह्मबलंदिव्यंक्षात्राच्चबलवत्तरम् ॥ १४ ॥अप्रमेयंबलंतुभ्यंनत्वयाबलवत्तरः॥
विश्वामित्रोमहावीर्यस्तेजस्तवदुरासदम् ॥१५॥ नियुंक्ष्वमांमहातेजस्त्वंब्रह्मबलसंभृताम् ॥ तस्यदर्पंबलंयत्नंनाशयामिदुरात्मनः ॥ १६॥

धायां दुर्लभस्यचधर्मस्यजीवितस्यशुभस्यच राजानोवानरश्रेष्ठप्रदातारोनसंशयः तान्नहिंस्यान्नचाक्रोशेन्नाक्षिपेन्न।प्रियंवदेत् देवामानुषरूपेणचरंत्येतेमहीतलइति अद्यविशेषतः
अवध्यइतिशेषः अद्यकृतातिथ्यकेदिने तेनातिथित्वाद्विशेषतोऽवध्यइतिभावः बलीराजेत्यनेनयुद्धाजेयत्वमुक्तं पृथिवीपतिक्षत्रियत्वेनतद्वधस्यमहापातकसमताबोधिता ॥ १४ ॥
बलित्वमेवउपपादयति इयमिति हस्तिस्थैर्ध्वजैःसमाकीर्णा ॥ १२ ॥ विनीतवत्विनयोपेतम् ॥१३॥ नबलंअल्पबलं बलवत्तराःक्षत्रियादिभ्यः क्षात्रात्क्षत्रियबलादपिबलवत्त
रंअधिकम् ॥१४॥ तुभ्यंतव नत्वयामदृशोपीतिशेषः बलवत्तरइतिदूरेइतिशेषः महावीर्यःमहावीर्योपि तत्रहेतुस्तेजस्तवेत्यादि ॥१५॥ ननुत्वमेवतस्यबलंनाशयतत्राह नियुंक्ष्वे
ति कामधेनुत्वान्नियोगापेक्षापरकाम्यार्थसृष्टावेवतस्याःसामर्थ्यात् ब्रह्मबलसंभृतांतादृशकार्यसमर्थत्वेनमांध्यायस्वेत्यर्थः ॥ १६ ॥

॥ १७ ॥ हुंभानामगवांशब्दाः पल्हवशकयवनकांबोजबर्बराम्लेच्छजातिविशेषाः ॥ १८ ॥ पश्यतइत्यनादरेषष्ठी विस्फारितंविस्तृतम् ॥१९॥आर्दिताःपीडिताः ॥२०॥२१ ॥
प्रभादुर्निरीक्ष्यंतेजः हेम्नःकिंजल्कस्यचसदृशैः हेमवर्णांबरंपीतांबरम् ॥२२॥२३॥२४ ॥ इ०रा०श्री०रा०वा०आ०बा० चतुष्पंचाशःसर्गः ॥ ५४ ॥ आकुलान्पलायमानान्
कामधुगितिसंबोधनं योगतःयोगमहिम्ना ॥१॥२॥ रोमकूपेषुरोमकूपेभ्यः म्लेच्छहारीतकिराताजातिविशेषाः ॥३॥ विश्वामित्रस्यतत्सैन्यम् ॥ ४ ॥ विश्वामित्रसुतानांशतंऋषिरे

इत्युक्तस्तुतयारामवसिष्ठस्तुमहायशाः ॥ सृजस्वेतितदोवाचबलंपरबलार्दनम्॥१७॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वासुरभिःसासृजत्तदा ॥तस्याहुंभारवो
त्सृष्टाःपह्लवाःशतशोनृप ॥१८॥ नाशयंतिबलंसर्वंविश्वामित्रस्यपश्यतः ॥ सराजापरमक्रुद्धःक्रोधविस्फारितेक्षणः ॥१९॥ पह्लवान्नाशयामास
शस्त्रैरुच्चावचैरपि ॥ विश्वामित्रार्दितान्दृष्ट्वापह्लवान्शतशस्तदा ॥ २० ॥ भूयएवासृजद्घोराञ्छकान्यवनमिश्रितान् ॥ तैरासीत्संवृताभूमिः
शकैर्यवनमिश्रितैः ॥ २१ ॥ प्रभावद्भिर्महावीर्यैर्हेमकिंजल्कसन्निभैः ॥ तीक्ष्णासिपट्टिशधरैर्हेमवर्णांबरावृतैः ॥२२ ॥ निर्दग्धंतद्बलंसर्वंप्रदी
प्तैरिवपावकैः ॥ ततोस्त्राणिमहातेजाविश्वामित्रोमुमोचह ॥ २३ ॥ तैस्तेयवनकांबोजाबर्बराश्चाकुलीकृताः ॥ २४ ॥ इ०श्रीम०वा०आ०
बालकांडेचतुष्पंचाशःसर्गः ॥ ५४ ॥ ॥ छ ॥ ॥ ततस्तानाकुलान्दृष्ट्वाविश्वामित्रास्त्रमोहितान् ॥ वसिष्ठश्चोदयामासकामधु
क्सृजयोगतः ॥ १ ॥ तस्याहुंकारतोजाताःकांबोजारविसन्निभाः ॥ ऊधसश्चाथसंभूताबर्बराःशस्त्रपाणयः ॥२॥ योनिदेशाच्चयवनाःशकृद्देशा
च्छकाःस्मृताः ॥ रोमकूपेषुम्लेच्छाश्चहारीताःसकिरातकाः ॥ ३ ॥ तैस्तन्निषूदितंसर्वंविश्वामित्रस्यतत्क्षणात्॥सपदातिगजंसाश्वंसरथंरघुनं
दन ॥ ४ ॥ दृष्ट्वानिषूदितंसैन्यंवसिष्ठेनमहात्मना ॥ विश्वामित्रसुतानांतुशतंनानाविधायुधम् ॥ ५ ॥ अभ्यधावत्सुसंक्रुद्धंवसिष्ठंजपतांवरम्
हुंकारेणैवतान्सर्वान्निर्ददाहमहानृषिः ॥ ६ ॥ तेसाश्वरथपादातावसिष्ठेनमहात्मना ॥ भस्मीकृतामुहूर्तेनविश्वामित्रसुतास्तथा ॥ ७ ॥ दृ
ष्ट्वाविनाशितान्सर्वान्बलंचसुमहायशाः ॥ सव्रीडंचिंतयाविष्टोविश्वामित्रोभवत्तदा ॥ ८ ॥ समुद्रइववनिर्वेगोभग्नदंष्ट्रइवोरगः ॥ उपरक्तइवा
दित्यःसद्योनिष्प्रभतांगतः ॥ ९ ॥ हतपुत्रबलोदीनोलूनपक्षइवद्विजः ॥ हतसर्वबलोत्साहोनिर्वेदंसमपद्यत ॥ १० ॥

वधेनोर्बलमतोऽयमेवनाशनीयइत्याशयेनवसिष्ठमभ्यधावत् ॥ ५ ॥ हुंकारेणतपोबलसंभृतेन क्षत्रियत्वेपिपृथिवीपतित्वाभावात्तद्वधेअल्पप्रायश्चित्तंआततायित्वाच्चेतिभावः ॥६॥
मुहूर्तेनभस्मीकृताइत्यपवर्गेतृतीया मासेनानुवाकोऽधीतइतिवत् ॥ ७ ॥ सर्वान्पुत्रान्सव्रीडमितिक्रियाविशेषणम् ॥ ८ ॥ निर्वेगत्वेसमुद्रोपमा निष्प्रभत्वेइतरेउपमे उप
रक्तोराहुग्रस्तः ॥ ९ ॥ हतसर्वबलोत्साहःसर्वाणिबलानिशारीरबौद्धास्त्रादीनितज्जन्योत्साहहीनः निर्वेदंसर्वत्रनिष्फलत्वबुद्धिजंचित्तखेदम् ॥ १० ॥

एकंअवशिष्टमितिशेषः राज्यायराज्यंरक्षितुं पृथिवींक्षत्रधर्मेणपालयेतिनियुज्येत्यन्वयः ॥ ११ ॥ १२ ॥ दर्शयामासआत्मानमितिशेषः ॥१३॥ १४ ॥ १५ ॥ साक्षादुपकारकाणिअंगानिआरात् उपकारकाणिउपांगानि मंत्राउपनिषदः समाहारद्वंद्वेद्वंद्वाच्चुदेतिटच् तेनसहितोधनुर्वेदइत्यर्थः रहस्यंआचार्यमुखैकगम्यंविद्याजातम् ॥ १६॥१७ ॥ प्रसादात्नतूपदेशापेक्षेतिभावः ॥ १८ ॥ क्षत्रियत्वात्सहजएवदर्पस्तस्यपूर्तिरस्त्रलाभात् ॥१९॥२०॥ यैरस्त्रैरस्त्रतेजसास्वीयतेजसातपोवनंनिर्दग्धंभवेत्तान्यस्त्राणिमुमुचेइत्यन्वयः ॥२१॥

सपुत्रमेकंराज्यायपालयेतिनियुज्यच ॥ पृथिवींक्षत्रधर्मेणवनमेवाभ्यपद्यत ॥११॥ सगत्वाहिमवत्पार्श्वेकिन्नरोरगसेविते ॥ महादेवप्रसादार्थंतपस्तेपेमहातपाः ॥१२॥ केनचित्त्वथकालेनदेवेशोवृषभध्वजः ॥ दर्शयामासवरदोविश्वामित्रंमहामुनिम् ॥ १३ ॥ किमर्थंतप्यसेराजन्ब्रूहियत्तेविवक्षितम् ॥ वरदोस्मिवरोयस्तेकांक्षितःसोभिधीयताम् ॥१४॥ एवमुक्तस्तुदेवेनविश्वामित्रोमहातपाः ॥ प्रणिपत्यमहादेवंविश्वामित्रोऽब्रवीदिदम् ॥१५॥ यदितुष्टोमहादेवधनुर्वेदोममानघ ॥ सांगोपांगोपनिषदःसरहस्यःप्रदीयताम्॥१६॥ यानिदेवेषुचास्त्राणिदानवेषुमहर्षिषु ॥ गंधर्वयक्षरक्षःसुप्रतिभांतुममानघ ॥१७॥ तवप्रसादाद्भवतुदेवदेवममेप्सितम्॥ एवमस्त्वितिदेवेशोवाक्यमुक्त्वागतस्तदा ॥१८॥ प्राप्यचास्त्राणिदेवेशाद्विश्वामित्रोमहाबलः ॥ दर्पेणमहतायुक्तोदर्पपूर्णोभवत्तदा ॥१९॥ विवर्धमानोवीर्येणसमुद्रइवपर्वणि ॥ हतंमेनेतदाराममवसिष्ठमृषिसत्तमम् ॥२०॥ ततोगत्वाश्रमपदंमुमोचास्त्राणिपार्थिवः ॥ यैस्तत्तपोवनंनामनिर्दग्धंचास्त्रतेजसा ॥२१॥ उदीर्यमाणमस्त्रंतद्विश्वामित्रस्यधीमतः ॥ दृष्ट्वाविप्रद्रुताभीतामुनयःशतशोदिशः॥२२॥वसिष्ठस्यचयेशिष्यायेचवैमृगपक्षिणः॥विद्रवंतिभयाद्भीतानानादिग्भ्यःसहस्रशः ॥२३॥ वसिष्ठस्याश्रमपदंशून्यमासीन्महात्मनः ॥ मुहूर्तमिवनिःशब्दमासीदीरिणसन्निभम् ॥२४॥ वदतोवैवसिष्ठस्यमाभैरितिमुहुर्मुहुः ॥ नाशयाम्यद्यगाधेयंनीहारमिवभास्करः ॥२५ ॥ एवमुक्त्वामहातेजावसिष्ठोजपतांवरः ॥ विश्वामित्रंतदावाक्यंसरोषमिदमब्रवीत् ॥२६॥ आश्रमंचिरसंवृद्धंयद्विनाशितवानसि ॥ दुराचारोहियन्मूढस्तस्मात्त्वंनभविष्यसि ॥२७॥ इत्युक्त्वापरमक्रुद्धोदंडमुद्यम्यसत्वरः॥ विधूमइवकालाग्निर्यमदंडमिवापरम् ॥ २८ ॥

विश्वामित्रस्य शेषषष्ठी तेनोदीर्यमाणांविसृज्यमानम् ॥ २२ ॥ भयाद्भयहेतोरस्त्रजालात् नानादिग्भ्यःव्यत्ययेनद्वितीयार्थेचतुर्थीपंचमीवा ॥ २३ ॥ शून्यंसर्वप्राणिपलायनात् अतएवनिःशब्दमिव ईरिणमूषरंनिर्वृक्षानिर्मानुषकांतारसदृशमितियावत् ॥ २४ ॥ वदतोवैवदतोपीत्यर्थः तादृशस्यापिवसिष्ठस्यवचनमनादृत्यदुद्रुवुरित्यर्थः ॥ २५ ॥ एवमुक्त्वापलायमानप्राणिजातंप्रतीतिशेषः इदंवक्ष्यमाणम् ॥ २६ ॥ यत्यस्मान्मेआश्रमंविनाशितवानसियत्यस्माच्चाहिप्रसिद्धंदुराचारोमूढस्त्वंतस्मान्नभाविष्यासि नंक्ष्यसीत्यर्थः ॥ २७ ॥ विधूमःकालाग्निरिवक्रोधाद्वसिष्ठोऽपरंयमदंडमिवदंडमुद्यम्यतस्थावितिशेषः ॥२८ ॥

SGDF

इ०श्रीरा०रा०रा०वा०आ०बा०पंचपंचाशःसर्गः ॥५५॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमुक्तोनभविष्यसीत्युक्तः ॥ १ ॥ २ ॥ तिष्ठतिष्ठेतिभीषयंतंप्रतिस्वभीत्यभावमाह स्थितोस्म्येषइति
तवशस्त्रस्यदर्पंत्वयालब्धंयत् अस्त्ररूपंशस्त्रंतत्प्राप्तिजंतेतवदर्पम् ॥३॥४॥ क्षत्रियपांसनेत्युक्त्वास्थितस्यतस्यवसिष्ठस्यब्रह्मदंडेनगाधिपुत्रस्याग्नेयंशांतमासीत् ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥८ ॥
दयितं शिवस्येतिशेषः ॥ ९ ॥ १० ॥११॥१२॥ ग्रसतेस्म ॥१३॥ अग्निपुरोगमोवायुस्तत्सहिताः अग्निसहितोवायुःपुरोगमोयेषांयुद्धइतिवा ॥१४॥ समुदीरितेप्रयुक्ते ॥ १५॥

इ०श्रीम०वा०आ०बा०पंचपंचाशःसर्गः ॥ ५५ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ एवमुक्तोवसिष्ठेनविश्वामित्रोमहाबलः ॥ आग्नेयमस्त्रमुद्दिश्यातिष्ठतिष्ठे
तिचाब्रवीत् ॥१॥ ब्रह्मदंडंसमुद्यम्यकालदंडमिवापरम् ॥ वसिष्ठोभगवान्क्रोधादिदंवचनमब्रवीत् ॥२॥ क्षत्रबंधोस्थितोस्म्येषयद्बलंतद्विदर्श
य ॥ नाशयाम्यद्यतेदर्पंशस्त्रस्यतवगाधिज ॥३॥ क्वचतेक्षात्रियबलंक्वचब्रह्मबलंमहत् ॥ पश्यब्रह्मबलंदिव्यंममक्षत्रियपांसन ॥ ४ ॥ तस्यास्त्रं
गाधिपुत्रस्यघोरमाग्नेयमुत्तमम् ॥ ब्रह्मदंडेनतच्छांतमग्नेर्वेगइवांभसा ॥५॥ वारुणंचैवरौद्रंचऐंद्रंपाशुपतंतथा ॥ ऐषीकंचापिचिक्षेपकुपितोगा
धिनंदनः ॥६॥ मानवंमोहनंचैवगांधर्वंस्वापनंतथा ॥ जृंभणंमोहनंचैवसंतापनविलापने ॥७॥ शोषणंदारणंचैववज्रमस्त्रंसुदुर्जयम् ॥ब्रह्मपा
शंकालपाशंवारुणंपाशमेवच ॥८॥ पिनाकमस्त्रंदयितंशुष्कार्द्रेअशनीतथा ॥ दंडास्त्रमथपैशाचंक्रौंचमस्त्रंतथैवच ॥९ ॥ धर्मचक्रंकालचक्रंवि
ष्णुचक्रंतथैवच ॥ वायव्यंमथनंचैवअस्त्रंहयशिरस्तथा ॥ १० ॥ शक्तिद्वयंचचिक्षेपकंकालंमुसलंतथा ॥ वैद्याधरंमहास्त्रंचकाला
स्त्रमथदारुणम् ॥११॥ त्रिशूलमस्त्रंघोरंचकापालमथकंकणम् ॥ एतान्यस्त्राणिचिक्षेपसर्वाणिरघुनंदन ॥१२॥ वसिष्ठेजपतांश्रेष्ठेतदद्भुतमिवा
भवत् ॥ तानिसर्वाणिदंडेनग्रसतेब्रह्मणःसुतः ॥१३॥ तेषुशांतेषुब्रह्मास्त्रंक्षिप्तवान्गाधिनंदनः ॥ तदस्त्रमुद्यतंदृष्ट्वादेवाःसाग्निपुरोगमाः ॥१४॥
देवर्षयश्चसंभ्रांतागंधर्वाःसमहोरगाः ॥ त्रैलोक्यमासीत्संत्रस्तंब्रह्मास्त्रेसमुदीरिते ॥१५॥ तदप्यस्त्रंमहाघोरंब्राह्मंब्राह्मेणतेजसा ॥ वसिष्ठोग्रस
तेसर्वंब्रह्मदंडेनराघव ॥१६॥ ब्रह्मास्त्रंग्रसमानस्यवसिष्ठस्यमहात्मनः ॥ त्रैलोक्यमोहनंरौद्रंरूपमासीत्सुदारुणम् ॥१७॥ रोमकूपेषुसर्वेषुवसिष्ठ
स्यमहात्मनः ॥ मरीच्यइवनिष्पेतुरग्नेर्धूमाकुलार्चिषः ॥१८॥ प्राज्वलद्ब्रह्मदंडश्चवसिष्ठस्यकरोद्यतः ॥ विधूमइवकालाग्निर्यमदंडइवापरः ॥१९॥

ब्राह्मेणतेजसाब्रह्मविद्याभ्यासजेनतेजसायुक्तेनब्रह्मदंडेनकरधृतेनग्रसतेस्मेत्यन्वयः ब्राह्मेणैवतेजसाब्राह्मतेजःशमनस्यनसाध्यत्वादितिभावः ॥१६॥ त्रैलोक्यमोहनंभयात्त्रैलोकी
चित्तमूर्च्छाकरं रौद्रंस्मरणेपिभयदं सुदारुणंदुर्दर्शीनृसिंहवीरभद्रादिवत्घोरमितिपाठांतरं तुल्योर्थः ॥ १७ ॥ रौद्रदारुणत्वेउपपादयति रोमेत्यादि रोमकूपेषुरोमकूपेभ्यः मरीच्यो
विस्फुलिंगाः ऋषेर्विश्वामित्रब्रह्मास्त्राकुलत्वाद्धूम्राकुलत्वार्चिष्मदग्नेर्विशेषणम् ॥ १८ ॥ विधूमःकालाग्निरिवब्रह्मदंडश्चप्राज्वलत् तत्समर्पितब्रह्मतेजसेतिभावः ॥ १९ ॥

SGDF

ततोऽस्तुवन्साधुसाध्वित्युपश्लोकितवंतः हेब्रह्मन्तेबलंअमोघमस्तुअरातावविसर्जनेनाक्षीणमस्तु प्रतिब्रह्मास्त्रंमाप्रयुंक्ष्वेतियावत् पारक्यंतेजःस्वतेजसासहजेनधारयविलाप्यैकीकु
रु ॥२०॥ नन्वरौस्थितेकथमप्रतियोगोतआह निगृहीतइति ब्रह्मास्त्रग्रासेननष्टसामर्थ्यःस्वतएवमृतप्रायोजातइत्यर्थः ॥२१॥ शमंचक्रे प्रतियोगतोऽरातिनाशनादुपरतइत्यर्थः वि
निकृतःनिरस्तसर्वशक्तिः ॥ २२ ॥ क्षत्रियबलंधिक् केवलंनिंद्यंबलमित्यर्थः ब्रह्मतेजोबलंप्रशस्तंबलम् ॥ २३ ॥ प्रसन्नेंद्रियमानसः परित्यक्तक्षत्रस्वभावइतियावत् ॥ २४ ॥

ततोऽस्तुवन्मुनिगणावसिष्ठंजपतांवरम् ॥ अमोघंतेबलंब्रह्मंस्तेजोधारयतेजसा ॥ २० ॥ निगृहीतस्त्वयाब्रह्मन्विश्वामित्रोमहाबलः ॥ अमो
घंतेबलंश्रेष्ठलोकाःसंतुगतव्यथाः ॥ २१ ॥ एवमुक्तोमहातेजाःशमंचक्रेमहातपाः ॥ विश्वामित्रोविनिकृतोविनिःश्वस्येदमब्रवीत् ॥ २२ ॥
धिग्बलंक्षत्रियबलंब्रह्मतेजोबलंबलम् ॥ एकेनब्रह्मदंडेनसर्वास्त्राणिहतानिमे ॥ २३ ॥ तदेतत्प्रसमीक्ष्याहंप्रसन्नेंद्रियमानसः ॥ तपोमहत्स
मास्थास्येयद्वैब्रह्मत्वकारणम् ॥२४॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषट्पंचाशःसर्गः ॥५६॥छ॥ ततःसंतप्तह
दयःस्मरन्निग्रहमात्मनः ॥ विनिःश्वस्यविनिःश्वस्यकृतवैरोमहात्मना ॥ १ ॥ सदक्षिणांदिशंगत्वामहिष्यासहराघव ॥ ततापपरमंघोरंविश्वा
मित्रोमहातपाः ॥२॥ फलमूलाशनोदांतश्चचारपरमंतपः ॥ अथास्यजज्ञिरेपुत्राःसत्यधर्मपरायणाः ॥३ ॥ हविष्पंदोमधुष्पंदोदृढनेत्रोमहार
थः ॥ पूर्णेवर्षसहस्रेतुब्रह्मालोकपितामहः ॥४॥ अब्रवीन्मधुरंवाक्यंविश्वामित्रंतपोधनम् ॥ जिताराजर्षिलोकास्तेतपसाकुशिकात्मज ॥ ५॥
अनेनतपसात्वांहिराजर्षिरितिविद्महे ॥ एवमुक्त्वामहातेजाजगामसहदैवतैः ॥६॥ त्रिविष्टपंब्रह्मलोकंलोकानांपरमेश्वरः ॥ विश्वामित्रोपितच्छ्रु
त्वाह्रियाकिंचिदवाङ्मुखः ॥७॥ दुःखेनमहताविष्टःसमन्युरिदमब्रवीत् ॥ तपश्चसुमहत्तप्तंराजर्षिरितिमांविदुः ॥ ८ ॥ देवाःसर्षिगणाःसर्वेना
स्तिमन्येतपःफलम् ॥ एवंनिश्चित्यमनसाभूयएवमहातपाः ॥ ९ ॥ तपश्चचारधर्मात्माकाकुत्स्थपरमात्मवान् ॥ एतस्मिन्नेवकालेतुसत्यवा
दीजितेंद्रियः ॥१०॥ त्रिशंकुरितिविख्यातइक्ष्वाकुकुलवर्धनः ॥ तस्यबुद्धिःसमुत्पन्नायजेयमितिराघव ॥११॥ गच्छेयंस्वशरीरेणदेवतानांपरां
गतिम् ॥ वसिष्ठंससमाहूयकथयामासचिंतितम् ॥ १२ ॥

इ॰श्रीरा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰षट्पंचाशःसर्गः ॥५६॥ छ॥ ततइति कृतवैरइति इदमेवतपोन
शकमस्य ॥१॥ ततापतपश्चकारेत्यर्थः ॥२॥ तपसोघोरत्वंदर्शयति फलेत्यादि दांतोजितेंद्रियःपुत्राहविष्पंदादयः॥३॥ब्रह्मर्षित्वायब्रह्मविषयातपःकरणात्तदधिदैवत्वाद्ब्रह्माब्रवीत् ॥४॥
॥५॥६॥ देवैःसहत्रिविष्टपंस्वर्गंगत्वातदनुस्वंलोकंगतः लोकानांभूरादीनाम् ॥७ ॥ समन्युःसदैन्यःस्वप्रत्ययेवेदंवचःसुमहतितपसिकृतेपिसर्षिगणादेवामांराजर्षिरित्येवविदुःअत्रगच्छं
ति तस्मादस्यतपसस्तद्ब्राह्मणत्वंफलंनास्तिनभवतीतिमन्ये॥८॥९॥परमात्मवान्परमात्मध्यानवान्परमधीरश्च॥१०॥११॥गच्छेयम् यज्ञबलेनेतिशेषः देवतानांपरागतिःस्वर्गः॥१२॥

अशक्यत्वकथनपूर्वकंप्रत्याख्यानबीजंचप्रसिद्धंत्रिशंकुत्वमेवेतिपुराणेषुस्पष्टम् ॥ १३ ॥ तत्कर्मसशरीरस्वर्गप्रापकयज्ञकर्म तस्यवसिष्ठस्यपुत्रायत्रतेपिरे तत्रगत्वेतिशेषः तस्यपुत्रान्गतःप्राप्तः ॥ १४ ॥ शतशब्देनस्वावयवगतबहुत्वेनबहुवचनम् अनभिधानात् शतशब्दःसंख्यावाचीसंख्येयवाचीच विंशत्यादिवत् अत्रतुसंख्येयवाची शतंवसिष्ठपुत्रान् शतसंख्याकानित्यर्थः अत्रावयवप्राधान्येनतद्बहुत्वेनबहुवचनंप्राप्तंतदनभिधानान्नभवति एकवचनमेवभवति यथाविंशतिर्ब्राह्मणाः संख्यावाचिनोपिएकवचनंब्राह्मणानांशतमिति यथाअतःवसिष्ठपुत्रानित्यनेनशतमित्यनेनचसामानाधिकरण्यम् ॥ १५ ॥ ह्रियातत्पितृकृतप्रत्याख्यानजया महात्मनइतिद्वितीयार्थेमहात्मानइत्यार्षम् ॥१६॥ शरण्यान्रक्षणसमर्थान् शरणंगतःअन्येषांरक्ष्याणांशरणंगतोपि शरणत्वंप्राप्तोपीत्यर्थः ॥ १७ ॥ १८ ॥ ब्राह्मणान्अन्वर्थब्राह्मणान् ॥ १९ ॥ सिद्ध्यर्थंसशरीरस्वर्गगमनसिद्ध्यर्थम् ॥ २० ॥ गुरुपुत्रानृतेतान्विनाअन्यांकांचनगतिमहंनपश्यामीत्यन्वयः ॥ २१ ॥ अयंश्लोकःप्रक्षिप्तइतिकतकस्वरसः तस्मात्इक्ष्वाकूणांपरमगतिरूपात्पुरोधसोवसिष्ठादनंतरमित्यर्थः ॥ २२ ॥ इतिश्रीरा॰ श्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेसप्तपंचाशःसर्गः ॥ ५७ ॥ ॥छ॥ ॥ क्रोधसमन्वितमितिऋषिपुत्रशतविशेषणम् ॥ १ ॥ दुर्मेधःदुर्बुद्धे शाखांतरंयाजनादिनारक्षकांतरम् ॥ २ ॥ नचातिक्रमितुंशक्यमिक्ष्वाकुभिरितिशेषः ॥ ३ ॥ सोवाचेतिसोचिलोपेचेदितिसाधु तंक्रतुंयमशक्यमित्युवाच तंयज्ञमित्यर्थः कथंचकथमपिनशक्ताइत्यर्थः ॥ ४ ॥ बालिशोऽज्ञः त्रैलोक्यस्यापिसिद्ध्यर्थंयाजनेइत्यर्थः भगवान्वसिष्ठः ॥ ५ ॥

अशक्यमितिचाप्युक्तोवसिष्ठेनमहात्मना ॥ प्रत्याख्यातोवसिष्ठेनसययौदक्षिणांदिशम् ॥१३ ॥ ततस्तत्कर्मसिद्ध्यर्थंपुत्रांस्तस्यगतोनृपः ॥ वासिष्ठादीर्घतपसस्तपोयत्रहितेपिरे ॥१४॥ त्रिशंकुस्तुमहातेजाःशतंपरमभास्वरम् ॥ वसिष्ठपुत्रान्ददृशेतप्यमानान्मनस्विनः ॥ १५ ॥ सोभिगम्यमहात्मानःसर्वानेवगुरोःसुतान्॥अभिवाद्यानुपूर्व्येणह्रियाकिंचिदवाङ्मुखः॥१६॥अब्रवीत्समहात्मानःसर्वानेवकृतांजलिः ॥ शरणंवःप्रपन्नोहंशरण्यान्शरणंगतः ॥१७॥ प्रत्याख्यातोहिभद्रंवोवसिष्ठेनमहात्मना ॥ यष्टुकामोमहायज्ञंतदनुज्ञातुमर्हथ ॥ १८ ॥ गुरुपुत्रानहंसर्वान्नमस्कृत्यप्रसादये ॥ शिरसाप्रणतोयाचेब्राह्मणांस्तपसिस्थितान् ॥ १९ ॥ तेमाभवंतःसिद्ध्यर्थंयाजयंतुसमाहिताः ॥ सशरीरोयथाहंवैदेवलोकमवाप्नुयाम् ॥२०॥ प्रत्याख्यातोवसिष्ठेनगतिमन्यांतपोधनाः ॥ गुरुपुत्रानृतेसर्वान्नाहंपश्यामिकांचन ॥२१ ॥ इक्ष्वाकूणांहिसर्वेषांपुरोधाःपरमागतिः ॥ तस्मादनंतरंसर्वेभवंतोदैवतंमम ॥२२॥ ॥ इ॰श्री॰वा॰आ॰बा॰सप्तपंचाशःसर्गः ॥५७॥ ॥छ॥ ॥ ततस्त्रिशंकोर्वचनंश्रुत्वाक्रोधसमन्वितम् ॥ ऋषिपुत्रशतंरामराजानमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥ प्रत्याख्यातोसिदुर्मेधोगुरुणासत्यवादिना ॥ तंकथंसमतिक्रम्यशाखांतरमुपेयिवान् ॥२॥ इक्ष्वाकूणांहिसर्वेषांपुरोधाःपरमागतिः ॥ नचातिक्रमितुंशक्यंवचनंसत्यवादिनः ॥ ३ ॥ अशक्यमितिसोवाचवसिष्ठोभगवानृषिः ॥ तंवयंवैसमाहर्तुंक्रतुंशक्ताःकथंचन ॥४॥ बालिशस्त्वंनरश्रेष्ठगम्यतांस्वपुरंपुनः ॥ याजनेभगवान्शक्तस्त्रैलोक्यस्यापिपार्थिव ॥५ ॥

अवमानंतेनासाध्यतयोक्तार्थस्यसाधनरूपम् ॥६॥ एतान्वासिष्ठान् ॥७ ॥ अन्यांगतिंयाजकांतरम् घोराभिसंहितंघोराभिप्रायसंयुक्तम् कुलगुर्वतिक्रमेणअन्याश्रयस्यकुलनाशहे
तुतयातदभिप्रायस्यघोरत्वम् ॥८॥ चंडालत्वंगमिष्यसीतिशेपुरितियोजना तादृशपापिष्ठदर्शनस्यपापजनकत्वात्स्वस्वाश्रमप्रवेशस्तेषाम्॥९॥परुषोरुक्षांगः ध्वस्तमूर्धजःखर्वकेशः
॥ १०॥ चिताश्मशानंतत्रभवंपुष्पभस्मादिमाल्यांगरागोयस्य अयोविकारआयसंतदाभरणः त्यज्यत्यक्त्वा ॥११ ॥ अनुगामिनःसहगताः प्राद्रवन्तंत्यक्त्वागताः परमात्मवान्धी

अवमानंकथंकर्तुंतस्यशक्ष्यामहेवयम् ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वाक्रोधपर्याकुलाक्षरम् ॥ ६ ॥ सराजापुनरेवैतानिदंवचनमब्रवीत् ॥ प्रत्याख्यातो
भगवतागुरुपुत्रैस्तथैवहि ॥७॥ अन्यांगतिंगमिष्यामिस्वस्तिवोस्तुतपोधनाः ॥ ऋषिपुत्रास्तुतच्छ्रुत्वावाक्यंघोराभिसंहितम् ॥८॥ शेपुःपर
मसंक्रुद्धाश्चंडालत्वंगमिष्यसि॥ इत्युक्त्वातेमहात्मानोविविशुःस्वंस्वमाश्रमम् ॥९ ॥ अथराज्यांव्यतीतायांराजाचंडालतांगतः॥ नीलवस्त्रध
रोनीलःपुरुषोध्वस्तमूर्धजः ॥१०॥ चित्यमाल्यांगरागश्चआयसाभरणोऽभवत्॥तंदृष्ट्वामंत्रिणःसर्वेत्यज्यचंडालरूपिणम् ॥११॥ प्राद्रवन्स
हितारामपौरायेस्यानुगामिनः ॥ एकोहिराजाकाकुत्स्थजगामपरमात्मवान् ॥१२ ॥ दह्यमानोदिवारात्रंविश्वामित्रंतपोधनम् ॥ विश्वामित्र
स्तुतंदृष्ट्वाराजानंविफलीकृतम् ॥१३॥ चंडालरूपिणंराममुनिःकारुण्यमागतः ॥ कारुण्यात्समहातेजावाक्यंपरमधार्मिकः ॥१४॥इदंजगा
दभद्रंतेराजानंघोरदर्शनम् ॥ किमागमनकार्यंतेराजपुत्रमहाबल ॥१५ ॥ अयोध्याधिपतेवीरशापाच्चंडालतांगतः ॥ अथतद्वाक्यमाकर्ण्यरा
जाचंडालतांगतः ॥१६॥ अब्रवीत्प्रांजलिर्वाक्यंवाक्यज्ञोवाक्यकोविदम् ॥ प्रत्याख्यातोस्मिगुरुणागुरुपुत्रैस्तथैवच ॥ १७॥ अनवाप्यैवतं
काममयाप्राप्तोविपर्ययः ॥ सशरीरोदिवंयायामितिमेसौम्यदर्शन ॥ १८ ॥ मयाचेष्टंक्रतुशतंतच्चनावाप्यतेफलम् ॥ अनृतंनोक्तपूर्वंमेनचव
क्ष्येकदाचन ॥ १९॥ कृच्छ्रेष्वपिगतःसौम्यक्षत्रधर्मेणतेशपे ॥ यज्ञैर्बहुविधैरिष्टंप्रजाधर्मेणपालिताः ॥२०॥ गुरवश्चमहात्मानःशीलवृत्तेनतो
षिताः ॥ धर्मेप्रयतमानस्ययज्ञंचाहर्तुमिच्छतः ॥ २१ ॥ परितोषंनगच्छंतिगुरवोमुनिपुंगव ॥ दैवमेवपरंमन्येपौरुषंतुनिरर्थकम् ॥ २२ ॥

रः ॥ १२ ॥ दह्यमानइत्यस्यदुःखेनेत्यादि विश्वामित्रंजगामेतिपूर्वेणान्वयः वसिष्ठवैरित्वात्विफलीकृतंवसिष्ठतत्पुत्रैर्विनाशितैहिकामुष्मिकार्थम् ॥ १३ ॥ १४ ॥ यस्त्वंशापाच्चं
डालतांगतस्तस्यतेइहागमनकार्यंकिमित्यन्वयः ॥१५॥१६ ॥१७॥ यंकाममुद्दिश्यगतस्तंकाममनवाप्यनैतावदेवअपितुविपर्ययोजातिभ्रंशएवंवेषरूपः काममाह सशरीरइत्यादि
इतीत्यस्यकामइतिशेषः सौम्यदर्शनेतिसंबोधनम् ॥१८॥ तच्चतथापि तत्फलंसशरीरस्वर्गप्राप्तिरूपंनावाप्यतइत्यन्वयः क्रतुशतंनकृतंत्वयेतिचेत्तत्राह अनृतमिति॥१९॥कृच्छ्रेष्व
पिगतोऽनृतंनवक्ष्येइत्यन्वयःक्षत्रधर्मेणतत्साक्षितया ॥२०॥ शीलंसद्गुणः वृत्तमाचारःइच्छतोममेतिशेषः ॥ २१ ॥ नगच्छंतिनगच्छंतिस्म यदेवमतोदैवमेवप्रारब्धफलमदृष्टमेव

SGDF

परंश्रेष्ठंहिताहितप्रापणेपौरुषंइदानींतनधर्मानुष्ठानंनिरर्थकम् प्रारब्धतिरस्कारेदुर्बलमित्यर्थः ॥२२ ॥ दैवमुक्तम् आक्रम्यतेअभिभूयते परमागतिःसाक्षादितरतिरस्कारेणैहिकसु
खदुःखदम् प्रसादंदैवानुकूल्यसमर्थंत्वदीयंप्रसादमिच्छतोमेप्रसादंकर्तुमर्हसि दैवेनोपहतंतिरस्कृतमिहानुष्ठीयमानंकर्मयस्य ॥ २३ ॥ २४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामी
येरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेअष्टपंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ उक्तेति ॥ १ ॥ २ ॥ यज्ञसाह्यंयज्ञसाहाय्यम् ॥ ३ ॥ अनेनरूपेणगुरुपुत्रशा
पकृतेनचंडालरूपेण ऋषिशापस्यान्यथाकर्तुमशक्यत्वात् गमिष्यसि स्वर्गमितिशेषः जातिचांडालत्वाभावाच्चयज्ञप्रवृत्तिः ॥ ४ ॥ हस्तप्राप्तंअनायासलभ्यम् तत्रहेतुःयस्त्वमि

दैवेनाक्रम्यतेसर्वंदैवंहिपरमागतिः ॥ तस्यमेपरमार्तस्यप्रसादमभिकांक्षतः ॥ कर्तुमर्हसिभद्रंतेदैवोपहतकर्मणः ॥२३॥ नान्यांगतिंगमिष्या
मिनान्यच्छरणमस्तिमे ॥ दैवंपुरुषकारेणनिवर्तयितुमर्हसि॥२४॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०बालकांडेअष्टपंचाशःसर्गः ॥ ५८ ॥ ॥६९॥
उक्तवाक्यंतुराजानंकृपयाकुशिकात्मजः ॥ अब्रवीन्मधुरंवाक्यंसाक्षाच्चंडालतांगतम् ॥ १ ॥ इक्ष्वाकोस्वागतंवत्सजानामित्वांसुधार्मिकम् ॥
शरणंतेप्रदास्यामिमाभैषीर्नृपपुंगव ॥२॥ अहमामंत्रयेसर्वान्महर्षीन्पुण्यकर्मणः ॥ यज्ञसाह्यकरान्राजंस्ततोयक्ष्यसिनिर्वृतः ॥३॥ गुरुशाप
कृतंरूपंयदिदंत्वयिवर्तते ॥ अनेनसहरूपेणसशरीरोगमिष्यसि ॥४॥ हस्तप्राप्तमहंमन्येस्वर्गंतवनराधिप ॥ यस्त्वंकौशिकमागम्यशरण्यंशर
णागतः ॥५॥ एवमुक्त्वामहातेजाःपुत्रान्परमधार्मिकान् ॥ व्यादिदेशमहाप्राज्ञान्यज्ञसंभारकारणात् ॥ ६ ॥ सर्वान्शिष्यान्समाहूयवाक्यमे
तदुवाचह ॥ सर्वानृषीन्सवासिष्ठानानयध्वंममाज्ञया॥७॥ सशिष्यान्सुहृदश्चैवसर्त्विजःसुबहुश्रुतान् ॥ यदन्योवचनंब्रूयान्मद्वाक्यबलचोदितः
॥ ८ ॥ तत्सर्वमखिलेनोक्तंममाख्येयमनादृतम् ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वादिशोजग्मुस्तदाज्ञया ॥९॥ आजग्मुरथदेशेभ्यःसर्वेभ्योब्रह्मवादिनः॥ते
चशिष्याःसमागम्यमुनिंज्वलिततेजसम् ॥ १० ॥ ऊचुश्चवचनंसर्वंसर्वेषांब्रह्मवादिनाम् ॥ श्रुत्वातेवचनंसर्वेसमायांतिद्विजातयः ॥ ११ ॥
सर्वदेशेषुचागच्छन्वर्जयित्वामहोदयम् ॥ वासिष्ठंयच्छतंसर्वंक्रोधपर्याकुलाक्षरम् ॥ १२ ॥ यथाहवचनंसर्वंशृणुत्वंमुनिपुंगव ॥ क्षत्रियोया
जकोयस्यचंडालस्यविशेषतः ॥ १३ ॥

त्यादि ॥ ५ ॥ यज्ञसंभारकारणात्यज्ञसामग्रीसंपादनार्थम् ॥ ६ ॥ शिष्याणांऋष्यानयनेआज्ञा ॥ ७ ॥
सुहृदःस्वस्य स्वस्वऋत्विक्सहितान् तद्विशेषणम् सुबहुश्रुतानिति यदितिआहूतोन्योवा अनादृतंउपेक्षारूपंचंडालयाजनरूपंनिंदात्मकंवायद्वाक्यंब्रूयात्तत्सर्वमुक्तमाखिलेनममा
ख्येयम् ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥ तेतव ॥११॥ सर्वदेशेष्वित्यस्यस्थिताइतिशेषः आगच्छन्नित्यस्यकेचिदितिशेषः महोदयंतन्नामानमृषिम् वासिष्ठंयच्छतंसर्वंतच्चवर्जयित्वेतियो
जना तद्वासिष्ठशतंक्रोधपर्याकुलाक्षरंयथायेनप्रकारेणवचनमाहतत्सर्वंशृणिवत्यर्थः क्षत्रियइत्यादि ब्राह्मणस्यैवयाजनाधिकारात् चंढालस्ययज्ञेऽनधिकाराच्च ॥ १२ ॥ १३ ॥

SGDF
Sri Gangadhareshwar Digital Foundation

सुराणांदेवतात्वेनभोक्तृत्वम् ऋषीणांऋत्विक्त्वेनयज्ञशिष्टभोक्तृत्वम् ॥१४॥ पालिताइति०व्यंग्योक्तिः वचननैष्ठुर्यम् अर्शआद्यजंतम् नैष्ठुर्यवद्वचनमित्यर्थः ॥१५॥ वासिष्ठाइत्याद्य
र्धपूर्वान्वयि सहमहोदयामहोदयेनसहिताः ॥१६॥ अदुष्टत्वेहेतुःतपउग्रमिति तपस्तेजसाक्षत्रियस्यचंडालयाजनमपिनदोषायेतिज्ञात्वापियत्दूषयंतिस्म ॥१७ ॥ तस्माद्भस्मीभू
ताइत्यादि ॥१८॥ सप्तजातिशतानिसप्तजन्मशतानि मृतपाःशववस्त्रादिहारिणः मुष्टिकानामतन्नामानः इदानींडोंबाइतिप्रसिद्धाः॥१९॥ विकृताविकृतव्यापाराः विरूपाःविकृता
काराः अदूष्यंह्यदूषयदितिप्राग्वत् ॥२०॥ प्राणातिपातनिरतःप्राणिनांप्राणनाशोद्यतः अनुक्रोशोदया ॥२१ ॥ वर्तयिष्यतिप्राप्स्यति अत्रेदंबोध्यम् क्षत्रियत्वेपियाजनेप्रवृत्तिस्तत्रा

कथंसदसिभोक्तारोहविस्तस्यसुरर्षयः ॥ ब्राह्मणावामहात्मानोभुक्त्वाचांडालभोजनम् ॥ १४ ॥ कथंस्वर्गंगमिष्यंतिविश्वामित्रेणपालिताः ॥
एतद्वचननैष्ठुर्यमूचुःसंरक्तलोचनाः ॥१५॥ वासिष्ठामुनिशार्दूलसर्वेसहमहोदयाः ॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वासर्वेषांमुनिपुंगवः ॥१६॥ क्रोधसंरक्तन
यनःसरोषमिदमब्रवीत् ॥ यद्दूषयंत्यदुष्टंमांतपउग्रंसमास्थितम् ॥१७॥ भस्मीभूतादुरात्मानोभविष्यंतिनसंशयः ॥ अद्यतेकालपाशेननीता
वैवस्वतक्षयम् ॥१८॥ सप्तजातिशतान्येवमृतपाःसंभवंतुते ॥ श्वमांसनियताहारामुष्टिकानामनिर्घृणाः ॥१९॥ विकृताश्चविरूपाश्चलोकाननु
चरंत्विमान् ॥ महोदयश्चदुर्बुद्धिर्मामदूष्यंह्यदूषयत् ॥२० ॥ दूषितःसर्वलोकेषुनिषादत्वंगमिष्यति ॥ प्राणातिपातनिरतोनिरनुक्रोशतांगतः
॥२१॥ दीर्घकालंममक्रोधाद्दुर्गतिंवर्तयिष्यति ॥ एतावदुक्त्वावचनंविश्वामित्रोमहातपाः ॥ विररामममहातेजाऋषिमध्येमहामुनिः ॥ २२ ॥
इ०श्रीम०वा०आ०बा०एकोनषष्टितमःसर्गः ॥५९॥ ॥छ॥ तपोबलहतान्ज्ञात्वावासिष्ठान्समहोदयान् ॥ ऋषिमध्येमहातेजाविश्वामित्रोऽ
भ्यभाषत ॥१॥ अयमिक्ष्वाकुदायादस्त्रिशंकुरितिविश्रुतः ॥ धर्मिष्ठश्चवदान्यश्चमांचैवशरणंगतः ॥२॥ स्वेनानेनशरीरेणदेवलोकजिगीषया ॥
यथायंस्वशरीरेणदेवलोकंगमिष्यति ॥ ३ ॥ तथाप्रवर्त्यतांयज्ञोभवद्भिश्चमयासह ॥ विश्वामित्रवचःश्रुत्वासर्वएवमहर्षयः ॥ ४ ॥ ऊचःसमे
ताःसहसाधर्मज्ञाधर्मसंहितम् ॥ अयंकुशिकदायादोमुनिःपरमकोपनः ॥५ ॥ यदाहवचनंसम्यगेतत्कार्यंनसंशयः ॥ अग्निकल्पोहिभगवान्
शापंदास्यतिरोषतः ॥६॥ तस्मात्प्रवर्त्यतांयज्ञःसशरीरोयथादिवि ॥ गच्छेदिक्ष्वाकुदायादोविश्वामित्रस्यतेजसा ॥७॥

पिशापदूषितचंडालयाज
नेप्रवृत्तिर्ब्राह्मणेषुवासिष्ठेषुवधादिकृच्छापकृत्याप्रवृत्तिरेतत्सर्वंब्राह्मणत्वेच्छयाप्रवर्तमानतपसोविनाशायदैवकृतमितिबोध्यम् ॥ २२ ॥ ॥ इ० श्रीरा०रा०वा०आ०बा०एकोनष
ष्टितमःसर्गः ॥५९॥ ज्ञात्वायोगबलेन ॥१॥ इक्ष्वाकुदायादःतद्वंश्यः एवमादिगुणैर्यागाधिकारित्वंसूचितम् ॥२॥ स्वंप्रतिशरणमागमनेहेतुमाह स्वेनेत्यादि ॥३ ॥ प्रवर्त्यतांआरभ्य
ताम् ॥४॥धर्मसंहितमितिक्रियाविशेषणम् ऊचुरित्यस्यअन्योन्यमितिशेषःयदूचुस्तदाह अयमित्यादि ॥५॥ अग्निकल्पः अजितकामक्रोधत्वाच्छापंदास्यतीयतस्तस्मादिति ॥६॥७॥

SGDF

ततःसशरीरस्यस्वर्गगमनाययज्ञःप्रवर्त्यताम् सर्वेभवंतःस्वस्वकृत्यंअधितिष्ठतप्रारभध्वम् ताःक्रियाःस्वस्वार्त्विज्यकर्माणि ॥ ८ ॥ याजकःअध्वर्युरितियावत् अतएवव
क्ष्यतिस्रुवमुद्यम्येति ॥ ९ ॥ यथाकल्पंशास्त्रानुसारेण यथाविधियथासंप्रदायानुष्ठानम् कल्पशास्त्रेनानापक्षोपन्यासस्थलेअनुष्ठेयांशेसंप्रदायस्यैवशरणत्वात् महताकालेनअधिक
कालसाध्ययज्ञपूर्वकमंत्रपाठेन ॥ १० ॥ सर्वदेवताःप्रतीतिशेषः तदातथापिअनधिकारिणायाजनाद्यजनाच्च ॥११॥ उद्यम्यऊर्ध्वंक्रोधेनप्राक्षिप्य कोपस्यैवाधिकावस्थाक्रोधः
॥ १२ ॥ पश्यमेइति भागार्थदेवानामनागमनेनअसाध्यत्वेपिस्वतपोव्ययेनत्वामभीष्टंस्वर्गंनयामीतिभावः ॥ १३ ॥ स्वशरीरेणदुष्प्रापमित्यन्वयः हियदिमयास्वार्जितंयत्किंचि

ततःप्रवर्त्यतांयज्ञःसर्वेसमधितिष्ठत ॥ एवमुक्त्वामहर्षयःसंजह्रुःस्ताःक्रियास्तदा ॥८॥ याजकश्चमहातेजाविश्वामित्रोऽभवत्क्रतौ ॥ ऋत्विजश्चा
नुपूर्व्येणमंत्रवन्मंत्रकोविदाः ॥९॥ चक्रुःसर्वाणिकर्माणियथाकल्पंयथाविधि ॥ ततःकालेनमहताविश्वामित्रोमहातपाः ॥१०॥ चकारावाहनंतत्र
भागार्थंसर्वदेवताः ॥ नाभ्यागमंस्तदातत्रभागार्थंसर्वदेवताः ॥११॥ ततःकोपसमाविष्टोविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ स्रुवमुद्यम्यसक्रोधस्त्रिशंकुमि
दमब्रवीत् ॥१२॥ पश्यमेतपसोवीर्यंस्वार्जितस्यनरेश्वर ॥ एषत्वांस्वशरीरेणनयामिस्वर्गमोजसा ॥१३॥ दुष्प्रापंस्वशरीरेणस्वर्गंगच्छनरेश्वर
॥ स्वार्जितंकिंचिदप्यस्तिमयाहितपसःफलम् ॥१४॥ राजंस्त्वंतेजसातस्यसशरीरोदिवंव्रज ॥ उक्तवाक्येमुनौतस्मिन्सशरीरोनरेश्वरः ॥ १५॥
दिवंजगामकाकुत्स्थमुनीनांपश्यतांतदा ॥ स्वर्गलोकंगतंदृष्ट्वात्रिशंकुंपाकशासनः ॥१६॥ सहसर्वैःसुरगणैरिदंवचनमब्रवीत् ॥ त्रिशंकोगच्छभू
यस्त्वंनासिस्वर्गकृतालयः ॥१७॥ गुरुशापहतोमूढपतभूमिमवाक्शिराः ॥ एवमुक्तोमहेंद्रेणत्रिशंकुरपतत्पुनः ॥१८॥ विक्रोशमानस्त्राहीतिविश्वामि
त्रंतपोधनम् ॥ तच्छ्रुत्वावचनंतस्यक्रोशमानस्यकौशिकः ॥१९॥ रोषमाहारयत्तीव्रंतिष्ठतिष्ठेतिचाब्रवीत् ॥ ऋषिमध्येसतेजस्वीप्रजापतिरिवापरः
॥२०॥ सृजन्दक्षिणमार्गस्थान्सप्तर्षीनपरान्पुनः ॥ नक्षत्रवंशमपरमसृजत्क्रोधमूर्च्छितः ॥२१॥ दक्षिणांदिशमास्थायऋषिमध्येमहायशाः ॥ सृ
ष्ट्वानक्षत्रवंशंचक्रोधेनकलुषीकृतः ॥ २२ ॥ अन्यमिंद्रंकरिष्यामिलोकोवास्यादनिंद्रकः ॥ दैवतान्यपिसक्रोधात्स्रष्टुंसमुपचक्रमे ॥ २३ ॥

दपितपसःफलंसुकृतमस्ति ॥ १४ ॥ तदाह हेराजन्त्वंतस्यतेजसावैभवेनसशरीरोदिवंगच्छक्रुद्धत्वात्पुनरुक्त्यादिनदोषः ॥ १५ ॥ मुनीनांपश्यतांमुनिषुपश्यत्सु ॥ १६ ॥
स्वर्गकृतालयःस्वर्गेनिजपुण्यकर्मणाकृतआलयोयस्यतादृशः स्वर्गवासार्होनासीत्यर्थः ॥ १७ ॥ तत्रहेतुः गुरुशापेत्यादि ॥ १८ ॥ १९ ॥ आहारयत्अकरोत् ॥ २० ॥सृ
जन्निति यथाउत्तरतोध्रुवः अचलस्तिष्ठतिएवंत्रिशंकुस्तिष्ठतु तस्यपरितोयथासप्तर्षिमंडलंतथाअस्यापिभवत्वित्याशयः सृजन्नितिहेतौशतृप्रत्ययः सृष्टिंकुर्वन्तद्धेतोः दक्षिणमार्ग
स्थानपरानसृजत् पुनःसप्तविंशतिनक्षत्रमालामसृजत् ॥२१॥ नक्षत्रवंशंक्षुद्रनक्षत्रगणम् ॥२२॥ अन्यमिंद्रंस्वसृज्यमानस्वर्गस्येतिशेषः अथवामयासृज्यमानःस्वर्गःअनिंद्रएवास्तु

SGDF

त्रिशंकुरेवतत्रेंद्रोभवत्वित्याशयः एवमिंद्रस्थानेत्रिशंकुंप्रतिष्ठाप्यतस्यपरिवारभूतदैवतानिस्त्रष्टुमुपचक्रमे ॥२३॥ ततइति देवप्रतिस्वर्गवत्स्वस्यापिप्रतिस्वर्गंकुर्यात्इतिहेतोःसुराअ
सुराश्चसंभ्रांताःपर्याकुलचित्ताइत्यर्थः ॥ २४ ॥ अनुनयप्रकारमाह अयंराजेत्यादि गुरुशापेनपरिक्षतःचंडालत्वंप्राप्तः दिवंब्रह्मसृष्टंवास्वर्गम् ॥ २५ ॥ २६ ॥ भद्रंवइत्यनेन
अनुनयः ॥२७॥ स्वर्गोस्तुस्वर्गपदवाच्यसुखविशेषानुभवोस्तु ॥ २८ ॥ लोकाःभूरादिसत्यांताः ॥२९॥३०॥ वैश्वानरपथात्ज्योतिःशास्त्रप्रसिद्धानादिज्योतिश्चक्रमार्गाद्बहिर्बहि
र्देशेएतानितानिनक्षत्राणितिष्ठंत्वितिपूर्वेणान्वयः तेषुत्वदीयेषुज्योतिःषुनक्षत्रेषु जाज्वलन् भृशंज्वलन् ॥३१॥ अवाक्शिराःअस्मदुक्तावाक्शिरस्त्ववानेवंत्रिशंकुर्देवतुल्यसुखवान्ति

ततःपरमसंभ्रांताःसर्षिसंघाःसुरासुराः ॥ विश्वामित्रंमहात्मानमूचुःसानुनयंवचः॥२४॥अयंराजामहाभागगुरुशापपरिक्षतः ॥ सशरीरोदिवं
यातुंनार्हत्येवतपोधन॥२५॥तेषांतद्वचनंश्रुत्वादेवानांमुनिपुंगवः॥ अब्रवीत्सुमहद्वाक्यंकौशिकःसर्वदेवताः ॥२६॥ सशरीरस्यभद्रंवस्त्रिशंको
रस्यभूपतेः ॥ आरोहणंप्रतिज्ञातंनानृतंकर्तुमुत्सहे ॥ २७ ॥ स्वर्गोस्तुसशरीरस्यत्रिशंकोरस्यशाश्वतः ॥ नक्षत्राणिचसर्वाणिमामकानिध्रुवा
ण्यथ ॥२८॥ यावल्लोकाधरिष्यंतितिष्ठंत्वेतानिसर्वशः ॥ यत्कृतानिसुराःसर्वेतदनुज्ञातुमर्हथ ॥ २९ ॥ एवमुक्ताःसुराःसर्वेप्रत्यूचुर्मुनिपुंगव
म्॥एवंभवतुभद्रंतेतिष्ठंत्वेतानिसर्वशः ॥ ३० ॥ गगनेतान्यनेकानिवैश्वानरपथाद्बहिः॥नक्षत्राणिमुनिश्रेष्ठतेषुज्योतिःषुजाज्वलन् ॥ ३१ ॥ अ
वाक्शिरास्त्रिशंकुश्चतिष्ठत्वमरसन्निभः ॥ अनुयास्यंतिचैतानिज्योतींषिनृपसत्तमम् ॥ ३२ ॥ कृतार्थंकीर्तिमंतंचस्वर्गलोकगतंयथा ॥ विश्वा
मित्रस्तुधर्मात्मासर्वदेवैरभिष्टुतः ॥ ३३ ॥ ऋषिमध्येमहातेजाबाढमित्येवदेवताः॥ ततोदेवामहात्मानोऋषयश्चतपोधनाः ॥ जग्मुर्यथागतं
सर्वेयज्ञस्यांतेनरोत्तम ॥ ३४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषष्टितमःसर्गः ॥ ६०॥ ॥ छ ॥ ॥ विश्वा
मित्रोमहातेजाःप्रस्थितान्वीक्ष्यतानृषीन् ॥ अब्रवीन्नरशार्दूलसर्वांस्तान्वनवासिनः ॥ १ ॥ महाविघ्नःप्रवृत्तोयंदक्षिणामास्थितोदिशम् ॥
दिशमन्यांप्रपत्स्यामस्तत्रतप्स्यामहेतपः ॥२॥ पश्चिमायांविशालायांपुष्करेषुमहात्मनः ॥ सुखंतपश्चरिष्यामःसुखंतद्धितपोवनम् ॥ ३॥

ष्टतु एतानितवज्योतींषितंअनुयास्यंतिच ॥३२॥ स्वर्गलोकगतंयथास्वर्गलोकगतमिवेत्ययंतंपूर्वान्वयि ॥३३॥ बाढमित्येवआहेतिशेषः दुराग्रहस्यानर्थहेतुतांप्रतिसंधायदेवतावच
नमंगीचकार ॥३४॥ ॥ इ०रा०रा०रा०वा०आ०बा०षष्टितमःसर्गः ॥६०॥छ॥ वनवासिनःतपोवनवासिनस्तान्स्वाज्ञयायज्ञार्थमागतान्प्रस्थितान्वीक्ष्यसर्वांस्तानब्रवीदित्यन्वयः
वनवासिनइत्यस्यस्थानेविनयान्वितानितिपाठांतरम् ॥ १ ॥ दक्षिणांदिशमासमंताद्व्याप्यास्थितोयंत्रिशंकुरूपोमहाविघ्नोस्माकंतपोनाशकत्वात्प्रवृत्तस्तच्छायाक्रांतत्वाच्चायंदेशोऽतः
परंतपोऽयोग्यइतिभावः ॥२॥ विशालायांविशालतपोवनवत्यांपश्चिमायांवर्तमानेषुपुष्करेषुतत्तीरेतपोवनेष्वित्यर्थः महात्मनइतिमहात्मानइत्यर्थकंऋषिसंबोधनमदीर्घत्वमार्षम् ॥३॥

SGDF

॥ ४ ॥ ५ ॥ विप्रःपुरोहितः ॥ ६ ॥ अभ्याहृतइदानीमस्माभिरानीतःपशुस्तवदुर्नयात्त्वत्पापवशात्तावकरक्षिणांप्रमादाच्चप्रनष्टइत्यन्वयः राजपापमाह अरक्षितारंप्रजानामिति
शेषः ॥ ७ ॥ एतत्पशुनाशरूपंमहत्प्रायश्चित्तंमहतःप्रायश्चित्तस्यकारणं प्रक्रांतंकर्मयावत्प्रवर्ततेप्रवर्तिष्यतेतावत्ततःप्रागेवनष्टंपशुमन्विष्यानय तत्प्रतिनिधित्वेनक्रीत्वानरंवापशु
मानयेत्यर्थः ॥ ८ ॥ सहस्रशोगोभिर्निष्क्रयभूताभिरित्यर्थः ॥९॥ १०॥ सपुत्रेति सइतिपृथक्पदं सोंऽबरीषः भृगुतुंगंपर्वतशृंगाविशेषः ॥११॥१२॥ तंप्रसिद्धतपसमृचीकंइदं

एवमुक्त्वामहातेजाःपुष्करेषुमहामुनिः ॥ तपउग्रंदुराधर्षंतेपेमूलफलाशनः ॥४॥ एतस्मिन्नेवकालेतुअयोध्याधिपतिर्महान् ॥अंबरीषइतिख्या
तोयष्टुंसमुपचक्रमे ॥५॥ तस्यवैयजमानस्यपशुमिंद्रोजहारह ॥ प्रनष्टेतुपशौविप्रोराजानमिदमब्रवीत् ॥६॥ पशुरभ्याहृतोराजन्प्रनष्टस्तवदुर्न
यात् ॥ अरक्षितारंराजानंघ्नंतिदोषानरेश्वर ॥७॥ प्रायश्चित्तंमहद्ध्येतन्नरंवापुरुषर्षभ ॥ आनयस्वपशुंशीघ्रंयावत्कर्मप्रवर्तते ॥८॥ उपाध्या
यवचःश्रुत्वासराजापुरुषर्षभः ॥ अन्वियेषमहाबुद्धिःपशुंगोभिःसहस्रशः ॥९॥ देशान्जनपदांस्तांस्तान्नगराणिवनानिच ॥ आश्रमाणिच
पुण्यानिमार्गमाणोमहीपतिः ॥१०॥ सपुत्रसहितंतातसभार्यंरघुनंदन ॥ भृगुतुंगेसमासीनमृचीकंसंददर्शह ॥११॥ तमुवाचमहातेजाःप्रण
म्याभिप्रसाद्यच ॥ महर्षिंतपसादीप्तंराजर्षिरमितप्रभः ॥१२॥ पृष्ट्वासर्वत्रकुशलमृचीकंतमिदंवचः ॥ गवांशतसहस्रेणविक्रीणीषेसुतंयदि
॥१३॥ पशोरर्थेमहाभागकृतकृत्योऽस्मिभार्गव ॥ सर्वेपरिगतादेशायज्ञियंनलभेपशुम् ॥१४॥ दातुमर्हसिमूल्येनसुतमेकमितोमम ॥ एव
मुक्तोमहातेजाऋचीकस्त्वब्रवीद्वचः ॥१५॥ नाहंज्येष्ठंनरश्रेष्ठविक्रीणीयांकथंचन ॥ ऋचीकस्यवचःश्रुत्वातेषांमातामहात्मनाम् ॥१६॥ उवाच
नरशार्दूलमंबरीषमिदंवचः ॥ अविक्रेयंसुतंज्येष्ठंभगवानाहभार्गवः ॥१७॥ ममापिदयितंविद्धिकनिष्ठंशुनकंप्रभो ॥ तस्मात्कनीयसंपुत्रंनदा
स्येतवपार्थिव ॥१८॥ प्रायेणहिनरश्रेष्ठज्येष्ठाःपितृषुवल्लभाः ॥मातॄणांचकनीयांसस्तस्माद्रक्ष्येकनीयसम्॥१९॥उक्तवाक्येमुनौतस्मिन्मुनि
पत्न्यांतथैवच ॥ शुनःशेपःस्वयंराममध्यमोवाक्यमब्रवीत् ॥२०॥ पिताज्येष्ठमविक्रेयंमाताचाहकनीयसम् ॥ विक्रेयंमध्यमंमन्येराजपुत्रन
यस्वमाम् ॥२१॥ अथराजामहाबाहोवाक्यांतेब्रह्मवादिनः ॥ हिरण्यस्यसुवर्णस्यकोटिभीरत्नराशिभिः ॥ २२ ॥

वक्ष्यमाणंवचोब्रवीदितिशेषः यदिविक्रीणीषेतदाकृतकृत्योस्मिभवेयंयतोयज्ञियंयज्ञेपूर्वंपरिकल्पितंपशुंक्वापिनलभे ॥ १३ ॥ १४ ॥ इतःएतेषु सार्वविभाक्तिकस्तसिः ॥ १५ ॥
कथंचनबहुनापिमूल्येन अनेनेतरयोरनुमतिःसूचिता अप्रतिषिद्धमनुमतमितिन्यायात् ॥ १६ ॥ १७ ॥ शुनकइतिकनिष्ठपुत्रनाम ॥ १८ ॥ पितृषुपितॄणां रक्षिष्यामीत्यर्थे
रक्ष्येइत्यार्षं ॥ १९ ॥ रामेतिसंबुद्धिः ॥ २० ॥ मध्यमंमध्यमपुत्रंविक्रेयंमातापित्रोर्विक्रेयत्वेनसंमतंमन्येऽर्थादितिशेषः ॥ २१ ॥ ब्रह्मवादिनःमध्यमपुत्रस्य ॥ २२ ॥

SGDF

गृहीत्वाक्रीत्वा यद्यप्यपत्यस्यदानक्रयौशास्त्रनिषिद्धौतथापिअनेनकुलहानौधर्मार्थमपत्यदानमिवयज्ञायापत्यक्रयोनविगीतइतिसूचितं पुत्रस्यचैवंपित्रधीनतोचितेतिचबोधितम्
॥ २३ ॥ शुनःशेपंरथमारोप्येत्यन्वयः ॥ ३४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेएकषष्टितमःसर्गः ॥ ६१ ॥ ॥छ॥
व्यश्रमत् व्यश्राम्यदितिपाठांतरम् ॥१॥विश्रममाणस्येतिविश्रामतइत्यर्थेआर्षम् ॥२॥तृष्णयापिपासयाजिजीविषयाच श्रमेण वेति विषण्णवदनत्वेदीनत्वेपरमातुरत्वेचहेतुः॥३॥
अंकेउत्संगे मातुलत्वात्तत्रपातः बांधवाःकुतोदूरादेवसर्वथानसंत्येवेत्यर्थः ॥ ४ ॥ धर्मेणस्वार्जितेन सर्वेषांशरणागतानांभावनः सर्वेष्टसाधनं एकोहिस्त्वर्थे ॥ ५ ॥ यथा

गवांशतसहस्रेणशुनःशेपंनरेश्वरः॥गृहीत्वापरमप्रीतोजगामरघुनंदन ॥२३॥ अंबरीषस्तुराजर्षीरथमारोप्यसत्वरः ॥ शुनःशेपंमहतेजाजगा
माशुमहायशाः ॥ २४ ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०बालकांडेएकषष्टितमःसर्गः ॥ ६१ ॥ ॥छ॥ ॥ शुनःशेपंनरश्रेष्ठगृहीत्वातुमहायशाः ॥
व्यश्रमत्पुष्करेराजामध्याह्नेरघुनंदन ॥१॥ तस्यविश्रममाणस्यशुनःशेपोमहायशाः ॥ पुष्करंज्येष्ठमागम्याविश्वामित्रंददर्शह ॥२॥ तप्यंतमृ
षिभिःसार्धंमातुलंपरमातुरः ॥ विषण्णवदनोदीनस्तृष्णयाचश्रमेणच ॥ ३ ॥ पपातांकेमुनेरामवाक्यंचेदमुवाचह ॥ नमेस्तिमातानपिता
ज्ञातयोबांधवाःकुतः ॥ ४ ॥ त्रातुमर्हसिमांसौम्यधर्मेणमुनिपुंगव ॥ त्रातात्वंहिनरश्रेष्ठसर्वेषांत्वंहिभावनः ॥५॥ राजाचकृतकार्यःस्यादहंदी
र्घायुरव्ययः ॥ स्वर्गलोकमुपाश्नीयांतपस्तप्त्वाह्यनुत्तमम् ॥ ६ ॥ समेनाथोह्यनाथस्यभवभव्येनचेतसा ॥ पितेवपुत्रंधर्मात्मंस्त्रातुमर्हसिकि
ल्बिषात् ॥ ७ ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाविश्वामित्रोमहातपाः ॥ सांत्वयित्वाबहुविधंपुत्रानिदमुवाचह ॥८॥ यत्कृतेपितरःपुत्रान्जनयंतिशुभार्थि
नः ॥ परलोकहितार्थायतस्यकालोयमागतः ॥ ९ ॥ अयंमुनिसुतोबालोमत्तःशरणमिच्छति ॥ अस्यजीवितमात्रेणप्रियंकुरुतपुत्रकाः ॥
॥१०॥ सर्वेसुकृतकर्माणःसर्वेधर्मपरायणाः ॥पशुभूतानरेंद्रस्यतृप्तिमग्नेःप्रयच्छत॥११॥नाथवांश्चशुनःशेपोयज्ञश्चाविघ्नतोभवेत्॥ देवतास्त
र्पिताश्चस्युर्ममचापिकृतंवचः ॥ १२ ॥ मुनेस्तद्वचनंश्रुत्वामधुच्छंदादयःसुताः ॥ साभिमानंनरश्रेष्ठसलीलमिदमब्रुवन् ॥ १३ ॥

चराजाकृतकार्यःस्यात् अहं चअव्ययोधर्मलोपाभाववान्दीर्घायुस्तपस्तप्त्वास्वर्गंप्राप्नुयांतथाकुर्वितिशेषः ॥ ६ ॥ किल्बिषात्जीवविपत्तिरूपात् भव्येनप्रसन्नेन पुत्रंज्येष्ठम् ॥ ७॥
॥ ८ ॥ यत्कृतेयत्प्रयोजनाय तदेवप्रयोजनमाह परलोकहितार्थायपरलोकहितरूपप्रयोजनाय तस्यप्रयोजनस्य ॥ ९ ॥ परलोकहितंप्रयोजनमाह अय
मिति शरणंरक्षणम् जीवितमात्रेणजीवितप्रदानमात्रेणाप्रियमित्यस्यममस्वस्य जीवतोवाक्यकरणादितिस्मृतेः शुनकवत्परलोकसाधनत्वेनप्रियमित्यर्थः ॥ १० ॥
तत्रप्रवृत्त्यर्थंस्तौति सर्वेइति पशुभूताः अस्यराज्ञापशुत्वेनग्रहणादेतत्प्रतिनिधित्वेनपशुभूतानरेंद्रस्ययज्ञेऽग्नेस्तृप्तिंप्रयच्छथेत्यर्थः ॥ ११ ॥ नाथवान्मयारक्षकवान् ममयु
ष्मत्पितुःजीवतोवाक्यकरणात्वचः कृतंभवति ॥ १२ ॥ साभिमानंसाहंकारम् सलीलंसपरिहासम् ॥ १३ ॥

लोकतःशास्त्रतश्चानुचितानुष्ठातृत्वेदृष्टांतमाह श्वमांसमिवेति ॥१४॥१५॥ साध्वसंभयम् पितृत्वप्रत्युक्तभीतिरहितम् जीवतोवाक्याकरणाद्धर्मादपिविगर्हितंभ्रष्टम् एवंमद्वाक्य
मतिक्रम्ययतोदारुणंपरुषंरोमहर्षणंरोमांचरूपविकारजनकमुक्तंतस्मादितिशेषः ॥१६॥ जातिषुमुष्टिकजातिषु ॥१७॥ निरामयांसर्वदुःखनाशिकांरक्षांकृत्वाशुनःशेपमुवाच॥१८॥
वाक्यमाह पवित्रेति पवित्रपाशाःदर्भरशनाः वैष्णवंविष्णुदैवत्यम् वैष्णवोवैदेवतयायूपइतिश्रुतेः वाग्भिराग्नेयमंत्रैराग्निमुदाहरस्तुहि ॥ १९ ॥ इमेमयोपदिश्यमानेइंद्रोपेंद्रदैवत्ये
सिद्धिंजीवितसिद्धिम् ॥२०॥२१॥ गच्छावहेइत्यार्षस्तङ् निवर्तयस्व यज्ञामितिशेषः समुदाहरकुरु ॥२२॥२३॥ पवित्रैर्दर्भरज्जुभिःकृतपशुत्वज्ञापनंपशुंकृत्वायज्ञपशुत्वेनसंपाद्य

कथमात्मसुतान्हित्वात्रायसेऽन्यसुतंविभो॥ अकार्यमिवपश्यामःश्वमांसमिवभोजने ॥१४॥ तेषांतद्वचनंश्रुत्वापुत्राणांमुनिपुंगवः ॥ क्रोधसं
रक्तनयनोव्याहर्तुमुपचक्रमे ॥१५॥ निःसाध्वसमिदंप्रोक्तंधर्मादपिविगर्हितम् ॥ अतिक्रम्यतुमद्वाक्यंदारुणंरोमहर्षणम् ॥१६॥ श्वमांसभो
जिनःसर्वेवासिष्ठाइवजातिषु ॥ पूर्णंवर्षसहस्रंतुपृथिव्यामनुवत्स्यथ ॥ १७ ॥ कृत्वाशापसमायुक्तान्पुत्रान्मुनिवरस्तदा॥शुनःशेपमुवाचार्तं
कृत्वारक्षांनिरामयाम् ॥१८॥ पवित्रपाशैराबद्धोरक्तमाल्यानुलेपनः ॥ वैष्णवंयूपमासाद्यवाग्भिरग्निमुदाहर ॥१९ ॥ इमेचगाथेद्वेदिव्येगा
येथामुनिपुत्रक ॥ अंबरीषस्ययज्ञेस्मिंस्ततःसिद्धिमवाप्स्यसि ॥ २० ॥ शुनःशेपोगृहीत्वातेद्वेगाथेसुसमाहितः ॥ त्वरयाराजसिंहंतमंबरीष
मुवाचह॥२१॥ राजसिंहमहाबुद्धेशीघ्रंगच्छावहेवयं ॥ निवर्तयस्वराजेंद्रदीक्षांचसमुपाहर ॥२२॥ तद्वाक्यमृषिपुत्रस्यश्रुत्वाहर्षसमन्वितः ॥
जगामनृपतिःशीघ्रंयज्ञवाटमतंद्रितः ॥ २३ ॥ सदस्यानुमतेराजापवित्रकृतलक्षणम् ॥ पशुंरक्तांबरंकृत्वायूपेतंसमबंधयत् ॥ २४ ॥ सब
द्धोवाग्भिरग्र्याभिरभितुष्टाववैसुरौ ॥ इंद्रमिंद्रानुजंचैवयथावन्मुनिपुत्रकः ॥ २५ ॥ ततःप्रीतःसहस्राक्षोरहस्यस्तुतितोषितः ॥ दीर्घमा
युस्तदाप्रादाच्छुनःशेपायवासवः ॥ २६ ॥ सचराजानरश्रेष्ठयज्ञस्यचसमाप्तवान् ॥ फलंबहुगुणंरामसहस्राक्षप्रसादजम् ॥२७॥ विश्वा
मित्रोपिधर्मात्माभूयस्तेपेमहातपाः ॥ पुष्करेषुनरश्रेष्ठदशवर्षशतानिच ॥२८॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०द्विषष्टितमःसर्गः ॥६२ ॥ ७ ॥

अबंधयत् राजेतिशेषः ॥२४॥ इंद्रानुजोविष्णुर्यूपदेवः अत्रपूर्वमग्निस्तुत्वाततएतौ उपदेशकालेतथोक्तत्वात् ॥२५॥ सहस्राक्षइत्युपलक्षणंविष्णोरपि रहस्यस्तुतिर्विश्वामित्रोपदि
ष्टा ॥ २६ ॥ समाप्तवान् फलंसम्यगाप्तवानित्यर्थः यद्यपिबह्वृचब्राह्मणेहरिश्चंद्रोहवैधसऐक्ष्वाकोराजेत्यादिनाहरिश्चंद्रयज्ञेशुनःशेपस्याजीगर्तिसुतस्यपशुत्वंप्राजापत्यादिस्तुत्याच
मोक्षःश्रूयतेतथापिअंबरीषविषयमप्येतत् एतत्प्रामाण्यात्तन्मूलश्रुतिश्चान्वेष्येतिबहवः केचित्तुहरिश्चंद्रपदंसादृश्यादंबरीषएवप्रयुक्तं अजीगर्तिपदं चऋचीकेप्रयुक्तंश्रुतावस्मादे
वोपबृंहणादित्याहुः ॥२७॥ भूयःपूर्वतपसःपुत्रेषुक्रोधेननाशात्क्रोधंनकरिष्यामीतिसंकल्प्यपुनस्तपोकरोत् ॥२८॥ ॥इ०रा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०द्विषष्टितमःसर्गः ॥६२॥

SGDF

व्रतस्नातंसमाप्तव्रतं तपःफलचिकीर्षवःतपःफलंदातुकामाः॥१॥ ऋषिस्त्वमसि अत्रराजशब्दानुपादानेनक्षत्रजातिविश्लेषःसूचितः॥२॥३॥ परमारूपादिभिःसर्वोत्तमा अप्सराइ
त्यार्थं॥४॥तत्रसरसि जलदेविद्युतमिव॥५॥ कंदर्पकृतोदर्पोमदः॥६॥ अनुगृह्णीष्व भोगदानेनेतिशेषः वरारोहाश्रेष्ठजघना॥७॥ पंचपंचदशवर्षाणि॥८॥९॥सामर्षादेवेषु विघ्नस्यत
त्कृतत्वज्ञानात्॥ १० ॥ तदाह सर्वमिति अहोरात्रापदेशेनएकाहोरात्रतुल्यतया॥ ११ ॥ १२॥ वेपंतींविपमानां मधुरैःमत्प्रार्थनयास्थितासीतितवनकश्चनदोषइत्यादिवाक्यैः

पूर्णेवर्षसहस्त्रेतुव्रतस्नातंमहामुनिम्॥ अभ्यगच्छन्सुराःसर्वेतपःफलचिकीर्षवः॥१॥ अब्रवीत्सुमहातेजाब्रह्मासुरुचिरंवचः॥ ऋषिस्त्वमसि
भद्रंतेस्वार्जितैःकर्मभिःशुभैः॥ २ ॥ तमेवमुक्त्वादेवेशस्त्रिदिवंपुनरभ्यगात्॥ विश्वामित्रोमहातेजाभूयस्तेपेमहत्तपः॥३॥ततःकालेनमहतामे
नकापरमाप्सरा॥ पुष्करेषुनरश्रेष्ठस्नातुंसमुपचक्रमे॥ ४ ॥ तांददर्शमहातेजामेनकांकुशिकात्मजः॥रूपेणाप्रतिमांतत्रविद्युतंजलदेयथा॥५॥
कंदर्पदर्पवशगोमुनिस्तामिदमब्रवीत्॥ अप्सरःस्वागतंतेस्तुवसचेहममाश्रमे॥ ६ ॥ अनुगृह्णीष्वभद्रंतेमदनेनविमोहितम्॥ इत्युक्तासा
वरारोहातत्रावासमथाकरोत्॥७॥ तपसोहिमहाविघ्नोविश्वामित्रमुपागमत्॥ तस्यांवसंत्यांवर्षाणिपंचपंचचराघव॥८॥ विश्वामित्राश्रमेसौ
म्येसुखेनव्यतिचक्रमुः॥ अथकालेगतेतस्मिन्विश्वामित्रोमहामुनिः॥ ९ ॥ सव्रीडइवसंवृत्तश्चिंताशोकपरायणः॥ बुद्धिर्मुनेःसमुत्पन्नासा
मर्षारघुनंदन॥ १० ॥ सर्वंसुराणांकर्मैतत्तपोपहरणंमहत्॥ अहोरात्रापदेशेनगताःसंवत्सरादश॥ ११ ॥ काममोहाभिभूतस्यविघ्नोयंप्र
त्युपस्थितः॥ सनिःश्वसन्मुनिवरःपश्चात्तापेनदुःखितः॥ १२ ॥ भीतामप्सरसंदृष्ट्वावेपंतींप्रांजलिंस्थिताम्॥ मेनकांमधुरैर्वाक्यैर्विसृज्य
कुशिकात्मजः॥१३॥उत्तरंपर्वतंरामविश्वामित्रोजगामह॥सकृत्वानैष्ठिकींबुद्धिंजेतुकामोमहायशाः॥ १४॥ कौशिकीतीरमासाद्यतपस्तेपेदुरास
दम्॥ तस्यवर्षसहस्राणिघोरंतपउपासतः॥१५॥ उत्तरेपर्वतेरामदेवतानामभूद्भयम्॥ अमंत्रयन्समागम्यसर्वेसर्षिगणाःसुराः॥१६॥म
हर्षिशब्दंलभतांसाध्वयंकुशिकात्मजः॥देवतानांवचःश्रुत्वासर्वलोकपितामहः॥१७॥अब्रवीन्मधुरंवाक्यंविश्वामित्रंतपोधनम्॥ महर्षेस्वागतं
वत्सतपसोग्रेणतोषितः॥ १८ ॥ महत्त्वमृषिमुख्यत्वंददामितवकौशिक॥ ब्रह्मणस्तुवचःश्रुत्वाविश्वामित्रस्तपोधनः॥ १९ ॥

क्रोधस्यसंकल्पपूर्वंत्यक्तत्वादत्रशापादानंतेनास्यक्रोधजयोजातइत्युक्तं॥ १३ ॥ तत्वस्तत्रबहुविघ्नदर्शनादुत्तरगमनं नैष्ठिकींकामस्याप्यकरणंसंकल्प्यअत्युत्कटब्रह्मचर्यविषयांबु
द्धिंदृढनिश्चयं जेतुकामःकाममितिशेषः॥ १४ ॥ कौशिकीविश्वामित्रभगिनीनदी॥ १५ ॥ उत्तरेपर्वतेइत्येतत्पूर्वान्वयि समागम्यब्रह्मणेतिशेषः॥ १६ ॥ लभतां भगव
न्नितिशेषः॥ १७ ॥ देवप्रार्थनयामहर्षिशब्देनैवसंबोधयति महर्षेइति॥ १८ ॥ महत्त्वस्यविवरणं ऋषिमुख्यत्वमिति ॥ १९ ॥

प्रत्युवाचेति पितामहमितिशेषः अतुलंसर्वोत्तमंब्रह्मर्षिशब्दंमदभीष्टंस्वार्जितैः कर्मभिःप्राप्यंयदियतोभगवान्नाहनवदतिततोमन्येहंविजितेंद्रियः अत्रकाकुः नविजितेंद्रियइत्यर्थः
नतावदिति विकारहेतुसंनिधानेविकाराभावेहितत्त्वमितिभावः नतावदितिलोकोक्तौ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ घर्मेग्रीष्मे आकाशंनिरावरणदेशः ॥ २३॥२४॥२५ ॥ आत्महि
तंआत्माइंद्रः ॥२६॥ इ०रा०वा०आ०बा०त्रिषष्टितमःसर्गः ॥ ६३ ॥ लोभनंप्रतारणं काममोहेनकामज्वलितचित्तवैवश्येनसमन्वितंयुक्तम् ॥ १ ॥ व्रीडिताअसामर्थ्यवच

प्रांजलिःप्रणतोभूत्वाप्रत्युवाचपितामहम् ॥ ब्रह्मर्षिशब्दमतुलंस्वार्जितैःकर्मभिःशुभैः ॥२०॥यदिमेभगवान्नाहततोहंविजितेंद्रियः॥तमुवाचत
तोब्रह्मानतावत्त्वंजितेंद्रियः ॥२१॥ यतस्वमुनिशार्दूलइत्युक्त्वात्रिदिवंगतः ॥ विप्रस्थितेषुदेवेषुविश्वामित्रोमहामुनिः ॥२२॥ ऊर्ध्वबाहुर्नि
रालंबोवायुभक्षस्तपश्चरन् ॥ घर्मेपंचतपाभूत्वावर्षास्वाकाशसंश्रयः ॥ २३ ॥ शिशिरेसलिलेशायीरात्र्यहानितपोधनः ॥ एवंवर्षसहस्रंहि
तपोघोरमुपागमत्॥२४॥तस्मिन्संतप्यमानेतुविश्वामित्रेमहामुनौ॥संतापःसुमहानासीत्सुराणांवासवस्यच॥२५॥रंभामप्सरसंशक्रःसर्वैःसह
मरुद्गणैः॥उवाचात्महितंवाक्यमहितंकौशिकस्यच॥२६॥इ०श्रीम०वा०आ०बा०त्रिषष्टितमःसर्गः॥६३॥सुरकार्यमिदंरंभेकर्तव्यंसुमहत्त्वया
लोभनंकौशिकस्येहकाममोहसमन्वितम् ॥ १ ॥ तथोक्तासाप्सरारामसहस्राक्षेणधीमता ॥ व्रीडिताप्रांजलिर्वाक्यंप्रत्युवाचसुरेश्वरम्॥ २॥
अयंसुरपतेघोरोविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ क्रोधमुत्स्रक्ष्यतेघोरंमयिदेवनसंशयः॥३॥ततोहिमेभयंदेवप्रसादंकर्तुमर्हसि ॥ एवमुक्तस्तयारामस
भयंभीतयातदा ॥ ४ ॥ तामुवाचसहस्राक्षोवेपमानांकृतांजलिम् ॥ माभैषीरंभेभद्रंतेकुरुष्वममशासनम् ॥ ५ ॥ कोकिलोहृदयग्राहीमाध
वेरुचिरद्रुमे॥अहंकंदर्पसहितःस्थास्यामितवपार्श्वतः॥६॥त्वंहिरूपंबहुगुणंकृत्वापरमभास्वरम्॥तमृषिंकौशिकंभद्रेभेदयस्वतपस्विनम्॥ ७॥
साश्रुत्वावचनंतस्यकृत्वारूपमनुत्तमम् ॥ लोभयामासललिताविश्वामित्रंशुचिस्मिता ॥८॥ कोकिलस्यतुशुश्राववल्गुव्याहरतःस्वनम्॥ सं
प्रहृष्टेनमनसासचैनामन्ववैक्षत ॥ ९ ॥ अथतस्यचशब्देनगीतेनाप्रतिमेनच ॥ दर्शनेनचरंभायामुनिःसंदेहमागतः ॥ १० ॥ सहस्राक्ष
स्यतत्सर्वंविज्ञायमुनिपुंगवः ॥ रंभांक्रोधसमाविष्टःशशापकुशिकात्मजः ॥११॥

ननिमित्ताव्रीडा ॥ २ ॥ उत्सृज्यतेइतिपाठेपिउत्स्रक्ष्यतइत्येवार्थः ॥ ३ ॥
ह्रियतोतःप्रसादंएवंनियोगाभावरूपम् ॥४॥५॥ माधवेवसंतेकोकिलोभूत्वाहमित्यन्वयः ॥ ६॥ बहुगुणंहावभावादिगुणोपेतं रूपंरूपपरिष्कारं भेदयस्वकामोत्पादनेनतपसश्चाल
य ॥७॥ ललिताललिताख्यभावयुक्ता ॥८॥ वल्गुमनोहरं कमनीयविषयलाभाच्चेतसोहर्षः ॥९ ॥ तस्यकोकिलस्य गीतेन रंभायाइतिशेषःसदेहंस्वतएवास्यायदृच्छयाआगमनंउतेंद्रप्रे
रितायामत्तपोभंगार्थमित्येवंरूपम् ॥ १० ॥ तत्सर्वंरंभागमनंतत्कृतप्रलोभनंचसहस्राक्षप्रेरणामूलमितियुक्त्याध्यानेन वाविज्ञायनिश्चित्यरंभांशशापेत्यन्वयः ॥ ११ ॥

SGDF

शैलीशिलाप्रतिमारूपा ॥१२॥ यद्यपिस्वामिनियोगतःप्रवृत्तायारंभायाःशापदानमनुचितंइंद्रेएवतद्दानमुचितंतथापिक्रोधावेशेनयुक्तायुक्तविवेकाभावः अतएवपश्चाद्विवेकंलब्ध्वा
तामनुगृह्णाति ब्राह्मणइति वसिष्ठइत्यर्थइतिकतकःएतेनकामादपिक्रोधोदुर्जयइतिसूचितम् ॥१३॥ आत्मनःकोपंधारयितुंअशक्नुवन्तांशप्त्वातपोव्ययजन्यदुःखेनसंतापंपश्चात्ता
पमुपागतइतिशेषः ॥१४॥ महर्षेर्वचःश्रुत्वाकंदर्पःसचइंद्रश्चनिर्गतइत्यन्वयः ॥१५॥ कोपेनचात्कामेनचतपोपहरणेकृतेसतिकामक्रोधहृतत्वादेवाजितैरिंद्रियैरित्यन्वयः आपात
तोरंभादर्शनप्रवृत्त्याकामेनाततिपःक्षयः आत्मनोमनसः शांतिंदुःखोपशमम् ॥१६॥ नचवक्ष्ये शापादिवचनमितिशेषः ॥१७॥ आत्मानंशरीरम् ॥१८॥ यावत्यावताकालेनब्रा

यन्मांलोभयसेरंभेकामक्रोधजयैषिणम् ॥ दशवर्षसहस्राणिशैलीस्थास्यसिदुर्भगे ॥१२॥ ब्राह्मणःसुमहातेजास्तपोबलसमन्वितः ॥ उद्धरि
ष्यतिरंभेत्वांमत्क्रोधकलुषीकृताम् ॥१३॥ एवमुक्त्वामहातेजाविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ अशक्नुवन्धारयितुंकोपंसंतापमात्मनः॥ १४ ॥ तस्य
शापेनमहतारंभाशैलीतदाभवत् ॥ वचःश्रुत्वाचकंदर्पोमहर्षेःसचनिर्गतः ॥१५॥ कोपेनचमहातेजास्तपोपहरणेकृते ॥ इंद्रियैरजितैरामनले
भेशांतिमात्मनः ॥१६॥ बभूवास्यमनश्चिंतातपोपहरणेकृते ॥ नैवंक्रोधंगमिष्यामिनचवक्ष्येकथंचन ॥१७॥ अथवानोच्छ्वसिष्यामिसंवत्सर
शतान्यपि ॥ अहंहिशोषयिष्यामिआत्मानंविजितेंद्रियः ॥१८॥ तावद्यावद्धिमेप्राप्तंब्राह्मण्यंतपसार्जितम् ॥ अनुच्छ्वसन्नभुंजानस्तिष्ठेयंशा
श्वतीःसमाः ॥१९॥ नहिमेतप्यमानस्यक्षयंयास्यंतिमूर्तयः ॥ एवंवर्षसहस्रस्यदीक्षांसमुनिपुंगवः ॥ चकाराप्रतिमांलोकेप्रतिज्ञांरघुनंदन
॥२० ॥ इत्यार्षेश्रीम०वा०आ०बा०चतुःषष्टितमःसर्गः ॥६४ ॥ ॥छ॥ ॥अथहैमवतींरामदिशंत्यक्त्वामहामुनिः ॥ पूर्वांदिशमनुप्राप्य
तपस्तेपेसुदारुणम् ॥ १ ॥ मौनंवर्षसहस्रस्यकृत्वाव्रतमनुत्तमम् ॥ चकाराप्रतिमंरामतपःपरमदुष्करम् ॥२॥ पूर्णेवर्षसहस्रेतुकाष्ठभूतंमहा
मुनिम् ॥ विघ्नैर्बहुभिराधूतंक्रोधोनांतरमाविशत् ॥ ३ ॥ सकृत्वानिश्चयंरामतपआतिष्ठताव्ययम् ॥ तस्यवर्षसहस्रस्यव्रतेपूर्णेमहाव्रतः ॥
॥ ४ ॥ भोक्तुमारब्धवानन्नंतस्मिन्कालेरघूत्तम ॥ इंद्रोद्विजातिर्भूत्वातंसिद्धमन्नमयाचत ॥ ५ ॥ तस्मैदत्वातदासिद्धंसर्वंविप्रायनिश्चितः ॥
निःशेषितेऽन्नेभगवानभुक्त्वैवमहातपाः ॥६ ॥ ह्मण्यंप्राप्तंभवेत्तावच्छाश्वतीःसमाःबहून्वत्सरान् ॥१९॥ मूर्तयःशरीरावयवाः तपोर्थत्वादनुच्छ्वासाभोजनयोस्तद्धले

नस्थास्यंत्येवेतिभावः दीक्षांअनुच्छ्वासाभोजनेउद्दिश्य अप्रतिमांप्रतिज्ञांसर्वथैवंकरिष्यइत्यध्यवसायम् ॥२०॥ इ०रा०श्रीरा०आ०बा०चतुःषष्टितमःसर्गः ॥ ६४ ॥ ॥छ॥
अथप्रतिज्ञोत्तरं हैमवतींउत्तराम् ॥ १ ॥ मौनरूपंव्रतंवर्षसहस्रसंबंधि मौनंचात्रकाष्ठमौनम् ॥ २ ॥ आधूतमाकुलीकृतमपिआंतरमंतःकरणम् ॥ ३ ॥ निश्चयंक्रोधाकरणावि
षयकं वर्षसहस्रसंबंधिनिव्रतेपूर्णेसाति ॥ ४ ॥ तस्मिन्कालेव्रतपारणाकाले ॥ ५ ॥ सिद्धंपक्वं निःशेषितेनिरवशेषतोदत्ते अभुक्त्वैवपुनःपाकाकरणादभुक्त्वैव ॥ ६ ॥

SGDF

मौनंकृत्वाआसीदित्यन्वयः ॥७ ॥ नोच्छ्वसनूश्वासोच्छ्वासरहितः धूमइति धूमकेतुरित्यर्थः अग्निरितियावत् अतएवाग्रेआतापितमिवेतिवक्ष्यति अयंशुद्धसत्त्वगुणप्रभवोग्निरितरेषां
रजस्तमःप्रधानानांतन्मिश्रसत्त्वप्रधानानांचदेवादीनांतापजनकइतिबोध्यम्॥८ ॥येनवन्हिना यथातापितःपुमान्संभ्रांतोव्याकुलोभवतितद्वत्त्रैलोक्यंसंभ्रांतमभूदित्यर्थः॥९॥ तपसा
तेजसातपोरूपेणतेजसा मोहिताःविषयाग्राहिचित्ताःकृताः मंदरश्मयःक्षीणतेजसः कश्मलंदुःखम्॥१०॥तत्तद्विषयैर्लोभितःक्रोधितोपिनिर्विघ्नमेवतौत्यक्त्वातपसाभिवर्धतइत्यन्व
यः ॥११॥ सूक्ष्ममपिवृजिनंअल्पमपिकामक्रोधरूपं यदभीप्सितंब्रह्मार्षत्वम् ॥१२॥ अन्यथालोकनाशइत्याह विनाशयतीति तेर्लघुतरपाठान्नच्छंदोभंगः नाशप्रकारमाह व्या

नकिंचिदवदद्विप्रंमौनव्रतमुपास्थितः॥ तथैवासीत्पुनर्मौनमनुच्छ्वासंचकारह ॥७॥ अथवर्षसहस्रेचनोच्छ्वसन्मुनिपुंगवः॥ तस्यानुच्छ्वसमा
नस्यमूर्ध्निधूमोव्यजायत ॥८॥ त्रैलोक्यंयेनसंभ्रांतमातापितमिवाभवत्॥ततोदेवर्षिगंधर्वाःपन्नगोरगराक्षसाः ॥९॥ मोहितास्तपसातस्यतेज
सामंदरश्मयः॥ कश्मलोपहताःसर्वेपितामहमथाब्रुवन् ॥१०॥ बहुभिःकारणैर्देवविश्वामित्रोमहामुनिः॥ लोभितःक्रोधितश्चैवतपसाचाभिव
र्धते ॥११॥ नह्यस्यवृजिनंकिंचिद्दृश्यतेसूक्ष्ममप्युत॥ नदीयतेयदित्वस्यमनसायदभीप्सितम्॥१२ ॥ विनाशयतित्रैलोक्यंतपसासचराचर
म्॥ व्याकुलाश्चदिशःसर्वानचकिंचित्प्रकाशते ॥१३॥ सागराःक्षुभिताःसर्वेविशीर्यंतेचपर्वताः ॥ प्रकंपतेचवसुधावायुर्वातीहसंकुलः ॥१४॥
ब्रह्मन्नप्रतिजानीमोनास्तिकोजायतेजनः ॥ संमूढमिवत्रैलोक्यंसंप्रक्षुभितमानसम्॥१५॥ भास्करोनिष्प्रभश्चैवमहर्षेस्तस्यतेजसा ॥ बुद्धिं
नकुरुतेयावन्नाशेदेवमहामुनिः॥१६॥ तावत्प्रसाद्योभगवन्नग्निरूपोमहाद्युतिः ॥ कालाग्निनायथापूर्वंत्रैलोक्यंदह्यतेऽखिलं ॥१७॥ देवराज्यं
चिकीर्षेतदीयतामस्ययन्मनः ॥ ततःसुरगणाःसर्वेपितामहपुरोगमाः ॥१८॥ विश्वामित्रंमहात्मानंवाक्यंमधुरमब्रुवन् ॥ ब्रह्मर्षेस्वागतंतेस्तु
तपसास्मसुतोषिताः॥१९॥ब्राह्मण्यंतपसोग्रेणप्राप्तवानसिकौशिक ॥ दीर्घमायुश्चतेब्रह्मन्ददामिसमरुद्गणः ॥२०॥स्वस्तिप्राप्नुहिभद्रंतेगच्छ
सौम्ययथासुखं ॥पितामहवचःश्रुत्वासर्वेषांत्रिदिवौकसाम् ॥ २१ ॥ कृत्वाप्रमाणंमुदितोव्याजहारमहामुनिः ॥ ब्राह्मण्यंयदिमेप्राप्तंदीर्घमायु
स्तथैवच ॥२२॥

कुलाइति ॥ १३ ॥ १४ ॥ प्रतिजानीमःप्रतिक्रियांनजानीमइत्यर्थः नास्तिकोजायतेजगत्क्षोभवशान्नास्तिकइवकर्मानुष्ठानशून्यइत्यर्थः तदा
ह संमूढमिवेति संप्रक्षुभितमानसंव्याकुलचित्तम् ॥१५॥ नाशेजगन्नाशे ॥१६॥ पूर्वंयुगांतकाले ॥ १७ ॥ यद्यसौदेवराज्यमपिचिकीर्षेततदातदप्यस्यदीयतामित्यर्थइतिकेचि
त् यद्यस्यअभीष्टंनदीयतेतदासौदेवराज्यंचिकीर्षेततोऽस्ययन्मनस्तत्स्वर्थंब्रह्मर्षित्वंतद्दीयतामित्यर्थइत्यन्ये ॥ १८ ॥ स्वागतंभद्रं स्मेतिविसर्गलोपआर्षः ॥ १९ ॥ दीर्घा
युर्दानंस्वदर्शनफलम् ॥ २० ॥ स्वहितसुखं यथासुखं तपसउपरतेङ्गतिशेषः ॥ २१ ॥ यद्यिइत्यसंदिग्धवचनंवेदाःप्रमाणंवेदितिवत् ॥ २२ ॥

ओमितिब्रह्मज्ञानसाधनं वषडितियज्ञसाधनं वेदाश्चतदपेक्षितांगोपांगादिप्रतिपादकाः वरयंतु यथावसिष्ठादीन्सहजब्राह्मणान्वरयंतितथावरणंचाध्यापनयाजनयोरनुमतिः ब्रह्माद्य नुग्रहेपिजातिब्राह्मण्याभावात्वसिष्ठेनानंगीकारेप्यर्थमेवसर्वमतआह क्षत्रेत्यादि सूर्यवंशानादिपुरोहितत्वात्तदध्यापकत्वाच्चतेषांयुद्धजयादिप्रयोजनसंपत्तयेक्षत्रवेदविदांउक्तप्रयोजन धनुर्वेदविदांश्रेष्ठः ब्रह्मवेदावेदचतुष्टयी ब्रह्मप्रातिपादकोपनिषद्भागवत्त्वात्॥२३॥अन्यदपिश्रेष्ठ्यबीजं ब्रह्मपुत्रइति एवंब्रह्मर्षेइति एवंवसिष्ठमुखेनब्रह्मर्षित्ववादरूपेममपरमःकामोम नोरथोयदिकृतस्तदामद्विषयेकृतकृत्याःसुरर्षभायातु नान्यथेतिभावः अन्यथापुनस्तपश्चरिष्यामीतितात्पर्यम्॥२४॥ततोविश्वामित्रोक्त्यनंतरं प्रसादितोविश्वामित्रस्यब्रह्मर्षित्वानुमतये

ओंकारोथवषट्कारोवेदाश्चवरयंतुमाम् ॥ क्षत्रवेदविदांश्रेष्ठोब्रह्मवेदविदामपि ॥ २३ ॥ ब्रह्मपुत्रोवसिष्ठोमामेवंवदतुदेवताः ॥यद्येवंपरमःका
मःकृतोयांतुसुरर्षभाः॥२४॥ततःप्रसादितोदेवैर्वसिष्ठोजपतांवरः ॥ सख्यंचकारब्रह्मर्षिरेवमस्त्वितिचाब्रवीत् ॥२५॥ ब्रह्मर्षिस्त्वंनसंदेहःसर्वं
संपद्यतेतव ॥ इत्युक्त्वादेवताश्चापिसर्वाजग्मुर्यथागतम् ॥२६॥विश्वामित्रोपिधर्मात्मालब्ध्वाब्राह्मण्यमुत्तमम् ॥ पूजयामासब्रह्मर्षिंवसिष्ठंज
पतांवरम् ॥२७॥ कृतकामोमहींसर्वांचचारतपसिस्थितः ॥एवंत्वनेनब्राह्मण्यंप्राप्तंराममहात्मना॥२८॥एषराममुनिश्रेष्ठएषविग्रहवांस्तपः॥
एषधर्मःपरोनित्यंवीर्यस्यैषपरायणम् ॥२९॥ एवमुक्त्वामहातेजाविररामद्विजोत्तमः ॥ शतानंदवचःश्रुत्वारामलक्ष्मणसन्निधौ ॥३०॥ जन
कःप्रांजलिर्वाक्यमुवाचकुशिकात्मजम् ॥ धन्योस्म्यनुगृहीतोस्मियस्यमेमुनिपुंगव ॥ ३१ ॥ यज्ञंकाकुत्स्थसहितःप्राप्तवानसिकौशिक॥पा
वितोहंत्वयाब्रह्मन्दर्शनेनमहामुने॥३२॥गुणाबहुविधाःप्राप्तास्तवसंदर्शनान्मया ॥ विस्तरेणचवैब्रह्मन्कीर्त्यमानंमहत्तपः॥३३॥श्रुतंमयामहा
तेजोरामेणचमहात्मना ॥ सदस्यैःप्राप्यचसदःश्रुतास्तेबहवोगुणाः ॥३४॥ अप्रमेयंतपस्तुभ्यमप्रमेयंचतेबलम्॥ अप्रमेयागुणाश्चैवनित्यं
तेकुशिकात्मज॥३५॥तृप्तिराश्चर्यभूतानांकथानांनास्तिमेविभो ॥ कर्मकालोमुनिश्रेष्ठलंबतेरविमंडलम्॥३६ ॥श्वःप्रभातेमहातेजोद्रष्टुमर्हसि
मांपुनः॥स्वागतंजपतांश्रेष्ठमामनुज्ञातुमर्हसि॥३७॥एममुक्तोमुनिवरःप्रशस्यपुरुषर्षभम्॥विससर्जाशुजनकंप्रीतंप्रीतमनास्तदा ॥ ३८ ॥

एवंब्रह्मर्षित्वं सख्यंविश्वामित्रेण॥२५॥सर्वंब्राह्मण्यप्रयोजकंब्राह्मणाज्जन्मतत्संस्कारादिसंपद्यतेसंपन्नं अनेनत्रिपुरुषपर्यंतांविश्वामित्रस्यब्राह्मण्यलाभःसूचितः एतच्चानृष्यानंतर्येइति सूत्रेमहाभाष्येस्पष्टं इतिवसिष्ठोक्तंदेवताअप्युक्त्वाजग्मुरित्यन्वयः॥२६॥पूजयामास सपरिवारस्यममसत्कारकरणेनब्रह्मर्षिताप्रापकसाधनोन्मुख्यसंपादनेनकृतार्थीकृतोस्मिभगवते तिपूजयामासेत्यर्थः॥२७॥चचारेति विश्वामित्रइतिशेषः अथप्रकृतशतानंदवचनमेवंत्वित्यादि॥२८॥नित्यमिदानीमापिवीर्यस्यतपोवीर्यस्य ॥२९॥३०॥३१॥ पावितःपवित्रःकृतः ॥३२॥गुणाःकर्मश्रेष्ठ्यज्ञातिश्रैष्ठ्यलक्षणाः॥३३॥महातेजइतिसंबुद्धिः मयाजनकेनरामेणचसदःप्राप्यास्थितैःसदस्यैश्चतेगुणाःश्रुताः॥३४॥तुभ्यमितितवेत्यर्थे अप्रमेयंइयत्ताज्ञाना विषयम् ॥ ३५ ॥ कथानामिति शृण्वतइतिशेषः कर्मकालइति अतिवर्ततइतिशेषः तदेवाह लंबतइति ॥३६ ॥ स्वागतंभद्रं अनुज्ञातं कर्मणेइतिशेषः ॥ ३७ ॥ ३८ ॥

SGDF

॥ ३९ ॥ स्ववासंस्वनिवेशं स्ववाटमितिपाठेप्ययमेवार्थः ॥४०॥ इ०रा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०पंचषष्टितमःसर्गः ॥६५॥छ॥ कृतकर्माकृतनित्यक्रियः॥१॥कर्मणाअर्घ्यपा
द्यादिलक्षणेन राघवौचसंपूज्यवाक्यमुवाच विश्वामित्रंप्रतीतिशेषः ॥ २ ॥ आज्ञाप्यःआज्ञापयितुंयोग्यः भवतेतिकृत्यानांकर्तरिषष्ठीविकल्पात्तृतीया आगमनप्रयोजनंबोधनी
यइतितात्पर्यम् ॥ ३ ॥ ४ ॥ द्रष्टुकामौ आगतावितिशेषः ॥ ५ ॥ कृतकामौप्राप्तकामौ ॥ ६ ॥ ततोधनुर्वृत्तांतमाहजनकः एवमिति अस्यदिदृक्षितस्यधनुषःश्रूयतामागमना
दिवृत्तांतइतिशेषः यदर्थंयत्प्रयोजनायतिष्ठतितच्चश्रूयताम् ॥७॥निमिःकूटस्थः तस्यज्येष्ठःपुत्रोदेवरातः न्यासोनिक्षेपः अयंधनूरूपः अपरेतुनितरामास्तेदेवतायत्रेतिव्युत्पत्त्यान्या

एवमुक्त्वामुनिश्रेष्ठंवैदेहोमिथिलाधिपः ॥ प्रदक्षिणंचकाराशुसोपाध्यायःसबांधवः ॥३९॥ विश्वामित्रोपिधर्मात्मासहरामःसलक्ष्मणः॥स्ववा
समभिचक्रामपूज्यमानोमहात्मभिः ॥४०॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०पंचषष्टितमःसर्गः ॥६५॥ ॥छ॥ ॥ततःप्रभातेविमलेकृतकर्मानराधिपः
विश्वामित्रंमहात्मानमाजुहावसराघवम् ॥ १ ॥ तमर्चयित्वाधर्मात्माशास्त्रदृष्टेनकर्मणा ॥ राघवौचमहात्मानौतदावाक्यमुवाचह ॥ २ ॥
भगवन्स्वागतंतेस्तुकिंकरोमितवानघ ॥ भवानाज्ञापयतुमामाज्ञाप्योभवताह्यहम् ॥ ३ ॥ एवमुक्तःसधर्मात्माजनकेनमहात्मना ॥ प्रत्युवा
चमुनिश्रेष्ठोवाक्यंवाक्यविशारदः ॥४॥ पुत्रौदशरथस्येमौक्षत्रियौलोकविश्रुतौ ॥द्रष्टुकामौधनुःश्रेष्ठंयदेतत्त्वयितिष्ठति॥५॥एतद्दर्शयभद्रंतेकृ
तकामौनृपात्मजौ ॥ दर्शनादस्यधनुषोयथेष्टंप्रतियास्यतः ॥ ६ ॥ एवमुक्तस्तुजनकःप्रत्युवाचमहामुनिम् ॥ श्रूयतामस्यधनुषोयदर्थमि
हतिष्ठति ॥७॥ देवरातइतिख्यातोनिमेर्ज्येष्ठोमहीपतिः॥न्यासोयंतस्यभगवन्हस्तेदत्तोमहात्मनः॥८॥दक्षयज्ञवधेपूर्वंधनुरायम्यवीर्यवान्॥
विध्वस्यत्रिदशान्रोषात्सलीलमिदमब्रवीत् ॥ ९ ॥ यस्माद्भागार्थिनोभागान्नाकल्पयतमेसुराः ॥ वरांगानिमहार्हाणिधनुषाशातयामिवः ॥
॥ १० ॥ ततोविमनसःसर्वेदेवावैमुनिपुंगव ॥ प्रसादयंतदेवेशंतेषांप्रीतोऽभवद्भवः ॥ ११ ॥ प्रीतियुक्तस्तुसर्वेषांददौतेषांमहात्मनाम्॥त
देतद्देवदेवस्यधनूरत्नंमहात्मनः ॥ १२ ॥ न्यासभूतंतदान्यस्तमस्माकंपूर्वजेविभौ ॥ अथमेकृषतःक्षत्रंलांगलादुत्थितातत: ॥ १३ ॥

सोदेवपूजास्थानं तत्पूजार्थंशत्रुवधार्थंचदत्तइत्यर्थः निक्षेपपरतयाव्याख्यानेतुनिक्षेपस्यशुल्कीकरणमनुचितं भगवतातद्भंगेचनिक्षेपारक्षणप्रयुक्तदोषभागिताजनकस्यस्यादितिप्रा
हुः॥८॥कैर्दत्तस्तत्राह दक्षेत्यादि दक्षयज्ञवधेइतिनिमित्तसप्तमी आयम्यनमनसज्जीकरणपूर्वमाकृष्य सलीलमितिवधविषयाप्रयासोद्योत्यते॥९॥ भागार्थिनःस्विष्टकृदादियज्ञभागा
र्थिनोममभागंयतोनाकल्पयंतसुराअतोवरांगानिशिरांसि अकल्पयतेत्येकवचनमार्षं महार्हाणिमहापूजायोग्यानि ॥१०॥ विमनसोदीनाः भवोरुद्रः ॥११॥ ददौसंहारार्थंगृहीतं
धनुरितिशेषः देवदेवस्यरुद्रस्य देवैर्लब्धंधनूरत्नम्॥१२॥अस्मत्पूर्वजेदेवराते तैःशिवसहितैर्देवैर्न्यासभूतंदेवपूजास्थानभूतंन्यस्तंदत्तं तदुक्तंकौर्मेएकविंशेध्याये प्रीतश्चभगवानीशस्त्रि
शूलीनीललोहितः प्रददौशत्रुनाशार्थंजनकायाद्भुतंधनुरिति पाद्मेपिच चापंशंभोर्दयादत्तंकन्याशुल्कीकृतंमयेतियदर्थमिहतिष्ठतीत्यस्याप्युत्तरंन्यासभूतमित्यंतेनजातंपूजास्थानत्वेन

SGDF

पूजार्थमित्यर्थलाभात् अथेति कृषतइति अग्निचयनार्थमितिशेषः षड्गवेनकृषतीत्यादिशास्त्रात् लांगलात्लांगलपद्धतेःउत्थिता कन्येतिशेषः ॥ १३ ॥ यतःक्षेत्रंशोधयतासी
तायालांगलपद्धतेर्मयालब्धाऽतोनाम्नासीतेतिप्रसिद्धा भूतलात्यज्ञियात् व्यवर्धतवृद्धिंप्राप्ता पार्श्वेपि अथलोकेश्वरीलक्ष्मीर्जनकस्यपुरेस्वतः शुभक्षेत्रेहलोत्खातेतारेचो
त्तरफाल्गुने अयोनिजापद्मकराबालार्कशतसन्निभा सीतामुखेसमुत्पन्नाबालभावेनसुंदरी सीतामुखोद्भवात्सीताइत्यस्यैनामचाकरोत् ततोभूदौरसीतस्यऊर्मिलानामकन्यकेति
॥ १४ ॥ वीर्यशुल्काधनुःसज्जीकरणादिक्षमंवीर्यमेवशुल्कंमूल्यंयस्याः ॥ १५ ॥ १६ ॥ नददामिनप्रादाम् ॥ १७ ॥ वीर्यंधनुषःसारंजिज्ञासवइत्यस्याभूवन्नितिशेषः उपाहृतंद
र्शितमानीयेत्यर्थः ॥१८॥ ग्रहणंधारणं तोलनंभारपरीक्षणार्थंहस्तेनचालनम् ॥ १९ ॥ प्रत्याख्याताःकन्यानदत्तेतियावत् तदित्यव्ययं ततोनंतरंयद्वृत्तंतन्निबोधजानीहि ततइ

क्षेत्रंशोधयतालब्धानाम्नासीतेतिविश्रुता ॥ भूतलादुत्थितासातुव्यवर्धतममात्मजा॥१४॥वीर्यशुल्केतिमेकन्यास्थापितेयमयोनिजा ॥ भूतला
दुत्थितांतांतुवर्धमानांममात्मजाम् ॥ १५ ॥ वरयामासुरागत्यराजानोमुनिपुंगव ॥ तेषांवरयतांकन्यांसर्वेषांपृथिवीक्षिताम् ॥ १६ ॥ वीर्यशु
ल्केतिभगवन्नददामिसुतामहम् ॥ ततःसर्वेनृपतयःसमेत्यमुनिपुंगव ॥ १७॥ मिथिलामप्युपागम्यवीर्यंजिज्ञासवस्तदा॥ तेषांजिज्ञासमाना
नांशैवंधनुरुपाहृतम् ॥१८॥ नशेकुर्ग्रहणेतस्यधनुषस्तोलनेपिवा ॥ तेषांवीर्यवतांवीर्यमल्पंज्ञात्वामहामुने ॥ १९ ॥ प्रत्याख्यातान्नृपतयस्त
न्निबोधतपोधन ॥ ततःपरमकोपेनराजानोमुनिपुंगव ॥ २० ॥ अरुंधन्मिथिलांसर्वेवीर्यसंदेहमागताः ॥ आत्मानमवधूतंमेविज्ञायनृपपुंगवाः
॥ २१ ॥ रोषेणमहताविष्टाःपीडयन्मिथिलांपुरीम् ॥ ततःसंवत्सरेपूर्णेक्षयंयातानिसर्वशः ॥ २२॥ साधनानिमुनिश्रेष्ठततोऽहंभृशदुःखितः॥
ततोदेवगणान्सर्वांस्तपसाऽहंप्रसादयम् ॥ २३ ॥ ददुश्चपरमप्रीताश्चतुरंगबलंसुराः ॥ ततोभग्नान्नृपतयोहन्यमानादिशोययुः ॥२४ ॥ अ
वीर्यावीर्यसंदिग्धाःसामात्याःपापकारिणः ॥ तदेतन्मुनिशार्दूलधनुःपरमभास्वरम् ॥ २५ ॥ रामलक्ष्मणयोश्चापिदर्शयिष्यामिसुव्रत ॥य
द्यस्यधनुषोरामःकुर्यादारोपणंमुने ॥ २६ ॥ सुतामयोनिजांसीतांदद्यांदाशरथेरहम् ॥ २७ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआ
दिकाव्येबालकांडेषट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥ ॥ छ ॥ त्युत्तरान्वयि ॥ २० ॥ अरुंधन्नुपरुद्धवंतः वीर्यसंदेहंधनुरारोपणलक्षणवीर्यविषयेऽन्ये
षांसंदेहविषयत्वंगताःअतोबलेनैवकन्यांग्रहीष्यामइत्यरुंधन्नित्यर्थः तेचसर्वेनृपाआत्मानंस्वंस्वमात्मानंमेमयाऽवधूतंवीर्यशुल्कककरणेनतिरस्कृतंविज्ञाय ॥ २१ ॥ रोषेणाविष्टा
मिथिलामपीडयन् अडभावआर्षः क्षयंयातानि दुर्गस्थित्यायुद्धवशादितिशेषः ॥ २२ ॥ साधनानिदुर्गरक्षणसाधनानि प्रसादयंप्रसादितवान् लङ्यडभावआर्षः ॥ २३ ॥
सुराददुःजगन्मातुःरक्षणार्थंस्वकार्यसिद्ध्यर्थंचेदंबलदानं दिशोययुः समूहंविसृज्येतिशेषः ॥ २४ ॥ अवीर्याःअल्पवीर्याः स्ववीर्यसंदिग्धाःसंदिग्धस्ववीर्याः आहिताग्न्यादित्वान्नि
ष्ठायाःपरनिपातः तदेतत् उक्तवृत्तांतकम् ॥२५॥२६॥२७ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषट्षष्टितमःसर्गः ॥ ६६ ॥ ॥ छ॥

रामायइतिहेत्यसंधिरैच्छिकः आरोपयिष्यतिसीतांग्रहीष्यतिचेतिभावः ॥ १ ॥ सचिवान्समीपेविद्यमानान् अनुलेपितंयुक्तम् ॥२॥ प्राविशन्पुरं यज्ञवाटादित्यर्थः ॥ ३॥ शता
निपंचाशत् पंचसहस्राणीत्यर्थः अनेनधनुषोदुर्ग्रहत्वादिदर्शितं आयताःदीर्घाःमहात्मानोत्कृष्टपुष्टशरीराः अष्टचक्रांरथांगाष्टयुक्तां तांदृढत्वेनप्रसिद्धां कथंचन तत्संख्याअपि
महताप्रयत्नेनेत्यर्थः ॥ ४ ॥ आयसींअष्टलोहानिर्मितां सुरोपममितिजनकविशेषणम् ॥५॥ यदिदर्शनीयमितीच्छसितदादर्शयेत्यर्थः ॥६॥ उभौरामलक्ष्मणौतदाश्रयंधनुः प्रदर्श
नमुद्दिश्यविश्वामित्रमभाषतेतियोजना ॥ ७ ॥ पूरितंअशक्तैस्तोलनादिवक्ष्यमाणव्यापाराशक्तैःराजभिस्तुजनकैर्देवरातातिरिक्तैः पूजितं ऐश्वरत्वादीश्वरवदेवकेवलंपूजितमित्य

जनकस्यवचःश्रुत्वाविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ धनुर्दर्शयरामायइतिहोवाचपार्थिवम् ॥ १ ॥ ततःसराजाजनकःसचिवान्व्यादिदेशह ॥ ध
नुरानीयतांदिव्यंगंधमाल्यानुलेपितम् ॥ २ ॥ जनकेनसमादिष्टाःसचिवाःप्राविशन्पुरम् ॥ तद्धनुःपुरतःकृत्वानिर्जग्मुरमितौजसः ॥ ३ ॥
नृणांशतानिपंचाशद्व्यायतानांमहात्मनाम् ॥ मंजूषामष्टचक्रांतांसमूहुस्तेकथंचन ॥ ४ ॥ तामादायसुमंजूषामायसींयत्रतद्धनुः ॥ सुरोपमंते
जनकमूचुर्नृपतिमंत्रिणः ॥५॥ इदंधनुर्वरंराजन्पूजितंसर्वराजभिः ॥ मिथिलाधिपराजेंद्रदर्शनीयंयदीच्छसि ॥६॥ तेषांनृपोवचःश्रुत्वाकृतांज
लिरभाषत ॥ विश्वामित्रंमहात्मानंतावुभौरामलक्ष्मणौ ॥७॥ इदंधनुर्वरंब्रह्मन्जनकैरभिपूजितम् ॥ राजभिश्चमहावीर्यैरशक्तैःपूरितुंतदा
॥८॥ नैतत्सुरगणाःसर्वेसासुरानचराक्षसाः ॥ गंधर्वयक्षप्रवराःसकिन्नरमहोरगाः ॥९॥ क्वगतिर्मानुषाणांचधनुषोस्यप्रपूरणे ॥ आरोपणेसमा
योगेवेपनेतोलनेतथा ॥१०॥ तदेतद्धनुषांश्रेष्ठमानीतंमुनिपुंगव ॥ दर्शयैतन्महाभागअनयोराजपुत्रयोः ॥११॥ विश्वामित्रःसरामस्तुश्रुत्वा
जनकभाषितम् ॥ वत्सरामधनुःपश्यइतिराघवमब्रवीत् ॥१२॥ महर्षेर्वचनाद्रामोयत्रातिष्ठतितद्धनुः ॥ मंजूषांतामपावृत्यदृष्ट्वाधनुरथाब्रवी
त् ॥१३॥ इदंधनुर्वरंदिव्यंसंस्पृशामीहपाणिना ॥ यत्नवांश्चभविष्यामितोलनेपूरणेपिवा ॥१४॥ बाढमित्यब्रवीद्राजामुनिश्चसमभाषत ॥
लीलयासधनुर्मध्येजग्राहवचनान्मुनेः ॥ १५ ॥ पश्यतांनृसहस्राणांबहूनांरघुनंदनः ॥ आरोपयत्सधर्मात्मासलीलमिवतद्धनुः ॥ १६ ॥

र्थः ॥ ८ ॥ नैतदिति एतद्धनुःसुरादयोनसज्जीकर्तुंशक्ताइतिशेषः ॥ ९ ॥ गतिःशक्तिःसामर्थ्यं चस्त्वर्थे प्रपूरणंआकर्णाकर्षणं आरोपणंसज्जीकरणं समायोगःशरेणयोजनं
वेपनंज्यास्फालनं तोलनमुक्तम् ॥ १० ॥ आनीतंअथापित्वदाज्ञयेत्यादिः ॥ ११ ॥ १२ ॥ यत्रधनुस्तिष्ठतितांमंजूषांअपावृत्यअपगतावरणांकृत्वा ॥ १३ ॥ स्पृशामीतिदर्शनौ
त्सुक्यस्यनिवृत्तेः वाचार्थे यत्नवान्भविष्यामिकिमित्यब्रवीत् अपृच्छदित्यर्थः ॥१४ ॥ तंराजामुनिश्चबाढमित्येवचाब्रवीत्समभाषतेतिप्रत्येकमन्वयः मध्येमध्यप्रदेशे लीलया
अनायासेन जग्राहपादांगुलेनोन्नतंकृत्वाकरेणजग्राहतदुक्तंपाद्मे रामोपितद्धनुःकोटिंस्पृष्ट्वापादांगुलात्ततः उन्नतंचापमारोप्यबभंजेमोहिताजनाइति अतिभारवद्वस्तुनः पादां
गुल्यामध्यभागपर्यंतमुन्नमनंमध्येगृहीत्वोद्धारश्चमहाबलसाध्यइतिमहाबलवत्त्वमनेनसूचितम् ॥ १५ ॥ पश्यतामनादरेषष्ठी ॥ १६ ॥

पूरणमाकर्षणम् ॥ १७॥ निर्घातोशनिध्वनिस्तन्निःस्वनसमःशब्दआसीत् दीर्यतःपर्वतस्यसमीपदेशेयथाभूमिकंपस्तथाभूकंपआसीत् ॥१८॥ मुनिवरोविश्वामित्रः राजाजनकः
॥१९॥ विगतसाध्वसः रामेणधनुरनारोपणेकन्याऽविवाहितैवस्थास्यतीतियाभीःस्थितासागतेत्यर्थः ॥ २०॥ अतर्कितमिदंमयाएतदारोपणमित्यर्थः ॥२१॥ आहरिष्यतिसंपाद
यिष्यति ॥२२॥ ममप्रतिज्ञासत्याजातेतिशेषः प्राणैःप्राणेभ्यः ॥२३॥ मममंत्रिणइत्यन्वयः अनुमते अनुमतकृत्यसाधननिमित्तमित्यर्थः भवतोऽनुमत्येतिवार्थः ॥ २४ ॥ प्रश्रि
तैर्विनयसहितैः सर्वशश्च सर्वमप्यत्रत्यंवृत्तांतमित्यर्थः ॥ २५ ॥ गुप्तौरक्षितौ प्रीतियुक्तमितिक्रियाविशेषणम्॥२६॥आभाष्यआहूय कृतशासनान्दत्तकल्याणसंदेशपत्रान्॥२७॥

आरोपयित्वामौर्वींचपूरयामासतद्धनुः ॥ तद्बभंजधनुर्मध्येनरश्रेष्ठोमहायशाः ॥१७॥ तस्यशब्दोमहानासीन्निर्घातसमनिःस्वनः ॥ भूमिकंप
श्चसुमहान्पर्वतस्येवदीर्यतः ॥१८॥ निपेतुश्चनराःसर्वेतेनशब्देनमोहिताः ॥ वर्जयित्वामुनिवरंराजानंतौचराघवौ ॥१९॥ प्रत्याश्वस्तेजनेत
स्मिन्राजाविगतसाध्वसः ॥ उवाचप्रांजलिर्वाक्यंवाक्यज्ञोमुनिपुंगवम् ॥ २० ॥ भगवन्दृष्टवीर्योमेरामोदशरथात्मजः ॥ अत्यद्भुतम
चिंत्यंचअतर्कितमिदंमया ॥२१॥ जनकानांकुलेकीर्तिमाहरिष्यतिमेसुता ॥ सीताभर्तारमासाद्यरामंदशरथात्मजम् ॥२२॥ ममसत्याप्रति
ज्ञासावीर्यशुल्केतिकौशिक ॥ सीताप्राणैर्बहुमतादेयारामायमेसुता ॥ २३॥ भवतोनुमतेब्रह्मन्शीघ्रंगच्छंतुमंत्रिणः ॥ ममकौशिकभद्रंतेअ
योध्यांत्वरितारथैः ॥ २४ ॥ राजानंप्रश्रितैर्वाक्यैरानयंतुपुरंमम ॥ प्रदानंवीर्यशुल्कायाःकथयंतुचसर्वशः ॥ २५ ॥ मुनिगुप्तौचकाकुत्स्थौ
कथयंतुनृपायवै ॥ प्रीतियुक्तंतुराजानमानयंतुसुशीघ्रगाः ॥ २६ ॥ कौशिकस्तुतथेत्याहराजाचाभाष्यमंत्रिणः ॥ अयोध्यांप्रेषयामासधर्मा
त्माकृतशासनान् ॥ २७ ॥ यथावृत्तंसमाख्यातुमानेतुंचनृपंतथा ॥२८॥ ॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा०सप्तषष्टितमःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥
जनकेनसमादिष्टादूतास्तेक्लांतवाहनाः ॥ त्रिरात्रमुषितामार्गेतेऽयोध्यांप्राविशन्पुरीम् ॥ १ ॥ तेराजवचनाद्गत्वाराजवेश्मप्रवेशिताः ॥ द
दृशुर्देवसंकाशंवृद्धंदशरथंनृपम् ॥ २ ॥ बद्धांजलिपुटाःसर्वेदूताविगतसाध्वसाः ॥ राजानंप्रश्रितंवाक्यमब्रुवन्मधुराक्षरम् ॥ ३ ॥ मैथिलो
जनकोराजासाग्निहोत्रपुरस्कृतः ॥ मुहुर्मुहुर्मधुरयास्नेहसंरक्तयागिरा ॥ ४ ॥

॥२८॥ ॥ इ॰रा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰सप्तषष्टित
मःसर्गः ॥ ६७ ॥ ॥ ६८ ॥ ॥ त्रिरात्रंरात्रित्रयंउषितामार्गेकृतवासाः तावद्वासकरणेनिमित्तंक्लांतवाहनत्वं तेदूतकर्मणिनियुक्तामंत्रिणः तदनंतरंतेऽयोध्यायांप्राविशन् ॥१॥
राजवचनात्जनकोस्मानिहप्रेषितवानितिस्वराजनामसंकीर्तनात् राजवेश्मदशरथवेश्म प्रवेशितास्तदीयैर्द्वारपालैरितिशेषः ॥ २ ॥ विगतसाध्वसाःमहाराजदूतत्वेनतद्भृत्यवत्तत्स
न्निधौभयरहिताः ॥ ३ ॥ साग्निहोत्रपुरस्कृतःपुरस्कृताग्निहोत्रसहितः आहिताग्न्यादिः पुरस्कृतामंत्र्यादयः अग्निहोत्रपदेनतत्साधनऋत्विजस्तैःसहितइत्यर्थइत्यन्ये ॥ ४ ॥

SGDF

कुशलंक्षेमं अव्ययमनपायं हेमहाराजआपृच्छते आङिनुपृच्छ्योरित्यात्मनेपदं पुरःसराभृत्यास्तत्सहितम् ॥५॥अनुमतेअनुमतकृत्यसाधननिमित्तम् ॥६॥ वीर्यशुल्केतिप्रतिज्ञापूर्वंयुष्माकंविदितेत्यन्वयः विमुखीकृताइत्यपिविदितम् ॥ ७ ॥ तवपुत्रकैरिति तवपुत्रेणरामेणेत्यर्थः कप्रत्ययेनाल्पार्थकेनबाल्यद्योतनं जामातृबुद्ध्यामहाबलत्वेनेश्वरबुद्ध्याचपूज्यत्वेनबहुवचनप्रयोगः॥८॥तच्चपूर्वंदक्षाध्वरध्वंससमयेरुद्रेणयद्बलाच्छक्रादिपुरःसरसकलसुरजयःकृतस्तच्चेत्यर्थः रत्नंधनुःउत्तमंधनुः ॥९ ॥ प्रतिज्ञांवीर्यशुल्कतयासीतादानप्रतिज्ञां

कुशलंचाव्ययंचैवसोपाध्यायपुरोहितम् ॥ जनकस्त्वांमहाराजापृच्छतेसपुरःसरम् ॥५॥ पृष्ट्वाकुशलमव्यग्रंवैदेहोमिथिलाधिपः॥कौशिकानु
मतेवाक्यंभवंतमिदमब्रवीत्॥६॥ पूर्वंप्रतिज्ञाविदितावीर्यशुल्काममात्मजा॥राजानश्चकृतामर्षानिर्वीर्याविमुखीकृताः ॥ ७ ॥ सेयंममसुताराज
न्विश्वामित्रपुरस्कृतैः ॥ यदृच्छयागतैराजन्निर्जितातवपुत्रकैः ॥ ८ ॥ तच्चरत्नंधनुर्दिव्यंमध्येभग्नंमहात्मना ॥ रामेणहिमहाबाहोमहत्यांज
नसंसदि ॥९॥ अस्मैदेयामयासीतावीर्यशुल्कामहात्मने ॥प्रतिज्ञांतर्तुमिच्छामितदनुज्ञातुमर्हसि॥ १०॥सोपाध्यायोमहाराजपुरोहितपुरस्कृ
तः ॥ शीघ्रमागच्छभद्रंतेद्रष्टुमर्हसिराघवौ ॥ ११ ॥ प्रतिज्ञांममराजेंद्रनिर्वर्तयितुमर्हसि ॥ पुत्रयोरुभयोरेवप्रीतिंत्वमुपलप्स्यसे ॥ १२ ॥
एवंविदेहाधिपतिर्मधुरंवाक्यमब्रवीत् ॥ विश्वामित्राभ्यनुज्ञातःशतानंदमतेस्थितः ॥ १३ ॥ दूतवाक्यंतुतच्छ्रुत्वाराजापरमहर्षितः ॥ वसि
ष्ठंवामदेवंचमंत्रिणश्चैवमब्रवीत् ॥१४॥ गुप्तःकुशिकपुत्रेणकौसल्यानंदवर्धनः ॥ लक्ष्मणेनसहभ्रात्राविदेहेषुवसत्यसौ ॥ १५ ॥ दृष्टवीर्यस्तु
काकुत्स्थोजनकेनमहात्मना ॥ संप्रदानंसुतायास्तुराघवेकर्तुमिच्छति ॥ १६ ॥ यदिवोरोचतेवृत्तंजनकस्यमहात्मनः ॥ पुरींगच्छामहेशीघ्रं
माभूत्कालस्यपर्ययः ॥१७॥ मंत्रिणोबाढमित्याहुःसहसर्वैर्महर्षिभिः ॥ सुप्रीतश्चाब्रवीद्राजाश्वोयात्रेतिचमंत्रिणः ॥ १८ ॥ मंत्रिणस्तुन
रेंद्रस्यरात्रिंपरमसत्कृताः ॥ ऊषुःप्रमुदिताःसर्वेगुणैःसर्वैःसमन्विताः ॥ १९ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडे
अष्टषष्टितमःसर्गः ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ततोरात्र्यांव्यतीतायांसोपाध्यायःसबांधवः ॥ राजादशरथोहृष्टःसुमंत्रमिदमब्रवीत् ॥ १ ॥

तर्तुंपूरयितुम् ॥ १० ॥ ११ ॥ उभयोरेवउभयोरपिपुत्रयोः नकेवलंरामस्यैवेत्यर्थः प्रीतिंविवाहजां एतेनलक्ष्मणायोर्मिलाप्रदानंसूचितम् ॥ १२ ॥ अभ्यनुज्ञातःअभ्यनुज्ञातकन्याप्रदानकृत्यः ॥ १३ ॥ एवंवक्ष्यमाणम् ॥ १४ ॥ विदेहेषुविदेहानांनिवासभूतेजनपदे ॥ १५॥१६॥ यदिवोरोचतेवृत्तं यौनसंबंधयोग्यमित्यर्थः पर्ययोऽतिक्रमः ॥ १७॥ श्वोयात्रेतिमंत्रिणोब्रवीदित्यन्वयः तदर्थंउद्यमःक्रियतामितिशेषः ॥ १८ ॥ मंत्रिणोजनकमंत्रिणः गुणैःसत्कारातिशयैः नरेंद्रश्चेतिपाठेसचमुदितउवासेतिविपरिणामः नरेंद्रस्येतिपाठेजनकस्येत्यर्थः ॥ १९ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेअष्टषष्टितमःसर्गः ॥ ६८ ॥ ॥ ६९ ॥ ततइति ॥ १ ॥

SGDF

धनाध्यक्षाःकोशरक्षाधिकारिणः पुष्कलंबहुश्रेष्ठंच सुविहिताःसुरक्षिताःसुसंपादितकल्याणोचितकर्माणोवा ॥२॥यानंशिबिकादि युग्यमश्वादि अनुत्तमानिश्रेष्ठानियानानियुग्यानि
चयांतु वसिष्ठाद्यर्थमितिशेषः ॥ ३ ॥ ४॥ अग्रेद्विजप्रयाणंप्रयाणेकल्याणाय प्रयांतुउक्तयानयुग्यैरितिशेषः दूताजनकदूताः ॥५॥ चद्वयंचिंत्यफलंपादपूरणमात्रार्थं ॥ ६ ॥ दूतानां
त्रिदिनगम्योपिमार्गश्चतुरंगबलोपेतप्रयाणत्वाच्चतुर्दिनंवासोमध्ये श्रुत्वादशरथागमनम् ॥७॥ राजानमासाद्यमुदितोहर्षंययौ मोदस्यैवाधिकावस्थाहर्षइतिभेदः ॥ ८ ॥ ९ ॥ वीर्यं

अद्यसर्वेधनाध्यक्षाधनमादायपुष्कलम् ॥ व्रजंत्वग्रेसुविहितानानारत्नसमन्विताः ॥२॥ चतुरंगबलंचापिशीघ्रंनिर्यातुसर्वशः ॥ ममाज्ञासम
कालंचयानंयुग्यमनुत्तमम् ॥३॥ वसिष्ठोवामदेवश्चजाबालिरथकश्यपः ॥ मार्कंडेयस्तुदीर्घायुर्ऋषिःकात्यायनस्तथा ॥४॥ एतेद्विजाःप्रयांत्व
ग्रेस्यंदनंयोजयस्वमे ॥ यथाकालात्ययोनस्याद्दूताहित्वरयंतिमाम् ॥५ ॥ वचनाच्चनरेंद्रस्यसेनाचचतुरंगिणी ॥ राजानमृषिभिःसार्धंव्रजंतंपृ
ष्ठतोन्वयात् ॥६॥ गत्वाचतुरहंमार्गेविदेहानभ्युपेयिवान् ॥ राजाचजनकःश्रीमान्श्रुत्वापूजामकल्पयत् ॥७॥ ततोराजानमासाद्यवृद्धंदशरथं
नृपम् ॥ मुदितोजनकोराजाप्रहर्षंपरमंययौ ॥८॥ उवाचवचनंश्रेष्ठोनरश्रेष्ठंमुदान्वितम् ॥ स्वागतंतेनरश्रेष्ठदिष्ट्याप्राप्तोसिराघव ॥ ९ ॥ पुत्र
योरुभयोःप्रीतिंलप्स्यसेवीर्यनिर्जिताम् ॥ दिष्ट्याप्राप्तोमहातेजावासिष्ठोभगवानृषिः ॥ १० ॥ सहसर्वैर्द्विजश्रेष्ठैर्देवैरिवशतक्रतुः ॥ दिष्ट्यामे
निर्जिताविघ्नादिष्ट्यामेपूजितंकुलम् ॥११॥ राघवैःसहसंबंधाद्वीर्यश्रेष्ठैर्महाबलैः ॥ श्वःप्रभातेनरेंद्रत्वंसंवर्तयितुमर्हसि ॥१२ ॥ यज्ञस्यांतेनर
श्रेष्ठविवाहमृषिसत्तमैः ॥ तस्यतद्वचनंश्रुत्वाऋषिमध्येनराधिपः ॥१३॥ वाक्यंवाक्यविदांश्रेष्ठःप्रत्युवाचमहीपतिम् ॥ प्रतिग्रहोदातृवशःश्रुत
मेतन्मयापुरा ॥१४॥ यथावक्ष्यसिधर्मज्ञतत्करिष्यामहेवयम् ॥ तद्धर्मिष्ठंयशस्यंचवचनंसत्यवादिनः ॥१५॥ श्रुत्वाविदेहाधिपतिःपरंविस्मय
मागतः ॥ ततःसर्वेमुनिगणाःपरस्परसमागमे ॥ १६ ॥ हर्षेणमहतायुक्तास्तांरात्रिमवसन्सुखम् ॥ राजाचराघवौपुत्रौनिशाम्यपरिहर्षितः
॥१७॥ उवासपरमप्रीतोजनकेनाभिपूजितः ॥ जनकोपिमहातेजाःक्रियाधर्मेणतत्त्ववित् ॥ यज्ञस्यचसुताभ्यांचकृत्वारात्रिमुवासह ॥ १८ ॥

शौर्यं ॥१०॥ वसिष्ठइंद्रसादृश्यंपूर्णधर्मत्वेन विघ्नाःकन्यादानप्रतिबंधाः ॥११ ॥ राघवैःसहसंबंधंप्राप्यपूजितंमेकुलं नरेंद्रसर्वराजश्रेष्ठ संवर्तयितुंनिर्वर्तयितुंविवाहमित्यग्रिमेणान्वयः
॥ १२॥ यज्ञांतेअवभृथे ॥१३ ॥ प्रतिग्रहःकन्यागवादीनां दातृवशःयदिदाताददातितदाप्रतिग्राह्यंप्रतिग्रहीत्रेतिस्थितः एतद्वाक्यंमयाश्रुतं क्षत्रियतयाप्रतिग्रहधर्मस्याद्याप्यज्ञान
मेव सांप्रतमेवानुभवोभविष्यतीतिश्रुतमित्युक्तम् ॥१४ ॥ अतोयथात्वंवक्ष्यसितद्वयंकरिष्यामहे ॥१५॥ विस्मयंकन्यायावीर्येणशुल्केनजितत्वात्मदनुमत्यनपेक्षायामपिराज्ञोविन
येनतादृशवचनाद्विस्मयः॥१६॥निशाम्यदृष्ट्वा॥१७॥यज्ञस्यावशिष्टाःक्रियाः सुताभ्यांदुहित्रोःकन्यादानशेषतयायत्कर्तव्यमंकुरारोपणादिलौकिकालौकिकंतत्सर्वंकृत्वोवास ॥१८॥

SGDF

इतिश्रीरा०श्रीरा०रा०वा०आ०बा०एकोनसप्ततितमःसर्गः॥६९॥ अथब्राह्मसंबंधसदृशेयौनसंबंधेवध्वपेक्षितःपरस्परकुलाचारःसर्गाभ्यां ततइति कृतकर्माकृतनित्यक्रियः॥१ ॥
पुरीमध्यवसत् उपान्वध्याङितिकर्मत्वम् ॥२ ॥ परबलवारयितुमर्हावार्यःप्राकारस्तत्स्थाआफलकायंत्रफलकास्तद्युक्तःपर्यंतःपरिसरोयस्याःसातथा इक्षुमतींपिबन्तज्जलंपिबन् सां
काश्यांतदाख्यांनगरीं वार्यामलकपर्यंतामितिपाठेवार्यामलकाआमलकविशेषाःपर्यंतेषुयस्याइत्यर्थः पुण्यसंकाशांपुण्यशब्देनतत्फलंस्वर्गस्तत्संकाशां तदुपमामित्यर्थः पुष्पकं

इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेएकोनसप्ततितमःसर्गः ॥ ६९ ॥ ॥ ७० ॥ ॥ ततःप्रभातेजनकःकृतक
र्मामहर्षिभिः ॥ उवाचवाक्यंवाक्यज्ञःशतानंदंपुरोहितम् ॥ १ ॥ भ्राताममममहातेजावीर्यवानतिधार्मिकः॥ कुशध्वजइतिख्यातःपुरीमध्यवस
च्छुभाम् ॥ २ ॥वार्याफलकपर्यंतांपिबन्निक्षुमतींनदीम् ॥ सांकाश्यांपुण्यसंकाशांविमानमिवपुष्पकम्॥ ३॥ तमहंद्रष्टुमिच्छामियज्ञगोप्तास
मेततः ॥ प्रीतिंसोपिमहातेजाइमांभोक्तामयासह ॥ ४ ॥ एवमुक्तेतुवचनेशतानंदस्यसंनिधौ ॥ आगताःकेचिदव्यग्राजनकस्तान्समादि
शत् ॥५॥ शासनात्तुनरेंद्रस्यप्रययुःशीघ्रवाजिभिः ॥ समानेतुंनरव्याघ्रंविष्णुमिंद्राज्ञयायथा ॥६ ॥ सांकाश्यांतेसमागम्यददृशुश्चकुशध्वज
म् ॥ न्यवेदयन्यथावृत्तंजनकस्यचचिंतितम् ॥७॥ तद्वृत्तंनृपतिःश्रुत्वादूतश्रेष्ठैर्महाजवैः ॥ आज्ञयातुनरेंद्रस्यआजगामकुशध्वजः॥८॥ सदद
र्शमहात्मानंजनकंधर्मवत्सलम् ॥ सोऽभिवाद्यशतानंदंजनकंचातिधार्मिकम् ॥ ९ ॥ राजार्हंपरमंदिव्यमासनंसोऽध्यरोहत ॥ उपविष्टावुभौतौतु
भ्रातरावमितद्युती ॥ १०॥ प्रेषयामासतुर्वीरौमंत्रिश्रेष्ठंसुदामनम् ॥ गच्छमंत्रिपतेशीघ्रमिक्ष्वाकुममितप्रभम् ॥ ११॥ आत्मजैःसहदुर्धर्षमानय
स्वसमंत्रिणम् ॥ औपकार्यांसगत्वातुरघूणांकुलवर्धनम् ॥१२॥ ददर्शशिरसाचैनमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ अयोध्याधिपतेवीरवैदेहोमिथिलाधि
पः ॥१३॥सत्वांद्रष्टुंव्यवसितःसोपाध्यायपुरोहितं॥मंत्रिश्रेष्ठवचःश्रुत्वाराजासर्षिगणस्तथा ॥ १४ ॥ सबंधुरगमत्तत्रजनकोयत्रवर्तते ॥ राजाच
मंत्रिसहितःसोपाध्यायःसबांधवः ॥ १५ ॥ वाक्यंवाक्यविदांश्रेष्ठोवैदेहमिदमब्रवीत् ॥ विदितंतेमहाराजइक्ष्वाकुकुलदैवतम् ॥ १६ ॥

विमानंकौबेरंप्रसिद्धम् ॥३ ॥ तंउक्तपुरवासिनं यज्ञगोप्तामिथिलायांक्रियमाणयज्ञस्यसांकाश्यायामेवस्थित्वाऽस्मद्यज्ञापेक्षितसामग्रीसंपादकत्वेनरक्षिता इमांप्रीतिंजानकीपरिणय
जाम् ॥४॥अव्यग्राः समर्थाःसमादिशत्शतानंदेनगंतुंप्रैरयत्॥५॥नरेंद्रशासनात्शतानंदप्रेरिताःप्रययुर्दूताइतिशेषः॥६॥७॥नृपतिःकुशध्वजः॥८॥पूर्वंशतानंदमभिवाद्यततोजनकंचा
भिवाद्येत्यर्थः ॥९॥ अध्यारोहत पुरोहितजनकयोरनुमत्येतिशेषः ॥१० ॥ सुदामनंसुदामनाख्यम् ॥ ११ ॥ औपकार्यां उपकार्याशब्दात्स्वार्थेऽण् दशरथशिबिरसन्निवेशमित्यर्थः
॥ १२ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ इदंवाक्यंवक्ष्यमाणम् वसिष्ठमुखेनकन्यांवरयितुं इक्ष्वाकुकुलदैवतंभगवान्वसिष्ठः इक्ष्वाकूणांसर्वेषुकृत्येषुवक्तेतितेविदितमित्यन्वयः

SGDF
Sri Gangadharan Digital Foundation

अतोविश्वामित्राभ्यनुज्ञयाऋषिभिःसहकुलप्रभवधर्मक्रममनतिक्रम्यक्रमंज्येष्ठानुक्रमंचानतिक्रम्यदशपूरुषविख्यातादितिन्यायेनयौनसंबंधापेक्षितवंशपारंपर्यमेषवक्ष्यति ॥ १६ ॥
॥ १७ ॥ १८ ॥ अव्यक्तशब्देनमायाशबलंब्रह्मब्रह्माचतुर्मुखः शाश्वतत्वनित्यत्वाव्ययत्वान्यस्यआपेक्षिकाणिद्रष्टव्यानि ॥ १९ ॥ २० ॥ मनोःप्रजापतित्वंप्रजासर्गाधिका
रित्वेन पूर्वकंआद्यम् ॥२१॥२२॥२३॥२४॥२५॥२६॥२७॥ यस्यअसितस्य प्रतिराजानःशत्रुभूताराजानः ॥२८॥ सोसितःप्रतियुध्यन्प्रतिपक्षतयायुध्यन् प्रवासितःराज्यान्नि

वक्तासर्वेषुकृत्येषुवासिष्ठोभगवानृषिः ॥ विश्वामित्राभ्यनुज्ञातःसहसर्वैर्महर्षिभिः ॥ १७ ॥ एषवक्ष्यतिधर्मात्मावासिष्ठोमेयथाक्रमम् ॥ तु
ष्णींभूतेदशरथेवासिष्ठोभगवानृषिः ॥ १८ ॥ उवाचवाक्यंवाक्यज्ञोवैदेहंसपुरोधसम् ॥ अव्यक्तप्रभवोब्रह्माशाश्वतोनित्यअव्ययः ॥ १९ ॥
तस्मान्मरीचिःसंजज्ञेमरीचेःकश्यपःसुतः ॥ विवस्वान्कश्यपाज्जज्ञेमनुर्वैवस्वतःस्मृतः ॥ २० ॥ मनुःप्रजापतिःपूर्वमिक्ष्वाकुश्चमनोःसुतः ॥
तमिक्ष्वाकुमयोध्यायांराजानंविद्धिपूर्वकम् ॥ २१ ॥ इक्ष्वाकोस्तुसुतःश्रीमान्कुक्षिरित्येवविश्रुतः ॥ कुक्षेरथात्मजःश्रीमान्विकुक्षिरुदपद्यत
॥ २२ ॥ विकुक्षेस्तुमहातेजाबाणःपुत्रःप्रतापवान् ॥ बाणस्यतुमहातेजाअनरण्यःप्रतापवान् ॥ २३ ॥ अनरण्यात्पृथुर्जज्ञेत्रिशंकुस्तुपृथो
रपि ॥ त्रिशंकोरभवत्पुत्रोधुंधुमारोमहायशाः ॥ २४ ॥ धुंधुमारान्महातेजायुवनाश्वोमहारथः ॥ युवनाश्वसुतश्चासीन्मांधातापृथिवीपतिः
॥ २५ ॥ मांधातुस्तुसुतःश्रीमान्सुसंधिरुदपद्यत ॥ सुसंधेरपिपुत्रौद्वौध्रुवसंधिःप्रसेनजित् ॥ २६ ॥ यशस्वीध्रुवसंधेस्तुभरतोनामनामतः
॥ भरतात्तुमहातेजाअसितोनामजायत ॥ २७ ॥ यस्यैतेप्रतिराजानउदपद्यंतशत्रवः ॥ हैहयास्तालजंघाश्चशूराश्चशशाबिंदवः ॥ २८ ॥
तांश्चसप्रतियुध्यन्वैयुद्धेराजाप्रवासितः ॥ हिमवंतमुपागम्यभार्याभ्यांसहितस्तदा ॥२९ ॥ असितोल्पबलोराजाकालधर्ममुपेयिवान् ॥ द्वे
चास्यभार्येगर्भिण्यौबभूवतुरितिश्रुतिः ॥३०॥एकागर्भविनाशार्थंसपत्न्यैसगरंददौ ॥ ततःशैलवरेरम्येबभूवाभिरतोमुनिः ॥ ३१ ॥ भार्गव
श्च्यवनोनामहिमवंतमुपाश्रितः ॥ तत्रचैकामहाभागाभार्गवंदेववर्चसम् ॥३२॥ ववंदेपद्मपत्राक्षीकांक्षंतीसुतमुत्तमम् ॥ तमृषिंसाभ्युपागम्य
कालिंदीचाभ्यवादयत् ॥३३ ॥सतामभ्यवदद्विप्रःपुत्रेप्सुंपुत्रजन्मनि ॥ तवकुक्षौमहाभागेसुपुत्रःसुमहाबलः ॥३४॥ महावीर्योमहातेजोअचि
रात्संजनिष्यति ॥ गरेणसहितःश्रीमान्माशुचःकमलेक्षणे ॥ ३५ ॥

सारितः ॥ २९ ॥ इतिश्रुतिःपुरातनकथाइत्यर्थः ॥ ३० ॥ सगरंगरसहि
तंभक्ष्यंशैलवरेहिमवत्यभिरतोबभूव ॥ ३१॥ तत्रहिमवति एकाप्राशितगरा ॥ ३२ ॥कालिंदीतिस्यानाम अभ्युपागम्यशरणंगत्वाअभ्यवादयच्च चेनशुश्रूषणमप्यकरोत् ॥३३॥
पुत्रजन्मनितद्विषयेऽभ्यवदत् उक्तवान् ॥ ३४ ॥ गरेणसहितोजनिष्यतीत्यन्वयः माशुचःपतिमरणजंगरदानजंचशोकंत्यज पुत्रेणैवसुखिनीभविष्यसीतिभावः ॥ ३५ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

पतिनारहितेतिपाठेनाभावआर्षःतस्माच्च्यवनप्रसादात् व्यजायतअसूत ॥ ३६ ॥ यतोगरेणसहजातोऽतःसगरोनाम्नाऽभवत् ॥ ३७॥३८॥ प्रवृद्धस्तन्नामापुरुषादकः वासष्ठशाप
वशाद्राक्षसोभवत् वसिष्ठायप्रतिशापंदातुमुद्धृतंजलंस्वपत्न्यनुनयेनस्वपादयोर्विसृष्टवान्ततःकल्माषवर्णपादस्तदाख्यश्चाभवत् ॥ ३९॥४०॥४१॥४२॥ ४३ ॥ यद्यपिवंशपरंपरा
पुराणादिष्वन्यथादृश्यतेतथापितत्रकल्पभेदेनाविरोधपरिहारः एकस्यानेकनामकत्वाद्वा आदीतिआदितोब्रह्माणमारभ्यवंशेनशुद्धानांवीराणांसत्यवादिनांसंबंधिनोरामलक्ष्मणयोरि

च्यवनंचनमस्कृत्यराजपुत्रीपतिव्रता ॥ पत्याविरहितातस्मात्पुत्रंदेवीव्यजायत ॥ ३६ ॥ सपत्न्यातुगरस्तस्यैदत्तोगर्भजिघांसया ॥ सहते
नगरेणैवसंजातःसगरोभवत् ॥ ३७ ॥ सगरस्यासमंजस्तुअसमंजादथांशुमान् ॥ दिलीपोंशुमतःपुत्रोदिलीपस्यभगीरथः ॥३८॥ भगीर
थात्ककुत्स्थश्चककुत्स्थाच्चरघुस्तथा ॥ रघोस्तुपुत्रस्तेजस्वीप्रवृद्धःपुरुषादकः ॥ ३९ ॥ कल्माषपादोप्यभवत्तस्माज्जातस्तुशंखणः ॥ सुदर्श
नःशंखणस्यअग्निवर्णःसुदर्शनात् ॥ ४० ॥ शीघ्रगस्त्वग्निवर्णस्यशीघ्रगस्यमरुःसुतः ॥ मरोःप्रशुश्रुकस्त्वासीदंबरीषःप्रशुश्रुकात् ॥४१ ॥
अंबरीषस्यपुत्रोभून्नहुषश्चमहीपतिः ॥ नहुषस्ययययातिस्तुनाभागस्तुययातिजः ॥४२॥ नाभागस्यबभूवाजअजाद्दशरथोभवत् ॥ अस्माद्द
शरथाज्जातौभ्रातरौरामलक्ष्मणौ ॥४३॥ आदिवंशविशुद्धानांराज्ञांपरमधर्मिणाम् ॥ इक्ष्वाकुकुलजातानांवीराणांसत्यवादिनाम् ॥ ४४ ॥
रामलक्ष्मणयोरर्थेत्वत्सुतेवरयेन्नृप ॥ सदृशाभ्यांनरश्रेष्ठसदृशेदातुमर्हसि ॥४५॥ ॥ इत्यार्षेश्रीम॰वा॰आ॰बा॰सप्ततितमःसर्गः ॥७०॥
एवंब्रुवाणंजनकःप्रत्युवाचकृतांजलिः ॥ श्रोतुमर्हसिभद्रंतेकुलंनःपरिकीर्तितम् ॥१॥ प्रदानेहिमुनिश्रेष्ठकुलंनिरवशेषतः ॥ वक्तव्यंकुलजाते
नतन्निबोधमहामते ॥२॥ राजाभूत्त्रिषुलोकेषुविश्रुतःस्वेनकर्मणा ॥ निमिःपरमधर्मात्मासर्वसत्त्ववतांवरः ॥ ३ ॥ तस्यपुत्रोमिथिर्नामजनको
मिथिपुत्रकः ॥ प्रथमोजनकोराजाजनकादप्युदावसुः ॥४॥ उदावसोस्तुधर्मात्माजातोवैनंदिवर्धनः ॥ नंदिवर्धसुतःःशूरःसुकेतुर्नामनामतः
॥५॥ सुकेतोरपिधर्मात्मादेवरातोमहाबलः ॥ देवरातस्यराजर्षेर्बृहद्रथइतिस्मृतः ॥६॥ बृहद्रथस्यशूरोभून्महावीरःप्रतापवान् ॥ महावीरस्य
धृतिमान्सुधृतिःसत्यविक्रमः ॥ ७ ॥ सुधृतेरपिधर्मात्माधृष्टकेतुःसुधार्मिकः ॥ धृष्टकेतोश्चराजर्षेर्हर्यश्वइतिविश्रुतः ॥ ८ ॥

त्यर्थः ॥४४॥४५॥ ॥ इ॰श्री॰रा॰वा॰आ॰बा॰सप्ततितमःसर्गः ॥ ७०॥ ॥७१॥ ॥ अथजनकःकन्यापितृत्वात्जामातृवर्गेप्रभुतायाअनौचित्येनस्ववंशंस्वयमेवाह
एवमिति ब्रुवाणंवसिष्ठं अस्माभिःपरिकीर्तितंनोस्माकंकुलंश्रोतुमर्हसि ॥ १ ॥ कुलजातेनसत्कुलप्रसूतेनप्रदानेकन्यादानविषयेकुलंवक्तव्यमित्यन्वयः ॥ २ ॥ ३ ॥ तस्य
निमेः मिथिनाम्नाचमिथिलेति प्रथमोजनकःसर्वेषामस्माकंजनकशब्दव्यवहारार्थत्वेमूलभूतः ॥ ४ ॥ नामप्रसिद्धं नामतःसुकेतुरित्यर्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

॥ ९ ॥१० ॥११॥१२॥ तस्यह्रस्वरोम्णः ज्येष्ठोहम् ममानुजःकुशध्वजः ॥१३॥ सममपितामांज्येष्ठंतुराज्येभिषिच्यकुशध्वजंभारंभरणीयं यद्वा कुशध्वजंभारंराज्यभारंचमयि
समावेश्यस्थापयित्वावनंगतइत्यन्वयः ॥१४॥ धुरंराज्यभारम् स्नेहात्पश्यन्पालयन् ॥१५॥ सांकाश्यमितिसुधन्वनगरनाम अवरोधकोऽगमत् अवरोद्धुमागतवानित्यर्थः ॥१६॥
शैवंधनुःसीताचकन्यामह्यंप्रदीयतामितिदूतान्प्रेषयामासमेइत्यन्वयः ॥१७॥ तस्यउक्तवस्तुद्वयस्य विमुखोयुद्धविमुखः ॥१८॥ सांकाश्येसुधन्वनगरे ॥ १९ ॥ २० ॥ ऊर्मिलां
योनिजांनिजपुत्रीम् ॥२१॥ त्रिर्वदामि उक्तमपिदार्ढ्यायेत्याशयः ॥२२॥गोदानंसमावर्तनम् वैवाहिकंविवाहादौकर्तव्यम् पितृकार्यंनांदीमुखश्राद्धम् ॥ २३ ॥ अथतृतीयदिव

हर्यश्वस्यमरुःपुत्रोमरोःपुत्रःप्रतींधकः ॥ प्रतींधकस्यधर्मात्माराजाकीर्तिरथःसुतः ॥९॥ पुत्रःकीर्तिरथस्यापिदेवमीढइतिस्मृतः॥देवमीढस्य
विबुधोविबुधस्यमहीध्रकः॥१०॥महीध्रकसुतोराजाकीर्तिरातोमहाबलः ॥ कीर्तिरातस्यराजर्षेर्महारोमाव्यजायत ॥११॥ महारोम्णस्तुधर्मा
त्मास्वर्णरोमाव्यजायत ॥ स्वर्णरोम्णस्तुराजर्षेर्ह्रस्वरोमाव्यजायत ॥१२॥तस्यपुत्रद्वयंराज्ञोधर्मज्ञस्यमहात्मनः ॥ ज्येष्ठोहमनुजोभ्राताममम
वीरःकुशध्वजः ॥१३॥ मांतुज्येष्ठंपिताराज्येसोभिषिच्यपितामम ॥ कुशध्वजंसमावेश्यभारंमयिवनंगतः ॥ १४ ॥ वृद्धेपितरिस्वर्यातेधर्मेण
धुरमावहम् ॥ भ्रातरंदेवसंकाशंस्नेहात्पश्यन्कुशध्वजम् ॥१५॥ कस्यचित्त्वथकालस्यसांकाश्यादागतःपुरात् ॥ सुधन्वावीर्यवान्राजामिथि
लामवरोधकः ॥१६॥ सचमेप्रेषयामासशैवंधनुरनुत्तमम् ॥ सीताचकन्यापद्माक्षीमह्यंवैदीयतामिति ॥१७॥ तस्याप्रदानान्महर्षेयुद्धमासी
न्मयासह ॥ सहतोविमुखोराजासुधन्वातुमयारणे॥१८॥निहत्यतंमुनिश्रेष्ठसुधन्वानंनराधिपम् ॥ सांकाश्येभ्रातरंशूरमभ्यषिंचंकुशध्वजम्
॥ १९ ॥ कनीयानेषमेभ्राताअहंजेष्ठोमहामुने ॥ ददामिपरमप्रीतोवध्वौतेमुनिपुंगव ॥२०॥ सीतांरामायभद्रंतेऊर्मिलांलक्ष्मणायवै ॥ वी
र्यशुल्कांममसुतांसीतांसुरसुतोपमाम् ॥२१॥ द्वितीयामूर्मिलांचैवत्रिर्वदामिनसंशयः ॥ ददामिपरमप्रीतोवध्वौतेमुनिपुंगव ॥२२॥ रामल
क्ष्मणयोराजन्गोदानंकारयस्वह॥पितृकार्यंचभद्रंतेततोवैवाहिकंकुरु ॥२३॥ मघाह्यद्यमहाबाहोतृतीयदिवसेप्रभो ॥ फल्गुन्यामुत्तरेराजंस्त
स्मिन्वैवाहिकंकुरु ॥ २४ ॥

सेतवमिथिलाप्रवेशात्तृतीयदिवसेयज्ञसमाप्तेस्तृतीयदिवसेवाद्यमघानक्षत्रम् फल्गुन्यांपूर्वफल्गुनीनक्षत्रे उत्तरेश्रेष्ठे
अतएवभगोयत्रप्रजापतिरित्यनेनअविरोधः भगोहिपूर्वफल्गुनीदेवःउत्तरफल्गुन्यास्त्वर्यमेतिबोध्यम् वैवाहिकंविवाहम् विनयादित्वात्ठक् मघानक्षत्रंपितरोदेवताफल्गुनीनक्षत्र
मर्यमादेवताफल्गुनीनक्षत्रंभगोदेवतेतितैत्तिरीयसंहितायाम् अर्यम्णःपूर्वेफल्गुनीभगस्योत्तरेइतितद्ब्राह्मणेचोक्तत्वेनयथाश्रुतमेवसम्यगितितत्त्वम् उत्तरेइतिपुंस्त्वमार्षम् यद्यप्युत्तरा
फल्गुनीसीतायाजन्मर्क्षंतथापितद्दक्षेप्रथमचरणंविहायतज्जन्मसत्त्वेनतस्याःकन्याराशित्वात्तृतीयैकादशरूपभकूटशुद्धेस्तस्यनदोषःभकूटशुद्धौतन्नदुष्टमितिज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धम्

SGDF

किंच पूर्वासुतस्याद्वादशश्चंद्रइतितत्रविवाहोऽनुचितएव एकनाडीदोषेणचरामसीतयोर्वियोगइतिध्येयम्॥२४॥रामलक्ष्मणयोरर्थेतदभ्युदयाय सुखोदयंसुखोदर्कम् दानंगोभूतिलाहि
रण्यादेर्दानंकार्यम् त्वयेतिशेषः॥२५॥ इ॰रा॰श्रीरा॰रा॰वा॰आ॰बा॰एकसप्ततितमःसर्गः॥७१॥ ॥छ॥ ॥वीरंजनकम्॥१॥एषांतुल्यःपरस्परव्यतिरेकेणापरोनास्ति॥२॥
धर्मसंबंधोयुवयोर्विवाहसंबंधःसदृशोऽनुरूपःकिंचोर्मिलयासहवर्तमानायासीतातस्याःयथायोग्ययोरामलक्ष्मणयोर्यःसंबंधःस्वरूपसंपदासदृशः सीतयोर्मिलयेतिपाठस्तुसुगमएव
॥३॥ किंचिदन्यद्वक्तव्यमस्तितच्छ्रूयतामित्यन्वयः ॥४॥५॥ कयोःपत्नीत्वार्थतत्राह भरतस्येत्यादि आद्यार्धपूर्वान्वयि तथातेसुतेसीतोर्मिले तयोरर्थेरामलक्ष्मणयोरर्थे ॥

रामलक्ष्मणयोरर्थेदानंकार्यंसुखोदयम्॥२५॥ ॥इ॰श्रीम॰वा॰आ॰बा॰एकसप्ततितमःसर्गः॥७१॥ ॥छ॥ ॥तमुक्तवंतंवैदेहंविश्वामि
त्रोमहामुनिः॥ उवाचवचनंवीरंवसिष्ठसहितोनृपम् ॥१॥ अचिंत्यान्यप्रमेयाणिकुलानिनरपुंगव॥ इक्ष्वाकूणांविदेहानांनैषांतुल्योस्तिक
श्चन ॥२॥ सदृशोधर्मसंबंधःसदृशोरूपसंपदा॥ रामलक्ष्मणयोराजन्सीताचोर्मिलयासह ॥३॥ वक्तव्यंचनरश्रेष्ठश्रूयतांवचनंमम॥
भ्रातायवीयान्धर्मज्ञएषराजाकुशध्वजः ॥४॥ अस्यधर्मात्मनोराजन्रूपेणाप्रतिमंभुवि॥ सुताद्वयंनरश्रेष्ठपत्न्यर्थंवरयामहे ॥५॥ भ
रतस्यकुमारस्यशत्रुघ्नस्यचधीमतः॥ वरयेतेसुतेराजंस्तयोरर्थेमहात्मनोः ॥६॥ पुत्रादशरथस्येमेरूपयौवनशालिनः॥ लोकपालसमाः
सर्वेदेवतुल्यपराक्रमाः॥७॥ उभयोरपिराजेंद्रसंबंधेनानुबध्यताम्॥ इक्ष्वाकुकुलमव्यग्रंभवतःपुण्यकर्मणः॥८॥ विश्वामित्रवचःश्रुत्वावसि
ष्ठस्यमतेतदा॥ जनकःप्रांजलिर्वाक्यमुवाचमुनिपुंगवौ ॥९॥ कुलंधन्यमिदंमन्येयेषांतौमुनिपुंगवौ॥ सदृशंकुलसंबंधंयदाज्ञापयतः
स्वयम्॥१०॥ एवंभवतुभद्रंवःकुशध्वजसुतेइमे॥ पत्न्यौभजेतांसाहितौशत्रुघ्नभरतावुभौ ॥११॥ एकाह्नाराजपुत्रीणांचतसृणांमहामु
ने॥ पाणीन्गृह्णंतुचत्वारोराजपुत्रामहाबलाः ॥१२॥ उत्तरेदिवसेब्रह्मन्फल्गुनीभ्यांमनीषिणः॥ वैवाहिकंप्रशंसंतिभगोयत्रप्रजा
पतिः ॥१३॥ एवमुक्त्वावचःसौम्यंप्रत्युत्थायकृतांजलिः॥ उभौमुनिवरौराजाजनकोवाक्यमब्रवीत्॥१४॥

॥६॥ दशरथपुत्रेषुनकस्मिन्नपिवरगुणन्यूनतेत्याह पुत्राइति ॥७॥ उभयोर्भ्रात्रोःसंबंधेनइक्ष्वाकुकुलंसंबध्यताम् तत्रचसंबंधेपुण्यकर्मणोभवतोऽव्यग्रंचित्तंभवत्वितिशेषःक
थमीदृशेनमहाराजेनयुगपन्मयासंबंधचतुष्टयंकार्यमितिव्यग्रतामास्त्वित्यर्थः ॥८॥९॥ स्वयंनतुशिष्यादिमुखतोयत्यस्मादाज्ञापयतस्तस्मादिदंकुलंधन्यंमन्ये ॥१०॥ सहितौनि
त्यसहचरौ अत्रक्रमेनतात्पर्यम् ॥११॥ एकाह्नेतिटजभावोऽनित्याःसमासांताइति सप्तम्यर्थेतृतीया एकदिवसेइत्यर्थः चतसृणामितिदीर्घत्वमार्षम्॥१२॥ फल्गुनीभ्यामुत्तरफल्गु
नीभ्यामुपलक्षितेउत्तरेदिवसेद्वितीयेदिवसे प्रजापतिर्देवता प्राशस्त्यंचविवाहप्रजोत्पत्तिसाधनयोनिर्लिंगाधिष्ठातृभगदैवत्यत्वेनेतिकतकः ॥१३॥ प्रत्युत्थायआसनादुत्थाय॥१४॥

परोधर्मःकन्यादानरूपः अहंभवतोःशिष्योस्मि तथायथादशरथश्वयुवयोःशिष्यः स्वस्यशिष्यत्वेकनीयसःकुशध्वजस्यशिष्यत्वमर्थासिद्धम् आसनमुख्यानित्रयाणांत्रीणिसिंहासना
निआस्यतामित्यार्षपरिपालयेतामित्यर्थकम् राज्यत्रयमपियुष्मदीयामित्यर्थः ॥१५ ॥ ननुदशरथसिंहासनंकथंत्वयाशक्यदानमतआह यथेति यथेयंमिथिलादशरथस्ययथेष्टविनि
योगार्हाएवमयोध्यापुरीमम अतोयुष्माकंत्रिसिंहासनप्रभुत्वेनास्तिसंदेहः अतोयथायोग्यंप्रभुत्वेकर्तुमर्हथ पूजायांबहुवचनम् वयंसर्वेभवदधीनाइत्याशयः ॥१६ ॥ हृष्टःएवमैक्य
वादेनेतिशेषः ॥१७ ॥ ऋषिरूपाभवद्वंश्याराजसंघास्तेभवद्भ्यामभिपूजिताः अनेनविनयेनसर्वोत्कर्षप्रापिताः भवद्वंशएवैवंविनीतोनायमपूर्वोर्थस्त्वयीतिभावः ॥ १८ ॥क्षत्रियत्वे
पिप्रतिग्रहीतृत्वात्दातरिजनकेआशीः स्वस्तीत्यादि॥१९॥ आपृष्ट्वाआपृच्छ्य॥२०॥प्रभातेउत्थायकाल्यंप्रातःकालकर्तव्यंगोदानाख्यंकर्मचक्रे॥२१॥तदंगत्वेनप्रसिद्धगोदानमाह

परोधर्मःकृतोमह्यंशिष्योस्मिभवतोस्तथा ॥ इमान्यासनमुख्यानिआस्यतांमुनिपुंगवौ ॥१५॥ यथादशरथस्येयंतथाऽयोध्यापुरीमम ॥ प्रभुत्वे
नास्तिसंदेहोयथार्हंकर्तुमर्हथ ॥१६ ॥ तथाब्रुवतिवैदेहेजनकेरघुनंदनः ॥राजादशरथोहृष्टःप्रत्युवाचमहीपतिम् ॥१७ ॥ युवामसंख्येयगुणौ
भ्रातरौमिथिलेश्वरौ ॥ ऋषयोराजसंघाश्चभवद्भ्यामभिपूजिताः ॥१८ ॥ स्वस्तिप्राप्नुहिभद्रंतेगमिष्यामःस्वमालयं ॥ श्राद्धकर्माणिविधिवद्वि
धास्यइतिचाब्रवीत् ॥१९॥ तमापृष्ट्वानरपतिंराजादशरथस्तदा ॥ मुनींद्रौतौपुरस्कृत्यजगामाशुमहायशाः ॥२०॥ सगत्वानिलयंराजाश्रा
द्धंकृत्वाविधानतः ॥ प्रभातेकाल्यमुत्थायचक्रेगोदानमुत्तमम् ॥ २१ ॥ गवांशतसहस्रंचब्राह्मणेभ्योनराधिपः ॥ एकैकशोददौराजापुत्रानु
द्दिश्यधर्मतः ॥२२॥ सुवर्णशृंग्यःसंपन्नाःसवत्साःकांस्यदोहनाः ॥ गवांशतसहस्राणिचत्वारिपुरुषर्षभः ॥२३॥ वित्तमन्यच्चसुबहुद्विजेभ्योर
घुनंदनः॥ददौगोदानमुद्दिश्यपुत्राणांपुत्रवत्सलः ॥२४ ॥ ससुतैःकृतगोदानैर्वृतःसन्नृपतिस्तदा॥लोकपालैरिवाभातिवृतःसौम्यःप्रजापतिः
॥२५॥इत्यार्षेश्रीमद्रामा०वा०आ०बा०द्विसप्ततितमःसर्गः॥७२॥ ॥छ॥ ॥यस्मिंस्तुदिवसेराजाचक्रेगोदानमुत्तमम्॥तस्मिंस्तुदिवसेवीरो
युधाजित्समुपेयिवान् ॥१॥ पुत्रःकेकयराजस्यसाक्षाद्भरतमातुलः॥दृष्ट्वापृष्ट्वाचकुशलंराजानमिदमब्रवीत्॥२॥केकयाधिपतीराजास्नेहात्कुश
लमब्रवीत्॥येषांकुशलकामोसितेषांसंप्रत्यनामयम् ॥३॥ गवामित्यादि एकैकशइत्यार्षम् ॥२२॥संपन्नाबहुदुग्धाःईदृश्योयागावस्तासांगवांचत्वारिलक्षाणिददावि
त्युत्तरेणान्वयः ॥२३॥ गोदानंतदाख्यंकर्मविशेषम् गोदानंचौलवत्कार्यंषोडशेब्देतदुच्यते अंकोपवेशनंनास्तिश्मश्रूणांमुंडनंभवेत् स्नात्वाचवाग्यतस्तिष्ठन्नहःशेषंनयेदथ आदित्ये
स्तमितेवाचंविसृजेत्तांतिकेगुरोः अहंवरंददामीतिदद्याद्गोमिथुनंततइत्याश्वलायनकारिकायाम् इदंसमावर्तनपूर्वांगम् वेदव्रतानिवापारंनीत्वाह्युभयमेववा गुरवेतुवरंदत्वास्नायीत
तदनुज्ञयेतियाज्ञवल्क्यात् ॥२४॥ सौम्यःसोमइवसौम्यःसौम्यएवसौम्यः ॥२५॥ ॥इ०रा०श्रीरा०वा०आ०बा० द्विसप्ततितमःसर्गः ॥७२॥ ॥छ॥ ॥ समुपेयिवान्दशरथमि
तिशेषः ॥ १ ॥ २ ॥ केकयाधिपतिर्युधाजित्पिताकुशलमब्रवीदिति युष्मान्प्रतीतिशेषः येषामस्माकंत्वंकुशलकामोसितेषामस्माकंसंप्रत्यनामयमितिचाब्रवीत् ॥ ३ ॥

SGDF

आगमनप्रयोजनमाह स्वस्त्रीयमिति स्वस्त्रीयंभरतम् ॥ ४ ॥ ५ ॥ अयोध्यायामदृष्ट्वाभरतंद्रष्टुकामइहाभ्युपयातइत्यन्वयः ॥ ६ ॥ ७ ॥ यज्ञवाटंयज्ञशालाद्वारम् ॥८॥युक्तेइ
त्यादिसार्धश्लोकस्योपागमदितिपूर्वेणान्वयः युक्तेशुभलग्नादियुक्ते विजयेतदाख्ये ॥९॥ एत्ययज्ञवाटांतर्वर्तिनंवैदेहम् ॥१०॥ दातारंदातुस्तवाज्ञांप्रवेष्टुमाकांक्षते ॥११ ॥ दातृप्र
तिग्रहीतृभ्यांम् योगेइतिशेषः सर्वार्थादानधर्माः हियतोऽतःउत्तमंवैवाह्यम् आर्षःष्यञ् विवाहोपयोगिलौकिकालौकिकंकर्मकृत्वाततःस्वधर्मप्रवेशाज्ञादानरूपंप्रतिपद्यस्व तावद्धा

स्वस्त्रीयंममराजेंद्रद्रष्टुकामोमहीपतिः ॥ तदर्थमुपयातोहमयोध्यांरघुनंदन ॥ ४ ॥ श्रुत्वात्वहमयोध्यायांविवाहार्थंतवात्मजान् ॥ मिथिला
मुपयातांस्तुत्वयासहमहीपते ॥ ५ ॥ त्वरयाभ्युपयातोहंद्रष्टुकामःस्वसुःसुतम् ॥ अथराजादशरथःप्रियातिथिमुपस्थितम् ॥ ६ ॥ दृष्ट्वा
परमसत्कारैःपूजनार्हमपूजयत् ॥ ततस्तामुषितोरात्रिंसहपुत्रैर्महात्मभिः ॥ ७ ॥ प्रभातेपुनरुत्थायकृत्वाकर्माणितत्त्ववित् ॥ ऋषींस्तदापु
रस्कृत्ययज्ञवाटमुपागमत् ॥ ८ ॥ युक्तेमुहूर्तेविजयेसर्वाभरणभूषितैः ॥ भ्रातृभिःसहितोरामःकृतकौतुकमंगलः ॥९॥ वसिष्ठंतुपुरस्कृत्वाम
हर्षीनपरानपि ॥ वसिष्ठोभगवानेत्यवैदेहमिदमब्रवीत् ॥१० ॥ राजादशरथोराजन्कृतकौतुकमंगलैः॥ पुत्रैर्नरवरश्रेष्ठोदातारमभिकांक्षते
॥ ११ ॥ दातृप्रतिग्रहीतृभ्यांसर्वार्थाःसंभवंतिहि ॥ स्वधर्मंप्रतिपद्यस्वकृत्वावैवाह्यमुत्तमम् ॥१२॥ इत्युक्तःपरमोदारोवसिष्ठेनमहात्मना ॥
प्रत्युवाचमहातेजावाक्यंपरमधर्मवित् ॥ १३ ॥ कःस्थितःप्रतिहारोमेकस्याज्ञांसंप्रतीक्षते ॥ स्वगृहेकोविचारोस्तियथाराज्यमिदंतव
॥ १४ ॥ कृतकौतुकसर्वस्वावेदिमूलमुपागताः ॥ ममकन्यामुनिश्रेष्ठदीप्तावह्नेरिवार्चिषः ॥ १५ ॥ सद्योहंत्वत्प्रतीक्षोस्मिवेद्यामस्यांप्रति
ष्ठितः ॥ अविघ्नंक्रियतांसर्वंकिमर्थंहिविलंब्यते ॥ १६ ॥ तद्वाक्यंजनकेनोक्तंश्रुत्वादशरथस्तदा ॥ प्रवेशयामाससुतान्सर्वानृषिगणानपि
॥ १७॥ ततोराजाविदेहानांवसिष्ठमिदमब्रवीत् ॥ कारयस्वऋषेसर्वामृषिभिःसहधार्मिक॥१८॥ रामस्यलोकरामस्यक्रियांवैवाहिकींप्रभो॥
तथेत्युक्त्वातुजनकंवसिष्ठोभगवानृषिः ॥१९॥ विश्वामित्रंपुरस्कृत्यशतानंदंचधार्मिकम् ॥ प्रपामध्येतुविधिवद्वेदिंकृत्वामहातपाः ॥ २० ॥

यैवतिष्ठामइतिभावः॥१२॥परमोदारःपरमदाता॥१३॥प्रतिहारोद्वारपालः येनराजागमनंप्रतिबध्यतेइतिशेषः यथेदंममराज्यंतथातव तत्रस्वगृहेप्रवेशेकोविचारइत्यर्थः॥१४॥अपि
चकृतस्वकर्तव्येनमयैवयुष्मत्प्रतीक्षाक्रियतइत्याह कृतेति कृतंकौतुकसर्वस्वंवैवाहिककृत्स्नमंगलानुष्ठानंयासांताः वेदिमूलंवेदिसमीपम्॥१५॥सद्यःअस्मिन्काले त्वांप्रतीक्षतइति
त्वत्प्रतीक्षः अविघ्नमविलंबंयथातथासर्वंविवाहकर्मभवताक्रियताम् किमर्थंव्यर्थवस्थानेनविलंब्यते भवतेतिशेषः॥१६॥श्रुत्वावसिष्ठमुखात्॥१७॥सर्वांवैवाहिकीमित्युत्तरेणान्वयः
॥१८॥लोकरामस्य लोकप्रियस्येतियावत्॥१९॥प्रपामध्येयज्ञशालामध्येइतिकतकः प्रपामंडपइत्यन्ये तृष्णाशामकत्वेनप्रपात्वारोपः वेदिंविवाहवेदिम्इयंवेदिरग्न्यर्था ॥ २० ॥

सुवर्णपालिकाभिःसांकुराभिरित्यनुकर्षःचित्रकुंभैःनानावर्णादियुतकुंभैः अच्छिद्रकुंभैरितिपाठेस्फुटनादिदोषरहितैःस्वर्णकुंभैरित्यर्थइतिकतकः अच्छिद्रकुंभैःकरकैरितितीर्थः।२१॥ अर्घ्यादिपूजितैस्तद्युक्तैः॥२२॥लाजपूर्णैश्चपात्रीभिरित्यार्षम् संस्कृतैर्हरिद्रालेपादिसंस्कारवद्भिः समैःसमप्रमाणैः समास्तीर्य वेदिमितिशेषः॥ २३ ॥ विधिनाकल्पोक्ततंत्रकलापेनमंत्रैश्चपुरस्कृतम् हविरितिशेषः विवाहहोमादीनांवरकृत्यत्वात्तत्पुरोहितोवसिष्ठोजुहाव॥२४॥ अग्नेःसमक्षंराघवाभिमुखदेशेसंस्थाप्येत्यन्वयः॥ २५॥ इयंत्वद्भुजवीर्यनिर्जिताममसुतेत्या

अलंचकारतांवेदिंगंधपुष्पैःसमंततः ॥ सुवर्णपालिकाभिश्चचित्रकुंभैश्चसांकुरैः॥२१॥अंकुराढ्यैःशरावैश्चधूपपात्रैःसधूपकैः॥शंखपात्रैःस्रुवैःस्रुग्भिःपात्रैरर्घ्यादिपूजितैः ॥२२॥ लाजपूर्णैश्चपात्रीभिरक्षतैरपिसंस्कृतैः॥दर्भैःसमैःसमास्तीर्यविधिवन्मंत्रपूर्वकम्॥२३॥अग्निमाधायतंवेद्यांविधिमंत्रपुरस्कृतम् ॥ जुहावाग्नौमहातेजावसिष्ठोमुनिपुंगवः ॥ २४ ॥ ततःसीतांसमानीयसर्वाभरणभूषिताम्॥ समक्षमग्नेःसंस्थाप्यराघवाभिमुखेतदा ॥ २५ ॥ अब्रवीज्जनकोराजाकौसल्यानंदवर्धनम् ॥ इयंसीताममसुतासहधर्मचरीतव ॥ २६॥ प्रतीच्छचैनांभद्रंतेपाणिंगृह्णीष्वपाणिना ॥ पतिव्रतामहाभागाछायेवानुगतासदा ॥ २७ ॥ इत्युक्त्वाप्राक्षिपद्राजामंत्रपूतंजलंतदा॥ साधुसाध्वितिदेवानामृषीणांवदतांतदा॥ ॥२८॥ देवदुंदुभिनिर्घोषःपुष्पवर्षोमहानभूत्॥ एवंदत्वासुतांसीतांमंत्रोदकपुरस्कृताम् ॥ २९ ॥ अब्रवीज्जनकोराजाहर्षेणाभिपरिप्लुतः ॥लक्ष्मणागच्छभद्रंतेऊर्मिलामुद्यतांमया ॥ ३० ॥ प्रतीच्छपाणिंगृह्णीष्वमाभूत्कालस्यपर्ययः ॥ तमेवमुक्त्वाजनकोभरतंचाभ्यभाषत ॥ ३१ ॥गृहाणपाणिंमांडव्याःपाणिनारघुनंदन ॥ शत्रुघ्नंचापिधर्मात्माअब्रवीन्मिथिलेश्वरः ॥ ३२ ॥ श्रुतकीर्तेर्महाबाहोपाणिंगृह्णीष्वपाणिना॥ सर्वेभवंतःसौम्याश्चसर्वेसुचरितव्रताः ॥ ३३ ॥ पत्नीभिःसंतुकाकुत्स्थामाभूत्कालस्यपर्ययः ॥ जनकस्यवचःश्रुत्वापाणीन्पाणिभिरस्पृशन्॥३४॥ चत्वारस्तेचतसृणांवसिष्ठस्यमतेस्थिताः ॥ अग्निप्रदक्षिणंकृत्वावेदिंराजानमेवच ॥ ३५ ॥ ऋषींश्चापिमहात्मानःसहभार्यारघूद्वहाः ॥ यथोक्तेनततश्चक्रुर्विवाहंविधिपूर्वकम् ॥ ३६ ॥ पुष्पवृष्टिर्महत्यासीदंतरिक्षात्सुभास्वरा ॥ दिव्यदुंदुभिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिःस्वनैः ॥ ३७ ॥

भिजात्यसूचनम् सहधर्मचरीअनेनयत्कर्तव्यंतदनयासहेतिस्मारितम्॥२६॥ प्रतीच्छप्रतिगृहाणतदुपयोगित्वेनपाणिनापाणिंगृह्णीष्व पाणिगृहीतीहिसर्वथानातिक्रमणीयेतिएवमुक्तम् छायेवानुगताभविष्यतीत्यन्वयः॥२७॥ मंत्रपूतंकन्यादानमंत्रेणपूतंजलंप्राक्षिपत् रामहस्तेइतिशेषः वदतांशब्दआसीदितिशेषः॥ २८ ॥दानीयमंत्रोदकाभ्यांपुरस्कृताम् ॥ ॥२९॥उद्यतांदातुंकृतनिश्चयाम्॥ ३० ॥ प्रतीच्छेत्यादिप्राग्व्याख्यातम् ज्येष्ठाद्भरतात्पूर्वंलक्ष्मणपाणिग्रहस्तुभिन्नोदरत्वान्नदोषाय॥३१॥३२॥ सुचरितंव्रतंब्रह्मचर्यादियैः॥३३॥पत्नीभिःसहिताःसंतुभवंतुइत्यप्यर्थः॥३४॥ वेदिंविवाहवेदिम् राजानंजनकम्॥३५॥ऋषींश्चापिप्रदक्षिणंकृत्वेतिशेषः यथोक्तेनशास्त्रोक्तेनप्रकारेण विवाहंतत्कृत्यशेषंहोमादि॥३६॥३७॥

SGDF

तदद्भुतंदुंदुभिनिर्घोषादिसाहितपुष्पवृष्ट्यादि॥३८॥तूर्याणांयदुद्घुष्टंघोषस्तन्निनादितेकाले त्रिरग्निमित्युपसंहारेणपुनर्वादः॥३९॥उपकार्यंशिबिरम् पश्यन्वधूवरसंबंधकल्याणम्॥४०॥ इ०रा०श्री०रा०वा०आ०बा०त्रिसप्ततितमःसर्गः ॥७३॥ आपृष्ट्वाआपृच्छ्य तौदशरथजनकौ उत्तरपर्वतंकौशिकीतटावच्छिन्नम्॥१॥जगामगंतुमुद्यतोभूत्॥२ ॥कन्याधनंविवाहकालेकन्यायैदेयंधनंयौतकाख्यम् तस्यैवप्रपंचोगवामित्यादि ॥ ३ ॥ मुख्यानांकंबलानांनेपालादिभवानांकंबलानांबहूनिइतिसंबंधः क्षौमान्बहूनितिविपरिणामःकोट्यंबराणि कोटिसंख्यानिसामान्यवासांसि॥४॥कन्याशतंसखीत्वेन तासांराजकुमारीणाम् प्रत्येकमितिशेषः दासीदासमितिगवाश्वादित्वादेकत्वम् हिरण्यंरजतम् सुवर्णंहेम षष्ठ्यंतानांकोटिप

ननृतुश्चाप्सरःसंघागंधर्वाश्चजगुःकलम्॥विवाहेरघुमुख्यानांतदद्भुतमदृश्यत॥३८॥ईदृशेवर्तमानेतुतूर्योद्घुष्टनिनादिते ॥त्रिरग्निंतेपरिक्रम्यऊहुर्भार्यामहौजसः॥३९॥अथोपकार्यंजग्मुस्तेसभार्यारघुनंदनाः॥राजाप्यनुययौपश्यन्सर्षिसंघःसबांधवः ॥४०॥ ॥ इ०श्रीम०वा०आ०बा० त्रिसप्ततितमःसर्गः ॥७३॥ ॥ छ ॥ ॥ अथरात्र्यांव्यतीतायांविश्वामित्रोमहामुनिः ॥ आपृष्ट्वातौचराजानौजगामोत्तरपर्वतम्॥१॥ विश्वामित्रेगतेराजावैदेहंमिथिलाधिपम् ॥ आपृष्ट्वैवजगामाशुराजादशरथःपुरीम् ॥ २ ॥ अथराजाविदेहानांददौकन्याधनंबहु ॥ गवांशतसहस्राणिबहूनिमिथिलेश्वरः ॥ ३ ॥ कंबलानांचमुख्यानांक्षौमान्कोट्यंबराणिच॥ हस्त्यश्वरथपादातंदिव्यरूपंस्वलंकृतम् ॥४॥ ददौकन्याशतंतासांदासीदासमनुत्तमम् ॥ हिरण्यस्यसुवर्णस्यमुक्तानांविद्रुमस्यच ॥५॥ ददौराजासुसंहृष्टःकन्याधनमनुत्तमम् ॥दत्वाबहुविधंराजासमनुज्ञाप्यपार्थिवम् ॥६॥ प्रविवेशस्वनिलयंमिथिलांमिथिलेश्वरः ॥ राजाप्ययोध्याधिपतिःसहपुत्रैर्महात्मभिः॥७॥ ऋषीन्सर्वान्पुरस्कृत्यजगामसबलान्वितः॥गच्छंतंतुनरव्याघ्रंसर्षिसंघंसराघवम् ॥८॥घोरास्तुपक्षिणोवाचोव्याहरंतिसमंततः ॥ भौमाश्चैवमृगाःसर्वेगच्छंतिस्मप्रदक्षिणम् ॥९॥ तान्दृष्ट्वाराजशार्दूलोवसिष्ठंपर्यपृच्छत ॥ असौम्याःपक्षिणोघोरामृगाश्चापिप्रदक्षिणाः ॥१०॥ किमिदंहृदयोत्कंपिमनोममविषीदति ॥ राज्ञोदशरथस्यैतच्छ्रुत्वावाक्यंमहानृषिः॥११॥उवाचमधुरांवाणींश्रूयतामस्ययत्फलम्॥ उपस्थितंभयंघोरंदिव्यंपक्षिमुखाच्च्युतम् ॥१२॥ मृगाःप्रशमयंत्येतेसंतापस्त्यज्यतामयं ॥ तेषांसंवदतांतत्रवायुःप्रादुर्बभूवह ॥१३॥

दाध्याहारेणान्वयः ॥५॥ पार्थिवंदशरथम् ॥६॥७॥ बलैश्चतुरंगैरनुगैःकिंकरैश्चसहितःतथागच्छंतम् दशरथमितिशेषः ॥८॥ पक्षिणःकरटादयः तत्रपक्षिणांघोरव्याहरणमादौदुर्निमित्तंततोमृगप्रदक्षिणगमनंसुनिमित्तम्॥९॥तान्शुभाशुभसूचकोत्पातान् असौम्याःपक्षिणोघोराः घोरशब्दाइत्यर्थः ॥१०॥इदंहृदयकंपजनकम् किमिदंदुःखोदर्कंसुखोदर्कंवेतिप्रश्नःअनिश्चयान्मेमनोविषीदति ॥११॥दिविखेभवंदिव्यम् पक्षिमुखाच्च्युतंवचनम् घोरंभयमुपस्थितंप्राप्तमाशुवेदयतीतिशेषः ॥ १२॥ प्रशमयंतिप्रशमंसूचयंतीत्यर्थः तेषांसंवदतामित्यस्यपुरइतिशेषः॥ १३ ॥

SGDF
Sri Gangeshwari Digital Foundation

तमोभस्मचोभयमप्युत्पातजम् ॥१४॥१५॥ ससंज्ञाइव ईषत्संज्ञाइत्यर्थः अन्यत्तुबलंनिःसंज्ञमेव भस्मच्छन्नेवाभूदितिशेषः ॥१६ ॥भीमसंकाशंभयंकरदर्शनम् ॥१७॥कैलास
मिवेत्यनेनमहाकारत्वं दुर्धर्षमशक्यातिक्रमं पृथग्जनः पामरजनः ॥ १८ ॥ प्रभातिशयेनविद्युद्गणोपमं धनुरुग्रंशरंचप्रगृह्यत्रिपुरघ्नंशिवमिवस्थितमित्यर्थः ॥ १९ ॥ जपहोमपरा
यणाआसन्निितिशेषः यद्यपिहोमोऽप्यधिकरणस्तदापथिचलनसमयेबाधितस्तथाप्यपानेजुह्वतिप्राणमित्यादिर्बोध्यइतिकेचित् परेतुजपहोमपरायणत्वमुपलक्षणं अतएवाग्रेसंजज

कंपयन्मेदिनींसर्वांपातयंश्चमहाद्रुमान् ॥ तमसासंवृतःसूर्यःसर्वेनावेदिषुर्दिशः ॥१४॥ भस्मनाचावृतंसर्वंसंमूढमिवतद्बलम् ॥ वसिष्ठऋष
यश्चान्येराजाचससुतस्तदा ॥१५॥ ससंज्ञाइवतत्रासन्सर्वमन्यद्विचेतनम् ॥ तस्मिंस्तमसिघोरेतुभस्मच्छन्नेवसाचमूः ॥१६॥ ददर्शभीमसं
काशंजटामंडलधारिणम् ॥ भार्गवंजामदग्न्येयंराजाराजविमर्दनम् ॥१७ ॥ कैलासमिवदुर्धर्षंकालाग्निमिवदुःसहम् ॥ ज्वलंतमिवतेजोभि
र्दुर्निरीक्ष्यंपृथग्जनैः ॥१८॥ स्कंधेचासज्यपरशुंधनुर्विद्युद्गणोपमम् ॥ प्रगृह्यशरमुग्रंचत्रिपुरघ्नंयथाशिवम् ॥१९॥तंदृष्ट्वाभीमसंकाशंज्वलं
तमिवपावकम् ॥ वसिष्ठप्रमुखाविप्राजपहोमपरायणाः ॥२०॥ संगतामुनयःसर्वेसंजजल्पुरथोमिथः ॥ कच्चित्पितृवधामर्षीक्षत्रंनोत्सादयि
ष्यति ॥ २१ ॥ पूर्वंक्षत्रवधंकृत्वागतमन्युर्गतज्वरः ॥ क्षत्रस्योत्सादनंभूयोनखल्वस्यचिकीर्षितम् ॥ २२ ॥ एवमुक्त्वार्घ्यमादायभार्गवंभी
मदर्शनम् ॥ ऋषयोरामरामेतिमधुरंवाक्यमब्रुवन् ॥२३॥ प्रतिगृह्यतुतांपूजामृषिदत्तांप्रतापवान् ॥रामंदाशरथिंरामोजामदग्न्योऽभ्यभाषत
॥२४ ॥ ॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेचतुःसप्ततितमःसर्गः ॥ ७४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ रामदाशरथेवीर
वीर्यंतेश्रूयतेऽद्भुतम् ॥ धनुषोभेदनंचैवनिखिलेनमयाश्रुतम् ॥ १ ॥ तदद्भुतमचिंत्यंचभेदनंधनुषस्तथा ॥ तच्छ्रुत्वाहमनुप्राप्तोधनुर्गृह्यापर
रंशुभम् ॥ २ ॥ तदिदंघोरसंकाशंजामदग्न्यंमहद्धनुः ॥ पूरयस्वशरेणैवस्वबलंदर्शयस्वच ॥ ३ ॥ तदहंतेबलंदृष्ट्वाधनुषोप्यस्यपूर
णे ॥ द्वंद्वयुद्धंप्रदास्यामिवीर्यश्लाघ्यमहंतव॥४॥तस्यतद्वचनंश्रुत्वाराजादशरथस्तदा ॥ विषण्णवदनोदीनःप्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥५॥

ल्पुरितिसंगच्छतेऽन्यथाताद्दशहोमादिपरायणानांजल्पासंभवादित्याहुः ॥२० ॥ ऋषीणांपरस्परंजल्पमाह कच्चिदित्यादि श्लोकद्वयेपिनशब्दोननुशब्दैकदेशोनन्वित्यर्थकोवितर्के
॥२१॥२२॥२३॥२४ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्री०वा०आ०बा०चतुःसप्ततितमःसर्गः ॥ ७४ ॥ ॥ ७ ॥ ॥ किमभाषतेत्यत्राह रामेति निखिलेनकात्स्न्येन चेनताटकावधा
दिसमुच्चयः ॥१॥यत्त्वयातथाऽनायासेनधनुषोभेदनंकृतंतदद्भुतमचिंत्यंचान्येनमनसापिअशक्यं अतस्तच्छ्रुत्वेत्यादि गृह्यगृहीत्वा ॥२॥ जामदग्न्यंजमदग्नेःस्वपितुरागतम् अत्रार्थे
ल्यप् आर्षः शरेणयुक्तंपूरयस्वैवआकर्षयस्व ॥ ३ ॥ अस्यापिधनुषःपूरणेसति वीर्यश्लाघ्यंवीर्यवत्श्लाघ्यंच वीर्येणतद्वत्तयाश्लाघ्यमित्यन्ये ॥४॥ तद्वचनंद्वंद्वयुद्धवचनम् ॥ ५ ॥

SGDF

क्षत्ररोषात्तज्जक्षत्रवधात् ॥६॥ सहस्राक्षेतत्सन्निधौ प्रतिज्ञायअतःपरंशस्त्रंनग्रहीष्यामीत्येवम् प्रक्षेपस्त्यागः॥७॥तपसेमहेंद्रकृतकेतनत्वम्॥ ८ ॥ त्वंतथात्यक्तशस्त्रादिर्ममसर्वविनाशायकुतःसंप्राप्तइत्यन्वयः सर्वनाशमेवोपपादयति नचेत्यादि ॥ ९ ॥ १० ॥ इमेवक्ष्यमाणलक्षणे यत्त्वयाभग्नंयच्चमयाधृतंतेइत्यर्थः बलवतीबलवन्नाम्ये सुकृतेयत्ननिर्मिते ॥ ११ ॥ युयुत्सवे त्रिपुरवासिभिरितिशेषःत्रिपुरघ्नंतद्धननसाधनम् ॥ १२ ॥ वैष्णवंविष्णवेदत्तम् तदिदंवैष्णवंवैष्णवत्वेनप्रसिद्धम् ॥१३ ॥ रौद्रेणशैवेन शैवस्येदानीमसारत्वमाह तदात्विति॥१४॥विष्णोस्त्रिपुरसंहारेशरत्वेनरुद्रपरिकरांतर्भावश्रवणात् अयंरुद्राद्दुर्बलउतसमइत्येवंशितिकंठविष्णवोर्बलाबलज्ञानायदेवताःपितामहंपृच्छंतिस्म सचपितामहस्ते

क्षत्ररोषात्प्रशांतस्त्वंब्राह्मणश्चमहातपाः ॥ बालानांममपुत्राणामभयंदातुमर्हसि॥६॥भार्गवाणांकुलेजातःस्वाध्यायव्रतशालिनाम्॥सहस्राक्षे प्रतिज्ञायशस्त्रंप्राक्षिप्तवानसि॥७॥सत्वंधर्मपरोभूत्वाकश्यपायवसुंधराम् ॥ दत्वावनमुपागम्यमहेंद्रकृतकेतनः ॥८॥ ममसर्वविनाशायसंप्राप्तस्त्वंमहामुने॥ नचैकस्मिन्हतेरामेसर्वेजीवामहेवयम् ॥९॥ ब्रुवत्येवंदशरथेजामदग्न्यःप्रतापवान् ॥ अनादृत्यतुतद्वाक्यंराममेवाभ्यभाषत ॥१०॥इमेद्वेधनुषीश्रेष्ठेदिव्येलोकाभिपूजिते ॥दृढेबलवतीमुख्येसुकृतेविश्वकर्मणा॥११॥अनुसृष्टंसुरैरेकंत्र्यंबकाययुयुत्सवे ॥त्रिपुरघ्नंनरश्रेष्ठ भग्नंकाकुत्स्थयत्त्वया॥१२॥इदंद्वितीयंदुर्धर्षंविष्णोर्दत्तंसुरोत्तमैः ॥तदिदंवैष्णवंरामधनुःपरपुरंजयम् ॥१३॥ समानसारंकाकुत्स्थरौद्रेणधनुषात्विदम् ॥तदातुदेवताःसर्वाःपृच्छंतिस्मपितामहम्॥१४॥शितिकंठस्यविष्णोश्चबलाबलनिरीक्षया ॥ अभिप्रायंतुविज्ञायदेवतानांपितामहः ॥१५॥विरोधंजनयामासतयोःसत्यवतांवरः॥विरोधेतुमहद्युद्धमभवद्रोमहर्षणम्॥१६॥शितिकंठस्यविष्णोश्चपरस्परजयैषिणोः॥तदातुजृंभितं शैवंधनुर्भीमपराक्रमम्॥१७॥हुंकारेणमहादेवःस्तंभितोथत्रिलोचनः॥देवैस्तदासमागम्यसर्षिसंघैःसचारणैः॥१८॥याचितौप्रशमंतत्रजग्मतुस्तौसुरोत्तमौ॥जृंभितंतद्धनुर्दृष्ट्वाशैवंविष्णुपराक्रमैः॥१९॥अधिकंमेनिरेविष्णुंदेवाःसर्षिगणास्तथा॥धनूरुद्रस्तुसंक्रुद्धोविदेहेषुमहायशाः॥२०॥

षांदेवानांउक्तमभिप्रायंविज्ञाय ॥ १५ ॥ सत्यवतांवरःसत्यसंकल्पः स्वसंकल्पेनदेवानांमोहंनिरसितुमेकात्मनोरपिरुद्रविष्णवोर्विरोधंजनयामास तावपितत्संकल्पसिद्ध्यर्थमेवाविरोधंचक्रतुःइदंयुद्धंदक्षयज्ञवधेबोध्यम् अतःपूर्वेणनविरोधः ॥१६॥ तदाहुंकारेणविष्णुनाशैवंधनुर्विजृंभितंशिथिलीकृतंमहादेवश्चस्तंभितः ॥१७॥१८॥ याचिताविति एतावत्यर्थेदृच्छाप्राप्तनिश्चयैर्देवैर्युद्धादुपरतिंयाचितौ देवतानुग्रहायप्रशमंजग्मतुः ॥ १९ ॥ विष्णुंअधिकंश्रेष्ठंसेव्यत्वेनमेनिरेज्ञातवंतः वस्तुतस्तुप्रकृतयुद्धेविष्णोराधिक्यदर्शनात्त्रिपुरवधेशिवस्याधिक्यदर्शनात्तयोःसाम्यग्रहणमितितात्पर्यं अधिकमित्यस्यस्वीयपूर्वज्ञानविषयस्वरूपापेक्षयाधिकमित्यर्थः धनूरुद्रस्त्विति एवंयुद्धदशायांक्रुद्धःपश्चाद्देवप्रार्थनयाप्रसन्नःशिवोदेवेभ्योदत्वाततःसर्वैर्देवैःसहयुद्धार्थंधनुरिच्छतोदेवरातस्यददौ अतएववरुणेनदत्तमितिवक्ष्यमाणेनरुद्रेणदेवानांदत्तमित्युक्तग्रंथेनचनविरोधइत्याहुः ॥ २० ॥

एवंचशैवस्यधनुषस्तदारभ्यशिथिलत्वेनतद्भंगकृतंनतेवीर्याधिक्यमितिभार्गवाभिप्रायः अथस्वधनुषआगममाह इदंचेत्यादि परपुरंजयमित्यार्षमसंज्ञायां॥२ १॥भार्गवेभृगुपुत्रेसउक्त
रूपोविष्णुः न्यासंप्रादात् अप्रतिकर्मणःस्वहंतर्यपिशापादिप्रतिक्रियारहितस्य॥२२ ॥न्यस्तशस्त्रेन्यस्तंत्यक्तंविष्णुधनूरूपंशस्त्रंयेनतथाभूतेतपोबलयुतेपिपितरिप्राकृतांबुद्धिमास्थितो
र्जुनःकार्तवीर्यःमत्पितुर्मृत्युंविदधे ॥२३॥ तमयोग्यंपितुर्वधंश्रुत्वाहंरोषात्क्षत्रमुत्सादयमुत्सादितवान् अडभावआर्षः ॥२४॥ प्राप्यस्वबलेनेतिशेषः पुण्यकर्मणेयज्ञरूपपुण्यसाद्गु
ण्यार्थं ॥ २५॥ दत्वाभूमिमितिशेषः महेंद्रोमहेंद्रपर्वतः धनुषःशैवस्य ॥ २६ ॥ पितृपैतामहंपितृपितामहक्रमादागतं उत्तरपदवृद्धिरार्षी क्षत्रधर्मंमद्वर्तिनंमयापूर्वमंगीकृतंक्षत्र
धर्मं नतुब्राह्मणधर्ममाश्रित्यत्यजेत्यर्थःब्राह्मणवत्शांतिमास्थायनाहंशक्तइतिमाब्रूहीत्यर्थइतिकतकः ॥ २७ ॥ शक्तोसिशरयोजनेइतिशेषः तावतापिनत्वांत्यक्ष्याम्यपितुद्वंद्वंदास्या

देवरातस्यराजर्षेर्ददौहस्तेससायकम् ॥ इदंचवैष्णवंरामधनुःपरपुरंजयम् ॥ २१ ॥ ऋचीकेभार्गवेप्रादाद्विष्णुःसन्यासमुत्तमम् ॥ ऋचीक
स्तुमहातेजाःपुत्रस्याप्रतिकर्मणः ॥२२॥ पितुर्ममददौदिव्यंजमदग्नेर्महात्मनः ॥ न्यस्तशस्त्रेपितरिमेतपोबलसमन्विते ॥२३॥ अर्जुनोविद
धेमृत्युंप्राकृतांबुद्धिमास्थितः ॥ वधमप्रतिरूपंतुपितुःश्रुत्वासुदारुणम् ॥ क्षत्रमुत्सादयंरोषाज्जातंजातमनेकशः ॥२४॥ पृथिवींचाखिलांप्रा
प्यकश्यपायमहात्मने ॥ यज्ञस्यांतेददंरामदक्षिणांपुण्यकर्मणे ॥२५॥ दत्वामहेंद्रनिलयस्तपोबलसमन्वितः ॥ श्रुत्वातुधनुषोभेदंततोहंद्रुत
मागतः ॥२६॥ तदेववैष्णवंरामपितृपैतामहंमहत् ॥ क्षत्रधर्मंपुरस्कृत्यगृह्णीष्वधनुरुत्तमम् ॥ २७ ॥ योजयस्वधनुःश्रेष्ठशरंपरपुरंजयम् ॥
यदिशक्तोसिकाकुत्स्थद्वंद्वंदास्यामितेततः॥२८ ॥ ॥इत्यार्षेश्रीमद्रा०वा०आदिकाव्येबालकांडेपंचसप्ततितमःसर्गः॥७५॥ ॥छ॥ ॥श्रु
त्वातुजामदग्न्यस्यवाक्यंदाशरथिस्तदा ॥ गौरवाद्यंत्रितकथःपितूराममथाब्रवीत् ॥१॥ श्रुतवानसियत्कर्मकृतवानसिभार्गव॥अनुरुध्यामहेब्रह्म
न्पितुरानृण्यमास्थितः॥२॥वीर्यहीनमिवाशक्तंक्षत्रधर्मेणभार्गव॥अवजानासिमेतेजःपश्यमेऽद्यपराक्रमम् ॥३॥ इत्युक्त्वाराघवःक्रुद्धोभार्गवस्य
वरायुधम्॥शरंचप्रतिजग्राहहस्ताल्लघुपराक्रमः ॥४ ॥ आरोप्यसधनूरामःशरंसज्यंचकारह ॥जामदग्न्यंततोरामंरामःक्रुद्धोब्रवीदिदम् ॥५ ॥

मीत्यर्थः अन्यथामांशरणंव्रजेतितात्पर्यं ॥ २८ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेपंचसप्ततितमःसर्गः ॥७५॥ ॥छ॥ पितुर्गौरवात्
पितृसंनिधिवशात् यंत्रितानियमिताकथोच्चैःकथनंयेनसः ॥१॥ पितुरानृण्यंपितृहंतृक्षत्रवधेनपितृवैरशुद्धिमास्थितःसन् यत्कर्मत्रिःसप्तकृत्वःक्षत्रियवधरूपंकृतवानासितदनुरुध्यामहेंऽ
गीकुर्मः शूरेणावश्यंवैरशुद्धेःकर्तव्यत्वात् ॥ २ ॥ यन्मांक्षत्रधर्मेणयुक्तंवीर्यहीनमशक्तमिवमन्यमानोऽवजानासितन्नानुरुध्यामहे अतोद्यमेतेजः पराभिभवासहनंतन्मूलंमेपराक्रमं
चपश्य ॥ ३ ॥ क्रुद्धःप्रागुक्तरूपावमानवचनेन क्रोधादेवतद्धस्तात्स्वयमेवधनुःचाद्भार्गवनिष्ठांवैष्णवींशक्तिंजग्राह तदुक्तंपाद्मे इत्युक्त्वादेविवैष्णव्याशक्त्यातद्गतयासह जग्राहवै
ष्णवंचापंविनयेनचलीलयेति अत्राप्यग्रेवक्ष्यति निर्वीर्योजामदग्न्योसाविति लघुःशीघ्रःपराक्रमोयस्यसः ॥ ४ ॥ आरोप्यज्यारोपंकृत्वाशरंसज्यंज्यायुक्तंचकार ॥ ५॥

SGDF

जमदग्निपुत्रत्वेनब्राह्मणोसीतिविश्वामित्रभगिन्याःपौत्रोसीतिपूज्यस्त्वंमेऽसिवधानर्होसि अतस्तेप्राणहरंशरंमोक्तुंनशक्तोस्मीतिशेषः ॥ ६ ॥ इमांप्रत्यक्षसिद्धांगतिंगतिसाधनंपादौत
च्छक्तिंचाकाशगमनादिरूपां लोकान्लोकप्राप्तिसाधनंधर्मं त्वत्पादकमलेहन्मिब्रूहितेयाथवाद्वषमितिपाद्मोक्तेः वृषोधर्मः उभयोर्मध्येयदिच्छसियत्तवेष्टंतद्वदेत्यर्थः ॥ ७ ॥ कु
तएवमतआह नहीति वीर्येणस्वशक्त्याशत्रूणांबलदर्पविनाशनःमोघोव्यर्थः ॥ ८ ॥वरायुधंवैष्णवंधनुः समेतामिलिताः ॥९॥तद्द्रष्टुमागताइतिशेषः ॥१० ॥ वरधनुर्धरेरामेऽधिकरणे
तस्यभार्गवस्यालोकेतेजसिसंक्रांतेसतीतिशेषः ततःपरशुरामस्यदेहान्निर्गत्यवैष्णवं पश्यतांसर्वदेवानांतेजोराममुपागमदितिनृसिंहपुराणात् पूर्वोक्तपाद्माच्च अतएवभार्गवेजडी
कृतेसतिनिर्वीर्यःसरामोराममुदैक्षत उद्भूतविष्णुतेजस्कमपश्यदित्यर्थः ॥११॥ तदेवविवृणोति तेजोभिरित्यादि रामसंक्रांतैस्तेजोभिर्हेतुभिर्गतवीर्यतयाजडीकृतःपरशुरामउवाच

ब्राह्मणोसीतिपूज्योमेविश्वामित्रकृतेनच ॥ तस्माच्छक्तोनतेराममोक्तुंप्राणहरंशरम् ॥६॥ इमांवात्वद्गतिंरामतपोबलसमार्जितान् ॥ लोकान
प्रतिमान्वापिहनिष्यामीतिमेमतिः ॥७॥ नह्ययंवैष्णवोदिव्यःशरःपरपुरंजयः ॥ मोघःपततिवीर्येणबलदर्पविनाशनः ॥८॥ वरायुधधरंरामंद्र
ष्टुंसर्षिगणाःसुराः ॥ पितामहंपुरस्कृत्यसमेतास्तत्रसर्वशः ॥९॥ गंधर्वाप्सरसश्चैवसिद्धचारणकिन्नराः ॥ यक्षराक्षसनागाश्चतद्द्रष्टुंमहदद्भु
तम् ॥१०॥ जडीकृतेतदालोकेरामेवरधनुर्धरे ॥ निर्वीर्योजामदग्न्योसौरामोराममुदैक्षत ॥११॥ तेजोभिर्गतवीर्यत्वाज्जामदग्न्योजडीकृतः ॥
रामंकमलपत्राक्षंमंदंमंदमुवाचह ॥१२॥ काश्यपायमयादत्तायदापूर्वंवसुंधरा ॥ विषयेमेनवस्तव्यमितिमांकाश्यपोब्रवीत् ॥१३॥ सोहंगुरु
वचःकुर्वन्पृथिव्यांनवसेनिशाम् ॥तदाप्रभृतिकाकुत्स्थकृतामेकाश्यपस्यह॥१४॥तामिमांमद्गतिंवीरहंतुंनार्हसिराघव॥मनोजवंगमिष्यामिमहें
द्रंपर्वतोत्तमम् ॥ १५ ॥ लोकास्त्वप्रतिमारामनिर्जितास्तपसामया ॥ जहितान्शरमुख्येनमाभूत्कालस्यपर्ययः ॥ १६ ॥ अक्षय्यंम
धुहंतारंजानामित्वांसुरेश्वरम् ॥ धनुषोस्यपरामर्शात्स्वस्तितेस्तुपरंतप ॥ १७ ॥ एतेसुरगणाःसर्वेनिरीक्षंतेसमागताः ॥ त्वामप्रति
मकर्माणमप्रतिद्वंद्वमाहवे ॥ १८ ॥

शरवध्यप्रश्नोत्तरमितिशेषः ॥ १२ ॥विषयेदेशे एवमुक्तिश्चक्षत्रभीत्यादिनिवृत्तये ॥ १३ ॥ गुरुवचःकाश्य
पवचःनिशांरात्रिंनवसे तदर्थः तदायदादत्तायदाचनवस्तव्यमित्युक्तंतदाप्रभृतीतिशेषः प्रथिव्यांनवसेइत्यर्थः यतोहप्रसिद्धंकाश्यपस्यअग्रेप्रतिज्ञाकृताइतिशेषः प्रथिव्यांरात्रौनव
सामीत्येवंरूपाप्रतिज्ञाकृता ॥१४॥ यदेवमतस्तामिमामित्यादि तांमद्गतिंआकाशगमनसाधनौपादौचेन्नहनिष्यसि तदामनोजवंपादमास्थायकाश्यपेनसमुद्रेणचदत्तंमहेंद्रंगमिष्या
मि अन्यथाप्रतिज्ञाहान्यामहत्संकटंस्यादितिभावः ॥ १५॥ तपसायज्ञादिरूपेण निर्जिताअर्जिताः अत्रपुण्यार्जितलोकहननाभ्यनुज्ञयास्वस्यतत्त्वज्ञत्वंव्यंग्यं रामस्यलोकदानप्र
तिबंधयोःस्वातंत्र्यदर्शनेनपरेशत्वबोधनंच पाद्मेपि शतयज्ञकृतंपुण्यंतदस्त्रायन्यवेदयदिति॥१६॥यतउतामृतत्वस्येशानइतिश्रुतिप्रसिद्धंब्रह्मैवत्वामित्याह अक्षय्यमिति अक्षय्यंअ
नाद्यंतंकेनापिपराजयंनेतुमशक्यंच एवंनिश्चयेहेतुर्धनुषइत्यादि अस्यवैष्णवस्येतरदुरारोपस्य परामर्शोग्रहणाकर्षणादि ॥ १७ ॥ अप्रतिद्वंद्वंप्रतिभटरहितं ॥ १८ ॥

इयंत्वाद्विषयेऽशक्तिःव्रीडाव्रीडार्हा तत्रहेतुस्त्वयेत्यादि विमुखीकृतस्वशक्तेःस्वस्मिन्योजनेनाशक्तःकृतः एतेनस्वस्यभगवदंशत्वंरामस्यचपूर्णभगवदवतारत्वंसूचितं स्वातिरिक्ते
नविमुखीकरणेंह्विव्रीडाननुस्वात्मनामाययातथाकरणेइतिभावः एतद्व्यवहारप्रयोजनंचदययादशरथादीन्प्रतिस्वरूपबोधनंरामस्यपूर्णतेजोवत्त्वसंपादनंचेतिभाति वैष्णवतेजसोंशे
नान्यत्रसत्त्वेरावणवधस्यदुष्करत्वात् एतदर्थमेवरावणवधेच्छुदेवगंधर्वादीनांद्रष्टुमागमनंपूर्वमुक्तम् ॥१९॥ शरमोक्षेगमिष्यामि पापस्यतपसादग्धत्वात्पुण्यस्यचशरमोक्षेणफलप्रति
बंधेजीवन्मुक्तोभूत्वागमिष्यामीत्यर्थः अनेनलोकावरोधःस्वेष्टएवेतिदर्शितम् ॥ २० ॥ २१ ॥ दृश्यदृष्ट्वा ॥ २२ ॥ रामःदाशरथिनाब्राह्मणत्वात्पूजितोनमस्कृतश्च प्रशस्यहेतिपा

नचेयंतवकाकुत्स्थव्रीडाभवितुमर्हति ॥ त्वयात्रैलोक्यनाथेनयदहंविमुखीकृतः ॥ १९ ॥ शरमप्रतिमंराममोक्तुमर्हसिसुव्रत ॥ शरमोक्षेग
मिष्यामिमहेंद्रंपर्वतोत्तमम् ॥ २० ॥ तथाब्रुवतिरामेतुजामदग्न्येप्रतापवान् ॥ रामोदाशरथिःश्रीमांश्चिक्षेपशरमुत्तमम् ॥२१ ॥सहतान्दृ
श्यरामेणस्वाँल्लोकांस्तपसार्जितान् ॥ जामदग्न्योजगामाशुमहेंद्रंपर्वतोत्तमम् ॥२२ ॥ ततोवितिमिराःसर्वादिशश्चोपदिशस्तथा ॥ सुराःस
र्षिगणारामंप्रशशंसुरुदायुधम् ॥२३॥ रामंदाशरथिंरामोजामदग्न्यःप्रपूजितः ॥ ततःप्रदक्षिणीकृत्यजगामात्मगतिंप्रभुः॥२४॥इत्यार्षेश्रीम
द्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेषट्सप्ततितमःसर्गः॥ ७६ ॥ ॥छ॥ ॥गतेरामेप्रशांतात्मारामोदाशरथिर्धनुः ॥ वरुणायाप्र
मेयायददौहस्तेमहायशाः ॥ १ ॥ अभिवाद्यततोरामोवसिष्ठप्रमुखानृषीन् ॥ पितरंविकलंदृष्ट्वाप्रोवाचरघुनंदनः ॥ २ ॥ जामदग्न्योगतो
रामःप्रयातुचतुरंगिणी ॥ अयोध्याभिमुखीसेनात्वयानाथेनपालिता ॥ ३ ॥ रामस्यवचनंश्रुत्वाराजादशरथःसुतम् ॥ बाहुभ्यांसंपरिष्व
ज्यमूर्ध्न्युपाघ्रायराघवम् ॥ ४ ॥ गतोरामइतिश्रुत्वाहृष्टःप्रमुदितोनृपः ॥ पुनर्जातंतदामेनेपुत्रमात्मानमेवच ॥ ५ ॥ चोदयामासतांसेनां
जगामाशुततःपुरीम् ॥ पताकाध्वजिनींरम्यांतूर्योद्घुष्टनिनादिताम् ॥ ६ ॥ सिक्तराजपथारम्यांप्रकीर्णकुसुमोत्कराम् ॥ राजप्रवेशसु
मुखैःपौरैर्मंगलपाणिभिः ॥ ७ ॥ संपूर्णांप्राविशद्राजाजनौघैःसमलंकृताम् ॥ पौरैःप्रत्युद्गतोदूरंद्विजैश्चपुरवासिभिः ॥ ८ ॥

ठांतरं दाशरथिंप्रदक्षिणीकृत्य अंतर्यामित्वेनज्ञानात्प्रदक्षिणकरणंचक्षत्रियत्वाच्चतस्यप्रणत्यकरणंकायेनेतिबोध्यंआत्मगतिंतत्त्वज्ञानं स्वस्थानंजगामेत्यर्थः प्रभुरिति ब्रह्मत्वेनस
र्वलोकप्रभुत्वम् ॥२४॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवा० आदिकाव्येबा० षट्सप्ततितमःसर्गः ॥ ७६॥ रामेपरशुरामे प्रशांतोगतक्रोधआत्माचित्तंयस्य हस्तेस्वहस्ते
स्थितंधनुर्वरुणायदेवैःसहकौतुकदर्शनार्थमंतरिक्षेस्थितायददौन्यासात्मनेतिशेषःवरुणस्याप्रमेयत्वंभृगवेसाक्षाद्ब्रह्मविद्याप्रदत्वात् इदंचतैत्तिरीयोपनिषदिस्पष्टम् ॥१॥ विकलंपरशुरा
मभयेन धनुर्दानवृत्तांतस्यमाययातिरोधानमन्यान्प्रति ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ हर्षएवाधिकावस्थःप्रमोदः ॥ ५ ॥ तांसेनां प्रथमंक्षुभितांपश्चात्प्राप्ताश्वासांचेत्यर्थः जगाम सेनेतिशेषः
पताकाध्वजपटः ध्वजोदंडः पताकायुक्तध्वजवर्ती पताकाःक्षुद्रध्वजाः ध्वजामहांतइत्यन्ये रम्यास्वभावतः उद्घुष्टंघोषः ॥६॥ सिक्तेनराजपथेनआसमंताद्रम्याम् ॥ ७ ॥ ८ ॥

श्रीमद्भिःदारपरिग्रहादधिकलक्ष्मीवद्भिःपुत्रैः सुधालेपजधावल्यादौन्नत्याच्चहिमवत्सादृश्यंगृहे ॥ ९ ॥ कामैःविषयभोगपरिकरस्रक्चंदनादिभिः सुपूजितःप्राप्तपूजःननंद ॥१०॥
वधूनांस्नुषाणांप्रतिग्रहेमंगलाचरणपूर्वकंदर्शनस्पर्शने ॥ ११ ॥ मंगलालापनैर्मंगलार्थमालापनैराशीर्वादैरुपलक्षिताइतिशेषः होमैर्गृहप्रवेशनीयहोमैः प्राप्तशोभनाः ॥ १२ ॥ देव
तायतनानिपुरगृहदेवतायतनानि ताःसर्वाराजसुताः स्नुषाःसर्वाराजपत्न्यःप्रत्यपूजयन्प्रणामयंतिस्म अभिवाद्यान्अभिवादनार्हान् अभिवाद्यनमस्कार्य॥१३॥कृतास्त्राःलब्धास्त्राः

पुत्रैरनुगतःश्रीमान्श्रीमद्भिश्चमहायशाः ॥ प्रविवेशगृहंराजाहिमवत्सदृशंप्रियम् ॥ ९ ॥ ननंदस्वजनैराजागृहेकामैःसुपूजितः ॥ कौसल्या
चसुमित्राचकैकेयीचसुमध्यमा ॥ १० ॥ वधप्रतिग्रहेयुक्तायाश्चान्याराजयोषितः ॥ ततःसीतांमहाभागामूर्मिलांचयशस्विनीम् ॥ ११ ॥
कुशध्वजसुतेचोभेजगृहुर्नृपयोषितः ॥ मंगलालापनैर्होमैःशोभिताःक्षौमवाससः ॥१२ ॥ देवतायतनान्याशुसर्वास्ताःप्रत्यपूजयन् ॥ अभि
वाद्याभिवाद्यांश्चसर्वाराजसुतास्तदा ॥१३ ॥ रेमिरेमुदितासर्वाभर्तृभिर्मुदितारहः ॥ कृतदाराःकृतास्त्राश्चसधनाःससुहृज्जनाः ॥ १४ ॥ शु
श्रूषमाणाःपितरंवर्तयंतिनरर्षभाः ॥ कस्यचित्त्वथकालस्यराजादशरथःसुतम् ॥ १५ ॥ भरतंकैकयीपुत्रमब्रवीद्रघुनंदनः ॥ अयंकेकयरा
जस्यपुत्रोवसतिपुत्रक ॥१६॥ त्वांनेतुमागतोवीरोयुधाजिन्मातुलस्तव ॥ श्रुत्वादशरथस्यैतद्भरतःकैकयीसुतः ॥ १७ ॥ गमनायाभिचक्रा
मशत्रुघ्नसहितस्तदा ॥ आपृछ्यपितरंशूरोरामंचाक्लिष्टकारिणम् ॥ १८ ॥ मातृश्चापिनरश्रेष्ठःशत्रुघ्नसहितोययौ ॥ युधाजित्प्राप्यभरतंस
शत्रुघ्नंप्रहर्षितः ॥१९॥ स्वपुरंप्राविशद्वीरःपितातस्यतुतोषह ॥ गतेचभरतेरामोलक्ष्मणश्चमहाबलः ॥२०॥ पितरंदेवसंकाशंपूजयामासतुस्त
दा ॥ पितुराज्ञांपुरस्कृत्यपौरकार्याणिसर्वशः ॥२१॥ चकाररामःसर्वाणिप्रियाणिचहितानिच ॥ मातृभ्योमातृकार्याणिकृत्वापरमयंत्रितः
॥२२॥ गुरूणांगुरुकार्याणिकालेकालेन्ववैक्षत॥एवंदशरथःप्रीतोब्राह्मणानैगमास्तथा॥ २३॥ रामस्यशीलवृत्तेनसर्वेविषयवासिनः ॥ तेषाम
तियशालोकेरामःसत्यपराक्रमः ॥ २४ ॥ स्वयंभूरिवभूतानांबभूवगुणवत्तरः ॥ रामश्चसीतयासार्धंविजहारबहून्तृतून्॥ २५॥

कृताज्ञाइतिपाठेअनुष्ठितापित्रभियोगाः ॥१४॥ वर्तयंतिपित्रुक्तंकुर्वंति नरर्षभारामादयः कस्यचित्कालस्य अत्ययेइतिशेषः ॥१५॥१६॥ मातुलस्तवेति अतस्तन्नगरंगत्वाआगच्छे
तिशेषः एतद्वाक्यम् ॥ १७॥ अक्लिष्टंकस्यापिदुःखंयथानभवतितथाकर्तुंशीलमस्यतंरामम् ॥ १८॥१९॥२०॥ २१ ॥ प्रियाणिहितानिहितानिपर्यंतेइष्टजनकानिपौराणां परम
मत्यंतंयंत्रितःश्रुतिस्मृतिमर्यादाऽलंघी ॥२२॥ गुरूणांतद्विषयेपरमयंत्रितः गुरुकार्याणिगुरुसंबंधिशुश्रूषादीनिनैगमावणिजः ॥ २३॥ विषयवासिनःप्रीताइतिशेषः तेषांचतुर्णांपु
त्राणांमध्येसत्यपराक्रमोरामएवातियशाः भूतानांमध्येस्वयंभूरिवगुणवत्तरोबभूवेत्युत्तरेणान्वयः ॥ २४ ॥ बहून्तृतून्द्वादशवर्षाणीत्यर्थइतिबहव ॥ २५ ॥

मनस्वीअनुकूलमनस्कः अतएवतद्गमनानित्यंसीतागतमनाः तस्याहृदिसमर्पितः संबंधसामान्येषष्ठी तयेत्यर्थः एतेनपरस्परानुरागोदर्शितः पितृकृताःब्राह्मविवाहसदृशविवाहे
नपितृदत्ताःसविवाहएवसर्वथाश्लाघ्यइतिभावः ॥ २६ ॥ नैतावदेवकिंतुगुणाद्धितकारित्वपातिव्रत्यादिरूपात् रूपंसौंदर्यंतद्रूपाद्गुणाच्च भूयोधिकंरामस्यप्रीतिर्वर्धतेस्म तस्याश्च
हृदयेगुणाद्रूपगुणाच्चभर्ताद्विगुणंपरिवर्ततेस्म ॥ २७ ॥ तस्यरामस्यांतर्गतंहृदयंहृदयाभिप्रायंमैथिलीहृदास्वहृदयेनभूयोधिकंविशेषेणमैथिलीजनकात्मजारूपिणीश्रीरिवरूपे
देवताभिःसमासीताआख्यातिजानाति अतोज्ञायतेभर्तातद्धृदयस्थइति ॥ २८ ॥ अभिकामयास्वविषयेच्छावत्यास्वेच्छाविषययाच समेयिवान्संयुक्तः विभुःविभुत्वशक्तिमान्

मनस्वीतद्गतमनास्तस्याहृदिसमर्पितः॥ प्रियातुसीतारामस्यदाराःपितृकृताइति ॥२६॥ गुणाद्रूपगुणाच्चापिप्रीतिर्भूयोभिवर्धते ॥ तस्याश्च
भर्ताद्विगुणंहृदयेपरिवर्तते ॥ २७ ॥ अंतर्गतमपिव्यक्तमाख्यातिहृदयंहृदा ॥ तस्यभूयोविशेषेणमैथिलीजनकात्मजा॥ देवताभिःसमारूपे
सीताश्रीरिवरूपिणी ॥ २८ ॥ तयासराजर्षिसुतोभिकामयासमेयिवानुत्तमराजकन्यया ॥ अतीवरामःशुशुभेमुदान्वितोविभुःश्रियाविष्णुरि
वामरेश्वरः ॥२९॥ इत्यार्षेश्रीमद्रामायणेवाल्मीकीयेआदिकाव्येचतुर्विंशतिसाहास्रिकायांसंहितायांबालकांडेरामक्रीडाख्यानंनामसप्तसप्तति
तमःसर्गः ॥ ७७ ॥ ॥ अतःपरमयोध्याकांडं तस्यायमाद्यःश्लोकः ॥ गच्छतामातुलकुलंभरतेनतदानघः ॥ शत्रुघ्नोनित्यशत्रुघ्नोनीतः
प्रीतिपुरस्कृतः ॥ १ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ

अमरेश्वरोविष्णुः श्रियेव तत्रद्वादशवर्षाणिराघवःसहसीतया रमयामासधर्मात्मानारायणइवाश्रियेतिपाद्मेउक्तं एकोनषोडशवर्षस्यविश्वामित्रेणनयनात्पंचदशवर्षसमाप्तौविवाह
इतिबोध्यम् ॥ २९ ॥ ॥ इतिश्रीरामाभिरामेश्रीरामीयेरामायणतिलकेवाल्मीकीयेआदिकाव्येबालकांडेसप्तसप्ततितमःसर्गः ॥ ७७ ॥ ॥ छ ॥ ॥ बालकांडेतु
सर्गाणांकथितासप्तसप्ततिः ॥ श्लोकानांद्वेसहस्रेचपंचाशच्चशतद्वयम् ॥१॥ बालेबालेनकल्पेनकृत्वासंरक्षणंकृतोः ॥ सीताअंकेधृतायेनसरामःपातुनःसदा ॥ २ ॥ बालकांड
व्याख्यासमाप्ता ॥ ग्रंथसंख्या ॥ ५०५० ॥ मूल ॥ २२५० ॥ टीका ॥ २८०० ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥ ॥ छ ॥

॥ इति श्रीवाल्मीकिरामायणे बालकांडं समाप्तम् ॥

SGDF